

ETHNOGRAPHIA

MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

HIVATALOS ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

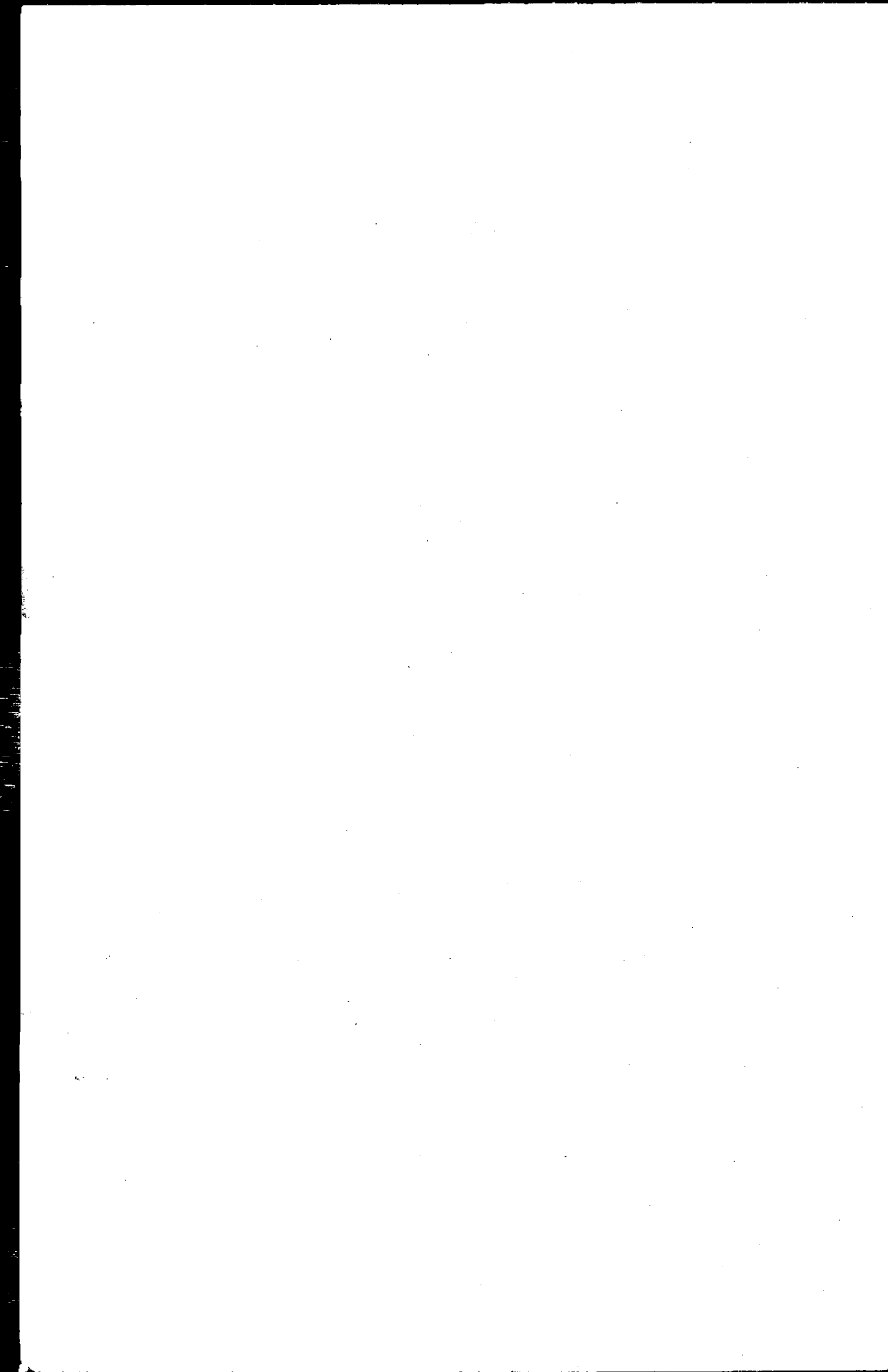
DR. RÉTHY LÁSZLÓ

ELSŐ ÉVFOLYAM.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

1890.

TARTALOM.

I. TÁRSASÁGI ÜGYEK.

	Lap.
HUNFALVY PÁL: Elnöki megnyitó	2
JÓKAI MÓR üdvözlő beszéde	7
JÓZSEF FŐHERCZEG levele a társaság elnökéhez	38
LELAND CH. G. levele a Magy. Népr. Társasághoz	38
HERRMANN ANTAL: Titkári jelentés	9
A Magy. Népr. Társaság szervezete (tagok névjegyzékével)	59
Előterjesztés a vall. és közokt. miniszterhez a magyarorsz. néprajzi muzeum ügyében	93
Hivatalos közlemények és értesítések	41, 55, 113, 160, 210, 253, 302, 352

II. TANULMÁNYOK.

BALASSA JÓZSEF: A székelyek nyelve	309
BARÓTI LAJOS: A bánsági német telepek történetéhez I. II.	357, 413
BELLOSICS BÁLINT: Zalamegyei vend népballada	54
CZAMBEL SAMU: A tót népköltészeti kiadványok kritikájához	131
CZIRBUSZ GÉZA: Délmagy. bolgár szerelmi dal	252
FARKAS SÁNDOR: Gúnyos hangutánzás a XVII. századból	204
FÖLDES JÁNOS: A hunnok és hunn személynevek	183
GÖNCZI FERENCZ: A muraközi nép lakodalmi szokásai	313
HARMATH LUJZA: Székelyföldi balladák	299
HERRMANN ANTAL: Az ethnographia a délszláv tud. akadémiában	37
» » Oláh táncznóta	253
» » Hazai néprajzi muzeum alapításáról	19
» » Jelentés az 1889. évi bécsi anthrop. congressusról	157
HUNFALVY PÁL: A hunn tulajdonnevek magyarázata	245
ISTVÁNFY GYULA: Egy török és egy palócz népmese rokonsága	223
» » Egy kis adalék a palócz nép babonáihoz	295
JÓZSEF FŐHERCZEG: A cigányokról	12
KATONA LAJOS: Ethnographia, ethnologia, folklore	69
» » Megjegyzések a török-palócz párhuzamhoz I. II.	227, 364

	Lap.
KÖTSE ISTVÁN: Népélet és népszokások Baranyamegyében	448
KUUN GÉZA gróf: Kinczsások és bányászok	179
LÁZÁR BÉLA: A garabonciás diákról	277
MARIENESCU ATHANÁZ: Baba Dokia román népmythologiai alak	137
MÁRKI SÁNDOR: Aradmegye cigányainak története	442
IFJ. MATIRKO BERTALAN: Egy szépassági népmondáról	261
MUNKÁCSY BERNÁT: A magyar név eredete	285
NAGY GÉZA: Az emberiség statisztikája	88
» » A magyar név	150
» » A székelyek és pannóniai magyarok	165
» » Ethnologia és nyelvészet I—V.	372, 419
PÁPAI KÁROLY: A vogulok és osztyákoknál	117
PATRUBÁNY LUKÁCS: Alisán Leo jubilaecuma	332
RÉTHY LÁSZLÓ: Egy magyar mohamedán Stambulban	110
» » Magyarországi spanyol telepek	300
» » Cséplő József faragványai	350
» » A székelyek s a magyar honfoglalás	24
» » A svájci hunnok	98
» » Traján-Decebal tradíciók	144
» » A magyar örmények	197
SEBESTYÉN GYULA: Párhuzamos idézetek	104
STRAUSZ ADOLF: A kik idegenek otthon	187
SZENDREI JÁNOS: Régi magyar népdalok	52
SZÍVOS BÉLA: Tréfás hangutánzás	109
SZONGOTT KRISTÓF: Ujévi örmény ének	203
TAGÁNYI KÁROLY: A honfoglalás és Erdély	213
THURY JÓZSEF: Kis-Kun-Halas néprajza	381
TRENCSÉNY LAJOS: Babonák az Alföldről	345
VERESS ENDRE: A Baba-Dokia monda Romániában	194
VERSÉNYI GYÖRGY: A bányarémről	335
VIKÁR BÉLA: Finnországi tanulmányutam	251
WEBER SAMU: A szeptesi szászok ruházata	291
WIEDER GYULA: Kinczsásó babonák és ráolvasások	247
WLISLOCKY HENRIK: Szerelmi jóslás és varázslás erd. sátoros cigányoknál	273

III. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

ÁGAI ADOLF: Adalék a panyókás viselethez	355
Cs. D. A magyar cigányság történetéhez	164
FÁYLNÉ H. M. Hüvelyk, hőköm, lyüki	258
H. A. A millenium	56
H. A. Műkedvelő fotogr. kiállítás	57
NG. Etzelburg	163
» A Zaránd név eredete	211
» Az Attila név	258
NRXGL: Bécs	163

	Lap.
P. K. Finn néprajzi tárgyak	56
R. L. A székely név	162
» » A tót név jelentése	210
» » Zsidóbetűs magyar feliratok	355
» » Ó-szláv istenitisztelet	356
r—y A személynevek eredetéhez	211
T. K. Szék és székely	355
V. S. Arany János fülemüléjének eredete	57
VIKÁR BÉLA : Kötéllopás, faramászás	308
x—y Régi magyar személynév	356
Mátyás király emléke a szlovéneknél	306
A panyókás viselet eredete	307
Budapesti munkástypusok	307
A tündérmese születése	411
A román főváros lakossága	412
Szt. Haralampie s a magyar nyelv	412

Könyvismertetések:

A Journal of the Gypsy Lore Society	257
HERRMANN ANTAL: Alternatívák a rumén ethnológiához	257
HOWORTH: A bolgárokról	258
HUSZKA JÓZSEF: Teremtsünk igazán magyar műipart	408
«Kalotaszeg»	467
KISS ÁRON: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény	468
KOÓS FERENCZ: Életem és korom	410
KRAUSS FR. S.: Orlovič der Burggraf von Raab	58
» » Am Ur-Quell	466
» » Mehmed's Brautfahrt	466
KUHACS FR. S.: Horvát népköltési gyűjteménye	58
KUUN GÉZA GR.: Hunyadmegyéről	468
MOLNÁR VIKTOR: Husvétii tojások	466
Nyelvtudományi közlemények. XXI. kötet.	257
Petőfi-fordítás Hrdlička Károlytól	209
SIMONYI ZSIGMOND: A magyar nyelv	205
ZÁMOLYI V. MIHÁLY: A sátoros cigány	464
Vegyes irodalmi hírek	115., 305., 354.
Néprajzi könyvtár:	116. 164. 212. 308. 356. 412
Folyóiratok és lapok repertoriuma	116, 164, 212, 260, 308. 356, 412. 468

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok (M. T. Akadémia) intézendők. A tagsági jelent-
kezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a
Dr. Réthy Lászlóhoz, a M. N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pén-
zek Dr. Borovszky Samu, pénztárhoz társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal
titkárhoz, I. Attila-utca 47.

A társaság tagjai az ETHNOGRAPHIÁT az évi 3 frt tagsági díj fejében kapják.

Budapest, 1890. január 1-jén.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. A t. olvasóhoz!	1	IX. Levelezés. 1. József főhercegtől 38	
II. Hunfalvy Pál, Elnöki megnyitó	2	2. Charles G. Lelandtól	38
III. Jókai Mór, Udvözlő beszéd ...	7	X. Hivatalos közlemények ...	41
IV. Herrmann Antal, Titkári jelentés	9	XI. Dr. Szendrei János, Népnyelvi	
V. József főherceg, A cigányokról 12		adalékok	52
VI. Herrmann Antal, Hazai néprajzi		XI. Társasági értesítések	55
múzeum alapításáról	19	XII. Vegyes közlemények	56
VII. Réthy László, A székelők és a		XIII. Irodalom	58
magyar honfoglalás	24	XIV. A társaság szervezete. Tagok	
VIII. Az ethnographia a délszláv tu-		jegyzéke	00
dományos Akadémiában	32		

Az „Ethnographia” közlő hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldallal 6 frt, negyedoldallal 3 frt, nyolczadoldallal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendő (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

FELHÍVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhivatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samu úrhoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosához, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legezélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni szíveskedjenek.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság” pénztárába 1889. június 22-ikétől 1889. december végéig befolyt:

50 forintos alapítvány: József főherceg ö Fensége. — Dr. Brankovics György, Temesvár. — Hunfalvy Pál, Budapest. — Körösi József, Budapest. — Gróf Kuun Géza, Maros-Németi. — Bárány Nicolits Fedor, Budapest. — Pintér Sándor, Szécsény. — Segesvár sz. kir. város.

Összesen: 8.

Összesen: 400 frt.

3 forintot fizettek: Gróf Apponyi Sándor, Lengyel. — Fischer Károly Antal, Budapest. — Fülöp Sándor, Budapest. — György Aladár, Budapest. — Hadzsics Antal, Ujvidék. — Hatschek Ignác, Budapest. — Kálmány Lajos, Csóka. — Dr. Marienescu A., Budapest. — Ifjabb báró Nicolits Fedor, Budapest. — Norberg Leo, Bécs. — Pesty Frigyes, Budapest. — Polják János, Szilágy-Cseh. — Prukker Károly, Pécs. — Thury József, Halas. — Végh Lajos, Kolozsvár. — Veress Endre, Bukarest.

Összesen: 16.

Összesen: 48 frt.

1 frt 50 krt fizettek: Angyal Dezső, Budapest. — Dr. Asbóth Oszkár, Budapest. — Dr. Balassa József, Székesfehérvár. — Dessewffy Izidor, Pancsova. — Fialovszky Lajos, Budapest. — Filtsch József, Budapest. — Fischer Károly Antal, Budapest. — Főkövi Lajos, Szeged. — Földes Géza, Nagy-Borosnyó. — Gálffy Ignác, Miskolc. — Gályasi Imre, Nagyvárad. — Garda Samu, Nagy-Enyed. — Dr. Hamary Dániel, Budapest. — Hantmann Adolf, Budapest. — Hege-deős Miklós, Mohács. — Istvánffy Gyula, Liptó-Szent-Miklós. — Jancsó Gábor, Répezelak. — Juhász Mór, Felső-Bü. — Kálóczy Imre, Rácz-Almás. — Király József, Nagy-Szalonta. — Klein Samu, Dobsina. — Kónya József, Léva. — Márki Sándor, Budapest. — Marx Antal, Temesvár. — Osterlamm Ernő, Debreczen. — Pauler Ákos, Budapest. — Pauler Gyula, Budapest. — Paulovics Sándor, Felső-Szvidnik. — Perlaky Kálmán, Budapest. — Podhradszky Lajos, Besztercebánya. — Popovics István, Budapest. — Ruby József, Eperjes. — Bárány Salmen Jenő, Budapest. — Stromp László, Pozsony. — Szalay László, Bécs. — Szalay Pál, Dad. — Szumrák Pál, Budapest. — Dr. Thirring Gusztáv, Budapest. — Tialios György, Budapest. — Torma Zsófia, Szászváros. — Trausch József, Brassó. — Gróf Wickenburg István, Fiume

Összesen: 42.

Összesen 63 frt.

Főösszeg: 511 forint.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. január 1.

1. szám.

A tisztelt olvasóhoz!

A magyarországi néprajzi társaság megalakulásával egyidejűleg elhatározta, hogy folyóiratot létesít, mely működéséről, valamint egyáltalán minden, hazánk néprajzát érdeklő mozgalmról állandóan számot adni lesz hivatva.

A társaság e folyóirattal, a mellett, hogy hivatalos értesítést nyújt a társaság tagjainak, mely munkásságának képét tükrözi vissza, egyszersmind a hazai ethnographia tudományos művelésére állandó központot akar teremteni, s az ethnographia művelőit, a kik eddig csak más rokonszakmák folyóirataira voltak utalva, akarja maga köré gyűjteni.

Folyóiratunk általános szellemére nézve a föltétlen tárgyilagosságot, irodalmi formája tekintetében pedig a szakszerűség mellett mindenkor az egyszerű s közérthető előadást fogja szem előtt tartani, s így szelleme, nyelve és tartalmával egyáltalán oda törekedni, hogy a hazai ethnographia ismereteit mentől szélesebb körben terjeszsze, népszerűsítse, s vele a köztudatot megtermékenyítse.

Reméljük, hogy egyfelől a szakférfiak lelkes buzgalma, másrészt pedig olvasó közönségünk szives pártfogása által támogatva, folyóiratunk nemcsak a hazai tudományosság tökéjét fogja gyarapítani, hanem üdvös hatást fog gyakorolni társadalmi életünkre is.

Dr. Réthy László.

Elnöki megnyitó.

Hunfalvy Páltól.

A társaság alakító közgyűlésén 1889. október 27-én.

Tisztelt közgyűlés!

A magyarországi Néprajzi Társaság mai napon tartja meg az alakító közgyűlést, melynek megjelent tagjait mint ideiglenes elnök, legszívesebben üdvözlöm.

Alapszabályaink 1. és 3. szakasza fejezik ki a Néprajzi Társaságnak célját és tárgyait. Célja: a magyar állam és a történelmi Magyarország *mai és egykori* népeinek tanulmányozása, tárgyai: az ország mai és egykori népeinek eredete, fejlődése, állapota; ethnikai jelleme és anthropologiai mivolta; a néplélek és népélet nyilatkozatai, melyek nagyon számosak és különfélék. Látjuk, tisztelt közgyűlés, hogy a néprajz, mint tanulmány, sokat foglal magában, a mit a nagyszabású történelem vagy mellőzni kénytelen, vagy csak elvétve érinthet meg. Azért a néprajz a mai népekre nézve okvetetlenül szükséges kiegészítője a történelmi tudománynak. Hogy hasonlatossággal világosítsam meg a kettőnek feladatát, ez vagyis a történelem, a palotának mindenesetre nagyszerű külső mivoltát mutatja fel, sőt belső elrendezését is, melynél fogva kifelé hat: az, a néprajz, az ápoló, de alig is látható gondos kezeket keresi fel, a melyek a palotát nemcsak lakhatóvá, hanem a lemálásokat, réseket betapasztó méh-munkásságával tartóssá is teszik. Az egykori népekre nézve pedig a néprajz szinte ugyanazonokon a nyomokon jár, melyeken a régészet, azzal a különbséggel mégis, hogy a régészetnél több figyelmet akar fordítani mind arra, a mit csak a nyelv fejezhet ki, de a művészet és mesterség nem alakíthat. Van tehát a néprajznak saját területe a tudományok között.

S mekkora ezen terület! Magyarország mai népeinek sokaságát minden ethnographiai térkép szemlélhetővé teszi. Mi nagyszámuak tehát a néplélek és népélet nyilatkozatai. Ezek mind az emberiség szellemének virágai és hajtásai. Ha kipótolhatlan veszteségnek tartjuk, ha p. o. a Gellérthegynek vagy a budai hegyeknek egy-egy ritka növénye elenyészik, kivesz: mennyivel inkább pótolhatatlan veszteségnek kell tartanunk, ha az emberiség szellemének egy-egy virága vagy hajtása enyészik el nyomtalanul.

A szántás-vetés el nem mulasztható munkásság, s mind nagyobb-nagobbá lesz. Hány gyönyörű növényt irtott már ki és fog még kiirtani az ekevas, mert előtte az csak dudva.

Igy az egyengető kultúra, a műveltség, melyet, ha lehetne, sem sza-

bad haladásában megakasztani, megállítani, az emberi szellemnek sok nyilatkozatát irtja ki, mert előtte az talán babonahit. Tiszte a botanikának megőrizni az elvesző dudvának is a nyomát, leírását: tiszte a néprajznak megőrizni a kivesző babonahitnek is az emlékezetét.

Magyarország hajdani népeinek tanulmányozása a régészetnek is feladata, azzal a különbséggel, hogy a néprajz több figyelmet akar fordítani mind arra, a mit csak a nyelv fejezhet ki. Erre nézve azonban a néprajz keveset találhat az egykori népekről. A jazygek, a hunok, az avarok nyelveiből, a tulajdonneveken kívül, semmi sem maradt reánk: azon nevekből pedig lehetetlen az illető népnek saját nyelvére következtetni. Mert először, nem tudjuk, vajjon az idegen nemzetű írók helyesen irták-e le a neveket? másodsor nem tudjuk, vajjon azok a nevek, ha helyesen is le vannak írva, az illető népnek nyelvéből valók-e? Ki akarná az István, Béla, Dávid, Salamon, Sámuel stb. magyar keresztnevekből a magyar nyelvnek mivoltát kiokoskodni!

Azonban a hunok alig ötven évig tanyáztak Magyarország síkjain, a hol Attila fa-palotájának és Onegesios kő-fürdőjének nemcsak nyoma nincsen, de helyök sem mutatható ki. Ellenben az avarok 568-tól fogva 795-ig uralkodtak a mai Magyarországon, tehát N.-Károly hódításáig 227 éven át. Még azután is egy részök keresztyén khánok alatt a mai Soprony, Győr, Mosony és Bécs környékén egész embernyomig ismeretes: 822-ben jelennek meg utoljára a német birodalmi gyűlésen az avar khánnak követei. Az avar khánság megszűnte után is, a német uralkodók nem tartván többé szükségesnek helytartónak avar khánt nevezni ki, a megkeresztelt avar földművelők a német királynak fizetendő adó fejében egész 870-ig birták földjeiket.*)

S akkor a közeledő magyarok hire kezdé már terjedni a régi Pannoniában és a csak imént hatalomra kapott Morvaországban: mind kettőben Methodius és tanítványai a szlovén isteni tisztelettel nyervén meg a lakosság szívét, egyúttal pedig a bajor hierarchiának, melynek élén a salzburgi érsek áll vala, gyűlöletét szítván fel az ujítás ellen. A magyarok megsemmisítik a morvai, s 907-ben a bajor hatalmat is, s az Ems folyóig foglalák el a régi Avarországot.

Nem tudjuk oklevelesen, de hihetjük, hogy az avar maradványok Sopron, Győr, Mosony megyék és Bécs vidékein könnyen beleolvadtak

*) Eos (Avares) autem, qui obediebant fidei et baptistmum sunt consecuti. tributarios fecerunt regum, et terram, quam possident residui, adhuc pro tributo regis retinent usque in hodiernum diem. — Conversio Bagoariorum et Carantanorum 3. Pertznél. Scriptores XI.

a győző magyarságba; a magyar nyelv maga pedig bizonyítja, hogy a szláv vagy szlovén népség nem maradt idegen a magyaroktól, hanem velök egyesült. Bizonyítéka a tömérdek szláv szó a magyar nyelvben.

Az avar maradványok megnevezett lakó helyein azután besenyőket találunk, mint a már a Lajtaig visszaszorított Magyarország határórait.

Oklevelekből tudjuk, hogy fogyton fogytak ott a besenyők, mert már Imre király kezde a volt besenyők földjeit Mosony megyében az ausztriai szent-keresztii Cistercita-apátságnak ajándékozgatni, mit öccse, II. András még nagyobb mértékben folytata. A besenyők helyeire Ausztriából német lakosok telepedének.

A régibb avar-magyar-besenyő lakosságnak tulajdonítom én a *Fertő, Hanság, Sárvíz*, (Litaha, Lajta). *Bécs* neveket. Az új német lakosságnak kell tulajdonítanom többi közt a *Neusiedl am See* (Nezsider) helynevet, mitől lett a Fertőnek német *Neusiedler-See* neve is. Ime, a helynevek ethnographiai történeteket beszélnek el a figyelmezőnek. A szláv nevű *Balaton* (blato = mocsár) mellett föltetsző a *Fertő*, nem szláv, hanem magyar név; föltetszőbb a *Han, Hanság*, mely szinte unicum a magyar nyelvben; de nagyon föltetsző a *Bécs* név is, holott a németeknél és szlávoknál a *Wien*, *Vidne* név (vajjon *Vindobona* után-e?) gyökeredzett meg. A Lajtának magyar neve: *Sárvíz* gyakran előfordul a magyarok földjén.

A néprajz, melynek egyik tárgya a hely- és dülő-nevek összegyűjtése és magyarázása — mi azonban sokszor, igen sokszor nem sikerül — a történelem kiegészítője. *Erdély* (Erdő-el, Erdel), *Havas-el* (Havas-el-föld) geographiai nevek hirdetik, hogy a magyar királyság, melynek magva, széke a régi Pannoniában volt, onnan terjesztette hatalmát a Tisza vidékére, innen meg keletre «Erdőn-túlra», «Erdőn-elre», s eminensen ismét «Havason-tulra», «Havas-elre». Így támadtak a latin fordítások: *Ultrasilvania* vagy *Transilvania*, *Ultra montes niveos* vagy *Transalpinia*.

A hely — geographiai — nevek magyarázása nem mindenkor olyan könnyű, mint az Erdő-el Transsilvania; Havas-el Transalpinia nevéké. Én nem tudom a Han-nak, Hanságnak, Bécsnek etymologikus jelentését: lehet, hogy más tudja; az is lehet, hogy kerül elő még olyan körülmény, mely azoknak megértésére is utat jelöl.

A *tanorok* szónak etymologikus jelentését sem tudom: de kiemelem, mert azt gondoltam én, s talán én velem mások is, hogy az a székely nyelvnek sajátja. A mi valóban székely sajáttság, az történelmi nevezetesség. A fáradhatatlan munkásságú Pesty Frigyes, a tavál meg-

jelent «Magyarország helynevei» című munkájának 386. lapján a *tanorok* szóról ezt írja: «Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén, Kemenesalján, Rábaközben rétet, kaszálót vagy szőlő-földeket kerítő árok, vagy gyeprü, a marhák becsapása ellen. Hasonló értelmű a székelyeknél divatos *tanorok*, azaz kerített rét, füves telep, akár a helység területén kívül, akár belül».

A *tanorok* szó tehát nem székely sajátosság. A Nagy-Mihályi és Sztárai gróf Sztáray-család oklevéltárának I. kötetében (Budapest, 1889.) többször előfordul a *tanorok* szó, még pedig Zemplén északi helységeinek határaiban, a hol ma leginkább ruthén népség lakik, de a hol még a XIV. században magyarság lakott. A nevezett kötetnek 276. lapján olvasható: «In tali parte, in qua in antumpno arare procuraverint, secundum quod tenderet retro ortum, qui *tonorok* vocaretur, cujus finis tenderet ad viam, que de Nagy-Mihaly (Nogmihal) iret in Bethlen, et quoddam fenetum. *Kerekmezeu* nominatum in possessione Tótmihály (Totmihal) habitum». Itt a *tonorok* szó igenesen kertnek van mondva, hasonlóképen a 280. lapon olvassuk e szót: «secundum quod duceret retro ortum, qui *thoronok* vocaretur.» Ugyszintén a 283. lapon ezeket: «secundum quod tenderet retro ortum, qui *thoronok* vocaretur». *Tononok* és *thoronok* nyilván ugyan az, mi *tanorok*, s kertet jelent vala Nagy-Mihály vidékén a XIV. században; mi egyenlő vagy közel egyenlő értelmű a «rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árokkal» a Balaton vidékén, Kemenesalján és Rábaközben.

Taval Fogarason az uradalmi levéltárból becses adatokat kaptam. 1732-ben a felső fogarasi törvényszéknek hites notariusza, Drenczen Mihály, tanúkat hallgat ki az alább megnevezettnek ügyében, a ki magát boérnak adja vala ki. A kérdő pontok között áll: 1. Tudja-é valló nyilván és bizonyosan látta-é, hallotta-é Fejérben Fogaras földén Felső Szombatfalvi felső forduló határban, a mely *tanorok kertet* csinált volt Álgyi Salomon Bulbuk boér? stb. 2. Azon *tanorok kertet* ki vágatta le, mikor birta báresak egy ideig békességesen? stb. A tanúk azt vallják, «hogy azon hely, az hol Álgyi Bulbuk boér *tanorok kertet* csinált volt hatalmasul, az falu sokszori tilalma és akarátja ellen, a falu erdeje, nem lévén ott senkinek auctoritása, hogy magának különös *tanorokat* tartson. Az falu az Álgya boér *tanorok kertit* levágta» stb. stb.

Nincsen kétség a tanorok szónak jelentése felől; az is bizonyos, hogy e szó korántsem a székely nyelvnek sajátja, hanem köztulajdona a magyar nyelvnek. Ámde megmagyarázni, etymologikus jelentését kihüvelyezni nem bírom.

A székely földön, Borszék, Gyergyó-Ditró és a Tölgyesi szoros

között a *resz* (rez) hegynév nagyon gyakori. Ott van *Nagy-resz*, *Nagy-resz-patak*, *Nagy-resz-tető*; *Köz-resz*, *Köz-resz-sarka*, *Köz-resz-havas*; *Magyaros resz*; *Fekete resz*. stb. A székely nyelv sajátjának látszik a *resz* (rez) szó is. De ime Fejér Codex Dipl. X. 2. 252. 253. l. egy oklevelet közöl 1394. évből, mely szerint: «Nos Ulricus dictus Rabensteiner, iudex Castri novi Pestiensis, jurati et universi cives de eodem stb. Ujpesti várnak (a mai Budának) bírása Rabensteiner Ulrik, esküttjei és összes polgárjai tanusítják, hogy Ágnes asszony, Pál özvegye, egy szőlőt eladott «in territorio *Rezzmal* (sic) vocato» stb. Tehát a budai szőlőhegyek közt is *Resz* nevű hegy és *Reszmál* nevű hegyoldal volt. A *resz* (rez) szót is ennél fogva a magyar nyelv köztulajdonának, nem pedig a székely nyelv sajátjának találjuk. Jelentését azonban ezen szónak sem tudom kihüvelyezni.

A *tanorok* és *resz* szók jeles tanúság azon felfogás mellett, hogy a székelyek Magyarországból a kész magyar nyelvvel szakadtak ki Erdélynek keleti határaiba, az *Erdély* név is annyira közkeletű lévén már, hogy annak az országrésznek más nevet nem is adhattak a székelyek.

Minden oláh hazánkfia *rumán*-nak a makedo-oláh pedig *arumán*-nak nevezi magát; van tehát nálunk *limba rumaneasca*, ott meg *limba arumaneasca* (román nyelv). Itt mondják *kare*, ott meg *akare* (qualis). itt *sboru* repülők, ott meg *asboru*. stb. stb. Hasonló tünemény a magyar *orosz* szó a *rosz*, *russ*-hoz képest. A finn nyelvben *ruotsi* Svédország, és svéd, p. o. finnül *puhun ruotsia* azt teszi: beszélék svédül. Svédok, azaz *ruots*-ok voltak, finnek és szlávok közt megtelepedvén, a mai Oroszországnak alapítói; tehát a finn *ruots* jutott a szlávokhoz, bizantinuszokhoz, s így a világ minden nemzetéhez. A bizantinuszok *ῥωσ*-nak írták és ejtették; a törökök *urusz*-nak, mi is *orosz*-nak írjuk és ejtjük.

A kárpátaljai szepesi német falvakban, p. o. erre a kérdésre: Wo ist der Vater? a megkérdezt azt feleli: Er ist im *Mittel*, azaz nem honn, a házban, hanem a faluban van. Ott tehát a *Mittel* szó falut, községet jelent. 1560-ban ezt írák: «Wir Richter und Rodt des Erbaren *Mittel* zu Hunsdorff thun kunt und offenbar mit disem unseren offenen Briff» stb. Ime «das *Mittel* zu Hunsdorf» annyi mint Hunfalvi község. Mi azt még érdekesebbé teszi, az, hogy a gót nyelvben, a germánság legrégibb irodalmi emlékében, *mathla* «község, vásár», azaz vásárhely; tulajdonképp beszélgetés, társalkodás (Die Gothische Sprache, von Leo Mayer. Berlin, 1869. a 263. lapon); innen *mathleini* beszéd. A balkáni félszigeten, Dalmátiában, két *Conventus*, azaz törvényszék volt, a *Conventus Naronitanus* meg *Salonitanus*, melyeken a római tisztok a lakosság ügyes-

bajos dolgait elintézték. S ebből a latin Conventusból lett az oláh vagy rumén *kuvent*, mely szót jelent, hasonlóképen az alban *kuvend*, mely meg beszédet jelent. (Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Irta dr. Réthy László. Bpest, 1887. A 79. lapon) A szláv *beseda* társaságot, társalkodást jelent; oroszban is *beseda* társaság, társalkodás, sőt prédikáció is. A magyar *beszéd* szó a szláv besedának szülöttje.

Nemde csudálatos a népek eszejárásának találkozása! A gót *mathla*, a latin *conventus*, a szláv *beseda*, meg a gót *mathleini*, a rumén és alban *kuvent*, a magyar *beszéd* egy nyomot mutatnak, s a szepesi német *Mittel* az ősi régi gót mathla-nak igen távol-távol unokája.

Félek, hogy untatom a t. közgyűlést afféle részletek felhozásával: de meg akartam mutatni, hogy az egyes szókban is mennyi néprajzi tanulság rejlik, ha tekintjük a különböző vidékeket, a hol szokásban valának vagy maig is vannak, s ha tekintjük, mit jelölnek, bár etymologikus jelentéseket nem tudjuk is. S meg akartam mutatni, hogy minden nyelv, mely Magyarország területén hangzik, egy-egy kincses bánya a néprajz számára. Ezen bányák megnyitása is az alakuló Néprajzi Társaság feladata. S épen ezen bányák megnyitásával és művelésével, valamint a népélet minden más tüneményeinek gyűjtésével fogja társaságunk a hazában élő népek közt a *testvéries egyetértést*, és az *együvé tartozásnak érzetét* is felköltetni és ápolni, mi hasonlóképen célja a Néprajzi Társaságnak.

Ezennel megnyitottnak jelentem az alakító közgyűlést.

Jókai Mór üdvözlő beszéde

a társaság alakító közgyűlésén 1889. október 27 én.

Tisztelt társulat!

Szaktudós barátaim által lettem felszólítva, hogy mint e társulat tagja, néhány szóval üdvözljem a megalakult társulatot, melynek védnökségét, közbenjártomra, megdícsőült trónörökösünk, Rudolf főherceg fogadta volt el, kinek sokszor megsiratott halála által megüresült helye e társulatnál is betöltetlen ez ideig.

E korán elhunyt magas szellemnek hatalmas kezdeményezése volt azon terjedelmes mű, mely az osztrák-magyar monarchia ismertetését nyerte feladatául, s melyből a Szent István koronája országait tárgyaló résznek szerkesztésével én lettem megbízva. Maga a fenkölt szellemű védnök remekül írt előszavában kiemeli a népisme fontosságát. Ez a mű azonban a népismén kívül még történelemmel, tájleírással és régé-

szettel is foglalkozik. Ennyi alapos ismeretet igénylő szakmunkának helyes megszerkesztését csupán a megválasztott szakférfiakból álló bizottságok buzgó hazafias közreműködése teszi rám nézve elviselhetővé, a ki mind-ezen tudományokban szaktudós nem vagyok.

A magyar népisme-i társulatot tartozom üdvözölni, mint író és mint politikus.

Többször kérdezték tőlem, hogy a midőn olyan sokat összeírok, nincs-e titokban valami munkatársam? Igenis van. Ez az eszmékben kifogyhatatlan munkatárs az ethnografia. A legelső szárnypróbálgatásait a költői működésnek ez vezette nálam. A költő világában a népisme ugyanaz, a mi az anyag világában a villamosság: az a világító, a mozditó, a közlő, a megkötő, a gyújtó erő. Ez köti össze a földet az éggel, a fantáziát a valósággal. A költészet táborában azonban nem csupán azokból áll, a kik írnak, hanem azokból is, a kik olvasnak. S a népisme a legérdekesebb olvasmány, mely mindenütt a legnagyobb közönséget bírta meghódítani.

De sokszorosan fontossá válik a népisme Magyarországon, ha azt a politikus álláspontjáról tekintjük.

Mindenekelőtt nekünk magyaroknak fölöttébb üdvös, egyrészt a velünk egy monarchiai kötelékben élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni; másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind a kisebb és elmaradottabb nemzetei világába belepillantani. Ez tanít meg bennünket saját értékünknek helyes megbecslésére, feltár előttünk sok reánk váró feladatot s megszüntet sok előítéletet. Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke: az az ethnografia általános elterjedésének a munkája lesz.

De másodsorban az is szükséges, hogy saját hazánk népfajairól is olyan helyes ismertetések legyenek a külföld olvasó közönsége elé hozva, melyek helyreigazítsák azt a tömérdek balítéletet, a mit részben szándékos rosszakaróink, de még nagyobb részben a hazánkat futtában megsemlélt jóakaróink felőlünk elterjesztettek. Magyarország szépségeit, magát a magyar nemzetet a külföldi közönség legnagyobb része csak az éleztapok karikatur alakjaiból ismeri, s azoknak még a hibái is hibásak. Nagy szolgálatot fog tenni nemzetünknek a magyar népisme-i társulat, ha azt az aranyhidat megépíti, a melyen keresztül a rosszul értesült vélemények a jobban értesült helyes tudattal kicserélhetik egymást.

A népisme kincstára kifogyhatatlan, s az anyag egyre szaporodik és változik. A korszakkal, az új intézményekkel rohamosan alakulnak át maguk a népek is. A kik a század elején magyarhoni tipikus alakok voltak, manapság nem léteznek többé, sem viseletben, sem szokásokban,

sem erkölcsökben, s oly tipikus alakok, egész osztályok, viseletek, népszokások, erkölcsök támadtak, a mik nyolczvan év előtt ismeretlenek voltak. De azért a régiek leírása örökké érdekes marad. Mert azok magyarázzák meg egy nemzetnek emelkedését vagy lehanyatlását.

Azon szakférfiaknak a művei, a kik Magyarországon a népismével behatóan foglalkoztak, egész könyvtárt töltenek már meg eddig is. Megnyitja azoknak a sorát Benyovszky Móricz naplója, kit mint a magyar utazók őst kell felemlítenem. Tanulssággal teljes utazási és népismei munkálatokat bírnak. Körösy Csoma Sándor, Reguly, Vámbéry Ármin, Xántus János, Duka Tivadar, Magyar László, gróf Andrásy Manó, gróf Széchenyi Béla, Rosti Pál, megannyi hírneves utazó hazánkfainak elismert értékű műveiben, s kiket csak a klimax végett említek legvégül: dicsőült Rudolf trónörökös, József főherczeg és a Coburg királyi herczegek díszes kötetekben. Míg az ifjabb nemzedéknek a hazai és külföldi népismével foglalkozó szakférfiak egész phalanxot képeznek.

A magyar népismei társulat feladata leendő mind ezen kiváló erőket egyesíteni, az eddig meglevő nagybecsű anyagot felhasználni, s a népismei munkálatot rendszeresíteni.

Adjon az ég erőt e magasztos vállalatnak a társulatnak; a föld pedig adjon annak sikert. Éljen és viruljon e társulat a népek életével együtt elmúlhatatlanul.

Titkári jelentés.

A társaság alakító közgyűlése elé terjesztette dr. *Herrmann Antal*.

Tisztelt közgyűlés!

Azon mélytudományu és fentlengő szellemű szózatok után, a melyek e nagy feladatokra hivatott társaság nyilvános működésének méltó felavatásaként emitt felhangzottak, úgy vélem, nem volna helyén való, ha én társaságunk célját, körét és fontosságát fejtegető elmélkedésekbe mélyedvén, működésének programját adni megkísérteném. Tisztelt elnökünk zászlóbontó kinyilatkoztatásainak mintegy szerény epilógjául legyen mégis szabad nekem már itt is rámutatnom alapszabályaink azon pontjaira, a melyek társaságunk egyik feladatául a népelet használati tárgyainak természetben összegyűjtését, továbbá hazai ethnographiai muzeum alapítását és fentartását tűzik ki, s e célra külön szakosztályt is rendelnek. Ezek előleges kiemelését azért is okszerűnek tartom, mert mindamellett, hogy e tárgykör kiváló ethnikus fontosságú és hazánkban

rendkívül gazdag, mégis tárgyait eddigelé nálunk (kivéve Herman Ottó halászati gyűjteményét) jobbadán csak dekoratív vagy a néptanra nem tartozó egyéb szempontokból tekintették, s a bizonyos alkalmakra ismételt ízben összegyűlt nagyértékű tárgyhalmaz, a mely vajmi könnyen válhatott volna egy nagyszabású hazai néprajzi muzeum alapjává, széjjel kallódott a nélkül, hogy a magyar ethnographiának maradandóbb hasznára lett volna.

Ez ügyet a t. társaság különös gondoskodásába ajánlva, áttérek tulajdonképeni tisztemre és a terjengősségnek nyilvános működésünkben bizonyára kívánatos elkerülése kedvéért lehetőleg röviden összefoglalom a mi társaságunknak genesisére tartozó jelentősebb mozzanatokat.

Az 1887-diki év nyarán megjelent első számában ethnologiai folyóiratom egyik céljául tűzte ki magyarországi népvizsgáló társaság előkészítését, megemlékezvén arról, hogy már Meltzl H. kolozsvári egyet. tanár tervezett volt ilyesmit. Ugyanazon év december 5-én egy e célra magán uton összehívott értekezlet kimondotta a társaság alakításának szükségességét. Azóta szinte két év múlt el, a míg társaságunk immár végre megkezdhetette nyilvános működését. Pedig az akkor megindult mozgalom nem szünetelt, de nagyon óvatosan és megfontolva kellett célja felé haladnia, hogy elhamarkodással ne kockáztassa az ügyet. Az eszmék tisztultak, a terv megérett, és az első értekezlet után egy évvel jelent meg a nyilvános felhívás 238 névaláírással. Folyó évi január hó 27-én, a közönség elég élénk érdeklődése mellett tartottuk meg alakuló közgyűlésünket: alapszabályaink május hó 8-án nyertek belügyminiszteri jóváhagyást.

Társaságunk eszméje lassan, de biztosan tért foglalt. A középiskolai tanárok dr. Jancsó Benedeknek, az aradvidéki tanítóegylet Máday Mátyásnak, az egyetemes tanítógyűlés bizottsága György Aladárnak előterjesztésére, a tanítóképző intézeti tanárok egyesületének, végre a polgári iskolai tanítók egyesületének választmányja saját magam felszólalása alapján, hozott társaságunkat pártoló határozatokat. S ezzel inaugurálva van az a mozgalom, a mely megnyerendő lesz a társaság számára a leghivatottabb munkásokat, a hazai tanítószótagot.

Pécsett dr. Katona Lajos és Strausz Adolf buzgólkodása folytán, Ungvárt kivált Krompaszky Ignác és Drohobeczky Gyula kezdeményezésére vidéki körök alakultak, más helyt alakulóban vannak. Arra kell törekednünk, hogy az ország minden városában, minden vidéke közép-pontján legyenek ügyünknek buzgó és értelmes munkavezetői, a kik megcsinálják hazánkunk ügyszólván ethnographiai katasterét, s hogy a vidéki körök minél sűrűbb hálózata megadja nekünk az anyagot, az

eszközöket a disciplináinkban annyira szükséges, minél teljesebb inductióra.

A külföld legilletékesebb szakkörei a legőszintébb örömmel üdvözltek társaságunk alakulását, élénk érdeklődéssel kísérik fejlődését és a tudományra nézve nagy eredményeket várnak működésétől. A szakfolyóiratokban világszerte nyilatkozik e felfogás. A párisi nemzetközi folklóre-congressus, a melyben a nagynevű Charles Leland volt képviselőnk, élénk rokonszenvének adott kifejezést társaságunk iránt. A bécsi anthropologiai congressuson Ranke J. főtitkár tudományos évi jelentésében a népvizsgálatra nézve legfontosabb és öröndetesebb eseménynek mondta társaságunk alakulását, és Virchov Rudolf elnök külön is kiemelte az általános tudományra való jelentőségét. A congressus érdeklődéssel fogadta főképen társaságunkat ismertető előterjesztéseimet.

Itthon is, a hol a tudományos társulati élet terhei oly kevesek közt oszlanak meg, sikerült társaságunk iránt tágabb körökben is érdeklődést keltetni, s noha csak most kezdődik nyilvános működésünk. tagjaink száma már szinte félezer, köztük néhány törvényhatósági testület intézet. Bizton remélhető, hogy ha a nagy közönség ismerni fogja nemcsak célunkat, hanem elérésének útját-módját és eszközeit is, majd tevékenyen támogat minket a nagy munkában. De tagjaink jegyzékének speciális és főjelentősége nem a számban áll, még abban sem, hogy magában foglalja tudományos és közéletünk legjobb neveit, hanem főképen abban az eddig példátlanak mondható öröndetes jelenségben, hogy a és haza összes népeinek kiválóbbjai azon tudatban, hogy itt népeik életkérdéseiről s azok összegében az össznemzet egyik létfeltételéről van szó, egyértelemmel egyesültek egy közös nagy nemzeti munkára. hogy a tudomány részére hirtokba vegyék ez országot, és azt a honismeretből erősödő hazaszeretettel új évezerre biztosítsák testvérekül e nemzet számára.

A nálunk eddig hazátlan néptani tudományok honalapító munkájában részes alapító tagjaink élén lelkesedve és lelkesítve ott áll az a férfiú, a kit megszoktunk elsőnek látni minden nagy nemzeti műnél, a kinek neve nyitotta meg a felhívásunkat aláírók sorát, a ki első sietett beküldeni az alapítványi összeget, s a ki nagylelkű kegyelmének tényeivel elárasztja társaságunkat, a mely az ő saját szavai szerint: «nemesak a tudománynak e hazában új pályát nyitott, de e mellett a testvéries egyetértés előmozdítására is törekszik». Ez a férfiú József főherczeg ő fensége. Az ő neve a társaság eszméjének győző erejével, és tagjainak buzgólkodásával egyetemben biztos reményt nyújt arra, hogy társaságunk el fogja érni nemesak tudományos, hanem humanus és hazafias céljait is.

A cigányokról.

József főhercegtől.

A társaság első felolvasó ülésén 1889. november 16-án bemutatta
dr. Ponori Theurewk Emil.

József főherczeg ő fenségének ezen értekezése, melyet különös szerencsém van néprajzi társaságunknak ezennel bemutatni, az «Oszták-magyar monarchia» című nagyszabású munka számára készült. Öt részre szakad, melyeknek elseje a cigányok származásáról és nyelvéről, második a vallásukról, harmadika családi életükről, negyediké közigazgatási szervezetükről, ötödike a vajda vendégszeretetéről szól.

A cigányok eredeti hazáját azelőtt sokfelé keresték. A legnépszerűbb hiedelem Egyiptomból származtatja. Azért hívják nálunk Faraó népének (régí emlékeinkben phárahones), azért mondja népdalunk a szép cigányleányt egyiptomi szépségnek. Sőt cigányaink maguk is egyre azt mondják, hogy Faraó ivadécai. Egyenesen ráhivatkozik e nemes eredetere Raphael György kalocsai cigány 1888. aug. 31-én kelt folyamodványában, melyben ő felségétől a cigány királyság adományozását kéri. «Én, mint Faraó egyenes leszármazó ivadéka» így szól folyamodó magáról.

Ezzel és egyéb balhiedelmekkel szemben az összehasonlító nyelvtudomány kiderítette, hogy a cigányok eredete Indiában keresendő. Mióta ez kétségtelenné vált, a nyomozás a cigány nép szűkebb hazájára irányult, illetőleg ama nyelvre, mely a cigány nyelvnek legközelebbi rokona.

Hogy Indiának élő árja nyelveivel közelebbről megismerkedtek, csakhamar kitűnt, hogy nyugati, déli és keleti csoportjuk a cigánynyal való rokonság szempontjából nem jöhetnek szóba; ennél fogva csak az észak-nyugati, különösen a szindhi nyelvvel vetettek számot, és jó ideig az a nézet uralkodott, hogy a cigány nép arról a vidékről való. Újabb időben, hogy a kafir és dardus nyelvvel megismerkedtek s a cigányt ezekkel is egybevetették, a számos hangtani megegyezés miatt hajlandók a tudósok a cigány nép hazáját az India észak-nyugati határain fekvő kafir és dardus kerületekben keresni.

A kérdés végleges eldöntése természetesen csak akkor lesz majd lehetséges, mikor az ázsiai cigány szójárásokat s a kafir meg dardus nyelvet tüzetesen fogjuk ismerni, a mi mai nap még hiányzik.

József főherczeg nem szorítja a kérdést ilyen szűkebb határok közé: értekezésének céljához képest megelégszik a biztos eredménnyel, t. i. igazolja a cigányok indus eredetét, még pedig bőséges nyelvészeti

adatokkal, melyek közül csak egypárt idézhetek: mert az egész apparatus olvasásra, de nem felolvasásra való.

De mindennek előtt halljuk ő fenségének saját bevezető szavait:

«Ki nem látta hazánk rónáin azokat a kóbor csapatokat, melyek sátoros szekereken, nyomorult gebékkal, faluról-falura vándorolnak? Ki nem ismeri azokat a barna jövevényeket, kik a helységek végén putrikban tengetik inséges életüket? Kinek a szíve nem telt meg búval ama keserves nóták hallatára, melyeket új magyar zenészeink húznak? Ki nem járta viharos hangjaik mellett a friss magyart? Bizony mindenkinek feltűnt e vendégeink sötét-barna, olajszínű, minden egyéb európai nép arczvonásaitól eltérő képük, villogó, nyugtalan szemük, kékesen fénylő borzas hajuk, és sugár, finom, mozgékony testalkatuk.

A ki gyakrabban elsétál Budapesten Gülbaba sírjához, a lahorei klastromnak oda zarándokoló derviseiben ép ilyen termetű s ép ilyen arczvonásu embereket lát, és ha hallja beszédjüket, ismerős hanghullámok érintik fülét, sőt, aki a cigányok nyelvét bírja, meg is ért belőle itt-ott valamit.

Nincs is kétség benne, hogy az egész Európában elszórt cigány nép a Himalája aljáról került ide. A ki cigányul tud, magát e hegyláncznak a nevét is megérti: hima indus nyelven hó, cigányul him. hív: laja indusul a vivő, cigányul lel, lava, visz, visel. Himalája e szerint hóviselőt, szóval «havas»-t, alpest jelent».

E bevezetés után következnek az indus rokonságra valló szómutatványok.

Bemutató tisztemhez képest elégségesnek tartom, ha csak egy pár példát idézek;

ember cigányul manus, szanszkritul manus, szindhi nyelven: mánhú, bengali nyelven manusa; malabar nyelven manuszhen. Az etymologiai azonosság szembeszökő. Tisztelt hallgatóim kedvéért, a kiket az európai nyelvek jobban érdekelnek, bátor vagyok a szónak egyéb indogermán rokonait is bemutatni. Valamint az emberiség atyját a szanszkrit manunak hitta, úgy a germán is a maga őst Tacitus szerint mannusnak, a miben voltaképp anthropogoniai mythos rejlik, mely azt az ősapát par excellence embernek nevezi. Gótul manna, mans, ember, ószászul man, angolszászul man, mann, monn, ófelnémet és középfelnémetül man, újfelnémetül Mann. Az «emberi»-féle melléknév gótul manniskas, ófelnémetül mennisc, középfelnémetül mennisch, és ebből lett az újfelnémetben Mensch. Mensch tehát voltaképp melléknévből vált főnév s emberit jelent, főnévül természetesen emberi lényt. Ide tar-

tozik még egyebek közt az egyházi óslávban előforduló maži s a latin mas.

Ime egy másik példa: «egy» cigányul jekh, szanszkritul ěka, hindusztanul ek, jek. Látni való, hogy Indiában más képződés szolgált közös tő gyanánt, mint az európai árja nyelvekben, ahol az eredeti ai-ből képződött aina bizonyul általánosnak. Görögül oinos, ólatinul oinos, latinul unus, gótul ains, óporoszul ains, óirül oin, keltául un stb.

Hadd lássunk még egy pár példát: tolvaj cigányul csor, szanszkritul csur (lop), szindhi nyelven csor: — viz, cigányul pani (panyi, panin), prakritul pani; hindusztanul pani, szindhi nyelven ugyancsak pani. A ki bővebben akar ezen nyelvek rokonságáról meggyőződni, azt ő fenése Miklosichnak «Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas» című kitűnő munkájához utalja.

«Ezen munkában, ugymond, az az ut is követtetik lépésről-lépésre, melyet a cigányok Indiából kiindulva mostani tartózkodási helyeikig folytattak, még pedig azon idegen szavak értékéből és mennyiségéből következtetve, melyeket útközben pihenésük alatt saját nyelvükbe fölszedtek. Miklosich szerint vándorlásuk fővonala ez volt: Indiából Kis-Ázsián, Török- és Görögországon át Magyarországra, Lengyelországra és Oroszországra, e három földről tovább Németországon keresztül Franciaországra, Spanyolországra, Angliába és Skandináviába. Hosszabb pihenőt tarthattak görög területen és Magyarországon, valamint az itt lakó szlávok társaságában».

Itt egy nevezetes adatot kell közbevetőleg fölemlítenem. 1417 az az év, melyben a cigányok itt fölkerekedtek s Európaszerte el kezdtek széledni. Útjukat igen tanulságos módon mutatja az a földabrosz, melyet Adriano Colocci Gli Zingari című, gazdag tartalmu, díszes munkájához mellékel. Hogy előbb is itt voltak-e már, az iránt csak gyanítások történtek. A Magyar nyelvtörténeti szótár most olyan adatot szolgáltatott kezeimbe, mely okvetetlenül megköveteli, hogy a cigányoknak Magyarországra való bevándorlását legalább is a XIV. század elejére tegyük. Fejér György Magyarországi Okmánytárában előfordul «Michael de Czigán» egy 1393. évi oklevélben. Tekintve azt, hogy itt a cigány szó családnévül, még pedig nemes családnak nevéül szerepel, ezt a dolgot csak úgy képzelhetjük lehetségesnek, ha felteszszük, hogy hazánkban a cigány nép már jó ideje ismeretes volt. — Miklosich az Európában divó szójárásokat 13 csoportra osztja. Ezek a következők: 1. a görög, 2. az oláh, 3. a magyar, 4. a cseh-morva, 5. a német, 6. a lengyel-litván, 7. az orosz, 8. a finn, 9. a skandináv, 10. a dél-olasz, 11. a baszk, 12. az angol-skót, 13. a spanyol.

A mi az osztrák-magyar monarchiát illeti, József főherceg itt 7 főosztályt különböztet meg. Az első osztályba tartoznak a magyar vidéken letelepedettek, ezek közt legtöbb a zenész cigány; a 2-ba a magyar Kárpátokban letelepedett tót cigányok; a 3-ba a szirmiai és szerb vidékeken lakók; a 4-be az oláhok közt élők; az 5-be a cseh-morva vidékiek; a 6-ba a Törökországból időnként hozzánk átrándulók, nevezetesen a nyilvános tánczosnók; végre a 7-be a vándorcigányok. Az erdélyiek nyelve hol a megtelepedett magyar, hol az oláh cigányokéhoz sorakozik.

Hogy a cigány nyelvnek grammaticai gazdagsága, melyhez fogható egyetlen élő indus népnél sem találkozik, hol és mikor fejlődött ki, az eddigelé ki nem derült. Azt a feltűnő jelenséget látjuk itt is, hogy a míg a műveltség legmagasabb fokán álló népnek a nyelve, teszem a francziaké, nyelvészeti szempontból merőben értéktelen, addig némely vad népnek, s ezekkel együtt a cigánynak is oly fejlett nyelvalkotása van, mely a nyelvtudományra nézve a lehető legnagyobb fontossággal bír.

Ő fensége felsorolja röviden mind ama sajátságokat, melyekről cigánynyelvtanában rendszeresen értekezik, a hol azokat a rendkívül tanulságos táblázatos egybevetéseket is megtalálni, melyek ezen értekezésben az olvasó tájékoztatására szolgálnak.

Az értekezés 2-ik része vallási adatokat közöl, részint ő fensége saját tapasztalatai, részint Liebich «Die Zigeuner» című munkája nyomán. Az egész így szól:

«A föld (phuv) cigány felfogás szerint örök idő óta van s minden jónak az eredete. Az istentől (devel) inkább csak félnek és szidják, ha rossz dolguk van. Az ördög (beng) szintén ilyenféle rangban áll náluk. Ha a táborban valaki meghal, szidják mind a kettőt, és a tábor helyét köröskörül vízzel fecskendezik és öntözik, hogy a rossz szellemek eltávozzanak.

Paradicsomra nem találtam kifejezést, ép oly kevéssé a mennyországára; mert «bolyibe» ép olyan jól jelenti a világot, mint az eget és «nebo». «nebosz» a szlávból származik; de az ördög lakhelye a «bengipe» a magyar, bengipen a cseh, bengeszkeri kiszina (ördög kunyhója) a német cigányoknál.

A halál utáni életet, úgy látszik, nem igen hiszik, jöllehet a halottakra esküsznek s az ilyen esküt épp oly szentül megtartják, mintha apai kezükre (a dadeszkero vaszt-ra) tesznek hitet (ami körülbelül annyi, mint igaz cigány voltukra). Ha cigánynak a sírja mellett elhaladnak, pálinkát öntenek rá, vagy ha nincs, legalább vizet. Kedveseik sírjait gyakrabban fölkeresik.

Az asszonyok hiszékenyeknek jósolnak kártyából vagy tenyerükből, de maguk nem hiszik a jóslat erejét. Magam is jósoltattam egyszer magamnak tréfából egy ismeretlen cigányasszonynyal, s a mikor éppen legjavában volt, azt mondtam neki: Szo turkevesz mange phuri romnyi? me szinyom rom! (Mit jósolt nekem, öreg asszony? cigány vagyok!) Kezemre ütött s azt felelte: Tu szinyal jekh ergyavo raklóro! (Gonosz legény vagy te!) azután tovább társalgott velem s maga is tréfára vette a dolgot.»

Külsőleg mily vallásuaknak mondják magukat a cigányok, annak statisztikáját ő fensége cigány nyelvtanában a 237. lapon olvashatni. Van a magyar korona országaiban görög keleti vallásu 24,060, görög katolikus 23,655, római katolikus 20.110. helvét hitvallásu 9022, ágostai 1620 stb.

A cigány kereszteleés, mondja ő fensége, többnyire az egész család színe előtt a házon kívül, vagy a táborban, de mindenkor szabad ég alatt történik olyformán, hogy az ujon szülöttet tűz fölé tartják, mit a család öregje végez.

A házasságot (biav) főnökük előtt kötik, kit a német cigányok pradekano-nak, a magyar meg a cseh cigányok vejvadá-nak neveznek. E frigyet szigoruan meg szokták tartani, megszegését nagy büntetések követik; de ha a házasságok akármily okból össze nem férnek, főnökük rövid úton felbonthatja a házasságot. Az összeesketési szertartás abban áll, hogy a szülők a szerető párt az egész családtól kísérve a vajda elé vezetik, mire az mindenféle czifra szóval kötelességeikre figyelmezteti; olykor cserepeket is törnek a mátkapár lábainál, azután nagy lakoma következik, melynek pálinka (thadi mol — égett bor) a főkelléke, s általános mámor (matyipe) az eredménye. Keresztény esketés csak akkor érvényes, ha a cigány egybekelés megelőzte, mely is igen korán történik, a fiuknál 15—16 éves, a leányoknál 11—12 éves korukban: az egyházi egybekelés olykor évekkel később.

Ha szerelmes felek nem kapnak házassági engedélyt apáiktól, minden tétova nélkül megszöknek, s ha van egyszer gyermekük, bűnbánóan visszatérnek, mire az engedélyt mindig biztosan megkapják.

A *«Családi élet»* és *«Közigazgatási szervezet»* című szakaszok adatai ugyanazon becses két forrásból merítvék.

A családi életéről el van mondva, hogy az igen egyszerű, főkép a vándorcigányoknál. Az apa parancsol s parancsait hathatósan tudja foganatosítani. Gyermekait szörnyen szereti, megveri irgátmatlanul, aztán majd agyoncsókolja.

A napi kereset mind a zenészeknél, mind a vándor sátorosoknál közös. Ha egy úri kocsi után szaladó családnak minden tagja külön mesével kér is valamit, az elcsalt pénzt mégis a közös pénztárba szolgáltatják. A közigazgatási szervezetre nézve el van mondva, hogy a cigány család élén az apa áll, a hol pedig több család van együtt, az idősebb, tekintélyesebb apát választják bírónak, alvajdának. Kerületenkint vajda áll az élükön, ki rendesen diszesebb, olykor rikitó színekben pompázó ruhájával tűnik ki. Főjelvénye az ezüst gombos bot, az ezüst gombos dolmány, egy serleg (dagdajo) és a kerület pecsétnyomója. Ezt a vajdát első barátjuknak (jekhtomál) és nagybátyjuknak (kákó) hívják, a mi nagy tisztelet.

Ezen úri embernek fő tudománya, hogy írni meg olvasni tud. Törvényekhez nincsen szigorúan kötve, csak szokásokhoz; a büntényekre saját belátása szerint szabja meg a büntetéseket, s ezeket olykor bottal (kopal), rendesen pofoncsapással (cshamadini) szolgáltatja ki.

A németországi cigányoknál azelőtt divott súlyosabb büntetéseknek s a közgyűlések teendőinek, nevezetesen a vajdaválasztás zsvajos voltának megemlítése után áttér ő Fensége dolgozatának 5. szakára, melynek címe: *«A vajda vendégszeretete.»* Ez az igen élénk tollal írt elbeszélés egész terjedelmében így szól:

«A hetvenes években meglátogattam egy hazánk bércei között fekvő várost, mely cigány vajdák székhelye volt, ott akarván a vidék szemlélésével néhány napot tölteni. Egyszer délután a Czikánia felé vettem utamat azzal a szándékkal, hogy nyelvészeti bűvárlatokat teszek. Utközben feltűnőleg csinosan öltözött, igen szép arcú, sugár termetű leánynyal találkoztam. Megszólítom: Lacso dive mri sukar raklyórije! (Jó napot szép leánykám!) Így válaszol: Lacso dive baro raja! (Jó napot, nagy uram!) Beszédbe eredtünk és kisült, hogy ő a vajda leánya. Gondoltam magamban, itt talán valami újat tanulhatok. A leány igen kedves volt irányomban, mikor arra kértem, hogy vezessen apjához, szeretnék vele beszélni. Elvitt a Czikániába, egy földszintes agyagházhoz, mely azonban feltűnően csinos és tiszta volt. Benyitott az ajtón s e szavakkal jelentett be: «Jekh baro raj vakherel manca pre drom, kamel tuha te phenel valeszo, mro kamelo dadeja; színye rom, vakherel bare sukaresh amari esib.» (Egy nagy úr beszélt velem az úton, szeretne neked valamit mondani, édes apám. Ő rom (azaz cigány), nagyon szépen beszél nyelvünkön)

A vajda szép, barna, élénk szemű ember volt, hosszú fekete hajjal és szakállal. Igen szívesen fogadott és rögtön hitves társához

vitt a tornáczból egy tiszta tágas szobába, hol egy ódon nagy asztal, egy pad, néhány faszék s egy nagy tölgyfaszekerény állott.

A nő sugártermetű s még meglehetősen szép volt, nemes arcvonásokkal: lehetett vagy 25—30 éves. A mint később kisült, a vajda második felesége: a leány az elsőtől származott, 14 éves volt, de annyira kifejlődve, hogy 20 évesnek is beillett volna.

Sokat beszélgettem a vajdával: igen tisztán beszélt a cigány nyelvet magyar tájszólás szerint.

Azalatt láttam az asszonyt a leányával a konyhában sürgölődni, mely is a tornác és szoba közt volt. Már bucsúzni akartam, midőn a vajda megfogja kezemet és azt mondja nekem: «Csak na dzsas bokhale mre kheresztar, baro raja?» (Csak nem még el éhesen a házamtól, nagy uram?) No, ez szép lesz, gondoltam magamban, eszembe jutott a cigány étlapon otthonos «deglett malacz». De hogy bámultam, mikor a nők szép tarka szövetű abroszszal terítették be az asztalt, egészen tisztességes tányérokat, kanalakat, villákat, késeket raktak fel. Nem voltak ugyan egyöntetűek, de valami china-ezüstből lehettek. Következtek aztán még üvegpoharak s egy pintes négyszögüveg aranyszínű borral s egy jó hosszú fehér czipó.

Most már vigyáztam, hogy úgy viseljem magam, mint a vajda, nehogy valami kortorárnak (sátorosnak) nézzenek. Az asztalon csak négy teríték volt: pedig jött még négy apróbb vendég, a kik egész barátságosan simultak hozzám, de ezeknek a padon volt a helyük. A leány szolgált föl. Először is egy tál párolgó biblival (köleskása disznózsirban rántva). Nagyon jó volt. Aztán egy tál sült disznószelettel; de az már fölséges volt. Ilyet még otthon sem ettem! Ülésünk úgy volt rendezve, hogy az egyik oldalon a vajda ült a feleségével, a másikon a leány meg én. A leány vagdalta nekem a hust: nem engedte, hogy magam aprítsam. Jó félóraig falatoztunk nagy csöndben, aztán ittunk egyet s miután az asztalt leszedték, rágyújtottunk. De most már én rukkoltam ki jó szivarokkal. Szitta is apa, anya és leánya is.

Már késő este volt, mikor bucsút vettem. Megcsókolt a vajda, az asszony, de még a leánya is, — az már olyan eredeti cigány szokás — és elkisértek a Czikánia végeig. Ott bucsúztak csak ők sok szép szóval.»

Ennyi az, a mit a fenséges szerző gazdag tapasztalatai alapján az «Oszták-Magyar Monarchia» című munkában közölni szándékozik.

Bemutató tisztelet annak a reménynek kijelentésével fejezem be, hogy most, mikor egy ilyen fenkölt fejedelmi sarjadék a cigányokra

vonatkozó kutatásnak lelkes protectora s Angolországban olyan tudós társaság keletkezett, mely a világ összes zingarologusait egyesíti magában, bizonyosan sikerülni fog a philológiára nézve semmis, de a linguisticára és ethnographiára nézve páratlan érdekességű cigány népnek még meglevő nyelvkincsét és néprajzi sajátságait, nem ugyan az életnek, mert a művelődés harczában előbb-utóbb pusztulniok kell, hanem a tudománynak megmenteni és termékenyíteni.

Hazai néprajzi muzeum alapításáról.

A társaság első előadó ülésén felolvasta dr. *Herrmann Antal*.

Ha társaságunknak, a hazai néphagyományok felszentelt papjának már ez ünnepélyes primiciájakor az előadó asztalhoz járulok, teszem ezt azért, mert kíváncsi vagyok, hogy már ez első zászlóbontó fel lépésünknel felhangozzék programmunk egyik legjelentősebb jelszava: hazai ethnographiai muzeum szervezésének feltétlenül szükséges és elodá zhatlanul sürgős volta. Nagy szó a mi viszonyaink közt; de a rendületlen hittel kimondott és buzgó rokonlelkekben visszhangzó igének varázsereje, teremő hatalma van: tetteket fakaszt a gondolat és végre ténynyé valósul az eszme. A közöny azonban makacs nyavalya, a melyet nem űz el egyszeri ráolvasás; s így még többünknek többször kellend felszólalnunk, míg foganatja lesz szózatunknak. Ez okból, s minthogy tisztelt alelnökünknek előző jelentős előadása jókora időt foglalt el, én ez alkalommal inkább csak érinteni, mint tárgyalni fogom témámat.

Noha már több évezredes az a legbölcsebb mondás, hogy: ismerd meg tenmagad! mégis az egész mindenséget bejárta tudományával az ember, míg eljutott önmagához. És a tudományok közt még most is helyért kell küzdenie a legfontosabbak egyikének, a közös múlttal és jelennel bíró emberegyesület, a nép tanulmányozásának. Valamint a testből és lélekből álló individuum habitusához, egyéniségéhez hozzá tartozik környezete, a külső világ, a mit ő teremtett magának, hogy létét, fentartsa és kellemessé tegye: úgy a népegyén is nemcsak abban él és nyilatkozik, a mit az anthropologia és néppsychologia, a nép testi mivoltának és szellemi sajátságainak tana kutat és vizsgál, hanem a népiség legsajátosabb lényegéhez, egyéni jelleméhez szervesen tartozik minden külső tárgy, a melyet a nép, mint ilyen alkotott magának, elébb a szükségstől kényszerítve, mint fegyvert a létért való harcban, majd pedig alkotó ösztönétől indítatva, mintegy a néplelekben élő eszmények meg-

testesítésére törekedve, mint oly eszközöket, a melyekkel kényelmessé és kellemessé teszi existenciáját. Ezek a tárgyak magukon viselvén a népiség helyegét, mint látható és kézzelfogható ethnographia rendkívül fontosak a népvizsgálatra nézve. E tárgyak a nép házi életének kegyelettel őrzendő erekljei, múltjának mintegy megjegeczesedett tanúi, kulturtalaja képződésének úgyszólván geológiája, művelődési történetének hiteles helyei és archivumai, a melyekből egykoron talán fénysugár derülhet az ős idők homályára, megoldást nyerhet a történelem nem egy rejtélye. Mert a népelet használati tárgyain ott hagyja nyomát valamennyi történelem előtti és történeti korszak, minden átalakulás, a lakóhely minden változása, a más népekkel való minden érintkezés.

A tárgyi ethnographia a nép lelki életének szemléltető projectiója; nyilatkozik benne a nép képzelő és alkotó tehetsége; ez az ő képzőművészete. E tárgyak a maguk összességében stádiumait és eredményeit mutatják annak a folyamatnak, a melyben valamely nép eredeti mivolta és ősideálja kiegyenlítődik természeti helyzetének feltételeivel és az idegen kulturhatásokkal.

A tárgyi ethnographiának nagy a gyakorlati fontossága is. Tárgyai természetszerűen, sőt részben szükségképen eredtek a nép sajátos helyzetéből s ennek közletlenül megfelelnek; genuinus eszközei a primitív életfentartásnak és szorosan összefüggnék a nép életmódjával. A nép specialis gazdasági viszonyai praegnans kifejezést találnak e tárgyakban, a melyek ezért nem lehetnek közömbösek az okszerű nemzetgazdaságra nézve sem. E talajból fejlődött szervesen a népipar, és csak ez alapon fejleszthető szervesen tovább. S valamint a nemzeti irodalomnak a népköltészet kutfejéből kell meg-megújuló életet meríteni, úgy a népköltészet édes testvére, a népipar eleven forrásához kell járulnia a művészetnek is, ha nemzeti akar lenni, ha nem akar szintelen szkemává válni.

Az emberi kultúra haladása és terjedése éppen abban áll, hogy megszünteti a különbségeket, eltünteti a sajátosságokat, mindent kiegyenlít és általánosít. Tündöklő nagyfényétől elhalványodnak a hagyomány csillagai a népiség mennyboltozatán, elmosódnak az eredeti vonások a népnek úgy szellemi, mint tárgyi örökségéből. De talán még sem egyenlő módon e kettőből.

Mert a szellem itt is halhatatlan. A nép szellemi hagyományai, világnézet, nyelv, költészet, hiedelem, szokás is folyton változnak és átalakulnak, de minden fejlődési stádium bizonyos tekintetben magában foglalja az előzőket is, és ezekre következtetést enged. De ámbár a gondolatnak, a képzeteknek nehezebben leköthető és könnyebben átalakuló voltával szemben a népeletnek éppen használati tárgyai maradnak meg

néha igen szívesen, és sokáig a hagyományos ősi alakban s így szentestíve, igen híven őrzik meg a multak emlékét, azonban ha egyszer alakot cserélnek, felismerhetetlenné lesznek, mert itt éppen a forma a lényeges: ha egyszer kiszorultak a használatból, megszűnnek létezni, s ha töredékei valamikor előkerülnének a XIX. század kulturétégeinek omladékaiból, a jövő ezred régésze nem ismerné fel hajdani rendeltetésüket.

A népelet ethnographiai érdekű tárgyai rohamosan kallódnak, pusztulnak, kivesznek. Két fő oka van ennek. Egyrészt megváltoztak maguk a népelet viszonyai, föltételei és a változott állapot egész más vagy nagyon módosított eszközöket igényel. Másrészt pedig a haladott ipar, a gyár gépei rendkívül olcsón és megvesztegető csinnal gyártanak igen czélszerű eszközöket s ezek után kapva, a nép eldobja önkészítette, nehézkes, primitív szerszámaikat, s ezekkel együtt ősnépiségének egy részét.

Hát ez olyan adó, a melyet a nép hoz a nemzet haladásának. Ezt megakadályozni nem lehet, de nem is akarja senki. Nemzeti létünk biztosítása céljából kötelességünk előmozdítani a civilisatio terjedését a primitív kultúra rovására is, de kötelességünk az is, hogy mentsük meg a tudomány számára népeink eredeti mivoltának ismerveit és dokumentumait, a melyeket az élet eliminált magából.

Sokáig, szinte az utolsó óráig késtünk e kötelesség teljesítésével. Monumentális muzeumokba összegyűjtöttük országvilág floráját, faunáját, geológiáját; pannoniai régi és tengerentúli mostani népek kulturemlékeit; egy lelkes szakember buzgóságának embertani muzeumot is köszönhetünk; érdemes munkálkodás folyt szellemi hagyományaink megmentésére is; de a hazai népek életének tárgyai, legalább néprajzi tekintetben, igen mostoha bánásmódban részesültek.

Az emberi ismeretnek elébb fölsorolt tárgyai mind igen fontosak a kulturára nézve, és felette kívánatos, hogy minél elébb összegyűjtesenek és kamatozó szellemi tőkévé tétessenek nemcsak a szaktudomány, de a nemzeti közműveltség számára is. De nem feszegetve azt a kérdést, vajjon a természet tárgyai közt nem-e éppen az ember tanulmányozása legfontosabb az emberre nézve: csak a sürgősség momentumára kívánok utalni. Geologusainknak nem kell attól félniök, hogy holnap új vízőzön megváltoztatja földünk színét. Hazánk növény- és állatvilágából is vajmi ritkán vész ki egy-egy faj, és természetbúváraink ráérnek még a jövő században is arra, hogy új válfajokat a maguk nevére kereszteljenek. Sőt az ő- és ó-kor eltemetett romjait és kulturemlékeit is híven és gondosan megőrzi a föld kebele, sőt néha jobban, mint némely muzeum. A hagyományt azonban napról-napra irtja a civilisatio és a

népélet tárgyai majdnem oly gyorsan pusztulnak fajilag, mint a kérész egyedileg.

Hogy ezekbe mindazonáltal még mily páratlanul gazdagok vagyunk, s mily eredeti szépségűek és nagybecsűek e tárgyaink, arról, ha nem tudtuk az életből, meggyőződhattunk a bécsi világkiállításon s a budapesti országos kiállításon, a hol a külföld szaktudósai elragadtatással bámulták kincseinket, a háziiparcsarnokban, a parasztszobákban felgarmadzott ethnographiai tárgyakat. Ily roppant gazdag anyag mellett nekünk kellene bírunk a világ legérdekesebb, legértékesebb ethnographiai muzeumával. Vajjon hol van ez? Nem tekintve más közgyűjteményekben elhelyezett néhány tárgytömeget, a mely nem néprajzi czéloknak szolgál, továbbá Herman Ottónak páratlan halászati s egyéb néprajzi gyűjteményét s némely amateur és szakember magángyűjtését; a nemzeti muzeum «néprajzi osztálynak» nevezett folyosóján pár szekrény rejtekeiben, talán még bizonyos ládák molytenyészdéiben reprezentálja magát látatlanul a hazai ethnographia.

Ez állapotokat most nem akarom tovább feszegetni és azt hiszem, hogy felesleges lesz ezek firtatása; mert remélem, hogy azok, a kiket illet, felelősségök érzetében pótolni fogják mulasztásaikat, jóvátenni hibáikat, s nem várják be a nyilvános és részletes számonkérést. Sokat mulasztottunk, de még sokat pótolhatunk; sokat veszítettünk, de még sokat megmenthetünk. A Sibylla megmaradt három könyvéért meg kell adnunk azt az árt, a melyet a tizenkettőért nem akartunk fizetni.

Az utolsó órában vagyunk. Ha még kevés ideig habozunk, a civilisatio tengerének hullámai összecsapnak néphagyományaink felett és menthetetlenül örökké eltemetik a múlt megbecsülhetetlen emlékeit. Meg kell teremtenünk a hazai ethnographiai muzeumot haladéktalanul, minden áron, áldozatot és fáradságot nem kímélve.

Sokáig késtünk, de még nem késtünk el egészen. Hisz Németország népei, a kik mindig elől jártak a hagyományok megbecsülésében, szintén csak nem régen, épen a «Magyar Néprajzi Társaság» első ünnepélyes közgyűlésének napján nyitották meg Berlinben a maguk hazai ethnographiai muzeumát. Van nálunk is még bősége a tárgyaknak s van útja-módja a muzeum megalkotásának. Hisz azok a tárgyak, a melyek a leggyorsabban tűnnek el, s a melyeknek megszerzése a leg-sürgősebb, épen a mindennapi életnek magukban véve igen csekély anyagi, de nagy ethnikai értékű objectumai; ezeket tehát, a mennyiben még megvannak, aránylag kevés költséggel meg lehet szerezni. A népéletnek drága anyagu, nagyobb művészi értékű tárgyai, a melyek többnyire ünnepélyes alkalomra szánvák, s a melyeket a nép is, mint erek-

lyeket megbecsül, nem kallódnak és nem vesznek el oly rohamosan; ezeknek megszerzése tehát a muzeum ügyének későbbi, kedvező helyzetű korszakára halasztható a teljes elvesztés imminens veszélye nélkül.

Ez alkalommal nem lehet részletesen fejtegetnem azt, hogy mely tárgyaknak van különös ethnikus értékek s általán melyek tartoznak mindennek előtt a hazai néprajzi muzeum keretébe.

Ennek alkotásánál nem kívánjuk a stockholmi muzeumot mintául venni, hanem inkább a helsingforsit, a legtanulságosabb és legczélszerűbb berendezésűt, a melynek alapját a finn tanulók vetették meg, ki-ki a vakációban összegyűjtve saját vidéke tárgyait. Minket is számos kedvező momentum biztat eredménnyel. Az ethnographia nálunk udvarképes. Felejthetetlen emlékü trónörökösünk maga állott a hazai népek vizsgálásának élére. A Magyar Néprajzi Társaság fenkölt lelkű védnöke, a legnépszerűbb főherczeg, magyar nyelven nagy sikerrel foglalkozik a világ legérdekesebb népfajának tanulmányozásával. Közoktatásügyi miniszterünk és államtitkára legjobb akaratu figyelemmel kísérik néprajzi törekvéseinket. S az a széleskörű érdeklődés, a mely a Néprajzi Társaság iránt mutatkozik, remélhetőleg tevékenyen fog érvényesülni legfontosabb feladatunk megoldásában, az ethnographiai muzeum alakításában.

Az alakításra nézve röviden jelzem nézetemet. A társaság mindennek előtt bizottságot szervez, mely a rokontárgyu szakosztálylally egyesülve, magáévally teszi ez ügyet. A legsürgősebb és legfontosabb a helyiség kérdése. Ha van helyiség, van muzeum, mert azonnal össze lehet állítani, a mi már meg van és ha van valami mag és alap, csakhamar özönleni fognak az adományok. Helyiségről a fővárosnak kell egyelőre gondoskodnia, talán valamely kiállítási épületet jelölven ki e czélra. Lesz alkalmam fejtegetni, hogy a néprajzi muzeum mily vitális érdeke a fővárosnak, a melynek mindennek felett nem azon kell tünődnie, hogy világváros legyen, szintelen, jellegzetesség nélkül való gyenge utánzója az igazi nagy világvárosoknak, hanem épen arra kellene törekednie, hogy egész speciális, a maga nemében egyetlen várossá fejlődjék, hogy jellegre nézve is ezen országnak igazi fővárosa, tehát képe és tükre legyen. Erre pedig a legelső lépés, legkönnyebben megszerezhető eszköz, hogy gondoskodjék nagyszabásu s minél teljesebb magyarország néprajzi muzeum alkotásáról.

A második lépés az volna, hogy e helyiségben egyesítse a kormány mindazokat a néprajzi tárgyakat, melyek most talán szerteszórtan lappangnak és kallódnak, vagy tulajdonképeni rendeltetésőktől el vannak vonva; továbbá léptesse igazi activitásba a nemzeti muzeum ethnographiai osztályát és a személyzettel, gyűjteményekkel és budgettel együtt helyezze

at az új muzeumba, a melyet helyesen és észszerűen az anthropologiai muzeummal kellene egyesíteni; végre pedig pártolja ez ügyet egész erkölcsi súlyával. Mindez alig kerülne költségbe, és a jelen budget keretében minden nehézség nélkül foganatosítható volna

Az érdemleges intézkedés a törvényhozást illeti. A képviselőház számos tekintélyes tagja pártolja törekvésünket; Herman Ottó már több ízben erélyesen felszólalt a hazai néprajzi muzeum érdekében s remélhetjük, hogy az országgyűlés kellően méltányolván e kérdés rendkívüli fontosságát, gondoskodni fog arról, hogy az ország pénzügyi egyensúlyának helyreálltával, már a jövő évi költségvetés illő tekintettel legyen e nagy nemzeti kulturszükségletre. — Legnagyobb arányu országos néprajzi kiállítás legillőbb megünneplése volna a Milleniumnak is.

Legnagyobb élő költőnk, a ki a Néprajzi Társaság ünnepélyes közgyűlésén a társaságot üdvözölvén, «eszmékben kifogyhatatlan munkatársának» vallotta a néprajzot, látnoki szellemmel hangoztatta egyúttal, hogy ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke, az az ethnographia általános elterjedésének a munkája lesz. Dicső álom, a melynek valósulásáig bizonyára még soká folyik a létért való küzdelem, s addig az ethnographia e harcznak küzdő tere s egyszersmind fegyvere lesz. Nemzeti létünk biztosítása céljából gondoskodjunk arról, hogy minél előbb és teljesebben felszereljük e békés háboru arsenálját: a hazai néprajzi muzeumot.

A székelyek s a magyar honfoglalás.

Irta: *dr. Réthy László.*

A magyar ethnológiának nincs érdekesebb s többször vitatott kérdése, mint a székelyek eredete s viszonya a magyar nemzethez.

E kérdés körül egész irodalom támadt, a legkülönbözőbb véleményeket s talán épen annyit vetve föl, a hány író azzal foglalkozott. Az a felfogás, melyet irodalmunkban nemzetinek mondhatunk: Anonymus, Kézay, Thuróczy stb. krónikáira támaszkodik, midőn szószerint veszi azt a hagyományt, hogy a székelyek Attila maradékai, kik a magyar honfoglalás idején a hunn kortól fogva Erdélyben laktak, s a honfoglaló Árpádnak s vezéreinek segítségére voltak.

A régi írókon, Bonfini, Verbőczy, Verancsicson kívül Benkő József, a legújabb irodalomban báró Orbán Balázs, dr. Nagy János, Deák Farkas, Szabó Károly indultak ki a hagyományból, kiki a maga tudománya

szerint keresve azokat a kapcsolatokat, melyek a mondabeli hunnokat a históriai székelyekkel kötik össze.

E par excellence nemzeti felfogással szemben sok kísérlet merült föl, melyek a kérdést más álláspontok szerint igyekeztek megvilágosítani. Engel a székelyeket a bolgárok és bessenyők által Etelközből kivert magyaroknak. Pray, Fejér György, Schlözer, Fasching s legujabban Hunfalvy Pál *magyarországi telepítvényeseknek* tekinti. Nagy Gézától is bírunk egy érdekes tanulmányt, a ki látszólag Hunfalvy nyomain indul el, de a székelyek eredetét ő is a hunn-korig igyekszik felvinni, s a Csaba-mondában keresi a kérdés kulcsát.

Hunfalvy, Szabó Károly s Nagy Géza kiváló becsű fejtegetésekkel járultak a problémához.*) Hunfalvy a hunn-székely rokonság felesleges utópiáját oszlatta szét, midőn a hunn-monda idegen származását mutatta ki, s kézzelfoghatólag bizonyította be, hogy a székelyek hunn származása nem népradiczió, de irodalmi költemény, mely a magyar kereszténység első századánál nem régiebb.

E vívmánynyal Hunfalvy Pál kezdte meg a székely kérdés kritikái irodalmát, midőn léghen járó magyarázatok helyett a való élet tényeiben s okaiban kereste a megfejtést. Így ragadta ő meg a nyelvészet fonalát, s a székely kérdést a magyar ethnológiának legszorosabban összefüggő tárgyául determinálta.

Abban azonban, vajjon a székelyek magyarországi telepítvényesek-e vagy nem, azt hiszem, Szabó Károly részén van az igazság. Szabó Károly bebizonyította azt, hogy a székelyeket nem a magyar királyok telepítették Erdély keleti széleire; a székelyek ősfoglalás jogán bírják földjeiket; a székelyek magyar nyelvűek, de külön történetű faj, eredeti s önálló institucziókkal.

Nagy Géza a székelyek beszélte nyelvnek a magyarhoz való viszonyát határozta meg tudományos részletességgel, históriai fejtegetései azonban nem szerencsések, mert a krónikák laza feljegyzéseire épít s a mesés hunn korban téved el.

A mint a nevezett kutatók munkásságának s eredményeinek különbségei mutatják, a székely kérdés csak részben van megoldva, s azt hiszem, e dologban még sok vitának leszünk tanúi vagy részesei, míg végleges megállapodásra jutunk. Szabadjon azért nekem is egy véleményt kockáztatnom, mely ha itt-ott hézagos is lesz, azt hiszem egy s másban

*) *Hunfalvy*: A székelyek; felelet a székelyek hunn-scytha eredetűségére. (Bpest, 1880.) *Szabó Károly*: A régi székelység. Tört. és jogi tanulmányok. (Kolozsvár, 1890.) *Nagy Géza*: Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez. (Sepsi-Szt.-György, 1886).

sikerülni fog Hunfalvy, Szabó Károly s Nagy Géza tanulmányait kiegészítenem.

Mielőtt a magam álláspontját adnám elő, Hunfalvy és Szabó Károly tanulmányait kell ismertetnem.

Hunfalvy Pál mint nyelvtudós fogott a problémához, s a magyarok és székelyek beszélte nyelvre fektetve a fősúlyt, felállította a tételt, hogy a székelyek *csak olyan magyarok, mint a többi magyarság*; a székelyek beszélte nyelv ugyanazon történeti fejlődés eredménye, mint a magyar: benne is megtaláljuk a volgai török hatást, a későbbi szláv hatást, s nincs benne semmi olyan jellemző caracteristicon, a miből külön eredetére lehetne következtetni. A mi a székelység tájnyelvi viszonyait illeti, Hunfalvy apróra szedve az egyes feltűnőbb provinczialismusokat, nyomról nyomra kimutatta ezek analogiáit a magyarországi tájszólásokban, az alföldiben, dunántúliban, göcsejiben, palóciban.

A mi a magyar-székely nyelvegységet illeti, ahhoz kétség valóban nem férhet. Nagy Géza idézett művében is nagy figyelmet fordít a nyelvre: az eredmény nála is az s nem is lehet más, hogy a magyarság és székelység nyelve egy *szorosan összefüggő históriai fejlődést* feltételez.

Hunfalvy frappans hasonlatokat hoz föl a népköltészetből is, melyek a dunántúli magyarságnak és székelységnek már viszonylag késő kori összefüggését bizonyítsák. Egy ilyen példa a székely regösök dala (Kriza: »Vadrózsák») s egy zalai variánsnak úgyszólván azonos szövege:

Székely: Régi törvény, nagy rött ökör: de hó reme róma.
annak fele regeseké,
(füle tele aprópénzzel)
a' maradjon a gazdának.

Zalai: Rökök ökör, régi törvény, hejj regő rajtunk . . .
vagy: Riétöki régi törvény, hej regűő rejtem.
fele szegény regűösökié
fele a gazdájáé.

Hunfalvy nyelvészeti adatok alapján a kérdés históriai consequentiát vonja le; a székely nevet magyarázza s azt mondja, hogy a székely név nem nemzetnév, hanem foglalkozást jelző elnevezés, jelentése = *határőr*. Főadatát Timon Sámuel szolgáltatja, szerinte ugyanis a székely név Regéczen még a múlt században is élt a közforgalomban s erdőkerülőt jelentett.

A mi pedig a székely név etymonját illeti, Hunfalvy azt eredetileg helynévnek tartja, mely mint az Erdély, Havaselve, hidelve egy régi elve = túl szóból van képezve: a székely szó tehát így bontandó föl: szék-elv, azaz széken túli, szék megetti, a mi a német mark-nak felel meg.

Hajdan e szónak eredeti jelentése még világos vala — mondja Hunfalvy — mert a székelyek az ország nyugati határán is voltak, Soprony, Pozsony, Nyitra vármegyékben. Jelesen Sopronyban a Vágh helységbeli székelyek (Siculi de Wagh) IV. Béla korában, 1258-ban Pozsonymegyében a Tirnava folyó melletti Baralach falu határában laktak székelyek (ott ma is van egy Székelyfalva nevű helység), a nagyszombati apácák földje pedig egy nagy erdőig ért a *székelyek felé*.

Hunfalvy azt állítja, hogy e székelyeknek nevezett határőrök beszenyők, sőt tótok is lehettek, vagyis, hogy a magyar királyi hatalom különféle eredetű népfajokat használt fel székelyekül, a szerint a milyen vidék védelméről gondoskodott.

A mi a Székelyföld megalakulását vagyis betelepítését illeti magyarországi eredetű lakossággal, az Hunfalvy szerint Szt.-László kora előtt nem történt meg, hanem vagy maga Szt.-László által, ki Erdélynek patronusa, vagy legközelebbi utódai által.

Hunfalvy teoriáját, mint általánosan ismerettest, röviden nagy vonásokban foglaltam össze: lássuk most a Szabó Károlyét.

Szabó Károly a szék-elv szóértelmezést nem ismeri el elfogadhatónak. Ezt a szószármaztatást — ugymond — bebizonyítottanak nem látom, sőt épen nyelvészeti úton kimutathatónak hiszem, hogy a székely szó, a szék és elv vagy elve szavak összetételéből nem alakult, s ha létezett volna is székely, székelve összetett szavunk, annak határőr jelentése igazolhatlan s így elfogadhatlan volna. Itt Szabó Károly különösen arra veti a fősúlyt, hogy az erdélyi magyarok földjeit soha sem nevezték szék-eknek, a mi a székelű jelentést indokolná. Különben Árvát, Liptót, Szepest, Thuróczt — a magyar vidékeken túl eső földeket — sem nevezték soha Székelv-nek, lakosait nem hívták székelyeknek.

A székely szónak határőr jelentését azért sem tartja beigazoltnak, mert Székelyföldön kívül egyebütt, a *belföldön* is voltak székely telepek. V. István idejében (1257—1272) Kézdi-székből az Aranyos mellékére tekintélyes számú székelység telepedett ki, de még előbb is találunk székely telepeket az ország belső területein. Így Biharmegyében 1217-ben *Székölszáz* név alatt várjobbágyok laktak (Centuria Sceculzaz): mai nyomok: Székelyhid, Székelytelek Biharban, továbbá a Telegd, Adorján, Albis helynevek, melyek székelyföldi eredetűek. Szabolesban a XIV. századból Székely Domokos, Péter Székely, János Rézsöl fia «de genere Siculorum» személynevek ismeretesek, ugyanott van egy Székely s egy Szakoly falu. Különben a pozsonymegyei Székelyfalva, a parendorfi székelyek I. Károly korában, a tolnai Nagy- és Kis-Székely, Szakoly, Adorján községnevek stb. is bizonyítják, hogy a székelység fogalma nem szor

kozott épen a határokra, de *nemzetnév* volt, olyan mint a bessenyő, kún, magyar stb., a mit azzal is vél erősíteni, hogy a székely névnek olyan latin fordítása mint Transilvania, Transalpinia sohasem is volt, de a székelyt latinosan csak siculus-nak írták és mondták.

Királyi telepítvényesek-e a székelyek? czímű tanulmányában elmondja Szabó Károly, hogy a székelyek telepítéséről *semmi, de semmi* írásbeli emlék nem szól, pedig ha a székelyeket I. László vagy valamelyik utóda telepítette volna, lehetetlen, hogy a krónikák első szerkesztője, a ki a képzelt telepítés idejéhez annyira közelállt s a ki nem székely, de a királyi udvarban élő magyar pap volt, ne tudta volna, hogy ezeket a határgyarmatokat melyik király, mikor, az ország mely vidékéről telepítette? De a XII. században maguk a székelyek, sőt Magyarország illető vidékein is tudták volna, hogy melyik székely község, melyik király idejében s honnan van telepítve?

De, ha a székelyek a XII. században telepítették Magyarországból Erdélybe, ha tehát gyarmatosok, honnan volna kimagyarázható a székely törzrendszer, hogy a székelyek örökségeiket és a székekben a tisztségeket, a hadnagyságot, bíróságot — még János Zsigmond korában is egész 1562-ig — *nemek* s *ágak* szerint osztották meg maguk között? Hogyan alakulhattak az Adorján, Jenő, Örlöcz, Medgyes stb. székely nemek s ezek ágai, ha a székelyek a Duna és Tisza mellől, a fel- és alföldről szállingózott telepítvényesek maradványai? Ez annyival érthetlenebb, mert a XII. században a törzsszerkezet Magyarországon régi alakjában már nem is volt meg többé.

A mi Hunfalvynak azt az állítását illeti, hogy a székelység koronai birtokokra települt, azzal hárítja el Szabó Károly, hogy a székely birtokviszonyok, a szász vagy más telepeseikétől homlokegyenest különböznek, mert hiszen a székely örökség birtokjoga nem királyi adományban gyökerezett, a mit királyaink tudtak is s nem is vontak soha kétségbe.

1562 előtt egyetlen egy esetet tudunk, hogy a király Székelyföldön megkísérlett jószágot *adományozni*. Ez Róbert Károly korában történt, midőn az Apor Sándornak, Kászon-székből magtalanul elhalt emberek birtokait adományozza. De az adományozás háromszori királyi parancs ellenére sem lépett életbe, mert a csiki székelyek a törvénytelen adományozással szemben ősi öröküket megtartották.

Törvényeink a székelyeket, bármelyikhez tartozzanak is a három rend közül (főember, lófő, közszékely) egyaránt nemeseknek ismerik. A székely, bárhova költözött is a magyar korona területén, ha igazi székelységét igazolta, a nemesi jogokat minden külön kiváltság nélkül élvezhette.

Magyarországon a király nemességet, tisztséget, címet, rangot osztogathatott, egyeseket a vármegye s az ország rendes birói hatósága alól felmenthetett, jószágokat adományozhatott: *de székely jogot senkinek sem adhatott*, vagyis *székelylyé senkit* nem tehetett.

Szabó Károly e bizonyítékai után kétségtelenné válik, hogy a székelység nem királyi intézmény, nem gyarmatosítás, hogy a székely társadalomnak s a székely jogéletnek külön történeti háttére van. egy szóval, hogy a székelység külön nemzeti individuumnak tekintendő.

Mik tehát a székelyek, ha így áll a dolog? Mikor, hogyan jutottak Erdély keleti szélére? Hogyan s mikor léptek be a magyar állam kötelességébe? Ezekkel a kérdésekkel állunk most szemközt, mikre Szabó Károly nem ad választ.

Szabó Károly nem mondja ugyan határozottan, de a sorok közt gyaníttatja, hogy a székelyeket ő is a hunnok egyenes leszármazásának tekinti, a mint azt a nemzeti krónika szerzője hágyta ránk.

Ez azonban nem elégíti ki többé tudásunkat. Hunn-székely continuityről nem lehet többé szó; de a székelyeket még is meg kell értenünk, s azt hiszem meg is érthetjük őket.

A székelyeket mint külön nemzetet, a mint őket Szabó Károly fogja fel, megmagyarázhatjuk, s bele is helyezhetjük Magyarország történetének keretébe, ha a kérdésnek az eddiginél szélesebb hátteret adunk, s ez nem lehet más, mint a magyar honfoglalás, illetőleg az uralaltaji népvándorlások általános története, a minek a székelység is egyik része.

A székely kérdés megértése tehát egy újabb s annál terjedelmesebb kérdést feltételez.

Alig kell mondanom, hogy a magyar honfoglalás maga olyan probléma, a mit történetírásunk meg-megérintett, de a minek végére épen nem jártunk.

Történetíróink legnagyobb része az Anonymusnál leírt történeteket tekinti a honfoglaláskor hiteles történetének, vagy legalább olyannak, amiből chronologiai, földrajzi, népismei és mythologiai elemek különválasztása s históriai hibák rectificálása után a honfoglalásnak igazi, vagy megközelítő képét fogjuk nyerni.

E véleménynyel szemben azt hiszem, hogy krónikáink nemcsak a részletekben, de *alapjában* is egészen hamisan fogják fel a magyar honfoglalást. Meglátszik rajtuk, hogy ez eseményeket egy bizonyos kor consolidált viszonyaiból, egy meglévő eredményből következtették visszafelé, anélkül, hogy egy-két halvány emlékezésen kívül sejténék az előzményeket.

E meglevő eredmény Magyarországnak XIII. századbeli területe volt, mely a dunántúli s alföldi vidékeken kívül, Erdélyt is, a székely havasokig magában foglalta.

A krónikások a szemük előtt látott Magyarország területi viszonyaira építik a honfoglalás történeteit, pedig ez a szemlélet nem felel meg a históriai valóságnak.

Magyarország Árpád foglalása idején más volt, mint az első királyok korában. Maga az a tény, a mit Árpádnak tulajdonítunk, sem volt honfoglalás, olyan értelemben, mint azt a XIII. század krónikásai látták s a minek azt közönségesen mi is tekintjük.

*

Csak egy-két nagy vonással akarom itt vázolni a honfoglalás képét, a mint én azt magamnak képezem, s a miben a székelyek megfejtésére vélek jutni.

Azokkal az eseményekkel, melyek a hunn névhez vannak kötve, Európa történetének színpadán, addig ismeretlen népek, az ural-altájaiak kezdtek szerepelni. Mint nyers erő törnek elő a hunnok a Volga s a Kaspi tenger alföldjeiről, s az akkor a Krimig tanyázó germán népekre törve, a gótokat kiverik állásaikból, kik aztán a római Dáciaiba tódultak, honnan a római elemet kiűzve, az első nagy csapást mérték a római császárságra.

Dácia megdőlésével kezdődik az a nagyszerű látvány a történelemben, mely egy nagy folyam kiáradásához hasonlít, midőn a meggyúlt víz kicsap a megtelt mederből, szerte rohan s szétömlik minden területen, a hol magának lefolyást talál.

Ennek az áradatnak első eleme a germán volt, mely két század alatt előzőnlötte Európát s új termő réteggel vonta be a római birodalomnak legszebb részeit.

A germánok nyomait ural-altájaiak követték, kik hunn, avar név alatt a mai magyar alföldeken gyülemlettek össze. Rövid, egy-egy személyhez kötött történetük arra mutat, hogy maga a népelem, mely hazánkig ért, csak egy maroknyi lehetett, mely csakhamar kimerülve szét is foszlott. De a IX-ik században új néprajok mutatkoznak a keleti kárpátokon-túli területeken.

A magyarok tanyáznak ekkor Etelközben, nyomukban a Volgáig soknevű fajrokonok nomadizáltak, s egymást nyomva, úzva mint a folyam sodra által hajtott hullámok igyekeztek Európa felé.

A magyarokat Etelközből a bessenyők üzték ki, kik most nyugat-

nak véve útjokat, eljutottak odáig, hová a vándorlás ösztöne elődeiket az avarokat ragadta: az egykori római Pannoniába.

A magyar elemnek kétségtelenül itt kellett összegyűlemleni. A dunántúli vidékek, továbbá Csallóköz s a Duna menti síkság egy része voltak azok a területek, hol a magyarság a legtöbb gazdagságot s igényeinek megfelelő viszonyokat talált, másszóval, honnan kalandos hadjáratait intézhette nyugat felé.

De a nemzet, mint nomád népelem, mely a szerint változtatja helyét, a mint a szükség fordul, e területet nem tekintette állandó otthonának. Azoknak a kalandoknak a célja, melyeket őseink Olasz-, Németországban, Helvéziában folytattak: a zsákmányoláson kívül, kétségtelenül a területek recognoscálása is volt, törekvés *tovább és tovább nyomulni Európa nyugati részeibe.*

S ha Európa képe akkor nem az, a mi volt már, ha Európában a germán vándorlások nyomán nagy, erős államok nem alakultak volna, bizonyára a magyar népvándorlás sem állapotodott volna meg ott, a hol megállani látjuk, de az atlanti tengerig hatol előre s vagy elenyészik nyugaton, vagy Európa egy más részét neveznék ma Magyarországnak. Hogy e nyugat felé törekvés megvolt az Árpád magyarjaiban, mutatja az is, hogy az első vezérek idején Magyarország az osztrák alföldet is magában foglalta s Bécsen túl, egészen Lorchig ért.

A magyar nemzet nyugat felé törekvését végleg az augsburgi és merseburgi ütközetek hiúsították meg.

Csak ez időtől kezdve számítható a magyar faj helyhez kötött története. A nemzet, mely eddig erős tusákat vívott a szomszéd németekkel, kiken magát át akarta törni, most kezdi beérni azzal, hogy az akkori Európa szélén Pannóniában magát meghúzhatja s föntarthatja magát abban a nagy népáradatban, mely háta mögött a Volgáig zsibong, tombol és ki-kiönti hullámain.

A helyhez kötöttség hozta létre fajunk civilizációját. A törzsek, a talált avarokkal vegyülve, végleg elhelyezkedtek s alakultak az első állandó helynevek. Érdekes és bizonyító adatok, hogy a legtöbb Megyer, Magyar, Magyarád a Dunántúl s a Duna környékén van.

A vezérek kora végén már a kereszténység is meghonosodik Magyarországon vagyis Pannoniában. Ott Dunántúl alakulnak az első keresztény egyházak, onnan indul ki a magyar királyság is, ott keletkezik az első városi élet, Pécs, Veszprém, Tata német, olasz idegen telepítvényesekkel.

Igen, de az a népvándorlás, melynek a magyarság csak egy része volt, még nem volt szünőben. Mint egykor Etelközben, úgy most is faj-

rokon népek egész sora tódult kelet felől, nyugtalanítva az immár helyhez kötött s az európai társadalomhoz tartozó magyar nemzetet. S az egykori hódító és romboló magyar nemzet, melynek előrenyomulását a német birodalom tartotta föl — most maga lesz Európa védfalává, hogy a keleti rokonok előnyomulását megakadályozza. Bessenyő és kun beütések hosszú története jelzi e viszonyokat.

A helyhez kötöttség által létrejött szaporodás s a rokonnépek beütései, a magyar fajnak új szerepet írtak elő: *Terjeszkedés kelet felé!*

Ez a terjeszkedés Géza fejedelem korában indulhatott meg s Szent István korában haladt nagy lépésekkel előre.

Csak ekkor történhetik, hogy a magyar elem a Tiszán-túl Mén-Maróttal küzd meg, a ki nemzetiségére nézve kazár s vallására mohamedán volt. Az ő területén vannak a mai Böszörmény (= Muzulman) helynevek, ott voltak a nyírségi izmaeliták, ott lakhattak azok a *baskirok*, kik közül Jakut arab író tudósítása szerint Aleppóba jártak egyháztörvényeket tanulni, s kik Jakutnak elbeszélétek, hogy ők Hungar király országának szélén laktak falvakban. A mohamedán kazárság a Marosig, sőt Temesig is érhetett. Aradmegyében volt egy Temerkény nevű izmaelita falu a XIII. században, s egy Bezermen Temesmegyében. Marótnak Ménü előneve, alkalmasint a többnejűség divatjára vonatkozik, a mi a fejedelem mohamedánságára mutat.

E területek meghódítása nem történhetett sokkal előbb I. László koránál. A kort a királyi törvények kora sejteti. Feltűnő ugyanis, hogy a magyarországi izmaelitákról épen I. László és Kálmán király törvényei foglalkoznak, s oly részletességgel, oly szigorral intézkednek azokról, hogy szinte lehetetlen nem látni, hogy ezek nem a városokban elszórt lakosság, vagy egy-egy beköltözött csapat, de egy országrész nagy contingensű lakossága volt, kikről az előbbi királyok korában természetes még szó sem lehetett.

A Tiszán-túl vínak meg a magyar király seregei Gláddal is, ki kazár-bolgár-szláv néppel lakja a Maroson túli vidékeket.

Az első terjeszkedés idején a magyar faj csak a síkokra szorított. Mikor az alföldi vidékek a királyhágóig a magyar királyéi, kezd a magyarság az erdélyi viszonyokkal foglalkozni s ismerkedni s a völgyek mentén oda behatolni.

Igy Szolnok-Doboka megyébe a Szamos mentén, melynek sóbányászata vonzotta oda a tiszamenti lakosokat, kik a sót e vidékek őslakóitól, az ott lakó szlávoktól nyerték. Az életszükségek békés eszközeivel, ásóval és csákánynyal s nem hódító fegyverekkel kezdték Magyarországot felől a Szamos vidékét látogatni, a hol a gyér s államilag nem

szervezett lakosság önként nyitotta meg kapuit a magyarok előtt. Mikor alakultak az első magyar telepek a szolnoki sóvidéken, évszámmal nem tudjuk meghatározni, de az bizonyos, hogy ez időben Erdély birása csak épen egy kis darab földre terjedhetett, míg a nagy erdélyi felföld rengeteg erdeivel, túl van a magyar királyi hatalom körén.

Erdély megismerése és birása csak lassan haladt előre a királyhágó felől s pedig azokkal a telepítésekkel, melyeket ott a magyar királyok toltak előre. A Szamos felől Besztercze vidékére (Nösnerland) szállottak így szász telepek, melyeknek Rodna lón központja, s meg szállásukkal Erdélynek ismét újabb vidéke kapcsolódott össze a magyar királysággal, mely az erdélyi terjeszkedésből gazdasági hasznot vont.

A Maros mentén is kezdett a magyarság Erdélybe hatolni. Gyula leveretésében alkalmasint a Gyula bessenyő törzs meghódolását kell látnunk.

II. Géza korában újabb nagyobb szász telepek alakulnak a Marostól délre eső részeken, melyek lassanként Brassóig huzódtak le. E telepítés fokozatosan bővítette ki a magyar királyság határait a részben lakatlan, részben csak gyéren lakott Erdélyben. A magyar királynak a szászok részére adott kiváltságleveleiből tudjuk, hogy e telepedésekkel a védelmi kötelezettség is járt, névszerint ismerjük a német lovagrendeket, melyek erre kötelezve voltak.

A magyar királynak telepítő munkáját, gyakran kunok háborgatták, kik Moldva felől Erdélyen át csaptak ki Magyarországra, s nevezetesen, hogy Szent László a kunokon nem Erdély keleti részein, de Doboka megyében nyeri híres csatáját (Cserhalom), a miből azt olvassuk ki, hogy Magyarország széle akkor alig terjedhetett túl a Szamos vidékén.

A magyar királyságnak kelet felé terjeszkedését bizonyítja a magyar kath. egyház bővülése. A váradi püspökség csak I. László király korában alakul, az erdélyi püspökségnek pedig még későbbinek kell lenni. Hogy Szent László a patronusa, arra mutat, hogy ő csak kezdeményezője volt a keresztény élet meggyökereztetésének, míg utódai már az ő nevével ékesítették fel a gyulafehérvári püspökséget.

A szász telepek elhelyezkedése idején tűnik elő a magyar állam és nemzet szempontjából ama fontos jelenség, hogy a kárpáti havasok völgyeiben egy népfajra találunk, mely nyelvre nézve legközelebb rokon a magyarral, mely ott mint ősfoglaló bírja a lakott földet, s mely még ázsiai típusú törzsszervezésben él akkor, midőn Magyarországon e társadalmi állapot már régen szétbomlott.

E népfaj nem más, mint a szóban forgó *székelység*.

Természetes, hogy az új népelem a saját érdekében is, önként s

észrevétlen illeszkedik bele az új helyzetbe, s a királyok felhasználják a becses népanyagot, kiknek szolgálataiért, régi jogaik és szokásaik sértetlen élvezetét hagyják meg.

De a magyar állam terjeszkedése ezzel még nem érte el határát. A kunok egykor félelmes hatalma a XIII. század elején már pusztulóban volt. IV. Béla király térítőket küld a moldvai alföldre, a kik ott sikerrel járnak s Béla király a *Rex Cumániae* címet veszi föl s kun püspökséget alkotja meg. S minő érdekes, és a székely viszonyokra fényt vető körülmény, hogy az új kún püspökség alá kúnok, oláhok és székelyek tartoztak, a mint azt egy sokszor idézett oklevélből tudjuk.

E korban terjeszkedett a magyar állam a Duna, Zsil és Olt mentén az oláh alföldre is, hol a szörényi bánság alakult, s a szörényi püspökség bővítette ki a keresztény Magyarország határait.

A magyar kir. hatalomnak Erdélyben való előnyomulása közben, a rokon bessenyők és székelyeken kívül, oláh nyomok is előtűnnek. Nem rendezett népelemek ezek, mint Anonymus gondolja — Geló és Gládban is egy-egy oláh fejedelmet látva — de nomád néptöredékek, kik a bessenyő mozgalmakkal vetődnek Erdélybe, erdőkben és hegyeken pásztorkodva. Az oláhokról való legrégibb emlékezések egyike a «*Silva bisensorum et vlachorum*» a vöröstoronyi szoros környékén, a mi körülbelől jelzi e népfajok állapotát s útját Erdélybe; ilyen nomád oláhságról van többször szó Szörénységben is, kikről a magyar király intézkedik, s kenézeiknek egy-egy darab földet enged, a német lovagoknak adományozott területeken.

A magyar állam tehát nyugat felől keletre terjeszkedett; így hozta ezt létre a terület s a magyar királyoknak abból folyó politikája. E politikai és kulturális missió vezérelte IV. Bélát is, midőn Cumániával bővítette ki Magyarországot, mely ezzel az Alduna hosszán a fekete tengerig s Kárpátoktól a Dnyeszterig ért.

Ez országrészek azonban nem tartozhattak maradandóan a magyar államhoz. A magyar királyság törekvéseit a mongol hadjárat zavarta meg. A vész hírére, a Moldvában tanyázó jászok és kunok egy része menekült hazánkba, kiket a király a Duna és Tisza közé telepít. Az események, a mik erre következtek, ismeretesek. A mongolok Magyarországra hatoltak, tűzzel-vassal pusztítva a fiatal államot, mely véglegesen még meg sem volt alakulva, midőn az óriási csapás érte.

A mongol hadjárat lezajlása után új viszonyok következnek. Ekkor bomladozik a kapocs Cumánia és Magyarország közt. E területek új népfajokat vesznek most magukba, melyek a Balkán s az orosz feje-

delemségek felől kezdenek gyarapodni s összeelegyedni a megmaradt jász és kún fajokkal.

Csakhamar belföldi erők ütik ott fel fejüket, melyek kún, orosz és oláh népek élén küzdenek a magyar főhatóság ellen, a minek a vége Moldva és Havaselve megalakulása lett a XIV. század közepén

A mongol hadjárat lezajlása után, s minek nyomán a kipszaki arany horda kánsága alakult — az uraláltáji népvándorlás teljesen megszűnt. Megszűnt, mert a kipszaki kánok hatalma kötötte most le mindazon népeket, melyek addig a Krimtől a turkistani síkig nomadizáltak.

A kipszaki kánság s a moldva-havaselvi tartományok alakulása örök válaszfallá lőn Magyarország s a volga-vidéki népek között.

Kimerült a forrás, melyből fajunk eddig gyarapodott, de megszűnt az a szükség is, hogy a magyar királyság, az állam biztonságáért a kárpátokon túli területeket tartsa kezében.

Ekkor s csak ekkor szűnt meg a népvándorlás, mely Attilával kezdődik, s ekkor alakult meg véglegesen Magyarország, a mit krónika-íróink Árpád korával bevégezettnek gondoltak.

E nem egészen felesleges kitérés után térjünk vissza a székelyekre.

Kik tehát a székelyek voltaképen?

E kérdést azt hiszem a rokonnépek egymásutáni következése fejti meg.

A magyarokat Etelközből bessenyők űzik ki a IX-ik század végén s maguk alkotnak ott birodalmat. De a bessenyők hatalma sem tartott soká s a kúnok elől a Balkánra s Magyarországba menekültek. Itt szerte elszéledtek, úgy hogy a magyar területnek csaknem minden részén megtelepedett egy-egy bessenyő csapat, hadraképes részeit pedig a magyar király használta fel, s nagyérdekű, hogy e harczos *bessenyők*, többször *székelyekkel* együtt vannak említve. II. Istvánnak a csehek elleni hadakoztában személyét bessenyők és székelyek őrzik vala; II. Géza 1146-ban az osztrák Henrik ellen szállva táborba, előcsapatait bessenyők és székelyek képezték.

De Székelyföldön s Erdély egyéb területein is sok Bessenyő helynév van. Besztercze-Naszódban van egy Bessenyő (Heidendorf), Alsó-Fehérben Bessenyő, Kis-Küküllőben Buzás-Bessenyő. 1324-ben Százpatakon bessenyők laktak, 1421-ben Felső- és Alsó-Rákoson laktak bessenyők, 1455-ben bessenyő-falusi székelyekről van szó Udvarhelyszékben. Bessenyő nevű helyek vannak még Sepsiben, (Háromszéken) a bacsoni erdőben pedig a Bessenyő-patak.

Íme tehát a székelyek nem lehetek mások mint vagy a bessenyők egy ága, vagy egy Etelközben künn maradt magyar népfelkezet, mely a kún beütések idején a bessenyőkkel együtt a ghimesi, ojtózi, tömösi szorosokon vonult Erdélybe, s ott a havasok alatt meghúzva magát, ismeretlenül élt, míg a magyar királyság az erdélyi gyarmatosítás korában rájuk nem talál s hatalmi körébe nem vonja őket.

A mi a székelység magyar nyelvűségét illeti, ez most a székely kérdés tekintetében másodrendű jelentőségűvé válik, de az általános magyar ethnologia szempontjából nagybecsű azért, mert kiviláglik ebből, hogy Árpáddal nem az egész magyar faj szállt meg Pannóniában, s bizonyossá lesz általa, hogy a magyar ajkú népelemek szélesebb területen laktak e korban mint gondoltuk, s valószínű, hogy a bessenyő, jász-kún nevek alatt ismert népek jó része is magyar nyelvű volt, s talán csak a dynastiák s egyes ágaik voltak törökök, a mit péld. a kúnokra bízvást elmondhatunk, kik hazánkban mint magyar elem foglaltak helyet, de egy részük, mint a Petrarca-codex tanúsítja, török nyelvű volt.

Hogy e feltevés nem nélkülözi az alapot, arra több bizonyítékunk van. Cumánia megdőlte után például Moldvában és Bessarabiában az oláh vajdaságok megalakulása után is soká nagyszámu magyarság élt: II. Rákóczy Ferencz követsége a krimi tatár kánnál jártában a bessarabiai Csöböréseket is mint magyar falut találta. De Moldvában egészen napjainkig leér a magyar elem, mely nem erdélyi kivándorló, de bizonyosan a régi Cumánia népségének romja. Maga Jászvásár városa (tekintve e név régiségét, a kún kapitányság intézményét a moldvai vajda udvarában) elég bizonyíték arra, hogy fajunk valamikor szélesebb területen lakott mint ma.

Bizonyítja ezt az oláh nyelv is. Az oláhság, mely csak a XIII—XIV. században szaporodott fel Moldvában és Havasalföldén, az ott talált régibb népeket assimilálta s azok nyelvéből tömérdek anyagott vett át. S mit látunk? azt, hogy az oláh nyelvben a szlávon kívül legtöbb a magyar anyag, töröksége pedig szinte feltűnően kevés s a mi van is, az csak a későbbi török hódoltság korából került bele, holott ha Cumánia lakosságának fő alkatrésze török lakosság lett volna, ugy az oláh nyelvben több s régibb törökséget találnánk.

A székelységnek Magyarországból való kitelepítéséről azt hiszem egészen le kell tennünk. Magyarországnak az első királyok korában nem volt annyi magyar népe, hogy belőle a távoli keleti Erdélynek is juthatott volna, hiszen ha lett volna, a királyok Erdélyt nem a flandriai és rajna-vidéki szászokkal gyarmatosítják vala.

Meg kell állapodnunk tehát abban, hogy a székelyek olyan magyarok mint mi vagyunk, de helyfoglalásuk Erdélyben más időben s más viszonyok közt történt mint a pannóniai magyarságé. Ha nem is hunnok a mi jó székely testvéreink: külön történeti faj s Erdélynek a mai ott lakó népek között legrégibb lakossága.

Az ethnographia a délszláv tudományos Akadémiában.

A délszláv akadémiának Zágrábban, f. évi november hó 30-án tartott ünnepélyes évi közgyűlésének egy nagyjelentőségű mozzanata rendkívül tanulságos reánk nézve is, és minden tekintetben méltó a mi különös figyelmünkre. Az elnöklő dr. Racsai kanonok, a néptani tanulmányok érdekében nagyhatású beszédet tartott, a melynek eszmemenete a következő:

A délszláv Akadémia, a mely eddig túlnyomólag okiratoknak és munkáknak, tehát írott emlékeknek gyűjtésére és kiadására fordította figyelmét, ezentúl már megfontolva azt, hogy az írott irodalom nem elegendő a nép egész életének feltüntetésére, különös tekintettel lesz a népségre magára, szóval ápolni fogja a folklort (a nemzeti régiséget, mesét, mondát stb.). Ethnológiával és ethnographiával (a népek keletkezésének és jelen állapotának tanulmányozásával) most kiválóan foglalkoznak. Angolországban tudós társaság foglalkozik a hagyományos irodalom kiadásával, Franciaországban több ily irányu folyóirat van, Németországban ethnographiai társaságok és néppszichologia meg ethnologia számára való folyóiratok, Olaszországban ily tartalmu archivumok. Oroszországban földrajzi társaság Szt-Pétervárt, anthropologiai és ethnographiai társaság Moszkvában, hasonlók Spanyolországban, Portugáliában, Svájcban és a legujabb időben Budapesten is (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn). Mind e tények tanúbizonyságai a nép alkotásainak tanulmányozása iránti nagy érdeklődésnek. A délszláv akadémiának nem szabad ezek mögött elmaradnia, s nem szabad ez ügyet halogatnia, mert a mindent nivelláló általános civilizatio e századában épen a nemzeti sajátságok és a nép alkotásai szenvednek legtöbbet, a mit az a tény is bizonyít, hogy népünk keleti részében, a hová még nem hatott el anynyira az a nivelláló hatás, a népszellem alkotásai tisztábban és gazdagabban maradtak meg. A nép mondái és közmondásai, úgyszintén dalaik psychikus tekintetben feltárják a nép belső erejét, és ezzel foglalkozik a folklóre vagy hagyományi irodalom, a mely tanulmányozza az összes

nemzeti emlékeket, a melyek nem írásban maradtak fenn, hanem a nép emlékében, mint nemzedékről nemzedékre szálló hagyomány. Ezzel összefüggésben szükséges lesz, hogy a nép nyelvét inkább realis szempontból, tartalmuk szerint tanulmányozzuk, hogy megvilágosítsuk a nép szellemi életének múltját: ez a dialektologia. Arra kell törekednünk, hogy bele hassunk a nép lelkébe. A nép szellemét régi hagyományok és új eszmék vezetik: az ősi hagyományok, a melyekben a nép sajátos mivolta nyilvánkozik, oly nagy hatásuak, hogy azokat a kereszténységnek is tekintetbe kellett vennie. Azt lehet mondani, hogy a népelet mostani szokásai és erkölcsai az ősi hagyományok és a kereszténység közti kiegyezésből származtak. A délszláv akadémiának tehát ezentúl kötelessége lesz a nép szájhagyományaira különös gondot fordítani.

Ilyen nagyjelentőségű jelszokat hangoztattak, és ilyen célokat tűztek ki a *délszláv* akadémiában. Intő tanulság van e mozgalomban. H. A.

LEVELEZÉS.

I. József főherczegnek, a társaság elnökéhez intézett levele (a társaság szerencsekívánatai alkalmából: «A magyarországi néprajzi társaság hozzám intézett szíves üdvkívánataiért, melyekkel családi ünnepélyem alkalmára meglepett, fogadja legőszintébb, legbensőbb hálámat azon óhajom kifejezése mellett, hogy tudományos téren hazámban oly üdvös működését mindig a legislegjobb siker koronázza.

Élénk részvételemről s támogatásomról biztosítván a társulatot maradok, Alesuthon, 1889. augusztus hó 20-án. szolgálatkész tagja

József főherczeg, s. k.

II. Charles G. Leland levele a Magyarországi Néprajzi Társasághoz.

— A társaság 1889. decz. 7-én tartott felolvasó-ülésén bemutatta *Katona Lajos*. — *London*. 1889. november.

Rendkívül szerencsésnek érzem magamat, hogy a Magyarországi Néprajzi Társaságot — ha nem is személyesen, a mint kívántam volna, de legalább e pár sorommal megalakulása alkalmából üdvözölhetem. Hogy ily társulat Magyarországon alakuljon, az nekem különösen két okból látszott már régóta szükségesnek. *Először* is azért, mert a világ egy országa sem nyújt a kutatónak oly sok, oly változatos és oly érdekes néprajzi anyagot, mint Magyarország. Nyugat-Európában ez anyag sajnos, már többnyire csak mint egy rég elmúlt időnek kiaszott és holt emlékjele

található; míg itt viruló életben látjuk még s azon elevenen és üdén vehetjük vizsgálat alá.

Hogy Magyarország a világ legnagyobb élő regény- és novella-írójával büszkélkedhetik, azt én legnagyobb részben annak vagyok hajlandó tulajdonítani, hogy a néprajzi tanulmányanyag oly szerencsés sokféleségben és bőségben virul még e szép ország határain belül; mert *jellemzetes* úgy az egyének, mint a népek életében az, a mi a költőt, a művészt és a folkloristát egyaránt érdekli: amaszt azért, hogy belőle remekműveit megalkossa, ezt meg, hogy segélyével az emberiség lelki életének még rejtett törvényeit kinyomozza.*)

Ha önöknek, uraim, Magyarországon nem volna alkalmuk a *nép-fajok* ama csodálatos változatosságát, a számtalan *árnyalat* oly meglepő gazdagságát színrő-színre látniok s mindennap tapasztalniok: úgy alighanem egészen *más fajta* s talán nem kevésbé nagy, de mindenestre más téren volnának nagy íróik, más művészeik, de nem dicsekedhetnének egy Petőfivel, egy Arany Jánossal, egy Jókaival, kinek nevét az én széles amerikai hazámban minden gyermek ismeri s a ki Magyarországnak méltó büszkesége.

A *második* ok, a mely velem az előzményekből nemcsak önkényt folyónak, hanem mintegy szükségképen következőnek láttatja e társaság megalakulását: azon szerencsés körülmény, hogy önöknek Herrmann Antal tanár *Ethnologische Mitteilungen* című folyóiratában e téren olyan úttörő előmunkálatuk van, a melyet én Anglia legelső szemlájében nem haboztam Európa *legjobb* folklóre-közlönyének mondani. S valóban e folyóirat, habár még egészen fiatal s nem jelent meg belőle több három füzetnél, már is kitudta magának vívni nemcsak Angolország, hanem az egész külföld tudományos köreinek elismerését. Ezen ugyan egy művelt ember sem fog csodálkozni, milyen szoros összefüggésben áll a folklóre a régiségtannal és az ethnológiával; már pedig Magyarország az utóbbiak tekintetében sem marad el más országok mögött.

A nemzet, a melynek egy *Hunfalvyja*, *Pulszkyja*, egy *Vámbéryja* van, tartsa kötelességének azt is bebizonyítani, hogy mindannak, a mi valóban maradandó dicsőségére s méltó büszkeségére szolgál, teljes elismeréssel is tud adózni.

És én nemcsak igen jellemzőnek, de fölötte megtisztelőnek is tartom Magyarországra nézve s épen azért itt sem mulaszthatom el kiemelni,

*) Nemcsak két lüngész önkéntelen találkozásának szép példáját, hanem e találkozásban a közös gondolat igazságának legcsattanósabb bizonyítékát látom én abban, a mit itt Leland s a M. N. T. első közgyűlésén Jókai mond, legtermékenyebb munkatársául a néprajzot nevezi meg.

A ford.

hogy önök *József főherczeg* ő fensége személyében nemcsak a társadalmi és politikai élet egy magasan kiemelkedő alakját, hanem egyúttal a tudomány egy egészen speciális területének kiváló és általánosan elismert művelőjét is szerencsések tisztelhetni.

Mert ő cs. és kir. fensége kétségtelenül a világ első cigány-nyelv-ismerője és kutatója. Ez pedig olyan cím, a melyet a fenséges úr nem örökölt, hanem szorgalmával szerzett magának!

Ha pedig önök talán azt volnának hajlandók hinni, hogy én — mint az angol cigány társaság (Gypsy-Lore Society) elnöke — értékénél kissé magasabbra becsülöm ez utóbb említett tanulmányokat: úgy ne felejtsek el kérem, hogy *mi* folkloristák vagyunk és hogy számunkra a *czigányság* a legbecsesebb és legérdekesebb fölfedezések kimeríthetlen forrása. Igaz, hogy elég nagy számmal akadnak amolyan régi divatú tudakos-filiszterek, a kik minket folkloristákat a tudományos élet *czigányai* gyanánt szeretnek feltüntetni s mint afféle *colluvies gentium*-ra, a derékhad nyomában kullogó szedett-vedett csöcselékre megvető göggel néznek alá. Az is igaz, hogy ez az úgynevezett «folklore» egyelőre még olyan új dolog, a melynek jelentésével és jelentőségével — nem olyan nagy csoda, ha vajmi tudós és komoly férfiak még nem jöhettek egészen tisztába.

A mi feladatunk őket s nemcsak őket, hanem a nagy közönséget is tanulmányaink fontosságáról felvilágosítani. A *folklore*, úgy a mint én értem, a történettudomány időben legutolsó, de éppen azért legmagasabb s egyúttal legszebb fejlődési foka. Ifjú koromban csak monochromikus vázlatokban tanultuk a történelmet. A modern tudomány feladata e gyarló vázlatok helyébe kellő távlattal, élethű anatómiával és duzzadó erővel festett *képeket* állítani.

Az igaz színeket és az árnyalatok helyes elosztását e képhez a *folklore* adja. Ez a mi hivatásunk az emberiség fejlődése hű ábrázolatának művészi megalkotásában.

Helyesen sejtették egyes nagy történetírók, hogy el fog jönni az idő, melyben a *nagy emberek* nem fognak többé annyira előtérben állni a történetírás mezején, s helyökbe a nagy *eszmék* és világ-mozgalmak fognak kerülni. E korban jelentékeny szerepe lesz a folklorenak: mert mindaz, a mi az emberiség benső, családi, kedélyi életéhez fűződik, megillető helyet fog találni az ő vonzó tanulmányainak keretében.

Jacta est alea: mi megindítottuk a mozgalmat; most csak az a feladatunk, hogy az lanyhaságunk következtében meg ne álljon útjában. Önök szép reményt meríthetnek azon biztató tudatból, hogy még sehol sem alakult néprajzi társulat oly kedvező auspiciumok között mint az

önöké. Önök oly dús és változatos anyaggal rendelkeznek, a mely ritkítja pártját; ez anyag feldolgozását már is megkezdte önöknél egy derék szakfolyóirat; a munka köré számos jeles és áldozatra kész tudósuk sorakozik, míg országuk népei a föld legszebb ethnografiai muzeumát vannak hivatva a legjellemzőbb és legbecsesb tárgyak özönével megtölteni. S mind ehhez az önök és honfitársaik szívében a legdicsebb nemzeti érzés lángja lobog, a mely bennem biztos reményét kelti a legszebb eredményeknek. S ha társulatuk egykor jól teljesített feladatának szép sikereire tekint vissza, úgy ezt egyúttal annak tudatában teheti majd, hogy tetemesen hozzájárult Magyarország művelődéséhez, és úgy erkölcsi mint politikai erejének megszilárdításához.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság alakítása ügyében vasárnap. 1887. decz. 5-én d. e. 10 órakor a m. t. Akadémia földszinti saroktermében tartott első előleges értekezletről. Jelen voltak: Abafi Lajos, Alexi György, dr. Ballagi Aladár, Berecz Antal, Bobula János, dr. Borovszky Samu, b. Fechtig Imre, György Aladár, Hadzsizs Antal, Havas Sándor, dr. Herrmann Antal, Hunfalvy Pál, dr. Jancsó Benedek, Királyi Pál, dr. Kiss Áron, Körösy Henrik, Kurz Sámuel, dr. Márki Sándor, dr. Molnár Antal, dr. Patrubby Lukács, Popovics V. István, dr. Schwicker I. H., dr. Simonyi Zsigmond, dr. Staub Mór, Széll Farkas, Szilágyi Sándor, dr. Thirring Gusztáv, dr. Török Aurél, Volf György, Weber Rudolf, Zsilinszky Mihály.

Hunfalvy Pál foglalta el az elnöki széket és Herrmann Antal mint jegyző és előadó tömör előterjesztésben vázolta a társaság célját, szükségessé és sürgős voltát. Dr. Török Aurél behatóbb szakszerű fejtegetései. Szilágyi Sándor és Molnár Antal tartalmas nyilatkozatai, továbbá Hunfalvy Pál, Berecz Antal, Havas Sándor, Ballagi Aladár, György Aladár, dr. Simonyi Zsigmond felszólalásai és rövid eszmecsere után az értekezők egyhangulag és lelkesedéssel kimondta, hogy a társaság alakítását szükségesnek és sürgősnek tartja. A program és az alapszabályok szerkesztésére s a társaság szervezésére kiküldetett Havas Sándor elnökle alatt dr. Ballagi Aladár, Berecz Antal, György Aladár, dr. Herrmann Antal, dr. Török Aurél. Vámbéry Ármin.

Az értekezlet után a hetes bizottság ülést tartott, a melyben megbeszélte az ügyet, s megbízta György Aladárt az alapszabályok és Herrmann Antalt a program tervezetének szerkesztésével.

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság szervező bizottságának s meghívott illetékes érdeklődőknek 1889. január 26-án, d. u. 5 órakor, a m. t. Akadémiában, Hunfalvy Pál elnökle mellett tartott értekezletéről.

Herrmann Antal előadja, hogy az általa szerkesztett felhívás 2000 példányban küldetett szét, még pedig a néprajzzal foglalkozókon kívül az összes hazai egyházi főhatóságoknak, fő-, közép- és polgári iskoláknak, tanfelügyelőknek, főispánoknak, szolgabíráknak, városi tanácsoknak, minek folytán mintegy 400-an jelentkeztek tagul.

György Aladár előterjeszti a szervező bizottságban már megbeszélte alapszabály tervezetét, a mely beható megvitatás után elfogadtatott. Végül megállapítottatott a vasárnapi alakuló közgyűlés napirendje.

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság alakuló közgyűléséről. (Tartott 1889. jan. 27-én Budapesten, a m. t. akadémiai Kisfaludy-teremben.)

1. Hunfalvy Pál mint az alakító bizottság elnöke, üdvözlí a nagy számmal megjelenteket. Mindenekelőtt köszönetet mond dr. Herrmann Antalnak, ki leginkább közremunkált a társaság alakulásának előkészületei körül s kinek néprajzi tevékenysége nemcsak Magyarországon, hanem a külföldön is már szép elismerésben részesült; ő töle indult ki a társaság alapításának eszméje, s nagyrészt neki köszönhető, hogy a társaság alakulása már most megtörténhetik. Az az erkölcsi parancs: «Ismerd meg tenmagadat» régóta érvényben van, de ugyanez a szabály társadalmi téren csak újabb időben kezd felhangzani és igyekszik érvényesülni. Ennek követésére, alkalmazására alig található valahol jobb talaj, mint épen nálunk, a magyar korona alá tartozó földön, mely valóságos ethnographiai mozaik. Eddig ebben a mozaikban inkább csak a különbségeket néztük, a melyeknél fogva olykor aztán el is húzódtunk egymástól. A néprajzi társaságnak föladata lesz nemcsak ezeket a különbségeket kiemelni, tudományosan feldolgozni és másokkal közölni. hanem mélyebben fekvő pontokat is napvilágra hozni, melyek arra indíthatnak bennünket, hogy ne húzzunk széjjel, hanem vonzódjunk egymáshoz, melyekből meggyőződhetünk, hogy mindnyájan, akármilyen

nyelvűek legyünk is, egy hazának édes gyermekei vagyunk. Reméli, hogy a néprajzi társaságnak egyik főeredménye az lesz, hogy elő fogja mozdítani a különböző népfajokban a haza szeretetét, s az egymáshoz való kölcsönös vonzódást. Azonban minden társaság, hogy éljen, mozogjon és hasson, szervezetre szorul. Ilyen szervezet alkotására rendszerint az öregeket szokták elővenni s így szemelték ki a szólót, mint a budapesti tagok között alkalmasint a legöregebbet, az alakuló és alakító gyűlés vezetésére. Ennek hivatása az alapszabályokat tárgyalni s a tisztviselőket ideiglenesen megválasztani. Minthogy előlülőnek egy nagyon fontos akadémiai ülésben kell majd résztvenni, helyetteséül dr. Török Aurél tanárt ajánlja, jegyzőül dr. Réthy Lászlót, előadóul dr. Herrmann Antalt.

A közgyűlés lelkes éljennel fogadja az elnök megnyitó beszédét és magáévá teszi ajánlatait.

2. Herrmann Antal kijelenti, hogy kénytelen felszólalni, hogy elhárítsa magától azt az érdemet, melyet az elnök reá rótt. A néprajzi társaság ügyének megindítója nem ő, hanem Hunfalvy Pál, ki nálunk a tudományos ethnographiát megalapította, s kinek ebbeli nagy érdemei országszerte s a külföldi tudományban is ismeretesek. Kiváló érdeme van a Kisfaludy-társaságnak is, a mely pl. a szülő és dolgozó társai néprajzi tanulmányait anyagilag is támogatta. De közvetlen ösztönt Herrmann ez ügyben dr. Meltzl Hugó kolozsvári egyetemi tanártól nyert, a ki a jelenlevő Brassai Sámuellel szerkesztett «Összehasonlító irodalomtörténelmi lapokban» különös figyelmet fordított a folklorera, s már évekket ezelőtt indítványozta egy magyarországi folklore-társaság alakítását. Ezt a történelmi igazság érdekében kellett szólnak megjegyeznie.

Helyeslő tudomásul szolgál.

3. Herrmann Antal az előkészítő bizottság által kidolgozott alapszabály-tervezetet előterjeszti és pontonként felolvassa. Egyes pontjaihoz hozzászóltak Fialovszky Lajos, Molnár Antal, Török Aurél, Jancsó Benedek, gróf Zichy Jenő, György Aladár, Steinacker Ödön, Sasvári Ármin, Vikár Béla, Majláth Béla, Strausz Adolf, Hermann Antal.

A közgyűlés némely módosítással elfogadja az alapszabályokat.

4. Az alapszabályoknak a módosítások tekintetbe vételével való végleges szövegezésére bizottság kiküldetése ajánlatik.

Kiküldetnek: dr. Ponori Thewrewk Emil, dr. Fialovszky Lajos, Király Pál s az előadó.

5. Steinacker Ödön egy felszólalására Herrmann Antal kijelenti, hogy eddig már 400 tagnál több jelentkezett.

Örvendetes tudomásul szolgál.

6. Elnöklő dr. Török Aurél a társaságot megalakultnak nyilvánítja.

7. Elnök a közgyűlést az ideiglenes tisztikar megválasztására szólítja fel. György Aladár indítványára egyhangulag megválasztatnak a következők:

Elnök: *Hunfalvy Pál.*

Alelnökök: dr. *Török Aurél* és gömöri *Havas Sándor.*

Titkár: dr. *Herrmann Antal.*

Jegyző: dr. *Réthy László.*

Pénztáros: dr. *Borovszky Samu.*

8. Elnök felszólítására és György Aladár ajánlatára az ideiglenes nagy választmányba egyhangulag a következők választatnak: Alexi György, gr. Apponyi Sándor, Asbóth János, Bachát Dániel, br. Baics Milos, Baksay Sándor, Ballagi Aladár, Bartalus István, Bauszner Guidó, Berecz Antal, Berzeviczy Albert, dr. Bojnicsics Iván, Brankovics György (püspök), Brassai Sámuel, dr. Breán Kázmér, Ciotta János, Čop-Marlet Mara, Csopey László, Császká György, dr. Czirbusz Géza, Dimitrijevic Milos, Drohobeczky Gyula, Dungyerszky Lázár, dr. Erődy Béla, Evva Lajos, Feszty Árpád, dr. Fialovszky Lajos, Filtsch József, Firczak Gyula, Goldis János, dr. Goldziher Ignác, Grünwald Béla, Gyarmathy Zsigáné, György Aladár, Gyulai Pál, Hadzsics Antal, dr. Hampel József, Herman Ottó, Huszka József, dr. Jancsó Benedek, Jókai Mór, br. Kaas Ivor, Káldy Gyula, Kálmány Lajos, gr. Károlyi György, dr. Katona Lajos, Király Pál, dr. Kohn Sámuel, dr. Körösi József, dr. Krauss Fr. S., Kukuljevics Milutin, gr. Kuun Géza, Lóczy Lajos, Luppá Péter, Lyka Miklós, Mailand Oszkár, dr. Marianescu Atanáz, dr. Márky Sándor, dr. Medveczky Frigyes, dr. Meltzl Hugó, Meltzl Oszkár, Moldován Gergely, Molnár Antal, dr. Moravcsik E. Emil, Nagy Miklós, br. Nikolics Fedor, hg. Odessalehy Arthur, br. Orbán Balázs, Parcesetics Felix, Pintér Sándor, Popovics István, Pulszky Ferencz, Rakovszky István, Rombauer Emil, br. Salmen Jenő, Schneller István, dr. Schwicker J. H., Sponer Andor, Strausz Adolf, Szarvas Gábor, Szász Károly, Szatmáry György, gr. Széchenyi Béla, Székely Bertalan, Szívós Béla, Sztójacskovics Sándor, dr. Teodorovics Szvetozár, Thallóczy Lajos, P. Thewrewk Emil, dr. Thirring Gusztáv, Torma Zsófia, Törs Kálmán, Vámbery Ármán, dr. Vizoly Z. J. Vlachovics György, Wolff János, Xantus János, gr. Zichy Jenő, Zlóczky Teodóz, Zsilinszky Mihály.

9. Vikár Béla indítványozza, hogy Hunfalvy Pálnak és Herrmann Antalnak jegyzőkönyvi köszönet szavazzassék.

Elfogadtatik.

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság ideigl. választmányának 1889. június hó 22-én a m. t. Akadémiában tartott üléséről.

Hunfalvy Pál elnök jelenti hogy az alapszabályok a belügyminiszterium által 1889. évi május hó 8-án, 30,044. szám alatt jóváhagyattak. Herrmann Antal indítványára határozatba megy, hogy a társaság Thewrewk E. által fogalmazandó üdvözlő feliratot küld József főherczeg ő Fenségéhez kettős családi ünnepe alkalmából, és hálát mond neki a társaság iránt eddig tanúsított érdeklődéseért. Dr. Katona Lajos és Strausz Adolf vál. tagoknak elismerés szavaztatott a pécsi fiók alakításának kezdeményezéseért. Örvendetes tudomásul szolgál, hogy Herrmann Antal és neje 1500 frt értékű szakkönyvtárt ajándékoznak a társaságnak, s hogy az elnök a költségek előlegezésére ajánkozott. A társaságnak a sajtotban való képviselése egyelőre az «Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn» folyóíratra bízott; végre Herrmann titkár felhatalmaztatott, hogy a társaságot képviselje az idei bécsi és párisi congressusokon.

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaságnak 1889. okt. 9-én tartott választmányi üléséről.

1. Hunfalvy Pál elnök bejelenti József főherczeg köszönő levelét a társaságnak, családi ünnepe alkalmából hozzá intézett üdvözlő feliratára.

2. Borovszky Samu pénztáros jelenti, hogy a tagok száma körülbelől 500 és hogy eddig 281 frt folyt be a pénztárba.

3. Titkár jelenti, hogy a pécsi fiókegyleten kívül Ungvárt is fiókegylet alakult az ottani szerkesztők kezdeményezésére, készül Aradon is a tanító egyesület buzgalmából, hasonló szándékok jelentkeznek más helyeken.

4. Jancsó Benedek jelenti, hogy indítványára az orsz. középiskolai tanáregyesület a tanároknak figyelmébe ajánlja a társaság ügyét.

5. Titkár jelentést tesz a külföldi szakköröknek a magyarországi néprajzi társulat megalakulása alkalmából való nyilatkozatáról, kiemeli a bécsi anthropologiai congressus tagjainak véleményét, egyszersmind jelenti, hogy a congressus ülésein a társulatot képviselte.

6. Titkár annak idején felkérte Leland alapító tagot, hogy a párisi congressuson, mint annak egyik alelnöke, a magyarországi néprajzi társaságot képviselje, s jelenti, hogy Hunfalvy Pál Stockholmban József

főherczeg cigány grammatikáját mutatta be, s a cigányokra vonatkozó magyar tud. irodalmat ismertette.

7. Török Aurél megemlíti, hogy a berlini Zeitschrift für Ethnologie szerkesztője Virchow a társaság alakulásáról a folyóiratban is megemlékszik, s Herrmann folyóiratát s az újabb magyar ethnologiai irodalmat dicséri, kiemelve Réthy L. dolgozatát.

8. Könyvtárunk számára Fischer Károly Antal a magyarok fehér és fekete elnevezése s a hunn-székely irás című műveit beküldötte

9. Király Pál 25 arany franknyi alapítványt tett a társaságnál azon czélzattal, hogy ez idővel oly alappá nőjje ki magát, a melyből pályadíjak volnának kitűzendők főiskolai tanulóknak hazai ethnographiai tárgyú dolgozatai jutalmazására.

10. A Herrmann ajándékozta szakkönyvtár jöven szóba, elnök úr felkérétek, hogy helyiségről sziveskedjék gondoskodni.

11. Goldziher és Fialovszky felszólalására határozatba megy, hogy a társaság hivatalos magyar közlönyének első száma januárról keelve még ez évben megjelenjék.

12. Az alakító közgyűlés október 27-ére d. e. 10 órára tüzetik ki (az akadémia Kisfaludy-termében). Tárgyai lesznek: elnöki megnyitó, Jókai M. megemlékezése néhai Rudolf trónörökös ő fensége ethnographiai működéséről; titkár és pénztáros jelentése és a választások. Titkár utasíttatik, hogy az alakító közgyűlésre személyesen hívja meg a cultusz-minisztert, a m. t. Akadémia elnökét s a főváros főpolgármesterét.

13. Az első felolvasó ülés napirendjének megállapításánál titkár jelenti, hogy József főherczeg ő fensége a cigányokról írt egy dolgozatát kegyeskedett felolvasásra átengedni. A választmány mély hálával fogadja a főherczeg kegyességét. A fölolvasó ülés többi tárgyai lesznek: Török Aurél alelnök előadása lesz az anthropológiáról s Herrmann Antal hazai ethnographiai muzeum alapításáról.

14. Végül a választmány az elnöknek, alelnöknek s titkárnak buzgalmok és fáradságokért köszönetet mond.

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság 1889. évi október 27-én d. e. 10 órakor a m. t. Akadémia Kisfaludy-termében tartott I. rendes közgyűléséről.

Elnök: Hunfalvy Pál. Az elnök a napirendre térés előtt Katona Lajost bizza meg a jegyzőkönyv vezetésével. Aztán olvassa elnöki megnyitó beszédét.

Ezt követőleg Jókai Mór üdvözli a társaságot, kegyeletes szavakban megemlékezvén az elhunyt trónörökös ő fenségének társaságunk iránt már alakulása idején tanusított érdeklődéséről, a melynek a megdicsőült azzal is kívánt kifejezést adni, hogy hajlandónak nyilatkozott a társaság védnöki tisztét elfogadni.

Jókai beszéde után bemutatja a közgyűlésnek dr. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi államtitkár, a ki a fontos államügyektől visszatartott miniszter képviseletében jött el, hogy átadja a társaságnak a miniszter üdvözlését, s tolmácsolja ő exciájának e nagyfontosságú feladatok megoldására hivatott társaság iránti érdeklődését, a melynek a miniszter tettebben is óhajt kifejezést adni.

A közgyűlés az államtitkár úr e nyilatkozatát örvendetes tudomásul veszi s az elnök indítványára elhatározza, hogy úgy a vallás- és közokt. miniszter úr ő exciájának, mint az államtitkár úr ő méltóságának legmelegebb köszönetet szavaz a társaság iránt tanusított érdeklődésük és a hazai ethnographia ügyének támogatására vonatkozó szándékaikért.

A napirend következő tárgya Herrmann Antalnak, mint a társaság titkáranak jelentése volt, a melyet a közgyűlés tudomásul vett.

Hunfalvy Pál elnök indítványozza, hogy József főherczeg ő fenségét, a kit máris alapító tagjainak élén van szerencsénk üdvözölni, kérje fel a társaság a védnöki tiszt elfogadására.

A tagok lelkes éljenzéssel és helyökről való felállással teszik magokévé ez indítványt.

Az ezután következett választások eredménye, hogy Fialovszky Lajos indítványára egyhangulag megválasztattak: elnökké Hunfalvy Pál, alelnökké Török Aurél és gömöri Havas Sándor, titkárrá Herrmann Antal, jegyzővé Katona Lajos, pénztárnokká Borovszky Samu.

Ezután következett a 30 tagú választmány választása.

Végül Borovszky Samu pénztáros tesz jelentést a társaság pénztárának állapotáról.

Jelentését a közgyűlés tudomásul veszi.

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaságnak 1889. évi november 2-án d. u. 5 órakor a m. t. Akadémiában tartott I. választmányi üléséről.

Elnök Hunfalvy Pál előadja, hogy a m. n. t. megalakulván, alapszabályai 4., 9. és 29. §-a értelmében gondoskodnia kell immár a szakfolyóiratról.

Megállapíttatván, hogy a társaság hivatalos közlönye havonként

3 éves 8-adrétű füzetekben jelenjék meg (a szünidőt kivéve), s hogy a szerzők cikkeikből 25 külön levonatot kapjanak, elnök a folyóirat szerkesztőjének kérdésére tér át s azt véli, hogy e feladatra senki se lehet ez idő szerint illetékesebb Herrmann Antalnál, a ki német nyelvű ethnologiai közleményeivel a külföld legkiválóbb szakembereinek osztatlan elismerését tudta kivívni, s magát teljesen e feladat magaslatán állónak mutatta.

A választmány az elnök előterjesztésére Herrmann Antalt véli a társulat folyóiratának szerkesztésével megbízandónak.

Herrmann kijelenti, hogy a midőn egyrészt érzi, mennyire kötelező rá nézve szerkesztői múltja a társaság folyóiratának vezetésére vonatkozólag, másrészt többrendbeli tekintetek, különösen pedig német nyelvű folyóiratának folytatása, illetőleg más alakban és módosult programmal leendő továbbvitele nem engednék meg neki, hogy egész erejét és idejét a társaság folyóiratának szentelje. Már pedig ez szerinte olyan fontos, hogy egy egész embert kíván. Ő tehát jobban véli a társaságot szolgálhatni, ha az amúgy is elég súlyos felelősséggel járó titkári állás kötelmeit nem halmozza a szerkesztőiekkel, hanem erejének szétforgácsolása helyett azoknak egy tisztre való koncentrálásába helyezi ambícióját. És pedig teszi ezt annál nyugodtabban, mivel szerencsés módjában áll a társaságnak a szerkesztői állásra oly embert kiszemelnie, a ki e feladat sikeres megoldásának minden szükséges garantiájával rendelkezik. Ez véleménye szerint dr. Réthy László, kit eddigi tudományos munkássága és alapos készsége a társaság folyóiratának szerkeszthetéseire minden tekintetben qualificál. Ő tehát Réthyt véli a társaság választmánya részéről a szerkesztői teendőkkel megbízandónak.

Hunfalvy Pál Herrmann propositiójába szívesen belenyugszik, de szükségesnek tartja kijelenteni, hogy egyelőre a társaság anyagi viszonyai nem engedik meg a szerkesztő honorálását sem; habár szerinte már most is kifejezést adhat a választmány azon felfogásának, hogy ha egyáltalán, úgy különösen a szerkesztő munkájának díjazhatása szempontjából tartja kívánatosnak a társaság pénzereje mentül előbb leendő oly fokú gyarapodását, a mely megengedje, hogy e részben a méltanyosság követelményének eleget tehessünk.

A választmány az elnök és a titkár együttes indítványához csatlakozván, elhatározta, hogy a társaság hivatalos, magyar nyelvű közlönyének szerkesztésével dr. Réthy Lászlót bizza meg, azon reményben, hogy a megbízandó e tisztnek egyelőre honorarium nélkül való elfogadása iránt mentül előbb nyilatkozzék.

Az elnök ismét az alapszabályokra, és pedig azok 31. §-ára hivat-

kozván, előterjeszti, hogy társaságunknak más hazai tudományos társulatokhoz hasonlóan egy olyan abrégé-féle időszakai közlönyre is van szüksége, a mely egyrészt társaságunk administratív ügyeiről, másrészt tudományos munkásságáról a külföld szakköreit értesítse. Hogy egy ilyennek útját a külföld illetékes forumai elé legjobban egyengessük, szerinte legcélszerűbb lenne, ha Herrmann német nyelven megjelenő nemzetközi ethnologiai folyóirata, a melyet legközelebb úgyis havonként 8-adrét alakban megjelenő 3 ívnyi füzetekre fog felváltani az eddigi időhöz nem kötött vaskos közlemények helyett, ezen módosult alakjában a társulat abrégé-jének bekebelezésére megnyerelnék oly módon, hogy a társaság havonként egy ívnyi terjedelemben adandó, s a külföldi szakköröknek, továbbá magyarul nem értő tagjainak szánt félhivatalos közlönye, a mely valamely nagy irodalom nyelvén lenne szerkesztendő, Herrmann ethnologiai folyóiratának lenne havonként rendszeren és pedig a társulati hivatalos folyóirattal egyidőben adandó melléklete. Az abrégé szerkesztését maga Herrmann vállalná magára, a kinek ez egy ívnyi melléklet *nyomdai* kiállításáért járó költségeit a társaság fődözné.

Miután Herrmann kijelenti, hogy a választmány ily irányú megbízásának a legnagyobb készséggel hajlandó megfelelni, a választmány az elnök fönti indítványa értelmében határoz.

Herrmann a maga részéről kijelenti, hogy a társaság tagjainak saját folyóiratát kedvezményáron hajlandó átengedni akként, hogy évi 5 frtnyi előfizetési ár helyett csak 2 frtot fizetnének.

Török Aurél azt véli, hogy a társaság Herrmann ezen ajánlataért hálára kötelezettnek érezheti magát, s egyáltalán igen szerencsés megoldásnak tartja a társulati abrégének Herrmann folyóiratával leendő kombinálását.

Filtsch József csak az iránt kíván kérdést intézni, vajjon a társaság magyar nyelvű hivatalos közlönye számára más mint magyar nyelven írott közlemények is küldhetők-e? Hunfalvy, Török és Herrmann felszólalásai az alapszabályok idevonatkozó pontjai szellemében tisztázzák a nyelvkérdést s Filtsch ezen eszmecsere alapján teljesen belenyugszik az alapszabályok megfelelő rendelkezésébe, a mely az előadó üléseken is megengedi az alkalomhoz és a körülményekhez mérten, más mint a magyar nyelvnek esetleges használatát.

Ezután a vál. ülés a legközelebbi (nov. 16-án esti 5 órákor) tartandó I. felolvasó ülés programját állapítja meg a következőképen:

1. József főherczeg ő fensége dolgozata a cigányokról. Felolvassa dr. Ponori Thewrewk Emil.

2. Dr. Török Aurél. Az anthropológiáról és a budapesti anthropol. muzeumról.

3. Herrmann Antal. Hazai néprajzi muzeum alapításáról.

Következett a társaság szakosztályainak szervezése, azon sorban és módon, a mint azt az alapszabályok 6. §-a kívánja.

A választmány az itt felmerült tárgyi és személyi kérdések részletes és beható megvitatása alapján a következő szakosztályokat szervezi egyelőre s az alább megnevezett urakat jelöli ki azok elnökeivé és szakelőadóivá, a kik mint ilyenek az ekkép kiegészített választmány tagjai, s e kijelöltetésükről hivatalosan értesítendők. (I. szervezet 59—60. l.)

*

Jegyzőkönyv

a M. N. T. 1889. nov. 16-án d. u. 5 órakor a m. t. Akadémiában tartott II. választmányi üléséről.

Elnök Hunfalvy Pál az ülés megnyitása után a jegyzőkönyveket olvastatja fel, a melyek hitelesítése után Herrmann titkár közli a szakosztályi elnökök és előadóktól beérkezett s megbízatásuk elfogadásáról szóló nyilatkozatokat. József főherczeg ő fensége nevében P. Thewrewk Emil előszóval jelenti be, hogy ő fensége készségesen vállalkozik a reá bízott szakosztály elnökségére, a contemplált helyettesítés mellett. A titkár Réthyvel, a társulat folyóiratának szerkesztőjével együtt kidolgozott előterjesztését nyújtja be a folyóirat terjedelme és költségeiről.

A választmány e tervezetet elfogadja s elhatározza, hogy a társulati folyóirat 1000 példányban nyomassék. A nyomtatási feltételekre vonatkozó szerződésnek Hornyánszky Viktorral leendő megkötését az elnökre bizza: a társulat egyelőre Hornyánszky Viktornál letétben levő pénzének Hornyánszkytól való átvételére a pénztárnokot és Réthy Lászlót küldi ki, egyúttal köszönetet mond Hornyánszkyknak a pénz eddigi kezeléseért.

Thewrewk Emil azon véleményének ad kifejezést, hogy a választmány túllépi hatáskörét, midőn a közgyűlés feladatai közé tartozó költségvetési ügyeket tárgyal. Herrmann szerint a mult hóban megtartott közgyűlés nem lévén rendes, nem is lehetett neki feladata egy még véglegesen meg sem alakult választmánytól eléje terjesztendő költségvetés megállapítása. Az elnök és többek hozzászólása szerint az okt. 27-iki közgyűlés ugyan mindenképen rendes, ha csak annyiban nem, hogy a dolog természete szerint ez nem volt az alapszabályok értelmében minden évben husvét táján összehívandó rendes közgyűlés.

Többek felszólalása s a helyzet tisztázása után a választmány a

husvétii közgyűléstől kérendő indemnity reményében fogadja el a fönti tervezetnek a vele járó költségekre vonatkozó részét.

Ezután Herrmann Antalnak a választmányi ülést megelőző előadó ülésen a hazai ethnographiai muzeum felállítására nézve felvetett indítványának tanulmányozására s ez ügyben szükséges további lépések megtételére a választmány külön bizottságot küld ki. (l. 60. l.)

*

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság választmányának 1889. decz. 7-én a felolvasó ülés után, a m. t. Akadémiában tartott üléséről.

Elnök: dr. Marianescu Atanáz.

Megállapítatik, hogy a legközelebbi felolvasó és választmányi ülés 1890. január 11-én az Akadémiában fog megtartatni, a felolvasó ülés programjának megállapítása az elnökségre bízatik.

Tokaji Elek a biharmegyei Körösszeg-Apátii község jegyzője folyamodványt intézett a társasághoz a községi monographiák és családkönyvek s ezekbe felveendő demographiai feljegyzések érdekében. A titkár az ethnographia szempontjából igen érdekesnek tartja az ügyet és ajánlja a társaság figyelmébe.

Titkár megbízatik, hogy a folyamodót tájékoztassa az ügy néprajzi oldaláról, és szólítsa fel világos, áttekinthető emlékirat beterjesztésére, a mely véleményezés végett a demographiai szakosztálynak fog kiadatni.

Titkár jelenti, hogy Schneller István alapító tag és szakosztályi elnök Pozsonyból figyelemre méltó fejtegetések kíséretében előterjeszti kérdő iveit, a melyek alapján a dunántúli németek körében ethnographiai adatokat gyűjtet.

A választmánynak mielőbb gondoskodnia kell kimerítő kérdőívek és utasítások szerkesztéséről, ezeknél Schneller dolgozata is kellő figyelembe veendő.

Titkár ajánlatára néhány szakosztály szerveztetik.

A finn szakosztály 3. előadójává Vikár Béla.

A vend. szakosztály elnökévé Szalay István plébános, előadóvá Gönczi Ferencz tanító.

A horvát szakosztály elnökévé br. Josipovics Imre horvát miniszter, előadókká: dr. Bojnics Iván, Čop-Marlet Mara asszony, dr. Krauss Fr. l.

A szerb szakosztály előadójává 3. Asbóth Oszkár.

A tót szakosztály előadóivá Bachat Dániel és dr. Czambel Samu.

Titkár bejelenti a szakosztályok tisztségeinek elfogadásáról ujonnan beérkezett nyilatkozatokat és végre azt, hogy a műkedvelői fotografiai kiállítást rendező bizottság tárgyalásaiban felszólalt az iránt, hogy a kiállítók által a rendező egyesületnek felajánlandó néprajzi képek a hazai néprajzi muzeumnak engedjessenek át.

Népnyelvi adalékok.

I.

Régi magyar népdalok.

Történeti múltunk emlékei nemcsak a földben vannak eltemetve. Ott rejtődznek azok, gyakran százados hagyományokként, apáról fiúra szállva, a nemzet nagyjának és aprájának kedélyvilágában, szólásaiban, meséiben és dalaiban.

Épen ezért kincsek gyanánt gyűjtendők népdalköltészeti emlékeink is, melyeknek jelentősége már ethnographiai szempontból is szembeötlő.

Nagy örömmre szolgált, hogy a múlt évben Borsodban egy kéziratot kötet birtokába jutottam, mely 250 lapon 215 verset és nagyobbára népdalt tartalmaz, s eredetileg 1728-tól 1840-ig íratott. Összegyűjtötték pedig a debreczeni ref. főiskolán a deákok, kik közül mintegy husznak neve is be van a versek alá jegyezve. Köztük Bod Ferencz, Márton József, Bakó István, Füsüs András, Nagy Zsigmond, Hajdu János, Bálint Imre és Sándor, Nagy Lajos, Csapó Sándor, Kovács Dániel, Hadházy I. stb.

A kötetben Himfytől, Kisfaludytól, Csokonaitól s az ő hatása alatt keletkezett költői iskola tagjaitól számos vers van, mely akkor újdonság volt s a fiatalok siettek a gyűjteménybe fölvenni. Hozzájuk csatlakozik egy sor érzelgős költemény, mint «Utánnad folynak könnyeim», «Oh nagy egek rátok apellálok», «Zefir színbe felöltözve» stb., melyeken gitár mellett énekelve, nagy és szépnyáink nem egy könyvet ejtének.

A népköltési gyűjteményekben, Erdélyi János és Gyulai Pál, illetőleg a Kisfaludy-társaság kiadásaiban, Kriza «Vadrózsái»-ban és mások gyűjtésében nagyon sok van már egybehordva. Az ily gyűjtés azonban mindig nagy figyelmet és szigorú kritikát követel, mert gyakori az eset, hogy a mint régi ismert népdalok egy-egy sora befolyással van a műköltőkre, úgy viszont nem egy ösmert költő műkölteményét énekli a nép. Ilyenek főleg a Petőfi és Czuczor népdalai. Tompa, Arany, Tóth Kálmán és Tóth Endre nem egy költeménye.

Gyűjteményünk népdalait is körültekintő gonddal kell tehát megválogatni, mert sok ezek között is a már ösmert és kiadott.

Ezuttal közölök néhányat mutatunk be.

1.

1. «Harangoznak Csengerbe,
Vajjon ki holt meg benne,
Hej, egy szép barna legénynek
Szeretője szegénynek.

2. A csengeri temetőn
Elejtettem a kendőm,
Hej édes barna szeretőm
Keritsd elő a kendőm.»

2.

1. Hosszu-Páji alatt nyúlik a zöld erdő,
Asszonyom, galambom múlik az esztendő.
2. Te tettél fogadást én előttem, nem más,
Hogy én kivülöttem soha sem szeretsz mást.
3. Szürke paripámat pajtásom nyergeli,
Addig a galambom más hunczfut öleli.
4. Mind te érted van ez, te csaltál meg engem,
De meg vér még az én teremő istenem.
5. A víz is a malmot nem magának hajtja,
Asszonyom a jányát nem magának tartja.
6. Mig élek is, bánom azt a pár csókomat,
A melyért beszélgeted kerek kalapomat.
7. Ne csodálkozz' azon, hogy én sárga vagyok,
Kilencz esztendeje, mióta hervadok.
8. El is ülhet kend már, mig én kendre nézek,
Bolond, a ki hiszen a fejer cselédnek.

3.

1. Most megyek ki a faluból,
Nézz ki rózsám ablakodból.
Nézz utánnam keservesen,
Vagy látsz többé vagy sohasem.
2. Itt hagynál-e? nem szánnál-e?
Szived ugyan nem fájna-e?
Kő volna is meghasadna,
Uveg volna elpattanna.

Dr. Szendrei János.

II.

Zalamegyei vend népballada.

<p>1. Knam je prišo e'n mladěnc,
Po iměni Fekonya.
On je našo mater proso:
«Vaša či de zmenom šla.»</p> <p>2. Mati nyega hitro pito:
«Kama ta pa vidva šla?»
«Mati drága na plesišće.
Tá, gde čardaš igrajo.»</p> <p>3. Mati nyemi etak právi:
«Ita, i na Boga mislita!» —
Gda sta nyidva notri prišla.
Včasi j'z'drugim plesat šla.</p> <p>4. Gda so splěsan gor henjali
Luba j' včasi knyemi šla:
«Drági lubi ne zameri.
Té je právi sosíd moj!»</p> <p>5. Lubi na tou nič ne reče.
Pun čeměrov, vu nyem vre!
On jo prime za bėlo rokó,
In jo pela pred oltár.</p> <p>6. «Lüba drága zdaj si zmisli,
Na kaj bova prešegala!»
«Na Marijo, raspět'ga Jězuša,
Na Marijo, raspět'ga Jězuša.»</p> <p>7. On jo prime za belo rokó,
In jo pela na špaucér.
Gda sta prišla na sred' lóga.
Zmilim glásom prekriči:</p> <p>8. «Lüba drága, dol poklekni,
Dol poklekni pred meně!»
«Lübi! že s'Bogá prekuno,
Zdaj na slednye me vmoriš!»</p> | <p>1. Ifjú legény jött el hozzánk,
Fekonya volt igaz néven
Szépen kérte jó anyánkat:
«A lányát ereszsze vélem.»</p> <p>2. «Hová, hívá, ketten együtt?»
Édes anyánk kérdi gyorsan.
«Édes anyám tánczra, oda,
Hol a csárdást huzzák mostan.»</p> <p>3. «Menjetek, de Istent félve!»
Igy szólt anyánk jó tanácsa.
Amint együtt helyre értek:
Mással ment a lány a tánczba.</p> <p>4. Vége szakadt már a táncznak.
A lány szeretőjéhez mén:
«Ne haragudj édes rózsám,
Jó szomszédom az a legény!»</p> <p>5. Szót se szól rá szeretője:
Csupa harag, csupa méreg.
Fehér kezét megragadja,
Oltár elé im így érnek.</p> <p>6. «Drága rózsám, jól meggondold,
Mire mondasz esküt, hitet!»
«Máriára és Jézusra,
Kit a pogány felfeszített.»</p> <p>7. Fehér kezét megragadja,
Sétaútra vezeti el.
Sötét erdő közepében
Fájdalmában így kiált fel:</p> <p>8. «Térdepelj le édes rózsám,
Ide élém borulj térdre!»
«Oh, te Istent megtagadod
S gyilkosommá leszel végre!»</p> |
|---|---|

9. Lubi vzeo je nož iz žepa.
J odrezao njoj glavó.
«Lüba drága gori stani,
Ka va zdaj te šla domo!»

9. Kést ránt elő a zsebéből,
Fehér nyakát ketté metszi.
«Kelj fel babám, kelj fel kérlek,
Ideje van haza menni!»

Feljegyezte és fordította: *Bellosics Bálint.*

Társasági értesítések.

A társaságbeli szakosztályok elnökeinek és előadóinak feladatát és működési körét illetőleg több ízben felmerült kérdésekre nézve tudósítjuk az illetőket, hogy az erre, a vidéki körökre s a külön bizottságokra vonatkozó ügyrend megállapítása a választmány egyik legsürgősebb feladata lesz.

Társaságunk halottjai. A tagokul jelentkezettek közül a halál már is elragadott öt kiváló munkást. Dr. Ábel Jenő egyetemi tanárt, a jeles philologust. Bedekovics Kálmán horvát minisztert, ki a horvát szakosztály elnöki tisztségére volt kiszemelve. dr. Heller Lipót ügyvédjelöltet, a ki egy derék tudori dissertatiót írt a hazai cigányok jogi és közigazgatási viszonyairól. Parcsetics Felix ujvidéki főispánt, ki a bunyevác szaksztaály elnöke lett volna, és Pesty Frigyes, az Akadémia II. osztályának titkárát.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság” Ung vármegyei fiókkörének alakuló gyűlése 1889. július hó 28-án tartatott meg a «Savanyuvízi vendéglő»-ben, melyre 11 rendes tag s néhány vendég jelent meg. Krompaszky Ignác biz. elnök röviden üdvözlőlvén a jelenlevőket, az ülést megnyitotta, egyúttal felolvasta a társaság felhívásának egyes pontjait, melyek a czélt megvilágítják, hogy azon tagok is, kik eddig ezt talán kevésbbé ismerték, tudomást szerezhessenek róla. Ezután Révész József korjegyzőül választatott. Elnök, hogy a tagok a kötelezettség iránt is tájékozva legyenek, felolvasta az alapszabályoknak arra vonatkozó pontjait, és miután ezeket a gyűlekezet magáévá tette, és miután eddig már 15 tag jelentkezett, kik közül 11 megjelent, azért az alakulás is megtörtént. Korelnökül Prescsinszky Pál mérnök megválasztatván, a tisztségviselők választása következett, mely következőleg ejtetett meg. Elnök: Tihanyi Domonkos kir. tanfelügyelő, alelnök: Drohobeczky Gyula tanítóképezdei igazgató, titkár, ki egyszersmind szakelőadó: Antalóczy Péter erdőkincstári iroda igaz. jegyző: Krompaszky Ignác áll. tanító, pénztáros: Prescsinszky Pál m. kir. mérnök, könyvtáros: Jovanovics János lapszerkesztő. Ember János indítványozta, hogy miután az ungvári első fiókkör lesz az országban, intéztessék felirat a központi társasághoz, hogy irányt adjon, miképen kell működnie, nemkülönben milyen viszony van a fiókkör és a központ között, hogy ezek értelmében a fiókkör alapszabályait el lehessen készíteni. Az indítvány elfogadtatott és ezek keresztülvitelére Drohobeczky Gyula elnöklete alatt Antalóczy Péter és Ember János küldettek ki.

A hazai ethnographiai muzeum ügyében kiküldött bizottság decz. 19-én tartotta első ülését Xántus János elnöklete mellett, Hunfalvy Pál és az összes bizottsági tagok jelenlétében. Jegyzőnek Herrmann Antal kéretvén fel, az ügy minden oldalról megvitattatott. Kifejtetett, hogy az ethnographia tárgyai rohamosan pusz-

tulnak, ezeket meg kell menteni az enyészettől; másrészt azonban a már meglevő gyűjtéseket is hozzáférhetőkké kell tenni. A néprajzi muzeum ügyét a vele annyira rokon anthropologiai muzeumával együttesen kell megoldani, a mely szintén hozzá nem férhető alkalmatlan, felette szűk helyen szorog. A muzeum szervezésénél a nemzeti muzeum mostani néprajzi osztályából kell kiindulni. Előtérbe kell lépni a hazai néprajznak, de az általános ethnographiát sem szabad elhanyagolni. A legsürgősebb kérdés egy alkalmas (világos, tágas) helyiség. A bizottság lépéseket fog tenni a fővárosnál, a melynek a néprajzi muzeum vitális érdeke, a nemzeti muzeumnál, a muzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottságnál, a képviselőház közoktatásügyi bizottságánál. Herman Ottó fel fog szólalni a képviselőházban. Ő és Hunfalvy Pál memorandumot nyújtanak át a kultuszminiszternek s kikérik egyúttal az államtitkár pártfogását is.

Társaságunk könyvtára a m. t. Akadémia kegyességéből ideiglenesen külön helyiséget nyert a palota első emeletén. Kérjük a társaságunk ügye iránt érdeklődőket, szíveskedjenek a társaság alapszabályaiban körülírt tudományágakba tartozó könyvek, kéziratok (kóták, rajzok) felajánlásával könyvtárunkat gyarapítani. A könyv stb. adományokat egyelőre dr. Borovszky Samu pénztáros szíveskedik átvenni. (Akadémia palotája, földszint, a könyvtár mellett, vagy a főtikkári hivatalban.)

Vegyes közlemények.

A millennium legillőbb megünneplése volna a mai és a történelmi Magyarország teljes hű képméne bemutatása egy magyarán nyelvű országos ethnographiai kiállítás keretében. Ezzel meg lehetne teremteni a hazai néprajzi muzeumot is. Ha még soká késünk népéletünk tárgyainak megmentésével, a második millennium nem fog sokkal többet tudni a mai Magyarország néprajzáról, mint a mennyit mi tudunk a honfoglaláskori Magyarország ethnographiájáról.

H. A.

Finn néprajzi tárgyak. *Vikár Béla* fiatal finnistánk már közel fél éve időzik Finnországban, hol nyelvi és népköltészeti tanulmányai mellett néprajzzal is foglalkozik. E tanulmányai kapcsán létesült gyűjteményét, mely mintegy 60 tárgyból áll, megszerzésre a nemzeti muzeumunknak ajánlotta föl. A muzeum, mint értesülünk, nem fogja elszalasztani a kedvező alkalmat, hogy a vele közölt jegyzék alapján becsesnek mutatózó gyűjteményt megszerezze. Vikár jelenleg azon is fáradozik, hogy bennünket állandó összeköttetésbe hozzon a finn néprajzi muzeummal. Nagy beccsel bírnának reánk nézve e gazdag muzeum duplumai, melyek iránt Lipcsében (!) nagyobb érdeklődés mutatkozik mint nálunk. Pedig a finn muzeum is szívesen látná, ha duplumai Magyarországra jutnának, sőt kész lenne rendes gyűjtői által számunkra gyűjtést eszközölni. Ily módon kevés költséggel nagybecsű gyűjteményhez jutnánk finn nyelvirokonainktól. Nem lenne szabad elszalasztanunk e kedvező alkalmat, melyet egy ügybuzgó szaktársunk fáradozásai és összeköttetései alapján teremtett. Ma elszalasztva, ez alkalom aligha fog többé visszatérni. Félő, hogy csak akkor fogjuk felismerni e tárgyak jelentőségét, mikor azokat már mások elvitték előlünk, vagy éppen mikor a gyűjtésre már késő lesz. Akár a kormány, akár magánosok hozhatnának valami áldozatot ez irányban. E czélra szolgáló adományokat társaságunk közvetít pénztárosa, dr. Borovszky Samu által (Akadémia palotája.) A

magyar néprajzi kutatásnak nagyon érdekében áll, hogy Helsingfors után Budapestnek legyen a legteljesebb finn néprajzi gyűjteménye. p. k.

Műkedvelő-fotografiai kiállítás. A magyarországi kárpáтеgyesület budapesti osztályának sokoldalú, közhasznú tevékenységének több iránya érdeklí a hazai néprajzot is. Az osztálynak évenként hat jókora díszes füzetben megjelenő folyóiratában van ethnographiai tárgyú közlemény is. Az osztály által rendezett társas kirándulások az ország ismerete mellett a népismeretet is terjesztik (ez utóbbit szeretnők a háttérből kissé kiemelkedve látni). A társaság téli felolvasó ciklusa tekintettel van a népeletre is. De legtöbbet várunk erre nézve az osztály által rendezendő fotografiai kiállítástól, a mely 1890. évi április hó 15-étől május hó végeig lesz látható az Andrássy-úti műcsarnokban. A kiállítás hat osztálya közül az első tárgyai közé tartoznak a népviseletek és a genreképek. Az V. osztályban a szakfotográfok, tájképek mellett csak népviseleti, népeleti s általában ethnographiai képeket állíthatnak ki. A rendező bizottság állandó tájkép kiállítást szándékozik megteremteni, és köszönettel veszi a kiállított képeknek e célra való felajánlását; ezek közül a néprajzi tárgyuakat és érdekűeket a néprajzi társaságnak, illetve a hazai néprajzi muzeumnak hajlandó átengedni. A jelentkezések jan. 31-éig küldendők be a kiállítás titkárához (dr. Kalesinszky Sándor, Budapest, földmívelési miniszterium. földszint 4. sz.). A legmelegebben ajánljuk a kiállítás ügyét társaságunk tagjainak figyelmébe. Itt csak jelezni akarjuk, hogy az ethnographiának általán, ha valóban exact tudomány akar lenni, fel kell használnia a technika legujabb vívmányait. A dialektologia, a népnyelvi hagyományok tanulmányozása általán csak akkor fog valóban biztos és objectiv alapra helyezkedni, ha phonographszerű készülékekkel foghatjuk fel a népnyelv és népzene hangját, amint photographiákban fixirozzuk a néprajzi tárgyuakat. Társaságunknak külön szakosztálya van a népelet tárgyuainak és jeleneteinek képekben való feltüntetésére, s a néprajz tekintetéből is igen örvendetes jelenség, hogy a fényképezés nálunk is mindjobban terjed műkedvelők körében. Reméljük, hogy az amateur fotografiai kiállítás néprajzi képeinek nagy részét a kiállítók társaságunknak fogják felajánlani, a mely azokat majd a legilletékesebb helyen, hazai uéprajzi muzeumban helyezi el.

H. A.

Arany János Fülemiléjének eredete. A híres fülemile-pör népies elemeinek kimutatása a mily érdekes magában, ép oly kevésbé gyöngfíti a költő invencziójának érdemeit. Petőfi Pató Pálján kívül alig van rá példa, hogy a satyra a magyar jelleg tipikusabb oldalát ostorozta volna gúnyja fulánkjaival, mint a Fülemilében. De míg Petőfi egy elvont alakot állít előnkbe találó jellemzéssel, melynek vonásai az elsőtől az utolsóig a költő szubjektív hangulatában termettek életre, addig Arany satyrája egy epikai cselekmény szélesebb medrében mozog, melynek alapeszméjéhez a valóság színeit Arany széles megfigyelése, nagy olvasottsága és anyaggazdagsága tárházából meríti.

A fülemile-pör tárgyát feldolgozva legelőször egy régi német adomagyűjtemény: «Schaw-Platz: Lust und Lehrreicher Geschichte» adja; innen veszi át *Abele Matthias* Linczbén 1652-ben megjelent «Metamorphosis talae judicariae, oder Andre Theil seltzamer Gerichts-Händl und noch seltzamber hierauff gerichtlich erfolgten Auszsprüchen Zusammengetragen und mit der Kraft unser Teutschen Mutter Sprach belegt» című gyűjteményébe. A német variáns némi eltéréssel adja az esetet s különösen a pörös madár nem a fülemile, hanem a kakuk. A két szomszéd nem azon vész össze, hogy kié a madárfütty, hanem megfordítva egymás nyakába akarja tolni a kakukszó babonás értelmezésében foglalt szégyent, mint a mely a

pipogya férj kijátszására czéloz a hűtlen feleség által. A pör indoka tehát a kölcsönösen gyanúsított asszonyi becsület s az ítélet, melyet a felek kibékülése követ, hangsúlyozza, hogy a kakukszó sem egyiket, sem másikat nem illette, hanem a bírót s a bíróság többi személyeit.

Eddig a variáns. Fontos volna tudni, vajjon Arany közvetlenül merített-e, vagy ha nem, a szájhagyomány hogyan alakította át és bővítette ki a régi adomát, mely közvetlenül adta az eszmét «Fülemiléjé»-hez. De akár Arany, akár a magyar népgeniusz gyúrta át a themát általunk ismert alakjába: milyen talpraesett, milyen művészi a metamorfozis, a mennyire átlényegesült benne minden idegen elem! Először is a magyar pörlekedő természet satyrikus rajza sokkal komikusabban domborodik ki azáltal, hogy a pörös kérdés nem a képzelt becsületsértés, hanem még ennél sokkal jelentéktelenebb epizód, a madárfütytyi illetősége körül forog. Aztán a kakuk, mely nálunk nem a német néphit vizsálykeltő madara, egészen elesik, a helyét a fülemile foglalja el. Végre Arany feldolgozásában az a meglehetősen együgyű point is, hogy a bíró a kakukszót magának reklamálja, hatalmas és a patriarkhalis magyar judikátúrát éles elítéléssel jellemző indokolást nyer a felek által történt megvesztegettetésében, mely a remek satyra hatását teljessé teszi. V. S.

A m. t. Akadémia II. osztálya Herrmann Antal hazai ethnographiai tanulmányainak támogatására 500 frtot vett fel a jövő évi költségvetésbe.

I r o d a l o m.

Dr. Krauss Fr. S.-tól, a társasági horvát szakosztály előadójától közelebb új munka jelent meg: Orlovič, der Burggraf von Raab (Herder, Freiburg, 128 l. 1 frt.) Herczegőcz-mohammedán-szláv guzlárének Orlovičnak, a győri várgrófnak kalandjairól. A 672 sorból álló eredeti mellett szép német fordítás, nagyértékű bevezetés és jegyzetek stb. teszik érdekessé e csinos könyvet. Egyike ez a Krauss gyűjtötte azon számos szerb epikus énekeknek, a melyek a délszlávoknak a magyarokkal való viszonyait tárgyalják. Nagyjelentőségű volna, ha Krauss, a ki az első tudományos tekintély a délszláv ethnographia terén, óhajta szerint Magyarországon dolgozhatná fel és adhatná ki megbecsülhetetlen tömördek délszláv folklorkincseit.

H. A.

Kuhacs Fr. S., társaságunk népzenei szakosztályának egyik előadója, ki már évekkor ezelőtt egy nagy munkát fejezett be a magyar zenéről, a melyet hiába kínált kiadásra a magyar kormánynak, Akadémiának stb., 1878—81-ig négy nagy negyedréti kötetben 1600 délszláv népdalt stb. adott ki dallammal és zongorakísérettel, szöveggel és jegyzetekkel. Ez a nagyszabású gyűjtemény most féláron szerzhető meg szerzőtől (Zágráb, Zrinyi-tér 9. sz.), még pedig fűzve 10 frtéért, négy pompás eredeti diszkötésben 15 frt 20 krért. Azok, a kik hazánk népköltészetével és népzenejével foglalkoznak, nem lehetnek el e munka nélkül.

H. A.

A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezete.

A társaság védnöke:

József Főherczeg Ő cs. és kir. Fensége.

A társaság tisztikara:

Elnök: Hunfalvy Pál. **Alelnökök:** Gömöri Havas Sándor. Török Aurél. **Titkár:** Herrmann Antal. **Jegyző:** Katona Lajos. **Pénztárnok:** Borovszky Samu.

A választmány tagjai:

Apponyi Sándor gr., Baich Milos br., Ballagi Aladár, Berecz Antal, Berzeviczy Albert, Brankovics György, Brassai Sámuel, Császká György, Filtsch József, Goldis János, Goldziher Ignác, Grünwald Béla, Gyulai Pál, Jancsó Benedek, Kaas Ivor br., Kálmány Lajos, Kohn Sámuel, Kuun Géza gr., Lóczy Lajos, Moravesik E. Emil, Nagy Miklós, Rakovszky István, Salmen Jenő br., Szarvas Gábor, Szász Károly, Szathmáry György, Széchenyi Béla gr., Szendrei János, Szily Kálmán, Törs Kálmán.

A társaság hivatalos közlönyének szerkesztője: Réthy László.

A társaság eddig szervezett szakosztályai:

I. Népfolk szerinti szakosztályok:

Magyar: elnök: Jókai Mór, előadók: Baksay Sándor és Réthy László.

Székely: elnök: Orbán Balázs br., előadók: Király P. és Kozma F.

Csángó: elnök: Odescalchy Arthúr hg., előadó Szádeczky Lajos.

Palóc: elnök: Nyáry Jenő br., előadók: Mikszáth K. és Pintér S.

Délvidéki német: elnök: Schwicker J. H., előadók: Herrmann Antal és Szentkláray Jenő.

Dunántúli német: elnök: Schneller Istv., előadó: Kurz Sámuel.

Szepesi német: elnök: Sponer A., előadók: Lindner E. és Weber S.

Erdélyi szász: elnök: Teutsch G. D., előadók: Meltzl O. és Wolff J.

Horvát: elnök: Josipović Imre, előadók: Bojnisić Iván, Čop-Marlet Mara és Krauss Fr. S.

Szerb: elnök: Nikolics Fédor br., előadók: Asbóth Oszkár, Hadzsics Antal és Popovics István.

Bolgár: elnök: Czírbusz G., előadók: Koszilkov L. és Strausz Adolf.

Tót: elnök: előadók: Bachát Dániel és Czambel Samu.

Rutén: elnök: Firczák Gyula, előadók: Csopey László, Drohobeczky Gyula és Zloczky M.

Lengyel: elnök: Zalusky E. gr., előadó: Fialowsky Lajos.

Vend: elnök: Szalay István, előadó: Gönczy Ferencz.

Rumén: elnök: Marienescu Athanáz, előadók: Alexics György, Mailand Oszkár és Moldován Gergely.

Görög: elnök: Lyka Miklós, előadó: Tialios György.

Órmény: elnök: Molnár Antal, előadók: Patrubány L. és Szongott K.

Czigány: elnök: József főherczeg ő fensége, helyettese: P. Thewrewk Emil, előadó: Herrmann Antal.

Bosnyák: elnök: Asbóth János, előadók: Strauss A. és Thallóczy L.

Finn-ugor: elnök: Budenz József, előadók: Munkácsi Bernát, ifj. Szinnyei József és Vikár Béla.

Török-tatár: elnök: Vámbéry Ármin, előadók: Kunos I. és Thúry J.

II. Folklore és néppszichológia: elnök: Meltzl H., előadó: Katona L.

III. A népelet használati tárgyai: elnök: Zichy Jenő gr., előadók:

Gyarmathy Zsigáné, Herman Ottó és Xantus János.

IV. Népzene és táncz: elnök: Zichy Géza gr., előadók: Bartalus Istv.,

Káldy Gyula és Kuhác H.

V. Anthropologia: elnök: Török Aurél, előadó: Pápay Károly.

VI. Demographia (népleírás): elnök: Keleti Károly, előadók: György

Aladár, Körösi József és Thirring Gusztáv.

VII. Palaeethnologia (ősnéptan): elnök: Pulszky Ferencz, előadók:

Fröhlich Róbert, Torma Zsófia és Wosinszky Mór.

VIII. Graphika (a népelet tárgyai- és jeleneteinek képzőművészeti

ábrázolása): elnök: Székely Bertalan, előadók: Feszty Árpád,

Huszka József és Roskovics Ignác.

A hazai ethnographiai muzeum ügyében kiküldött bizottság tagjai:

Elnök: Xantus János, tagok: Herman Ottó, Herrmann Antal, Pápay Károly, Szendrey János és Török Aurél.

Alapító tagok:

József főherczeg Ő cs. és kir. Fensége.

Baics Mílos báró, orsz. képviselő, Budapest.

Brankovics György, gör. kel. püspök, Temesvár.

Gyulai Pál, főrendiházi tag, egyet. tanár, VIII. Sándor-u.

Dr. Hampel József, egyet. tanár, muz. ör., Nemzeti Muzeum.

Dr. Hunfalvy Pál, főrendiházi tag, akad. könyvtárnok, m. t. Akad.

Dr. Körösi József, statisztikai igazg., fővárosi vigadó.

Kun Géza gróf, Maros-Németi (Déva).

Charles G. Leland, a cigány tudós társaság elnöke, London.

Nicolics Fédor báró, v. b. t. tanácsos, orsz. képv. Budapest.

Schneller István, theol. akad. igaz., Pozsony.

Arad sz. kir. város közönsége.

Segesvár sz. kir. város közönsége.

Herrmann Antal és neje (1500 frt értékű szakkönyvtár ajándékozásával).

Rendes tagok:

Abafi Aigner Lajos, könyvkereskedő, Zsibárus-utca.

† Dr. Ábel Jenő, egyet. tanár, Nagy-János-utca 25.

Dr. Acsády Ignác, Pesti Napló szerkesztője, Athenäum.

Ágai Adolf, Borsszem Jankó szerkesztője, Athenäum.

5 Alexics György, főigazgatósági irnok, Kassa.

Alföldi Lipót, tanító, Székesfehérvár.

Állami főreáliskola, Körmöcbánya.

Állami főreáliskola, Pécs.

Áll. segély. reáliskola, Sümegh.

10 Állami főreáliskola, Székely-Udvarhely.

Állami tanítóképező, Baja.

Dr. Angyal Dávid, Egyetemi könyvtár

Gr. Apponyi Sándor, Lengyel (Tolna m.)

Arad város közönsége, Arad.

15 Arany László, Bálvány-utca 7.

Arányi Antal, képezdei igazgató, Szepes-Igló.

Dr. Asbóth Oszkár, egyetemi tanár, VI. Bajza-utca 1. I. em.

Asbóth János, orsz. képviselő, Szentkirályi-utca 30.

- Angyal Dezső, tanár, budai Paedagogium.
- 20 Bachát Dániel, ev. esperes, Kerepesi-út, templombazár.
Bakos János, tanár, II. ker. főgymnasium.
Baksay Sándor, ev. ref. esperes, Kún-Szt.-Miklós.
Dr. Balassa József, tanár, Székes-Fehérvár.
Balázs Dénes, polgári iskolai tanár, Medve-utca.
- 25 Dr. Ballagi Aladár, egyetemi tanár, Kinizsy-utca 29.
Baló József, tanár, budai Paedagogium.
Dr. Balogh Ármin, tanár, Izraelita tanítóképző (Bodzafa-utca).
Dr. Balogh Ignác, ügyvéd, Váci-körút 41.
Bánóczy József, tanítóképző intézeti igazgató, Bodzafa-utca.
- 30 Barna Ferdinand, muzeumi könyvtárőr, Csillag-utca 8.
Baranyai Gyula, polgáriskolai tanár, Nagy-Szóllós.
Bartal Antal, gymn. igazgató, Trefort-utca.
Bárdy Imre, nyugalmazott tanító, Nyitra.
Bartalus István, tanár, budai Paedagogium.
- 35 Bartók Lajos, Bolond Istók szerkesztője, Zöldfa-utca 24.
Baumgartner Alajos, tanár, II. ker. főgymnasium.
Bauszner Guido, országgyűlési képviselő, Vár, Díszter.
Bayer József, tanár, I. Városmajor-utca 12.
Dr. Békefy Remig, gymnasiumi tanár, Pécs.
- 40 Bellosics Balint, tanárjelölt, budai Paedagogium.
Belóczy Sándor, polgári iskolai tanár, Késmárk.
Bencze Zsigmond, rajztanár, Seps-Szent-György.
Benedek Elek, országgy. képvis., az Ország-Világ szerkesztője, Erzsébet-körút 12.
Benke Balázs, tanító, Akácfa-utca 42.
- 45 Dr. Berczeller Imre, orvos.
Dr. Berczky Endre, kerületi orvos, Kőbánya.
Berecz Antal, igazgató, Újvilág-utca 2. szám.
Berecz Gyula, igazgató, Seps-Szt.-György.
Dr. Berghoffer, igazgató, Fiume.
- 50 Dr. Berkeszi István, tanár.
Dr. Berzeviczy Albert, államtitkár, Andrássy-út 50. sz.
Bilák Sándor, gör. segédlelkész, Kövesliget.
Birkenheuer, tanító, Torontál-Szécsány.
Dr. Bloch Henrik, tanár, Rabbiképző intézet.
- 55 Bobula János, műépítész, Andrássy-út 56.
Bodola Sándor, tanár, Seps-Szt.-György.
Boér Miklós, hírlapíró, Szilágy-Cseh.
Dr. Bogdán Zinko, ügyvéd, Nagy-Kikinda.
Bogisich Mihály, prépost, Vár, Országház-utca.
- 60 Dr. Bologa László, román leányiskolai tanár, Nagy-Szeben.
Dr. Bojnics Iván, a horvát nemzeti muzeum őre, Zágráb.
Boncz Ödön, miniszteri fogalmazó, kultuszminiszterium.
Dr. Borovszky Samu, akadémiai tisztviselő, Akadémia palotája.
Brand Ede, tanárjelölt, Paedagogium.
- 65 Dr. Brassai Sámuel, egyetemi tanár, Kolozsvár.
Dr. Breán Kázmér, gymnasiumi tanár, Lugos.
Brózik Károly, tanár, II. ker. reáliskola.
Rajeci Burián Pál, főszolgabíró, Szempecz (Pozsony m.)
† Bedekovich Kálmán, horvát miniszter.
- 70 Chalupka Rezső, Felső-Méra (Abauj m.)
Čop-Marlet Mara, író, Bécs, Heugasse 18.
Dr. Csengeri János, tanár, Aréna-út 13.
Csopay László, Mészáros-utca 12.
Dr. Csorba Ferenc, kultuszminiszterium.
- 75 Csorba Géza, ügyvéd, Kőszeg.
Dr. Czambel Samu, Vár, Miniszterelnökség.
Czink Lajos, akadémiai tanár, Fiume.
Dr. Czirbusz Géza, tanár, Kolozsvár.
Dr. Czobor Béla, tanár, Vas-utca 7.

- 80 Christian Antal, ügyvéd, Panicsova.
Ciotta János, podesta, Fiume.
Dapsy László, a Magyar Föld szerkesztője.
H. Deschán Arthur, főszolgabíró, Pádé (N.-Kikinda).
Dessewffy Izidor, törvényszéki bíró, Panicsova.
- 85 Deutsch Jakab, tanár, a Pester Lloyd szerkesztőségében.
Dr. Dimitrievics Mihály, író, Ujvidék.
Dimitrievics Milos, országgy. képviselő, Ujvidék.
Dr. Dimitrievics Szvetožár, ügyvéd, Temesvár.
Dr. Dirner Gusztáv, orvos, Hatvani-utca, Dreher-palota.
- 90 Donáth Imre, állami polgáriskolai igazgató, Fiume.
Dungverszky Lázár, nagybirtokos, Ujvidék.
Dischka Győző, főreáliskolai igazgató, Pécs.
Dobra Viktor, gör. kath. lelkész, Kövesliget (Mármaros m.)
Ebenspanger János, tanár, Felső-Lövő.
- 95 Ebner Lajos, képiro, II. Várkert bazár.
Egan Ede, miniszteri osztályfőnök, II. Lánchid-utca 3.
Éles Károly, tanító, Sümegh.
Elischer József, főigazgató, Nagyszeben.
Eötvös Károly, ügyvéd, Fürdő-utca 4.
- 100 Eötvös Károly Lajos, kir. tanfelügyelő, Sepsi-Szent-György.
Dr. Erődy Béla, főigazgató, Kolozsvár.
Ev. gymn. könyvtár, Brassó.
Ev. ref. főgymnasium tanári kara, Csurgó (Somogy).
Ev. ref. gymnasium, Debreczen.
- 105 Évva Lajos, színigazgató, Népszínház.
Fail Gábor, főszolgabíró, Makó.
Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentés.
Dr. Farnos Dezső, tanár, Nagy-Enyed.
Fáylné-Hentaller M., Eötvös-utca 17.
- 110 Dr. Feldmann Ignác, orvos, Fehértemplom.
Dr. Feichtinger Elek, kir. adófelügyelő, akadémiai tanár, Fiume.
Dr. Feichtinger Sándor.
Feiler Mihály, szerkesztő, Pécs.
Fejérpataky László, Nemzeti Muzeum.
- 115 Fekete János, tanító, Bánffy-Hunyad.
Dr. Ferenczy József, közoktatási tanácsjegyző, Szentkirályi-utca.
Feszty Árpád, festőművész, Andrássy-út 118.
Dr. Fialovszky Lajos, tanár, Markó-utcai gymnasium.
Filtsch József, országgy. képviselő, Andrássy-út.
- 120 Firczak Gyula, nagyprépost, Ungvár (Budapest. Bátya-utca 33.)
Földes Béla, igazgató, Nagy-Borosnyó.
Földes János, törvényszéki bíró, Arad.
Főreálisk. Eötvös önképző kör, Pécs.
Fraknoi Vilmos, a M. T. Akadémia alelnöke.
- 125 Freyler Gyula, posta- és távirdafőnök, Kőbánya.
Fröhlich Róbert, tanár, Ev. gymnasium.
Fürst János, ev. lelkész, Pozsony.
Füzesséry György, főszolgabíró, Varannó.
Főkönyv Lajos, zenedei tanár, Szeged.
- 130 Fülöp Sándor, Eszterházi-utca 30.
Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő, I. Úri-utca 12.
Gabriél István, polg. iskolai igazgató, Orsovác (Slavonia).
Gálffy Ignác, igazgató-tanár, Miskolcz.
Galyasi Imre, magy. kir. pénzügyi titkár, Nagyvárád.
- 135 Garda Samu, tanár, N.-Enyed.
Dr. Gerecse Péter, főreáliskolai tanár, Pécs.
Gerő Ödön, mérnök.
Dr. Giesswein Sándor, szentszéki jegyző, Győr.
Glósz Miksa, tanár, Csik-Somlyó.
- 140 Goldis János, tanár, Arad.

- Goldis László, tanár. Karánsebes.
 Dr. Goldziher Ignác. egyet. tanár. Holló-utca 4.
 Dr. Gopcsa László, fogalm. gyakornok, kultuszminiszterium. I., Országház-utca 14.
 Gönczi Ferencz, tanító, Zrinyifalva (Zalam.)
- 145 Groó Vilmos, tanfelügyelő.
 Grünwald Béla, országgyűlési képviselő.
 Gurnesevics Lajos, tanár. Arad.
 Günsberger Samu, joghallgató. Pécs.
 Gyarmathy Zsigmondné, Bánffy-Hunyad.
- 150 Gyertyánffy István, igazgató, budai Paedagogium.
 György Aladár, I., Attila-utca 3.
 Gyulai Pál, Sándor-utca.
 Gyulay László, tanár. budai Paedagogium.
 Gyurkovics György, író, országgyűlési képviselő. Bécs.
- 155 Greguss János, képviső. II., Tábor-utca 4.
 Gyurtsik M., tanító, Székesfehérvár.
 Gynn. tanári könyvtár, Arad.
 Gyarmathy Zs., kir. tan. t. p. ig., Bánffy-Hunyad.
 Gregor Walter, Pittsligó, Fraserburgh. Scotland.
- 160 Hadzsics Antal, író, Újvidék.
 Hagara Viktor, Sebestyéntér 7. 1.
 Dr. Hajnóczy R. József, kir. tanfelügyelő. Lőcse.
 Dr. Halász Ignác. tanár. Székesfehérvár.
 Dr. Hamary Dániel, honvéd főtörzsorvos, II. Lánchíd-utca 13.
- 165 Handtmann Adolf, postatakarékpénztári sz. főnök, VIII. Bodzafa-utca 32. 8. a
 Haszlinger Ferencz, gym. tanár. Arad.
 Hátsek Ignác. térképész, VI. Gyár-utca 42.
 Dr. Havas Gyula, kir. tanfelügyelő, Besztercze.
 Dr. Havas Rezső, tanár, VIII. Zerge-u. 23. II.
- 170 Gömöri Havas Sándor. Vár. Úri utca 16.
 Hefele F., Sziszek.
 Hegedüs Miklós, kir. mérnök, Mohács.
 Heinrich Alajos, gymnasiumi tanár. Klauzál-utca.
 Heinrich Gusztáv, egyet. tanár. Akadémia palotája.
- 175 Hekinger István, főreáliskolai tanár. Pécs.
 Dr. Heller Lipót, ügyvédjelölt. Felső-Topa (Magyar-Cséke).
 Heringer Sándor, tanárjelölt. Kecskeméti-utca 8. III. 26.
 Herman Ottó, országgyűlési képviselő, Damjanich-utca 27.
 Hermély Győző, tanár. Körömczbánya.
- 180 Hevesi József, Magyar Szalon szerkesztője, Dohány-utca 12.
 Hidy Ernő, városi aljegyző, Győr.
 Hirschl Béla, szolgabíró, Bálintz (Krassó).
 Dr. Hirschler Ignác, orvos, főrendiházi tag, Akadémia-utca.
 Hodinka Antal, író, Bécs, Alleegasse 23.
- 185 Hodossy Béla, tanárjelölt. Paedagogium.
 Hoffmann Keresztély, tanító, Pancsova.
 Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, Akadémia.
 Huszka József, rajztanár, Seps-Szent-György.
 Dr. Harazim Lujó, orvos, Karlovac.
- 190 Hintner Lajos, tanár. IV. ker. reáliskola
 Istvánffy Gyula, tanár, Liptó-Szent-Miklós.
 Jakab Ödön, reáliskolai tanár. Déva.
 Dr. Jancsó Benedek, tanár. II. ker. gymnasium.
 Jancsó Gábor, tanár, Répczelak (Vasm.)
- 195 ifj. Jankó János, fővárosi statisztikai hiv., Klauzál-utca 9.
 Dr. Jankovics Pál, ügyvéd, író, Újvidék.
 Dr. Jendrassik Ernő, orvos, Király-utca 26.
 Jókai Mór, Andrássy-út 118.
 Jovanovics István, törvényszéki bíró, Budapest.
- 200 Jovanovits János, szerkesztő, Ungvár.
 Jovanovics Miklós, törvényszéki bíró, Nagy-Kikinda.

- Juhász Mór, tanító, Pálócs (Ung megye).
 Kaán Géza, fõv. tanító, Kõbánya, Liget-iskola.
 Br. Kaas Ivor. országgy. képviselõ.
 205 Dr. Kadocsa Lippich, m. segédfogalmazó, kultuszminiszterium.
 Káldy Gyula, zeneszerzõ, Kazinczy-utca.
 Kalotaszegi kaszinó. Bánffy-Hunyad.
 Kalotaszegi varottas album szerk., Bánffy-Hunyad.
 Kálmány Lajos, kath. segédlelkész, Csõka (Torontál).
 210 Dr. Kármán Mór, tanár, Gyakorló gymnasium, Trefort-utca.
 Gr. Károlyi György, József-utca 6.
 Kassai Vidor, színmûvész, Népszínház.
 Kazár Emil, országgyûlési képviselõ.
 Dr. Katona Lajos, tanár, II. főgymnasium.
 215 Kelemen András, kir. aljárásbíró. Kubin (Temesm.)
 Dr. Kellemen Károly, tanár, Sümegh.
 Kecskés Ernõ, tanító, Rákos-Keresztúr.
 Keleti Károly, miniszt. tanácsos, földmívelési miniszterium.
 Kern Lipót, birtokos, fakereskedõ, Bécs, Universitätsstrasse 11.
 220 Király József, gymn. tanár, Nagy-Szalonta.
 Király Pál, tanár, budai Paedagogium.
 Király Pál, reáliskolai tanár, Déva.
 Kispál Mihály, tanár, Lázár-utca 20. III. em.
 Dr. Kiss Áron, tanár, budai Paedagogium.
 225 Dr. Klamarik János, miniszteri tanácsos, kultuszminiszterium.
 Klein Samu, tanító, Dobsina (Gömörm.)
 Dr. Kohn Sámuel, főrabbi, Holló-utca 4.
 Kolba Lajos, irodafõnök, Kõbánya.
 Kollár Vilmos, tanárjelölt, Vámbáz-körút 10. II. 12.
 230 Kolumbán Samu, tanítóképzõ tanár, Déva.
 Komócsy Lajos, Magyar Állam szerkesztõje.
 Kónya József, rendõrkapitány, Léva.
 Koszilkov Lipót, tanító, Vinga.
 Kovács János, tiszt. jegyzõ, Szeged, Török-u. 8.
 235 Kovács S. János, tanárjelölt, VI. ker., Felső-erdõsor.
 Kõrösi Henrik, főreálisk. tanár, Pécs.
 Kõrösi Sándor, gymn. tanár, Fiume.
 Kõrösszeg-Apáti község, Biharmegye.
 Kõváry László, Kolozsvár.
 240 Dr. Krauss Fr. S., író, Bécs, VII. Neustiftgasse 12.
 Krehnyay Adolf, fõv. tanító, Kõbánya-Kápolna.
 Kubicek Albert, tanárjelölt, József-körút 49.
 Kukuljevió Miljutin, cs. és kir. ker. fõnök, Serajevo.
 Kuliszeky Ernõ, kir. tanfelügyelõ, Magyar Óvár.
 245 Kun Róbert, reálisk. tanár, Déva.
 Dr. Kunoss Ignác, Konstantinápoly.
 Kurz Sámuel, tanító, evang. népiskola.
 Dr. Kuzsinszky Bálint, nemzeti muzeumi tiszt. Muzeum-utca 9. I. em.
 Krompaszky Ignác, tanító, Ungvár.
 250 Kónyi Manó, II. Szalag-utca 9.
 Koszilkov Lipót, tanító, Vinga.
 Kálóczy Imre, tanító, Rácz-Álmás (Fehér m.)
 Kozma Ferencz, kir. tanfelügyelõ, Kolozsvárt.
 Latkóczy Mihály, gymn. tanár, Eperjes.
 255 Dr. Lázár Gyula, tanítónõkép. tanár, Kolozsvár.
 Lederer Béla, Váczi-utca.
 Lehoczky Tivadar, urad. ügyész, Munkács.
 Lehr Vilmos, tanárjelölt, Károlyi-u. 12. földsz. 1.
 Lejtényi Sándor, tanár, Baja.
 260 Lenkey Henrik, tanár, V. ker., reáliskola.
 Lenkei Lajos, szerkesztõ, Pécs.
 Lévay József, megyei főjegyzõ, Miskolcz.

- Libertiny Gusztáv, kir. tanfelügyelő, Galgóc (Nyitra).
Lill Tivadar.
- 265 Lindner Ernő, Akadémiai könyvtár.
Lindner Lajos, tanár, IV., Reáliskola.
Lintner Gyula, tanár.
Lóczy Lajos, egyet. tanár, Andrassy-út 64. III.
Lovesányi Gyula, tanár, budai Paedagogium
- 270 Lupa Péter, országgyűlési képviselő, Pomáz.
Dr. Lutter Nándor, főigazgató, I. országház-utca 14.
Dr. Löwy Lipót, orvos, Pécs.
Lotz Károly, festőművész, II. Várkert bazár.
Máday Mátyás, polg. isk. tanár, Arad.
- 275 Magyar kaszinó, Segesvár.
Mailand Oszkár, főreáliskolai tanár, Déva.
Maksay Zsigmond, főreálisk. tanár, Pécs.
Majláth Béla, muzeumi őr, Nemzeti muzeum.
Marczali Henrik, tanár, gyakorló gymnasium, Trefort-utca.
- 280 Margitay József, áll. tanítók. tanár, Csák-Tornya.
Dr. Marienescu Athanáz, kir. táblai bíró, Magyar-utca 8.
Dr. Márki Sándor, tanár, Hársfa-utca 24.
Dr. Mártonfy Lajos, tanár, Szamosujvár.
Marx Antal, kir. tanfelügyelő, Temesvár.
- 285 Ifj. Matirko Bertalan, tanárjelölt, központi egyetem.
Mázor János, ügyvéd, Kubin (Temesm.)
Dr. Medveczky Frigyes, egyet. tanár, Zöldfa-utca 42.
Dr. Meltzl Oszkár, orsz. képviselő, Kínizsy-utca 14.
Merényi Kálmán, ig. tanító, Magyar-Ovár.
- 290 Michels Sándor, tanító, Torontál-Szécsány.
Mike Géza, főreálisk. tanár, Pécs.
Mikszáth Kálmán, országgy. képviselő.
Moldován Gergely, egyet. tanár, Kolozsvár.
Molnár Antal, országgyűlési képviselő, Múzeum-körút 13.
- 295 Molnár Viktor, miniszteri titkár, kultuszminisztérium.
Dr. Moravcsik E. Emil, orvos, Stáhl-utca 1.
Morelli Gusztáv, mintarajziskolai tanár.
Murkóczy János, tanító, Alsó-Lendva.
Pozsegahi Mihalovics G., kir. törvényszéki aljegyző, Fehértemplom.
- 300 Mac Ritchie Dávid, a Gypsy Lore Journal szerk., Edinburgh, Archibald-Place 4.
Dr. Munkácsy Bernát, tanár, Eötvös-utca 25.
Nagy Géza, Nemzeti muzeum.
Nagy József, tanító, Turdossin.
Nagy Miklós, a Vasárnapi Ujság szerkesztője, Egyetem-tér 6.
- 305 Naményi Lajos, Arad, Sz.-Pál-utca 7.
Dr. Nedelkovics Tivadar, ügyvéd, író, Zimony.
Dr. Nenadovics Lyubomir, orvos, Pancsova.
Nikora Vincze, gymn. tanár, Fiume
Norberg Leo, író, Bécs, IX. Porzellangasse 41.
- 310 Br. Nyáry Jenő, Zöldfa-utca 44.
Dr. Novacu Aurél, ügyvédjelölt, Fehértemplom.
ifj. báró Nicolits Fedor, Eszterházy-utca 30.
Herczeg Odescalchy Arthur, Szekizó.
Br. Orbán Balázs, országgyűlési képviselő, Üllői-út.
- 315 Osterlamm Ernő, tanár a főiskolában, Debreczen.
Pacsu Döme, gyógyszerész, Nagy-Kikinda.
Pálffy Tihamér, mérnök, Fehértemplom.
Pallos Albert, tanító, Görgény-Szent-Imre.
Pancsova városa.
- 320 Paresitás.
Dr. Patrubby Lukács, tanár, Sándor-utca 26.
Paulay Ede, nemzeti színház igazgató.
Pauler Ákos, gymn. tanár, II. Lánchíd-utca 2.

- Dr. Pauler Gyula, orsz. levéltárnok, II. Lánchíd-utca 2.
- 325 Paulovics Sándor, lelkész, Felső-Szvidnik (Sárosmegye).
Péchy Imre, államnyomda igazgatója, Vár.
Dr. Pecz Gedeon, egyetemi magántanár, VI. Nagy-János-utca 5.
Dr. Peicsics György, ügyvéd.
Peisner Ignác, hírlapíró, Váci-körút 34. (Neues Pester Journal).
- 330 Pekár Károly, tanárjelölt, József-körút 53. III. em. 23.
Perl Soma, ügyvéd, Fürdő-utca 4.
Perlaky.
† Pesty Frigyes, István-tér 15.
Péter János, tanár, Bakácsi polgári iskola.
- 335 Petrovics Arzén, kir. főmérnök, Arad.
Pintér Sándor, ügyvéd, Szécsény (Nógrád m.)
Podhradszky Lajos, tanár, Besztercebánya.
Polgári fiúiskola, Seps-Szent-György.
Polyák János, kereskedő, Szilágy-Cseh.
- 340 Popovics István, országgy. képviselő, Tovarnik (Szerémm.).
Popovics V. István, igazgató, IV. Zöldfa-utca 25.
Dr. Posta Béla, muzeumi tiszt, Új-Pest.
Pothorszky V. Kornél, tanító, Székesfehérvár.
Dr. Pozder Károly, tanár, VII. ker. gymnasium.
- 345 Prexl Róbert, tisztviselő, Szászsebes.
Prohaszka Ferencz, földmérő, Nagy-Koszmály (Ó-Bars).
Prukker Károly, irgalmas rendi gyógyszerész, Pécs.
Dr. Pruzsinszky János, tanár, V. reáliskola.
Pulszky Ferencz, nemzeti muzeumi igazgató, nemzeti múzeum.
- 350 Pulszky János, gör. kath. lelkész, Alsó-Szelistye.
Perlaky Kálmán, ügyvéd, IV. Mária-Valéria-utca 5.
† Parcsetics Felix, főispán, Újvidék.
Dr. Pápay Károly, nemzeti múzeum.
Radoszavljevics Károly, főszolgabíró, Pancsova.
- 355 Radisics Jenő, iparművészeti múzeum igazgatója.
Dr. Radivojevics Lyubomir, orvos, író, Újvidék.
Dr. Radó Antal, író, Károlykörút 15.
Br. Radvánszky Béla, főispán, Sajó-Kaza.
Raisz Aladár, főszolgabíró, Podolin.
- 360 Rákosi Jenő, szerkesztő, Budapesti Hírlap.
Rakovszky István, országgy. képviselő, Andrássy-út 70.
Reichné-Neuhaus Matild, tanár, Pancsova.
Dr. Réthy László, muzeumi segédőr, Csillag-utca 8. III. em.
Riedl Frigyes, tanár, V. Tükör-palota III.
- 365 Rill József, tanfelügyelő, Szombathely.
Rohn József, tanár, budai Paedagogium.
Rombauer Emil, reáliskolai igazgató, Brassó.
Roskovics Ignác, képművész, Epreskert-utca.
Rózsahegy kath. gymnasium.
- 370 Rónaky Kálmán, megyei gyakornok, Pécs.
Ruby József, tanár, Eperjes.
Br. Salmen Jenő, országgy. képviselő, Lánchíd-utca 2.
Dr. Schafarzik Ferencz, geológus, Márvány-utca 18.
Scherer Ferencz, író, Bécs, VII. Mechitharistengasse 2.
- 375 Schmidt Pál, tanárjelölt, Kecskeméthy-utca 8. III. em. 23.
Dr. Schullerus A., igazgató, Szent-Ágota.
Schvarcz Gyula, országgy. képviselő, Lövéssz-utca 20.
Dr. Schwartz Izidor, ügyvéd, Nyíregyháza.
Dr. Schwick J. H., országgyűlési képviselő, József-tér.
- 380 Sebesi Jób, vasúti tiszt, Kolozsvár.
Sebestyén Gyula, tanárjelölt, Központi egyet. I.
Sebestyén Gyula, tanár, Vörösmarty-utca 34.
Dr. Setälä Emil, egyetemi magántanár, Helsingfors.
Dr. Simonyi Jenő, tanár, Nagymező-utca 28.

- 385 Simonyi Zsigmond, egyetemi tanár. Andrásy-út.
Sólyom Fekete Ferencz, törvényszéki elnök. Déva.
Spitzer Mór, földbirtokos, Pozsony-Széleskút.
Dr. Spitzer Samu, főrabbi, Eszék.
Sponer Andor, orsz. képviselő, Hungária szálló.
- 390 Dr. Staub Mór, tanár, gyakorló gymnasium, Trefort-utca.
Strausz Adolf, szerkesztő, központi indóház mellett.
Strobl Alajos, szobrász, Fő-utca 11.
Stromp László, akadémiai tanár, Pozsony.
Szabadkay Ignác, jegyző, Hertelendy-Falva.
- 395 Szabó Endre, Üstökös szerkesztője, Pallas-intézet.
Szádeczky Lajos, egyetemi tanár. Egyetemi m. könyvtár.
Szántó Ede, tanár. Kis-Körös.
Szalay Pál, plébános, Dad (Kömlőd) Komáromm.
Dr. Szalay László, miniszteri titkár. Bécs, I. Seilerstätte 21.
- 400 Szarvas Gábor, tanár, szerkesztő, Bulyovszky-utca.
Szász Domokos, ref. püspök, Kolozsvár.
Szász Károly, ref. püspök, Kálvin-tér.
Szathmáry György, országgy. képviselő, VIII. Huszár-utca 4.
Székely Bertalan, képiro, Andrásy-út 71.
- 405 Széll Farkas, kir. táblai bíró, Soroksári-utca 11.
Dr. Szendrey János, Tárnok-utca. Ország S. háza.
Dr. Szentkláray Jenő, plébános, egyet. m. tanár és akad. tag. T.-Becse (Toront.)
Sziklay Béla, tanító, Székesfehérvár.
Sziklay P. Gyula, tanító, Székesfehérvár.
- 410 Szily Kálmán, akadémiai főtitkár, Akadémia palotája.
Szilágyi Sándor, könyvtári igazgató, Egyetemi könyvtár.
Szilágyi István, tanár, Marmaros-Sziget.
Dr. Szinnyey József, egyet. ny. r. tanár, Kolozsvár.
Szivós Béla, földbirtokos, Hajdu-Szoboszló.
- 415 Szommer Endre, zenedei tanár, Szeged.
Szongott Kristóf, tanár, Szamos-Ujvár.
Sztankó Béla, tanárjelölt, budai Paedagogium.
Sztankovics Miklós, vasuti m. igazgató, Belgrád.
Sztójacskovics Sándor, min. tanácsos, országgy. képviselő, Vár, Országház-utca.
- 420 Stefanovics Vilovsky Tivadar lovag, nyug. min. tan., Bécs, VII. Burggasse 24.
Szumrák Pál, osztálytanácsos, Hold-utca 5.
Stein Lajos, író, Pécs.
Tábori Róbert, szerkesztő, Temesvár.
Tagányi Károly, Országos levéltár.
- 425 Tahi Antal, képiro, Medve-utca.
Téglás Gábor, reálisk. igazgató, Déva.
Teleczky Risztó, földbirtokos, Nagy-Kikinda.
Télly Iván, egyet. tanár, Pannonia-szálló.
Telmányi Emil, gymn. tanár, Arad.
- 430 Dr. Teodorevics Szvetozár, nyug. főkonzul.
Dr. Téry Ödön, min. fogalmazó, belügyminiszterium.
Thallóczy Lajos, cs. és kir. korm. tanácsos, Alleegasse 23. Bécs.
Ponori Thewrewk Emil, egyetemi tanár, I. Tárnok-utca 12.
Theologiai Akadémia, Pozsony.
- 435 Till Henrik, igazgató, Billét (Torontál m.)
Dr. Thirring Gusztáv, főv. statisztikai hivatal.
Tialos György, tanító, Petőfi-tér.
Timár Pál, tanár, Szolnok.
Torma Károly, egyet. tanár, Pannonia-szálló.
- 440 Torma Zsófia, magántudós, Szászváros.
Dr. Török Aurél, egyet. tanár, Muzeum-körút, Anthropol. Muzeum.
Török Kálmán, országgy. képviselő, Üllői-út, Köztelek.
Tuymer János, tanító, Albertfalva.
Tausch József, földbirtokos, Brassó.
- 445 Dr. Teutsch G. D., ev. püspök, Nagyszében.

- Thury József, tanár, Szolnok.
 Udvardy Sándor, törvényszéki aljegyző, Fehértemplom.
 Dr. Váczy János, muzeumi tisztviselő, Soroksári-utca 52.
 Vadász Lipót, ügyvéd, Kis-Várda.
- 450 Vadnai Károly, országgyűlési képviselő, a Fővárosi Lapok szerkesztője.
 Vágó Pál, festőművész.
 Dr. Vajda Emil, főreál. tanár, Székely-Udvarhely.
 Dr. Vajda Ignác, orvos, IV. Reáltanóda-utca 19.
 Vámbéry Ármin, egyetemi tanár, Ferencz-József rakpart 33.
- 455 Várnai Sándor, író, Pipa-utca 4.
 Vaszkó Elek, segédlelkész, Huszt.
 Vasskó Gyula, akadémiai tanár, Pozsony.
 Valasek Pál, ügyvéd, Nyitra.
 Végh Adorján, Nemes-Ocsa (Komárom).
- 460 Végh Lajos, távirat-tiszt, Kolozsvár.
 Veres Ferencz, tanár, Sárospatak.
 Veress Endre, Bukarest, S. Ümbrei 6.
 Dr. Veress Samu, tanár, Rimaszombat.
 Dr. Versényi György, tanár, Kőrmöczbánya.
- 465 Dr. Verováczy Gyula, törvényszéki bíró.
 Vikár Béla, orsz. gyorsíró, gr. Károlyi-utca 18. II.
 Vende Ernő, Béla-utca 4. III. em. 13.
 Vissy József, főszolgabíró, Hódcság.
 Dr. Vizoly Z. Imre, tanár és szerkesztő, Pancsova.
- 470 Vlahovics György, szerb főesperes, Nagy-Kikinda.
 Volf György, tanár, VI. Nagy János-utca 24.
 R. Vozári Gyula, főgymn. tanár, Rimaszombat.
 Vrabély Mihály, tanító, Bács-Keresztur.
 Várady Ferencz, hírlapíró, Pécs.
- 475 Dr. Wagner Lajos, tanár, Pozsony.
 Weber Rudolf, tanár, Ev. gymn.
 Weber Samu, ev. lelkész, Szepes-Béla.
 Weisz Károly, reálisk. tanár, Pozsony, Szárazvám-utca 30. I. em.
 Weinberger Kálmán, szeszgyáros, Szilágy-Somlyó.
- 480 Weisz Ignác, mérnök, Seps-Szent-György.
 Wieder Gyula, tanár, Csik-Somlyó.
 Gr. Wickenburg István, min. titkár, Fiume.
 Wigand János, tanár, Pancsova.
 Whislocki Alfréd, posta- és távirat-tiszt, Ujvidék.
- 485 Dr. Whislocki Henrik, író, I. Attila-utca 47.
 Wolff János, tanár, Szászsebes.
 Xantus János, Ethnographiai muzeum őre, Damjanich-utca 44.
 Gr. Zaluski Emil, Vár, Nendtvich villa.
 Zambra Péter, tanár, Fiume.
- 490 Gr. Zichy Géza, Tetétlen, Biharmegye.
 Gr. Zichy Jenő, Rózsa-utca 53.
 Zilahy György, polg. iskolai tanár, Bánffy-Hunyad.
 Zloczky Theodor, gör. kath. lelkész, Gernyes, u. p. Alsó-Szelisztye (Mármaros.)
 Zolnai Gyula, reáliskolai tanár, Székesfehérvár.
- 495 Zsidó Domokos, vámellenőr, Pancsova.
 Zsilinszky Mihály, főispán, Szentcs.
 Zsilinszky Endre, szerkesztő, Békés-Csaba.

Jegyzet. Ahol a lakóhely nincs kitéve, Budapest értendő.

A tagok ez első jegyzéke fogyatékos. Kérjük azokat, a kiknek nevek hiányzik, vagy rosszul van írva, vagy a kiknek címök vagy lakásuk nem helyes, sziveskedjenek erre a titkárt figyelmeztetni.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogatassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur-munkára egyesítvén, a legszámosabb tagu tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia“ szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabb kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkbán megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

A Magyarországi Néprajzi Társaság **III. előadó ülése 1890. január hó 11-én, d. u. 5 órakor** lesz a M. T. Akadémiában. Tárgyai: Katona Lajos, Ethnographia. Ethnologia. Folklore. Kálmány Lajos, Világunk alakulásai néphagyományainkban. Dr. Czambel Samu, A tót népköltési kiadások kritikájához. Külön meghívók nem lesznek. Az előadó ülés után választmányi ülés lesz.

Az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ első folyamából (1887—1889) megjelent 3 füzet (mintegy 23 ív). Az első kötetet befejező 4. füzet 1890. év elején fog megjelenni az első 3 füzet nagy negyedréti alakjában. Az első kötet (4 füzet) néhány példány még megrendelhető 5 frtjával (finom papírosú külön kiadás 7 frt), de csak egyenesen a kiadótól (Herrmann Antal, I., Attila-utca 47), a ki egyenesen és bérmentve küldi szét. Ugyanott még a következő kiadványok rendelhetők meg (egyesen bérmentes küldéssel): 1. ANTON HERRMANN: *Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie* (kötéssel). 1 frt 50 kr. — 2. DR. H. v. WLISLOCKI: *Zauber- und Besprechungsformeln der transylvanischen und südungarischen Zigeuner*. 60 kr. — 3. DR. FR. S. KRAUSS, J. v. ASBÓTH, J. v. THALLÓCZY: *Süd-slawisches*. 30 kr. — 4. A. HERRMANN: *Heimische Völkerstimmen*. 60 kr. — 5. DR. FR. S. KRAUSS: *Das Burgfräulein von Pressburg*. W. v. SCHULENBURG: *Die Frau bei den Südslaven*. J. v. ASBÓTH: *Das Lied von Gusinje*. 90 kr. — 6. DR. H. v. WLISLOCKI: *Ueber den Zauber mit menschlichen Körperteilen bei den transylvanischen Zigeunern*. 60 kr.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.“

Az alapszabályok 31. §-a így szól: „A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelvén szerkesztett mellékklappal, vagy hasonló célú hazai szakfolyóirattal rendelkezzen.“ — Ennek értelmében a választmány 1889. november hó 2-án tartott ülésében abban állapodott meg *Herrmann Antallal*, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című szakfolyóirat kiadó-szerkesztőjével, hogy Herrmann a maga folyóiratában havonként egy-egy ívet szán a Magyarországi Néprajzi Társaság hivatalos közleményeinek és a társaság előadó ülésein felolvasott, úgyszintén a hivatalos közlönyben („Ethnographia“) megjelent dolgozatoknak német nyelven való kivonatos közlésére. (Lásd az ebbeli tárgyalást e füzet 49. lapján.)

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című folyóirat, a melyet az összes szakkörök úttörő és abszolút értékű közlönynek ismertek el, a fentebbi megállapodáshoz képest átalakul. Az 1890. évvel kezdődő II. kötetét

HERRMANN ANTAL és KATONA LAJOS

együttesen fogják szerkeszteni és kiadni. Programja annyiban bővül, hogy Magyarország népein túl is kiterjeszti vizsgálódásait, tőlünk délre és keletre, Románia, a Balkán, a Levante népeire, Oroszországra és a magyarral rokon altaji népesaládra s így a néptani tudományok terén azt a feladatot kívánja teljesíteni, a mely hazánknak jutott a történelemben: hogy közlesse keletet nyugottal.

Míg az „Ethnographia“, mint a társaság hivatalos közlönye, egyúttal a néprajzi ismereteknek a nagy közönség számára való népszerűsítésére is van hivatva, addig az „Ethnologische Mitteilungen“ úgy anyagra mint a feldolgozásra nézve főképen a szakkörök számára kíván tudományos forrásmunka lenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ ezután havonként átlag 3 íves füzetekben fog megjelenni az „Ethnographia“ alakjában. Ebből 2 ív önálló dolgozatokat közöl főképen német nyelven, egy ív pedig

„Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“

ezímmel s a fent jelzett tartalommal a Magyarországi Néprajzi Társaság félhivatalos közlönye lesz.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ előfizetési ára együttesen évenként 5 frt; a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára azonban csak 2 frt. A ki tehát a 3 frtnyi évi tagsági díjon felül még 2 frtot fizet, az „Ethnographián“ kívül és vele együtt az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ folyóiratokat is megkapja. Az utóbbiak ára külön is lefizethető a szerkesztőknél, de a cél világos megnevezésével a tagsági díjjal együtt a társasági pénztárhoz is küldhető.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ eddig 1500 példányban ingyen járt a bel- és külföld ethnologusainak. A II. kötetet csak az előfizetőknek küldhetjük meg. A II. kötet első füzeté január hó végén fog megjelenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ kiadó-szerkesztői:

Budapest, 1889. december hóban.

HERRMANN ANTAL

a Néprajzi Társaság titkára
(I., Attila-utca 47.)

KATONA LAJOS

a Néprajzi Társaság jegyzője
(I., Vár, Országház-utca 19.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. február 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. <i>Dr. Katona Lajos</i> : Ethnographia. Ethnologia. Folklore.....	69	VI. <i>Szivos Béla</i> : Tréfás hangutánzás a XVII. századból.....	109
II. <i>Nagy Géza</i> : Az emberiség statisztikája.....	88	VII. <i>R. L.</i> Egy magyar mohamedán Stambulban.....	110
III. Magyarország néprajzi múzeum.	93	VIII. Társasági értesítések.....	113
IV. <i>Dr. Réthy László</i> : A svájci „hunnok“.....	93	IX. Irodalom.....	115
V. <i>Sebestyén Gyula</i> : Párhuzamos idézetek.....	104	X. Folyóiratok és lapok repertoriuma.....	116
		XI. Néprajzi könyvtár.....	116

Hornyánszky Viktornak Színnyei «Magyar Írók Élete» című művére vonatkozó jelen számunkhoz mellékelt körlevelét olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk!

Az „Ethnographia“ közöl hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldal 6 frt, negyedoldal 3 frt, nyolczadoldal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a Kiadóhivatalba küldendő (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

FELHÍVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhívátnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samu-hoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosához, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legczélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni szíveskedjenek.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság“ pénztárába 1890. február havában befolyt:

A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter ur adománya a Rökk Szilárd-féle magyar kulturálapból (2776/889. eln. sz.) 300 frt.

50 forintos alapítvány: Báró Hornig Károly püspök. Veszprém,

Összesen: 1.

Összesen: 50 frt.

3 forintos tagdíj: Állami főreáliskola. Körmezőbánya. — Burián Pál. Szempez. — Dr. Csányi János. Vác. — Duka Tivadar. London. — Főiskolai főkönyvtár. Sárospatak. — Francis J. Child. Cambridge U. S. A. — Giesswein Sándor. Győr. — Greguss I. Buda. — Dr. Hamary Dániel. Budapest. — Hegedeős Miklós. Mohács. — Lehr Vilmos. Budapest. — Lévy József. Miskolc. — Limbeck Ferencz. Győr. — Ludaics Miksa. Ráczeke. — Dr. Moravcsik Ernő Emil. Budapest. — Osterlam Ernő. Debreczen. — Ponori Thewrewk Emil. Budapest. — Rajkó Péter. Csik-Szereda. — Rózsahegyi kath. gymnasium. — Spitzer Mór. Pozsony-Széleskút. — Szilágyi István. Mármaros-Sziget. — Szongott Kristóf. Szamos-Ujvár. — Szumrák Pál. Budapest. — Tölly Iván. Budapest. — Tokaji Elek. K. Apáti. — Torma Zsófia. Szászváros. — Trausch József. Brassó. — Dr. Zsilinszky Endre. Békés-Csaba.

Összesen: 28.

Összesen: 84 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Állami főreáliskola. Körmezőbánya. — Bilák Sándor. Kövesliget. — Burián Pál. Szempez. — Földes Géza. Nagy-Borosnyó. — Giesswein Sándor. Győr. — Dr. Moravcsik Ernő Emil. Budapest. — Spitzer Mór. Pozsony-Széleskút. — Szongott Kristóf. Szamos-Ujvár. — Tölly Iván. Budapest. — Zloczky Theodor. Gernyes. — Dr. Zsilinszky Endre. Békés-Csaba.

Összesen: 11.

Összesen 16 frt 50 kr.

Az 1. számban közölt kimutatás szerint . . . 511 frt — kr.

A fentebbi tételek összege 450 „ 50 „

Főösszeg: 961 forint 50 kr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. február 1.

2. szám.

Ethnographia. Ethnologia. Folklore.

Irta és a társaság 1890. jan. 11-iki ülésén felolvasta *dr. Katona Lajos*.

1. A tudományok történetében sokszor ismétlődő, úgyszólván rendes és az emberi értelem fejlődésének természetes menetéből következő jelenség, hogy a létükért egyideig küzdeni kénytelenített új tudományszakok, vagy mivel ilyenek Wundt helyes megjegyzése szerint «a szó szorosabb értelmében nincsenek», tehát inkább a tudományos vizsgálat újabb *irányai* mindaddig valamely régebbinek törzséből kihajtott ág gyanánt növekednek, a míg kellő erőre kapva elég életrevalóknak mutatkoznak arra, hogy törzsüktől különváltan fejlődjenek tovább s utóbb esetleg maguk is újabb hajtásoknak legyenek szülőivé. Hogy az ilyen újabb irányoknak különösen önállóságra törekvésük első idejében a régebbi, hogy úgy mondjam czéheli vagy bejegyzett czégű tudományokkal s még inkább azoknak megcsontosodott képviselőivel szemben résen kell állaniok, ha több oldalról kétségbe vont létjogukat ki akarják vívni, — az rendszeren mind a támadó, mind a védő félnek csak javára szokott szolgálni. Mindakettő csak okulva kerül ki a küzdelemből; föltéve, hogy tisztán a vitás kérdés forog minden személyes érdek hozzákeveredése nélkül a harc kockáin. Amaz, ha új versenytársa kissé szűkebb térre szorítja, e korlátozással csak nyer, midőn homogenebb ismerettárgyakra koncentrálhatja s ennek folytán alaposabbá, mélyebbrehatóvá teheti vizsgálódását; emez meg serény munkásságra. létjogát igazolni hivatott eredmények felmutatására buzdító ösztönt merít a támadásból, míg másrészt tulajdonképeni céljáról s az e célra vezető eszközökről tisztultabb fogalmakkal, eleinte kissé elbizakodott fiatalos bevének önkéntelen csapongását üdvösen mérséklő belátással vonul vissza nemcsak meghódított, hanem immár jogos birtokának elismert, de éppen azért a kezdetben kikerekítetttnél talán jóval kisebb területére

Igy láttuk részben már a múlt, részben csak a jelen század folyamán

maguknak független tért hódítani s az emberi művelődés történet-bölcseleti szemléletét egyes nyelvek vagy nyelvcsaládok szerint határolt tanrendszerekbe csoportosítani a különböző philológiákat, a melyek még jóformán ki sem építhették mindazt, a mit nem egészen egyöntetű s következetlen vagy elhibázott alapra contemplált tervrajzaik ígérnek, s máris két oldalon keverednek határvillongásba: itt a tőlük elszakadt s mindegyre önállóbb nyelvtudománynyal, amott meg az ethnológiával. Az utóbbi a földrajz és történelem eléggé elkülönzött, de mégis kezdettől fogva szorosabb kölcsönös viszonyban fejlődött törzseinek egy-egy hajtásaként nőtt mindaddig, a míg útjában a két hajtás összehalódott s utóbb a boncz- és élettani tudományokból kivált anthropológiával találkozván, ekként a szorosabb értelemben vett természettudományok és az u. n. szellemtudományok határvonalán lebegett: majd az egyik, majd a másik oldalra lejtven azon arányban, a mint művelői amahhoz vagy emehez az iskolához tartoztak. Az *ethnologia* hovátartozósága, tulajdonképeni tárgya s ettől függőleg meghatározandó módszere iránt felmerülő kérdések, a melyek minket itt első sorban érdekelnek, annál bonyolultabbak, mentül nagyobb az eltérés az ezen még kérdéses tudománynyal határos vagy részben közös tárgyú disciplinák feladatára és területére vonatkozó nézetek között. A philologia fogalma- és céljáról Wolf-tól egészen Gröber-ig annyi-féle a vélemény, a hány számbavehető philologust ez iránt megkérdezzünk. A nyelvbúvárok, mondja ismét Wundt, bármily kétségtelenül meghatározottnak látszik is vizsgálódásuk tárgya, ennek a történelmi kutatás más tárgyaihoz való viszonyát illetőleg épenséggel nincsenek tisztában. Schuchardt nem is reméli, hogy a nyelvtudománynak a többi tudományok körében való állásáról mindaddig egyértelmű felfogáshoz juthassanak, a míg a philológiának szerinte a zavart csak növelő nevétől meg nem szabadulnak. *) A tudományok felosztásának, úgymond, a dolgok szemléletéből, nem pedig nevek és legkevésbé már eredetökben is bizonytalan jelentésű s ehhez képest folyton ingadozó értelmezésű nevek meghatározásából kell kiindulnia; nevekéből, a melyek oly idők örökségeül szálltak ránk, a midőn tulajdonképeni tudomány még alig létezett. Tárgyát tekintve az újabb keletű s a természettudományok derültebb világánál született anthropologia legalább is oly szerencsés helyzetben van mint a nyelvtudomány, a mennyiben ez iránt semmi kétség sem támadhat. Már hogy az e tárgyon észlelhető jelenségek összege vagy csak egy része képezze-e vizsgálódása feladatát, az iránt eltérők lehetnek s valóban el is térnek a nézetek; valamint annak tekintetében is,

*) H. Schuchardt, Über die Lautgesetze. Berlin, 1885. 37. l.

vajjon meddig kísérje e tudomány az embert történeti fejlődése útján. Itt tehát már ismét controversiákra akadunk, a melyek mindjobban összehonyolítják az ethnológiára vonatkozó kérdéseinknek más tudományok fogalma és tárgyköre elintézetlen ügyeivel egybefonódott szálait.

2. A csomó feloldására irányult törekvésünknek csak egy kísérlet gér sikert. Ez abban áll, hogy az ismeret tárgyainak és a szemlélet módjainak egymáshoz viszonyításából egyfelől s másrészt a tudomány általános fogalmának jegyeiből kiindulva jelöljük meg a tudományok rendszerében az ethnologia helyét, ha ilyenhez az ép említett alapon joga van. Minden tanegészszel szemben, a mely *tudomány* számba kíván vétetni, a következő kérdések merülnek fel e követelés jogosultságának megítélésénél: van-e vagy saját külön, vagy legalább sajátlagos szempontból tekintett, habár talán más tudománysszakokkal részben közös *tárgya*; van-e ezen tárgynak megfelelő *módszere*; továbbá az ezen módszer útján szerzett s egymással szorosan összefüggő ismeretek oly *rendszerét* foglalja-e magában, a mely szervesen illeszkedik a többi tudományoknak egy felsőbb egészben találkozó egyetemébe? Minthogy pedig minden ismeret gyakorlati becsének a benne rejlő *előrelátás* a mértéke, a legtöbb tudománynál a fönti lényeges kellékek esetleges függelékeképen még az is tekintetbe jó, vajjon a keretéhez tartozó ismeretek rendszerében megvan-e az elméleti tudás gyakorlati értékesítésének amaz alapfeltétele s ebben a belőle levonható cselekvésszabályozó *elvek* célra-vezető alkalmazásának kezessége?

Koránsem akarunk az imént Schuchardt szavaival megrótt hibába esni s épen azért óvakodni fogunk, nehogy az ethnologia fogalmát, úgy a mint azt a philológiával ismételtén tették, egyszerűen nevéből próbáljuk levezetni.*) Nem tehetjük ezt már csak azért sem, mert az e névben az ismeret tárgyát jelző *ethnos* szó is ama «bizonytalan jelentésű s ehhez képest folyton ingadozó értelmezésű» szavak közé tartozik, s így vajmi süppedékes talajon állana meghatározásunk, ha ez alapra építenők. Mindazonáltal a történelmi szempontot a tisztán logikai mellett e fogalom-megállapításnál nem szabad elhanyagolnunk. Nem pedig azért, mert ha még oly változónak fogjuk is találni az idők során e szó értelmét, egy a módosulásokon vörös fonalként végighúzódnó közös jegynek mégis minden valószínűség szerint nyomára kell akadnunk, a mely aztán

*) Ezt teszi még legujabban *Gröber* is. midőn (Grundr. d. roman. Philol. I, 146. l.) a philologia fogalmának különben rendkívül tanulságos feszegetése után végre is abban állapodik meg, hogy az «die Wissenschaft vom *λόγος*», vagy közelebbről meghatározva «von fremder (unverständener oder unverständlich gewordener) Rede.»

becses kalauzunk lehet további utunkban. A görög ἔθος szó — legelfogadhatóbb etymológiája szerint — a benne világosan felismerhető -voς képző elmeszése után az ἔθ- (régőbbi *σῴεθ-) tőhöz vezet, a melyre az ἔθ-ος, ἡθ-ος (Sitte, Gewohnheit), ἡθεῖο-ς (traut), εἴ-ωθ-α (bin gewohnt), ἔθ-ιζ-ω (gewöhne) szavakban is könnyen ráismerünk. E tő Curtius (Grundzüge d. griech. Etymologie 251, 4. kiad.) egybevetései alapján a szanszkrit *svadhā* (Wille, Kraft, *anu svadhā-m* nach Gewohnheit), gót *sīd-u-s*, ófelnémet *sīt-u* (Sitte), gót *sīdōn* (üben), továbbá a latin *sue-sc-o*, *suē-tu-s*, *consuē-tū-do* szavakkal egy családba való, s a szanszkrit *sva-dhā* szónak Kuhn (Zeitschr. II. 134 s. köv.) feltevése szerint *sva* (= gör. εἶ, lat. *se*) + *dha* (-gör. θε, ném. thu-n) elemekre bontása révén «eigenes Thun», «sajátos cselekvésmód» alapjelentésre utal. Curtius, aki Kuhn e feltevésében osztozik s annak legjobb erősségét az idetartozó s egy második tő segítségével nélkül egyenesen a *suu-s* névmásból leszármaztatható latin szavakban látja, ezen etymologiai összeállítása kapcsán így szól: «Wie könnte die Sitte treffender bezeichnet werden, denn als eigenes Thun, eigenes Halten eines Volkes?» A gör. ἔθος ilyenformán a német *Sitte* szónak nemcsak jelentésében megfelelője, hanem vele ugyanazon tőből s végelemzésben ugyanazon két gyökből származik, s ez alapon az ἔθ-voς szó eredeti jelentéseül is az «ugyanazon életszokásuak, egy erkölcsűek tömegét» lehet föltételeznünk. Mindenesetre mélyebb s még alábbi fejtegetéseinknél is számbaveendő felfogás nyilatkozik e szóból, a mely kétségtelenül közelebb jár a *nép* fogalmának lényeges jegyeihez, mint a latin *populus* és *plebs* meg az ósláv *plūkū* (turba, *populus*) és *plemę* (tribus) stb. szavakkal egy családbeli német *Volk* (ófelném. *fol*, *folc*), a melynek csak a «tömeg» képzele szolgál alapul. (V. ö. Curtius i. h. 277.) A szintén «nép» jelentésű gör. λαός és δῆμος szavak elsejének a ném. *Leute* (ófn. *liut*, *populus*, pl. *liuti*, *Leute*) és az ósláv *ljudū* (a. m. λαός) stb. szókkal való rokonsága ugyan szembetűnő, gyökének alapjelentésére azonban még homály borul. (V. ö. Curtius i. h. 364.) A másodikat illetőleg tán még sem egészen elvetendő Weber Hugo (Etymologische Untersuchungen, Halle 1861; I, 8) és Pictet (Les Origines Indoeuropéennes ou les Aryas primitifs, Paris 1859, 1863; II, 390) találkozó véleménye, a melyet Curtius (i. h. 231) leginkább e szónak Homer-nál «ország» jelentéssel dívó használata miatt tart elejtendőnek; holott e jelentéssel — a szintén «szárazföld», «ország» értelmű *continens* (eredetileg a. m. «összetartozó») analogiáját szemmel tartva — a δῆμος szónak a «szorosabban együvé tartozók» eredeti képzetére visszavezető etymológiája nem áll oly kibékíthetetlen ellentétben. Ha a gör. ἔθος szó az együttélés egyik legjelentősebb következményére utal, az egészen

világos származású lat. *gens* és *natio* (épügy mint a valószínűleg ezek egyikének, még pedig alighanem az elsőnek mintájára alakult magyar *nemzet*) a népi összetartozás őseredeti okára, a közös származásra mutat vissza. Hogy végül saját *nép* szavunkról is megemlékezzünk, Budenz etymológiájához (Magyar-ugor összehasonlító szótár 402. l.) csatlakozva, ennek «homines utriusque sexus» — «mindkét nembeli emberek» jelentésében sem látunk sokkal jellemzetesebb vonást annál, a mely a lat. *plebs* és *populus* szavakból kitetszik.

Nagyon is eltérítene bennünket tárgyunktól, habár talán nem lenne egészen érdektelen, ha az indogermán nyelvek és a már más csoportba tartozó magyar nyelv határain túl is kutatnók a «nép» jelentésű szavakban rejlő eredeti képzeteket. Annyit eddigi, nagyon is szűk korlátok közt mozgó, de a közérthetőség szempontjából ezekre utalt vizsgálódásunkból is láthatunk, hogy az egyes, jellemzőbb vonásokat feltüntető esetekben leginkább az «együvé tartozás», a «közös származás» és a «közös életszokások», «ugyanazon erkölcsök» képzetei azok, a melyek már bizonyára fejlettebb értelmi fokon a «nép», jobban mondva az «egy nép kötelekébe foglaltság» ismertető jegyeinek tekintetnek: holott alacsonyabb fokra valló, behatódó elemzés nyomait nem mutató elnevezésekben pusztán a «sokaság», «tömeg» minden megkülönböztetőbb jegy nélküli képzete is elégségesnek látszik ugyanazon, vagy talán a bizonytalanabb határú kifejezéshez mérten tágabb körű fogalom jelzésére.

3. Lássuk már most, mielőtt a «nép» fogalmának tüzetes meghatározását, s ennek alapján az «ethnologia» tárgykörének és feladatának szabatos körvonalazását megkísérlenők. — lássuk legalább dióhéjban azon szórványos és egymásra fejlesztő hatással alig volt törekvéseket, a melyek a «népiség» csak derengő fogalmának tudományos vizsgálat tárgyává tétele irányában egész a legújabb korig felmerültek; hogy aztán ismét csak rövid áttekintést nyujtsunk a jelen század folyamán már czéltudatosabb és rendszeresb alakban jelentkező, de a tapogatódzás stádiumán, minden tudomány ez ifjú- és hőskorán még túl nem jutott mozgalmról, a mely majd az ethnographia, majd az ethnologia, majd legújabban egy közkeletűvé vált angol szó, a *folklore* hangoztatásával vonja magára figyelmünket.

Az ókor két legműveltebb népe, a görögök és rómaiak, bár elég alkalmuk lett volna tőlük annyira különböző fajjellegű, nyelvű, életszokású és erkölcsű nemzetek megfigyelésére, e téren bámulatos és soha eléggé nem sajnálható közömbösséget tanúsítottak. Dicséretes kivétellül jóformán csak Herodot érdemel említést, a kinek itt különösen kiemelendő IV. könyve talán — a Genesis 10. fejezetében foglalt sémi hagyó-

mány s az egyiptomi emlékek egyes idevonatkozó adatai, továbbá Ktesias, Hippokrates, Aristoteles, később pedig Vitruvius, Strabo, Julius Caesar és Tacitus pár elszórt megjegyzése mellett — a legbecsesebb, a mit néprajzi tanulságképen az ókor reánk örökölt. A középkor két utolsó századaig a keresztes-háborúk daczára sem igen jutottak e részben azon túl, a mit a már említett bibliai nép-családfa jobbra félreértett vagy meg nem értett adataiból kibetűzhettek. Plan Carpin (a XIII. sz. közepén) s kevésbé utóbb Marco Polo a mongol fajról és sajátos czivilizációjáról hoztak meglepő hírt Nyugat-Európának, a mely addig népek és emberek helyett csak az üdv kizárólagos birtokában önsanyargatásnak vagy verekedésnek élő keresztényeket, átkos eretnekeket s még átkozottabb zsidókat és pogányokat ismert — s legfeljebb még chimaerikus szörnyetegeknek álmodott vademberekről regélt mindenféle képtelenséget. A renaissance, a vallási reformáció s a fölfödözések és találmányok korának szellemi forrongása és az ezzel együttjáró társadalmi és közgazdasági átalakulás termette meg, az egyszerre tetemesen táult látáskörben, az ember és az emberi nem egészen új szempontokból kiinduló vizsgálatát. Igaz, hogy a fölfödözések által rohamosan gyarapodott tanulmányi anyagban elejével s elég sokáig csak a különös, az ismertebbtől leginkább elütő, szóval az exotikus keltett érdeket. A közelebb fekvőre, de könnyebb hozzáférhetősége mellett nem kevésbé érdekesre csak a csiklandozóbb ritkaszerűen felébredt nyaláncság után, csak az erre következő csömör nyomában jelentkezett az előbb csupán a fűszeres izekre sovár étvágy. Előbb egy elsüllyedt világot kellett a renaissance gyújtotta fáklyafény mellett a görög-római irodalom reánk maradt töredékeiből s a népvándorlás viharaiiban betemetett, a középkor szellemi tespedése alatt bemohosodott romokból új életre támasztani: az antik ember-ideál újra lehetővé vált szemléletén előbb a művészi alkotóerőnek kellett megizmosodnia, hogy a festő és képfaragó ismét megillető, de hosszú időn át elkobzott jogába helyezze az emberi testet, az igaz természetet. A félénken és bizonytalanul tapogatózva eszmélő tudománynak a művészet iskolájában kell erőt, okulást és lelkesedést merítenie egyelőre még vajmi keserves küzdelmeihez. De a felszabadult szellem minden elébe gördített akadály daczára feltartóztatlanul halad bódító útján: a dogma lánczaira kötött földnek lehullanak bilincsei: az ezer év óta megdermedt vér lüktetni kezd az ember ereiben: a lelkiismereti és gondolkodási szabadság megszüli a társadalmi önrendelkezés jogának követelését: a földrajzi és kozmologiai ismeretek gyarapodása új életezőlokat szab fajunk elé, a mely időben és térben tetemesen táult határok között mozognak ismeri fel létét. Régi pénzek és mérőföldkövek után turkálás közben óriási

csontok és kővületekre bukkan az ásó: eleinte persze a bibliai Góg és Magóg népek hullamaradékainak vagy a természet hóbortos játékainak nézik a furcsa leleteket; de sebah! a gyermekes tévedés nyomában derengeni kezd a helyesebb sejtés s utána jó az igazság felismerése. Az archaeológiának a természettudományokkal önként támadt érintkezéséből kibontakozik a palaeontologia, a mely a történelemelőtti idők homályában is vezérfonalat nyújt a kutatónak, s az emberiség múltját a földkéreg történetéből betűzgeti tovább onnantól fogva, a hová fajunk emlékönyvei és hagyományai vissza nem érnek. A találmányok örvendetesen gyarapodó tárháza fegyverekkel látja el a váratlan sikereiből mind nagyobb bátorságot merítő vizsgálódást, s a fürkészőnek kristálylencsékkel élesített szeme keresi, de nem leli meg a mindenség határait, kiméri az égi testek járását, míg más oldalon új világokat fődöz fel az élő szervezet szövedékeiben. Az aranycsináló kohója az anyag összetételét elemző tudományos műhelylyé válik, s a kuruzslás emberirtó szereit észszerű orvosságok ezrei váltják fel. Az orvostan szolgálatában eleinte csak rejtőzve, majd egyre szabadabban fejlődő anatomia felderíti az emberi test bámulatos szerkezetét s megleti a kapcsolatot, a melyek a teremtés koronáját is rokoni kötelékbe fűzik az alsóbbrendű lényekkel; a nélkül, hogy méltóságát csorbítanák, midőn önerejével hódított birodalmának és szüntelen haladása gyümölcsének ismertetik föl vele azt, a mit sokáig gyámkodó kézből nyert kiváltságos ajándéknak kellett hinnie. Az embertan a földrajz keretében serdülő népleirással,* a legkülönbözőbb éghajlatok és korok embereinek folyton gazdagodó ismeretével karöltve eljut nemünk fajok szerinti osztályozása első kísérleteihez (Blumenbach, *De generis humani varietate nativa*, Götting. 1776.) Az időközben a philologia tanterében már némi önállóságra vergődött nyelvtudomány is hozzájárul az emberiség szellemi életének őskorát borító homály oszlatásához. Az addig nagybárára csak a klasszikus népekkel törődő szellemtudomány, Herdernek a történet-bölcséletet új irányba vezérlő eszméit továbbfejlesztvén, az egész emberi nem értelmi felvilágosodása-, érzelmi nyilatkozatai- és társadalmi intézményeinek oknyomozó vizsgálatává kezd kibővíteni. Javára válik e mélyebbrehatóvá lett történelmi felfogásnak még a francia forradalomra következő társadalmi reakció is; a mennyiben a rationalismus sivár és sekélyes, de szükséges átmeneti fokozatul elismerendő világnézete után ép oly szükséges visszahatásként fellépő roman-

*) Az *ethnographia* neve — nyilván a «geographia» mintájára — először 1791-ben a nürnbergi «Ethnographische Bildergalerie» című lapján fordul elő; míg az *anthropologia* szót már az 1501-ben (Lipcsében) megjelent Magnus Hund-féle «Anthropologia de natura hominis» bocsátja világgá.

ticizmus legalább saját múltjuk iránti melegebb érdeklődést, őseredeti jellegök megbecsülésében e jelleg alakulásának kiderítése- és megértésére érző törekvést keltett Európaszerte, a nemzeti önállóságukra feltételekké lett népekben.

4. A romantikából táplálkozik az u. n. «népies régiségek» iránti amaz általános érdeklődés, a mely Németországban a *Grimm*-testvérek («Kinder- und Hausmärchen» I. 1812, II. 1815, III. 1822. «Deutsche Sagen» 1816—18. «Deutsche Rechtsalterthümer» 1828. «Deutsche Mythologie» 1835), Angliában pedig leginkább *Walter Scott* nevéhez fűződik. («Minstrelsy of the Scottish Border» 1802—3.) Amazok előtt *Herder* («Stimmen der Völker in Liedern», eredeti címén «Volkslieder» 1778—9), az utóbbinak pedig *Percy* («Reliques of Ancient English Poetry» 1765) tört utat kiváló szerencsével. Igaz, hogy ez érdeklődés eleinte s még aztán is elég hosszú időn át nagyobbára csak belletrisztikus, a legjobb esetben philologiai szellemben nyilvánult. Innen érthető, hogy kezdetben kiválókép a *szóbeli* néphagyományok gyűjtése körül mutatkozik öröndetes sürgölődés. Legfeljebb még a mythos, de ennek is inkább csak a mesében és mondában sejtett töredékei iránt ébred némi figyelem, egyelőre azonban a nélkül, hogy a néphit tulajdonképeni forrását igazi helyén keressék. Nem csoda aztán, ha a szépirodalmi és a romantikus ihletű philologiai műkedvelés különösen a meséknek a mythologia javára való értékesítésében követ el sajnálatos botlásokat. Ezekhez járul a nyelvtudomány romantikusainak etymologiai mesterfogásokra alapított mythologiai elmélete, a melynek tetszetős volta mellett csak az a nagy hibája, hogy a szellemes magyarázatok saját költői divinatiójukból kelletlenül pazarabb kézzel juttatnak a mythos-alkotó őskor embereinek. (Kuhn Adalb., Schwartz F. L. W., Müller Miksa, Cox György. Gubernatis stb.) E tévedés helyreigazítását egyfelől *Benfey*nek és az ő útmutatása után indult összehasonlító-irodalomtörténeti kutatás hangyaszorgalmú munkásainak (Liebrecht F., Köhler R., Oesterley H., Comparetti D., Wesselofsky S., Cosquin E. stb.) köszönhetjük, a kik a szóbeli néphagyományok vándorlását és kölcsönös kicserélését nyomról-nyomra követvén, e fáradságos és roppant tárgyismeretet követelő munkájukkal kimutatták, hogy a legtöbb mythologiai forrásul kizsákmányolt mese, sőt a localisált mondák jó része is egészen más világnézetű népek irodalmából, még pedig nem is épen népies, hanem vajmi gyakran *mű*irodalmából importált, tehát a kölcsönnevő nép hagyományaiban szerves összefüggés nélküli anyag, s mint ilyen a néphit képzeteinek felderítésére alig vethet világot. Más oldalon a népies hagyományok bűvárlatának az anthropologia és ethnographia mindegyre gyarapodó tényeiből merített okulása hozta meg a

jobb belátást, a mely nem egészen esetleg ugyanott inaugurálja a helyesb irányt, a honnan az imént említett egyoldalú mythos-magyarázat hódító útjára kiindult. Angliában szervezkedett az u. n. *anthropologiai* iskola (Tylor E. B., Lang A. stb.), a mely a vele közös alapon álló londoni Folk-Lore Society propagandája útján toborzotta leginkább hiveit. E társulattól indult ki egyúttal az első kísérlet a néphagyományok kutatásának áttekinthető és lehetőleg egyöntetű rendszerbe foglalására, s e törekvéseknek jó szolgálatot tett az ép érintett *folklore* szó, midőn kényelmesb terminus alá engedte csoportosítani mindazt, a mit addig a «népies régiségek» sokáig ingadozó fogalmában tetszés szerint tágítható kerethe gyűjtöttek. E terminus az ethnologia történetében neki jutott fontos szerepnél fogva megérdemli, hogy kissé tüzetesebben foglalkozunk vele.

Alkotója W. J. Thoms, a kinek a londoni «Athenaeum» 1846 augusztus 22-iki számában megjelent s Ambrose Merton alnévvel jegyzett czikke a népies hagyományok («Popular Antiquities, Popular Literature») gyűjtését sürgetvén, a *Folklore* (vagy a mint ő s utána az angolok nagyrészt még ma is írják: *Folk-Lore*) szót ajánlja mindama tárgyak összefoglaló elnevezéseül, a melyek — mint a népszellem bármínemű nyilatkozatai s a népélet akármí tekintetben jellemző mozzanatai — az *ethnologia* roppant tág körű tudományának ismeretanyagához tartoznak, a nélkül, hogy azt teljesen kimerítenék. Az angol hetilap levelezője a két főntemlített s egymást kiegészítőleg az új elnevezéssel szerinte körülbelül egyenértékű régibb kifejezés mellett, az ajánlotta szó fogalomkörének tüzetesb megjelölése czéljából, többi közt a szokások, hagyományos cselekvésmód, babonák, népdalok és közmondások («manners, customs, observances, superstitions, ballads, proverbs») kategóriáit sorolja fel mint a folklore alkotó elemeit. Tehát csak egy részét érinti ama tárgyaknak, a melyeket ma e kifejezés alatt a tudományos világban történt közmegállapodással és ugyszólván nemzetközi egyértelműséggel egybefoglalunk. «Nemzetközivel» mondom, mert a körülbelül felszázaddal ezelőtt az «Athenaeum» hasábjain felmerült szó szerencsés alkotásának megfelelő sikert aratott és csakhamar közkeletűvé s majdnem mindenütt honossá lett, a hol a népélet tanulmányának nagy fontosságát, el nem halaszthatón sürgős és szükséges voltát belátták.

E tekintetben jobb sorsa volt, mint a Disraeli ajánlotta «fatherland» szónak, a melyre Merton, a folklore keresztapja hivatkozik, s a mely a «motherland» mellett nagy pártfogója meleg ajánlata s kiváló hitele daczára sem tudott lábrakapni. A *folk* (nép, gens, Leute) és *lore* (tudás, tudat; science, savoir, doctrine; Lehre, Kunde, Kenntniss) angol-

Főszavakból helyesen képzett összetétel főérdemei, rövidsége és továbbfejleszthető volta mellett, egyrészt más nyelvekbe való könnyű beilleszkedése, másrészt pedig a *lore* szónak a rokonjelentésű *science* és *literature* szavaktól jellemzőn eltérő értelmi-árnyalata. *Lore* ugyanis éppen azt a lényeges különbséget emeli ki szabatos rövidséggel, a mely a nép tudását, világnézetét a szó tulajdonképeni értelmében vett tudománynyal, valamint a szóhagyományban élő s irodalomnak csak fenntartás mellett nevezhető népköltést a műirodalommal szemben sajátos és első pillantásra felülről módon minősíti. Ez alapon a megkülönböztetést továbbvive, a *lore**) szóban alkalmas megjelölését láthatjuk a népszellem amaz összes nyilatkozatainak, a melyek átöröklődésük folytán mintegy ösztönszerűekké váltak s ép mint ilyenek fajunk lelki-életének fejlődésmenetében hajdanta általános, de manap már enyésző állapotot és létfokozatot integrálnak, szemben azon gondolkodás-, érzés- meg cselekvésmóddal, a mely ma is csak az értelmileg magasan kiemelkedő s legelőbbre haladott kisebbségnek, de még e kisebbségnek is minduntalan a régibb fejlődési fok eszméi-, érzelmei- és hajlamaival keveredő sajátja.

5. A *folklore* tehát tárgyainak alább részletezendő összegével, a mint már mondtuk, az *ethnologia* keretébe illeszkedik. Az első tehát nem ugyanazonos a másodikkal, a mint talán a *folk* (s még inkább az alakilag egészen megfelelő, de értelmében már némiképp eltérő német *Volk*) szónak a görög *ethnos* — és a *lore* (Lehre) elemnek az ugyancsak görög *logia* szóval találkozása hinni engedné. A német *Volkskunde*, a melyvel hol az egyiket, hol a másikat jelölik, csak az elsőt jelenti helyesen, a másodikat csupán az Erdkunde, Pflanzenkunde stb. összetételek analogiája szerint alkotott *Kunde vom Volke* (és nem *Kunde des Volkes*) értelmezéssel Legcélszerűbbnek látszik, hogy a népismeret egészéhez tartozó s a nép testi-lelki tulajdonait, a népszellem mindenrendű nyilatkozatát és a népelet összes alaki s anyagi jelenségeit felölelő rengeteg tárgyhalmazt az *ethnologia* ezzel már körülírt fogalma alá utalva, e tárgyhalmazból a *folklore* (Volkskunde) szűkebb körébe a népleleknek csupán a hagyományhoz — még pedig a lényegileg és első sorban csakis *szóbeli hagyományhoz* — mint életfeltételükhöz kötött alkotásait és

*) Oly nyelven írónak, a melyben a természetesen kívül nyelvtani nem is van, jó lesz figyelembe venniök, hogy *lore* az angolban semleges és ehhez képest a román nyelvekben hímnemű. Németben szintén *der* Folklore-t mondunk és írunk, a mi ez összetétel második részének a nőnemű *Lehre* szóra emlékeztető volta miatt némelyeknek kissé nehezökre is esik és sokszor még szakemberek irataiban sem részesül következetes figyelemben.

emanációit sorozzuk. A folklóre tehát a népismeret tárgyainak csak egy részét, nem pedig azok egészét foglalja magába s a föntiek alapján teljesen kizár minden oly értelmezést, a mely e szóval magát a népismeretet, mint rendszeres tanegészbe foglalt s elvek és törvények megállapítására vezérlő tudományt jelölné. Ez utóbbit legjobb lesz állandón és következetesen az *ethnologia* névvel czímeznünk, a melynek feladata az eddigiekhez képest: *a közös származás és nyelv kötelékével összefűzött emberi társadalmak, mint szerves egészet alkotó csoport-egységnek anyagi és szellemi életének leíró és oknyomozó-történeti tanulmányozása azon célból, hogy e tanulmány és más hasonlórendű társadalmi alakulatok életével való összehasonlítás alapján, a felderített életjelenségek folyamatának ok- és okozati összefüggését s a belátásból folyó előrelátás főkéllékét, a vizsgálat alá eső tünetmények törvényszerű kapcsolatát felismerhessük.* Az ethnologia problémájának e körvonalozásából először is szembeötlik az, hogy akármely egyes nép tanulmányozása szükségképen más népek életének s mindinkább táguló körben az egész emberiség egyetemének a dolog természete szerint itt is statika- és dynamikára oszló erőműtanához vezet. Másrészt pedig világos, hogy midőn a felsőbbrendű csoportegység életének törvényeit kutatjuk, nem mellőzhetjük az alsóbbbrangú és egyidejű jelenlétük mellett a társadalmi fejlődés korábbi fokait is képviselő szervezetek beható elemzését. Ilyenek a *nép* keretén belül és megalakulása előtt egyszersmind: a *törzs*, ezen belül és előtt ismét a *család* s végelemzésben az *egyén* maga, a ki ugyan az ethnologia keretében mindig csak mint az egész alkotórésze és a csoporton belül fejlődő erők összetevője, vagy pedig ép ezen erők működésének a visszahatást mutató függő-értéke jöhet tekintetbe.

Az ethnologia segédtudományai közé tartozik tehát első sorban az *anthropologia*, a mely legszűkebb értelmében az ember testének leírását, valamivel tágabb jelentésével ezen kívül az ember testi életjelenségeinek s e jelenségek feltételeinek ismeretét, még szélesebb körre terjeszkedőleg pedig az egész embernek az öntudat tényeit is felölelő tanulmányát tűzi ki céljául, s e mellett ismerettárgyának a szerves lények láncolatában elfoglalt helyét megjelölve, eredetének kérdését is felveti, s az embert első feltűnésétől a történelmi-idők küszöbéig haladó fejlődésében figyelemmel kíséri. Az embertan, a mely ilyenformán egyfelől a hasonlító boncztan és a fejlődéstannal, más oldalon pedig a palaeontologia és az archaeologiával érintkezik, a nemünk földrajzi elterjedését s a lakóhelynek az ember fajjellegére gyakorolt hatását kutató anthropogeographia közvetítésével a földiratra, az ember táplálkozásának tárgyalásában pedig az

élettan és a természetrajz segédkezésére szorul. Az emberi öntudat tényeit azonban csak testi feltételeikhez való viszonyuk felderítéseig és azon fejlődési fokozatig elemezgeti, a hol az emberi tudatnak az állattól való lényeges különbsége a társadalmi szellemélet ama jelenségeiben derengni kezd, a melyek létrehozatalára az *egyes* embert már e jelenségeknek órá mint *ilyenre* nézve teljesen fölös és nélkülözhető volta is képtelenné teszi vala. Értjük ezeken mindenekelőtt a *nyelvet* és a nyelvben mint szervében élő s fejlődő fogalmi gondolkodást, továbbá az öröklés útján második természetté változó *szokást* (ἔθος, Sitte) meg *hagyományt* (Tradition, Überlieferung) és a nyelv fejlődésével kezdetben párhuzamosan haladó azon őskori *világnézetet*, a melyet a *mythos* legszélesebb körű jelentésével azonosíthatunk. Mindezek már a legtágabb értelemben vett ethnológiának a nép lelki-életét kutató részébe: a *néplélektanba* (Völkerpsychologie) tartoznak. és a míg egyfelől mélyen belenyűlnak a folklóre tárgykörébe, addig más oldalon az egyedi-psychologia homályban botorkáló tapogatódzásainak ígérenk jobb jövőt azon esetben, ha ez lemondva az egyéni léleknek a testtől és a társadalmi élettől elszigetelt hiú fictiójáról, merész légvárak építése helyett a psychophysika egyelőre szerény, de biztos alapon nyugvó adataival beéri s az egyedi tapasztalat szűk körén túl csak azon irányban igyekszik ismeretterét tágítani, a melyben haladva szükségképen testvértudományának, a néplélek elemzésének megállapított eredményeivel fog találkozni.

6. Midőn a *nyelvet*, *hagyományos szokást* és *mythost* említvén, az ember szelleméletének azon nyilatkozataihoz értünk, a melyek csakis a társas együttélés fejlesztő és növelő elemében képzelhetők, az ethnologia ismeretanyagának oly szorosabb egymáshoz-tartozásban álló s egymásra kölcsönösen ható három részletét jelöltük meg, a melyek addig, a míg az ókor két legműveltebb népén, a görögön és rómain kívül mást behatóbb figyelemre érdemesnek nem tartott a tudomány, e két népre vonatkozólag a szorosabb értelemben vett s u. n. classica-philologia tanegésében foglaltak helyet. A philologia, a mely néven a renaissance óta a görög és római nép nyelvét, irodalmát s művészetét, magán-, vallás- és államrégiségeit, szóval mindazt, a mit e népekről a rendelkezésünkre álló forrásokból a történeti módszer vezérlete mellett tudnunk lehet, rendszeres ismeretkörbe kapcsolta a négy századon keresztül hangyaszorgalommal fáradozó bűvárlat, — ez a szűkkeblűsége következtében utóbb meddőségre kárhoztatott *philologia* valóban nem is volt egyéb, mint az ethnologia tisztos elődje, illetőleg két sokáig kiváltságos nép holt betűre és néma emlékekre — mint egyedüli tanujelekre — szorító s ennyiben korlátozottabb ethnológiája.

A *nyelv*, *mythos* és *ethos* (Sitte) háromsága, a melyben az alsóbbrendű életjelenségek az emberi öntudat tényeivé sublimálódnak, alkotja elemeinek szüntelen kölcsönhatásában azt, a mit összefoglalva *népléleknek* nevezhetünk. E népléleknek századunkban kifejegezült conceptiójából vezethetjük legbiztosabban azon ismeretrendszert, a mely a legtágabb értelemben vett *ethnologia* címe alá foglalható. Ennek elvekre leszűrt tanulságai a népre, mint egységes jellemű társadalmi szervezetre vonatkoztatva — ugyanazon tüneménytani sorba tartoznak, a melynek többi láncszemei először is az anyag általános tulajdonságait, valamint molaris és molecularis mozgási jelenségeit tárgyaló *physika*, aztán a már jóval szűkebb körre szorító s az anyagot tovább elemző *chemia*, ezen túl a szerves élet általános törvényeit kutató *biologia* s utána az egyéni öntudat szövevényébe behatolni igyekvő *psychologia*. Az utóbbin persze nem értvén annak a lélek akár spiritualistikus, akár monad- vagy atom-szerű, de még mindig substantialis képzetéhez ragaszkodó irányait, hanem azon tapasztalati, kísérleti s — mondjuk ki bátran — *természettudományt*, a mely a «lélek» szóval nem jelöl egyebet «a pszichológiai tapasztalatok összegénél s pszichológiai törvényeknek nem nevez mást, mint az ezen tapasztalatokon észlelhető szabályosságot.»*) Az ilyen *positív* alapra helyezkedő lélektan — a mint Wundt ép most idézett szavai kapcsolatában kimutatja — nem idegenkedik a *néplélek* fogalmától, a melyet a metaphysikai irány sehogy sem tud tanai keretébe illeszteni: míg Lazarus és Steinthal csak Herbarttól átvett pszichológiai felfogásukkal szembeszökö ellenmondásban vergődnek el nagynehezen a tőlük contemplált «Völkerpsychologie» meglehetősen kűszált programjáig. Ezen ellenmondásokba belekötve könnyű volt a következetesen Herbart mellett maradó Paulnak («Principien der Sprachgeschichte» című munkája bevezetésében) a Lazarus és Steinthal tervezetében rejlő incohaerentiát kimutatni. Az is könnyen érthető, hogy Paul, ki mereven ragaszkodik mestere atomistikus lélekfogalmához, ezzel a néplélek eszméjét nem tudja kibékíltetni. E feladatot a lelki élet tüneményeinek csak oly felfogása oldhatja meg, a mely a pszichológiai jelenségeket nem egy kész mechanizmus működésének, hanem a *társadalmi* együttélés kölcsönhatásai alatt *fejlődött* s szüntelenül fejlődő erőnyilatkozatok összegének tekinti. Ily felfogás alapján, Paulnak a néplélektan tárgyát kétségbe vonó megjegyzései ellenében, inkább az egyéni lélek elszigetelt képzetének tarthatósága válik problematikusná, midőn meggondoljuk, hogy ennek a szokásos felosztás szerint érzéki észrevételben, gondolkodásban, érzetek- és akarati tevékenységben (emo-

*) Wundt, Über Ziele und Wege der Völkerpsychologie (Philos. Studien IV. 17.)

tiókban) nyilvánuló működése milyen szűk körre szorúlna, ha a társadalmi együttélés fejlesztő hatásától csak egy pillanatra is eltekint-hetnénk. Avagy hol maradna a fogalmi gondolkodás szervének méltán mondható *nyelv*, hol maga a nyelvben mint szervében élő képzetelvonás, ítéles és következtetés — a beszélő-képesség alapfeltéteül szolgáló társaság-ban élés nélkül? Hol és hogyan fejlődjék a gondolkodás tartalmának lényeges részeként szereplő *mythos*, a mely szóval itt s tovább is az egész primitív világnézetet értjük; azt a világnézetet, a mely különben a nyomán derengő tudományos tüneménymagyarázatnak a fejlődés természetesen menetében gyökerező elődje; hol az akaratnyilvánulásokat szabályozó *ethos*, az ember erkölcsi habitusának változó formája, — ismét csak ama társadalmi kölcsönhatások hijában? Szóval kétségtelenül igaznak kell elismernünk ama régi mondást, a mely szerint *unus homo nullus homo*: vagyis hogy a társadalom kapcsolatán kívül álló ember — az e szóval jelölt fogalom minden lényeges jegyét magába záró értelmében — nemcsak non-ens, hanem non-sens is egyúttal.

A fentiekből kiviláglik, hogy a psychologia, a melynek — ha exakt tudományyá akar fejlődni — okvetetlenül néppsychológiává kell bővül-nie, ugyanolyan viszonyban áll az embernek mint társadalmi lénynak leírása (anthropologia és ethnographia) s ezt oknyomozólag kiegészítő története (ethnologia) mellett, a minőben a biológiát látjuk a többi szerves lények leírásához (zoologia és botanika) és még egyelőre nagyon hézagos történetéhez; vagy a milyenben a physika és chemia áll a kosmographia- és kosmologia-meg az ennek keretéből önállósított geographia- és geolo-giához. Az ily értelemben vett psychologia tehát hivatva van a *nyelv*, *mythos* és *ethos* három kategóriája sorában feldolgozni az emberi szel-lem fejlődésének egyetemes történelmi buvárlata útján felderített tényeket: az első csoportba számítván a nyelven mint ilyen, tehát a linguistika tárgyán kívül az irodalmat és tudománytörténetet is, a melyek közül az utóbbi végső elveire levonva a methodikához, az első pedig az aestheti-kának a nyelv művekre alkalmazható részéhez vezet. Az utóbbi tetemesen bővül a mythosból táplálkozó képzőművészet történetének tanulságai alapján; míg a mythos és a belőle szervezkedő vallás története a mytho-logiát, illetőleg theológiát supponálja elvtudományképen. A társadalmi rend, kormányzat és az anyagi életszükségletek megszerzésére irányult munka története, a mely részleteiben mint jog-, állam- és gazdaságtör-ténet ágazik el, a jogbölcselet, államtan (politika) és közgazdaságtan elveinek rendszereit segíti felépíteni. Ezek és részben már a mythos meg a vallás tartalma együttvéve a néplelek ethikai részét integrálják, a melynek az értelmi fejlődésével kapcsolatban elemzett törvényszerűsége,

a mennyiben t. i. a tudományos belátás ilyenek nyomaira akadhat, némi előrelátást enged és ahhoz képest teendő intézkedéseket javasol. A társadalmi élet statikára és dynamikára oszló erőműtanából levonható ezen következtetéseket végül a *sociologia*, e legfiatalabb tudomány foglalja rendszerébe. Hogy ekként valahára, több ezredéves tapogatózás után, a társadalmi élet tüneményeinek elemzése is beleilleszkedik az exakt tudományok keretébe, az századunk (kiválóképen Comte és Spencer neveihez fűződő) bölcséleti irányának, a *positívismusnak* főérdeme.

7. Ha már most azt kérdik tőlünk, hogyan gondoljuk a fentiek alapján egy népre vonatkoztatva az ethnologia feladatát, e kérdésre a következő tervezet szolgáljon feleletül:

A. *Autochthon* népnél (az a. szót természetesen csak viszonylagos és jobb belátástól függő értelmében véve).

I. **Geographiai** (helyesebben *chorographiai*) rész.

a) A lakóhely természeti viszonyainak teljes (oro-hydrographiai, klimatologiai, geologiai) leírása.

b) Flora és fauna. (Az illető vidék növény- és állatvilága; természetesen nem önmagának, hanem csak a nép életére vonatkozásának tekintetéből.)

c) Az ember eszközölte változtatások (kultur-geographia).

II. **Anthropologiai** rész.

1. *Leíró*:

a) A lakosság testalkotásának teljes képe. (Somatologiai anthr.)

b) Demographiai adatok (népesedési mozgalom, egészségügyi, bűnügyi, táplálkozási, gazdasági és — a hol ilyenről szó lehet — kultur-statisztika).

2. *Oknyomozó*: Az I. alatti viszonyok befolyása a testalkotásra és a demographiai adatoknak e befolyástól függése.

III. **Ethnographiai** rész.

1. *Leíró*:

a) Lakás. b) Ruházat. c) Táplálkozás. (Függelékül az egészséges és beteg test ápolása.)

d) Az a), b) és c) alattiak anyagának beszerzése, illetőleg termelése:

α) vadászat és halászat,

β) baromtenyésztés,

γ) föld- és bányaművelés,

δ) ipar,

ε) kereskedés,

ζ) rablás és hadjáratok útján.

e) Szokások és erkölcsök :

α) az emberi élet ciklikus jelenségei sorában (születés, nevelés, házasság és előzményei, házasság-élet, halál és temetkezés) :

β) a természetes és társadalmi (vallási) évkör szerint :

γ) rendkívüli vagy a társadalmi fejlődés magasb fokához tartozó jelenségek (politikai jogok és kötelességek gyakorlásához fűződő hagyományos szokások, kormányzati és igazságszolgáltatási szertartások.)

f) Népművészet az α), β), γ), δ) és e) alattiakhoz való viszonyában.

2. *Oknyomozó* : Az I. és II. alattiak befolyása a III.-ban foglaltakra.

3. *Hasonlító* : Az 1. alattiaknak egybevetése első sorban beékelte vagy szomszédos, másodsorban rokon, aztán analog viszonyok közt élő, bár más családbeli, továbbá egyéb (a kérdéses népre kimutatható befolyást gyakorolt) népfajok leírásának megfelelő vonásaival s az ezen összehasonlításból következő tanulságok.

IV. **Ethnologiai** rész (az e. szónak szorosabb értelmében).

1. *Leíró* :

a) A nyelv és a nyelvben élő hagyomány (*folklore* e szónak a fentiekből megállapított szorosabb értelme szerint).

b) Mythos (néphit) és pozitív vallás s a kettőnek egymáshoz való viszonya, kölcsönös átalakító hatása.

c) A néphitből folyó és a pozitív valláshoz tartozó, vagy a kettőnek kombinálásából eredő szertartások (részben a III. e. alattiak s ugyanazon osztályozás szerint mint ott, de a IV. b-re való vonatkozás feltűntetésével).

d) A nép történelmi viszontagságainak szellemi csapadéka az a), b) és c) alattiakban.

2. *Oknyomozó* :

a) Az I., II. és III. alattiak képzet-alkotó részének tükröződése a nép nyelvében, szóbeli hagyományaiban, hitében és e hitből magyarázható szokásaiban.

b) A II. 1., III., IV. 1., a), b) és c) tartalmából levonható következtetések a nép eredetére s rokonsági viszonyaira (ethnogenia), múltjára; e következtetéseknek a pozitív történelmi adatokkal való egybevetése.

3. *Hasonlító* (lásd a III. rész megfelelő szakaszát).

V. **Néppszichologiai** rész :

Az I., II. és III. alattiak befolyása a néplelékre s ennek a IV. részben

felsoroltakból levont jellemzése: többé-kevésbbé analog viszonyok közt fejlődött más népjellemekkel való egybevetés s az abból meríthető pszichológiai tanulságok.

VI. Sociológiai rész:

Az illető népnek a társadalmi fejlődés lépcsőzetén elfoglalt helye társadalmi intézményeinek abszolút (az egyetemes emberiség haladására vonatkoztatott) és relatív (saját népisége fenmaradásának érdekéhez mért) becse; az ezen becslésből levonható következtetések és általános elvek rendszere; a nép jövőjének a tudományos belátás szerint megállapítható prognosisa s az ebből esetleg levezethető elővigyázati (törvényhozási) rendszabályok.

B) Nem-autochthon népnél az *A)* alattiak a következőkkel bővülnek:

I. 2. Az őshaza, illetőleg a régebbi lakóhelyek pozitív ismeretének esetében azoknak lehetőleg a megfelelő időből való képe, ilyenről szóló pozitív adatok hiányában pedig a jelen állapotból következtetés útján eszközözlendő rekonstrukciója.

II. 3. Az anthropológiai képből levonható következtetések az őshazára, ill. a régebbi lakóhelyekre.

III. 4. Az ethnographiai adatokból való következtetés az ép említettekre.

IV. 4. *a)* Positív történelmi adatok az őshazáról, ill. a régebbi lakóhelyekről, vándorlásokról és a jelenlegi honba való beköltözésről, valamint annak birtokba-vételéről.

b) α) A IV. 1. alattiakból (nyelv, mythos, ethos) meríthető tanulság az őshazát és a régebbi lakóhelyeket illetőleg.

β) A régebbi lakóhelyek és érintkezések befolyása a II. 1., III. 1. és IV. 1. alattiakra.

c) Positív történelmi és palaeethnológiai adatok a jelenlegi lakóhely régebbi birtokosairól: ezek módosító hatása a följök került népréteg anthropológiai (II. 1.), ethnographiai (III. 1.) és ethnológiai (IV. 1.) vonásaira.

V. A régebbi lakóhelyek, vándorlások és érintkezések nyoma a néplélek alkotó elemeiben.

8. E tervezeten belül az imént tőlünk legszűkebb jelentésére határolt **folklore**, mint a népléleknek a *nyelv* kategóriája alá sorolható alkotórésze, a következőképen osztályozható:

I. A *szókincs*ből meríthető s *a)* a néplélek képzettartalmát,

b) képzelvönő sajátos eljárását megvilágító adatok.

Még pedig: 1. az anyagi világra és erkölcsi életrendre,

2. az anyagi világ mögött rejlő személyesített erőkre s az erkölcsi életrendet szabályozó transcendentális felfogásra vonatkozó képzetek sorában.

II. A *közmondások* és stereotyp *szólásmódok* megint az első pont felosztása szerint.

III. A szóbeli néphagyományok, illetőleg a népirodalom *epikai* része, u. m.

1. *Mesék*: a) u. n. tündérmesék,
- b) állatmesék.
- c) tréfás és pajkos elbeszélések, adomák.
2. *Mondák*: a) helyekhez kötött,
- b) a néphit alakjairól szóló,
- c) a pozitív vallás alakjaihoz fűződő,
- d) magyarázó mondák, (legendák és elbeszélések).
3. *Epikus énekek* (hősköltemények. románczok, balladák stb.)

IV. A szóbeli néphagyományok *lyrai* része, u. m.

1. dalok, táncdalok és táncszók;
2. dajkarimek, gyermekversikék (a mennyiben az 1. alattiak töre-
cíkei vagy magvai).

V. A szóbeli hagyományok *satirikus*, *didaktikus* és *vegyes* elemei, u. m.

1. gúnyversek, csúfolódó és boszantó rimek;
2. köszöntő és ünnepi szokásokhoz fűződő költemények (pl. lakodalmi mondókák stb.);
3. emlékversikék. játék-mondókák, kiolvasó-versek stb.;
4. találós mesék.

VI. A szóbeli néphagyományok *drámai* része, u. m.

1. mysterium-félék s rokonneműek,
2. világi népdráma,
3. drámai formájú népmulatságok és játékok.

Természetes, hogy az elsoroltak legnagyobb része alig választható el a néplélek tanulmányának többi fejezeteitől s folytonos vonatkozásban van egyfelől a *mythos*, más oldalon meg a *népszokás* és általában a *népélet* jelenségeivel. Mindazonáltal külön csoportban és szorosabb összefüggésben eszközözlendő vizsgálatuk nemcsak kívánatos, de szükséges is: első sorban a *módszer* tekintetéből, a mely az idetartozó elemekre vonatkozólag azok természetéhez képest túlnyomón *irodalomtörténeti*; másod sorban pedig azért, mert — a mint már előbb említettük — a *folklore* tárgyai a népek közvetlen vagy közvetett érintkezésében ősidők óta máig is vándorolnak, s így az ethnologia egyik legfontosabb segéd-tudo-

mányának, a különben önállón is jogosult létü összehasonlító irodalom-búvárlatnak is tárgyai.

Végül még az alábbi bibliographiára nézve megjegyzendőnek vélem, hogy az épenséggel sem akar az ethnologia és folklore tanulmányába bevezető irodalom teljes összeállítása lenni, hanem csupán a jelen értekezésben tárgyalt kérdések felől bővebb tájékozódást kereső olvasónak kíván némi útbaigazítást nyújtani; egyúttal arra is módot szolgáltatván, hogy az előzőekben kifejtett álláspontunknak használt forrásainkhoz való viszonyát kiki annál könnyebben megítélhesse.

Irodalom. *Topinard*, L'Anthropologie. 4. kiad. Paris, 1884. (Magy. ford. Török Auréltól. Bpest, 1881.) *J. Ranke*, Der Mensch. Stuttgart, 1887. — *Waitz*, Anthropologie der Naturvölker, Leipzig 1859—64, 4 köt.; az 5. és 6. Gerlandtól 1870—71. *Bastian*, Der Mensch in der Geschichte, Leipzig 1860. *U. a.*, Das Beständige in den Menschenrassen. . . . Berlin 1868. *U. a.*, Ethnologische Forschungen, Jena 1871. *U. a.*, Geographische u. ethnologische Bilder, u. o. 1873. *Fr. Müller*, Allgemeine Ethnographie. 2. kiad. Bécs 1879. *Peschel*, Völkerkunde. 5. kiad. Lipcse 1881. *Ratzel*, Völkerkunde, Stuttgart 1887. *Tylor*, Researches into the early history of mankind and the development of civilization. 2. kiad. London 1870. (Ném. ford. az ered. 1. kiadás után Lipcse 1866.) *U. a.*, Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom, 2. kiad. London 1873. (Ném. ford. Lipcse 1873.) *U. a.*, Anthropology. Introduction to the study of man and civilization, London 1881. (Ném. ford. Braunschweig 1883.) *Bagehot*, Der Ursprung der Nationen, ném. ford. Lipcse 1874. *Bastian*, Allgemeine Grundzüge der Ethnologie, Berlin 1884. *Virchow-Bastian-Hartmann*, Zeitschrift für Ethnologie, Berlin 1869 óta. — *Bastian*, Beiträge zur vergleichenden Psychologie, Berlin 1868. *Lazarus-Steinthal*, Zeitschr. für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, Berlin u. Leipz. 1859 óta. L. különösen az I. köt. 1—73. l. V. ö. *Herm. Paul*, Principien der Sprachgeschichte. 2. kiad. Halle 1886. Einleitung. Továbbá: *W. Wundt*, Über Ziele und Wege der Völkerpsychologie (Philos. Studien IV, 1—27.) *Bastian*, Der Völkergedanke im Aufbau einer Wissenschaft vom Menschen, 1881. — *A. Lang*, La Mythologie. Trad. par L. Parmentier. Avec une préface par Ch. Michel. Paris 1886. *Bastian*, Das Religiöse in ethnolog. Auffassung, Jena 1871. *A. Lang*, Custom and Myth. London 1884. *U. a.*, Myth. Ritual and Religion, London 1887. — *F. Liebrecht*, Zur Volkskunde, Heilbronn 1879. *Chambers Encyclopaedia*: art. «Folklore» (Thomas Davidson-tól). *Puymaigre*, Folk-lore, Paris 1885. *P. Sébillot*, Le Folk-lore (Revue d'Anthropologie XV, 290—302, Paris 1886). *Gustav Meyer*, Essays und Studien zur Sprachgeschichte und Volkskunde, Berlin 1885. («Folklore» 145—162. l.) *L. Katona*, Zur Litteratur und Charakteristik des magyarischen Folklore: I. Allgemeine Char. des Folklore. (Zeitschr. f. vgl. Litteraturgesch. u. Renaissance-Litteratur, Neue Folge Band I, Heft 1. Berlin 1887.) *Folk-Lore Journal* Vol. II: Folk-Lore Terminology. Id. by *Alfr. Nutt*. Vol. III: The Science of Folk-Lore by *Charlotte S. Burne*. Id. by *G. L. Gomme*. Id. by *E. Sidney Hartland*. Id. by *A. Machado y Alvarez*. Vol. IV: Classification of Folk-Lore by *Charlotte S. Burne*. Principles of the Classification of Folk-Lore by *J. S. Stuart Glennie*. Folklore as the Complement of Culture-Lore in the Study of History by *J. S. Stuart Glennie*. The Science of Folk-Lore, with Tables of Spirit Basis of Belief and Custom by *Captain R. C. Temple*. *The Journal of American Folk-Lore*. Vol I, p. 79: Notes and Queries (on the term. «folk-lore»). Boston and New-York 1888. — *Herbert Spencer*, The classification of the sciences, 3. kiad. London 1871. *U. a.*, Principles of Sociology, London. (Ném. ford. Stuttgart 1877.) *U. a.* (ném. ford.) Einleitung in das Studium der Sociologie, Leipz. 1875. *Gumplovitz*, Grundriss der Sociologie, Bécs 1885.

Az emberiség statisztikája.

Nagy Géza számításai 1889. végeig közzétett források alapján.

I. Árjaság (indo-európaiak).

1. *Hinduk* (hindi 100 millió, bengáli 45 millió, marathi 17 millió, pendjabi 14 millió, guzerati 9 millió, kasmiri 3 millió, szindhi 3 millió, oriya 2 millió, népáli vagy ghorka 2 millió, szinghal $1\frac{1}{2}$ millió, szijapus vagy kafir 1 millió, aszami 1 millió, cigány 900 ezer, dardu 400 ezer). Összesen 200 millió.

2. *Irániak* (perzsa 10 millió, afgán 4 millió, kurd $1\frac{1}{2}$ millió, beluds 1 millió, hezare és aimak 350 ezer, parz 300 ezer, lur 150 ezer, osszét 80 ezer, tát 70 ezer.) Összesen 17 millió.

3. *Illyr-asiota* (örmény $2\frac{1}{2}$ millió, albán $1\frac{1}{2}$ millió.) Összesen 4 millió.

4. *Szlávok* (orosz 80 millió, és pedig: nagy-orosz 55 millió, ukrainai vagyis kis- és fehér-orosz 25 millió; — lengyel 13 millió: csehtót $8\frac{1}{2}$ millió, és pedig: cseh $6\frac{1}{4}$ millió, tót vagy szlovák $2\frac{1}{4}$ millió; — lužicz vagy szorb 130 ezer; — délszláv $7\frac{3}{4}$ millió, és pedig: szerb $3\frac{3}{4}$ millió, horvát $2\frac{1}{4}$ millió, szlovén vagy vend $1\frac{1}{4}$ millió, bosnyák 750 ezer; bolgár 4 millió.) Összesen 113 millió.

5. *Lettek* (litván $1\frac{1}{2}$ millió, lett $1\frac{1}{4}$ millió, žmud 1 millió.) Összesen $3\frac{3}{4}$ millió.

6. *Germánok* (angol 95 millió, német 70 millió, skandináv $10\frac{1}{2}$ millió, és pedig svéd $5\frac{1}{2}$ millió, norvég $2\frac{1}{2}$ millió, dán $2\frac{1}{4}$ millió, normann 150 ezer; — holland $9\frac{1}{4}$ millió, askenáz-zsidó $3\frac{1}{2}$ m.) Összesen 188 millió.

7. *Románok* (francia 46 millió, ebből provençal 13 millió, vallon $4\frac{1}{2}$ millió, negro-francia $1\frac{1}{2}$ millió; — spanyol 42 millió, ebből mintegy 300 ezer perusim-zsidó; olasz 34 millió; portugál 18 millió; oláh $8\frac{3}{4}$ millió, ebből macedóniai 250 ezer, rumir 8 ezer; — rhaetoromán vagy ladin 85 ezer.) Összesen 149 millió.

8. *Kelták* (ír $1\frac{1}{2}$ millió, breton $1\frac{1}{4}$ millió, walesi vagy kymmer $1\frac{1}{4}$ millió, skóciai vagy gael 500 ezer, manx 12 ezer.) Összesen $4\frac{1}{2}$ millió.

9. *Görögök* összesen 5 millió.

Az árjaság összes száma 684 millió.

II. Ős-európaiak.

1. *Kaukázusiak* (kartuli vagy grúz $1\frac{1}{4}$ millió, leszgh 460 ezer, adighé vagy cserkesz 200 ezer, láz 200 ezer, miszdseg vagy csecsencz

150 ezer, abcház 130 ezer, ubi 25 ezer, psav 4.300, tusin 4.100.) Összesen $2\frac{1}{2}$ millió.

2. *Iberiai* (bászok) összesen 800 ezer.

III. Ural-altajiság (turánok).

1. *Dravidák* (telugu 17 millió, tamil 14 millió, kannada 8 millió, malajálám 4 millió, gond 2 millió, kolh 1 millió, brahui 500 ezer, tulu 300 ezer, rádsmahál, oraón, kota és toda 200 ezer, malediv 150 ezer.) Összesen 47 millió.

2. *Japán-koreaiak* (japáni $39\frac{1}{2}$ millió, kaszli vagy kóreai 12 millió.) Összesen $51\frac{1}{2}$ millió.

3. *Mandsu-mongolok* (mandsu 3 millió, tunguz 100 ezer, — mongol 2 millió, ölot vagy kalmük 570 ezer, burját 300 ezer.) Összesen 6 millió.

4. *Török-tatárok* (török 14 millió, és pedig: ozimanli 10 millió, azerbejdáni $1\frac{1}{2}$ millió, kaukázusi 1 millió, ilat 600 ezer, jürük 400 ezer, kulugli 300 ezer, kizilbas 230 ezer, anadoliai nogaj-tatár 100 ezer; balkáni tatár 100 ezer: — csagataj 5 millió, és pedig: özbeg 2 millió, uigur 1 millió, szárt 1 millió, turkomán 900 ezer, karakalpak 100 ezer, tarancsi 50 ezer, pakpulik 20 ezer: — kirgiz 3 millió, és pedig: kazak $2\frac{1}{4}$ millió, karakirgiz 300 ezer, burut 200 ezer, kuroma 160 ezer, kipcsak 70 ezer: — volgai tatár vagy böszörmény $2\frac{1}{2}$ millió, és pedig: kazáni vagy bolgár $1\frac{1}{2}$ millió, baskir 800 ezer, mescserják 150 ezer, teptyer 130 ezer, keresen 30 ezer, beszermjén 4.600: — csuvas 650 ezer; nogaj, krimi, kumük, karacsaj és kundur 300 ezer; jakut 100 ezer; szibériai tatár 100 ezer.) Összesen $25\frac{1}{2}$ millió.

5. *Ugorok* (magyar $7\frac{3}{4}$ millió, ebből székely 460 ezer, kun 160 ezer, palóc 120 ezer, jász 90 ezer, csángó 60 ezer, göcseji 25 ezer, ormánysági 13 ezer, őrségi 10 ezer, szlavóniai 6 ezer: — johariai 30 ezer és pedig: vogul 7.000, osztyák 23.000: — permi 430 ezer és pedig: votják 276 ezer, zürjén 86 ezer, permják 68 ezer: — volgai 1.410.000 és pedig: erza-mordvin 765 ezer, moksa-mordvin 385 ezer, cseremisiz 260 ezer: — finn 3 millió, és pedig: szuómi 2 millió, karjalai 193 ezer, csüd vagy vót és vepsz 143 ezer, észti 750 ezer, liv 2.500: — lapp 29.400.) Összesen $12\frac{2}{3}$ millió.

6. *Szamojédok* összesen 15 ezer.

A turánság összes száma $142\frac{2}{3}$ millió.

IV. Indo-khinaiak.

1. *Khinaiak* (kvanhoa 230 millió, fukien 140 millió, kvantung 30 millió, ebből punti 23 millió, hakka 4 millió, hokli 3 millió.) Összesen 400 millió.

2. *Hátsó indiaiak* (annamita 15 millió, thai vagy sziami 5 millió, lao 2 millió, khom vagy kambodsai $1\frac{1}{2}$ millió stb.) mintegy 25 millió.

3. *Tibet-birmaiak* (hodsik vagy tubetiek, tangutok, dsattok, hszifának, mranmák vagy birmaiak, kakhyk, bhutiják, lepcsák stb.) mintegy 8–10 millió.

4. *Hegyi népek* (miaócok s egyéb) mintegy 4–5 millió.

Összesen 440 millió.

V. Sémiták.

1. *Arabok* (arab 20 millió, himjár 2 millió, abesszinai vagyis amhara és tigréi $1\frac{1}{2}$ millió, máltai 200 ezer.) Összesen 24 millió.

2. *Zsidók* (héber nyelvűek, Marokkóban, Tuniszban, Arábiában, Lengyelországban) mintegy 1 millió. (Az összes számuk $7\frac{1}{2}$ millió, ebből mintegy $3\frac{1}{2}$ millió esik a német jargont beszélő askenázokra, mintegy 300 ezer a spanyol jargonu perusim-zsidókra, 2–3 ezer a tatár nyelvű karaitákra: a többi nyelvileg teljesen beolvadt a németekbe, magyarokba, lengyelekbe, oláhokba, francziákba, angolokba, hollandokba, olaszokba stb.)

3. *Aram-khaldok* (maronita 200 ezer, drúz 100 ezer, khald 30 ezer.) Összesen 330 ezer.

A sémiták összes száma mintegy 25 millió.

VI. Khámiták.

1. *Aethiópok* (szomali, galla, falasa stb.) 15 millió.

2. *Berberek* (marokkói amazirgh mintegy 2 millió, fezi sellők mintegy 2 millió, algiri kabil és tuniszi krumir mintegy $1\frac{1}{4}$ millió, tripoliszi és szaharai imoságh mintegy 1 millió, tuareg vagy targhi mintegy 400 ezer.) Összesen 7 millió.

3. *Egyiptomiak* (bisarik vagy bedsák mintegy 400 ezer, berabrak mintegy 300 ezer, koptok mintegy 300 ezer.) Összesen 1 millió.

A khámiták összes száma mintegy 23 millió.

VII. Afrikaiak.

1. *Négerék* vagy *szudániak* (köztük legnevezetesebbek: a hausszák mintegy 8 millió, mandingók vagy vangarák mintegy 7 millió, kanorik vagy bornuiak mintegy 5 millió, szonrhajok mintegy 5 millió, mabák Vadaiban és Darfurban mintegy 4 millió, odsik Asantiban s a szomszédos tartományokban 3 millió, dsolofok vagy volofok 3 millió, jorubák 3 millió stb.) mintegy 70–75 millió.

2. *Bantuk* vagy *kafferek* (köztük nevezetesebbek a kimbundák mintegy 12 millió, lundák mintegy 5 millió, mukurangák 3 millió, vagandák vagy ugandaiak $2\frac{1}{2}$ millió, makalakák 2 millió, zuluk 1 millió, becsuának 1 millió stb.) Összesen mintegy 75–80 millió.

3. *Pullók* vagy *fullahok* mintegy 7–8 millió.

4. *Nubák* (nyam-nyamok, fundsik, baggarák, sankolok vagy sangallák stb.) mintegy 4—5 millió.

5. *Hottentották* (korák, namák, busmánok, griká, hererok, akkák stb.) mintegy 200 ezer.

Az afrikaiak összes száma mintegy 170 millió.

VIII. Malaj-polynézek.

1. *Malájok* (jávai mintegy 13 millió, szundai mintegy 6 millió, tagal 5 millió, maláj 4 millió, biszaja 2 millió, hova $1\frac{3}{4}$ millió, dajak $1\frac{1}{2}$ millió, battak 1 millió, alfur 800 ezer, mankaszar 700 ezer, harafor 700 ezer, timori 600 ezer, bugin 200 ezer, hainan 200 ezer.) Összesen $37\frac{1}{2}$ millió.

2. *Polynézek* (maorik, kanakok vagy havaiiak, szamoák, tongák, tahitaiak, rarotongák, paumotuk, nukuhivák, mangarévek, fakafák.) Összesen 250 ezer.

A malaj-polynézek összes száma 38 millió.

IX. Oceániaiak.

1. *Pápua* mintegy 2 millió.

2. *Ausztráliai* mintegy 200 ezer.

3. *Melanez* mintegy 150 ezer.

Összesen mintegy $2-2\frac{1}{2}$ millió.

X. **Amerikaiak** vagy **indianok** (kicsuák vagy peruiak mintegy $2\frac{1}{2}$ millió, aztek-toltek mintegy 2 millió, guarani mintegy $1\frac{1}{2}$ millió, maya Guatemalában és Yucatanban 1 millió, aymara Boliviában 800 ezer, muysca Columbiában 500 ezer, quitu Ecuadorban 500 ezer, az észak-amerikaiak közt: algonkinok 80 ezer, dakoták 60 ezer, appalachianok 50 ezer, athapaskák 35 ezer, szonorik 20 ezer, irokézok és huronok 5 ezer stb.) Összesen mintegy 10 millió.

XI. Sarkvidékiek.

1. *Eszkimók* (innuit 34 ezer, aleut 16 ezer, kalele 10 ezer, mikmak 2 ezer), 62 ezer.

2. *Szibériaiak* (aino 30 ezer, csukcs 7 ezer, giljek 6 ezer, korjek 4.500, kamcsadal 2 ezer, jukagir 1,100, jensiszi osztyák 1,000 stb.) mintegy 58 ezer.

Összesen 120 ezer.

Az emberiség összes száma mintegy 1540 millióra tehető. Ebből a nevezetesebb népek:

I. csoport (100 millió fölül):

1. Kvanhoa (khinai)	230 millió.
2. Fukien	140 »
3. Hindi	100 »

II. csoport (40 millió fölül):

4. Angol	95	millió.
5. Orosz	80	»
6. Német	70	»
7. Franczia	46	»
8. Bengáli	45	»
9. Spanyol	42	»

III. csoport (20 millió fölül):

10. Japáni	39 $\frac{1}{2}$	millió.
11. Olasz	34	»
12. Kwantung (khinai)	30	»
13. Arab	20	»

IV. csoport (10 millió fölül):

14. Portugál	18	»
15. Marathi (Hindu)	17	»
16. Telugu (Dravida)	17	»
17. Annamita (Indokhinai)	15	»
18. Tamul (Dravida)	14	»
19. Török	14	»
20. Pendsabi (Hindu)	14	»
21. Jávai (Malaj)	13	»
22. Lengyel	13	»
23. Kaszli (Koreai)	12	»
24. Kimbunda (Afrikai)	12	»
25. Skandináv	10 $\frac{1}{2}$	»
26. Perzsa	10	»

V. csoport (5 millió fölül):

27. Holland	9 $\frac{1}{4}$	»
28. Gužerati (Hindu)	9	»
29. Oláh	8 $\frac{3}{4}$	»
30. Cseh-tót	8 $\frac{1}{2}$	»
31. Kannada (Dravida)	8	»
32. Pullo (Afrikai)	8	»
33. Haussza (Afrikai)	8	»
34. Magyar	7 $\frac{3}{4}$	»
35. Szerb-horvát-szlovén	7 $\frac{3}{4}$	»
36. Berber (Khámita)	7	»
37. Mandingó (Afrikai)	7	»
38. Szomali (Khámita)	6	»
39. Galla (Khámita)	6	»

40. Szundanez (Malaj)	6	millió.
41. Görög	5	»
42. Csagataj	5	»
43. Thai (Sziami)	5	»
44. Tagal (Malaj)	5	»
45. Kanori (Afrikai)	5	»
46. Szonrháj (Afrikai)	5	»
47. Lunda (Afrikai)	5	»

VI. csoport (1 millió fölül).

Ezek közül megemlítjük a következő népeket: afghán és bolgár 4—4 millió, (szerb $3\frac{1}{2}$ m.), finn, mandsu és kirgiz 3—3 millió, — örmény, litván-žmud. volgai tatár és perui vagy kicsua $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ millió, (tót és horvát $2\frac{1}{4}$ — $2\frac{1}{4}$ millió), mongol és aztek 2—2 millió, — kurd, albán, ír és guarani-indián $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$, lett, breton, (szlovén), walesi, georgiai $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{4}$ millió, mordvin 1.150,000 héber nyelvű mintegy 1 millió stb.

VII. csoport (1 millió alatt).

Ezek közül említésre méltók: a cigányok (900 ezer), bászkok (800 ezer), bosnyákok 750 ezer), csuvasok (650 ezer), kalmükök (570 ezer), gaélek vagy skótok (500 ezer), burjátok, krimi tatárok, az ó-egyptomiak ivadéakai: a koptok, a szir eredetű maronita-drúzok (3—300 ezer), votjákok (276 ezer), cseremiszek (260 ezer), cserkeszek (200 ezer), abcházok (130 ezer), tunguzok, jakutok és szibériai tatárok (1—100 ezer), a százezernél is kisebb számú népek közé tartoznak a polynézek, igen sok indián nemzet, továbbá a zürjének (86 ezer), permjások (68 ezer), az egykor 10—15 milliónyi asszir-babyloni nép maradványa a khaldok (30 ezer): a lappok (29,400), az osztyákok (23 ezer), szamojédek (15 ezer), vogulok (7 ezer).

Magyarországi néprajzi muzeum.

*A társaság muzeumi bizottságának előterjesztése a vallás- és közokt.
minisztériumhoz.*

Nagyméltóságu Miniszter Ur!

Az 1889-ik év folyamán megalakult «Magyarországi Néprajzi Társaság» választmánya saját kebeléből egy szűkebb bizottságot küldött ki a végett, hogy ez egy hazai néprajzi muzeumnak ügyét megbeszélje, esetleg konkrét javaslatokat, ha szükségesnek látja mindennemű lépéseket tegyen, melyek ez ügyet előbbre vinni alkalmasak.

Mély tisztelettel alólirottak, mint e szűkebb bizottság küldöttei jelenünk meg Nagyméltóságod kegyes színe előtt, hogy előterjesztésünket nagybecsű figyelmébe ajánljuk.

Mindenek előtt megjegyezzük, hogy e lépésünkre főképp az a körülmény bátorított, hogy Nagyméltóságod a társaság alakuló közgyűlésén képviseltette magát, s ezzel bizonytságot tett a mellett, hogy az ethnographia, illetőleg ethnologia és folklóre nagy fontosságáról meg van győződve, ennek ápolását, fejlesztését művelődésünkre nézve fontosnak tartja.

Ezek után legyen megengedve, hogy a tárgyat, a mint következik, kifejthessük.

Ismeretes dolog, hogy az «ethnographia» a legujabb időkig is alig jelentett többet, mint mindenféle különösségek és furcsaságok gyűjteményét, a melyek legfeljebb fali díszítésnek, ritkábban útleírások tarkítására használtattak: sőt ez a dolog annyira elemi volt, hogy az «ethnographiai gyűjtemény» egyértelmű volt u. n. «vad népek» használati tárgyaival, első sorban pedig fegyverzetével.

Mélyebb felfogása a tárgynak alig-alig volt észrevehető s tény az is, hogy bizonyos tudományszakok művelői még mai napság is kicsinyelő véleményt táplálnak az ethnographiáról és tulajdonképeni földadatairól.

Ez utóbbi különben mindig is a keletkező tudományszakok sorsa volt.

A mélyebb, tudományos fölfogás mást mond a dologról: különösen képen pedig szemünk elé állítja egyikét a legtökéletesebb homológiaiának, a mely csak képzelhető.

Annak a szerves életnek, melyet ma észlelhetünk. lényegét csak úgy közelíthetjük meg, ha bemélyedünk a föld rétegzeteibe s fölkutatjuk a kihalt lények maradványait: ezek tanítanak reá a fejlődési és átalakulási menet létezésére és irányára s így a szemünk láttára folyó szerves élet megítélésében megóvnak a hamis felfogástól, tehát megközelíttetik velünk az igazat, a valót, azaz: minden tudásnak végső célját.

Éppen így az, a mit mi nevezünk «ethnographiának», s a mi foglalatja a tiszta emberinek úgy szellemi, mint anyagi tekintetben, még pedig a történelmi fejlődés menetei szerint.

Éppen úgy, mint a geologusnak, nekünk is sokszorosan a föld rétegei nyújtják az emberre nézve az első tanúságokat. Az, a mit történet előtti (præhistoricus) kornak nevezünk s a mi, mint ilyen, tisztán az emberre vonatkozik, reátanít a fejlődés és átalakulás meneteire. És itt egy nevezetes kölcsönösségre is bukkanunk, t. i. arra, hogy valamint számos recens viszonyra csak a præhistória derít világot, úgy megfordítva számos

recens viszony világot vet a praehistoricus jelenségekre. A praehistoricus korra vonatkozó ismereteink tisztán tárgyakhoz vannak kötve, még pedig leginkább használatiakhoz. Ezek a tárgyak sok időn át a némák közé tartoztak, mert hiszen a feliratok az e korbeli emlékeken nem fordulnak elő; ám minél szorosabban foglalkozik ezekkel a tudomány, még pedig összehasonlító alapon, annál inkább szűnik a tárgyak némasága: mert teljesen való az, hogy nem egy használati tárgy, forma és alkalmazás szerint mai napig is megmaradt, vagyis teljesen azonos a praehistoricussal s így ott, a hol a felirat teljesen hiányzik, megszólal s útba igazít az analógia.

Ezen a nyomon haladva, egyszerre ott állunk az emberiségnek recens rétegeztei előtt s csakhamar reájövünk, hogy ezeknek legalsóbbjain kell kezdenünk, ha a fejlődés menetét és irányát föl akarjuk fogni, ha a valót és igazat meg akarjuk közelíteni.

A legalsóbb réteg alatt nem értjük a legértéktelenebbet, hanem azt, mely a legeredetibb, érintetlen elemeket foglalja magában, azokat, a melyek a társadalmi egységek nagy zömét alkotják, a melyekkel mindenkor és mindenben számot kell vetni, nemcsak azért, mert számszerint a legnagyobbak, hanem főképen azért, mert bennök él az, a mit népléleknek nevezünk: az, mely szóban, gondolatban, képek szövésében, a szemlélődés sajátosságában, szokásban, a létért való küzdelemben nyilvánkozik őseredetien és a mi tisztán, természetesen fejlődik is.

E néplélek sokszorta reányomja sajátosságát a használati tárgyakra is; megszólal a formában, az ékitményben, a fogásokban s abban a népies művészetben, mely még teljesen nélkülözi az iparszerűség jellemét. Sokszorosan észreveszszük, hogy e viszonyoknak tanulmányozása világot vet a praehistoria homályába — a mint ezt már érintettük is — és világot vet a társadalmi egységek — emberfajok, nemzetek stb — érintkezési pontjaira, vagy éppen rokonságára is.

És mindezeknek összesége reátanít arra is, hogy annak, a mit magasabb műveltségnek nevezünk, szerves kapcsolatban kell maradnia a néplélekkel, mert az egészséges s kölcsönös hatásból eredő fejlődés másfépen nem is képzelhető: de a kapcsolatnak és kölcsönösségnek meg kell lennie még a közkormányzatra való tekintetből is, melynek igazi bölcsessége tulajdonképen a kormányzott elemek sajátosságainak minél alaposabb fölismerésében rejlik.

Ez volna futólagos vázlata annak az eszmemenetnek illetőleg elvi sorozatnak, mely ma a legműveltebb nemzeteket is reábirta arra, hogy a néprajzzal tudományosan foglalkozzanak, e rendkívül fontos tudomány-szagnak néprajzi muzeumok képében intézményeket állítsanak, a melyek

az egyetemesség mellett, saját nemzeti elemeik fölismerésére is kellő súlyt fektetnek.

Ez utóbbi tétel úgyszólván erőhatalommal állítja eléink hazánkat, reánkényszerít, hogy annak épen a néprajzra, mint tudományzakra való fontosságát latoljuk, s ezen a soron igazán legsajátosabb érdekünkben megállapodásokra jussunk, még pedig két főoknál fogva.

Az első ok ma már szerencsénkre a köztudatba ment át s az, hogy t. i. művelődés tekintetében előre kell törnünk, mert ebben rejlik fennmaradásunk egyik biztosítója.

A másik ok az, hogy a néprajz tudományos művelésére nemcsak irodalmi, hanem bizonyos gyűjteményes, muzeális alapunk is van, mely azonban ma még részben széttagolt, részben teljesen hozzáférhetetlen, tehát igazi holt kincs.

Az első okra nézve kimondható, hogy első sorban meg kell ismerünk önmagunkat, a mi nálunk sokkal nehezebb, de értékesebb tudományos problema, mint bárhol másutt, mert azzal a ténnyel állunk szemben, hogy egy bevándorolt népfajnak mintegy természetes supremáciaja alatt, a nemzetiségeknek egész gyűjteménye egy ezeréves állapotot bír alkotni; sőt annak fejlődése még folyamatban van.

E csodálatos jelenségnek földterítése, tudományos néprajzi és néplélektani alapokon, saját művelődésünknek előkelő feladata és érdeke, melynek eredményével hozzájárulhatunk a nemzeti lét biztosításához és befolyhatunk a művelődés egyetemébe is.

A második okra nézve kérjük Nagyméltóságodat, engedje meg kegyesen, hogy teljesen alkalmazott alakban szólhssunk.

Nekünk erre a rendkívül fontos tudományzakra is iskolát kell teremtenünk, olyat, a mely legbiztosabban állandó, specziális intézményekből úgyszólván önként fejlődik.

Ezek az intézmények: muzeumok és az azokhoz kapcsolt specziális könyvtárak.

Nekünk ennél fogva *néprajzi muzeumra, ehhez fűzött specziális könyvtárra van szükségünk*, hozzá oly irodalmi közegre, mely a népléleknek szóban kifejezett nyilvánulásait fölgyűjti és biztosítja.

Egyedül ez lehet alapja az iskolának, mely majdan magát a tudományzaktól is fölvirágoztathatja; itt pedig az álladalomnak kell közbelépnie, mert egy társaság, mely viszonyainak sajátosságánál fogva erejében szükségképen korlátolt, legfeljebb a propagandára s némi irodalmi tevékenységre vetheti magát.

Mindent egybefoglalva, mi a meglevő alapot a következőkben látjuk.

Az egyetemi tanszékkal kapcsolatban dr. Török Aurél egyetemi tanár összeszerzett egy anthropologiai gyűjteményt, melynek fejlődése azonban folyton akadozik. főképen azért, mert minden szerves kapcsolatból kiszakítva magára áll. Ez a gyűjtemény tulajdonképen az ethnographiához — tudományos értelemben véve — tartozik s itt közbevetjük, hogy merőben helytelennek tartjuk azt, ha az ethnographia az iparművészettel hozatnék kapcsolatba, mert e kapcsolat a dolog természeténél fogva csak összekényszerítés lenne. Már a praeistoriai alapra való tekintet is arra utal, hogy az anthropologia az ethnológiától el nem választható.

A magyar Nemzeti Muzeumnak van egy néprajzi osztálya, mely már a szükséges bifurcatió elemeit is magában foglalja, a mennyiben egyik része egyetemes, a másik része nemzeti jellegű. Ez az osztály úgy, a mint ma van elhelyezve, majdnem teljesen holt kincs, mert nagy része egyáltalában hozzáférhetetlen: innen van az is, hogy fejlődése alig vehető észre.

Vannak az iparművészeti muzeumban bizonyos elemek, melyek iparművészeti tekintetben semmit, néprajzi tekintetben sokat képviselnek.

Megvannak még annak a nagy gyűjteménynek is némely maradványai, a melyet a magyar állam az 1873-diki bécsi nemzetközi kiállításon bemutatott.

Megvan egy az állatkertben elhelyezett, de az állam tulajdonát képező népies halászszerszám gyűjtemény.

Magában véve már ez az anyag is, mely mai széttagoltságában s alig némely részében pusztá látványosság. összehozva és szakszerűen rendezve, már igen jelentős tudományos tőkét nyújthatna, egyesíthetné, munkára serkenthetné tudományos erőinket, s a mi szintén nagy fontossággal bír, fölélesztené a gyűjtésre és adakozásra való kedvet, mely ma szunnyadoz, mert nem látja az áldozatnak foganatját. A gyűjtésre nézve igen nagy súlyt kell fektetnünk, különösen azért, mert a néprajzra nézve fontossággal bíró anyag a modern közlekedés s így a kereskedelem terjedésével ijesztő rohamossággal pusztul; áll pedig ez különösen a tiszta magyarság lakta vidékekről, hol a háziipar teljesen kiveszett s minden foglalkozás, különösen szerszám szerint, merőben átalakul.

Az egész felsorolt anyag, teljesen Nagyméltóságod ügykörébe tartozik, egészen rendelkezésére áll és semmi kétség, hogy Nagyméltóságod törekvése az anyag felhasználása tekintetében, a mi szerény óhajításunkkal találkozik.

Igy tehát tulajdonképen csak az épület kérdése van hátra s any-

nyival inkább megfontolandó, mert ismeretes előttünk az a tény, hogy fennálló tudományos intézeteink között nincsen egyetlen egy sem, mely egy önálló tudományszak fejlődő gyűjteményeinek helyet adhatna. Már pedig helyre okvetetlenül szükség van, már azért is, a mit a néprajzi anyag rohamos pusztulásáról mondani bátorkodtunk.

A «Néprajzi Társaság» szűkebb bizottsága a maga részéről azon volt, hogy az épület kérdését minden oldalról meghányja-vesse.

Tekintetbe vette még azt is, vajjon nem a fővároshoz kellene-e fordulni, melynek egy néprajzi muzeum megteremtése nagyon is érdekében feküdne, mert nem kis mértékben szaporíthatná az idegenek forgalmát.

De a szűkebb bizottság végre is — és nagyon természetesen — abban állapodott meg, hogy nem óhajtható, hogy egy ily fontos, művelődésünket kiegészítő intézményünk, kivonassék az állami közoktatás keretéből: s hogy elvégre is a csak az imént megalakult «Magyarországi Néprajzi Társaság» mostani helyzetében nem is tehet mást mint azt, hogy kérő szavával oda fordul, a hol a néprajz iránt érdeklődést vett észre, s a hol ezenfelül megvan a kellő belátás és hatalom arra, hogy a fontos ügyet megoldás felé vezesse.

(A nélkül, hogy más irányu elhatározásoknak praejudicálni akar-nánk, inkább csak czélszerű például megemlíteni bátorkodunk, hogy a nemrég technologiai muzeumul szolgált úgynevezett Beleznay-kert helyi-seit lehetne legalkalmasabban ethnographiai muzeummá átalakítani.)

Ilyen alapokon és az imént hangoztatott meggyőződésben állunk meg Nagyméltóságod kegyes színe előtt abban a biztos hitben és reményben, hogy Nagyméltóságod előterjesztésunktől jóakaró figyelmét nem tagadja meg.

Kelt Budapesten, 1889. december hó 24-ikén.

Nagyméltóságodnak

tisztelő hívei

(Aláírások.)

A svájcezi „hunnok“.

Dr. Réthy Lászlótól.

Az 1888-ik évi nyár közepén, Délnémetországban tett tanulmány-utam alkalmával Elzászból a francia Svájcba utaztam, hogy Neuchâtel és Lausanne érintésével Wallis kanton főhelyeit Sion és Siders városokat s az *anniviersi-völgyet* keressem fel, melyről e század eleje óta az a hír volt elterjedve, hogy apró falvaiban egy különös népfaj él, mely Attila hunnjainak maradéka.

E hunnok a châlons-sur-marnei nagy ütközet után huzódtak volna meg Piemont szomszédságában, Wallis kanton hegycsoportjainak rejtettebb völgyeiben s állítólag ma is olyan nyelvet beszélnek, melybe egy ismeretlen idioma szavai vannak vegyülve.

Nem nagy várakozással indultam útnak, midőn Lausanne-ból a genfi tó északi parthosszán, Wallison át Szent-Gotthárd felé közlekedő pályára ültem. Horváth Mihály emléke forgott eszemben, ki az emigráció idejében (1853-ban) már megjárta volt ez utat, de az anniviersi lakosság eredetéről csak határozatlan tudomást tudott szerezni . . . S hátha! mégis!

Vevey, Vernex, Montreux-Glion s Byron Chillon-ja alatt haladva el, nemzeti történetünk előkorszakának problémáin tűnődtem, s újból s újból jegyzeteimet vettem elő, szinte hitegetve magamat, hogy utamat nem fogom hiába megtenni. Többször elolvastam Horváth Mihály «A hunnok maradványai Schweizban, az anniviersi völgyben» című tanulmányának s Botka Tivadar «Millenium»-ának (Századok 1878.) egyes kijegyzett passzusait, melyek némelyike így szól: (Horváth M.) Bridel művéből: «Az anniviersi völgynek, miként hiszik, első lakosai azok a hunn katonák voltak, kik Olaszországból (!) menekülve, biztos helyet kerestek megtelepedésükre.»

Boccard st.-mauricei szerzetes kanonok Valais kantonról írott könyvéből: «Némely írók azt hitték, hogy az anniviersi völgyet ama tatár hordák egyike népesítette meg, kik Attila halála után mindenfelől üzve s kergettetve, a legvadabb hegységek s legismeretlenebb völgyekben voltak kénytelenek menedékhelyet keresni.»

E vélemények hatása alatt írta volt Horváth Mihály: «Sierre (németül Sieders) városából tehát, mely a Rhône folyam jobb partján, épen szemközt fekszik a folyam túlsó partján létező anniviersi völgy nyitásával, e völgybe egy vezető társaságában megindultam. Alig juték a hegyháton oly magasságra, hogy a fenvölgy elejének egy részét átpillantassam, teljesen meggyőződém, hogy egy megvert had menekülni vágyó csapata alig találhatott volna ennél rejtettebb zugot szabadulásra üldözői elől. A völgy nyílása, vagy torkolata néhány száz lábbal magasabban fekszik a Rhône nyílt völgyénél s ebből tekintve egy hegyhát által teljesen elfödöttetik . . . Hogyan juthattak e valóságos pokoluton keresztül a völgy első lakói annak belsejébe? vagy mivel a bejutás ez oldalról csaknem lehetetlennek látszik: nem más, szomszéd, több ezer lábnyi magas tetőkről ereszkedtek-e le, keresve biztos menhelyet, ki tudná megmondani?»

A mi a nyelvet illeti, Horváth Mihály azt vélte, hogy azt «egy

francia, olasz s talán gél nyelvekből összezaggyvált szabálytalan tájnyelv», — de némely helynevet a magyarból igyekezett megfejteni, mint: Penszék = fenszék, bennszék; székely: szék: Küimez = Külmező, Kú-vagy Kőmező; Luk = lyuk (nehéz bejárata völgyágban fekvő helység) stb.

Botka Tivadar idézett tanulmányában már nem hunnokokat, de magyarokat lát a hunnoknak tulajdonított svájci emlékekben. Nyugaton — ugymond — az élő emberek szájról szájra adták a magyarok hunságát. Két rendű nyomai maradtak fenn ezen szóhagyománynak a német haza földén *mind mai napig*. Helvétia több helyein, különben az argaui cantonban a régi templomok, tornyok, kapuk, hidfők stb. falain emberemlékezetet haladó idők óta léteznek kőbe véselt emberfejek, melyek az egykor ott dúlt rémséges ellenségre emlékeztetésül szolgáltak s a köznép által részben «pogány» vagy «óriás» főknök — Heiden oder Riesen-Köpfe — részben pedig «hun»-fejeknek — Hunnen-Köpfe — hivatnak.

A svájci régészek közmegállapodása oda megy ki, hogy ezen *hun-fők* azon magyarokra vonatkoznak, kik a X. században Helvétia és Kis-Burgund földét gyakrabban bebarangolva pusztították.

Vannak Svájcban okleveles adatok is a magyarok hunnságáról. Így péld. a Lenzburg-család alapítványi oklevelében, mely 1101-ben kelt, egy birtoktanya «Hunnen-Villar» nevet viselt; egy másik 1385-diki okmányban pedig «Via Hunnorum» van jelezve.

Átmegyek a másik szóhagyományra, a vallisi canton hun maradvékaira. Erről két forrás fekszik előttünk, az egyik a Malten nevű földrajzi folyóiratból van átírva a Tudománytár 1833-iki és 35-iki köteteibe, másik a Történelmi Zsebkönyv nagy figyelmet érdemlő adaléka. Mind a kettő azon hagyományt írja le, hogy Wallis cantonban fekvő anniviersi völgy mostani lakosai azon hunnoknak maradvékai, kik Attila hadaitól elszakadva, ezen nehezen felfedezhető havasok szorosaiiba menekülván, ott telepedtek le állandóan.

A svájci tudósok, különösen a vallisi történetek egyik legértelmesebb mivelője, Rivaz kanonok jegyzetei szerint a kérdéses völgy lakosai nem Attila hunjaitól származnak, hanem inkább Svájcznak e vidékén barangoló X. századbeli magyarok idemenekült utódai lesznek stb.

Horváth Mihály és Botka Tivadar határozatlan tudósításai némi reménynyel kecsegtettek, hogy ha Anniniersben hunn nyomokra nem is, de talán kelta vagy rhäciai nyelvmaradványokra fogok találni, melyek segítségével a praehistorikai ethnologia egyes homályos kérdéseiben némi új álláspontot is fogunk nyerni.

Dél felé a Rhône völgyének legszebb tájképe egész pompájában tárult

szemeim elé, mely utamnak egyszersmind célja is. Messziről két, a völgyet megszakító magaslat tűnt fel, alattuk a házak sokaságával, mi olyan benyomást tett rám, mintha Dévát és Segesvárt látnám váraik és romjaikkal egymás mellett.

E város vidékein laknak a keresve keresett hunn utódok.

Megérkezve Sionba, egy könyvesboltba mentem, hogy a vidék topographiai viszonyainak ismeretéhez a szükséges eszközöket megszerzzem: aztán hol egyedül, hol pedig egy, a vidéken ismerős sioni társaságában, gyalogszerrel, lovon és kocsin bejártam a környéket, a völgyek, hegyoldalak s magaslatokon elszórva épült falvakban keresve hunnjaink nyomát.

A nép, melyet találtam, az egész vidéken többnyire pásztorkodásból él, tej- és sajtgazdaságot folytat; kis házaik fából építvék, melyekben ember, juh, sertés, tyúk együtt lakik; élelmük főrésze tej, sajt s rozsenyérből áll, melyet évente kétszer sütnek. Egész nagy környék templom s iskola híján van s a hegylakók csak nagy ünnepeken keresik fel a völgyek nagyobb falvainak egyházait, vagy egy-egy francia pap járja meg a falvakat, legszükségesebb egyházi funkcióit végzendő el. Az iskolázás ilyen vidékeken csak a legprimitívebb lehet, télvíz idején pedig, mikor a hófúvások az utakat járhatlanná teszik, épen lehetetlen is. A szomorú szegénység s elmaradottság az, mely e hegyvidékek lakosságát jellemzi s azt más gazdagabb kantonok népétől megkülönbözteti. Boldog tudatlanságban születik, él s hal meg a wallisi havasok lakója s még arról is alig van valami fogalma, hogy a szabad Helvéczia gyermeke.

Az emberek külső typusa, élet, szokások bármennyire különbözzenek is e vidéken, a német és francia Svájcz embereitől s társadalmaitól: én semmi olyast nem tudtam bennök látni, a mit a környezet, a természet meg ne értetne. Mi van ebben a fajban mégis, a minek magyarázatát a hunnokig kell felmenni? sehogysem tudtam felfogni.

Maga a nyelv hangzása és tartalmára nézve egyaránt olyan, a miben hiába keressük a vonásokat, melyek a hunn hipotézist indokolnák.

A nyelv, melyet Sion-Sieders vidékén Evolén, Conthey, Savièse, Val d'Anniviers, Lens, Chermigner, Mayeux, Ayer, St. Jean, Gremenz, Arbaz, Grimsuat, Vernemièse, Vetroz-ban stb. beszélnek, a francia nyelv patoisja, mely épen nem szabálytalan zagyalék (jargon), mint Horváth M. vélte. Francia paraszti nyelv az, mely hangtanilag a piemonti olaszba megy át, grammatikájára nézve is olyan szabályos fejlődés, miben a francia s olasz nyelvhatárok találkozását látjuk meg.

Az általam gyűjtött lexicalis anyag, a mennyire a körülmények

engedték, illetőleg a mennyiben a lakosság különféle elemeivel érintkezhettem, kiterjedt minden olyan fogalomkörre, a miben régi emlékeket kereshettem, de az eredmény minden irányban teljesen negatív maradt. Kutattam, vajjon a lőtartásnak, a síkföldre való emlékezetnek, bevándorlásnak van-e e népben valami nyoma? Kerestem vajjon helynevekben lappang-e valami keleti emlék? De mind hiába; nincs itt semmi, a mi az ural-altáji ethnológiának tárgya lehetne.

A nyelvekben a legkonzervatívabbak a számnevek: ha Anniviers és környékének lakossága vegyült faj s talán őstörténetünk egyik törmeléke: számneveiben kell valamit találnom, a mi eredményre vezet. De ott sincs mit keresni; a sokféle árnyalatu wallisi patoisban a számnevek anyaga és képzése mindenütt román (francia) némi hangtani közeledéssel az északi-olasz dialectusokhoz.

A mi e tájnyelvben idegenszerű a városlakók előtt: az a baromtenyésztés sokféle műszava és kifejezése: ez pedig nem egyéb olyan lokális fejlődésnél, a mit mindenütt megtalálunk, hol egy népfaj izolált helyzetében, szűk foglalkozására van szorítva, melynek fogalmait aztán nagy részletességgel tudja kifejezni. (Ilyen az erdélyi oláh pakulárok szó-bősége a pásztorkodás terminológiájában.)

Semmi, éppen semmi nyom, a legkisebb jel sem mutat arra, hogy hunn őseink hadi útjokban az anniviersi völgyben vonták volna meg magukat.

Ha a dolgot a modern antropológia szempontjából, elfogulatlanul tekintjük, maga az a körülmény, hogy Wallisban hegyi népről van szó, hihetetlennek tünteti föl az egész kombinációt, hogy hunnjaink, kikben Európa a legnagyobb lovas népet látta, mely a kengyel ismeretével a lovasság történetében korszakot alkot: *hegyek rejtekeibe* meneküljön s ott *pásztornéppé* alakuljon. Ilyen átalakulásokban ma már nem hiszünk. Ma tisztábban látjuk már a dolgokat, s tudjuk, hogy népek, ha nagy katasztrófák után hazát kell változtatniok, régi életviszonyaik szerint fogják sorsukat intézni. Lovas népek sík vidékekre vándorolnak el, leégett városok lakói elszélednek a világ négy tája felé, újból városokban keresve boldogulást, nomád népek új legelőket keresnek barmaiknak.

De honnan származik az a vélemény, hogy e vidék a hunnok korában népesült meg?

E kérdésre, az ismeretek mai eszközeivel, kielégítő választ adhatunk.

A hegyvidékek természeti határaikkal, ormaik és meredekeikkel, járhatlan síkátoraik rejtelveivel, az erdők s a szél zugásával, a tél zordonsága s a termő évszakok szegénységével mindenütt ugyanazt a szí-

vezetét hozzák létre a hegyi lakók gondolatvilágában, mely a népregek csodás alakjaiban, az óriások és kísértetekben nyer életet, mely érthetetlen természeti jelenségek okait babonás félelemmel jó és rossz szellemek, tündérek stb. befolyásában keresi. A wallisi kanton hegylakói «sauvage»-okról tudnak, kik hegyvidékeiket az ősidőkben lakták, a sziklafalakra roppant kötömegeket szakgattak le, azokat a völgyekbe görgették s sírokkul és emlékjelekül állították fel az utódok csodálatára.

Az anniviersi völgyben is mutattak nekem ilyen kötömegeket, melyek a sauvage-ok (vademberek) temetőit jelölik, a mik tulajdonképen nem mások, mint természeti katasztrófák útján a völgyekbe került kőkolosszusok.

E népregek hozták létre a hunn-eredet hírét.

Bourrit genfi író a múlt század végén «Voyage dans les Alpenins» című könyvében írta meg először, hogy Wallis őslakói (a sauvage-ok) a menekülő hunnok voltak s e képzetet csakis az akkor még pályájában levő praehistorikai tudásból meríthette, mely az Északnémetország területén *hünengräber*, *hünenbetten*, *hüenentrille*, *hünenburgen* név alatt ismert őskori telepekkel kezdett először foglalkozni. E köemlékek, sírok, kőhalmazokat más vidékeken riesen- vagy teufelsbetten, teufelsaltäre, teufelsküchen, steinöfen, schlüppsteine nevek alatt ismeri a német parasztnép.

A hünengräber stb. féle köemlékeket a népethymológia már a középkorban a *hunnokkal* kapcsolta össze; a Niebelung-ének szerkezetében régen felismerték, hogy *hunn történeteik* a népethymológiának köszönik létüket, mely a hünengräber jelentését nem értve, a hősköltemény *mythologiai alakjait* a történeti *hunnokkal* zavarta össze.

Az újabb ősrégészeti tanulmányok kimutatták, hogy a hünengräber, hünenbetten szóképzések a németeket megelőző kelták nyelvéből származnak, hol onn követ, cuanna pedig halmot jelent: hünengrab tehát kősírt vagy halomsírt és nem hunn sírt jelent.

A hünengräber-kérdés a még mindig vitás avar-ringekre is világot látszik deríteni: észak-német vidékeken némely halomszerűleg felhányt őskori kőhalmazt *hünenrîng*nek neveznek. (Obermüller Deutsch-Keltisches geschichtl. geogr. Wörterb. Berlin, 1872. II 82.), az pedig ismeretes, hogy a nyugati krónikák a hunnok és avarokban (így a magyarokban is) ugyanazt a fajt látták. Így (német közvetítéssel) jutottak nemzeti krónikáinkba is a hunn tradíciók, melyek a XII. században egy újabb elemmel, a székelyek hunn eredetével bővültek ki.

Az idézett genfi író ilyen hunn emlékeket látott a Wallisban emlegetett sauvageok kőhalmazáiban, s ilyen hunn-fejeket lát a nép a gothicus

épitmények disztízeiben; innen a hunn theoria, mely első feltűnése után csakhamar könyvből könyvbe szivárgott át s jutott el hozzánk, egy illuzióval csalogatva bennünket, mely Attila népének nyomára igért vezetni.

Hogy a svájcei hunn-theoria csak eféle tudákosság s nem történeti hagyomány vagy mélyebb észrevétel szüleménye, arra Sionban több adatot kaptam; közölték velem, hogy egy Engelhard nevű író, Wallis kantonról írott munkájában (Naturschilderungen stb.) Almagel, Mischabel, Alalin hegyormok jelentését az *arab* nyelvből igyekezett megfejteni s mint Bourit *hunnoknak*, ő *szaracéneknak* tulajdonítja a kanton őstörténeteit.

Igy teremnek a tudomány kacsái! Ezek a jómadarak észrevétlenül röpködnek ki fészkeikből, majd nagy hápogással hatalmas köröket írnak le vándorutjukban s gyakran hosszú, hosszú életűek.

Hány ilyen kacsá élt Herodotosz óta a tudományban, békén és kedélyesen?

Néhány napi barangolás után Lausanneba tértem vissza s egy közkönyvtárban a «Glossuaire du Patois de la Suisse romande, publié par Bridel et continué par le prof. Favrat» című munkát kértem, mely a wallisi patois vidékek nyelvkincsének nagy gonddal szerkesztett tárháza. Alkalmam volt e műből behatóan ismerni meg azt a tájnyelvet, mely tanulságos lehet a romanistának, számunkra azonban semmi érdekset nem rejteget.

A ki a kérdésben tovább akar kutatni, utalom Bridel-Favrat művére.

Párhuzamos idézetek.

Közlő: *Sebestyén Gyula*.

A népköltészet tanulmányozásának célja az, hogy a nép szellemi életének költői oldalát a maga valójában híven feltüntesse. E végre aztán nem elég — mint eddig legtöbbször hinni szokták — hogy a pusztá adatokat határra halmozzuk; hanem azt is tudnunk kell, hogy mi bennök az eredeti, mi a kölcsönzés, s az eredetiben mi a jellemzetesen faji, mi az általános, illetőleg az idegennel lényegileg azon egyszerű törvénynél fogva egyező, hogy egymáshoz hasonló viszonyok, közös körülmények, az egyszerű nép szellemi életében meglepően hasonló eredményeket szülnék. Ismernünk kell továbbá a saját népköltési adalékaink egymáshoz

való viszonyát és az egész népköltészet viszonyát a műköltészethez, mely megerősödés végett gyakran leszállott az ő körébe, a hol aztán nemcsak a szellemet szívta magába, hanem a gazdátlanok látszó vagyonból is sok ragadt reá.

Az utaknak ilyen szövevényes volta nagyon megnehezíti a célhoz jutást. A haladottabb nyugati irodalmakban is inkább csak a kisebb körre szorítkozó munkák közt találhatni példányszerűt. Ez azonban még nem elég megnyugtató a mi irodalmunkkal szemben, hol sem kicsinyben, sem nagyban nem találunk egyebet próbálgatásnál. Nálunk a mindent kritika nélkül kiadott gyűjtemények egyre szaporodnak s velők egyenes arányban szaporodik az elhalasztott munka is, és fogy azon reményünk, hogy valaha vállalkozó akadjon ezen útvesztők rendezésére. A baj lehető gyors és alapos megorvoslása végett legtanácsosabb a munkát megosztani és megkezdeni, hogy így több szemmel többet látva, az eredményt minél előbb összehozzuk. E célra legalkalmasabb volna a jelen rovatot közlőnyünkben állandóan fentartani, mely ezentúl nyílt tere lehetne azon rövid észrevételeknek, melyek a népköltészet hűvárai előtt lépten-nyomon fölmerülnek, midőn gyűjteményeinket, vagy az idegen népek gyűjteményeit, régiebb és újabb költőinket vagy jelesebb prózairóinkat forgatják . . .

*
*
*

Arany-Gyulai Magyar Népköltési Gyűjteményének III. kötetében van egy Orbán Balázs által gyűjtött, székelyföldi mese: *A zarándok és az Isten angyala* czímen. Jegyzetet Arany László írt hozzá. «Magyar gyűjteményeinkben — mondja — eddig egészen ismeretlen. Különben ősrégi, úgy látszik héber eredetű erkölcsi monda, melynek számos változata ismeretes; előfordul a zsidó vallásos hagyományok közt, megvan a korábban, feldolgozta Voltaire is, s azóta elterjedt az európai népek mesekörében . . . (Itt az említett három változat rövid kivonata következik) . . . Valószínűleg irodalmi úton, talán a szombatosok idejében, jutott ez ősi zsidó mese a székelyek közé. Részletei azonban, nézetünk szerint elmeszebbek, mint az eredeti monda.» (456—7. l.)

Arany L. az alapot kétségkívül eltalálta; csak a közvetítő utat illetőleg tévedett, midőn azt a szombatosok közt kereste. A mese ugyanis megvan a keresztyén középkor legelterjedtebb gyűjteményében, a *Gesta Romanorum*ban «Az ördög mesterségéről és mely titkos legyen az Isten ítélete» czímen. (LXXX. sz.) Ez és a fenti magyar mese még a legapróbb részletekben is egyezik, a mi világosan azt teszi, hogy nincs benne semmi, a mivel közlését indokolni lehetne. Nem magyar mese,

hanem a magyar nép egyik olvasmánya, mely Haller János fordítása (Hármas História. 1682—1865. év közt több fordítás) útján ment át tudatába.

*

Repülj fecském ablakába . . .

(Régi dal.)

Aranynyal kellene nevedet felírni,
Gyémántkő-táblára szépen lerajzolni,
Rubinkőből formált ládába tartani —
Innepet kellene nevednek szentelni!

(Thaly: Régi vitézi énekek II. 356.)

Thaly jegyzete Erdélyi I. 223. lapjára utal.

*

Ez vadon erdőn temetőhelyem leszen most nekem.
Vadak, madarak és az farkasok lesznek siratóim,
Csak te kezедben, édes Istenem! lölkömet ajánlom.

(Szendrei Névtelen.)

Vadak-, madaraknak ajánlom testemet,
Az Krisztus kezében én bűnös lelkemet.

(Thaly: Adalékok. II. «Péroló veszedelme.»)

A te kezédbe ajánlom az én lelkemet.

(Dávid zsolt. 31 : 6.)

És mikor kiáltott volna nagy szóval Jézus, monda :
Atyám a te kezédbe teszem le az én lelkemet.

(Lukács ev. 23 : 46.)

Én szép fehér testem, kit gyengén tartának . . .
Hol a te koporsód? Vadak elszaggatnak,
Ki temet el téged valyon, s kik siratnak.

(Argirus királyfi, II.)

Megsiratnak engem az erdei vadak,
El is énekelnek az égi madarak.

(Arany-Gyulai: MNGy. I. 240.)

Az égi madarak lesznek siratóim.

(U. o. III. 206.)

Az erdei vadak ássák meg síromat.
Az égi madarak siratnak el engem.

(Gyulai: Szilágyi és Hajmási, III.)

*

Esztendeje már s teljes harmad napja,
Fogságba hogy estek —

(Gyulai: u. o. I.)

Ma hét esztendeje, tejes harmadnapja.
Hogy estem fogságra, —

(Kriza: Vadrózsák, 9.)

*

Megunta két lábam nyomni ezt a követ,
Megunta két kezem húzni ezt a lánczot,
Megunta két szemem a börtön homályát.
Megunta két fülem tenger mormolását . . .

(Gyulai: u. o. I.)

Megunta két lábam már a követ nyomni,
Megunta két kezem már a lánczot húzni,
Megunta két fülem tenger mormogását . . .*)

(Arany-Gyulai: MNGy. I. 191.)

*

Vidd el, fecske, vidd el.
Levelemet vidd el,
A tengeren túl is
Egy néhány mérfölddel.

Koppants az ablakon,
Levelemet tedd le,
Vagy pedig akaszd fel
Az ablakkeresztre.

Ott találod apám
Várbeli nagy házban.
Ott találod anyám
Hugoeskámmal gyzásban.

Ha kérdik, hogy vagyok,
Mondd meg: hogy rab vagyok.
A jó Isten tudja.
Mikor szabadulok . . .

(Gyulai: u. o.)

Vidd el madár, vidd el, levelemet vidd el,
A tengeren is túl egy néhány mérfölddel.

Ott találod rózsám keserű bánathan,
Mindjárt megismered szíve búsultában.

Koppants az ablakán, levelemet tedd le.
Vaj pedig akaszd fel az ablak keresztre.

Ha kérdi: hogy vagyok; mondjad, hogy rab vagyok,
Karesu derekamon rabszíjat hordozok.

(Arany-Gyulai: MNGy. I. 193.)

Ezen kívül párhuzamba állítható még az u. o. közölt változatokkal; továbbá
u. o. II. 33—34, III. 32—35, 87 Kriza 14. Erdélyi I. 52, 419, 422, 431, II. 134,
III. 9. Szini 132 stb.

*

*) A félreértés kikerülése végett fölemlítjük, hogy a költő szóbanforgó műve
előszavában (L. Olcsó könyvtár, 157. sz.) maga is megjegyzi, miszerint daltöréde-
keket átvett: mi tehát csak azt akarjuk kimutatni, hogy — mit?

S. Gy.

Jó az Isten, jót ad;
Hova kéne lennem.
Ha őriző karja
Nem fedezne engem?

(Gyulai: u. o.)

Jó az Isten, jót ad — légy jó reménységben!

(Thaly: Adalékok. I 227—235.)

*

«Mért sírtál, mért sírtál? — mond haragos atyja.
«Nem sírtam, nem sírtam, csak szánom a rabot . . .»

(Gyulai: u. o.)

„Mért sírtál, mért sírtál gyöngé szép menyecske?”
«Nem sírtam, nem sírtam, konyhán bibelődtem,
Cserefának füstje huzta ki a könnyem.»

(Arany-Gyulai: MNGy. I. 195.)

*

Mutat neki alma csillagos menny-eget.
Egy szép gyalogösvény hát ott jődögél le,
Azon ereszkedik egy halavány asszony.
Tartva a kezében kis arany keresztet.

(Gyulai: u. o. II.)

Föl is főtekinte a magoss egekbe.
Egy szép gyalog ösvény hát ott jődögél le,
Azon ereszködék fodor fehér bárány.
A napot s a hódat szarva között hozván . . .

(Kriza: Vadrózsák. 123. és 152.)

*

Átkozott leányom. átkozott Leila.
Átkozott anyád is, a mikor téged szült,
Hadd szült volna követ, ne leánygyermeket.
A mikor fürösztött gyöngé-meleg vízbe’.
Hadd fürösztött volna buzgó forró vízbe’,
A mikor bepóltt puha gyolcs ruhába,
Hadd póltt volna be halotti ruhába.
A mikor fektetett szép arany bölcsőbe,
Hadd fektetett volna sötét hideg földbe!

(Gyulai: u. o. III.)

Anyám, anyám, anyám,
Mikor engem szültél.
Szültél volna követ;
S mikor feresztetted
Gyenge meleg vízbe.
Feresztetted volna
Forró-buzgó vízbe:
S mikor takargattál
Gyenge gyolcs ruhába.
Takargattál volna
Forró parazsába! . . .

(Arany-Gyulai: MNGy. I. 189.)

Anyám, édes anyám, mikor engem szültél,
 Szültél volna követ, nem leánygyermeket ;
 Mikor füröszttétél gyöngé-meleg vízbe'.
 Füröszttétél volna buzgó-forró vízbe' ;
 Mikor hepőláltál gyöngé gyors ruhába.
 Póláltál volna be halotti ruhába !
 Mikor befektettél gyantáros bölcsőbe,
 Fektettél volna a sötét hideg földbe.

(U. o. 240.)

*

Tréfás hangutánczás a XVII-ik századból.

Zám a hortobágyi pusztá egy része. *Angyalháza* és *Sziget* pedig szomszédos puszták. a Hajdu-Szoboszló határában. Hajdan mind a három népes falu volt. azonban 1660-ban a török által elpusztítottván s lakosai leöletvén. ma már helyüket is alig lehet meghatározni. Mindössze nevük maradt fenn. és homályos hagyomány. hogy a mondott helyeken valaha faluk voltak. sőt az ifjabb nemzedék már erről is alig tud valamit. Saját-ságos azonban. hogy egy tréfás hangutánczat, mely még az említett falvak fennállása idejében keletkezett, egész mostanig fenmaradt. Igaz, hogy ezt csak egy embertől hallottam, Sós János uramtól, a ki 80 éves korában tavál halt meg. Ő pedig legénykorában tanulta egy öreg embertől, a ki sok minden ilyesmit tudott. A fenmaradt hangutánczás a következő:

Hogy beszélgetett a zámi-, angyalházi-, meg a szigeti harang?

A *zámi harang* megszólal, azt mondja hogy:

(lassan, vastagon)

«Nin-csen-ke-nyír Zám-ba.
 Nin-csen-ke-nyír Zám-ba.»

Erre felel az *angyalházi harang*:

(vékonyabban, gyorsabban)

«Hogy lehetnek a nekül.
 Hogy lehetnek a nekül?»

Beleszól aztán a *szigeti harang* is:

(még vékonyabban s igen gyorsan)

«Innen ílnek szegínyek.
 Innen ílnek szegínyek!»

E valószínűleg páratlan maradványból megtudjuk, hogy mind a három elpusztult falunak volt harangja, s pedig a zámi legnagyobb, az angyalházi kisebb, a szigeti pedig csak csengőszerű. A «nincsen kenyér Zám-ban» czélzás arra, hogy a zámi határ sovány, az «innen élnek szegínyek» pedig a Sziget termékeny voltát dicséri, s biztosra lehet

fogni, hogy az egész mondóka valamely szigeti pásztor agyában születt, midőn a három falu még virágában volt. S csakugyan nem is alaptalan a szigeti dicsekvés, mert a szigeti határ ma is, messze földön legkövérebb talaju, míg a zämi rész majdnem csupa szík, s alig használható egyébnék legelőnél.

Szivos Béla.

Egy magyar mohamedán Stambulban.

A török fővárosban néhány év előtt egy magyar szabólegény, a füzes-gyarmathi Elek Jónás dolgozgatott-foldozgatott, kiről egyszer azt a hirt hallják a konstantinápolyi magyarok, hogy az Izlamra tért s nagy szorgalommal hozzáfogott a mohamedán egyházi tudományok s a keleti nyelvek tanulmányozásához. Az ábrándozó természetű, szelíd és eszes legénykét, ki egész rajongással tért Mohammed hitére, Szulejman effendi, a Budapesten járt szofták vezetője vette pártfogásába s a Dzsagataj-tekkében (a bokharai dervisek zárdája) adott neki helyett, hol szegényesen, de tisztességesen meghúzhatta magát egy csendes zugolyban.

Néhány év előtt Kunos barátommal felkerestük a zárdát, hogy Szulejman effendinél, ki szívesen fogad magyar embert, tisztelegjünk.

A kicsiny épület az Ajmetdan-térről nyíló egyik lépcsőzetesen ereszkedő sikátorban szerénykedik. Kopogtattunk a zárt kapun s a kopogtató hangjára megnyílt az ajtó. Apró udvar fogadott bennünket, melyet felfutó szőlő árnyal be mindenfelé; az alacsony emeletnek három oldalon deszkakarzata van, lépcsői is fából építvék, a falak szélén gránátalma bokrok, melyeknek sötétzöld gallyain skarlátvörös gyümölcsök himbálóznak. A szent boldogság kicsi fészke ez a zárd, hova megilletődés nélkül nem léphet be az ember.

Mindenekelőtt Ömer szofta (Elek Jónás) szobácskájába mentünk fel, mely szélességében 5, hosszában 10 arasz, s melynek összes butorzata egy gyékény, egy takaró s egy parányi polcz volt könyveknek s kalamárisonak. Itt vártuk be egymásmellé ülve a gyékényen, míg egy öreg dervis jelentette, hogy Szulejmán effendi vár reánk.

Néhány év telt el azóta, Ömer szofta kitűnő sikerrel végezte be tanulmányait, s ma már miní hodzsza és franczia nyelvtanító működik Stambulban.

Nem lesz érdektelen, ha e sajátságos embernek egy hozzám intézett levelét mutatom be, mely Ömernek egész egyéniségét kifejezi és

érdekesen illusztrálja a keleti világnézetnek és stílusnak hatását nyugat-európai emberre. A levél, mely Stambulban A'tik A'li pasa medreszében 1888. január 20-ikán kelt, így hangzik:

Doctor úr! Méltóztatott említeni dr. Kunos úrhoz intézett levelében, hogy arczképet ígertem. Igen, azt elismerem, sőt még azt is, hogy számítva arra, hogy a szóbeli szerződés épen olyan mint a falu pecsétjével megerősített contractus, megvethetjük lábunkat az ígéret tarka gerendájába s átlépven rajta az árkot, ott az igazság terén felmutatni, hogy a magyar ember a mit kimond, annak szentnek kell lenni. Csak-hogy még én nem értem ám el Boldog-Arábiába, a hova teve, öszvér és számár-csordák szállítják a kincset évenként. Még itt a napsugár oly silány, hogy a holdvilágba kell megkapaszkodnom, hogy a szegénység hideg szele el ne söpörjön mint a szélhajtí kórót a hó tetején, mert még nem vagyok oly hatalmasan belegyökerezve a tanítóskodásba, hogy mellette szilárd szélernyőt találnék a télbe keveredett nyári napok április zivatarában.

Ámbár ilyen boldog, mint ma nem voltam, mióta a világon vagyok, hisz nagyobb urakat és tanultabbakat tanítok mint a milyen magam vagyok, a kik megosztják velem napikenyerőket, szolgáltatkészséggel, mintha urok volnék. pedig még csak szolgálók sem vagyok. No de azért néha neki keseredek a büszkélkedésnek, ha ilyen úri asztalnál eszembe jut, hogy midőn ide jövék, haraptak az emberek s a sors mint hű barátinak, nekik segített, felkapva egy darab hantot, azt gondolván hogy kő s üldözött filiszteus módjára. Bezzeg ha vissza találék tekinteni, rám rivalkodott kidülledt szemekkel: mindjárt agyonütlek egy kővel! s mikor hozzám vágta, akkor látta hogy nem is kő volt, de hanem jég az idő legtisztább harmatjából öszszefagyott jég, a mi rajtam elolvadván, lemosta rólam még azt a sarat is, melyet a rágalmazók rám szórtak. Dühöngött is veszedelmesen, hogy még rosszakaratból is jót kellett tennie s vögtére ledöntötte azt a romlásnak indult házat, a hol vissza nem huzódva szeme közzé néztem, midőn jóltevőim így szánakoztak rajtam: nem tud az semmit, dologtalan, egész nap a könyveket dajkálja, mint valami természetbúvár, a ki légmérésből él.

A ház rég elpusztult, melynek szellelbélelt, áldott szobájában gázoltam keresztül mint a szarvas az oroszlánok barlangjában, a nélkül, hogy hittem volna hogy megtalálom a mit reméllek, képességet arra, hogy hazámnak bármí csekély szolgálatot tehetnék, hogy hiába történtek ne lennének gyermekkori álmodozásaim. Hisz még jó anyám álmái is megkövetelik tőlem az igyekezetet. Midőn járni kezdtem, tanulék röpülni anyám álmában, melyet jó atyám kérdésére, miért sirtál és nyomba mit

neveltél? így beszélt el: képzeld csak, ez a gyerek álmomban a forgómalom keréken fokról fokra szökdösött, hol az erőszakos forgás majd alá sodorta, míg én ijedtemben szólni sem tudtam, erre fiad felkerekedik s beröpi a napba, akkor sírtam, s a mint a hold mintha a napból röpi volna előmbé, fiad is az ölembe szállott — akkor nevetek.

Füzes-Gyarmathon a falun kívül a szőlők alatt van a házunk s ha néha elvegyültem a falubeli gyerekek közé, olyan valék mint a fehér veréb a tarka verebek között: a sors már akkor mindenütt utánnam lappangott s ha más csint nem tehetett: rám huszította a falu neveletlenebb gyerekeit. Egyik tudósna hitt, a másik szentnek csúfolt, mert hogy a káromkodás egy nyomorult betegség, azt övelők nem olyan könnyű elhítni, mint arra megtanítani, sőt még rám is ragadt belőle: de ha kibékülék zúgolódó lelkemmel, szárnya alá huzódtam és föl vitt a csillagok közé: úgy vándoroltuk be a végtelen mindenséget, hol fénylő sugaraikkal üdvözöltek számtalan forgó színészek, kik ott szerepelnek a mennyország színpadán, közöttük a nap, a Sejk s a bolgók a dervisei: földünk is ott forog közöttök mindaddig, míg bele nem hal. De hát tudtam is én még akkor, hogy miért forognak, hisz földművelőnek a földet kell szántani, nem mint a csillagászok, kik az eget szántják. Hogy néha az ekém az égnek fordult, arról nem teheték. A falu bölcsei ugyan megjövendölték, hogy a régi bőrömbe nem fogok megmaradni. A jövendölés dicsérőleg is így hangzott: nem lesz ebből még mesterember sem, nemhogy szántóvető legyen, ha csak valami úrnak be nem válik, mert épen olyan képtelen a paraszti munkára, mint a ki királynak született.

Eszembe jutnak e jóslatok, tarka szivárványon gurulva előmbé, bár sokszor elénekelhetem Petőfi farkasok dalát: ugyan most sem parancsolok senkinek, de nekem sem parancsol ám senki! — Csak egynek vagyok rabja a világon, a kit szeretnék magammal vinni a túlvilágra is. Hízlek neki jobbra-balra, ez a becsület. De van ennek egy hí szolgája is, a lelkiismeret, ezzel meglehetősen jó barátságban élek. néha eltréfálgatunk, míg el nem fáradunk, de bezzeg mikor a tréfát megunja, sorba mutogatja hitelezőimet, a kik ugyan rám nem ismernek, hacsak én rájuk nem ismerek. De ő kelme sugdossa mindig fülembe: ezekről megne feledkezz, mert gazdám kemény szívé, elkerget bennünket s akkor elmehetünk koldulni. Ezt az egyetlen hí barátomat csak azért szeretem, mert mindig velem jár, sőt néha meg is korbácsol, ilyenkor jajgatva kapok az igyekezet szakállába, hogy ne hagyjon tovább bántani stb.

Ömer szofta, s. k.

U. i. Levelemet hirtelenében irtam, kezem fázik, nem irhatok szebben, hiba is lesz benne elég, tudom jól, kivált a pontozást nem érem fel észszel, de ezt ne vegyék tőlem rossz néven, mert én iskolákban nem tanulmányoztam, hanem mint foltozó szabó, dülőfélben roskadozó szobákban.

Közli: *R. L.*

Társasági értesítések.

Jegyzőkönyv

a M. N. T. 1890. január 11-én a III. felolvasó ülés után, a m. t. Akadémiában tartott választmányi üléséről.

Elnök Hunfalvy Pál a jegyzőkönyvek felolvasása és hitelesítése után a betegség miatt távollévő titkár helyett a jegyzőt bízta meg a folyó ügyek előterjesztésével.

A jegyző bejelenti Dimitrievics Mihály ujvidéki író és tagtárs halálát.

Ezután a választmány tudomásul veszi az újonnan jelentkezett tagok belépését. (Neveiket l. a jelen füzet végén közölt pótjegyzékben.)

Az elnök bemutatja a társaság értesítőjének 1. füzetét, a melyről a betegsége folytán ez ülésre meg nem jelenhetett szerkesztő a legközelebbi alkalommal fog részletes előterjesztést tenni a választmánynak.

Addig is megbízza a vál. az elnököt, pénztárnokot és szerkesztőt, hogy a folyóiratot nyomtató Hornyánszky-czeggel a végérvényes szerződést egy évre az előző vál. üléseken kiszabott határok között maradvá megkössék.

Hunfalvy Pál röviden bejelenti az ethnographiai bizottság távollévő elnöke és ill. jegyzője helyett a bizottság első ülésének eredményét, a melyről már az Ethnographia 1-ső füzeté tájékoztatja a társaság tagjait.

Borovszky pénztáros jelentést tesz a pénztár állásáról valamint arról, hogy a társaság pénzt a budapest-fővárosi egyesült takarékpénztárnál helyezte el 4%-os kamatoztatásra. A választmány köszönettel veszi tudomásul a takarékpénztár igazgatóságának a társaság iránt e kivételesen magasabb kamatláb engedélyezésével nyilvánított szíveségét.

A közelebbi felolvasó ülés napjaul febr. 15-ike tűzetest ki; programját az elnök állapítja meg a titkárral. Általában kíváncsiaknak jelzik a vál. tagok, hogy az előadó és választmányi ülések napjaul ugyan

az eddigi szombat mellett megmaradván, a hó egy bizonyos szombatja jelöltessek az egész éven át egyszer mindenkorra. Ilyenül legalkalmasabbnak a hó 3. szombatja látszik, s ehhez képest fogja majd a titkár a társaság folyóiratának legközelebbi füzetében az egész évi üléssort megállapítani.

*

Az ethnographiai muzeum ügye. A választmány kebeléből kiküldött muzeumi bizottság határozata értelmében *Hunfalvy Pál* elnök és *Herman Ottó* bizottsági tag januárius 12-kén jelentek meg *Gróf Csáky Albin* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter előtt, a végből, hogy a néprajzi muzeumra vonatkozó emlékiratot átnyujtsák.

A miniszter a mondott napon d. u. 2 órakor külön kihallgatáson fogadta a küldötteket.

Hunfalvy Pál elnök előadta a megjelenés okát, különösen hangsúlyozván a néprajz fontosságát s azt a körülményt is, hogy egy nagyon is számbavehető kezdethez már most is kellő anyaggal bírunk, mely azonban rejtve van, a melyhez búvárnak hozzáférni nem igen lehet: éppen ezért szükséges egy néprajzi muzeum berendezése, hogy a néprajzzal foglalkozó szakerőink végre valahára komoly munkálkodáshoz foghassanak stb. Azt is hozzá tette, hogy a legjobb reménnyel jelent meg, mert tudja, hogy a miniszter a néprajz fontosságát rég belátta s ezt félre nem érthető módon érezte.

Gróf Csáky miniszter feleletében mindenekelőtt kiemelte azt, hogy a néprajznak, mint tudományszaknak fontosságáról teljesen meg van győződve, s ez a meggyőződés vezette arra, hogy magát a társaság alakuló gyűlésén képviseltesse. Biztosítja a társaság küldöttségét, hogy keresni fogja s reményli, hogy meg is találja a módot arra, hogy ez a szak nálunk is sikerrel művelhető legyen.

Herman Ottó kiemelte azt, hogy van egy áramlat, mely a néprajzi muzeumot az iparművészettel óhajtaná szerves kapcsolatba hozni, a mit azonban csak sajnálni lehetne, mert ha már szakok kapcsolatosságáról van szó, csak az embertan az, a melyre gondolni szabad. Felhozta továbbá, hogy a néprajzi muzeum felállítása azért is sürgős feladat, mert éppen a legmagyarabb elem körében rohamosan fogynak és pusztul a legbecesebb anyag.

A miniszter ismételve is biztosította a küldötteket legmelegebb érdeklődéséről s arról, hogy minden telhetőt elkövetni kész. A küldöttek teljesen megnyugodtak abban, hogy a fontos ügy megoldása a közoktatásügyi miniszternek komoly szándéka.

A néprajz a közoktatásügyi bizottságban. A közoktatásügyi bizottság utolsó érdemleges ülésében *Vadnay Károly* képviselő adta elő a közművelődési intézmények állapotát. *Herman Ottó* ezt az alkalmat arra használta fel, hogy egy néprajzi muzeum fontosságát különösen kiemelje. *Gróf Csáky* miniszter ez alkalommal is kijelentette, hogy az ügy fontosságáról meg van győződve s azt komolyan fontolóra is veszi. A bizottság azt határozta, hogy a néprajzi muzeum, mint szükséges intézmény, a bizottság jelentésében fölemlíttessék.

Baró Nikolics Fedor országgyűlési képviselő a szabadelvű párt konferenciáján fölhozta egy néprajzi muzeum szükséges voltát. *Gróf Csáky* miniszter feleletében különös nyomatékkal kiemelte, hogy az ügy érdekében kész megtenni mindazt, a mit a pénzügyi helyzet egyáltalában megenged. Így a társaság legfőbb törekvéseinek egyike a legjobb kilátást nyújtja, a legjobb reményekkel bíztat.

A kultuszminiszter már is beváltva azon ígérteit, hogy társaságunk iránti érdeklődését tetteken is fogja nyilvánítani: a Röck Szilárd féle magyar kulturálaphól 300 forint engedélyezett társaságunk céljaira.

Új tagok. Alapító tagok: Császka György, szepesi püspök, báró Hornig Károly veszpremi püspök, Pintér Sándor, ügyvéd, Szécsény. — Rendes tagok Tagányi Károly útnán: Barabás Samu, orsz. levéltári fogalmazó, Baróti Lajos, fővárosi tanár, dr. Csáky Dezső, orsz. levéltári fogalmazó, Tasnády Nagy Gyula, orsz. allevéltárnok. — Lenkei Henrik útnán: Basch Árpád festő, Király-útea 90. Kárpáth Lajos.

ezred-iroda. Vár, Nándorkaszárnya. dr. Némethy Géza, főgymn. tanár, Lipót-körút 30. Vásárhelyi Lajos, ügyvédjelölt, Andrássy-út 51. — Dr. Réthy László útján: Bulyovszky Áladár, belügyminiszteri titkár, Zöldfa-utca 14., Réthy János, mérnök, Erzsébet-körút 15. — Strausz Adolf útján: dr. Fekete József, a Magyar Salon szerkesztője, Strausz Menyhért, Béla-utca 6. — Veress Endre útján: Fenichel Samu, muzeumi praeparator, Bukarest. — A pénztáros útján: dr. Csányi János, Vác, Duka Tivadar, London. 55. Nevern Square. S. W., Rajkó Péter, honvédszázados, Csik-szereda. — A titkárnál: Francis J. Child, az amerikai Folklóre társaság elnöke, Cambridge, U. S. A., Thomas Davidson, a Chambers's Encyclopaedia szerkesztőségében. Edinburgh. 339 High Street. Cseh Bertalan, főerdőmester, Pécs, Duda János, tanárjelölt, Stáció utca 15. I. 5. Főgymnasiumi könyvtár, Hódmezővásárhely, Főiskolai főkönyvtár, Sárospatak, Ifjúsági könyvtár, budai Paedagogium, Lázár Béla, Sas-utca 17. III. em. 12., Linbeck Ferencz, a Magyar Dalalbum szerkesztője, Győr, Ludaics Miksa, Ráczeke, Márton József, tanító, S.-Tótfalu, u. p. Dömötöri, Mihály János, tanárjelölt, budai Paedagogium, N. Naláczai Udön, Gyulatelke, u. p. Szék. Országos statisztikai hivatal, Földmívelési Minisztérium.

Helyreigazítások a tagok jegyzékéhez. Törölendő a 3., 320. 332 és 390. A 121. számú így igazítandó: Földes Géza; 137. sz. lakása Nádor-utca 18.; 259. sz. lyceumi tanár, Arad; 285. sz. Bajza-utca 13. I. 301. sz. Eötvös-utca 11.; 323. sz. gymn. tanuló. A további helyreigazításokat kéri a titkár.

I r o d a l o m.

Magyar költők tót fordításban. *Hrdlicska* Károly ev. lelkész Nagylakon (Csanád m.) Petőfi Sándor költeményeinek tót nyelvre való fordításával foglalkozik. Kiadja a «Corvina» nevű b.-csabai nyomda 25 kros. füzetekben. Az első füzet már sajtó alatt van s «János viléz»-t (Hrdina Ján) tartalmazza. Hrdlicska hazafias felhívással fordul azokhoz, kik a tót néppel érintkezésben vannak, hogy vállalatát terjesszék. — *Bachat* Dániel, a Kisfaludy-társaság tagja s társulatunk tót szakosztályának előadója pedig a «Vlast a Svet»-ben (a tót közművelődési egyesület szépirodalmi lapja) sikerült fordításokat közöl újabb magyar költők műveiből. Lefordította gróf Zichy Géza «A három kisérő», «Témérdek» (Jeszenszky Danó) «Ha a tollak mind irnának» és Szabó Endre «Tele van a szívem» című költeményeit. Most Mikszáth Kálmán «Pipacsok a buzában» című elheszélésének átültetésén dolgozik.

Román népköltési gyűjtemény. Pop Retegan János ó-radnai tanító — mint az erdélyrészi román lapok írják — nagy román népköltési gyűjtemény közrebocsátásával foglalkozik. A gyűjtemény a népköltészet minden árnyalatára kiterjed. A közlendő darabok száma 4898.

Grote új történeti műve. A «Slovenske Pohľady (Tót szemle; szerk. Skultéty József, Turóc-Szent-Márton), az orosz Grote «Iz istorij Ugrij i Slavjanstva v XII vjekje (1141—1173)» című könyvét ismerteti.

Asbóth János „Bosznia“-ja angolul. A londoni Athenaeum nagy elismeréssel szól kitűnő tagtársunk művéről, mely e cím alatt jelent meg: An official Tour through Bosnia and Herzegovina by M. de Asboth member of the Hungarian Parliament.

Történelmi, régészeti és néprajzi közlemények. A «Pécs» rendes havi mellék-lapja, szerkeszti Feiler Mihály. E mellékletnek létesítésére az áldozatkész szerkesztőt a «Magyarországi Néprajzi Társaság» s az ennek alapján egy pécsi fiók szervezése körüli mozgalom indította. Az 1889. áprilisban megjelent 1. szám közli a «Pécs-baranyai történelmi, régészeti és néprajzi társulat»-nak Katona Lajos és Feiler M. által készített alapszabály-tervezetét s a «Magyarorsz. Népr. Társ.» felhívását. A 2. számban találjuk Katona Lajos felolvasásának «A népmesékről» a folklóret tárgyaló részét. A 3. és 4. számban Szelle Zs. ad «Újabb közleményt a bölcskei sírmezőről». A 4. és 5. számban vannak felette becses «Utasítások a népies hagyományok gyűjtése és rendezésére». A francia néprajzi társaság utasításai alapján szerkesztették W. G. és K. S. (két szellemes, mivel fiatal pécsi hölgy.) Az 5. számban még az «Ethnologische Mitteilungen» III. füzetének szakavatott bő ismertetése. A 7. és 8.

számban Szentmártoni Darnai Kálmán értekezik az Őskorról. A 8. sz. a Magyarorsz. Népr. Társ. közgyűlését ismerteti igen behatóan s közli Jókai üdvözlő beszédét. A 9. számban Darnay K. ejt néhány szót Sümegh és vidékének űskoráról. H. A.

A magyarországi német népszígetek tudományos ismertetésére kérte fel Herrmann Antalt a «Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde» számára a «Centralkommission für wissenschaftliche Landeskunde Deutschlands» elnöke, Kirchhoff A. hallei tanár.

Kálmány Lajos, nyelvhatyományaink legbuzgóbb és legszerencsésebb gyűjtője és feldolgozója, a mult év vége felé nyújtotta be Ipolyi Arnold terjedelmes népköltési gyűjteményét kiadásra a Kisfaludy-társaságnak. Ugyanő már sajtó alá rendezte szegedi népköltési gyűjteményének III. kötetét, a mely Tisza Lajosnak ajánlva még ez évben meg fog jelenni.

Nagy Gézőnak «Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez» című műve, mely különlenyomatban néhány példányban már szakférfiak előtt ismeretes: közelebb fog megjelenni a Székely Nemzeti Muzeum értesítőjében Sepsi-Szent-Györgyön.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Acsády Ignác: Régi magyar vezeték- és keresztnevek. Pesti Napló 1889. 355. szám. Karácsonyi melléklet.

Thury György: Az ősi magyar halászatról. Vasárnapi Ujság. 1889. 51. szám.

Moldován Gergely: A románok. «Kolozsvár» 1889. Karácsonyi szám. **Herrmann Antal**: Az erdélyi cigányokról (a cigány anyaszeretet.) u. o.

A «Kelet» karácsonyi és ujévi számában érdekes adalékok a hazai rutének folklóre-jához.

A «Pancsova és Vidéke» régi magyar lakodalmi szokások leírását közli.

«Néptanítók Lapja», 1889. decz. 23. Karácsonyi énekeink. Sztankó Bélától.

Az erdélyi muzeum egylet kiadványai, VI. köt. 1. füzet. Dr. Imre Sándor, a magyar népdal nemei. (Befej. közl.)

Az «Esztergom és Vidéke» f. évi 4. száma «Egy új tudományunk» címmel igen szakavatott tárczát közöl társaságunkról és értesítőjéről.

Néprajzi könyvtár.

Duka Tivadar: An Essay on Ugor languages. London, 1889. Különlenyomat a «Journal of the Royal Asiatic Society»-ból. Az ugor népek ethn. térképével.

Pulszky Ferencz: Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. (Akad. ért.) Budapest 1889., 55. l.

Dr. Munkácsi Bernát: Nyelvészeti tanulmányutam a vagulok földén. Különlenyomat a «Budapesti Szemle» 1889. évi füzetéből. 58 l.

Jopčević: Makedonien und Alt-Serbien, Mit 67 Orig. Illustrationen und einer ethnographischen Karte. Wien 1889. VIII. 511, 1 l.

Veress Endre: Bukaresti magyar képes naptár 1890-re. Tartalmából a következő czikkeket említjük föl: Bartalus István: A bukaresti ev. ref. egyház története. Dr. Márky Sándor: A magyar missziók kezdete. Réthy László: Román elemek a magyar társadalomban. Carmen Sylva: A Dimbrovicza (rege). Gyárfás Albert: A bukaresti magyarok részvétele I. Károly király kikiáltásakor s koronáztatásakor. Koós Ferencz: Romániai cigány népdalok. Harmath Lujza: Egy királyné tuszkulánuma (Szinaja). Veress Endre: Bukaresti magyar nyomtatványok. Haltrich József: A világ javainak kiosztása cigány hatyomány szerint 140 l. Ára 60 kr. A naptárról a Romanulja január 15-iki száma hosszabb ismertetést közöl.

A Magyarországi Néprajzi Társaság **IV. előadó ülését 1890. február hó 15-én, d. u. 5 órakor** tartja meg az Akadémiában. Tárgyai: Szily Kálmán, a Morkoláb. 2. Dr. Marienscu Atamáz, Baba Dokiáról, a román mythologia egy alakjáról. 3. Réthy László, Traján-Decebal tradíciók az oláhoknál. 4. Gönczy Ferencz, Muraközi lakodalmi szokások. Külön meghívók nem adatnak ki. Vendégeket szívesen látunk. A felolvasó ülés után választmányi ülést tartunk.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur-munkára egyesítvén, a legszámosabb tagu tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia“ szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabbi kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkban megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

Az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ első folyamából (1887—1889) megjelent 3 füzet (mintegy 23 ív). Az első kötetet befejező 4. füzet 1890. év elején fog megjelenni az első 3 füzet nagy negyedréti alakjában. Az első kötet (4 füzet) néhány példánya még megrendelhető 5 frtjával (finom papirosú külön kiadás 7 frt), de csak egyenesen a kiadótól (Herrmann Antal, I., Attila-utca 47), a ki egyenesen és bérmentve küldi szét. Ugyanott még a következő kiadványok rendelhetők meg (egyenés bérmentes küldéssel): 1. ANTON HERRMANN: *Beiträge zur Vergleichung der Volks poesie* (kötéssel). 1 frt 50 kr. — 2. DR. H. V. WLISLOCKI: *Zauber- und Besprechungsformeln der transsylvanischen und südungarischen Zigeuner*. 60 kr. — 3. DR. FR. S. KRAUSS, J. V. ASBÓTH, J. V. THALLÓCZY: *Süd-slawisches*. 30 kr. — 4. A. HERRMANN: *Heimische Völkerstimmen*. 60 kr. — 5. DR. FR. S. KRAUSS: *Das Burgfräulein von Pressburg*. W. V. SCHULENBURG: *Die Frau bei den Südslaven*. J. V. ASBÓTH: *Das Lied von Gusinje*. 90 kr. — 6. DR. H. V. WLISLOCKI: *Ueber den Zauber mit menschlichen Körperteilen bei den transsylvanischen Zigeunern*. 60 kr.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.“

Az alapszabályok 31. §-a így szól: „A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelvén szerkesztett mellékklappal, vagy hasonló czélú hazai szakfolyóirattal rendelkezzenek.“ — Ennek értelmében a választmány 1889. november hó 2-án tartott ülésében abban állapodott meg *Herrmann Antallal*, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című szakfolyóirat kiadó-szerkesztőjével, hogy Herrmann a maga folyóiratában havonként egy-egy ívet szán a Magyarországi Néprajzi Társaság hivatalos közleményeinek és a társaság előadó ülésein felolvasott, úgyszintén a hivatalos közlönyben („Ethnographia“) megjelent dolgozatoknak német nyelven való kivonatos közlésére. (Lásd az ebbeli tárgyalást e füzet 49. lapján.)

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című folyóirat, a melyet az összes szakkörök úttörő és abszolút értékű közlönynek ismertek el, a fentebbi megállapodáshoz képest átalakul. Az 1890. évvel kezdődő II. kötetét

HERRMANN ANTAL és KATONA LAJOS

együttesen fogják szerkeszteni és kiadni. Programja annyiban bővül, hogy Magyarország népein túl is kiterjeszti vizsgálódásait, tőlünk délre és keletre, Románia, a Balkán, a Levante népeire, Oroszországra és a magyarral rokon altaji népcsaládra s így a néptani tudományok terén azt a feladatot kívánja teljesíteni, a mely hazánknak jutott a történelemben: hogy közlesse keletet nyugottal.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ ezután havonként átlag 3 íves füzetekben fog megjelenni az „Ethnographia“ alakjában. Ebből 2 ív önálló dolgozatokat közül főképen német nyelven, egy ív pedig

„Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“

czímmel s a fent jelzett tartalommal a Magyarországi Néprajzi Társaság félhivatalos közlönye lesz, míg az „Ethnologische Mitteilungen“ úgy anyagra mint feldolgozásra nézve főképen a szakkörök számára kíván tudományos forrásmunka lenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ előfizetési ára együttesen évenként 5 frt; a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára azonban csak 2 frt. A ki tehát a 3 frtnyi évi tagsági díjon felül még 2 frtot fizet, az „Ethnographián“ kívül és vele együtt az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ folyóiratokat is megkapja. Az utóbbiak ára külön is lefizethető a szerkesztőknél, de a czél világos megnevezésével a tagsági díjjal együtt a társasági pénztárhoz is küldhető.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ eddig 1500 példányban ingyen járt a bel- és külföldi ethnologusainak. A II. kötetet csak az előfizetőknek küldhetjük meg. A II. kötet első füzeté január hó végén fog megjelenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ kiadó-szerkesztői:

Budapest, 1889. december hóban.

HERRMANN ANTAL

a Néprajzi Társaság titkára
(I., Attila-utca 47.)

KATONA LAJOS

a Néprajzi Társaság jegyzője
(I., Vár, Országház-utca 19.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. márczius 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. <i>Pápay Károly</i> : A vogulok és osztyákoknál.	117	V. <i>Nagy Géza</i> : A magyar név. 150
II. <i>Dr. Czambel Samu</i> : A tót nép költészeti kiadványok kritikájához.	131	VI. <i>Herrmann Antal</i> : Jelentés az 1889. évi bécsi anthropologiai kongressusról.
III. <i>Dr. Marienescu Athanáz</i> : Baba Dokia, román népműtholgiai alak.	137	VII. Társasági értesítések.
IV. <i>Dr. Réthy László</i> : Traján-Decebál traditiók az oláhoknál. 144		VIII. Folyóiratok és lapok repertoriuma.
		XI. Néprajzi könyvtár.

Az „Ethnographia” közöl hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldal 6 frt, negyedoldal 3 frt, nyolczadoldal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendő (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

FELHÍVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhivatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samuhoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosához, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legcélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni szíveskedjenek.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság” pénztárába 1890. február havában befolyt:

50 forintos alapítvány: Gyulai Pál. Budapest. — Szily Kálmán. Budapest.

Összesen: 2.

Összesen: 100 frt.

Budenz József adománya 5 frt.

Összesen: 5 frt.

3 forintos tagdíj: Állami főreáliskola. Székely-Udvarhely. — Angyal Dezső. Budapest. — Gróf Apponyi Sándor. Lengyel. — Dr. Bartsch Soma. Baja. — Baróti Lajos. Budapest. — Christian Antal. Pancsova. — Thomas Davidson. Edinburgh. — Dr. Farnos Dezső. Nagy-Enyed. — Fodor Sámuel. Vág-Szered. — Főkövi Lajos. Szeged. — Galyasi Imre. Zombor. — Gönczy Ferencz. Zrinyifalva. — Hirschl Béla. Bálintz. — Juhász Mór. Felső-Bíj. — Kuliszeky Ernő. Magyar-Óvár. — Kurz Sámuel. Budapest. — N. Naláczy Ödön. Gyulatelke. — Országos ízr. tanítóképezde. Budapest. — Paedagogiumi ifjúsági olvasókör. I. ker. — Polgári fiúiskola. Sepsi-Szent-György. — Prukker Károly. Pécs. — Bárá Radvánszky Béla. Sajó-Kaza. — Raisz Aladár. Podolin. — Reáliskola. Sümeg. — Ref. főgymnasium. Debreczen. — Ref. főgymnasium könyvtára. Csurgó. — Dr. Spitzer Samu. Eszék. — Szalay László. Bécs. — Szommer Endre. Szeged. — Tialos György. Budapest. — Trencsényi Károly. Budapest. — Trencsényi Lajos. Hadház. — Dr. Vajda Ignác. Budapest. — Vasskó Gyula. Pozsony. — Végh Adorján. Nemes-Ócsa. — Weinberger Kálmán. Szilágy-somlyó. — Weisz Ignác. Sepsi-Szent-György. — Wieder Gyula. Csik-Somlyó.

Összesen: 38.

Összesen: 114 frt

1 frt 50 kros tagdíj: Állami főreáliskola. Székely-Udvarhely. — Dr. Bartsch Samu. Baja. — Farkas Sándor. Szentes. — Hirschl Béla. Bálintz. — Dr. Lázár Gyula. Kolozsvár. — N. Naláczy Ödön. Gyulatelke. — Orsz. ízr. tanítóképezde. Budapest. — Paulovics Sándor. Felső-Szvidnik. — Polgári fiúiskola. Sepsi-Szent-György. — Bárá Radvánszky Béla. Sajó-Kaza. — Raisz Aladár. Podolin. — Reáliskola. Sümeg. — Ref. főgymnasium. Debreczen. — Ref. főgymnasium könyvtára. Csurgó. — Szathmáry György. Budapest. — Vasskó Gyula. Pozsony. — Weinberger Kálmán. Szilágy-Somlyó. — Weisz Ignác. Sepsi-Szent-György. — Wieder Gyula. Csik-Somlyó.

Összesen: 19.

Összesen 28 frt 50 kr.

Az 2. számban közölt kimutatás szerint . . . 961 frt 50 kr.

A fentebbi tételek összege . . . 247 „ 50 „

Főösszeg: 1209 forint.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. márczius 1.

3. szám.

A vogulok és osztyákoknál.

Pápai Károly jelentése anthropologiai és néprajzi tanulmányútjáról.

Azon tanulmányutam eredményeiről kívánok beszámolni, melyet a múlt és jelen év folyamán Munkácsi Bernát dr. nyelvész barátom társaságában végeztem. Utam célja volt vogul és osztyák nyelvrokonainknak anthropologiai és főleg néprajzi vizsgálata. Kutatásom e céljánál fogva, nem lehetne sehol inkább helyénvaló e jelentés, mint e társaságban, mely a hasonló irányban kutatókat és érdeklődőket magában egyesíti.

Útvonalam részletezését mellőzhetem, azt más helyen volt alkalmam feltüntetni.*) Az utazás végeredményeit összegezni és összehasonlító következtetéseket vonni, csak az ötnegyedéves utazás teljes anyagának feldolgozása után válik lehetségessé. A mire jelenleg vállalkozom az, feltüntetni a tanulmányra indító okokat, a kutatásban követett módszert és ennek segédeszközeit a vizsgálat körét és a gyűjtött anyagot.

I.

Midőn az utazás előzményeiről akarok számot adni: Reguly Antal emlékét kell hogy felidézzem. Az ő lelkes példájának volt következése. az ő kutatásainak szükséges folytatása a mi utazásunk. Az általa gyűjtött nagybecsű, gazdag nyelvi anyag, melyért életét áldozta fel, bevilágított nyelvi rokonságunkba. Ez anyag alapján kiváló, nálánál iskolázottabb kutatók, a helyes módszerek alkalmazásával, megvetették alapját az ugor- finn összehasonlító-nyelvészetnek. A nyelvi eredményeket azután nagy sikerrel alkalmazták ethnologiai kérdések megvilágítására.

Ezen nagy eredmények és sikerek mellett egészen feledésbe merült Reguly működésének másik iránya: néprajzi és anthropologiai kutatása, melyet földrajzi, történelmi és régészeti tanulmányokkal kapcsolatban

*) Földrajzi közlemények. 1888. IX. és X. és 1889. VIII. f.

folytatott. Pedig Reguly nagy buzgalommal űzött ily irányu, kiterjedt körű előtanulmányokat. Útjában néha nem csekély veszélyekkel száll szembe, hogy megvalósítsa az anthropologia céljait (gipszlenyomatok készítése élők fejről); a legnagyobb buzgalommal, a legaprózóbb érdeklődéssel folytatja néprajzi megfigyeléseit, bár azokat, tudtunkkal, csak útja kezdetén jegyzi fel. Mind e munkájából csak igen kevés maradt reánk. Ezekből legbecsesebbek textusai, melyekben a néplélek nyilatkozik meg, melyeknek feljegyzésénél nem kevésbé vezette őt a tartalmi, mint a nyelvi érdek. Anthropologiai megfigyeléseit pár sornyi feljegyzés és két koponya hirdeti. Az általa gyűjtött becses néprajzi és régészeti tárgyak, a mennyiben megvannak, szét vannak szórva. Néprajzi feljegyzések tőle csak leveleiben és nyelvi feljegyzésekhez adott magyarázatok alakjában maradtak reánk. Míg a nyelvi téren, mely nagy eredményt ígért, egy arányt, gondos fő, sokat megmentett vizsgálataiból: addig az ember- és néprajzi irányban nem akadt senki, a ki megfigyeléseit belőle kivenni, azokat helyette legalább részben feldolgozni, biztosítani akarta és tudta volna. Pedig Reguly nem kevésbé tartotta fontosaknak néprajzi vizsgálatait úgy általános, mint a rokonsági szempontból. Sőt ez utóbbi szempontból, merjük állítani, túl is becsülte azt. Néprajzi eredményeit külön két munkában volt szándéka megírni, az egyik az «összes finn néptörzsekről» szólott volna, a másik az uralontúli ugorokról, azok költészetéről, mindenütt tekintettel a magyarságra. Tudjuk, hogy Reguly e terveit nem valósíthatta meg. De nem akadt más sem a hosszú évtizedeken át, a ki e törekvéseiben, céljaiban nyomába lépett volna.

Ez alatt a nyomába lépett, gyorsan fejlődő nyelvi kutatásnál létrejött a szüksége annak, hogy az általa hozott ugor nyelvanyag egész terjedelmében értékesítessek és ujjal gyarapíttassék. E feladat elvégzésével a magy. tud. Akadémia Munkácsi Bernát dr.-t bízta meg, a ki feladatát megbízói legnagyobb elismerésére oldotta meg. Útjára készülvén, Munkácsi Bernát barátom társat keresett vállalatához, a ki az utazás terhéért vele megöszsza és a tanulmányozandó népeket néprajzi és anthropologiai szempontból kutassa. Választása, ismerve tanulmányaim irányát, reám esett. Az 1887-ik év december havában szólított fel, hogy hozzá csatlakozzam. Habozás nélkül a legnagyobb örömmel jelentettem ki készségemet a csatlakozásra: még az egyetemen közösen ápoltt terveink megvalósulását látva benne. Az elhatározás örömei csakhamar eloszlottak, midőn a megvalósítás mikéntje, a szükséges anyagi eszközök előteremtése került szóba. Nem akarom felujtani azon nehézségek és a velük járó izgalmak emlékét, melyek úti előkészületeinket megmérgezték. Hogy az akadályokat végre mégis elháríthattuk, abban a főérdem társam vas

akarátát illeti. Csekély, de buzdító volt a támogatás, melyet kieszközölni sikerült. A magy. tud. Akadémia nagybecsü erkölcsi támogatása mellett a Reguly-alapból 300 forintot utalványozott számomra, melyet az utazás vége felé még 150 forinttal egészített ki. A földrajzi társaság 100 forintot adott. A közoktatásügyi miniszterium egy ösztöndíjam hátralevő részét, 120 forintot utalványozott ki, feloldva a vele járó kötelezettségek alól. Ezekén felül 400 forintos rokoni kölcsönt kaptam Hinriksz Károly nagybátyám, hercegi uradalmi intézőtől. Mindezen eszközök elégségesek voltak az utazás megkezdésére, de nem annak keresztülvitelére. Némi könnyelműség kellett hozzá ily eszközökkel útra kelni, de bíztam a jövőben. E bizalmamban nem is csalódtam. Utazásom kezdetén értesültem, hogy a közoktatásügyi kormány, a hozzá elutazásom előtt benyújtott emlékiratom alapján, néprajzi tárgyak gyűjtésével bízott meg a nemzeti muzeum számára. Nem volt okom sajnálni már most, hogy a lipcei és szent-pétervári néprajzi muzeumok ily irányu felszólítása elől kitértem. Utam elején kaptam a néprajzi gyűjtésre 600 forintot, később annak folytatására 300, végül a hazaszállításra 250 forintot. Ez összeg, a rendelkezésemre álló anyagi eszközök legjelentékenyebbje, lényegesen előmozdítja úti céljaim megvalósulását, bár jó részét a néprajzi gyűjtési és a szállítási költségek emésztették fel. E támogatás első sorban Szalay Imre osztálytanácsos úr ügyszeretetének köszönhető. Válságosnak vélt időben kaptam 200 forintot Török Aurél úr szíves gondoskodása folytán, tudományos törekvéseink lelkes, áldozatkész serkentőjétől, Semsey Andor urtól. Ez alkalommal hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak, kik anyagilag támogattak vagy e támogatás létrejöttén fáradoztak. Erkölcsi támogatásuk által köteleztek le Hunfalvy Pál úr, továbbá Török Aurél úr anthropologiai utasításai által, és különösen Budenz József úr, a ki valódi atyai gondoskodással őröködött egész utunk felett.

1888. márczius 13-ikán hagytuk el az Akadémia ajánlásával a fővárost, kétség és remény között. Sz.-Pétervárra siettünk, hogy az orosz kormánytól a szükséges utazási engedélyt, esetleg ajánlást megszerezzük. Nem akarok társam jelentésének ismétlésébe bocsátkozni annak előadásával, mint jutottunk egy-egy czári ukáz alakjában oly ajánláshoz, mely számunkra a hivatalos támogatást is biztosítja.*) Mindezt illetékes helyen a magy. tud. Akadémia kifejezte köszönetét. Mindazáltal nem érzem magam felmentve a kötelezettség alól, hogy ez alkalommal személyes, meleg köszönetemet én is ki ne fejezzem támogatásáért az orosz kor-

*) *Munkácsi Bernát* dr.: Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földén. Budapesti Szemle 1889. novemberi és deczemberi szám.

mánynak és mindazon közegeinek, kikkel érintkezni alkalmam volt. Ily előzékeny támogatást, egy ellenségesnek tartott nemzet részéről, válságosnak hirdetett időben legkevésbé remélhattunk volna. Ez előzékeny támogatás tette egyáltalán lehetővé utunkat, és azt anyagilag is felette megkönnyíté. Az orosz kormány férfiai közül különösen Troiniczki urnak, a tobolszki kormányzónak tartozom köszönettel.

A fogadtatás előzékenységében a kormány közegeivel versenyzett a társadalom minden osztálya. — Különösen a tudósok és tudománykedvelők igyekeztek tartózkodásunkat a városokban tanulságossá és kellemessé tenni. Magában a fővárosban támogatásukkal lekötöztettek Radloff és Schrenk akadémikus urak, Petri úr, a földrajz egyetemi tanára és Patkanov urak: Moszkvában: Gondatti: Kazánban: Szmirnov és Veszke: Jekaterinburgban: Clerc; Tobolszkban: Mamew, Lytkin és Lugovszki: Tomszkban: Florinszki, Kuznecov és Adrijánov urak. Az érintkezésből mindezen tudósokkal és sok másokkal, az előnyökön kívül, melylyel az szaktanulmányaimra nézve járt, azon meggyőződést érlette bennem, hogy az oroszország nem olyan, minőnek nyugoti tájékoztatlanság és politikai gyűlölség kifesti. Mindaz, a mit tapasztaltam, láttam és hallottam, egy serényen munkálkodó, nagyratörő, nagyra hivatott népre vall, mely rövid idő múlva elfoglalja méltó helyét a művelődésben a nagy nyugoti népek mellett.

Mellőzni kívánom utunk azon részének vázolását, mely Oroszországon át Szibériáig vezetett. Bár e rövid ideig tartó út nem volt szegény szenvedésekben és gazdag volt tanulságokban.

Csak kevés időt fordíthattunk múzeumok megtekintésére és szakirodalmi tájékozódásra. Nem időzhettünk azon volgai nyelvrokon törzseknel (csuvasok, cseremiszek), melyeken útvonalunk átvitt és a melyeknek vizsgálata igen vonzó lett volna. Siettünk tanulmányunk czélja, a vogulság felé. 1888. május 6-ikán érkeztünk a nyugotról legközelebb elérhető vogul telephez, Persinához. E falu az Eszakkéleti-Uralban, a Szoszva folyó mellett fekszik, kevés számú eloroszosodó vogul lakossággal. Itt fogtunk tanulmányainkhoz. Társam a falu kenézének, az öreg Persának nyelvében egy vogul dialektusra talált és annak feljegyzéséhez fogott. Nekem első sorban fogyatékos orosz nyelvismeretem bővítésére és a nélkülözhetetlen társalgási ügyesség megszerzésére kellett törekednem. Ez irányban derék orosz házi gazdánkban előzékeny segédre találtam. Ő vezetett be az orosz népelet ismeretébe, a mire első sorban volt szükségem, hogy a tanulmányozandó vogul-osztyák életben felismerjem az orosz elemeket.

Ez előtanulmányok mellett hozzáfoghattam főczélomhoz, a vogulság vizsgálatához. Egész nap a falu lakói között forogtam, felkeresve őket

különböző foglalkozásukban: időnként egyiket-másikat felbéreltem magam mellé a szükséges magyarázatok megadására. Megkezdtem az anthropologiai méréseket, néprajzi tárgyak gyűjtését, modellek készíttetését és a fényképezést. — Ily előtanulmányokkal és vizsgálatokkal töltöttem közel egy hónapot. Ez alatt begyakoroltam magam az orosz nyelvbe, jobban, mint azt oly rövid idő alatt reméltem volna. Ekkor a véletlen kedvező alkalmat nyújtott egy kirándulásra az Uralba, a legfélreesebb, legkezdetelegesebb állapotban élő vogulsághoz. Ama vidékeken szokott pár év óta nyáron át időzni egy jól felszerelt, nagyszabású orosz állami expeditió, melynek feladata az Északi-Ural ásványgazdagságának átkutatása bányászati szempontból és ennek kapcsán a geologiai viszonyok tanulmányozása és a terület topographiai felvétele. Az expeditiót, mely a legnagyobb előzékenységgel fogadott körébe, a felső Szoszva és mellékfolyóinak vidékén a Kis-Szoszva felső folyásához követtem. Ez utat a sekély hegyi folyókon, lélekvesztőkön, a mocsárokon lóháton vagy a hol ez egészen lehetetlenné vált, gyalog tettük meg. Közel egy hónapig voltam az expedició kényeztetett vendége. A körében töltött napok utazásom legszebb emlékei közé tartoznak. Kedves kötelességem az élvezett előzékenyséért és a bő tanulásokért legmelegebb köszönetemet fejezni ki első sorban az expedició vezetőjének, a lengyel származású Lebedzinszki bányamérnök úrnak, továbbá az expedició többi tagjainak: Fedorov, Goncsa, Ivanov és Scipio de Campo uraknak. Körükben tanultam meg az utazásnak ama vidékeken szükséges módját, és a bánásmódot ama népekkel. Ez út alatt ismerkedtem meg a még eredeti vogulság nyári élete módjával, kóborlásaival. Visszatérve Persinába, társamat még ott találtam nyelvi tanulmányaival elfoglalva. Néhány napot tölték e helyen, főleg az északról itt nagyobb számban összegyűlt vogulság anthropologiai vizsgálatával. Ezután (jul. 20-ikán) megválva társamtól, délnek siettem, hogy még a rövid nyár hátralevő részében felkereshessem a dél-lozvai, pelymi és kondai vogulságot. Ez a vogulság eloroszosodó és a halászat mellett kevés állattenyésztést űz és helyenként földműveléssel is kezd foglalkozni. A Konda mentében levezve végződött nyári utam és a téli útra szükségeseek bevásárlása céljából Tobolszkon át Jekaterinburgba siettem, hova szeptember 12-ikén érkeztem meg. Innen, miután ide kitűzött találkozásom társammal meghiusult, Tobolszokban pár napot töltve, az utolsó hajón Tomszkba utaztam, melyet téli utam kiindulási pontjául választék.

Tomszktól október 23-ikán váltam meg, hogy téli tanulmányutam célja, az osztyákság körébe jussak. Ez út az Ob hátán, annak folyása irányában vezetett. A téli szánút megnyíltát a Castrén által osztyak-szamojédnek nevezett eloroszosodó szamojédség körében töltém, vizsgálva

ezek életét, és nagyobb számu feljegyzéseket téve költészetükből, bár nem az eredeti nyelven. A tiszta osztyákságot a Vasz-Jugánon, az Ob egy baloldali nagyobb mellékfolyóján kerestem fel: nov. 14-én érkezve azok területére. Majd magára az Obra térve, az annak mellékén lakó osztyákság tanulmányozására helyenként meg-megállapodtam. Ily tanulmányok mellett folyton az Ob jég hátán utazva, jan. 6-án, az orosz karácsony napján érkeztem a legészakibb tájak városi központjába. Berjozovba.

Itt szükségesnek láttam az osztyák tanulmányok félbeszakítását, hogy a vogulságnak előttem még ismeretlen legészakibb részét felkeressem, és ott a vogulság téli életével megismerkedjem. E célból egy hónapot időztem az Ob baloldali mellékfolyóin, a Szoszván és a Szigván. Itt történt örömdetes viszontlátásom társammal, Munkácsival, közel félévi távollét után. A vogulság köréből ismét visszatértem az osztyákokhoz, azok legészakibb ágát keresve fel. Ezek tanulmányozásában töltöttem, az északi sarkkörön fekvő Obdorszkban, közel egy hónapot. E helyen és ez út alatt alkalmam nyílt megismerkedni az ujabban e vidékre költözött zürjénekkel és a legtávolabb északon kóborló számojédekkel. Itt tanulmányaim befejezést nyertek. Különböző körülmények a visszautazást és hazatérést tették szükségessé és társamtól is ily irányu felszólítást nyertem. Márczius 17-ikén megváltam Obdorszktól, majd társam csatlakozván, együtt siettünk Tobolszkba, azt még a téli szánuton óhajtván elérni. Tobolszkban téli utam véget ért, miután a tél folyamán megtettem több mint 6000 versznyi szánutat. Tobolszkból, már nyári úton, az első hajón folytattam utamat Jekaterinburgon át Kazánba, majd Moszkvába és Pétervárra. Innen Helsingforszon, Stokholmon, Koppenhágán és Berlinen át utaztunk haza. A nevezett városokban többet-kevesebbet időzván, csak jul. 15-ikén érkezünk Budapestre.

Az időzésnek a különböző városokban célja volt a muzeumoknak, főleg a néprajzi muzeumoknak tanulmányozása. E mellett az orosz fővárosban hosszabban időzve, tájékozódást kívántam szerezni a tárgyamra vonatkozó, nálunk hozzáférhetlen irodalomban. A néprajzi muzeumok tanulmányozása sok tanulságot és sok meglepetést nyújtott. A soknépű Oroszországban élénk élet van a néprajzi kutatás terén, és ez a muzeumokban is kifejezést nyer. Különösen érdekes Moszkvának az orosz birodalom összes népeire és az összes szláv népekre kiterjedő gyűjteménye. E mellett nemcsak az európai Oroszország jelentékenyebb városaiban vannak néprajzi gyűjtemények, hanem a távol Szibéria félreeső városkáinak egyre-másra keletkező muzeumaiban is. Persze ma még mindezek jobbadán a pusztá gyűjtés fokán állnak: a feldolgozásra még

hiányzanak a kellő anyagi eszközök és szellemi erők. Mindenütt a kezdetet látjuk, de egy sokat ígérő kezdetet. — Nem nézhetjük minden irigység nélkül a finn főváros gazdag, gondosan összeállított néprajzi gyűjteményét. E gyűjtemény, melyet a kis finn nép állított össze önmagáról: páratlan a maga nemében. Páratlan a keletkezésének módja is: az egyetemi ifjuság hozta létre és az tartja fenn. Gazdagok, becsesek a svéd és dán főváros néprajzi kincsei. A német főváros gazdag néprajzi gyűjteményeinek újabban emelt palota pedig a néprajznak, a néprajzi muzeum ügyének diadalát hirdeti. Minél többet láttunk, annál inkább éreztük, hogy e téren mennyire szegények, elmaradtak vagyunk és pedig csupán a saját mulasztásunkból.

II.

Az előzőekben feltüntetve tanulmányutam előzményeit, vázolva útvonalt, áttérek a kutatásban követett módszer és elért eredmények jellemzésére.

Tanulmányaim célja tisztán az ember, a nép volt. A beutazott terület természeti viszonyainak vizsgálatára hiányzottak úgy a kellő anyagi, mint szellemi eszközök. Ez irányban mindössze egy kis növénygyűjteményre (mintegy 70 példány) tettem szert, mint két kirándulás eredményére. Időjárási megfigyeléseim a folytonos helyváltoztatás mellett csak reám bírhatnak egyéni értékkel. Meteorologiai megfigyeléseket különben is a beutazott terület néhány főpontján rendszeresen végeznek a politikai száműzöttek. Általában a vidék természeti viszonyait időről időre kutatják orosz tudósok. A külső természet általában csak annyiban bírt reám nagyobb érdekl, a mennyiben az emberre és a népeletre jelentékenyebb befolyással van.

Megfigyelésem körébe esett a lakosság száma, elterjedése, fizikai típusa, anyagi és szellemi élete és a beutazott terület eltűnt népeletének emlékei. A népesedési statisztikai adatokat részben a saját népszámlálásom alapján gyűjtöttem, nagyobb részt pedig a kevésbé megbízható anyakönyvi adatokra, a nem-keresztényeknél pedig az adó-könyvre voltam mint egyetlen forrásra utalva. Demographiai téren a népesség számának megállapítása mellett különös érdekl bírt annak vizsgálata, vajjon mennyiben igazolható e népek állítólagos pusztulása, és minők a pusztulás tényezői. A statisztikai adatok, melyek e kérdésre fényt vetethnének, a multból igen gyérek, megbízhatatlanok és nehezen hozzáférhetők. Azért is igen kíváncs volt a gyermekszületek és halálozások számáról önállóan gyűjteni adatokat. Ez adatokból, úgy gondolom, a

vogul-osztyakság nagyfoku szaporátlansága és gyermekhalandósága lesz kimutatható.

A korábbi és újabb népesedési adatok megvilágítják a nép költözködési irányát. E szempontból különös érdekkal bír a vogulság költözködése az Ural nyugoti oldaláról annak keleti oldalára. E költözéssel befejeződött a vogulság kiszorítása az Ural innenső oldaláról, hol egykor oly nagy területeket népesített.

Gonddal gyűjtöttem a tanulmányozott népek elterjedésére vonatkozó adatokat. Ezek alapján a vizsgált terület *néprajzi térképe* lesz összeállítható. E térképen az állandóbban lakott helyek, folyók, tavak stb. elnevezése magának a benszülött népnek nyelvén lesz feljegyezve. E helynevek míg egyfelül nyitját adják egyes az oroszok által eltorzított neveknek, másrészt nem kevés világot vetnek a terület múltjára és a nép jelen életére.

A demographiai vizsgálatok vázolása után áttérek kutatásaim egyik legfontosabb irányának, az anthropologiainak jellemzésére. Ez irányban a vogulok és osztyákok fizikai típusának megállapítása volt feladatomban. E szempontból a leíró jellemvonások megfigyelésére fordítottam a figyelmet és csak másodsorban a mérésekre. A leíró jellemvonások közül különösen a bőrszín: a szem (alakja, a szemrés és a szivárványhártya színe); a haj (tömege, alakja, színe) és az arczsőrzet: az orr, a fül; az arc- és homlok alakja és a pofacsont voltak különösen figyelmem tárgyai. A gyűjtött nagyszámu hajpróbák lehetővé teszik a haj alaposabb vizsgálatát. Koponyát csak kettőt hozhattam. Részletesebb méréseket csak utam kezdetén, a vogulság körében tettem. E méréseknél a francia antropométert és a kis csusztatót használtam. Testhőmérőm rövid használat után elromlott, valamint óráim is, melylyel az érverések számát megállapíthattam volna. Méréseimnél alapul a Topinard-féle kisebb séma szolgált, azt az esetek nagyobb részében kiegészítve több a németek által ajánlott mérettel. Ez alapon végeztem mérést 40 vogulon (köztük csak egy a nő). A lakosság katonai kötelezettségkörébe vonást látott a kutatás e módjában és az iránt ellenkezést tanusított. Az így támadó bizalmatlanság, mely egy ízben veszélyes jelleget is öltött, kockáztatta néprajzi kutatásaim sikerét, hol a nép bizalmára a legnagyobb szükségem volt. Ezekhez járult még, hogy télen a test a sok vastag ruhától szinte hozzáférhetlen volt, a ruhák eltávolítására pedig a lakások hőmérséke miatt alig lehetett gondolni. Mindezek arra indítottak, hogy téli utam folyamán a leíró jellemek feljegyzése mellett a termet és a koponya index méreteire szorítkozzam. Ilynemű megfigyeléseket végeztem 100 vogulon, 145 osztyákon, 50 zürjénen és 32 szamojéden. E megfigyelések

kapcsán alkalmam nyílt tájékozódni egyes ama vidékeken gyakori betegségek elterjedéséről, okairól (mint főleg a venerikus és szembetegségeknél).

Az anthropologiai megfigyeléseket kiegészítik ily irányu fénykép felvételeim. Ezek első sorban az arcz-típust feltüntető fejalakok. Ilyeneket utam folyamán annak különböző pontjain nagyobb számban készítettem. Minthogy itt a fényképezettek kiválasztása némileg önkényes lehet: ezen baj elhárítására csoport-képek szolgálnak. Egy-egy ily csoport-képen egy falu vagy vidék lakói vannak együtt minden válogatás nélkül. E csoportképek, melyeknek létesítése nem járt minden nehézség nélkül, képét nyújtják az egyes tájak ruházkodásának is. Mindezen képek természetesen főleg magára a megfigyelőre bírnak jelentékenyebb anthropologiai érdekekkel.

Az összbemutató alapján, melyhez e kutatások vezettek, a vogul-ság és osztyákság típusa lényegben azonos, bár egyes alcsoportokat meg lehet különböztetni. Addig is, míg az anyag feldolgozása, a típus szabatosabb jellemzésére képesít, néhány fontosabb jelleget óhajtok kiemelni. A típus mongoloid jellemű, bár kisebb mértékben mint a szamojédeké. A közép-termet délen az alacsonyba, északon helyenként a magasba megy át. A koponya hossz-szélességi indexe a 40 vogulnál, a hol eddig azt kiszámítottam, határozottan brachykefaliát mutat. A bőr színe barnás. Az arcz közepén kiszélesedő, kevésbé kiálló pofacsontokkal és keskeny szemréssel, a mi főleg a nőknél és gyermekeknél feltűnő. A hajzat dús, színe, mint a szem szivárványhártyájáé is sötét. A test és az arczszőrzet is igen gyér. Különösen jellemző az orr alakja: tövénél mélyen benyomott keskeny, lefelé jelentékenyen kiszélesedő. Ezek a főbb jellemvonások. A gyűjtött anthropologiai anyagnak és feldolgozásának közlése első teendőim közé fog tartozni. Addig is, a mi fizikai rokonságunk kérdését a népekkel illeti, arra e jelentésem végén kívánnék pár észrevételt tenni.

Jelenleg áttérek kutatásom főirányának, a néprajzi kutatásnak és eredményeinek feltüntetésére. E kutatás célja a tanulmányozott népek életét, annak minden oldalát lehetőleg megfigyelni, megérteni és megértetni. E megfigyelés mindenre kiterjed, a nép legelemibb szükségeinek kielégítésétől, a táplálkozástól, szellemének legmagasabb nyilatkozásáig foglalkozásában, családi és társas életében, kezdetleges vallásában, művészete és költészetében. Hogy minő módon jártam el a kitűzött feladatok megoldásában, arra utalni talán annyiival kevésbbé lesz felesleges, mint-hogy nálunk az ily irányu megfigyelések még nem igen szokásosak.

Az utazó, ki a tanulmánya tárgyát képező nép körében utazgat vagy időzik, lépten-nyomon olyféle megfigyeléseket tesz, melyek feljegy-

zésre érdemesek. E megfigyelések, mint önkényt kínálkozó, a legnagyobb érdekűek.

De mindezek jobbadán a népelet külső oldalára vonatkoznak és felette házagosak maradnak. E házagok kitöltése, a bemélyedés a nép életébe szükségessé teszi a huzamosabb tartózkodást egyes pontokon, a mire a pusztán anthropologiai megfigyelőnek szüksége nem lenne. Így időztem utam folyamán egyes pontokon, a hol a népelet feltűnőbb különbségeket mutatott. huzamosabban: pár hétig; míg egyéb helyeken egy-két napot tölték főleg anthropologiai érdekből.*) Az állandóbb tartózkodási helyek megválasztásánál tekintettel voltam arra, hogy ott a megélési, lakásviszonyok tűrhetőbbek legyenek, és hogy alkalmas tolmácsokra találjak, kik az orosz nyelvet bírják.

Csak ilyen benszülött vogul illetőleg osztyák tolmácsok mellett vált lehetővé a rendszeresebb tanulmányozás. Mindazon adatok, miket orosz részről a papoktól, kereskedőktől vagy néha a felette szolgálat-kész, művelt, politikai száműzöttektől nyertem, inkább csak útmutatásul szolgáltak arra nézve, hol kutassak. Mindazok közlései a féltájékozottság vagy hagyományos, egyoldalú felfogás hibájában leledztek. Maga a nép embere a legjobb vezető, tanító a saját dolgaiban. Csak egy-egy értelmesebb vogul vagy osztyák bizalmát megnyerve, sikerült jobban behatolni a nép életébe. A bizalom felkeltésére szolgál, ha tájékozottságot árulunk el dolgaikban és nagyfokú, őszinte érdeklődést. De mind e mellett, vagy akár ezek nélkül elmaradhatatlan bizalomgerjesztő: a pálinka.

Valami módon megnyerve egyet az értelmesebb benszülöttek közül, bizonyos napidíj mellett őt magamnál tartottam. A hozzá intézett kérdésekre adott feleletek alapján jegyezgettem. Ő tájékoztatott a környék földrajzi viszonyairól, lakott helyeiről és a földrajzi elnevezésekről. Vele apróra megtekintettem a falut, egyes lakást, ennek részeit, berendezését és a benne levő tárgyakat, kikérdezve azok nevét, rendeltetését. A táplálkozást és ruházódást illető kérdésekkel tolmácsom közreműködésével az asszonyokhoz fordultam, mint legilletékesebbekhez. Tolmácsom tájékoztatott a vidék halai és vadjairól, halászatáról és vadászatáról. Társaságában részt vettem egyes halászatokban és vele megmagyaráztattam a halászat és vadászat eszközeit. Tőle nyertem adatokat a rokonsági

*) Ily pontok, hol többet-kevesebbet időztem a *voguloknál*: Persina és Gorny a Lozván, Saim és Leus a Kondán, Jeni-paul és Sortengja-paul a Szoszván, Sukkerja-paul a Szigván; az *osztyákoknál*: Vasz-Juganszkoe és Ai-puchet a Vasz-Jugánon, Juganszkoe a Jugánon, Alexandrovskoe, Szurgut, Atlym, Berjozov. Kusevát. Muzsie. Obdorszk az Ohon.

viszonyokról, családi, társadalmi életről. Nyomára vezettek környékük régiségi nevezetességeinek. Egyes pontokon az ő orosz nyelvű előadásuk alapján meséket jegyeztem fel és hősi mondákat.

Különös előszeretettel jártam minden után, a mi samanizmusukra világot vethet. Vadásztam fétiseikre, melyeket nagyon rejtegetnek, félve a papságtól és a hivatalnokoktól. Ezek közül nem minden furfang és erőszak nélkül sikerült többet megtekintennem, néhányat lefényképezvén vagy megszerezvén. A vasz-jugáni osztyákságnál, melynek dialektusa egészen ismeretlen az irodalomban, kis szójegyzéket állítottam össze, mely persze csak ideiglenesen bírhat némi érdekkal. — Az egyéni megfigyelések és a megbízható oldalról nyert közlések alapján elég bő anyaghoz jutottam.

A megfigyelések és feljegyzésekkel együtt járt a népelet jellemző tárgyainak gyűjtése. E gyűjtés célja volt a népeletnek teljes képét adni tárgyaiban, a mennyiben az lehetséges. Ily módon a gyűjtés kiterjedt a ruházkodás, a háztartás, a halászat és vadászat tárgyaitra és a vallásos vonatkozású tárgyakra. E mellett gyűjtöttem a lehetőségig régiségeket. A nagyobb, nehezen szállítható tárgyaknak modelljeit maguknak a tárgyaknak készítésében jártas benszülöttek a helyszínen készítették. Ily módon egy közel 500 tárgyból álló gyűjtemény létesült. A gyűjtemény túlnyomóan vogul és osztyák tárgyai mellett, néhány osztyák-szamojed, szamojed, zürjén és tunguz tárgy van. E gyűjtemény jelenleg nemzeti múzeumunk tulajdonában van és a legteljesebb vogul-osztyák gyűjtemény. Azon tudományos haszon mellett, melylyel majdan e gyűjtemény feldolgozása jár, meg lesz annak általános művelési hatása: a mennyiben, mikor majd felállítható lesz, elég teljes és hű képet fog nyújtani távoli nyelvrokonainkról. A mint az anthropologiai, éppen úgy a néprajzi megfigyeléseknek is fontos kiegészítői a fénykép-felvételek. Az utam folyamán eszközölt felvételek alapján nyert többé-kevésbé sikerült képek száma meghaladja a kétszázat. Ezek a már említett nagyszámu típus és csoportképek, és néhány tájkép levonásával, néprajzi érdekű képek, különösen a lakott helyeket, a lakást, a ruházkodást, a foglalkozás egyes mozzanatait feltűntető és a nép vallására vonatkozó képek.

Ez volna nagyjában a helyszínen gyűjtött anyag. Ehhez járul a városokban, múzeumok és könyvtárakban végzett tanulmányok eredménye. Az utóbbi helyeken alkalmam nyílt tájékozódni a tanulmányozott népekre vonatkozó szegényes, de nagyon szétszórt irodalomban és főleg a népek múltjáról gyűjteni adatokat.

Az egész gyűjtött anyagot szándékom körülményeim és irodalmi viszonyaink számbavételével kisebb tanulmányokban feldolgozni, részben

pedig mint nyers anyagot közölni. Ily külön-külön kis tanulmány tárgyait képeznék: az anthropologiai, a demographiai eredmények; a beutazott terület néprajzi térképe; a táplálkozás és élvezeti szerek; a ruházat és elkészítése; a halászat; a vadászat; a rémszarvastenyésztés; a családi, házassági és rokonsági viszonyok; a gyermek születése és neveltetése; a társadalmi és jogi szervezet, különösen annak múltja; a fetisek és a samanizmus; a kezdetleges művészet; történelmi adatok összeállítása különös tekintettel a régi Jugriára; a gyűjtött régészeti anyag összeállítása. Mindehhez járulna kevés szójegyzetek közlése és magyar szövegű népköltészeti közlések. Ez utóbbi feljegyzések csak nagyon igénytelen adalékot képezhetnek azon nagybecsű, gazdag népköltészeti anyaghoz, melyet útitársam, Munkácsi Bernát, a vogulság körében gyűjtött. Az ő feljegyzései távol északi nyelvrokonainknál, meglepően gazdag népköltészetet tártak fel, melynek bőséges mythologiai tartalma új és teljes világításban tünteti fel e népek mythosát.

Az eddigiekben vázolva a gyűjtött anyagot és a tervbevett feldolgozás módját, többen azt kérdezhetnék, hogy e kutatás minő érdekekkel és értékkel bír. A felelet e kérdésre kettős szempontból adható: a rokonság szempontjából, melyben a vogulok és osztyákokhoz nyelvileg állunk, és másodsor általános anthropológiai és néprajzi szempontokból. A mi a rokonságot illeti, úgy azt a nyelvi téren útitársam nagyszámu, becses, új ténynyel teljesebb világításba hozta. E nyelvi rokonság minden kétségen felül állt és áll és azt nem szükséges anthropológiai és néprajzi tényekkel igazolni, valamint nem lehet ilyenmü tényekkel megdönteni. Az első feladat e téren az elemzés, a rokonsági probléma felbontása főbb részeire. A nyelv, a fizikai típus, az életmód és szokások különböző tényezők hatása alatt állanak és változnak. A mint mindazoknak tanulmánya különböző feladat, úgy a rokonsági viszonyok kiderítése az egyik vagy másik téren külön-külön vizsgálat tárgya. A kérdés, mely naiv alakjában úgy hangzik, hogy minő népekkel vagyunk rokonok; szabatosabban így fejezhető ki: minő elemekből áll a magyar nyelv, fizikai típus és művelődés, és ez elemek minő viszonyban állanak más népek nyelvéhez, fizikai típusához és művelődéséhez? Az ily irányu kutatás a legrokonabb viszonyt tüntetheti fel az egyik irányban, a nélkül, hogy annak nyomaira más irányban is találhatna.

E szempontokat óhajtottam előrebocsátani e kérdésnél: hogy nyelvi rokonságunk a vogulok- és osztyákokkal kiterjed-e a fizikai típus és a szokások rokonságára? Merész, bár annál hálásabb feladat lenne e kérdésre jelenleg már határozott feleletet adni. Addig is, míg eredményeimet feldolgozva ez irányban akár igenlő, akár tagadó felelettel

állhatnak elő. kénytelen vagyok beérni az utalással azon akadályokra és nehézségekre, melyek e kérdés megoldásának útjában állanak.

Mindenek előtt azon nagy időbeli távolságra kell gondolnunk, mely, feltéve a hajdani együttélést, bennünket ama népektől elválaszt. A nép-rokonok szétválva, vándorlásuk egészen különböző irányu volt, úgy, hogy idővel térbelileg is nagyon eltávolodtak egymástól. Nagyon eltérő klimatikus, anthropologiai és néprajzi tényezők körébe jutottak. Mig az uralontúli ugorság mindinkább északra lett szorítva, addig az egyre erősödő magyarság mind kedvezőbb viszonyokat teremtett magának, mind délebbre hatolt, míg a Tiszánál állandóan megtelepedett. Mig ott a hanyatló nép-élet zürjén, szamojed, tatár és végül orosz hatások alá jutott: addig a haladó magyarság török, szláv és germán befolyás alatt állott. Mig e befolyások csak többé-kevésbé mély nyomokat hagytak a nyelvben a nélkül, hogy annak lényegét érintenék, addig a geographiai tényezőkhöz inkább idomuló, a keveredések által jobban befolyásolt fizikai típus, életmód és szokások gyökeres változáson mehettek át. E tekintetben alighanem a magyarság az, melynek eredeti típusa jobban megváltozott, hogy ne mondjam elváltozott.

Mindezen változásokat számbavéve, felette nehéz feladat az anthropologiai és néprajzi téren közös nyomokat mutatni ki. E nehézségeket növeli az a körülmény, hogy éppen a magyarság néprajzi vizsgálata körül eddig nagyon kevés, anthropologiai vizsgálatát illetőleg jóformán semmi sem történt.

Az anthropologiai téren az összehasonlítás csak akkor lesz lehetséges, ha a magyarság jelenlegi és multbeli típusa némileg körvonalozható lesz: bár ez irányban vérmes reményeknek éppen nem adhatunk helyet. Szempontunkból, igénytelen nézetem szerint, elsőrendű jelentőséggel bírna, népünk típusában mongoloid jellemvonások nyomait kutatni.

A néprajzi téren az összehasonlításnál egyelőre a nyelvészet kalauzolására leszünk utalva, bár egyes kísérletek lehetővé teszik az összehasonlítást a tisztán néprajzi téren is. Így, ama páratlan néprajzi vizsgálatok, melyekkel Herman Ottó irodalmunkat gazdagította, lehetővé teszik a halászat terén rokoni nyomok feltüntetését. — Egyes szórványos nyomok azonban nem jogosíthatnak fel bennünket messzebb menő következtetésekre. Határozottabb véleményt nyilvánítani e népekhez való anthropologiai és néprajzi viszonyunkat illetőleg csak akkor merném megkísérteni, ha utazásom eredménye feldolgozva, és népünk hasonló irányu vizsgálata körüli mulasztásunk némileg pótolva lesz.

Bárminő érdekűeknek bizonyuljanak majdan kutatásaim a rokonsági kérdést illetőleg: azoknak mindig megmarad a maguk értéke, álta-

lános anthropológia és néprajzi szempontból. E szempontok nem kevésbé voltak fontosak utam megvalósulásában, mint a rokonsági szempontok. Sőt reám egyénileg talán még fontosabbak is voltak. Ki néprajzi tanulmányokra adva magát, a néprajz célját a művelődés kezdeteinek kutatásában látja a jelenleg élő népeknél, arra mi sem bírhat nagyobb varázsszal, mint belemerülni kevésbé ismert, kezdetleges népek körébe, azok tanulmányozásába. E varázst csak növeli, ha tanulmányainkat oly nép körében tehetjük, melynek nyelve rokon a mienkkel, ősi múltja közös lehetett népünk múltjával.

Általános néprajzi érdek volt az is, mely egykor Regulyt útjára vitte. Ezt talán kevesen tudják, azért is azt kiemelni éppen e társulatban kíváncsnak tartom. Midőn Reguly hazáját elhagyva útra kelt, nem néprokonaink kiderítése vitte őt útjára. Meg volt annak a mélyebb oka, miért indult a tanulmányutazók szokásától eltérően, az északi tájakra. «A természet emberét — így ír egy barátjának — az ország és nép őseredeti állapotját, . . . és mily kevéssel, egyedül a vad természet adományaival éri be az ember: ezeket felfogni nem tudtam, s az engem gyötrött: most ki vagyok elégitve. Ezen utazás nekem egy egész kifejlődési történetet mutatá mind a földnek, mind pedig az embernek. Egy utazás az északon . . . valódi képét mutatja a *kultúra genesisének*.»*) Ezek Reguly saját szavai. A néprajzi kutatás céljának: «a kultúra genesisének» kutatására áldozta életét. Erre ösztönözte legmélyebb hajlamai mellett: hazafias büszkesége. E büszkesége azt kívánta, hogy a nemzete részt vegyen ama nagy cél elérésében. A nemzetére váró feladat, e cél tekintve, Reguly szerint mi sem lehet inkább, mint saját múltjának és a vele rokonnak bizonyult népeknek tanulmányozása. E tanulmányokban csak később lépett mindinkább előtérbe a rokonsági kérdés és főleg a nyelvi rokonság kérdése. Ennek oka az e téren elért nagyobb sikerekben rejlik. Reguly maga nem volt nyelvész, sem képzettségénél sem hajlamainál fogva. A néprajz céljai voltak az ő céljai: ő volt az első, a ki tisztán látta a magyar néprajzi kutatás feladatait. Ő az uttörő merészségével el is akarta egymaga végezni e feladatot, de elbukott pályája kezdetén. Az általa vallott célok megközelítése, méltó nemzedékek munkájára.

A Reguly eszménye ösztönzött engem is igénytelen vállalatomra, melynek legszebb eredményének tekinteném, ha másokat is hasonló irányu kutatásokra serkentene.

*) Reguly-Album. XXVIII. l.

A tót népköltészeti kiadványok kritikájához.

Dr. Czambel Samutól.

Az igen tisztelt olvasók között sokan találkozhatnak, kik azt gondolják magukban: «Ugyan mit törődünk mi a tót népköltészet kiadványaival?» Pedig hát e tárgyról is sok olyat el lehet mondani, a mi a magyarságra érdekes. Azt hiszem, hogy szavaim igaz voltáról meggyőződnek azok, a kiknek lesz egy kis türelmük arra, hogy a rövidre szabott értekezésemet figyelemmel kísérik. Ez alkalommal csak általános-ságban akarok rámutatni arra, hogy a különben gazdag tót népköltészet gyűjtői-kiadói nem tisztán a tudomány szolgálatában fáradoztak, s hogy ezért a tót népköltészet kiadványai tudományos néprajzi czélokra csakis a kritika óvatos gyakorlásával használhatók.

Ismeretes dolog, hogy a szlávok szeretik a dallást. A szláv nők és leányok még a tikkasztó nyári mezei munka végzése alatt is dalokat zengenek. A tót nép szereti a dalt s vannak kötetekre terjedő dalai. De a tót nép költészete nemcsak dalokban nyilvánul, hanem azon kívül különösen az úgynevezett mesékben, apró elbeszélésekben. Az eddig kiadottak is kötetekre rúgnak. Lehet-e hazánk néprajzi tudományára közömbös az, hogy a tót nép e gazdag költészetét ismerjük-e helyesen vagy elferdített közlésekből? Az reánk nézve nem lehet közömbös, annál kevésbé, mert, mint azt a szláv tudósok már régebben konstatálták: a tót népköltészet mind formailag, mind tartalmilag *lényegesen eltér* a többi szlávok népköltészetétől. Itt tehát egy homályba burkolt jelenséggel vagyunk szemben. S bizonyos mértékű tárgyi ismeret alapján valószínűnek jelezhetjük a lehetőséget, hogy a tót népköltészetnek a szláv népköltészetben elkülönödött voltát a magyar népköltészet befolyása okozta. A tót népdaloknak és népmeséknek a magyarokkal való összehasonlításából valószínűleg ki is fog az tűnni!

De térjünk a kitűzött tárgyra.

Kollár János, volt budapesti tót lelkész, a ki különben a tót irodalomban alapította meg nevét, s később tanár a bécsi egyetemen, az első volt, ki a tót népköltészetre mint aranybányára rámutatott, kiadván két vaskos kötetben az első tót népdalgyűjteményt «Národnie Zpiewanky» cím alatt (Buda, 1835). Ezen kiadvány annak idején nagy feltűnést keltett a szláv tudósok és írók köreiben. Sokan ismertették és csodálták a tót népköltészet gazdagságát. 1866-ban a «Kisfaludy-társaság» magyar fordításban sokat kiadott e gyűjteményből. De tévedne, ha valaki a Kollár egész gyűjteményét ezen magyar fordításban megjelent válogatott kis

gyűjteményből ítélné meg. A fordítók keresték a legjobbat s azt, a mi valóban a néptől ered: Kollár összeszedett azonban a két kötetben olyan dolgokat is, a melyek a tót népdalgyűjteménybe egyáltalán nem illenek be. S épen azért tudományosság szempontjából értéktelenek Kollár kiadványai, mert lehetetlen oly forrásból meríteni, a melyről nem tudhatni, hogy mennyire tartalmaz népdalokat s mennyire versesinálmányokat, mennyiben nyújt természetes anyagot s mennyiben tendenciózus dugárut?

Kollár kiadványai teljesen megbízhatatlanok mind ethnographiai mind philologiai szempontból. Azért, mert ő egész életén át a cseh-tót nemzeti, illetve nyelvi egységért lelkesült — a közölt dalok nyelvezetét s részben szellemét is (lásd a Češti spisowatelé» című dalt, Zpiew. II. 143.) cseh irányban ferdítette el. S tényleg czélt ért. Tudvalevőleg az első benyomás nagyon erős szokott lenni és sok időbe kerül, míg elmosódik. Miből győződjenek meg a tótokat közelről nem ismerő szláv tudósok arról, hogy a tót nyelv minő helyet foglal el a szláv törzsfa ágazatai között, ha nem a kiadott népköltészet nyelvezetéből? Mohón neki estek tehát a szláv nyelvtudósok a Kollár nevezett kiadványainak, olvasták, bonczolgatták a nyelvezetében és szellemében elcsehesített úgynevezett tót népköltészetet és természetesen végeredményképen arról győződtek meg, hogy a tót nép nyelve cseh dialektus s hogy tehát a tótok ethnografice a cseh egészhez tartoznak. E nézetet fogadták el az összes szláv philologusok és hódolnak annak most is legnagyobb részt. Miklosich, a volt bécsi professor, a szláv nyelvtudósok legelőkelőbbje, fiatal korában szintén e nézetet sajátította el s később sem adott egy jobb véleménynek helyet. Onnan van az, hogy ismert összehasonlító nyelvtanában a tót nyelvről nem mint külön önálló szláv nyelvről szól, hanem ezt csak mint cseh dialektust említi.

Kollár tót népdalgyűjteménye igen elmésen van összeszerkesztve. A dalok tárgyrokonság szerint soroltatnak elő s a történeti és hitregészeti tartalmuak külön vannak választva. A történetiek között sok van olyan, mely szószerint egyezik a hasonnemű magyar dallal s egyesektől (magyar részről) ki is mutatták, hogy a tót dal: fordítmány. Érdekes e részben a Kisfaludy-társaság által kiadott «Tót népdalok»-hoz Szeberényi Lajos által irt bevezetés is.

A hitregészeti tartalmuak között első helyen olyan közöltetik, a melynek hitregészeti hősnője, a *D'und'a*, minden más lehet csak szláv istennő nem. A dal így kezdődik: «Hoja, D'und'a, hoja», valószínűleg valami «Hej, gyöngyöm, hej» című magyar dalnak a fordítása esetleg átalakítása. Hogy a dolog így lesz, azt egy sárosi dal látszik bizonyí-

tani, mely így kezdődik: «Janičku, Janičku, moj mily D'und'ičku». Ez nem lehet más mint a magyar: «Jánoskám, Jánoskám, kedves gyöngyöcském», mert a *d'und'ik*, *d'und'a*, *d'und'ček* sem a tótban, sem a többi szláv nyelvekben elő nem forduló szó.

Hogy a tót dalgyűjteménybe eredetileg magyar dalok is vétettek fel s hogy a hitregészeti tartalmuakba a tót nyelvből meg nem fejthető szavakat feltüntető oly tót dalok is szerepelnek, a melyek semmikép sem hivatvák világosságot vetni a tótok mythológiájára, az csak a mellett szól, hogy a kiadó-gyűjtő kritika nélkül járt el. Ez pedig még menthető is volna, ha valami legyőzhetlen körülményről volna szó. Talán még azt is lehetne menteni valamivel, hogy a gyűjteménybe nemcsak népdalok, hanem csinált s a közéletben elő nem fordult verselmények is helyet találtak, de semmi sem mentheti azt, hogy a gyűjteménybe politikai tendenzia által vezetettve oly dalok is becsempésztettek, melyek a tót nép belső világának meghamisítására gondoltattak ki.

Kollár II. kötetének 137—150. lapján, oly dalokat közölt, melyek nemzetiségre és nyelvre vonatkozó nyilatkozatokat tartalmaznak. Tagadhatlan, hogy a tót ember is, ép úgy mint bármely másfajú, dalol önmagáról és nyelvéről is, de hogy dalaiban fajgyűlölet jelentkeznék, nevezetesen pedig hogy e fajgyűlölet a magyar ember ellen irányulna, az, mérsékelt kifejezéssel élve, meghamisítása a valóságnak.

Közlök itt a nevezett gyűjteményből szószerinti prózai fordításban néhány olyan dalt, melyek tudomásom szerint tisztán azon politikai tendenciával bírnak, hogy a tót nép belvilágáról a tót népköltészet tükréből a szláv világnak, illetve tudósainak olyan információt adjanak, mely szerint a tótok lelkükben nem szívelik a magyart. Például hozom fel a következőket:

«Magyarok, magyarok, tót lány maradok én,
Nem voltam, nem leszek soha szeretőtök!»

*

«Ha ők tótok volnának,
Megcsókolnám őket:
De azért mert magyarok,
Bepiszkítanak az arczom!»

*

Ha tudnátok, milyen jó az,
Hogyha a tót megölel:
Ah, mintha csak czukrot enném,
Mustot innám, pehelyben hevernék.
Bizony, bizony olyan jó az,
Hogyha a tót megölel!

*

Ha tudnátok, milyen rossz az,
Ha a magyar (német) megölel,
Ah, mintha csak savót enném,
Ecz'tet innám, tövisben ülnék;
Bizony, bizony, olyan rossz az,
Ha a magyar (német) megölel !»

Tudomásom szerint ilyen fajta dalok nem élnek a tót népnél s Kollár azokat önkényűleg a határontúli szlávok félrevezetésére maga csinálta. A nemzetiségi és nyelvi fejezetben B. alatt közölt «polgári és rektor» dalok egytől egyig mesterséges *egykorú*, tehát *múlttal nem bíró* szerzemények. Nem polgárok és rektorok szerzették azokat, hanem valószínűleg maga a gyűjtő-kiadó, mert annyi «szláv ismeretkörrel» s túlzó, a rajongásig tulzó nemzetiségi érzellemmel nem bírtak sem a polgárok sem a rektorok s most sem bírnak. A «*tótok dicsőítése*» (Chwála Slowáků) című versemény elég érdekes arra, hogy annak legalább egy részét ide igtassam.

«A mi tót nemzetünk ősrégi.
Mert már Homér idején éltek tótok.
Homér pedig Mózes idejében élt,
Tehát sok száz évvel Jézus eljövetele előtt.

Ősiségre nézve a tót nemzet tehát
Eléggé felülmúlja az élő nemzeteket;
A tótok előtt virágzott ugyan sok nemzet,
De egy se tartotta magát oly soká a világon.

A tótok Európában tömegesen laknak,
Három negyedében vannak elterjedve;
Csak a negyedekben laknak mások.
Például: németek, francziák, olaszok!

Mik a morvák, csebek, rutének,
Lengyelek, horvátok? Azok mind tótok.
(Wšecko jsou Slováci!)» stb.

Az említett szakasz mind ilyen és hasonló tartalmu *mesterséges szerzeményből* áll.

Kivüláglík a közlőtekből, hogy Kollár kiadása mily kevés értékkel bír a kutatóra nézve, a ki a tót népet nem ismervén, a Kollár által kiadott tót költészetre, mint *forrásra* szorul.

Elcsehesített nyelvezettel segített a tótokból cseheket csinálni s becsempészett dalokkal elhitetni, hogy a tótok nemzetiségi életükben mások, mint a minők. Kollár gondolkozásán különben csodálkozni nem lehet. Egy Saffárikhoz írt levelében, melyet nemrég a cseh Maticza folyó-

iratában közöltek, egy precedens alkalmából ezeket mondta: «Az én könyvem nem evangélium s nem is akarom, hogy mind igaz legyen, a mi benne van». Hogy ez melyik könyvére vonatkozott, a levélből nem tűnik ki.

Ujabbán gyűjtött tót dalgyűjtemények kiadásai ethnographiai tekintetben használhatók, de a philológus feltétlenül ezeknek se veheti hasznát. Ugy p. o. a «Szlávia» egyesület által Prágában, 1879-ben kiadott «*Pisně slovenské*» is abban a hibában szenved, hogy a népdalok közlésénél a nép ejtését szigorúan nem respektálta. Rosszul járna az, ki hitelt adna a kiadók abbeli nyilatkozatának, hogy «Všechny písně ve sbírce podané psány jsou foneticky, tak jako vyslovují se v tom neobom kraji; proto přísně šetřeno všude zvláštností dialektických». (Az összes e gyűjteményben közlött dalok kiejtés szerint vannak írva, úgy a mint ezen vagy másik vidéken ejtetnek; s e miatt mindenütt szorgalmasan kiméltettek a dialektikus sajátosságok). Rosszul járna az, mondom, a ki e népdalokból a tót nép nyelvejtését akarná meghatározni. mert e dalok kiadása philologiai tekintetben szintén hiányos.

Lássunk néhány példát: A zólyommegyei népdalokban találunk ilyen szóformákat: svázané, dovím (81. számú dal) ezek helyett: zviazanie, doviem. Senki a zólyommegyei tót nyelvben nem fog *svázané*, *dovím* és hasonló szóalakokat felfedezhetni; azok a zólyomiaknál hangtani lehetlenségek közé tartoznak. A kiadók nagy hibát követtek el, ha már a kiadással a philológiának is akartak használni, hogy az egész munka kéziratait avatott ember által át nem vizsgáltatták. Sajnálattal kell tapasztalni különben, hogy a dialektikai sajátosságok még oly dalokban se respektáltattak, melyeket úgyszólván szakemberek nyújtottak be közlés végett. Így p. o. a 271. számú szintén zólyommegyei dalban, melyet Vlček Jarosláv, a tótok egy legelőkelőbb írója adott be, ilyen, a zólyomi tótoknál teljesen szokatlan szóalakokat találunk: milého, iného, ezek helyett: milího, iního (= druhího!), vagy pedig: susedov, z vohladov, po polnoci. hlavka ezek helyett: susedou, z vohladou, po pounoci, hláuka. Azon kívül, úgy látszik, e gyűjteményben is találkoznak műdalok. Ilyennek merném tekinteni a 245. számot. A tót népdalok többi kiadásait jelenleg nem érintem. hanem átmegyek a *tót népmesékre*.

A tót nép ajkán számtalan elbeszélés él a tündérekéről, sárkányokról, hamupipókékról, emberfeletti erőkkal és szellemi képességekkel bíró lényekről. Egyes népmesékben a tót írók történeti hagyományokat, mások mythologiai maradványokat véltek felfedezni, de nem szenved kétséget, hogy azoknak tudományos felbonczolása s más nemzetek hasonló meséivel történt összehasonlítása után, ki fog tűnni, hogy a tót népmesék újabb keletűek.

Mind a mellett azonban a tót népmesék, úgy a mint azok jelenleg a nép száján jelentkeznek, felette sok érdekes adatot nyújtanak az ethnographiának, valamint a vele rokon tudományoknak. Le van azokban téve a tót népnek nézete a világról, az államról, az államfőről és tisztviselőiről: kiismerhetők azokból a tót nép erkölcsi elvei s egyáltalában egész lelki életét öntötte azokba a nép.

A tót népmesék első gyűjteménye Lőcsén 1845. évben ilyen cím alatt jelent meg: «Slovenskje Povesti, usporjadau a vidau Janko Rimavski». A kiadó látja bennök «az eredeti szláv szellem különös jelenségét», s őket «a tót jövő hirnökeinek» nevezi, melyek szépségükkel megigézik az embert.

1858—1861-ben Selmeczbányán egy újabb gyűjteményt 6 «kötet»-ben bocsátottak közre A. H. Škultety és P. Dobšinský. E kiadók kijelentik, hogy e gyűjtemény meséi: drága kincsei a külön szláv nemzeti költészetnek, hogy bennök az ősrégi pogány mythos s az ős tótok házi, családi és polgári viszonyai tükröződnek vissza.

Mindkét kiadvány értékes, mert a kiadók igyekeztek mindent úgy adni, a mint az a népnél jelentkezik. Ép az ellenkező áll azonban a tót népmesék egy harmadik s legújabb gyűjteményéről, mely Dobšinský Pál kiadásában 1880—1883. évben Turócz-Szent-Mártonban jelent meg. A kiadó sajnálatos módon félreismerte feladatát. A helyett, hogy közölt volna tiszta, élő tót népmeséket, valamely naiv tendenzia által vezéreltetve, elferdítette azokat. A kiadó a mesék nyelvezetét sok helyütt kiforgatta népies voltából, igyekeztén annak a saját ítélete szerint *eredetibb, szlávosabb* színezetet adni. Így történt a reflexiv «sa» szócskával, melyet legtöbbször orosz és nem tót szokás szerint helyez el az ige mellett. Az ilyen frázis: «Boli raz traja synovia u jednoho otca» egészen oroszul hangzik; a tót ezt mondja: «mal raz jedon otec troch synov». A kiadó oly szláv szavakat ad a tót nép szájába, a melyeket ez nem ismer s e tény ismét a tótok ethnographiai helyzetének félreismerésére szolgál. Ilyen a tót nép előtt ismeretlen szláv szavak többek közt ezek: ostrostreleci, nivý, znamä, kabonila (čelo), rúno (= vlha), okriat, hrud (= prsá), kráľovič, králič, kňazovič, kňazič, záhybeľ, dvoränin, stb.

A «*tizenkét holdacskáról*» szóló mesében (II. 40—49.) a hónapok eltótosított nevekkal fordulnak elő, mint: Sečeň, Brezeň stb., mely nevek a népnél ismeretlenek. De a népmese-anyagnak valóságos meghamisítását a végletekig vitte a «*Lubka a Kovovlad*» című mesében (II. sošit), melyben egy egész tót mythológiát teremt meg. Egy eredetileg német mesét tótul ad elő, de úgy, hogy a német neveket, melyek a mesélő tót népnél elferdített alakban élnek, ujonnan alkotott szláv nevekkal

helyettesíti. Így aztán lett a mesében *Bergmannból* (a népnél elferdítve: permónik) = *L'udik*, *Wassermannból* (a népnél elferdítve: Haštrman) = *Vodnik* stb. Ezen mese egymaga elég arra, hogy a gyűjtemény iránt való bizalmunkat megingassa.

A tótoknál sokan foglalkoztak a tót népköltészet anyagának feldolgozásával. A régebbiek, mint különösen Reisz Sámuel, sokat fogtak, de keveset markoltak. Ahhoz, hogy a tót nép belső életvilágát megismerjük, megbízható anyagra van szükségünk. Szükségképen téves következtetésre jut az, ki megbízhatlan forrásokból merít. Ujabban a tót népmesékről terjedelmes tanulmányt írt Dobšinszky Pál «*Úvahy o slovenských povestach*» cím alatt (Tur. Sv. Martin 1871). E tanulmány az e részben kiadott munkák között a legterjedelmesebb s a legszolidabb alapokra van fektetve, habár itt is az a hiba, hogy a szerző kelleténél több tért enged a fantáziának.

Mind ezekből, a miket mondtam, az tűnik ki, hogy a tót népköltészet kiadványait forrásul használni csak óvatosan szabad úgy az ethnographusnak, mint a philologusnak.

Baba Dokia

(román népmythologiai alak).

Irta és a társaság f. é. február hó 15-én tartott IV. előadó ülésén felolvasta
Dr. Marienescu Athanáz.

I.

Az ünnepnapok.

A román nép és illetve a román földművelők nejei, Baba Dokia tiszteletére, a keleti kalendárium szerint márczius 1-jén ünnepet tartanak. Ezen a napon nem dolgoznak, hogy ünneplés által Baba Dokiának a haragját megszelidítsék és hogy a hideg a mezőn a vetésekben kárt ne okozzon. De márczius 1-jén kívül Baba Dokiának még 12 napja van és ezeket «Babel-ek»-nek vagy «Zilele babelor»-nak, azaz «a vénasszonyok» vagy «a vénasszonyok napjai»-nak nevezik.

A természet úgy akarta, hogy ezekben a napokban az idő nagyon változékony legyen; az égen majd ragyogó nap fénylik, majd felhők borítják el azt: havazik, esik és a szél fúj. Némelykor a változékony napok a 12 napon túl is tartanak, sőt megtörténik az is, hogy április

hónapba is átsapnak és ekkor a 12 napon kívüli változékony napokat «*imprumutări*»-nak, vagy «*zilele imprumutate*»-knek. (azaz «kölesönzések»-nek vagy «kölesönzött napok»-nak hívják.*)

II.

A Baba Dokia-mythosa.

Baba Dokiának egy Nikodim nevű fia volt, a ki megnősült, de Baba Dokia oly annyira rosszul élt a menyével, hogy fia nem tudta nejét az anyja ellen eléggé védeni.

Baba Dokia egyszer a menyének fekete juhgyapjút adott át és őt a patakra küldte, hogy a fekete gyapjút addig mossa, míg az fehérre nem válik, mert különben pórul fog járni. Baba Dokia a menyét mindenféle módon zaklatta.

A meny a patakra ment és a fekete gyapjút addig mosta, míg ujjainak bőre ledörzsölődött és a vér úgy folyt, hogy a patak vize vörös lett; de a gyapjú fekete maradt és a meny ekkor keservesen kezdett sírni.

Krisztus ezt látta, emberré vált és szent Péterrel a patakhoz jött és a Baba Dokia menyét kérdezte: «Miért sírsz?» A meny erre elmesélte anyósa zaklatásait.

Krisztus ekkor megáldotta és engesztelte őt, és buzdította, hogy csak mossa ki a fekete gyapjút; azután egy tavaszi tűzikeből kötött virágcsokrot adott neki, meghagyván, hogyha haza megy, abból a virágból az anyósának is adjon, — és ekkor Krisztus szent Péterrel eltávozott.

A meny a virágokat füle mellé a hajába tűzte, azután a fekete gyapjút mosta és mosta, míg a nap le nem alkonyodott; és mikor már jó késő volt, a gyapjút felrakta és haza indult. Mikor otthon a gyapjút lerakta, látta, hogy az egészen fehérre van mosva, a minek nagyon megörült.

Baba Dokia, mikor a fehér gyapjút látta, megharagudott, hogy hibát nem találhat és a menyét nem zaklathatja; — de a mint észrevette, hogy menyé a hajában virágot visel, lehordotta őt és azzal gyanúsította, hogy a virágot csak a szeretőjétől kaphatta.

A meny mentegette magát és azt felelte, hogy a virágokat «*Mártzi-*

*) Már régen kezdtem meg a népszokásokat a lelkészek és tanítók segítségével összegyűjteni. A fenti anyagot Pocreanu György resiczai lelkész, Ilia Jana rakasdiai és Orza János román-csiklovai tanító küldte meg.

sor«-tól kapta és ekkor a virágokból az anyósának is adott, de Baba Dokia a «Mártzisor»-t gúnyolni kezdte.

Baba Dokia, mikor a virágokat látta, azt hitte, hogy már tavasz van és azon gondolkodott, hogy juhaival és kecskéivel legeltetés végett aへgyre induljon, a miért is fiának meghagyta, hogy a bödönyöket és edényeket készítse el, mondván: «Menjünk aへgyre, mert a legelő megvirágzott, — vidd el magaddal a furulyát is, te majd furulyázni fogsz, én pedig táncolni fogok».

A fia felvilágosította őt, hogy alig múlt el februárius, hogy még hátra van a Mártzisor és ezért ne siessen aへgyre, de Baba Dokia, «Mártzisor»-ról ismét gúnyosan beszélt és magára 12 kozsokot (börködmönny) vevén fel, fiával és nyájával aへgyre indult.

Elinduláskor a nap ragyogott, de mikor aへgyen voltak, esett, havazott és fújt a szél. Baba Dokiának felső kozsokja megnedvesedett és fagyos lett, s minthogy e miatt terhére volt, azt a berekbe dobta és aへgyen tovább haladott, hogy juhái és kecskéi számára jó legelőt keressen: -- de az idő folyvást változékonnyá lévén, Baba Dokia minden nap egy-egy kozsokot dobott el, és így eldobta mind a tizenkettőt.

A hideg azonban nem engedett, átsapott a kölesznözt napokba is. Baba Dokiának a fia aへgyen megmeredt és szájáról és szakáláról egy jégcsap látszott csüngeni, de az anya azt nem vette észre és ezért így szólott hozzá: «Én alig tűrhetem el a hideget és te mindég fuvod a furulyádat!» A fiu hallgatott. — a szél fűtt.

Ekkor a Mártzisor jelentkezett és a vénasszonyt gúnyosan kérdezte: «Hogyan tetszik a tavasz, és te a fiad furulyájánál miért nem táncolsz? Hát a menyed nem fázott-e, mikor a pataknál egész nap fekete gyapjút kellett mosnia? A mint Mártzisor ezeket mondta, eltűnt.

Baba Dokia és fia, valamint egész nyája is megfagytak, azután kövekké váltak.

A Szemenikへgyen kövekké válva ma is láthatók. Baba Dokiának lábai alatt egy forrás keletkezett, a melyből ma is folyik a víz.

A Mártzisor ölte meg Baba Dokiát, mivel gúnyosan beszélt róla, de ezt nem teendette, ha a kölesznözt napok nem lettek volna. *)

*) Ezt a mythost megküldötték nekem Jana Elia rakasdiai, Ungurian Szilárd szászkabányai, Orza János román-esiklovai, Oceán Jakab petrilovai tanítók, továbbá Pokrean György resiczai lelkész, Prugács György oraviczabányai börtönfelügyelő és Apostolescu N. theologus. Schott Arthur «Walachische Märchen» című művében 113. lapon szintén közli. Ezt az I. és II. részt közöltem már 1877-ik évben a «Familia» című irodalmi lap 366-ik lapján, de minden magyarázat nélkül.

III.

Magyarázatok és összehasonlítások a római mythológiával.

A *Dokia* nevét összefüggésbe hozták a Dacia névvel, de tévesen, mert Dokia nem más, mint a keleti egyházban az ő kalendárium szerint márczius 1-jén ünnepelt szent Eudokiának a megrövidített neve, és a román nőknél igen gyakori keresztnév. Az Eudokia görög szó, első ízben az új testamentomban fordul elő és tetszést, gyönyört, Wohlgefallen-t, plaisir-t jelent.

A román nép, illetve a földmívelők nejei. Baba Dokiát ugyancsak márczius 1-jén ünneplik meg, azért hogy a hideg a vetéseknek ne ártson. Ebből kitűnik, hogy Baba Dokia a hideget képviseli és hogy hatalmas a tavaszi időre is befolyással van: ugyanezért Baba Dokia a hideg és földmívelési rossz szellemek, vagyis istennők közé sorozható.

Régi mythologiai neve elveszett és a népies pogány vallás a régi alaknak egy keresztény szent nevét kölcsönözte.

A régi pogány istenekre vonatkozó mythosok és a régi pogány ünnepekre vonatkozó szokások rendesen abban az időben szerepelnek, illetve tartatnak meg most is, a mely időhöz a régi pogányvallásban fűződtek; de a keresztény vallásnak befolyása folytán a régi ünnep napjának megfelelő idő gyakran az ugyanazon időben lévő keresztény ünnep vagy szent napjával és nevével jött kapcsolatba; esetleg a keresztény szent, pogány mythologiai alakká vált, mint a jelen esetben is, a szent Eudokiából Dokia pogány istennő lett.

A román népnél ez nem az egyetlen eset; de így van ez minden népnél, a mely a régi, pogány mythológiájából még isteni alakokat és ünnepi szokásokat őrzött meg.

Ezeknek előterjesztése után szükséges a Baba Dokia-mythosban előforduló személyesítéseket és pogányvallási elemeket megvizsgálni és a római mythológiával összehasonlítani, és pedig első sorban *Martzisor*-t. Baba Dokiának a menyé azt mondta, hogy ő a virágokat «*Martzisor*»-tól kapta. Baba Dokia pedig Martzisor ellen gúnyos szavakat ejtett; továbbá Martzisor Baba Dokia előtt jelentkezett és őt menyé miatt ócsárolta és gúnyolta. Ezek a körülmények igazolják, hogy Baba Dokia és Martzisor ellentétes állást foglalnak el.

A márczius hónapot a román nép hol Martie-nek, hol Martzisornak nevezi. A Martzisor névben az utolsó szótag, a «sor» kicsinyítő rag és ezért a Martzisor kis márcziust, márczius-kát jelent, és ily módon látjuk, hogy Martzisor a fiatal márczius és hogy Mars istent és a márczius hónapot képviseli.

Mars, mint a legrégibb itáliai és római nemzeti isten, a természet teremő erejének és a tavasznak istene volt, és ezért a régi rómaiaknál és rokon népeknel Mars istennek a hónapja, a nevétől származott márczius hónap, az évnek természetes kezdete volt. Mars mint minden évben visszatérő isten — vonatkozással a természetre — márczius hónap első napján ünnepeltetett meg; ekkor kezdődött a tavasz és az új év, s habár később az év kezdetét január 1-sejére tették át, mindazonáltal a régi Mars-ünnep és a márczius 1-sejére vonatkozó szokások legnagyobb részt és mindenkorra márczius első napjaival maradtak összekötötetésben. Az összehasonlításból kitűnik, hogy Martzisor a fiatal Mars, vagy is a tavasz és az újuló természetnek képviselője.

Most kutassuk ki, hogy Baba Dokának a menyé kit képvisel?

A menyének a neve a mythosban nem fordul elő, de azért az, a ki a patakra ment gyapjut mosni, a ki a pataknál lévén Krisztustól virágcsokrot kapott és a kit az anyósa szeretővel gyanusított, mivel azt válaszolta, hogy a virágokat Martzisortól kapta, szintén mythologiai alak és ez tulajdonképen nem Krisztussal, hanem Martzissorral áll viszonyban.

A római mythologia e tekintetben talán felvilágosítást fog adni.

A Mamuralia ünnepet márczius hónapban, az újévnek első holdtölte napja előtt tartották meg Rómában és ezen a napon a nép leányai Anna Perennát, ki az új évnek fiatal Mars-ával szerelmeskedett, szintén megünnepelték (L. Preller Römische Mythologie, Berlin 1865. 316. lap). Ovidius (Fast. Lib. III. 523) elmeséli nekünk, hogy Anna Perennának vigalmas ünnepét márczius Idusán vagyis 15-kén az istennőnek a Tiber folyónál volt ligetében tartották meg. Laviniumban Anna Perennát a Numicius folyónál ünnepelték meg és pedig szintén márczius hónapban, mikor a források újból kezdenek folyni és a folyók megtelnek.*)

Anna Perennának a nevét és lényét sokféle módon magyarázgatták, de eltekintve a különféle véleményektől, Preller (306. lap) maga is majd azt gyanítja, hogy Anna a görög ene (rég) és nea (új) szavakból ered és az ő és új holdat jelenti, majd pedig megengedi, hogy Anna amnis perennis-t, vagyis «örökké folyót» jelent.

Én az utóbbi értelmezéshez csatlakozom, de az Anna nevet az *an* vagy *ean* vizet és folyót jelentő kelta szavakból származtatom. Anio és Anien (en kelta kicsinyítő rag) volt a neve egy pataknak, mely nem messze Rómának éjszaki részétől a Tiberbe folyt. Ennél fogva *Anna* vizet,

*) De hasonló ünnep Athenében is volt. Preller Griech. Myth. I. 616. l. a következőket mondja: A tavasz elején t. i. Anthesterion (február) havában voltak a kis Eleusinák, és ezeket Agrae külvárosban, az Ilissos folyónál tartották meg, mikor ez a folyó teljesen folyt és az első virágok nyiladoztak.

folyót jelent; *Perenna* szóban az *enna* ugyancsak Anna, a *per* pedig *bar*-ból eredvén, hegyet jelent és így a név kétszeresítve fordul elő.**) Ugyanezért Anna Perenna a víznek, a forrásnak, a folyónak személyesítése és mint ilyen Marsnak, a természet teremő erejének a szeretője.

De a mythologiai társaságban látjuk Krisztust is!

Zeus és Jupiter is jártak az emberek között, és ezért a görögöktől és rómaiaktól eredt, jelenleg egyik másik népnél fentartott mythusokban Zeus és Jupiter helyett Krisztus jelentkezik, de jelentkezik különféle népmesékben is.

A Baba Dokia-mythosban Krisztus a patakra ment és itten a menynek virágsokrot adott: de a meny az anyósának azt mondotta, hogy a virágokat Martzisor adta, és ez is elégséges arra, hogy itt Krisztus alakjában a Mártzisor helyettesítőt lássuk. Schott Arthur (Walachische Märchen 1845. 117. lap) egy hasonló mythost közöl, de Martzisor helyett Baba Dokia előtt «a Tavasz» (Primavara) jelentkezett; ezekből pedig világos, hogy Martzisor, Krisztus és a Tavasz ugyanazt a szerepet játszzák: hiszen Krisztusnak is egyik nagy ünnepe többnyire márczius hónapban, kora tavasszal van. Krisztusnak a mythosba való felvétele azért történt, mert a mai keresztény a csodaműre, t. i. a fekete gyapjunak fehérre változtatására Mártzisort már képesnek nem találta. — és így a jelen mythosban Krisztus nem Zeust és Jupitert, hanem Mars istent képviseli.**)

A főszerepet a mythosban Baba Dokia játszza.

Baba Dokia, mikor a tavaszi virágokat látta, elhitte hogy már tavasz van és elindulni készült; ezért felvett magára 12 kozsokot és a hegyre ment. El kellett mennie, mert ő képviselte az ő esztendőt és a telet — és mert a tavasz beállott.

A mi Baba Dokiának az alakját illeti, ahhoz hasonlót a római mythologiában is találunk.

A márczius idusa, vagyis márczius 15-ike előtti napon a Mamuralia ünnep, vagyis Mamurius Veturius tiszteletére szentelt nap volt.

Ezen a napon Rómában egy bőrökben felöltözött embert, a kit Mamurius Veturiusnak neveztek, a városon át vezettek, őt hosszú fehér pálczákkal ütlegelték és ily módon a városból kikergették.

*) Ugyancsak az *an*, *ean* kelta szavaktól erednek szerintem a következő folyóknak nevei: Aenus vagy Oenus (ma Inn); Anisus ma Ens. A mai folyó-nevekből is idesorozok néhányat. Így az Ain patakét, a mely a Jura hegyből ered és a Rhoneba folyik. Továbbá az Ahna vagy Ane patakét, a mely a Fuldába folyik.

**) Az Orza János román csiklovai tanító közölte mythosban Krisztus helyett az «Arkangyal» szerepel.

Preller erre nézve azt az észrevételt teszi, «hogy ez a szokás határozottan a télnek márczius hónapban Németországban, a szlávoknál és másutt is szokásos elkergetésére emlékeztet».

Ez a Mamurius Veturius nem más, mint az öreg Mars, márczius; az ő idő az új év előtt: az öreg tél a fiatal tavasz előtt.

Marsnak a latin írók és felírások szerint sokféle neve volt és pedig: Mas, Mar, Mars, Mamers, Maurs, Mavors, Marmar és Marmor. Mamurius név a Mamers alakból származott; Veturius név pedig a latin vetusból, mely régít, ót, vént, öreget jelent, tehát ez személyesítette az öreg Márcziust, az ő időt, a telet, és minthogy a tavasz beállott, az öreg Mamuriusnak is el kellett mennie Rómából. A latin írók nem tartották fenn a népnek arra vonatkozó véleményét, hogy Mamurius hová ment? De a Baba Dokia mythosból megtudjuk, hogy az Alpesebbe ment, oda, a hová a tél és a hideg visszahúzódott.

Hány bőrt hordott magán Mamurius Veturius, a latin írók nem mondják meg, de valószínűleg tizenkettőt, mint Baba Dokia. Legalább ezt is kipuhathatjuk.

Ezt a Mamurius Veturius-t t. i. annak a kovácsnak, vagy művésznek tartották, a ki az égből leesett anciliához (paizs) még 11 hasonlót készített: tehát annak, a kiről a 12 salius, a márczius hónapban tartott körmenet közben a 12 anciliával tánczoló Mars-papok énekükben megemlékeztek: hogy pedig a 12 salius és a 12 ancilia a Numa király által rendezett évnek 12 hónapjára vonatkozott, az már meg van állapítva, és ennél fogva a 12 szám a lefolyt évnek 12 hónapjára vonatkozik.

Ezekből következtethetjük, hogy a 12 kozsokban felöltözött öreg Dokia az öreg Mamuriust képviseli: hogy a 12 kozsok a 12 anciliának és az ő év 12 hónapjának felel meg, és ezért van Baba Dokiának 1-ső márczius után 12 napja.

Visszaemlékezhetünk arra, hogy a 12 napon kívül még kölcsönzött napjai is vannak némelykor. Nagyon is természetes, mert Rómában a tavasz elébb áll be, mint a Kárpátok körüli országokban, és minthogy itten az éghajlat miatt a havas, esős és szeles napok tovább tartanak, ezeket a rossz napokat kölcsönzött napoknak nevezik: és ezek okai annak, hogy Baba Dokia elveszett.

A mythosnak helye Szemenik hegy, mely Krassó-Szörénymegyében van. Orza és Ocean tanítók szerint egy Karánsebes felé, Schott Arthur szerint pedig egy Almás felé vonuló hegy: de ezekben is csak a több irányból tekintett Szemenik hegyre ismerünk. Baba Dokia mythosának azonban még más hegye is van. Asaki György (Culegeri de poesii, Jási 1854. 212-ik oldal) közlése szerint Dokia 10 db juhával kövé válva még

a Moldvában lévő Pion hegyen is találtatott: Dionisiu Miron pedig (Columna lui Traján 1870. 4. sz.) tudja, hogy Dokiának köszobra Cehlen hegyen van. Ez a hegy Erdély határánál a Pionnal együtt egy csoportban van.

De a Dokia mythosnak alkalmasint még több ilyen hegye van, t. i. mindenütt, a hol az emberi képzelet megengedi, hogy valaki a kősziklák között egy kővé vált női alakot és nyáját fedezhessen fel.

A mythos szerint Dokiának lábai alatt egy forrás keletkezett: ennek szükségképen be kellett következnie, mert tavasszal megnyílt a befagyott forrás, a mint a hó elolvadt.

Hogy Baba Dokiának a fia, az ő furulyájával kit képvisel, erre a Schott által közlött mythosnak egyik variáns része ad felvilágosítást.

«A szél erősen és áthatóan fujt, esett és havazott, és a fiu megfagyott, de Baba Dokia ezt nem vette észre és ezért kérdezte: Fiam! hogy furulyázhatsz most, mikor én a hidegtől majd elmeredtem Az anyja t. i. a szélfuvást furulyahangnak tartotta». Ebben megtaláltuk annak az okát, hogy miért ment el a fiu is az anyjával a hegyre? A tél magával vitte a szelet is.

Baba Dokiának a menyje otthon maradt, nem ment fel a hegyre. El sem mehetett — ha figyelembe vesszük a fentieket, a melyek szerint e meny nem más, mint a patak: Anna Perenna. A sok mosás által a menynek ujjairól a bőr ledörzsölődött és folyt a vér: a jég, a pataknak bőre, elzajlott; Anna Perennának a vére, t. i. a patak vize folyt.

A fekete gyapjú a télnek, a sötétségnek a jelképe, de sok mosás után fehérre változott; a fehér szín pedig a világosságnak a jelképe. A tavasz győzött a tél felett, és a mythosba belépett Krisztus is, a világosságnak képviselője, hogy a fekete gyapjút fehérre változtassa.*)

Bárcsak győzne a világosság mindenütt!

Traján-Decebál tradicziók az oláhoknál.

Irta: Dr. Réthy László.

Hogy a régi dácziai rómaiság s a mai dunáninneni oláhság közt *semmiféle* történeti és nyelvi összefüggés nincs, azt a nyelvtörténet véglegesen kimutatta. Alig kell mondanom, hogy ez irányban a magyar irodalom tett legtöbbet. A román tudományosság azonban mereven

*) Manguica Simon a tőlem közlött mythos felett a Familia 1874-ik évi 14-ik számában elmékedéseket közölván, Baba Dokiát Terra Maternek tartja.

ragaszkodik az oláhság dáciai eredetének tanához, mert a román történeti s nyelvészeti irodalom ezen az alapon indult meg, ezen épült föl s ez irányban befolyásolta s hatotta át a román társadalom köztudatát, ugyannyira, hogy az ellenvéleményben minden román ember nemzeti sérelmet keres és lát. A közvélemény viszont olyan nyomást gyakorol ma már az irodalomra, hogy az, ha *akarna se tudna* szabadulni a dáciai eredet képzeletétől.

A kétkedés és bizonytalanság érzése azonban benn van már a román irodalomban is. Ez a szellem, mely a régi ideáktól szabadulni nem tud, az újabb ismeretanyagtól pedig elvből tartózkodik, sajátos helyzetet hozott létre, melyet igazi néven tudományos bujósdi-játéknak nevezhetünk, melyben a románság eredeti s valóban költői vénája játsza a főszerepet, midőn az író szellemes képekkel, lendületes fordulatokkal, játszi élcezzel kerekedik felül az objectiv kritikának s a látszatok ügyes kidomborításával beszéli bele az olvasóba azt, a mit más irodalmak az adatok és bizonyítékok egymás mellé helyezésével (tagadhatlan kevesebb költészettel) állítanak elő.

A legnaivabb hívótól kezdve, mint a minő Maniu, a legzseniálisabb történetbölcészsig, mint Hasdeu — megtaláljuk ezt a szellemet, mint vörös fonalat végig huzódní az újabb román irodalom termékein. *)

Hogy a román írók ilyen kényszerhelyzetben mily laza s felületes bizonyítékokkal érik be, s mily édes kevés elég nekik arra, hogy egymást hitegessék, arra többször rámutattunk, kik az új román irodalom viszonyaival némikép ismerősök vagyunk, de hogy a könnyű hiszékenységnek minő tere van a román irodalmi körökben (a társadalomról nem is szölok), azt a dr. Cornelius Diaconovich által szerkesztett «*Römänische Revue*» (politisch-literarische Monatschrift) egy cikke nélkül valóban elképzelni sem tudtuk volna.

Az idézett folyóirat 1887. évi folyamának 7-ik füzetében egy cikket találunk, mely Carmen Sylva — a román királyné — «*Durch die Jahrhunderte*» című elbeszélő kötetéről szól.

A kötet — ugymond az ismertető — történeti és regés elbeszéléseket tartalmaz, melyek részben a krónikákból, részben pedig azokból a *népballadák*ból dolgoztattak föl, melyek a napi fáradalmak után a falvak

*) Nagy ritkán van alkalmunk olyan kiválóan objectiv tanulmányt hallani román részről, mint dr. Marienescu Athanáz felolvasása volt társulatunk febr. 15-ki ülésén «*Baba Dokia, a román mythologia egy alakja*» czímen, melyben alapos ismeretekkel s európai felfogással tárgyalja felvetett kérdését. A románság irodalmában a magyarországi románok voltak kezdettől fogva az irányadók s tőlük fog kiindulni a román irodalom jövő átalakulása s teljes megeurópaiasodása is.

csendes házikóiban énekszóval és rimes versekben gyönyörködtetik a hallgatót.

A királyi író e mondákat prózában dolgozta föl s remekül adja vissza azoknak naivitását, életfrissességét, mely jellemvonások, kötött nyelvű fordításokban rendszeren hiányoznak vagy elmosódnak.

A legszebb ilyenmű elbeszélések egyike a «Mióricza», mely a román népköltészet gyöngyüül tekinthető. Egy másik feldolgozott népköltészeti emlék: Manole mestert s az argesi templom építését tárgyazza. Ezeken kívül még a Bucur monda (Bukurest város alapítása) ragad meg gyönyörű előadásával, mondja az ismertetés írója.

Ezekhez nekünk nincs mondani valónk, de azon, — a mire a referens ezután tér, a magát komolynak hirdető folyóiratban, a mely hozzá, még az irodalmi közvetítő szerepét játsza a románság s a külföld között — nagyon megakad a szemünk.

A referens Carmen Sylva elbeszéléseinek történeti tárgyait sorolva föl, ezt mondja: A történeti elbeszélések egyike, mely a kötetben első helyen áll *Decebal leánya* címet viseli. E népmonda, *mely egy elrejtett kicsiny román faluban él a nép nyelvén*, Decebál halálát és Sarmizegetusae elestének tradícióját őrizte meg s költői szépségei mellett különös becse épen abban áll, hogy egymaga elégséges arra, hogy a magyar történészek törekvéseit, melyekkel azok a mai oláhság s a régi dáciaiak közti összefüggést újabban is tagadják — kellő világításba helyezze.*) A referens «az oláh nyelv és nemzet megalakulása» című könyvemre czéloz, mely ez időtájt jelent meg.

Ime tehát, a mit a kritikai történetírás felderíteni vélt, semmivé van téve Románia egy legrejtettebb falujában *felfedezett* ősrégi népmonda által.

A Romänische Revue-nek igaza van, midőn azt hiszi, hogy egy ilyen tárgyú ős román népballada egymaga elég volna arra, hogy új világot derítsen az oláh-származás kérdésére.

Igen ám, de ilyen *népmonda* egyáltalán nem létezik, mert nem is létezhetik. Ha volna ilyen emlék a román népköltészetben, annak hite egészen másképen jelentkeznék, mint a hogy azt a Rom. Revue szerény referájában a jóhiszemű író megpendíti. Mint az ősiség drága s döntő

*) Diese im Volksmunde, im verstecktesten rumänischen Dorfe lebende kleine Geschichte von Decebal's Tod und dem Falle Sarmizegetusae hat heute nebst ihrer Schönheit auch noch einen besonderen historischen Werth, da sie allein schon hinreicht, die Errungenschaften der magyarischen Geschichtsforschung, welche auch jüngst wieder zwischen den Rumänen und dem ehemaligen Dacien jeden Zusammenhang leugnet, ins gehörige Licht zu stellen. Rom. Revue 1887. VII. 344. I.

emlékét aranybetűkkel nyomtatta volna le azt a népmondát a bukaresti akadémia, tudósok kara magyarázná a páratlan becsü szöveget, mely végig járná a világ összes folklóre-közlönyeit, — de azt is tudná akkor a világ, hogy hol van hát az az *elrejtett* román falu? s hogy hívják azt az *elrejtett* román falut? hogy találtak a népmonda nyomára s mindennekefelett — hogy hangzik az *eredeti szöveg*?

A Rom. Revue referensének elég annyi, hogy Carmen Sylva egy Decebal leánya című balladát dolgozott fel. De nekünk ez nem elég; kutatnunk kell utána, hogy került az a királyi író tolla alá?

Szerencsénkre nem soká kell kutatnunk. Carmen Sylva könyvében egy kedves csevegés olvasható, melyben a román népköltészeti emlékekről ártatlan női naivsággal annyi irodalmi titkot mond el, hogy e fejezetet nem olvashatjuk minden megindulás nélkül. Megtudjuk ott, hogy Alessandri a román költő-király, a román népköltészetnek nagy gyűjtője, egyike azoknak, kik a népregék csodás virágaiból kötötték azt a bokrétát, mely mintául szolgált a királyi írónőnek, de megtudunk egy ennél fontosabb dolgot is, azt tudniillik, hogy ezekkel a népköltészeti virágokkal minő *kertészkedést* űznek a román irodalomban.

— A Peles-kastély zenetermében voltunk egybegyűlve — írja a királyné — melynek faburkolatait Carmen Sylva elbeszélései után készült festmények, az ablaktáblákat Alessandri regéinek compositiói díszesítik. Az aransugaras naplemente lassankint helyet adott az esti szürkületnek. Egy karos székben Alessandri ült, finom arczával tekintve maga elé, körötte Carmen Sylva s ifju udvarhölgyek, mindannyi román nemzeti öltözetben, közöttük Vacaresco Helén fiatal költőnő is, kinek űde arczocskáján az első fellépés édes sikere tükröződött vissza. Livia az imént énekelt Schubert, Bach és Händeltől; remek althangja mint csengő harang töltötte még be a termet; Natália letette ecsetjét, míg Alexa szorgalmasan hímezgetett az argesi zárdá számára készitendő oltárterítőn, Katarina pedig egy társnője csillogó barna hajfürtjével játszott, mely szinte a földet érte stb. stb.

Carmen Sylva Alessandri néhány balladáját olvasta fel, vajjon a prózai átdolgozás annak szellemét, (írja a királyné szerényen) *nem profonálja*-e, majd a költő Dragomira, Venjamina, Cassandra meséit beszélt el. Mindannyian figyelemmel csüggtek a költő előadásán; közbe erről is, arról is kérdezősködött s megjegyzéseket tett a hölgytársaság.

Az emberek nem akarják hinni — jegyzé meg a királyné — hogy e gyönyörű balladákat nem önmaga készítette! — nemde azok *mégis* valódiak? (nicht war, sie sind *aber dennoch* echt?)

Beszélje el nekünk — szolt közbe élénken Heléna — beszélje el,

hogyan fedezte fel a balladákat? (Miközben a kérdést tette Heléna, az electricus világító mágikus fényvel gyűlt meg az üveglámpákban s a társaság pompás csoportját regés-tündéres fényvel világította meg.)

— A balladák keresése mindig szenvedélyem volt — beszélt el Alessandri — nincs hegyvidék, melyet be nem jártam volna, hogy a pásztorok dalait meghallgassam, nincs mulató tanya, melyet meg ne látogattam volna, hogy a lautari-k énekeit megfigyeljem, s nincs mesélő öreg anyóka, a kivel ne énekeltettem volna magamnak.

— S mindent felhasználhatott a mit talált? kérde Carmen Sylva.

— A buza közt természetesen sok volt a *dudva* és *konkoly* is! s bizony *nem könnyű dolog volt* azokat (értsd népballadákat!) megrostálni, — rendezni, — megtisztítani. (Sic!)*)

— Hogy fedezte fel Mioriczát, kérde erre több hang?

Erre elmondja Alessandri, hogy egy hegyen pásztoroktól hallotta azt, s mily lázas örömmel gyűjtötte azokat a gyöngysorokat, melyek az egyszerű emberek ajkairól hullottak eleje s mily félelemmel őrizte aztán a leírt szövegeket.

— Nem tudtok még többet is — kértem tőlük akkor.

— Mi nem tudunk már — válaszoltak — de a másik hegyen egy pásztor lakik, a ki *Troján* és *Ducepal* balladáját tudja.

— Rögtön láttam — jegyzé meg Alessandri —, hogy itt Trajánról és Decebálról van szó! El is indultam hegyen-völgyön, de ezt a balladát, fájdalom, nem tudtam megtalálni (!).

— S ha csak töredékeket kap? jegyzé meg a királyné.

— Akkor *kiegészítem* őket, válaszolt Alessandri. Így jártam el Stefanicza Voda balladájával is, melynek egyes részeit csak nagy ügygyel, bajjal tudtam megszerezni, a *hiányzó tizenkét verset pedig magam* (!) költöttem hozzájuk.

Egy alkalommal — folytatja Alessandri — különös esetem volt. Egy esti szürkületkor a Dunán utaztam, midőn a parton egy tüzrakást vettem észre, mely mellől az esti szellő egy ismerős dallamot hozott át. Halt! kiszállok Három katonát találtam a tűz körül. Mit énekeltek, kértem? — Stefanicza Vodát, válaszolták. Az irón már kezemben volt, hogy jegyezzek

— No hát énekeljétek el nekem még egyszer.

• — És meglepetésemre ugyanazon tizenkét versszakot énekeltek el, melyeket a balladához én költöttem.

— Hol tanultad ezt, kértem az egyiket.

*) «. . . und es war keine kleine Arbeit zu sichten, zu ordnen, zu klären.»

- Atyámtól.
- Tudsz-e olvasni?
- Nem tudok uram.
- S atyád hol tanulta?
- Az pedig, még *még* az ő atyjától tanulta*)

*

Carmen Sylva leírja ezután, hogy az estebéd végeztével a hold a verandára csalta ki a társaságot. Alant a Peles habjai csobogtak s a szökőkút magasra vetette vizsugarát, mely a sötét fenyők között hófehér szellemjelenségnek látszott. A kastély lámpái csillogtak elő az ablakredők mögül, alant pedig emberek jártak, kik e tündéri kastélyt holdvilágnál kívánták látni. Aztán visszatértünk — folytatja — a zeneterembe. Carmen Sylva az orgona elé ült s Pergolese Stabat mater-jének játékába merült. Végül Katharina és Livia két zongorán Bethoven egy koncertjét adták elő s az este azzal a szándékkal ért véget, hogy a mai tanulságos találkozást már holnap papíron örökitem meg.

A verandáról vörös smyrna-szőnyegeken lépdeltünk fel a faragott lépcsőzeten, hol három fából alkotott gnóm tartja a világítót, egyik egy lámpát, másik egy fáklyát, a harmadik egy hegyi kristályt, mely az elektromos világosságot vezeti. Fenn a folyosón újra elkezdődött a csevegés (immár csak a hölgyek közt); ilyen szép estétől — ugymond Carmen Sylva — megválni szinte úgy tűnt fel, mint önmagunk szándékos megrövidítése.

Erre a toronyóra tizet, tizenegyet ütött. Jó éjt! Jó éjt! . . . De a maga szobájában bizonyára mindenikünk az ablakpárkányra könyökölt még s beletekintett a fekete fenyvesbe, gyönyörködve abban, a mint rajta a hold átvonul s hallgatva a víz csobogását s szíva a szabad hegyvidék illatos lehelletét.

*

Körülbelől ez a tartalma a kedves csevegésnek, melyben Carmen Sylva a Peles kastélyban lefolyt művészi és irodalmi jőut annyi melegséggel s közvetlenséggel írja le. Lehetetlen nem gyönyörködnünk a szellemes asszony szép leírásában, mely élénk színekkel tárja elénk azt a költői és nemzeti szellemet, mely a Peles kastélyban uralkodik s melynek ápolója s központja éppen maga a román királyné.

Mi, a kik a népek gondolkodásába igyekeztünk behatolni, kettős élvezettel olvassuk e csevegést, már azért is, mert a bájos királyné,

*) S a Rom. Revue mindezeket nagyképűséggel párosult naivitással utána nyomtatja.

akkor mikor Alessandri szellemének akar hódolni, egész ártatlanul oly finom leleplezéseket tesz, melyeknek tárgyát Alessandri aligha szánta arra, hogy arról rossz nyelvű kritikusok is halljanak.

De a tény, tény marad. Nem árt, ha megtudjuk, hogyan készülnek azok a tradíciók, melyek a nép ajkára adva, az oskolán keresztül a nagy társadalom köztudatába jutnak, s hamis fényükkel teljesen megbénítják a nemzeti izlést, megmérgezik a gondolkozás természetességét. Hogy ilyen vezéreszmék aegise alatt, az önámításnak e rendszerével — értve a rómaiságnak szertelen hirdetését s erőszakolását — egészséges irodalmi fejlődés létesülhessen, azt csak Románia tudós körei képzelhetik.

Most veszem csak észre, hogy annak a kérdésnek, vajjon a Decebal leánya című elbeszélés tárgyához, hogyan is jutott a királyi költőnő, még nem értünk a végére?

A Rom. Revue azt mondta fentebb, hogy azt a néphagyományt Románia egy kis elrejtett falucskájában találták: Carmen Sylva cikkéből pedig az tűnik ki, hogy azt Alessandri mindhiába kereste, nem tudott nyomára akadni.

Akárhogy legyen is, körülbelől egyre megy.

Én részemről *most már hiszem*, hogy Traján és Decebal mondája vagy balladája él a nép ajkán Romániában, sőt azt is hiszem, hogy egy szerencsés gyűjtő nemsokára felfedezi azt az erekljét is.

És a szerencsés felfedező megkérdezi majd a dal éneklőjétől:

— Hol tanultad te ezt?

— Atyámtól, (lesz a válasz).

— S atyád hol tanulta?

— Az pedig még, még az ő atyjától tanulta. . . .

A Romänische Revue egy utódja pedig majd hirdetni fogja: Ime megkerült Trojan si Ducepal elveszettnek hitt balladája, mely egymagában elégséges arra, hogy a magyar történészek törekvéseit *kellő világításba* helyezze!

A magyar név.

Irta: Nagy Géza.

Nemzeti nevünk magyarázatát az utóbbi évtizedek alatt többen megkísérelték, a nélkül azonban, hogy a különböző szempontból tett vizsgálódások minden tekintetben kielégítő megoldásra vezettek volna. A finnisták és turkologok, mint őstörténetünk egyéb kérdéseiben, a magyar név származtatásában is eltérő álláspontot foglaltak el: csakis egyben

találkoznak, abban t. i., hogy mindegyik elvetette azt a tudomány mai színvonalán már teljesen elhibázottnak mondható régebbi elméletet, mely a görög íróktól emlegetett «földműves szkythákkal» való rokonságunk hitének, s aztán népünk mostani és a közelebbi századok alatti életmódjának befolyása alatt a *magyar. moger* névben a «mag-eresztő» szó ősi alakját kereste s mint ilyent. «földművelőnek» magyarázta.

De ma már tudjuk, hogy őseink még a honfoglalás korában is nomádok voltak s így semmi esetre sem nevezhették magukat földművelőknek.

Más eredete van a magyar névnek s ez csakis olyan lehet, mint a milyen rokonaink nemzeti nevének képződése. Mert hasonló természeti viszonyok közt, hasonló fejlődési fokon a szellemi élet nyilvánulásai is hasonlóak s ez a pszichológiai törvényszerűség befolyással van a nemzeti nevek alakulására: megszabja azon forgalmi kört, melynek korlátain belül egy nép vagy néptörzs előtt bizonyos vonások, tulajdonságok és viszonyok a legjellemzőbbeknek látszanak a saját egyénisége megkülönböztetésére.

A műveltség kezdetleges fokán álló népeknél általánosan el van terjedve, hogy magukat egyszerűen «embernek», «népnek» nevezik. Az örökös hó hazájában és a forró égöv alatt egyformán megtaláljuk ezt a nép-pszichológiára nézve oly jellemző felfogást. Az eszkimók nemzeti neve az «innuit», — a kenai —, athapaszk és arrovák — indiánoké, a «thnaina», «tinneh», «lukkunu», — a kelet-indiai dravidák kolh ágában a santali népé, a «hor», — a birmaiak egyik ágánál a «bangni», — a cigányoké, a «rum», — a délafrikai hottentottáké, a «khoin» mind azt jelenti: «emberek», «nép.» Néha egy-egy ilyen név túléli a kezdetleges társadalmi viszonyokat s a késő utókorra is átszáll; így maradt fenn p. a németeknél az ősi *teuton*, *thiudisc* vagy mai alakjában *deutsch* név, melynek jelentése szintén csak annyi, mint «nép». (V. ö. göth «thiuda» — nép.)

Az ural-altáji népcsaládban, melyhez a magyarság tartozik, szintén vannak nyomai ezen ősi elnevezési módnak. A *hunn*, *khun*, *kun* név etymológiája a magyar «him», vogul «kum», mongol «khün» szók tanúsága szerint aligha más, mint: «férfi», «ember». A *jász* név értelmét a zürjén «jasz», «jöz» nép szó magyarázza meg. Strahlemberg szerint a votjákok a mult század elején még egyszerűen *arnak* s az obi osztyákok *csunak*, *sinek* vagyis «férfinak», «embernek» nevezték magukat. A *mordva*, *mordvin*, *burtasz* névben könnyen fölismerhető a zürjén-votják, «mort», «murt» ember szó s úgy látszik, ezzel függ össze a cseremiszek nemzeti neve, a *marja* is.

Az ugor népeknél a nemzeti név további fejlődése, csakis annyiban tért el a legkezdetlegesebb formától, hogy egyes törzsek lakhelyük természetvi viszonyai szerint különböztették magukat. A vogulok és az esztek a «föld emberének», *ma-kumnak*, *maa-miesznek* nevezik magukat s valószínű, hogy ez a jelentése a *mok-sa* névnek is. (V. ö. Vogul-osztyák: *ma*, *mag*, *meg* = föld: *si*, *csi*, *csu* = ember). — Más törzsek azon folyóktul vették nevüket, a melyek partján laktak; így a permi csoportban a votjakok nemzeti neve: *ud murt*, *udi-murt* annyi, mint a «Vjatka folyó embere». — a zürjéneké és permjákoké pedig a *komi-mort*, *komi-jasz*, *komi-vojtir* = a folyam, a Káma embere; a vogulok a Mány (zürijénül: Jögra, oroszul: Vogul) folyócskáról hívják magukat és az osztyákokat *man-si*, *mán-szi* vagy *mány-csinak* azaz «a Mány folyó emberének», míg az osztyákok nemzeti neve: *asz-jah* = az Ob embere és *tangat-jah* = az Irtis embere, — a múlt században a *konti-si*, azaz Konda folyói ember név is használatban vala náluk. A finnek és lappok nemzeti neve, a *szuo-mi*, *szab-me*, *sa-ma* kétségkívül Finnország számtalan taváról vette eredetét: jelentése annyi, mint: «tavi ember», «tó melléki ember». Hasonló elnevezési formákat találunk a szibériai apró tatár törzseknél, p. *tubal-kisi*, *csaris-kisi*, *csüi-kisi*, *baskausz-kisi*, *csolisman-kisi* stb., melyekben a «kisi» annyi, mint: «ember», — a név előrésze pedig egy-egy folyónak a neve. — Miként a síkföldi ugorok «a föld emberének», a folyammellékiek «vjatkai», «kámái», «obi», irtisi stb. embernek»: ép úgy az erdős vidéken lakó törzsek «erdei embernek» nevezték magukat; megtaláljuk ezen elnevezési formát a cseremiszek egyik ágánál. aztán a mordvinoknál az *erza* (hajdan: aorsa) törzs nevében (V. ö. *er* = magyar: er-dő, cseremisz: or; — *za* = vogul-osztyák: *csu*, *si*, *szi* = ember), a szibériai tatároknál, kiknek egyik törzse *jis-kisi* nevet visel (*jis* = erdő, *kisi* = ember) s nyilván e sorozatba tartozik az avarok régebbi neve, a *vár-kun* is, melynek első része Hunfalvy szerint megfelel a cseremisz «or» = erdő, utórésze pedig a vogul-magyar «kum», «him» = ember, férfi szónak.

Ha a *magyar* név eredete visszamegy abba a korba, midőn őseink még az ugarság környezetében éltek: akkor az is bizonyos, hogy a főntebb említett ugor népnevek analogiája szerint alakult.

Mint ilyenben, lehetetlen föl nem ismernünk a *maa-miesz*, *ma-kum*, *mok-sa* nevek párját, melynek előrésze megfelel a vogul «mu», «mo», «ma», «mag», osztyák «meg», finn «maa», mordvin «moda» akkad «ma», «mada» azaz föld, mező szónak, — utórésze pedig a «miesz», «kum», «sa» (*csu*, *si*) szók synonimája, tehát annyit jelent, mint: «férfi», «ember», «nép».

Igy értelmezte nemzeti nevünket *Hunfalvy Pál* (Magyarország Ethnographiája 404. l.) s a következő elemekre osztotta: *ma-gyar, mo-ger*, melyből a «ma», «mo» annyi, mint «föld», a «ger», «gyer» pedig megfelel a vogul «ker» — ember, férfi, him szónak s nyelvünkben a kicsinyített «gyer-ek», «gyer-mek» szóban maradt fenn.

E magyarázatot azonban Budenz és tanítványai nem fogadták el. Budenz szerint a magyar «gyermek» szónak nem a vogul «ker», hanem a «nyaurem» szó felel meg s így a «magyar — magyar — moger» név is más elemekből áll, mint a hogy Hunfalvy taglalta. *Patrubány Lukács* (A magyar név eredete. Egyetemes Philologiai Közlöny. 1883. 953—969. l.) az «ember»-t jelölő szót az «ar—er—eri» részben keresi, mely megfelel a magyar «férj» és a hasonjelentésű cseremisiz «pörgő» szókból kifejtett ős ugor «erje», «erge» s a törökségben az «er» — férfi szónak, míg a név előrésze, a «magy», «mogy» a vogul «anzser» — magy, «agyar» szók analógiája szerint nem volna egyéb, mint a vogul-osztyák nép közös nemzeti neve a «man — csi.» Azt hisszük azonban, hogy ez a magyarázat egy kissé erőltetett. Nem is említve, hogy az «anzser — agyar» és a «mancsi — moggy» szók hangtanilag sem egészen analógok, a mennyiben az elsőnél az *nzs* — *gy* a szótóhoz tartozik, míg a másodiknál az *n* és *cs* külön szóknak képezik az elemeit: a néppszichologia szempontjából tekintve a kérdést, egy alig elhárítható nehézség előtt állunk. Akár azt tesszük fel, hogy az ősmagyaroktól ment át a «man — csi», «man — tyu» név a vogulokhoz, — akár megfordítva, a voguloktól elődeinkhez: épp az ugor nép- és törzsnevekből levonható tanúság bizonyít e föltevés ellen. Minden kis ugor törzs külön nevezi magát; még az egy nyelvűeknél is, p. az osztyákoknál, két-három nevet találunk s ez a név is változik a körülményekhez képest. Így p. az obi osztyákok mai neve, az «aszjah», újabb keletű s még a múlt században nem felelték el, hogy régebben «kontisi»-nak, azaz «kondai embernek» nevezték magukat, — egykor ugyanis a Konda folyó mellett laktak. A vogulok is nemcsak a «mancsi», hanem a «makum» nevet is használják s ez — tekintve jelentését, melyben az autochtonság fogalma van kifejezve — sokkal ősibb felfogást tüntet elé, mint amaz. A «mancsi» név csakis a vogulok közt keletkezhetett akkor, midőn a Mány folyó környékét megszállták s valamennyi monda, a mi ezen folyócskának mythikus jelentőséget kölcsönöz, arra vezethető vissza, hogy a vogulság innen terjeszkedett tovább Szibériában, s mint ilyen, a vogul nemzetségek közös áldozó helye lehetett. — Nincs semmi nyom arra nézve, hogy a magyarságot is ezen területről származtassuk, a mi egyedül volna képes okadatolni az állítólagos «mangyu — moggy» azaz «mán

folyómelléki ember» elnevezést. De mégis föltéve, hogy eleink innen szakadtak ki a baskiriai erdőségbe s aztán tovább délfele, a volgamenti pusztaságra: alig képzelhető, hogy a viszonyoknak többé meg nem felelő régebbi «máncsi — mángyu» név helyébe egy új nemzeti név ne alakult volna, p. «erdei ember», «jajkmelléki», «volgai ember» vagy más hasonló jellegű értelemmel, a vogulok testvéreinek az osztyákoknak vagy a Káma és Vjatka menti permieknek, meg a szibériai tatár törzseknek a példájára. Az ősi név fenmaradását csakis az az egy körülmény magyarázza meg, ha értelme az új viszonyokkal nem ütközött össze: mert az az eset, hogy abban a korban már kiment volna jelentése a köztudatból, egy kezdetleges műveltségi állapotban levő népnél el nem képzelhető. A «föld embere», a «föld szülötte» elnevezést a kelet-európai pusztaságon nomadizáló magyar épp úgy használhatta, mint azon ősök, a kik az Ural erdeiben vadásztak vagy a Káma, Tobol, Irtyis partjain halásztak.

Egy egészen más fogalmi körbe vezet Vámbéry magyarázata (Magyarok Eredete 194. l.), a ki nemzeti nevünket a török-tatár *baj* = magas, hatalmas, gazdag, fönséges tőből származtatja s egynek veszi a *bajar*, *majar* = fejedelem szóval. Tekintve a magyarság alakulását, nem lehetetlen, hogy egy török eredetű törzs adott nevet az egész nemzetnek, mint p. a bolgárok az aldunai szlávoknak. A valószínűség annál nagyobb, mert a honfoglaló hét törzs között az egyiket csakugyan «magyarnak» vagy szabatosabban «megyerinek» (megerè) nevezték s mai nevünk csak a honfoglalás után lett általánossá; másfelől pedig a közép-ázsiai törökségnél is volt a XVI. század elején egy «madsar» nevű törzs. Ámde e valószínűség csak látszólagos. Vámbéry egyáltalában nem számolt azzal a körülménnyel, hogy a magyar név eredetibb alakja, mely még a középkorban általános volt: *magyari*, *mageri*, *megeri*, *moger*. Sőt az arab írók szerint *madsgar*, *badsgar* (magyar, bagyar) is, a melyek már aligha származhattak a török *bajar*- vagy *majarból*. A *magery*, *moger* alakok, melyekben al- és felhang fordul elő, mindenesetre azt bizonyítják, hogy itt nem származék-, hanem összetett szóval van dolgunk s így a «bajar-majar» alakok szóba sem jöhetnek. A mi pedig a Sejbáni khán seregében harczoló «madsar» nevű özbeg törzset illeti: ez alighanem a baskiriai magyarság eltatárosodott maradványa, azon magyaroké, a kik már Julián ott jártakor a XIII. század első felében nagyon összevegyültek a tatárokkal.

Van egy más körülmény is, a mi Vámbéry magyarázatának ellene mond, de egyúttal helyes nyomra is vezethet a név származtatásának.

A magyar névhez kötött fogalom, a mikor értelme még nem homályosodott el végképpen, kiértezhető a *dentu-moger*, *soba-moger*

nevekből, a melyekben a *moger* csakis «nép», «ember» jelentésben szerepel. Ilyen értelme lehet a *hetu-mogernek* is, bár a Névtelen Jegyző a hét fejedelmi személylyel kapcsolatban használja; azonban a IX. század közepén készült Methodius-féle népjegyzék a Közép-Volga mentén Susdal környékén tud egy «heptaradici» névvel jelölt népről, a melynek göröglatin neve — a «hét törzsűek» — világos fordítás s ha e nép alatt a magyarok értendők, a miben alig lehet kétség: akkor a hagyományainkban fenmaradt *hetumoger* név tünteti fel azon ősmagyar alakot, melyet Methodius, mint közérthető szót, egyszerűen lefordított. E szerint a *hetumoger* (hetümogyer) jelentése annyi, mint: «hét — nép» s mint nemzeti elnevezést ugyanazon motívumok szülték, melyek a kalmikoknál a «dörbön-oirat» — négy szövetséges nevet.

Etymologiailag véve azonban a magyar nevet, a «nép», «ember» fogalmát kifejező szó csak utórészében mutatható ki akár az *eri*, akár a *gyer* végzetben. Előrésze ezek szerint nem lehet más, mint a földet jelentő ugor «mo», «ma», «mog», «moda» szó, mert eltekintve a hasonló jelentésű «maa-miesz», «ma-kum», «mok-sa» nevektől — pszologiaiilag is csak úgy érthető meg legkönnyebben a név értelmének azon módosulása, hogy a «dentu-moger», «soba-moger», «hetu-moger» nevekből a *moger* egyszerűen «népet» jelent, ha eredetileg a «föld embere», «föld gyermeke», «föld szülötte» fogalmát fejezte ki.

Kitetszik ezekből, hogy a Hunfalvy magyarázata ellenében föllállított hypothesisek meg nem állhatnak. Nemzeti nevünk valódi értelmét ő ismerte fel, csupán a szó taglalásában tévedett. A *moger*, *mageri*, *magyar* alakok mellett az arab írók, Ibn-Dasztah-, Al-Bekri — és másoknál — mint említettük — előfordul a *madsgar*, *badsgar* is, a mit esetleg az írásmód hibájának is tulajdoníthatnánk, ha egészen más forrásokban hasonló jelenségeket nem észlelnénk. De miként a «mogyeri — magyar» forma mellett van «magygar»: ép úgy a «bolgár» név meg volt «bular» (Anonymusnál: bular, a Hunn krónikában: belar) alakban is; a magyarság eredetéről szóló mondában Mogor (Magyar) testvére «Hunor», kétségkívül a «hungar» névnek felel meg; a vogulok és osztyákok régi neve, a «jugor», «jogor» őseinknél «jor» alakban volt ismeretes (V. ö. regnum Jorianorum — Kézainál.) Ezekből a népneveknek kettős csoportozata válik ki:

mogy — eri	magy — gar
bul — ar	bol — gar
hun — or	hun — gar, hunü — gur
jo — r	ju — gor.

melyeknél a «nép», «ember» fogalmát jelölő szó ép úgy váltakozik, mint

p. a zürjének «komi-murt», «komi-jasz», «komi-vojtir» = kámai ember nevéénél. Az *ar*, *or*, *eri* s aztán másfelől a *gar*, *gor*, *gur* ezek szerint synonym-fogalmak s amannak megfelel a «férj» (fi-eri, fi-erje) szóban levő ős-ugor *eri*, *erje*, török-tatár *er*, mongol *ere* = férfi, ember: emennek pedig a vogul *ker* (him. férfi), magyar *gyer*-ek, *gyer*-mek.

A mi a magyar név első elemét illeti: az a föntebbiek szerint *mogy*, *magy*, melynek ugor alakjai: vogulban «mu», «mo», «ma», «mag», ősztyákban «meg», zürjénben «mu», mordvinban «moda», finnben «maa», továbbá az akkadban: «ma», «mada», s a mongolban «modsi», jelentése pedig annyi, mint «föld», «mező», a mongolban «*tartomány*», «*megye*». A szó ezek szerint azonos a ma is meglevő *megye* szavunkkal, a melynek azonban módosult eredeti értelme, nem jelent általában «földet», hanem a mongol «modsihoz» hasonlóan egy bizonyos terület, a tartomány fogalmát fejezi ki.*) Hangtanilag a «*megye*», «*mogy*», úgy függ össze a déli ugor (mordvin) «*moda*» alakkal, mint p. a «*hagy*» és a mordvin «*kado*», cseremin «*kod*», — a «*fogy*» és az észti «*püdu*», melyekben a déli ugor nyelvek *d* betűje a szokottabb *l*-es változás helyett *gy*-vé alakult.

*

Ezek azon okok, melyek arra vezettek bennünket, hogy nemzeti nevünk származtatásánál lényegileg Hunfalvy magyarázatához csatlakozzunk s a *magyar*, *mogyer* szóban egy ős ugor kifejezést keressünk, mely eredetileg egyszerűen annyit jelentett, mint «a föld embere», «föld gyermeke» és szorosan véve minden különösebb nemzeti vonatkozás nélkül a nép fogalmát fejezte ki. De mint ilyen, közös megnevezési forma volt a magyar nyelvű törzseknél s midőn a «hét magyar», a «héptaradici», a «hét nép» Árpád vezérlete alatt egyesül: eltűnnek a régebbi törzsnevek, a milyennek vehető a hungar-onogor vagy a szabir-Csaba magyar és valamennyi beolvad egyetlen egy névbe: a magyar-névbe.

*) Nem tévesztendő össze vele a szláv eredetű «*megye*» = határ szó. Ez utóbbi Árpád-kori oklevelekben gyakran előfordul; a vármegye = várföld mindig «*comitatus*», «*provincia*», de sohasem «*limes castri*», «*marchia castri*», a mi egyedül igazolhatná, hogy a «*vármegye*» a. m. «*várhátár*».

Jelentés az 1889. bécsi anthropologiai kongresszusról.

A Magyarországi Néprajzi Társaság választmánya elé terjesztette :

Herrmann Antal.

A német és a bécsi anthropologiai társaságoknak 1889. augusztus 5—10. Bécsben tartott közös közgyűlésében mint társaságunk hivatalos képviselője vettem részt. Lefolyásáról annak idejében bő tudósítások jelentek meg. De társaságunkat közvetlenül érdeklő fontosabb momentumairól eddig nyilvános közlés nem történt, s hogy ezekről minél hivebben referálhassak, meg kellett várnom a kongresszus tárgyalásairól gyorsírói feljegyzések nyomán készült részletes hivatalos jelentés közzétételét. A kongresszuson Magyarországból gr. Apponyi Sándor, Herrmann Antal, dr. Ortway Tivadar, Pulszky Ferencz, Schneller István, Spitzer Mór, dr. Thallóczy Lajos, Torma Zsófia, Wosinszky Mór vettek részt, mindannyian társaságunk tagjai. Közülök értekeztek: Ortway: Régi köeszközök átfurása és furólyukai, Torma Zs., Irásjelek thrako-dák leleteken, Wosinszky. Lengyeli leletek és temetkezési módok, Herrmann Antal, Magyarország néprajzához. Az aug. 11—14-én Budapestre tett kirándulás részletei a napilapok tudósításaiból ismereteseek.

A társaságunkat és tevékenysége főirányát közvetlenül érdeklő helyek a nagynevű dr. Ranke János főtitkár tudományos jelentésében s az elnöklő Virchownak ehhez fűződő megjegyzéseiben találhatók. Ranke jelentéséből kiemeljük e helyeket: «A kutatás új eredményei tömegéből különösen egy emelkedik ki fényesen és örvendetesen. Régóta rá-rámutatunk, hogy az anthropologiai kutatásnak a hazában mindinkább hazai ethnographiává, a hazai népek és törzsök ismeretévé kell fejlődnie. Virchow neve áll e mozgalom élén, a mely azt mutatja, mily fontos és igazán hazafias feladatok várnak tudományunkra a hazában is. A legnagyobb örömmel üdvözljük a német néprajzi muzeumnak Berlinben való alapítását. Gazdagon fog kifejlődhetni a német törzsök ethnographiai muzeuma; tekintve a nemzetnek sokféle való tagoltságát és e mellett az ősi hagyományokhoz való szívós ragaszkodását. Németország minden nagyobb középpontján hasonló kisebb muzeumoknak kell keletkezniök, a melyekben az illető országok és tartományok ethnographiájának képe állíttatnék össze. Anyag még elég van s a verseny nem lesz az ügy ártalmára.

Konstatálhatom, hogy ezen törekvések a legfontosabb eredményeket hozzák létre Ausztriában és Magyarországhban is, a hol talán még inkább megvan az anyag a népek eredeti ethnographiájához.»

Mindenekelőtt az elhunyt trónörökös művéről emlékezvén meg Ranke, csakhamar rátér a mi társaságunkra, mondván: «Vajha Bécsben és Budapesten is miharabb alkotnának hazai néprajzi muzeumokat, a melyek méltóak e két állam fővárosaihoz. Ez értelemben is a legnagyobb örömmel üdvözljük a «Magyarországi Néprajzi Társaság» alapítását, a melynek élén oly érdemes nevek állanak, mint Hunfalvy Pál, Herrmann Antal és Török Aurél s mások. Mindinkább meg kell erősödni azon meggyőződésnek, s a hol még hiányzik, ott meg kell azt gyökereztetni, hogy a hazai néprajznak ép annyi sőt *több* tudományos jogosultsága van, mint idegen fajok ethnographiájának. Most még lehet a munkához látni, de be kell látnunk azt, hogy már tizenkettőt ütött az óra, és hogy itt minden késedelem megboszulja magát e végzetes szóval: «Igen késő!» Itt igazán szükséges, hogy minden kéz munkához fogjon.

Virchow elnök a főtítkár jelentéséhez fűződő megjegyzéseiben mindenekelőtt társaságunkkal foglalkozott, mondván: «Abban a helyzetben vagyok, hogy bemutathatom a «Magyarországi Néprajzi Társaság» alapszabályait. Élénk részt veszünk ez új alkotásban, a melynek előhirdetői már elébb eljutottak hozzánk és mi örömmel fogunk megtenni mindent, hogy ez irányban is szilárdra és bensővé tegyük az összeköttetést. Volt idő, midőn a német és magyar elemek közti ellentétek kellemetlen módon léptek előtérbe. De az egyensúly mindinkább helyre állott és a két nemzet idővel kölcsönösen átfogja egymást hatni. Mi a magunk részéről megtettünk mindent, a mi előmozdithatja az együttes munkát és viszont elvárjuk azt, hogy a magyarok hozzáférhetővé fogják tenni azt, a mi megmaradt még a német népeletről az ő országukban, és hogy valódi mélységeiben feltárják a nép életét».

Virchow társaságunkon kívül ez alkalommal még csak a német hazai néprajzi muzeumról emlékezett meg. Olyan teljes berendezésű szobákat akarnak felállítani, mint pl. a stockholmi muzeumban. A hely szűke miatt csak két jellemzetes szobát rendeztek be, a többi tárgy ládákban és szekrényekben van. A vásárló gyűjtés szép eredménynyel folyik, az ajándékozás is. Mintagyűjteményt akarnak alkotni, melynek alapján a hazai népek viseletét és használati tárgyait összehasonlítva lehet tanulmányozni. Kiegészítve fog ehhez csatlakozni számos vidéki gyűjtemény.

Meglepő az ország legkülönbözőbb részeiben a minták megegyezése, a mi közös eredetre mutat, a melynek biztos megállapítása azonban nehéz feladat lesz. A kultuszminiszter megígérte, hogy mihelyt lehet, terjedelmesebb helyiségeket bocsát a muzeum rendelkezésére.

Kissé részletesebben foglalkoztam a német néprajzi muzeum dol-

gaival, mert igen tanulságosnak tartom e dolog figyelembe vételét társaságunk hasonló célú törekvéseinél.

Nem tekintve a budapesti kirándulást, nyilvánosan a mi társaságunkkal még az a szabad előadás foglalkozott, a melyet én a gyűlés utolsó napján, közletienül az új császári muzeum ünnepélyes megnyitása előtt tartottam «Magyarország néprajzáról» s a melynek az előrehaladott idő miatt bővebb tudományos fejtegetés helyett csak néhány alkalmi észrevételre kellett szorítkoznia. Előadásomból kiemelem a következő részt: «Hangsúlyozom, hogy e kongresszusról két nyomós igazság aranyát viszem haza, a mely itt oly élesen kinyomódott, és a legmagasabb tudományos tekintély bélyegével van ellátva, hogy remélhetőleg otthon is általánosan érvényes forgalomba lesz hozható. Értem a fajokülönbségek kiegyenlődését, a melyek a tudomány bizonyossága szerint úgy is meg lehetőszen határozatlanok; másodsor pedig annak a hangsúlyozását, hogy a belföldi ethnographia, a hazai népelet tárgyainak értéke nemcsak nem kisebb, de nagyobb a külföldinél, a tengerentúlinál. E két elv felette fontos, különösen nálunk, a hol a különböző néptörzseknek egymáshoz való minél bensőbb közeledése oly nagy politikai jelentőségű, s az állam-szervezet fentartása és megerősítése szempontjából szükséges processzusnak mutatkozik. Alig fordul elé máshol, hogy a kultúra előrehaladt stádiumában annyira különböző és másként határozott egyéniségű népek nemzetté alakultak össze, a melyben a földrajzi és történelmi viszonyok közössége, úgyszintén a sokféle érintkezés és kölcsönhatás folytán bizonyos ethnologiai és ethnographiai egység képződött, a melyent minden ország megteremtett vagy szükségképen megteremt magának. E szempontból elismeréssel lehet kiemelni, hogy a nagyon kedvezőtlen kultur-viszonyok mellett is egyes népeink jelentékeny munkát végeztek a népiség vizsgálatában, a nyelvbeli gyűjtemények összeállításában. Ezen munkálatok azonban egészen véve exkluzív természetűek, a mennyiben minden nép a maga nyelvén csak magának dolgozott, s a többire alig volt tekintettel. E téren talán a Kisfaludy-társaság érdemel különös említést, a mely a nem magyar hazai népek költészetének vizsgálata és fordítása körül is érdemeket szerzett.

Azonban az egyes népeket nem lehet oly szorosan elkülöníteni egymástól, mert számtalan kölcsönhatás nem engedi élesen megvonni a határt. A közös nemzeti munka és a tudomány érdekében egyaránt kívánatos tehát, hogy Magyarországon tért foglaljon a tárgyilagos tudományos irány, hogy ezeket a nemzetet alkotó népeket népiségökben és ethnikus megjelenésökben könnyebb összehasonlítás céljából össze lehessen foglalni, és másodsor hogy a szétszórt népségek, a melyek elszigetelve

alig volnának képesek arra, hogy valami befejezettet hozzanak létre, adják össze munkálkodásukat, hogy ez együttes törekvéssel igazán szolgálhassák a tudományt.

Nagy elégtétellel konstatalhatjuk, hogy az ezen elvek alapján közelebb megalakult Magyarországi Néprajzi Társaságot, a mely feladatául ismeri, hogy egyenlő tekintettel legyen az ország minden népére, e törekvésében őszintén üdvözölték és támogatják összes nemzetiségeink. Kulturéletünkben ez az első hasonló jelenség és remélhető, hogy ezen iránynak meg lesznek a legjobb gyümölcsei úgy tudományos mint társadalmi tekintetben.»

T. választmány! Ennyit tartottam helyen valónak előadásomból itt kiemelni. Társaságunkat is érdekkelheti az, hogy ama nagytekintélyű gyülekezet élénk helyesléssel fogadta néprajzi törekvéseinkre való e szerény rámutatásomat.

Társasági értesítések.

Jegyzőkönyv

a M. N. T. 1890. február 15-én IV. felolvasó ülése után, a m. t. Akadémiában tartott választmányi üléséről.

A felolvasó ülés folyamán *Asbóth János* vál. tag és a bosnyák szakosztály elnöke, bemutatja Boszniáról szóló munkája legújabbban megjelent angol fordítását s abból egy példányt ad át a társaság könyvtára számára.

Társaságunk örvendetes tudomásul veszi e nagybecsű és minket úgy tárgya mint szerzője miatt kiválóan érdeklő műnek a német fordításon kívül immár angol nyelven is biztosított legszélesebb körű elterjedését, és köszönetet szavaz a szerzőnek a könyvtárunkban elhelyezendő példányért.

A vál. ülésen, az előbbi ülés jkvének hitelesítése után, Hunfalvy Pál elnök örömmel jelenti, hogy a vallás- és közokt. miniszter úr már is beváltván társaságunk támogatását kilátásba helyező ígéretét, ez évre a Röck Szilárd-féle kultur-alapból 300 frtot méltóztatott utalványozni társaságunk céljaira. Ugyanezzel kapcsolatban az elnök a választmánynyal közli a miniszter úrnak a néprajzi múzeum ügyében társaságunk részéről hozzá felterjesztett memorandum átadása alkalmával mondott biztató szavait.

Ugy a társaságunk céljaira engedélyezett pénzbeli támogatásért, mint a néprajzi múzeum ügyének meleg felkarolásáért hálás köszönetet

szavaz a választmány a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, s erről jegyzőkönyvi kivonat átnyújtása mellett kívánja ő Nagyméltóságát értesíteni.

Herrmann Antal előterjeszti a választmánynak a tavai nyáron Bécsben tartott anthropologiai congressusról szóló, a congresszus aktáin alapuló jelentését.

Asbóth azt véli, hogy a társaságunkat kiváló mértékben érdeklő ily jelentéseket czélszerű lenne a választmány szűkebb köre helyett a felolvasó ülések nagyobb közönségével megismertetni.

Az elnök és titkár helyeslő hozzászólása után ezentúlra a választmány. Asbóth indítványa értelmében, a fontosabb és főleg a társaság propagandájának érdekében álló ilyennemű közléseket a felolvasó ülések napirendjére kívánja tüzetni.

Az elnök indítványára a választmány a titkárnak és szerkesztőnek 50—50 forint évi átalányt szavaz meg a társaság, illetőleg a folyóirat ügyében felmerülő apróbb kiadásai (posta költség) fedezésére.

Herrmann ajánlatára a választmány Nagy Gézá-t jelöli ki a székely szakosztály harmadik előadó-jául.

Az elnök, a hozzá intézett többrendbeli kérdések alkalmából sürgősen szükségesnek jelenti a vidéki körök szervezését s a társasághoz való viszonyát szabályozó ügyrend kidolgozását.

A választmány ezen ügyrend tervezetének kidolgozására Török Aurél elnöklete alatt a titkárból, szerkesztőből és jegyzőből álló szűkebb körű bizottságot küld ki.

Ugyancsak az elnök a kérdőívek szerkesztését is mentül előbb munkába veendőnek tartja s ezzel a titkárt és jegyzőt véli megbízónak. A választmány hozzájárul az elnök indítványához.

A pénztárnok havi jelentésének tudomásul vétele után a választmány a következő előadó ülés tárgysorát állapítja meg. (L. a füzet borítékán !)

*

Baranyai néprajzi társaság. Jegyzőkönyveinkben ismételve szó volt társaságunk pécsi fiókjának alakításáról. (I. füzet 45. l.) A mozgalom később az eredeti intenciótól eltérő irányba tereltetett, majd egészen elakadt. Pedig nem kis érdemet szerez vaia magának az a vidék, a mely legelőször belátta a néprajzi társaság eszméjének nagy jelentőségét, s első alakított fiókot. Az oly dicséretesen megindult actiónak a kezdeményezők szellemében való felelevenítése céljából helyén valónak tartjuk azt az első mozgalmat, mint társaságunk eszméje extensiv terjedésének jelentős momentumát ismertetni.

„Dunántúli Néprajzi Társulat“ alakítása ügyében 1889. márcz. 5-ére Feiler Mihály, Gerecze Péter, dr. Katona Lajos és Strausz Adolf által összehívott értekezleten igen szép számmal jelentek meg a pécsi közélet kiválóbb factorai, míg többen meg nem jelenhették, előre kijelentették elvi hozzájárulásukat. Elnöknek Jeszenszky Ferencz alispán, jegyzőnek Feiler Mihály szerkesztő kérettek fel, dr.

Katona Lajos (akkor pécsi tanár) kintinően szerkesztett hosszabb előterjesztésben fejtegette az összejövetel célját, a társaság körébe tartozó tanulmányokat, azoknak ugy általános, mint különösen helyi jelentőségét s indítványozta a „Magyarországi Néprajzi Társasággal” kapcsolatba hozandó vidéki egyesület alakítását. Dr. Gerecze Péter, Bánffay Simon és a központi társaság képviselőiben Strausz Adolf a leghatározottabban hangsúlyozták az ethnographiai érdekeknek mindenekelőtt való sürgős és jelentős voltát, a mely felfogáshoz Bartosságh Imre is csatlakozott. Ennek alapján az értekezlet egyhangulag elhatározta, hogy Pécs székhellyel *baranyai néprajzi társaságot* alakít és Jeszenszky Ferencz elnöklété alatt a következőkből álló szervező bizottságot küldött ki: Angyal Pál, Bánffay Simon, Bartosságh Imre, dr. Békeffy Remig, Bolgár Kálmán, Fekete Mihály, Feiler Mihály, Grünhut Ignác, dr. Gerecze Péter, Haksch Lajos, Horváth Antal, dr. Katona Lajos, dr. Kossutány Ignác, Lenkei Lajos, dr. Loewy Lipót, Mátyás Flórián, Majorossy Imre, Nagy Jenő, Opris Péter, dr. Rézbányai József, dr. Schaurek Bódog, Schneider István, Salamon József, Várady Ferencz, Vécsey István.

Igy indult meg e rögtönzött s a legszebb reményekkel biztató nagyarányu mozgalom. Már e szervező bizottság maga is díszes és tekintélyes névsorával elegendő volna egy sikeres működésű vidéki körnek. A Magyarországi Néprajzi Társaság közelebből megismerkezti és közzé teszi a vidéki körök szervezeti szabályzatának és ügyrendjének javaslatát. Ha ez a vidéki tagok hozzájárulásával majd meg lesz állapítva, reméljük, hogy a pécsiek lesznek azok, a kik ezen az alapon végérvényesen megteremtik a „Magyarországi Néprajzi Társaság” első vidéki fiókját.

H. A.

A néptanító mint népvizsgáló című felolvasást tartott Herrmann Antal a „Népnevelők budapesti egyesülete” febr. 6-iki közgyűlésén. Fejtegette, mily fontos szerepe van a néptanítónak nemcsak abban, hogy a nemzeti szellemet közlesse a néppel, hanem abban is, hogy a népiség forrásait megnyissa a nemzeti genius számára. Néprajzi társaságunk céljainak elérésében nagy feladat vár hazai néptanítóinkra.

A csongrádmegyei tanító-egyesület választmánya Vas Mátyás szegedi tanító indítványára elhatározta, hogy kezdeményezni fogja a nyáron Budapesten tartandó egyetemes tanítógyűlésen e tétel fejtegetését: „A tanító-egyesületek miként mozdíthatnák elő a Néprajzi Társaság célját?”

A magyar zenehagyomány megmentése és megőrzése iránt figyelemre méltó indítványt terjeszt bizalmasabb körök elé Pungur Béla kolozsvári távirótiszt. Azt ajánlja, a mit mi is megpendítettünk az „Ethnographia” I. füzetében (57. l.), hogy a népdalok országszerte fonográf-fogadók fel s annak alapján teendők hangjegyre. E célra külön társaságot vél alakítandónak Budapesten; a költségek gyűjtésekkel volnának beszerzendők. — Megjegyzendőnek tartjuk, hogy a mi e tervvázlatban igazán jelentős, az megvan néprajzi társaságunk programjában; és a népzene és táncz számára való szakosztályunk tisztviselői kétségtelenül a legilletékesebbek az ilyenü ügyek intézésére. Az érdemes indítványozó a mi társaságunk keretében fogja legsikeresebben előmozdíthatni eszméje valósítását.

H. A.

Vegyes közlemények.

A **székely** név. Értesítők első számában közölt cikkemben a székelyekről nem terjeszkedtem ki a székely névre, a mit utólagosan kívánok pótolni. A mint a székelyek nemzeti különállását s a magyar államba való jutását felfogtam, a **székely** névben is olyan nemzeti megnevezést kell föltételeznem, mely nem magyarországi eredetű, de a székelységből jutott a középkori magyar nyelvbe, szék, székely, szakoly alakban, a miből a latin *siculus*, *siculi* lett. A név összetételnek (képzésnek) látszik s pedig a **szék** szóból, a mi alatt a székelyek kerületeiket (megyéiket) neveztek. A **szék**, mint a magyar **megye** (tótul *stolica*-szék) s a kunoknál s jászoknál honos **szállás** és **ülés** (*descensus*) a megszállás, megtelepedés fogalmát fejezte ki. E szóhoz (szék) azt gyanítom, hogy egy, a magyar nyelvben ma már nem létező el, ely, eli járult

a mit a török li-vel (ozman-li, becs-li, leh-li — ozmán, bécsi, lengyel) vethetünk össze. a mi hovavalóságot, eredetet stb. fejez ki. A székely névben tehát, ha ez analógiát elfogadjuk, szék-el, szék-eli, vagyis szék-be való, szék-en lakó, telepes népet kell értenünk, ellentétben meg nem telepedett, nomád népelemekkel. Hogy e szóképző megvolt a régi magyar nyelvben, azt a már említett lengyel név is bizonyítja, a mit a török lehli-nek ejt. A székely névnek az az értelme, a mit Timontól tudunk, vagyis *határőr*, csakis később keletkezhetett, s pedig úgy, hogy a gyakorlat a székely nevet azok katonai foglalkozására vitte át s kiterjesztette rokon fogalmakra is. Így vált az eredetileg népfajt jelző oláh név a pásztorság megnevezésévé a középkorban s így használja a magyar köznép a kereskedő megnevezésére a görög nevet, mert e század elején városainkban a kereskedelem többnyire görögök foglalkoztak. Ilyen. a görögnél még általánosabb átvitt értelmű név a cigány, a mi alatt zenészt értünk.

R. L.

Etzelburg. A népetimológiának alig van a helynevek közt érdekesebb példája. mint a minő Ó-Buda középkori német neve, az **Etzelburg**, vagy ahogy krónikáink említik: **Echulburc, civitas Athilae Regis**. Honnan vette eredetét e név: ma sincs feldöntve, holott a magyarázat oly egyszerű és világos, hogy igazán csodáljuk, hogy ez ideig még senki sem gondolt rá. Tudvalevő, hogy Ó-Buda helyén a római korban a kelta eredetű **Aquincum** feküdt, mely város csaknem félezredéves virágzás után a hunn uralom alatt kezdett rohamosan hanyatlani s az V. század vége felé **vagy** még később pusztult el. Annyi bizonyos, hogy Attila korát túlélte: a galliai Sidonius Apollinaris az V. század második felében még mint létező várost említi s tekintve, hogy Sabaria még Nagy Károly korában is szerepel, föltehetjük, hogy a pannóniai városok, köztük Aquincum is, nem egyszerre pusztultak el, hanem a népvándorlás zivataros napjai alatt még jó ideig tengődtek. Aquincum neve a feliratos emlékekben Acincum alakban is előfordul, s ha ezt eleinte «Akinkum»-nak ejtették is ki, az V—VI. század folyamán a latin nyelv hangfejlődésével párhuzamosan lassanként «Acincum»-má változott. (V. ö. olasz: cinque — lat. quinque). Sidonius Apollinaris «Acingus»-nak írja, a miből az tűnik ki, hogy a népnyelv ezen időben a végső mássalhangzót is elejtette, s midőn Pannónia az V. század második felében a góthok, majd a VI. század elején a longobárdok kezébe került: az a név, melyet a germánok a még meglevő római lakosságtól hallottak, **Acingo** lehetett. Ebből alakult a germán **Acingsburg, Acingburg, Acinburg** név (v. ö. Augusta Vindelicorum — germán: Augstburg, Augsburg), mely a IX. század folyamán a bajorok közt is elterjedt. Az ó-bajorban, mint a fel-német nyelv egyik dialektusában, az **Attila** nép **Azilo** alakban volt ismeretes; mi sem természetesebb tehát, mint hogy a hunn emlékek hatása alatt az **Acinburg** nevet **Azilburg**gal zavarták össze s a név által félrevezetve, a római város romjainban Attila palotájának maradványait gondolták: úgy okoskodván, hogy az **Acinburg, Azilburg** név onnan vette eredetét, mivel itt volt Azilo királynak a székhelye. A német monda, mint tudjuk, a magyar krónikákba is átjött, s hasonnemű népetimológiával, mely a Buda névből indult ki, tovább is fejlesztetett.

(ng.)

Bécs. A régi **Vindobona** neve az egykori kelta-római lakosságtól kisebb-nagyobb átalakulással (Wien, Vienna, Viden) átszállt a germánokra, új latin népekre és északnyugoti szlávokra (csehekre, tótokra, lengyelekre) is: délkelet felé azonban. a magyaroknál, délszlávoknál, oláhoknál, törököknél, albánoknál s uj-görögöknél egy más név jött használatba: a **Bécs** (Bécs város, Bécsország = Ausztria), mely az eddigi föltevések szerint igen nagy valószínűséggel az avaroktól származik. A név eredetét tehát tudnánk, jelentése azonban, bár a fentebbiek szerint vagy az ugor nyelvek valamelyikében vagy a törökségben kell keresnünk etimológiáját. eddigelé ismeretlen. Pedig már évekkel ezelőtt rámutatott a kun-codex nagyérdemű szerkesztője, gr. **Kun Géza**. A kun-codex azon részében, mely a «glossarium cumanico-germanicum»-ot foglalja magában, a következő szópárt találjuk: **beč el** = «huffe haur», vagyis a szómutató magyarázata szerint: «urbs munita», «castellum»; a kun **becsi** szónak megfelel a csagataj: **bidsin** = citadelle, porte. (Codex Cumanicus, pag. 229.) A **Bécs** s vele együtt a magyarországi **Becse** e szerint török eredetű s jelentése annyi, mint: «erődítmény», «vár». Az avarok közt a «Baján», «khágán», «jugur», «bokolabra» stb. tanúsága szerint az uralkodó elem török volt, s így a Bécs név e magyarázata legkevésbé sem mond ellent annak a föltevésnek, mely a név keletkezését az avaroknak tulajdonítja.

(nr X gl.)

A magyarországi cigányság történetéhez, főleg a régibb századokból csak elvértve ha akadunk itt-ott némi apró adatra. Az alábbi bármily csekély is, de jellemző és réginek is elég régi, mert 1490-ből való.

Ez évben grebeni (Kőrösmegyében) Hermanfy László, kinek birtokai a Battyániakra szálltak, főleg pénzéről és ingóságairól rendelkezvén, testamentomában a következő helyet találjuk: „Van ezenkívül *négy kisebb hámos-lovam*, melyekből egyet Bornemisza Andrásnak hagyok, azt t. i., a melyet Tekócz Jánostól vettem; a másik lovat, a mely a Hrusiné volt, Jancheez szolgámnak hagyom, a harmadikat pedig, *melyet az egyiptomiaktól vagyis czingányoktól* (ab egiptys sive czinganis) *vettem*, hagyom Istók szolgámnak, ez a ló szürke színű és a rúd mellé szokták fogni.)

A végrendeletnek eme néhány szava is elég világosan bizonyítja, hogy cigányainknak már eme régi időkben is kedvencz foglalkozásuk volt a *lókupeczkedés*.

A kérdéses oklevél a hg. Batthiányi cs. körmendi levéltárában: Alman. IV. lad. 2. n. 45. jelzet alatt van elhelyezve. Cs. D.

Néprajzi könyvtár.

Dr. Simonyi Zsigmond: „A magyar nyelv“ I—II. Budapest, 1889.

Finn régészeti társulat: Inscriptions de L'Jénissei. Helsingfors 1889. XXXII. teliratos táblával és fotogr. másolatokkal.

Husza József: Teremtsünk igazán magyar műipart! Sepsi-Szt.-György, 1890. 8° 31. l.

Dr. Veszte M. Izsledovanyija o narječijah čeremiskova jazika. I. Kazan 1889. 50. lap. (A cseremisiz nyelv tájshólásairól.)

Szmirnoff J. N. Cseremiszi. Sl'edi čelovječeskih žertvoprinosenij v poeziji i religioznoj obrjadah privolžskih Finof. (Cseremiszek. Emberáldozatok nyomai a volgamenti finnek költészetében és vallásos szertartásaiban.) Ismertette a „Novoje Vremja“ 1889. évi 4726. számában.

O Csuvašah. Ethnografičeskij očerk žizvestnova avtora XVIII. stol'etija. S predislovijem i primječanjami V. Magnickova. Kazan. 1888. 35. lap. (Egy múlt századi névtelen vázlat a csuvasokról.)

Pervuhin N. Eskizi predanij i bita inorodcef Glazovskova ujezda. Eskiz II. Idoložertvennij ritual Votjakof. 139. lap. Eskiz III. Sl'edi jazičeskij drevnosti v obradah proizvedenij ustnoj narodnoj poeziji Votjakof. Vjatka 1888. 82. lap. (Vázlatok a glazovi kerület idegen népeinek hagyományai és életéből. II. Vázlat. A votjakok bálványáldozati szertartása. — III. Vázlat. A pogány ókor nyomai a votjakok nemzeti költészetében.)

Verescagin Gr. Votjaki sarapul'skova ujezda. (A szarapulyi kerület votjákjai.) Ismertette a „Novoje Vremja“ 1889. évi 4716. számában.

Litkin G. Sz. Zirjanskij kraj pri episkopah permskih i zirjanskij jazik. Sz.-Peterburg. 1889. VIII. 232., 60. + 31. lap. (A zürjén vidék a permi püspökök alatt és a zürjén nyelv.) T. K.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Nicoara Vincze: Az istriai románokról. „Transilvania“ 1890. 1. szám.

Stephen Sommier: Note di viaggio. Firenze 1889. (A cseremisizeknél, mordváknaál, tatároknál és kalmukoknál tett út.) Ismertetése a párisi L'Anthropologie 1890. 1. füzetében ethnographiai ábrákkal: cseremisiz és mordva ékszerak, cseremisiz húros hangszer stb.

Gróf Kuun Géza: Étude sur l'origine des nationalités de la Transylvanie „Revue d'ethnographie, Paris.“ Ism. Századok 1890. febr. szám.

**A M. N. Társaság VI. felolvasó ülése nem márczius 15-én,
hanem márczius 22-én lesz.**

A Magyarországi Néprajzi Társaság **V. felolvasó ülését 1890. márczius hó 15-én, d. u. 5 órakor** tartja meg az Akadémiában. Tárgyai: 1. Herrmann Antal, Millennium és néprajzi kiállítás. 2. Vikár Béla jelentése finnországi ethnographiai tanulmányutjáról. 3. Molnár Viktor: A husvéti tojásokról. Külön meghívók nem adatnak ki. Vendégeket szívesen látunk. A felolvasó ülés után választmányi ülést tartunk.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kulturmunkára egyesítvén, a legszámosabb tagu tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

Társaságunk könyvtárának

a következő t. szerzők voltak szívesek műveiket beküldeni: *Simonyi Zsigmond dr.*: A magyar nyelv. I—II. kötet. Budapest. 1890. — *Asbóth János*: An official Tour trough Bosnia and Herzegovina. London. 1889. — *Steuer János*: A székely nyelv hangjai. Székely-Udvarhely. 1889. — *Veres József*: Orosháza. Tört. és stat. adatok alapján. Orosháza 1886. — *Katona Lajos*: A népmesékről. Pécs. 1889.

Az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ első folyamából (1887—1889) megjelent 3 füzet (mintegy 23 ív). Az első kötetet befejező 4. füzet 1890. év elején fog megjelenni az első 3 füzet nagy negyedrétfű alakjában. Az első kötet (4 füzet) néhány példánya még megrendelhető 5 frtjával (finom papirosú külön kiadás 7 frt), de csak egyenesen a kiadótól (Herrmann Antal, I., Attila-utca 47), a ki egyenesen és bérmentve küldi szét. Ugyanott még a következő kiadványok rendelhetők meg (egyenes bérmentes küldéssel): 1. ANTON HERRMANN: *Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie* (kötakkal). 1 frt 50 kr. — 2. DR. H. v. WLISLOCKI: *Zauber- und Besprechungsformeln der transsylvanischen und südungarischen Zigeuner*. 60 kr. — 3. DR. FR. S. KRAUSS, J. v. ASBÓTH, J. v. THALLÓCZY: *Süd-slawisches*. 30 kr. — 4. A. HERRMANN: *Heimische Völkerstimmen*. 60 kr. — 5. DR. FR. S. KRAUSS: *Das Burgfräulein von Pressburg*. W. v. SCHULENBURG: *Die Frau bei den Südslaven*. J. v. ASBÓTH: *Das Lied von Gusinje*. 90 kr. — 6. DR. H. v. WLISLOCKI: *Ueber den Zauber mit menschlichen Körperteilen bei den transsylvanischen Zigeunern*. 60 kr.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.“

Az alapszabályok 31. §-a így szól: „A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelvén szerkesztett mellékklappal, vagy hasonló czélú hazai szakfolyóirattal rendelkezék.“ — Ennek értelmében a választmány 1889. november hó 2-án tartott ülésében abban állapodott meg *Herrmann Antallal*, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ czímű szakfolyóirat kiadó-szerkesztőjével, hogy Herrmann a maga folyóiratában havonként egy-egy ívet szán a Magyarországi Néprajzi Társaság hivatalos közleményeinek és a társaság előadó ülésein felolvasott, úgyszintén a hivatalos közlönyben („Ethnographia“) megjelent dolgozatoknak német nyelven való kivonatos közlésére.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ czímű folyóirat, a melyet az összes szakkörök úttörő és abszolút értékű közlönynek ismertek el, a fentebbi megállapodáshoz képest átalakul. Az 1890. évvel kezdődő II. kötetét

HERRMANN ANTAL és KATONA LAJOS

együttesen fogják szerkeszteni és kiadni. Programmja annyiban bővül, hogy Magyarország népein túl is kiterjeszti vizsgálódásait, fölünk délre és keletre, Románia, a Balkán, a Levante népeire, Oroszországra és a magyarral rokon altaji népesaládra s így a néptani tudományok terén azt a feladatot kívánja teljesíteni, a mely hazánknak jutott a történelemben: hogy közlesse keletet nyugattal.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ ezután havonként átlag 3 íves füzetekben fog megjelenni az „Ethnographia“ alakjában. Ebből 2 ív önálló dolgozatokat közöl főképen német nyelven, egy ív pedig

„Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“

czímmel s a fent jelzett tartalommal a Magyarországi Néprajzi Társaság félhivatalos közlönye lesz, míg az „Ethnologische Mitteilungen“ úgy anyagra mint feldolgozásra nézve főképen a szakkörök számára kíván tudományos forrásmunka lenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ előfizetési ára együttesen évenként 5 frt; a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára azonban csak 2 frt. A ki tehát a 3 frtnyi évi tagsági díjon felül még 2 frtot fizet, az „Ethnographián“ kívül és vele együtt az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ folyóiratokat is megkapja. Az utóbbiak ára külön is lefizethető a szerkesztőknél, de a czél világos megnevezésével a tagsági díjjal együtt a társasági pénztárhoz is küldhető.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ eddig 1500 példányban ingyen járt a bel- és külföld ethnologusainak. A II. kötetet csak az előfizetőknek küldhetjük meg. A II. kötet első füzeté márczius hó végén fog megjelenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ kiadó-szerkesztői:

Budapest, 1889. december hóban.

HERRMANN ANTAL

a Néprajzi Társaság titkára
(I., Attila-utca 47.)

KATONA LAJOS

a Néprajzi Társaság jegyzője
(I., Vár, Országház-utca 19.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiség-tani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. április 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. Nagy Géza: A székelyek és a pannóniai magyarok	165	VI. Dr. Réthy László: A magyar örmények	197
II. Gróf Kun Géza: Kincésások és bányászok	179	VII. Szongott Kristóf és Farkas Sándor: Népnyelvi adalékok	202
III. Földes János: A hunnok és a hunn személynévek	183	VIII. Könyvismeret	205
IV. Strausz Adolf: A kik idegenek otthon	187	IX. Társasági értesítések	210
V. Veress Endre: Baba Dokia, s a vele összefüggő népszokások Romániában.	194	X. Vegyes közlemények	210
		XI. Néprajzi könyvtár	212
		VIII. Folyóiratok és lapok repertoriuma	212

Az „Ethnographia” közlő hirdetések is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldallal 6 frt, negyedoldallal 3 frt, nyolczadoldallal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendő (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

FELHÍVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhivatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samu-hoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosa, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legcélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni sziveskedjenek.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság” pénztárába 1890. február havában befolyt:

Alapítvány külön rendeltetéssel: Király Pál. Budapest. 25 frank.

Összesen: 11 frt 69 kr.

3 forintos tagdíj: Dr. Balassa József. Székes-Fehérvár. — Dr. Berczeller Imre. Budapest. — Dr. Bogdán Zsivkó. Nagy-Kikinda. — Boncz Ödön. Budapest. — Havas Rezső. Budapest. — Haudmann Adolf. Budapest. — Katona Lajos. Budapest. — Lehoczky Tivadar. Munkács. — Makray Zsigmond. Pécs. — Mária Terézia főhercegné asszony ö fensége. Bécs. — Dr. Mártonfi Lajos. Szamos-Ujvár. — Dr. Pozder Károly. Budapest. — Pratscher Ede. Budapest. — Vikár Béla. Budapest. — Vissy József. Hódáság. — Wosinszky Mór. Apar.

Összesen: 14.

Összesen: 42 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Dr. Berczeller Imre. Budapest. — Boncz Ödön. Budapest. — Katona Lajos. Budapest. — Lehoczky Tivadar. Munkács. — Makray Zsigmond. Pécs. — Dr. Pozder Károly. Budapest. — Tahi Antal. Budapest. — Vikár Béla. Budapest. — Vissy József. Hódáság. — Zolnai Gyula. Székes-Fehérvár.

Összesen: 10.

Összesen: 15 frt.

A 3. számban közölt kimutatás szerint . . . 1209 frt.

Lejár az „Ethnolog. Mitteilungen“-re . . . 4 „

Összesen: 1205 frt.

A fentebbi tételek összege: . . . 68 frt 69 kr.

Főösszeg: 1273 frt 69 kr.

A választmány tagjait és a szakosztályok tisztségviselőit megválasztásukról azzal a kéréssel értesítettük, hogy a tisztség elfogadása iránt a titkárnál (Attila-utca, 47.) nyilatkozni méltóztassanak. Tisztelettel kérjük azokat, a kik ezt még nem tették meg, sziveskedjenek ez iránt a közgyűlés előtt, ápril hó 9-éig a titkárnál intézkedni.

A MAGYARORSZÁGI
NÉPRAJZI TÁRSASÁG
ALAPSZABÁLYAI.

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA
1889.

I. A társaság célja.

1. §. A magyarországi néprajzi társaság célja a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a hazában élő népek közt testvéries egyetértésnek és az együvé tartozás érzetének ápolása.

2. §. A társaságból mindennemű politikai és felekezeti irányzat ki van zárva.

3. §. A társaság tanulmányozásának tárgyai: az ország mai és egykori népeinek eredete, fejlődése, állapota; ethnikai jelleme és anthropologiai mivolta; a néplelek és népelet nyilatkozatai. Ilyenek: életmód, foglalkozás, lakás, eszközök, diszítés, zene és költészet, táncz és játék, szokások és erkölcsök, szólásmód és közmondás, hagyomány és monda, babona és ráolvasás, népmese és találós mese, népdal és rege stb., végre az ország lakóinak testi alkata.

4. §. A társaság feladata: a felsoroltak megfigyelése és feljegyzése, (lerajzolása, lekötözése); továbbá néprajzi tanulmányok, kirándulások és tudományos utazások megindítása, támogatása s az eredmények tudományos értékesítése; szakközlönyök és néprajzi művek kiadása; felolvasó és előadó ülések és értekezletek tartása; a magyarországi és külföldi néptani tudományos működés eredményeinek kölcsönös közletítése; néprajzi könyvészet összeállítása, szakkönyvtár szerzése; a népelet használati

tárgyainak természetben összegyűjtése, hazai ethnographiai múzeum alapítása és fentartása; egyáltalán az országban a nép- és embertani tudományok és ismeretek koncentrációja és művelése, terjesztése és népszerűsítése.

II. Szervezet.

5. §. A társaság székhelye: Budapest.

6. §. Hogy a társaság működése minél mélyebbre és messzebbre hasson, szakosztályok szerveztetnek:

a) Egy-egy a különböző hazai népek és népelemek tanulmányozására, úgymint: magyar, székely, csángó, palóc (s a magyarral rokon népek); délvidéki, dunántúli, szepesi német, erdélyi szász; horvát, szerb (bosnyák, hercegőcz, morlák), bunyevác, sokác, bolgár; vend, tót, rutén, lengyel; rumén, olasz, görög; örmény, cigány stb.

b) Egy a népelet és néplelek általános nyilatkozatainak vizsgálására (folklore, néppszichologia).

c) Egy a népeletben használt tárgyak kutatására (népies stílus, építés, díszítés, a szövő- és edény-ipar készítményei, butorok, eszközök, játékszerek stb.)

d) Egy a népelet tárgyainak és jeleneinek képeiben való feltüntetésére.

e) Egy a népzene és táncz ismertetésére.

f) Embertani szakosztály.

g) Ősnéprajzi szakosztály (palaeethnologia).

h) A népelet ügyei-bajai és számbeli állapotai vizsgálására való szakosztály (demographia és statisztika).

7. §. Ezekon kívül bizottságok küldetnek ki az ethnographiával összefüggő fontos közügyekre (kivándorlás, telepítés, ethnographiai múzeum, expedíciók stb.).

III. Tagok.

8. §. A társaság tagjai: tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és levelezők.

a) Alapító tag lehet akárki (egyes személy, testület vagy intézet), a ki a társaság pénztárába egyszer s mindenkorra 50 frtot fizet le készpénzben.

b) Rendes tag lehet mindenki, a ki az alapszabályok megtartására és tagsági díj fejében évi 3 frt fizetésére kötelezi magát. A tagsági díj a felvevő jegy átvételekor s aztán minden naptári év első negyedében fizetendő. A kilépés szándéka december 1-jeig írásban jelentendő be.

c) Tiszteletbeli tagul oly kiváló egyén választható meg, ki a néprajzi tudományok terén vagy a társaság iránt kiváló érdemet szerzett.

d) Levelező tagul oly külföldi választható meg, ki a néprajz terén irodalmilag működik.

A tiszteletbeli és levelező tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Külföldinek a tagok közé való felvételéhez a magy. kir. belügyminiszterium előleges jóváhagyása szükséges.

9. §. Minden tagnak joga van:

a) részt venni a társaság összefüvetelein és kirándulásain;

b) tanácskozni a közgyűlésen;

c) a választmányhoz írásban indítványokat beadni és azok tárgyalását kívánni;

d) tagsági joggal látogathatják a társaság gyűjteményeit és kiállításait s használhatják a könyvtárt;

e) ingyen kapják a társaság rendes közlönyét és kedvezményes áron a társaság egyéb kiadványait.

10. §. A közgyűlésen szavazó, választó és választható csak magyar honpolgár lehet.

11. §. Előfizető lehet bármely egyén, testület vagy intézet.

IV. Igazgatás.

12. §. A társaság ügyeit a választmány vezeti. Ez a tisztikarból s 30 választmányi tagból áll. A szakosztályok tisztviselői szintén részt vesznek a választmány működésében.

13. §. A tiszti kar s a választmány tagjait a közgyűlés választja három évre; a szakosztály tisztviselőit a választmány jelöli ki és illető teendőikkel szintén három évre bizza meg.

Ugy a választmány tagjai, mint a szakosztályok tisztviselői újra választhatók.

14. §. A tisztikar tagjai: elnök, két alelnök, titkár, jegyző, pénztáros, esetleg könyv-, levéltárra s más gyűjteményekre egy-egy ór.

15. §. Az elnök elnököl az összes üléseken, ellenőrzi a tisztviselők tevékenységét, alájegyzi a hivatalos iratokat és utalványokat: harmadik személyekkel és hatóságokkal szemben a társaság képviselője.

16. §. Az elnököt szükség esetén valamelyik alelnök helyettesíti.

17. §. A titkár szerkeszti a hivatalos iratokat, mindenről számot ad a választmánynak és a társaság működéséről évenként írásbeli jelentést tesz a közgyűlésnek.

18. §. A jegyző megírja az ülések jegyzőkönyvét, intézkedik a meghívásokról stb.

19. §. A pénztáros kezeli a társaság pénzeit és pénzürtékeit, nyilván tartja a tagok jegyzékét s a tagdíjak befizetését, a pénztár állapotáról időről időre jelentést terjeszt a választmány elé és évenként egyszer írásban beszámol a közgyűlésnek.

20. §. A gyűjtemények, szakosztályok, bizottságok, vidéki körök, könyvkiadó vállalat stb. ügyeiről az ügyrend intézkedik.

21. §. A választmány, mely rendszeren havonként egyszer ül össze, a társaság folyó ügyeit intézi, a közgyűlés elé tartozó ügyeket kezdeményezi és előkészíti, tagok jelentkezését elfogadja, tiszteletbeli tagokat ajánl, az üresedéseket ideiglenesen tölti be, a felelős szerkesztőt választja, a szakosztályokat szervezi stb.

V. Gyűlések.

22. §. Rendes közgyűlés évenként egyszer van husvét táján, Budapesten.

23. §. Harmincz tag kívánatára rendkívüli közgyűlés hivandó össze.

24. §. A közgyűlés teendői:

a) tisztikar, választmány, és a választmány ajánlotta tiszteletbeli tagok megválasztása;

b) költségvetés megállapítása;

c) évi jelentések felülvizsgálása, felmentvény megadása;

d) esetleges indítványok tárgyalása;

e) alapszabályok módosítása.

25. §. Érvényes határozat hozatalára legalább harmincz tag jelenléte szükséges: a jelenlevők többsége dönt. A választmányi tagok megválasztása titkos szavazással, szótöbbséggel történik.

26. §. Ha a közgyűlésen elegendő számu tag nincs jelen, két hétre rá új közgyűlés hivandó össze, a mely minden esetre határoz.

27. §. Vándorgyűlések, kirándulások, felolvasó stb. ülések tartásáról az ügyrend intézkedik.

28. §. Az elnökség a felolvasás szövegét vagy az előadás vázlatát esetleg előre bekérheti.

VI. A társaság szellemi élete.

29. §. A társaság igazgatásának és rendes hivatalos közlönyének nyelve a magyar.

30. §. Felolvasást és előadást, kivált vándorgyűlés és kirándulás alkalmával, más nyelven is lehet tartani.

31. §. A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelvén szerkesztett mellékklappal, vagy hasonló czélú hazai szakfolyóirattal rendelkezék.

VII. A társaság feloszlása.

32. §. Ha az összes tagok számának két harmada a társaság feloszlását kívánja, e tárgy megnevezésével külön közgyűlés hivandó össze. Ez a közgyűlés csak akkor dönt, ha a Budapesten lakó tagok számának két harmadrésze jelen van. Ha ennyi tag nincs együtt, három hónapon belül új közgyűlés hivandó össze.

A feloszlást a megjelentek számának két harmada mondhatja ki érvényesen. Ez esetben a társaság összes pénzei, gyűjteményei és irományai stb. a magyar királyi belügyminiszterium értesítésével a Magyar Nemzeti Múzeumnál letétbe helyezendők el oly kéressel, hogy azokat őrizze, a pénzürtéket gyümölcsoztesse és esetleg újból alakuló hasonló czélú társaságnak kellő biztosítékra átadja.

33. §. Azon esetre, ha a társaság az alapszabályokban meghatározott cél és eljárást illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a minisztérium, a mennyiben működésének folytatásával az állam, vagy a társaságbeli tagok vagyoni érdekeit veszélyeztetve látja, haladéktalanul felfüggeszti s az elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlatja, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására felosztatás terhe alatt kötelezi.

Budapesten, 1889. január hó 27-én.

Herrmann Antal,
titkár.

Hunfalvy Pál,
elnök.

30044. szám.
VII.

Látta a magy. kir. belügyminiszter oly megjegyzéssel, hogy mindazon esetleg hozandó közgyűlési határozatok, melyek az alapszabályok megváltoztatását, az egylet feloszlását s az esetben vagyonának hová fordítását czélóznak, fogantatás előtt a kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

Budapesten, 1889. évi május hó 8-án.

A miniszter helyett
B e n i c z k y,
államtitkár.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. április 1.

4. szám.

A székelyek és a pannóniai magyarok.

Irta: *Nagy Géza.*

Az Ethnographia első füzetében Réthy Lászlótól egy tanulmány látott napvilágot, mely a honfoglalást az eddigi nézetektől nagyon eltérő szempontból fogja fel. Réthy L. szerint Árpád magyarjai nem az egész magyar földet szállták meg, a milyen kiterjedésben azt a királyság korából ismerjük, hanem csak a nyugoti részeket. Az, amit honfoglalásnak nevezünk, tulajdonkép csak egy előre tolt hulláma a magyar és vele többé-kevésbbé rokon népek azon áramlatának, mely a IX—X. század folyamán a Volga mellékéről kiindulva, a nyugoti Kárpátoknál tört meg, s a későbbi Magyarország területén torlódott össze. Ilyen — Árpád magyarjait nyomon követő nép volt a Tiszán túl a bihari mohamedán kozárság, melynek ivadékait a királyság idejében oly sokszor emlegetett izmaelitákban találjuk fel. A székelyek is, bár nyelvileg a magyarsághoz tartoztak, egy a hét nemzetségtől függetlenül költözködő, külön históriai múlttal bíró néptörzset képeztek; politikailag alighanem a bessenyőkhöz tartoztak s ilyen viszonyban találta őket jelenlegi hazájukban a magyar állam, midőn a XI—XII. század folyamán az erdélyi részekre is kiterjesztette uralmát.

Ez az elmélet a mily tetszetős, nagy általánosságban véve ép oly igaznak is látszik.

Sok valószínűség van abban, hogy midőn a hét magyar törzs a hozzájuk csatlakozott kabarokkal a IX. század utolsó éveiben (vagy talán a X. század elején) a Tisza mellékéről Pannóniába nyomult és szállásait az Ennsig, kalandozásait pedig egész az Atlanti Oczeánig kiterjesztette: az uratlan legelőket más — keletről jött ural-altáji törzsek szállták meg, a minők lehettek a bihari kozárok, vagy a Maros mentén Gládnak bessenyőkből, volgai bolgárokból s egyéb kelet-oroszországi rokon elemekből összeverődött csapatai.

A magyarság — t. i. az Árpád házának fejedelemsége alatt szövetkezett hét törzs — mindaddig nem törődött e népecskékkel, míg tárva voltak előtte a nyugoti tartományok s rabló csapatai eláraszthatták azokat. De az augsburgi vereség után megváltoztak a viszonyok. Az az áramlat, mely félszázadon át folyton Nyugat-Európa felé hatolt, visszafordult keletnek s a honfoglalásnak egy második epochája kezdődött, *melynek kora a X. század második felébe tehető*. Ilyen összefüggésben tekintve az eseményeket, a hagyomány egyes homályos részletei is érthetőkké válnak. Megértjük, hogy a meghódítottak közt miért maradt utolsónak Mén-Marót? Sőt az a nehézség is megszűnik, a mit az ellene harczoló magyar vezérek kora okozott, a kik közül Tasról és Szabolcsról nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy nem az Árpád korabeli, hanem a X. század ötvenes-hatvanas éveiben szerepelt nemzedékhez tartoztak. Tas (Tosu) ugyanis alig lehet más, mint a Konstantin császár által Árpád egyik unokájának mondott Tas és Takson fejedelem unokatestvére; Szabolcs (Zobolsu) pedig, Tas vezértársa, Anonymus szerint a 955-ki augsburgi ütközetnek volt egyik vezére, s ez az adat annál fontosabb, mert bár a krónikák a hét vezér egyikének mondják s nemzetiségének a Vértes melléke volt első megszállási jogon szerzett birtoka, a neve sehol nem fordul elő, mint szereplő személyé, a Pannónia elfoglalásáról szóló elbeszélésekben. Ezek szerint Mén-Marótnak is ez időtájban, a X. század közepe felé kellett élnie, s így, ha a monda lényege igaz, nem Zoltán fejedelemnek, hanem Szent István egyik nagybátyjának, az «Erdeuelvi Zoltánnak» volt az ipa, a kit a krónikák és legendák szerint szent István ép a keleti részek kormányzásával bízott meg.

A magyarság kelet felé való terjeszkedése azonban egy dolog s a királyság által egy államban való egyesítése és ezzel kapcsolatban politikai s egyházi szervezése megint más dolog. Ezt a kettőt nem szabad összezavarni.

A nyugotról visszaszorított nemzetségek már a X. század közepe táján behatoltak nemcsak a tiszántúli részekbe, hanem Erdélybe is. Bizonyítja ezt Konstantin császár, a ki azt mondja, hogy a «turkok» szállásai a Duna, Tisza, aztán meg a Kőrös, Maros és Temes folyók mellékén terülnek el. De bizonyítja a hét vezéri nemzetséghez tartozó Gyulák erdélyi fejedelemsége is, mely szent István korában *Fekete Ungria* név alatt volt ismeretes, pedig aligha nevezték volna így, ha itt azon időben a bessenyők (Gyula törzse lakik.)*

*) A két Gyulára nézve számba veendő, hogy I. Gyulával egy időben, a X. század közepén, a byzanti források is említenek egy *Gylas* nevű magyar vezért, a ki Konstantinápolyban járt s Bulcsuval együtt megkeresztelkedett. A mi pedig II. Gyulát

A királyság azonban e vidékre csak szent László uralkodása alatt terjesztette ki hatalmát. Szent István ugyan, miután a még független törzsfőnököket, köztük az erdélyi II. Gyulát leverte, az egész Magyarországnak a királya volt — *ὁ πᾶσι τῆς Οὐγγαρίας* — mondja ő maga a veszprémi görög apácák számára tett adománylevelében: de a halála után kitört visszahatás, melynek főszéke Bihar és Erdély volt (a vezérek: Vatha, Bua és Bukna, később Jánus), részben megsemmisítette alkotásait — ezért kellett szent Lászlónak *újra szervezni* e vidéken a felbomlásnak indult keresztyén egyházat; részben pedig egy időre megakadályozta az általa megkezdett irány további fejlődését. Az utána következett királyok uralma négy évtizeden át ismét csak a Tiszáig terjedt, mint a X. századbéli nagy fejedelmeké s bizonyára e körülményben találjuk magyarázatát annak, hogy Péter és utódai *Pannónia* királyának nevezik magukat az érmeken, I. Endre oklevelekben is; a Tiszán túl pedig a Péter és Aba alatti tiz éves anarchia után a törzsi függetlenség még élénk emlékezetben levő hagyományának hatása alatt egy olyan politikai alakulás volt folyamatban, mely csak lazán függött össze a pannóniai királysággal.

A keleti részeket tehát végleg csakugyan szent László kapcsolta a magyar koronához; de ez a félig független terület, mely Béla és Géza hercegsége alatt külön pénzt is veretett, nem volt idegen, hanem magyar, sőt a bihari udvar alighanem magyarabb, mint Endre és Salamon székesfejérvári udvara.

* * *

A magyarság kelet felé való visszaáramlása szoros összefüggésben van a székely kérdéssel. Én legalább azt tartom, hogy a székelyek Erdélybe egészen más úton és módon kerültek, mint a hogy Réthy L. gondolja; a nyelvi tények mindenesetre másféle következtetésre vezetnek s a nyelv tanuságát egyéb adatok is megerősítik, részben pedig kiegészítik és világosabbá teszik.

illeti, az ő egyénisége megítélésénél tudnunk kell, hogy fiainak, Bua- és Buknának szereplését körülbelül félszázad választja el a legendák és krónikák első szerkesztésének idejétől. Már pedig nagy tévedés volna azt hinni, hogy a primitív társadalmakban egy pár nemzedék alatt elmosódik az ősök emléke. Sőt ellenkezőleg, minél kevésbé ismeretes egy népnél az írás, annál féltékenyebb gondossággal vigyáznak a hagyomány épségére és tisztaságára. A nomád kirgizeknél mindenki el tudja számítani a hét ősét (200 évnyi időszak!), kiknek nevére már gyermekkorukban megtanítják őket. Az az árpádkori nemzetség, a Moglout, mely az erdélyi Gyuláktól származtatta magát, bizonyára nem lett volna képes becsempészni őseit a hét vezér közé, ha nem tartoztak volna oda.

A székelyek nyelvileg minden kétségen fölül a magyarsághoz tartoznak, a mi vagy közös származásra, vagy pedig arra mutat, hogy valamikor huzamos időn át magyar nyelvű törzsek környezetében kellett élniök. Az a kérdés már most, vannak-e a székely beszédnek olyan jellemző sajátságai, melyekből kideríthető volna, hogy a székely nép a magyarságnak melyik ágához tartozott eredetileg vagy esetleg hogy melyiknek a hatása alatt magyarosodott el? Mert az bizonyos, hogy akár a közös származás, akár pedig az elmagyarosodás esetében a szorosabb dialektikus egyezés csakis úgy jöhetett létre, hogy a székelyek egy bizonyos időben *ugyanazon egy területen laktak a magyarság amaz ágával*, melylyel nyelvük közelebbi rokonságban van, és az egymásra gyakorolt hatásnak kölcsönös és folytonos áramlata alatt fejlődtek ki azon közös nyelvi sajátságok, melyeknél fogva elváltnak a többi magyar dialektustól.

Az alábbi sorokban ki fogom mutatni, hogy vannak ilyen sajátságok s azt hiszem, sikerül azt is bebizonyítanom, hogy ezen nyelvsajátságok nem egyes magukban álló jelenségek, hanem egész lánczolatát képezik azon jellemző vonásoknak, melyek a székely beszéd helyét szorosan kijelölik a magyar dialektusok között.

* * *

A magyar nyelvterület hangtani tekintetben három nagy csoportra oszlik: egy zártabb s egy nyiltabb, meg aztán a diphthongizáló csoportra. A két elsőnél a kiejtésbeli különbség kiterjed a hangok egész sorozatára, míg az utóbbi több kisebb egymástól jelentékenyen eltérő csoportra oszlik, melyek egészben véve a zártabb kiejtésű alapidialektus módosításainak tűnnek föl. Ugy tetszik, hogy ezek, t. i. a palóczok a matyókkal, barkókkal és jászokkal együtt, aztán az ormányságiak, továbbá a szlavóniaiak s a göcsejiek, őrségiek és rábamellékiek eredetileg nem voltak magyar nyelvűek, hanem a zártabb kiejtésű magyarsággal vegyülve, eltanulták annak nyelvét s elébbi — részben talán a magyarral rokon nyelvük hangtanának és grammatikájának hatása alatt fejlesztettek ki külön dialektusokat.

A székelyek nyelve a *zártabb kiejtésű alapidialektus* csoportjába tartozik, mely *az ország nyugoti felében*, a Tiszától egész a Lajtáig van elterjedve s magában foglalja az alföldi és dunántúli magyarság nagy zömét. A kiejtést a zártabb hangok iránti előszereteten kívül jellemzik: a közép *ē* használata vagy váltakozva az u. n. *ō*-zés; a kétféle eredetű *é*; a mássalhangzó előtti és szóvégi *l*, meg a kettős *r* beolvasztása

az előtte levő hangzóba; s aztán a szókezdő sziszegők (**sz, z**) elejtésének tovább fejlesztése.

Lássuk mindegyik hangsajátságot külön!

a) A *zártabb kiejtésre* nézve ugy a nyugoti magyarságot, mint a székelységet megkülönbözteti a tiszántúli és erdélyi úgynevezett megyei magyarságtól az **o, u** és **ü** hangzók gyakoribb használata a nyiltabb **a, o** és **ő** helyett. E kiejtés kiterjed az egész székely nyelvterületre, s még ott is megtaláljuk nyomait, hol a keleti magyarság nyelve félreismerhetlen befolyást gyakorolt a székely beszéd fejlődésére, mint Aranyos- és Marosszéken, vagy az egykori bihari székelyek ivadékainál, p. Székelyhiden.

Példák: **a** helyett **o** a székelyeknél: *poroncs, porázs, szova, sorka, jova, horokáj* (harkály), *rogyog, fogyos, házokot, sorró* (sarló), *topló, forcsok, hob, iszop, boszont, borzos, nogy, koptál* (kaptál) stb.; a dunántúli és alföldi magyarságnál: *kokas, magos, bánot, járot, magábo, szántonyi* stb. **O** helyett **u** a székelyeknél: *tulu* (toll), *buszu, urusság* (orvosság), *háburu, ujan, bugja, napus* stb.; a nyugoti magyarságnál: *hun* (hol), *ujan, bukor, uszor, bujtár, rúlam, abbú(l), attú(l)* stb. **Ő** helyett **ü** a székelyeknél: *ülü* (ölyv), *füveny, dühüs, csüpi* (csöpi, csöpü) stb.; a Dunántúl s az Alföldön: *ű, űk, gyün, kü, túlem, érü* (erről), *belülle, tüvestü* (tövestől) stb. Egyes nyomok a különben nagyon elvegyült székelyhidi beszédben: *toszít, arrúl, ű, büsiges, ebbül, kelmetektül* stb.

Ezzel szemben ép a székelység környezetében lakó erdélyi magyarság még a közbeszédnél is nyiltabb kiejtést használ, p. *mandam* (mondom, ómagyar münd-), *dalag* (dolog, ómagy. dülügü), *bar* (bor), *gyalag, gandal* (gondol), *mast* (most) stb.

Tudvalevő, hogy az Árpádkori magyar nyelv szembetünően zártabb kiejtésű volt a mai magyarnál, nemcsak a közbeszédnél, hanem azon tájszólásoknál is, melyeket ép a zárt kiejtés jellemez, p. *vogmüc* (vagyunk), *chomüv* (hamu), *odutta* (adta), *vola* (vala), *pur* (por), *nopun* (napon), *forcos* (farkas), *holmü* (halom), *hodünogio* (hadnagy), *mogor, moger* (magyar), *Ubo, Oba* (Aba), *Turzol* (Tarczal), *Sunad, Chonad* (Csanád), *Tubogd* (Tabajd) stb. Az a kérdés már most, hogy a zárt kiejtés kiterjedt-e abban a korban az egész magyar nyelvterületre s így az a különbség, mely ma e tekintetben egyfelől a nyugoti magyar és székely, másfelől a keleti magyar tájszólások közt van, későbbi fejlemény-e vagy pedig megvolt már az Árpádok korában is? A felelet nem nehéz. Világos és kétségtelen adataink vannak arra nézve, hogy egy nyiltabb kiejtésű magyar dialektus már a X. század közepén is volt; Konstantin

császár ugyanis a magyar krónikák *Zülta* vagy *Zoltán*, *Tosü* és *Tocsün* vezéreinek nevét *Zaltas* (Zalta), *Tasés* (Taszi) és *Taxis* (Takszi) alakban jegyezte föl*), nyilván azért, mert a byzanti udvar sokkal többet érintkezett a nyiltabb kiejtésű keleti, mint a nyugoti magyarsággal. Mert utóvégre a görög orthographia a zártabb alakok leírásában sem okozott volna legkisebb nehézséget sem: lám a balatonvidéki Bulcsu, a ki maga is volt Konstantinápolyban, már Konstantinnál is *Bultzus*, holott más byzanti írók *Bolüsidés*nek (Bolüszidi, Bolcsidi) nevezik.

Ha a zártabb és nyiltabb kiejtés már a X. században megkülönböztette az egyes magyar dialektusokat: akkor az is bizonyos, hogy az egymástól elválasztott székelység és nyugoti magyarság ezen hangtani egyezése nem lehet véletlenség, hanem közös fejlődés vagy azonos tényezők hatásának az eredménye. A mennyiben pedig úgy az egyiknél, mint a másiknál kimutatható a nyiltabb kiejtés felé való későbbi fejlődés: vagy az irodalmi nyelv hatását kell föltennünk, mely — a mint tudjuk — a török hódítás korától fogva egész a jelen századig jobbra a Tiszán túli részekben és Erdélyben (Debreczen, Várad, Kolozsvár, Gyulafehérvár stb.) képződött; vagy pedig azt, a mire különben szintén vannak nyomok, hogy a honfoglalás alatt a különböző dialektusu magyar törzsek nagyon összekeveredtek s ennek az eredménye aztán az a hangtani fejlődés, hogy a nyugoti és keleti dialektusok élesebben kidomborodó sajátosságai elmosódtak s a köztük levő különbség részben kiegyenlítődött.

b) Másik ilyen jellemző sajátossága úgy a nyugoti, mint a székely tájszólásoknak a *közép ě használása*, melyet az Alföldön Szeged, Makó. Hód-Mező-Vásárhely, Kecskemét. Nagy-Körös, Kún-Szent-Miklós, Halas és Kalocsa közt, továbbá Fejér, Tolna, Baranya, Somogy és Zalamegyék egyes vidékein, nemkülönbön Udvarhelyszéken Keresztúrtól Udvarhelyig, a Fehér Nyikó mentén és a Havasalján, amott Marosszékbe, emitt Csikba is áthúzódva, egész rendszeresen *ö*-vel cserélnek föl, mint: *szēm-szöm*, *embēr-embör*, *nekēm-neköm*, *viszēm-viszöm*, *hīrēs-hīrös*, *mēgyēk-mōgyők* vagy székelyesen: *mēnyēk-mōnyők* stb. Kisebb mértékben különben *ő*-zés felé hajlik az egész Dunántúl, p. *vörös*, *főjhő* (felhő), *köll*, *bőtü*, *körösz*, *böcsület* stb., — a Székelyföldön pedig a homoródvidéki tájszólás, hol a szó elején megmarad a közép *ě*, a végén azonban *ő*-vé válik, p. *szēgelet*, *mēssze*, *mēnyēn*, de: *embör*, *gyermők*, *szēgényödni* stb. Szórványosan a háromszéki beszédben is előfordulnak az *öste*, *ötön*, *őköt* s más hasonló alakok, úgyszintén a székelyhidiaknál is maradt fenn egy pár *ő-ző* forma, ilyenek: *esztendősök*, *örömöt*, *csördül* stb.

*) V. ö. még: *Karchas* (Anonymus: Horca), *Tarian* (székelyeknél: Adorján), *Karé*, *Kasé*, *Kabar* stb.

E tájszólásokkal szemben a tiszántúli és erdélyi megyei magyarság legnagyobb része sem a közép *ë*-t, sem pedig az *ő*-zést nem ismeri; a közép *ë* helyett nyílt *e*-t használ, p. a *vetettek* szóban mind a három *e*-t egyformán ejtik ki, akár a «venni», akár a «vetni» igéből van is képezve (a nyugoti magyarban és székelyben: *vetéltek* vagy *vetölttek*, *vetették* vagy *vetették*, *vétettek* vagy *vétették*, *vétették* vagy *vétették*); ugyanezen nyílt *e* helyettesíti igen sok esetben az *ő* betűt is, melynek használata a keleti tájszólásokban nagyon kis körre van szorítva, p. *veres*, *fel*, *kell*, *erdeg*, *tüker*, *köszenem*, *gyűjjen* (jöjjön) stb.

c) Szoros egyezést találunk a székelység, meg a nyugoti magyar délkeleti ágának kiejtése közt a *hosszú zárt é* használatában is, melyet a keleti tájszólásokban *i* helyettesít*) p.

Székely és nyugoti magyar: *szép*, *vén*, *rét*, *vég*, *édős-édős*, *szélés-szélős*, *szegény*, *legény* stb

Tiszántúl és nyugoti Erdély: *szíp*, *vín*, *rít*, *víg*, *ides*, *szíles*, *szegín*, *legín* stb.

A nyugoti alapidialektus ezen *é* betűje miben sem különbözik a hosszú nyílt *ê*-ből fejlődött *è*-től, mely eredeti alakjában, mint tiszta hang, csupán a palóczoknál és Baranyában, az u. n. Ormányságon hallszik, míg a keleti alapidialektus a nyugotival egyezően *é*-nek ejti. Ez a kétféle *é* a székelységnél is nagyon összefolyt, miként a nyugoti magyarságnál; legalább a háromszéki beszédben az én fülem nyolcz évi ottlétem alatt nem vett észre közöttük különbséget; a nyugoti székelységnél azonban van némi eltérés a kettő kiejtése közt, a mennyiben a tiszántúli *i*-nek megfelelő *é* (*ē*) még élesebben hangzik, mint a másik *é*, ámbár itt is annyira hasonlók egymáshoz, hogy az udvarhelyszéki tájszólás ismertetői többnyire egyformán szokták jelölni a két hangot.

A végeredmény mindenesetre az, hogy az általános székely kiejtés a magyar nyelv alapidialektusai közt a kétféle *é* betűnél is a nyugotihoz csatlakozik: ellenben különbözik a keleti alapidialektustól, melyben — mint említettem — az egyiknek ugyan hasonló hangzású *é*, p. *kéz*, *én*, *hét* stb., a másiknak azonban *i* felel meg. De különbözik a diphtongizáló tájszólásoktól is, melyek közül a palóczoknál és ormányságiaknál a nyugoti magyar és székely *é* részint *è*-nek (p. *én*, *kéz*, *szén*, *tél*), részint pedig *é*-vel váltakozó *eü*-nek vagy *ei*-nek hangzik, (p. *eül-eül-él*, *szeép-szeép-szép*), a rábamellékieknél és szlavóniaiaknál pedig s részben az őrségiek-nél és göcsejiek-nél az egyik *ie*- vagy *ëe* nek (p. *kíez-kíez*, *tiel-tíel*,

*) Esztergom, északi Fejér, Komárom, a Rábavidék s az Őrség, tehát a dunántúli vidék északnyugoti része szintén ismeri az *i*-zést, a mit a különböző dialektusu magyar törzsek már föntebb is említett keveredésére vezethetünk vissza.

díelig-déleg), a másik pedig *í*-nek (p. *íl, szíp, míz*), illetőleg a szlavóniaiaknál *é*-nek. Itt-ott különben megvan mind a kétféle diphthongus a székelyeknél is, de úgy Háromszéken (Bodok: *eédés*, Dálnok: *éides*, Hatolyka, Kovászna, Petőfalva: *íédés*), mint Csikban (*íédés, szíép*) és Udvarhelyszéken csak nagyon szórványosan hallszik.

d) Ugy a nyugoti magyarság, mint a székelység — különösen Udvarhelyszéken — a *mássalhangzó előtti és szóvégi l betűt s a kettős r elsejét az előző hangzóba olvasztja*, a nélkül azonban, hogy a hangzót diphthongussá változtatná. Ime egy pár példa a megfelelő dunántúli alakokkal:

Udvarhelyszékről: *áma* (óma-alma), *csinána* (csináno-csinálna), *ápámmá* (apámmó-apámmal), *éső* (éső-első), *kivé* (kivé-kivel), *ára* (ára, óra-arra), *mére* (mère-merre), *várás* (vârás-varrás), *éről* (érti-erről) stb.

Háromszékről: *pácza* (pácza-pálcza), *bódog* (boldog, bódog), *kócs* (kúcs-kulcs), *vót* (vót-volt), *hót* (még hát-halt), *dógik* (dóguk-dolguk), *küđ* (küđ-küld) stb.

Gyergyóból: *vót* (vót-volt), *jósóta* (jósóta-jósolta), *étünt* (étünt-eltünt), *főjvők* (főgyüvők-feljövők), *áma* (óma-alma), *akkó* (akkor, akkó) stb.

A keleti magyarság, bár helylyel-közzel itt is eléfordul az *l* beolvasztása, általában véve a mássalhangzók előtt és a szó végén is megszokta tartani e betűt. Nem így a diphthongizáló tájszólások, melyek a nyugoti magyarsághoz és székelységhez hasonlóan beolvasztják ugyan az *l*-et, de abban aztán eltérnek az utóbbiaktól, hogy az *l* előtti magánhangzót diphthongussá változtatják, p. *aóma-ouma* és *uóma* (alma), *vaót-vouót* és *vuót* (volt), *csinaána*, *bajvaá* (bajjal), *tánaátok* (találtuk), *feő-főü* és *fűő* (fel, föl), *indoúnak* és *induónak* stb.

e) Fölötte jellemző az az egyezés, a mit a *szókezdő sziszegőkre* nézve észlelhetünk, a dunántúli és a székely beszéd közt. A sziszegő, főleg a *z* betű számos szavunknál lekopott a szó elejéről, minők p. *arany*, *epe*, *egér*, *in*, *agár* stb., melyekről összehasonlítás után tudjuk, hogy eredetileg *zarany*, *zepe*, *zegér*, *zin*, *zagár* alakban voltak meg a nyelvben. Egy más csoport szónál megmaradt a *z*, p. *zöld*, *zavar*, *zeng*, *zavár*, *zivatar*, *zuzmora*, *zokog*, *zerge*, *zápor*, *zászló*, *zálog*, *záp*, *zacskó* stb.: egyes tájszólások azonban e szók egynémelyikénél is elejtették a sziszegőt, nevezetesen a Dunántúl a fentebbiek mellett még a következő alakok is járatosak: *erge*, *ápor*, *ászló*, *álog*, *áp* és *acskó*. Ha már most azt találjuk, hogy a székelységnél ugyanezen szók használtatnak sziszegő nélküli alakban is, nevezetesen az *acskó* Maros- és Háromszéken, az *ápor* Mező-Panit környékén (Marossz.), az *ászló* Háromszéken és Sz.-Keresztúr

vidéken s az *áp* Hétfaluban*): lehetetlenség más következtetésre jutnunk, mint hogy e hangváltozást a nyugoti magyarságnak és székelységnek együttesen, nem pedig külön-külön kellett végrehajtania.

A míg hangtani tekintetben a székely beszéd szorosan a nyugoti alapidialektushoz, t. i. az alföldi és az általános dunántúli tájszólásokhoz csatlakozik, egyes grammatikai sajátásaival, aztán felülőbb tájszávaival a diphthongizáló csoporthoz közeledik.

Vannak a *kiejtésben* is egyes nyomok, melyek különösen a göcseji beszéddel mutatnak közelebbi hasonlóságot. Így p. a diphthongizálásnak már említett szórványos esetein kívül az *o* helyetti *e*, minő a *hozzám* stb. helyett *hëzzám-hëzzád-hëzza*, az egykori *Csornáton* helyett *Csernáton*, *Gyorggyo*, *Gyurggyo* helyett *Gyerggyó***), egész rendszeresen fordul elő a göcsejiek beszédjében (vosárnap-vësárnap, borát-bërát stb.): nem ismeretlen különben a Dunántúl többi részében sem, (p. vësárnap) s úgy látszik, az Árpád-korban sokkal általánosabban volt elterjedve. (V. ö. Gyojcsa-Gyejcsa, Csonád-Csenád, moda vagy mogya-megya, megye stb.) Ugyanez mondható az *u* – *i* cserére nézve is, minő a székelységnél: *apjik*, *dógik* (dolguk), *magik* stb.; hasonló alakok fordulnak elő a göcsejiekénél, ormányságiaknál s aztán Halason; az általános dunántúli nyelvből csak a *kódís* (koldus) hozható fel analógiának, de az Árpád-kori oklevelek szerint egykor nagyobb kiterjedésben volt használatos. Az udvarhelyszéki *kossó*-, *ossó*-, *bossó*féle hangváltozás a *korsó* stb. helyett megvan ugyancsak Göcsejben, a fertővidéki magyarságnál, palóczoknál és barkóknál, megvan aztán Ugocsában és a Szilágyságban is, a hol talán az egykori tiszántúli székelység beszédjének a maradványa. A *bornyu*, *varnyu* alakokat a székelységen kívül ismeri a palóczság. A székely és csángó *azélt* (azért) szó megvan Göcsejben és az Őrségen is. A palóczos *d—gy* cserére (gyio, gyiszuó, gyivák stb.), mely elvétele a dunántúli általános beszédben is előfordul (*térgy*, a fejérmegyei «Diósd» a közép-korban *Gyód*), felhozható a csiki *tünggyér* (tündér) szó. A székely *bíncs* (pinty) szónak megfelel az ormánysági *bácsám* (bátyám).

A feltünőbb *nyelvtani sajátságok* analógiái részint a palóczságnál, részint az Ormányságban s a Göcsej-Rábamelléki vidéken találhatók fel. Nevezetesen az *üttem*-, *süttem*-, *futtam*- (ütöttem, sütöttem, futottam)-féle ragozás járatos az Ormányságban, a szlavóniai Rétfaluban és Szent-

*) Ezeken kívül még csak a *Zábrán-Ábrán* nemzetségnévnél találtam e hangváltozást. A *zeplény-eplény* szónál a sziszegő nélküli alak az eredeti. (V. ö. szláv: oplen.)

**) 1444-ki oklevélben: *Chornatha*, 1503-ban: *Gyurggyo*. (L. Székely Oklevélt. III. 59. 159.)

Lászlón, a Fertő mentén, Hontban, Nógrádban és Mező-Kövesd táján a Mátra vidékén. A jelentőmód jelen idei *lássa, üssük, báncsátok, tarcsák* stb. használata a «látja», «ütjük» stb. helyett el van terjedve az Ormánságiaknál, aztán a pozsonymegyei Taksonyban. A *-ni, -nitt, -nul* ragok (papni = papékhoz megyek, bironitt = bírőknél voltam, Szabonul = Szabóéktól jövök) megvannak Göcsejben és a palóczoknál s az utóbbiaktól kiterjedt a Felső-Tiszavidék részben palócz eredetű magyarságára is.

Igen fontos tanúságot szolgáltatnak aztán a székelyek egykori lakhelyére nézve a *tájszavak*, melyek félreismerhetlenül a legnyugotibb tájszólásokkal való hajdani összeköttetésre utalnak. Így p. a feltünőbbek közül az *aszu*, vagy csikiasan *ajszu* (száraz), továbbá az udvarhelyszéki *bodócs* (tinó), a «czipő» szó székelyes alakja, a *czépők*, továbbá a *cség-bog* megvan Csallóközén (ajszu, bodacs, czépők, cség-bog); a *bocska* (bormérő hordó) szót ismerik Fejérben s a Balaton mellékén «kissebbszerű kád» jelentésben; a *csármál* (lármáz, sokat kiabál) a Kemenesalján s Balaton vidékén «csárma» = csacska, lármás, hizelgő, csapodár: a «kócz» vagy «kenderalja» székely elnevezése a *csépü, csüpu* megvan a Kemenesalján: a *cserikje* (fenyőfa lehullott száraz levele) Győrben a. m. nádtarló; a *csobán* (sósvízes edény) ugyanezen alakban és szintén vederféle jelentésben járatos a Répcze mellékén; *düher* (elhízott lusta vén kancza vagy vénasszony) a Kemenesalján a. m. «döher» = kihízott, poczakos, igen vastag; a *dulló* (szolgabíró) a Balatonvidéken (duló) adót sürgető s a helység rovásán élődő hajdut s általában adóbehajtót jelent; az *émelt, imett* (éber, józan, eszméletlen levő) Győrben: «émen» — józanon, eszméletnél; az *eplény, eprény, zeplény* (szán talpát összekötő gerenda) a Kemenesalján és Marczal vidékén: «eplény», «zeplény», «emplény»; a *fergetyű* (a kocsí elötengelyén forgó rész) Győrben «fergettyű», Mátyusföldön «förgetyű», Répczemellékén «fürgető» s aztán Göcsejben forogatható fazár jelentéssel: «fürgetű»; a homok székely neve, a *füveny* Göcsejben «föhény», Őrségen «föhény», Rábaközén «föhiény»; a *gője* vagy marosszékiesen *gönne* (emse disznó) a göcsejieknél, Balaton mellékén és Pápa vidékén «göbe» (kiherélt emse), az Ormánságban «göbe», «göme» (emse); a *héhel* (gereben) a palóczoknál «héhely», «héhölly»; *henger-gógázni* a Kemenesalján s a Balaton vidékén «hengerbócz»; a *hiju* (padlás) Göcsejben s az Őrségen «hél», «hiél», a Marczal vidékén és Pápa körül «hij» (házhij), Somogyban «hé», Fejérben «hi» (tyukpadlás); a *hóharmat* (dér) járatos a Székelyföldön kívül Pápa vidékén; a *honcsok-turás* (vakondokturás), *vakhoncsok* (vakondok) a Répcze mellékén «hanszikurás», a Kemenesalján és Göcsejben «honcsék» (vakondturás vagy hangyaboly által támadt dombocska, aztán: zsombék), Balaton mellékén

«handsék» (zsombék): *homp* (hant, kiásott dombocsk), Göcsejben «homp» (halom, domb), Balaton mellékén «hompolni», székely: *hompozni* (felhantolni, dombozni); *horpacz* (a marha vékonyánál levő üreg) a Balaton mellékén «horpasz»: *kaczor* (horgas kés) Sopronban «kaczar»: *kászuturó* (fenyőhéjba takart turó) az Őrségen «kázlu» (lefejtett s összehajtott fahéj, melybe eper szedetik); *kártya* (kanna) a palóczoknál «kuártyika»; *kecskebukázni* (bukfenczezni) ugyanezen alakban s jelentéssel megvan az Ormányságban; *kérő* (tépés a sebre) a székelységen kívül ismeretes a Balaton vidékén; az udvarhelyszéki *kanzsa* s gyergyói *kamzsa* (fiatal kandisznó) az Ormányságban *kancsó* (kandisznó); *kóbor*, *kóboros*, azaz ernyős szekér, Sopronban «kóbor» (ernyő, kosár); a «*kordéra* (semmibe) ment minden keresetem» stb. kifejezésnek megfelel a marczalvidéki «*kordéra* veszi a dolgot»; *kuvad* (felduzzad s lehámlik, p. a kenyér héjja, a faltapas), a Balaton vidékén, Zalában s Veszprémben «kopálik» (a dió, gesztenye stb. külső héjáról mondva); az udvarhelyszéki *külü* (zöld harkály) az Ormányságban «küllő», az Őrségen «küllü» (harkály); a Marczal mellékén «küllő» (fekete rigó); *lajha*, *lajhó*, *lajhár* (rest, tunya) a Kemenesalján «lajha», a Balaton vidékén «lajhár»; *lepenyő* (az ökör álla alatt lefityegő bőr), Veszprémben s a Balaton vidékén «lebenye» (a szarvasmarha nyakának alsó részén lógó bőr); *mégye* «egyházközség» értelemben járatos a székelyeknél s «plebánia» jelentéssel a barkóknál; *molna* (malom) Baranyában és Somogyban: «móna»; *múr* (fal) a Kemenesalján «mór», Rábaközén «muór» (szalmás sárból rakott fal); a csiki *nűnű* (nádhartya-síp) a Kemenesalján a. m. nádból vagy héber szárból készített síp; az «irt» ige *orot* (orotni, orotvány) alakja a Dunántúl s a keleti palóczoknál «ort» (ortókapa); *pilisnye*, *pilisznyés* (penész, penészes) a Vág mellékén «pilis», «pilisznyés»; *pirinkó* (parányi) az Ormányságban «pirindike», a barkóknál s a Bodroghözén «pirinyó»; *pislen* (kis csibe) Göcsejben «pizselle», a Balaton- és Pápa vidékén «pizse»; *róna* (ösvény, út) az Ormányságban a. m. kerékvágás; *róta* (sereg, csapat) megvan Győrben e kifejezésben: «rótával jön a fájdalom»; *rusnya* (csúf, rút) a Kemenesalján és Pápa vidékén a. m. «piszkos», «tisztátalan»; a «süly» szó alhangu párja a *súj* megvan a göcsejieknek «sul» alakban; *szodé* (telhetetlen, mohó, falánk) a Balaton vidékén «zodé», Fejérben «szodé»; *tanórkapu* vagy *tanórokkapu* (a falu végén levő s a falut a mezőtől és szántóföldektől elválasztó kapu) a Rábaközén és a Kemenesalján «tanár», a Balaton vidékén «tanárok» (a faluk alján levő árkolás vagy gyepű, a szőlőhegy gyepűkerítése s a gyepűn levő kapu), XIV. századbéli oklevelek szerint, melyeket e folyóirat 1. füzetében Hunfalvy P. idézett, megvolt a «tonorok» vagy «thoronok» (kert)

szó Zemplénben is: a *vaszora* szó (a tehén nemi része), mint gúnynév ismeretes Vas megyében is. Ezekkel kapcsolatban megemlítjük még a *regölés* szót és szokást is, mely Udvarhelyszéken, Göcsejben s a Répce mellékén maradt fenn egész napjainkig; Somogyban maga a szokás már kiveszett, de a «regölés», «regölni» (elbeszélés, mese, mesélni) szót szél-tiben használják. A regös ének szövegének székely és göcseji változata oly szembetűnően hasonló, hogy azt Réthy L. is kiemelte az «Ethnographia» 1. füzetében közölt tanulmányában: mi itt az ének nagy régiségét említjük meg, a mit eléggé mutat p. a kezdő sor homályossága, melyet sem a székely, sem a göcseji regösök ma már nem értenek.

Vonjuk le már most a nyelvi tényekből a következtetést.

A fentebbi részletes összehasonlításból világosan kitűnt, hogy a székelység nyelvét némely palóczféle vonások mellett ugyanazon hangtulajdonságok jellemzik, melyek a nyugoti (t. i. a dunamelléki, dunántúli és alföldi) alapidialektust, s a földrajzilag közéjük eső keleti (t. i. tiszántúli és erdélyi) magyarságtól ugyanazon hangsajátságok választják el, melyek a nyugoti magyart.

Láttuk azt is, hogy miként a nyugoti, úgy a székely nyelvterületen is van egy közép *ë*-t használó és van egy *ö*-zö beszéd.

E nyelvi tények minden egyéb föltevést kizárva bizonyítják, hogy a *nyugoti magyarság és a székelység nyelvének valamikor együttesen, ugyanazon hatások alatt, azonos ethnographiai tényezők közreműködésével kellett fejlődnie s abban az időben, midőn a pannóniai alapidialektus (magába foglalva az alföldi tájszólásokat is) a maga jellemző hangtani sajátágaival megalakult: a székelység hazája máshol nem lehetett, mint a pannóniai magyarság környezetében.* S mivel a székelység nyelvében is ugyanazt a két árnyalatot találjuk, a mit a nyugoti magyarságnál: föl kell tennünk, hogy a *székelység abban az időben nem képezett geographiailag összefüggő területet, hanem a kúnokhoz hasonlóan meg volt oszolta; az egyik rész alakulása a nyugoti magyarság ë-zö, a másik pedig az ö-zö csoportján belül ment végbe,* miként a kúnok mai nyelve is egyfelől az alföldi, másfelül a tiszántúli magyarság nyelvének hatása alatt képződött.

Csakugyan a történeti nyomok két ilyen pontot jelölnek ki a Dunántúl, melyeket a székelység régebbi lakhelyének fölvehetünk. Az egyik pont Magyarország nyugoti határszéle, hol XIII—XIV. századbéli oklevelek a *fertő* és *vágvidéki* s aztán Nyitrában a *fehérhegységi* széke-lyeket említik: e vidék az *ë*-zö beszéd területéhez tartozik s egyik oldalon a rábamelléki dialektussal, másik oldalon a palóczsággal van kapcsolat-

ban. A másik pontot a tolnamegyei *Nagy- és Kis-Székely* vagy *Széköli* helységek jelölik meg, a mely pont már az ő-ző kiejtésű nyelvterületbe esik.

Mind a két vidék jellemzőbb helyneveiből számosat találunk a Székelyföldön is.

A nyugoti határszélről valók: *Bábolna*, árok Sepsi Besenyő határában (V. ö. Bábolna, Komáromm.); *Bocsok* hegynév Ménés határában, Marosszéken (V. ö. Bozsok, Veszprémm.); *Bodok* sepsiszéki falu (V. ö. Kis-, Nagy- és Nyitra-Bodok Nyitram.), *Csőb*, régen: *Chieb*, udvarhelyszéki falu (V. ö. Csep vagy Cseb Komáromm.); *Debren* patak Sepsi-Szent-György határában (V. ö. Dobrun, soproni várföld egy 1274-iki oklevél sz. L. Nagy I. Sopron várm. tört. I. 37.); *Elemér* hegynév Parajdon, Udvarhelyszéken (V. ö. Ürmény, régen: Ilmér Nyitram.); *Kálnok* falu Sepsiszéken (V. ö. Kálnok, Mosonm.); *Moson* marosszéki falu; *Poson* székely ág- és családnév; *Ráb* patak Ménés határában Marosszéken (V. ö. Rába); *Recsenyéd*, udvarhelyszéki község (V. ö. Alsó- és Felső-Récsény, Nyitram.); *Zobor* hegynév a Homoród vidékén (V. ö. Zobor hegy Nyitra mellett).

A Közép-Duna völgyéből valók: *Bágy* és *Bágyon* Udvarhely- és Aranyosszéken (V. ö. Bágyon, Fejérm. K.-Nyék határában); *Bergenye* Marosszéken (V. ö. Börgönd Fejérm.); *Czecze* Kézdi-Szent-Lélek határában (V. ö. Czecze Fejérm.); *Cseje* patak, a Kis-Küküllő egyik mellékfolyója Maros- és Udvarhelyszék határán (V. ö. Csele patak Mohácsnál, Baranyam.); *Füle* Udvarhelyszéken (V. ö. Füle Fejérm.); *Három-Gárdon* dombnév, Nagy-Galambfalva határában Udvarhelyszéken (V. ö. Gárdony Fejérm., továbbá Somogy és Nógrád); *Lóré* erdőrészt Sepsi-Szent-György határában (V. ö. Lóré falu a Csepel-szigeten); *Mohács* falu Aranyos-Széken; *Selye* Marosszéken (V. ö. Sellye Baranyában); *Siklód* falu és patak Udvarhelyszéken (V. ö. Siklós Baranyam.); *Sorokárok* Vécze határában Udvarhelyszéken (V. ö. Soroksár Pestm.); *Sukoró* völgy Fiátfalván alul Udvarhelyszéken (V. ö. Sukoró Fejérm. és Sokoró Györm.); *Szakadát* bércz név Marosszéken Nyárad-Szereda mellett (V. ö. Szakadát Tolnam.); *Velencze* Kézdiszéken Lemhény falu egyik része, régen önálló község (V. ö. Velencze, Fejérm.)

Föltehető-e, hogy ezek csak véletlen találkozások? Föltehető-e különösen a nyelvi tények és a történeti nyomok ekklatáns egyezése után?

De még ha egyik vagy másik névnél csakugyan ez az eset állna is: nem állhat a *Moson* névnél, mely csakis Pannóniából kerülhetett Erdélybe; csakis egy elébb a Fertő vidékén lakozott nép honosíthatta meg ezen eredetileg német, még pedig bajor-osztrák nevet; a Misenburg,

Mosenburg, Mosaburg ugyanis a. m. Sárvár s ugyanazon földrajzi viszonyok születték, melyek a magyar Fertő és Sárviz s a latin-germán Litaha, Lajta nevet. A szláv eredetű *Zobor* (zbor = gyűlés, gyülekezet, t. i. zárdá) és *Velencze* (vlnicza = hullámos hely) nevekről sem igen tehető fel, hogy a teljesen azonos alak egész véletlenül jött létre külön-külön Nyitrában s Fejérben, aztán meg a Székelyföldön, holott ép úgy lehetett volna Izbor és Velnicza vagy Vulnicza is.

A székelyek régebbi pannóniai lakásáról tud különben a hagyomány is. Azt mondja a Képes Krónika: «A mint tehát megtudták (a székelyek), hogy a magyarok Pannóniába ismét visszajöttek, Rutheniába eléjük mennek, s *Pannónia birodalmát velök együtt hódíták meg. S miután azt meghódították, abban osztályosok maradtak.*» Kézai pedig: «midőn megtudták, hogy a magyarok Pannóniába másodszor visszajöttek, a visszatérőknek Ruthenia határszélein eléjük menének s *Pannóniát együtt meghódítván, abban részt nyertek.*» Ugyanezen krónikák — a kronológiai viszonyokat nyilván összezavarva — azt is elmondják, hogy a székelyek a krímhildi ütközet után, mely a Közép-Duna mentén, Sicambria vagyis Ó-Buda környékén folyt, menekültek Erdélybe, előbb a Chigle-mezején vonván meg magukat. Ez a Chigle-mezeje tehát a Közép-Duna és az erdélyi hegyek között volt s hagyományaink egy másik változatából, melyet Béla Névtelen Jegyzője őrzött meg, csakugyan olyanforma következtetést vonhatunk, hogy a székelyek akkor, midőn őseink Mén-Marótot meghódoltatták, valahol az Alsó-Tisza és Körös mentén tanyáztak, mert a Mén-Marót ellen nyomuló magyar sereghez Szentés környékén csatlakoznak. Bármi legyen is véleményünk a hagyományról, az az egy bizonyos, hogy a hol másnemű adatok ugyanolyan eredményre vezetnek, mint a mit hagyomány mond: ezt semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A székelyek tehát nem egy elmaradt csapata a magyarságnak, kik esetleg a bessenyők politikai fenhatósága alá kerültek, s mint ilyenek, nyomultak be mai hazájukba, hanem vagy egy ága a pannóniai magyarságnak, vagy pedig egy olyan külön nép, mely — akármi volt is eredetére nézve — a pannóniai magyarság közt élve, ezzel teljesen asszimilálódott.

Tehát határőrök, mint Hunfalvy állítja, kik a királyság első századában telepítettek le a keleti szélekre? Azt hiszem, Szabó Károlynak a székely névre tett észrevételei, valamint a székelyek politikai szerveztéből levont következtetései teljesen kizárják e föltevés lehetőségét.

A székelyek mindenesetre a *magyar királyság megalakulása előtt* jutottak Erdélybe, mert csakis így maradhatott fenn náluk az ősi

nemzetiségi szervezet és csakis így bírhatják első megszállási joga az általuk elfoglalt földet, és csak lassan nyomultak nyugot felől a keleti határszélre. Ezt a lassu vonulást mutatják az elmaradt székely telepek, minők voltak még a XIII—XIV. században is a szászsebesi, medgyesi, szász-kézdi stb. székelyek.

Azon eseményekről, melyek a székelyeket kizavarták pannóniai lakhelyükről, az egykoru források nem beszélnek, a mint hogy a X. században általában nagyon kevés jutott szomszédaink tudomására őseink belviszonyairól. De fenmaradt emléke a hagyományban, melynek történelmi alapon való magyarázatát «Adatok a székelyek történetéhez» cz. tanulmányomban kíséreltem meg, részletesebb kifejtését pedig közelebb fogom előadni.

Kincásók és bányászok.

Irta: Gróf Kuun Géza.

Az astrologia a csillagászatot, az alchemia a vegytant eredményezte, az aranyércz s a kincs után való kutatás pedig már az ó-korban az ásvány- és földtani ismereteket számos új adattal gyarapította s az archaeológiának történetére szintén jelentékeny befolyással volt, mit a középkor óta napjainkig számos kutatás váratlan eredményével tudunk bizonyítani. Igaz, a régészetet a véletlen is újabb s újabb leletekkel gazdagítja, de a kincésás, tekintettel váratlan eredményére, maga is véletlennek nevezhető. Az aranyércz s a kincs után való kutatás történelme ép oly régi, mint fajunk mivelődéseé, s már a legtöbb nép mythológiájába is beleszővődött. A hellén ó-kor hőskorában felesszámu elbeszélés szól Colchis tartományának aranygyapjuráról s a Hesperidák aranyalmáiról stb. A delphii oraculum kincstárában nem egy oly értékes tárgy őriztetett, melyet a véletlen hozott napfényre. Nemcsak a gót királyok s vezéreik ásták el legbecsesebb kincseiket a hunok közeledtének hírére, nemcsak a rómaiak tették ugyanezt a barbár népek betörései alkalmával, így p. o. az Alburnus vidékén aranybányászattal foglalkozók a gótoknak Dácia határait fenyegető előnyomulások idején, hanem már sokkal régebben a scytha fejedelmek sem tettek másképen, mikor a perzsa sereg érkezéséről hirt vettek. A példákat nem fűzöm tovább, minden korszak, mely háboruk közt folyt le, ezek számát szaporítja s az elásott kincset legtöbbször a véletlen s nem ritkán a kincésók kutatásai hozzák

napfényre. A kincésások a szabadban a talaj bizonyos sajátsága által figyelmessé téve, épületromok közt a kalapács által megérintett falak különböző kongását észlelvén, gyakran régi hagyományok után indulva fognak hozzá titokzatos munkájukhoz, legtöbbszörre éjjel s babonáiknak megfelelőleg egy-egy a sötétben felvillámló láng jelenti meg nekik a helyet, melyet kiásva kincshez juthatnak. A nemes érc fénylik s a babonákban gyakran előforduló kékes láng fellobbanása mintegy reávezet a földalatti fény találó helyére. Felső-Styriában és másutt is a kincésások bizonyos, erre alkalmas napokon ássák a kincset, még pedig leginkább romok közt. Jó előre mogyorófavesszőt vágnak, azt szépen megtakarítják s félkör alakba hajtogatják. Gyakran titokzatos jeleket is róvnak reá s mikor eljutottak a vélt helyre, épen ezen mogyorófavessző segítségével tudják meg, illetőleg vélik megtudni, hogy melyik is a hely, mely a kincset rejt. Ezt pedig így tudakozzák meg: a mogyorófavesszőt, a mennyire lehet, félkör alakba meghajtva két végével a földbe szúrják, titokzatos s érthetetlen mondásokat mormogva, ha a két vég visszapattan, ez jele annak, hogy jó helyen kereskednek. Azonban a reményt csakhamar csalódás váltja fel, s a «szegény» kincésásó mesterségéből meg se tudna élni, ha egyszersmind ügyes forrásvizet kutatók is nem volnának kútak számára, s ilyeneknek ismeri őket az egész környék s csak akad munkájuk. A vizet pedig úgy kapják meg, hogy bizonyos növényekre ügyelettel vannak, melyek vizet tartalmazó helyeken nőnek, vagy pedig korán reggel még napfelkelte előtt kinéznék a szabadba s ott nagy vigyázattal vannak minden emelkedő pára iránt, s ott jelölik ki a kútásásra alkalmas helyet, hol a föld gőzölését vették észre.

A magyar közmondás nem mondja hiába, «legtöbbet tart a világ a babonáról» s e példabeszéd latin társa «mundus vult decipi, ergo decipiatur», németül röviden így hangzik: «die Welt will betrogen sein». A magyar kincésásó babonák feles számmal fordulnak elő, s e soraim főcélja ezek s a nálunk létező bányászhabonák gyűjtésére figyelmeztetni. Tudom, hogy ezekből irodalmilag is több ismeretes, de azért még teljes gyűjteménynyel nem rendelkezünk, pedig az iskolai művelődés s az ezzel együtt járó felvilágosodás terjedésével a babonákra rossz idő jár s felő, ha késedelmeskedünk, e téren aratásunk szegény lesz s csak is az elmaradt kalászkokra fog szorítkozni. Ezért munkálkodjunk e téren is, a míg nem késő.

A magyar faj történetének egyik korszakában sem viseltetett különös előszeretettel a bányászat iránt, s már az Árpád házból való királyaink idegeneknek adták ki a bányákat s azok mivélésére németeket telepítettek be, kik kelet felé a bányavidékek irányában terjeszkedtek. Régi

közmondásunk: «Jobb a szabadság a gazdagságnál», s Regius szavai: Aurum et argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt» csakugyan nem a mellett tanúskodnak, hogy a magyar bányász és kincskereső nép lett volna. Mindazonáltal fajunk nemcsak a Kárpátok alján s Erdély érczhegységeinek közelében, de már az Altai-hegység s később az Ural tövében folytonos érintkezésben állott bányakutatókkal s illetéknépen nem csoda, ha bányászbabonák s a subterraneus mythologia nem egy perceptiója ragadt át ezekről fajunkra. A magyarok «hegyforgató», «hegyhántó», «hegygörgető» óriásai élénken emlékeztetnek a Novgorod város-beli Gjurjata Rogovic elbeszélésére, melyet az orosz annalisok legrégibb szerzője Nestor tartott fenn számunkra s azt sem lehet mondani, hogy bányászbeszéléseink csakis vegyes lakosságu helységekben fordulnának elő, mert hiszen Telkibánya Abaujmegyében, közel Gönczhöz. magyar lakosságu s e magyarok őrizték meg ilyenemű elbeszéléseink egyikét, mely a Kánya nevű hegyre vonatkozik.

A hol kincs van, ott kincset őrző szellemek is vannak, melyeket az érczdús, kincses vidék lakói, vagy az ezekkel közvetlenül kereskedők a végből gondoltak ki, hogy a kincsek felkeresésére indulók vállalkozásuktól visszarettenjenek, ilyenek a *gryphek*, kiket az ókori geographiai mythosok egyike s másika különböző tartományokban említ, némelyek szerint a gryphek az Ural hegység kincseit őriznék, mások szerint India s Aethiopia aranyérczét s drágaköveit. Marco Polo útleírásának XXV-dik fejezetében írja, hogy Malabartól északfelé Murfili tartományban, a gyémántbányák közelében mérges kigyók lappanganak. Hazai chronikáink közül a bécsi s a dubniczi a Kaspi-tenger alatt elterülő nagy pusztában hasonlóképen mérges kigyókról tudnak, melyek más mérges s vadállatokkal együtt ezen földterületet járhatlanná teszi. A bécsi képes chrónika e veszedelmes állatokat következő sorrendben számítja fel: «serpentes diversi generis, rane velud porci (,) basillicus (basiliscus) et plura animalia toxicata, tigris et unicornis ibi generantur», i. ö. h. v. a pozsonyi chronika V. fejezetét, melynek szerzője egy újabb budai chronikából merített. A bécsi képes chronika e pusztát *India minor* után említi, mely Marco Polo szerint a Ziambi usque ad Murfili (helyesebben *Mutfili*) extensa est», hol — mint láttuk — Marco Polo szerint is mérges kigyók tanyáztak. Kérdezhetjük, hogy chronikairóink miért tették át a mérges kigyók tartózkodási helyét dél Indiából a Kaspi tenger alatt elterülő nagy pusztaságba? Erre megfelel Scaliger «De subtilitate» című könyvében, melyben egy elterjedt középkori hagyományt követve a mérges kigyókat a puszták lakóinak mondja. Ilyen kincsszűrő szörnyetegek s daemonok a Chimaerák, Kentaurók stb. Azon népek, melyek e szörnyetegeket kigondolták, ebben

a šamanismus irányát követték, mely a földi tüneményekben nyilatkozó erőket isteni attributumokkal ruházza fel.)*

A kincéső igen gyakran csalódik s a bányásznak is jó szövet-sége a szerencse s a «*Glück auf!*», «jó szerencsével járj» a bányá-
üregben valóban helyén van. Ki ne hallott volna Geszti Ferencz kin-
cseiről? gazdag erdélyi főúr volt s a szerencse sok minden adományával
kedvezett neki, egyet azonban nem adott s ez az egy, a mit tőle meg-
vont, a szeretett s viszont szerető feleség volt, ez okon végrendeletileg
kincseinek legkisebb részét hagyományozta halálán nem sok könnyet
hullató özvegyének s a kincs javarészét hű komornyikjával éjjelnek idején
elásta a dévai várhegy oldalán s végrendeletében azt írja, hogy hiába
való volna elásott kincse után kutatni, azt ugyan senki meg nem találja.
De e figyelmeztetés daczára is Hunyadmegyében nemcsak Decebal kincse,
de Geszti aranyai s aranymarhája után is kutattak, s a mint beszélik,
nem is épen olyan nagyon régen egy tisztas öreg asszony is beállva
kincésőnek s egy cigányt véve maga mellé, világos nappal ásatni kez-
dett a várromnak azon helyén, mely neki álmában megjelöltetett. Hosz-
szasabb ásítás után nem kis meglepetésére reá is talált egy téglával
kirakott csatornára, épen olyanra, milyet álmában látott, s ebben kellett
volna az álmában látott ezüstmarhának megtaláltatni. Azonban estére
járván az idő, nem mert tovább a cigánynyal egyedül maradni, s az
üregbetöltve haza ment. Másnap reggel ismét oda menván, a helyet
felásva s üresen találta. Másszor a kincsetkereső nem üres kézzel távozik
munkájától, de nem is kielégítve, mert mást keresett s mást talált, kere-
sett pénzt és kincset s talált régiséget, praehistoricust, hellént vagy római-
t, vagy a népvándorlás korszakából valót. Az Ossero hegy tetején Cherso
szigetén egy kőpiramis látszik, mely e helyen tett ásítások következtében
rakódott; ezelőtt 84 évvel a rovníói születésű öreg Bragato vezetése
alatt fiai az említett hegytető több helyén ásításokat eszközöltek, hitelt
adva a chersói hagyománynak, mely szerint e hely kincset tartalmaz,
talán a Jazon által Colchisból hozott aranygyapju egyes itt elejtett szálait.
Több napi munka után a vélt kincs helyett a kutatók néhány terra cotta
cserépedényt s vasból készült különböző eszközöket ástak ki, s ezekkel
együtt néhány vasbalta s ásó is napfényre került, jelölül annak, hogy
Bragato előtt itt mások szerencsét próbáltak. A hagyomány szerint a
monte Asina is kincset tartalmazna, melyet a Konstantinápolyból ide
menekedett görögök ástak volna el. Hogy görögök ide is menekedtek,
tudva levő dolog, s azt is tudjuk, hogy a sziklás Orude szigetek egyikén

*) L. „Adalékok az imádság történelméhez“ cz. értekezésemet. (Kolozsvárt, 1889.), a 7-dik lapon.

görög szerzetesek klastromot építettek. E szerzetesek még a XIII. század elején vették ide magokat, a mikor a keresztes had Konstantinápolyt 1206-ban elfoglalta. De Lussin sziget déli részében is görögök telepedtek s ennél fogva nem csodálkozhatunk, ha a lussini nép hagyománya szerint az ide menekült byzancziak a monte Asina sziklái közé rejtették el hazulról hozott kincseiket. Ezek a görögök Byzancz eleste után jöttek volna ide a XV-dik század második felében. 1787-ben egy Giovanni Nascimben nevű lussin-piccolói lakos az említett hegy tetején ásni kezdett s nemsokára különböző eszerépedény darabokat, némely vasból készült eszköz töredékeit, ember- és állatsontokat hozott ásója felszínre. Kincset keresett s e helyett praehistoricus régiségre talált!

Lussin-Piccolo 1890. márczius 15.

A hunnok és a hunn személynevek.

Irta: *Földes János.*

Társulatunk nagyérdemű elnöke, Hunfalvy Pál, ki széles és a legmagasabb színvonalán álló tudományával a világ bármelyik művelt országának büszkeségére és díszére válnék, elnöki megnyitó beszédében a következőket mondja:

«A jazygek, a hunnok, az avarok nyelveiből, a tulajdonneveken kívül, semmi sem maradt reánk; azon nevekből pedig lehetetlen az illető népnek saját nyelvére következtetni. Mert először nem tudjuk, vajjon az idegen nemzetű írók helyesen irták-e le a neveket? Másodszor nem tudjuk, vajjon azok a nevek, ha helyesen le vannak is írva, az illető népnek nyelvéből valók-e? Ki akarná az Isván, Béla, Dávid, Salamon, Sámuel stb. magyar keresztnivekből a magyar nyelvnek mivoltát kikösködni!»

Szerény nézetem szerint azonban a hunnoknak nagyobb mennyiségű személyneve maradt ránk, és azok legnagyobb részéről biztosan meg lehet állapítani, hogy miként hangzottak. Ennél fogva mi sem szolgál akadályul, hogy azok jelentése meghatározottassék. Kerüljön csak a tudomány kíváncsainak megfelelő vallatás alá a hunnoktól fenmaradt minden egyes név, majd meg fogják azok-mondani, hogy milyen nyelvből származtak és ekkor következtetést lehet vonni a hunnok nemzetiségére.

A mi az István, Dávid, Salamon, Sámuel stb. neveket illeti, mint keresztnivek, a magyar nemzet életében szintén bírnak bizonyító erővel, mert bizonyítják, hogy a magyar nemzet a keresztény vallást elfogadta

s köztudomása, a miről nekem bővebben szólnom nem kell, hogy a kereszténység behozatala nemcsak a magyaroknál, de a többi keresztény vallásra tért nemzeteknél is a bibliai neveknek és egyéb személyneveknek nagy tömegét vitte be az új vallásra térő nép nyelvébe, és ugyanezt a hatást tette a mohamedán vallás fölvétele is az illető népeknél.

Hogy azonban a hunnok keresztények lettek volna, arra nézve nincs a legkisebb bizonyíték sem. Egész biztonsággal elmondhatjuk, hogy úgy a hunnok, valamint az avarok, a maguk altai ős vallásában, ősi szokásaiban éltek és ősi nyelvüket használták. Mi következik ebből? Nem más, mint az, hogy személyneveiket is a legnagyobb részt a saját maguk értett és közhasználatban volt nyelvükből alkották meg.

Ez egészen természetes. Így járt el minden régi nép, a régi zsidók, egyiptomiak, asszirok, görögök, rómaiak, germánok, szlávok stb., miért tennének tehát kivételt csupán a hunnok, avarok, magyarok, kúnok stb. Ha vettek is kölcsön a kereszténység fölvétele előtt egyes neveket a velük érintkező népektől, ez bizonyára csak csekély mértékben történt, és még akkor is becses volna az ily személynév megfejtése, mert azt mutatná, hogy a hunnok, avarok, magyarok stb. mily nyelvű és fajú népektől vették át a személynevet s hogy e szerint mily népekkel érintkeztek.

A hunnok eredetéről és nemzetiségéről a különböző írók nagyon eltérő véleményben vannak. Volt, a ki őket mongoloknak, mások törököknek stb. vették; a magyar nemzeti hagyomány a magyarok őseinek tartja őket; egykoru írók a bolgárokkal, a bolgárokat a kozárokkal, ezeket pedig a magyarokkal állítják rokonságban állóknak.

A kazarak nyelvéről Hunfalvy úgy vélekedik, hogy az a mai csuvas nyelvvel volt legközelebbi rokonságban. De úgy Hunfalvy, mint Budenz, Vámbéri és különösen Munkácsi Bernát kimutatták azt is, hogy a magyar nyelv szókincsében előforduló Volga-melléki ős-török szók legjobban hasonlítanak a csuvas szókhoz. Azonban mindannyian hangoztatják, hogy a csuvas szókhoz hasonló magyar szók nem a maig fönmaradt csuvas nyelvből, hanem a mai csuvasssal mintegy nagybátyai viszonyban állott, de már elenyészett ősi csuvas nyelvből valók. Ezt csak azért mondják ősi csuvasnak, hogy a többi török nyelvtől megkülönböztessék, s hogy a mai csuvas nyelvhez való közeli rokonságát kézzelfoghatólag előtűntessék; a miből természetesen nem következik, hogy azon ősi már régen elenyészett népnek a neve mi volt.

Én a magam részéről azt vélem, hogy azon elenyészett ős török nyelv, a mely a csuvashoz legjobban hasonlított, lehetett az ős hunn,

avar, bolgár, kazar és magyar nyelv. Vagyis hogy jobban megértessem: azaz ős csuvas nép és nyelv volt ezen most elsorolt népek egyik alkotó eleme, és a mai magyar nyelvben fönmaradt volgamelléki török szavak abból az ős csuvas nyelvből valók, s minthogy fel sem lehet tenni, hogy oly roppant nagymennyiségű és igen fontos török szók benső érintkezés és egybeolvadás nélkül a magyarok a saját nyelvükbe fölvettek és maig megtartottak volna: ebből azt következtetem, hogy a mai magyarok a nyelvükben előforduló ősi csuvas szavak bizonyítása szerint ugy nyelvök, valamint szellemök és vérök egy részét azon ősi csuvasoktól nyerték, s ennél fogva méltón tekinthetik magukat a hunnok leszármazóinak, nemcsak nyelvileg, hanem testileg is.

Aligha csalódom, ha úgy vélekedem, hogy a volgamelléki népek a legősibb-történelem előtti időktől kezdve *ugorokból* és *törökökből* állottak, a kik egymással sűrűen érintkeztek és többé-kevésbbé összeforrtak. Nemcsak a magyar, hanem a csuvas, cseremisiz stb. nyelvek is igazolják ezt. mert egymás nyelvéből kölcsönösen sokat vettek föl, s ez nemcsak fő- és melléknevekre, hanem nagyszámu igére is kiterjedt; mi több: egyes nyelvek még nyelvtani alakokat is kölcsönöztek.

Mindez ősi, igen hosszú időn át folytatott együttlakásra, népi együttélésre, együtt fejlődésre és kisebb-nagyobb összeforradásra mutat.

A dolog természetéből folyik, hogy ez az együtt élő részint ugor, részint török nyelvű és eredetű nép, mely egymás nyelvét megtanulta s egymást megismerte, nagyobb szövetségeket alkotott akkor, midőn ősi hazájából kiindulva, neki ment a világnak, hogy magának új hazát, új lakóföldet szerezzen.

Bizonyára ily népszövetségből állottak a hunnok is; voltak a hunn hadseregben éppen úgy ugorok, valamint törökök. Hiszen mikor a gótokat legyőzték a hunnok, még ezen germán eredetű elemeket is szövetségükhöz csatolták, és a mennyire a történet világánál látjuk, ugyanaz ő szövetségükbe tartoztak az alánok és gepidák is. Mennyivel bizonyosabbnak vehető, hogy a fekete tenger feletti vidékekről útnak indult hunnok az ott talált ugor népeket is magukkal vonták a nagy vállalatba.

Hogy a hunnok közt török nyelvű elemek voltak, arra nézve csak egy pár nevet idézek; ilyen: *Kharaton*, hunn fejedelem neve, mely Vámbéri szerint, kinek értelmezését elfogadom, e török szavakból van összetéve: *kara* = fekete és *ton* = szín, ruha; továbbá: *Onegesius* (Ὀνηγίσσιος), Attila első miniszterének neve, melyet én így értelmezek: «tiznek a gazdája» vagy «tiznek az ura»; vagyis: *on* = tiz, *aga* vagy *ege* = gazda, úr, *-szi* = magyarban: -ja—je, -a—e. (V. ö. török: onbaši, jüzbaši, bingbaši = bimbaši).

Ellenben Attila egyik nagybátyjának *Ruas*-nak a nevét nem tartom török eredetűnek, mert *r* előhangú szó nem találtatik a török nyelvben, sőt nincs ilyen a mongol, mandsu és szamojéd nyelvekben sem. E név már az ugarságból származik, mert a mordvin nyelvben *rav*, *ravo* «Volga» és «tenger» jelentéssel bír; s így ez a név, mely jelentésére nézve a török *Attilával egyezik*, a mellett bizonyít, hogy a hunok közt ugorok is voltak.

Ezen ugor-török népszövetségből, mely hunn név alatt lépett föl a történelemben, képződött a magyarság.

Tudnunk kell ugyanis, hogy az Attila halála után Pannóniából kivert hunnok visszaköltöztek ősi lakhelyükre, és ott *utugur* vagy *utigur*, *kuturgur* vagy *kutrigur* és *unugur* népekre oszlottak föl.

E szerint a hunnoktól származtak az *unugurok* is, a kik nyuszt, nyest bőrével kereskedtek, helyesebben mondva azt adták el a kereskedőknek; már pedig az *unugur* vagy *hunugur* névhez a legjobban hasonlít a *hungar*, *ungar* *ungur*, *unger*, *uger* és *uher* népnév, melyet az európai nyugati népek a magyarok nevéül a legősibb időktől fogva ismertek, s ma is e néven ismerik a magyarokat.

Hogy ezek a *hunugurok* vagy *unugurok* ugyanegy nép volt a hunnokkal, az kitűnik Jordanis munkájából, midőn ezt írja: «A hunugurok pedig, a kiktől sok bátor nép félt már, a nyestbőrök kereskedése által is ismeretesek: azok első lakása Scythiában a Maeotis mellett, második lakások Moesiában, Thráziában, Dáciiában, harmadik pedig ismét Scythiában volt a fekete tenger felett».

Ezt beszélik a hazai krónikák s ezt adja elő az úgynevezett *Csaba-féle* ősrégi néprege is, a mely nem származik a Niebelungen-féle német monda-körből.

E történeti viszony különben legkevésbé sincs ellentétben a mai összehasonlító nyelvtudománnyal, a mely kétségszövedékesen kimutatta, hogy a magyar nyelvben roppant nagymennyiségű őstörök eredetű szó van, melyek oly fontosak, hogy azok kihagyásával a mai magyar nyelvet ugyszólván beszélni sem lehetne.

E nagy számu őstörök szó idézte elő azt az elkeseredésig ment nagy harczot, mely a magyar irodalom terén az úgynevezett török és ugor nyelvtudományi iskola hívei közt folyt.

Ha ezen műveket olvassuk, végeredménynek mind a két félnél csak azt találjuk, hogy a magyarok ugor és török eredetű elemekből alakultak. Mindegy most már, hogy az őstmagyarok eredetileg törökök vagy eredetileg ugorok voltak-e? mert az bizonyos, hogy a mai magyarság vér

szerint s nyelvében *úgy az egyik, mint a másik népnek és nyelvnek örököse.*

Ezen alakulás történelmi hátterét pedig a hunn név alatt ismert s különböző elemeket magában foglaló népszövetségben találjuk fel, melyre úgy a történelmi adatok, mint a hagyományok utalnak s így bizonyos, hogy a magyarok hunn eredetűek. mert úgy az ősi törökségről, valamint az ugarságról utódai a hunnoknak.

A kik idegenek otthon.

(A kivándorolt magyarországi bolgárok.)

Irtá : *Strausz Adolf.*

Aránylag igen kevesen ismerik a magyar bolgárokat, pedig ethnographiai tekintetben igen érdekes szigetekskéket képeznek Temesvár körül. Még kevesebben ismerik a bolgár magyarokat, kik Sistovo körül találhatók. A magyar bolgárok akkor jöttek hozzánk, mikor hire terjedt, hogy az osztrák császár hadai sorra verik a törököket. Azonban sokkal nagyobb volt a nagy mozgolódás, mint a tényleges telepedés. Legalább ama bolgár családok száma, mely Magyarországra került, nem áll arányban azzal a munkálkodással és jegyzékváltással, melyet a katonai és diplomáciai körök annak idején ebben az ügyben kifejtettek. Nem tömegesen, mint a szerbek, jöttek a bolgárok hozzánk, hanem kicsi csoportokban vagy egyenkint. Így a főtörzsfészek — Vinga — 1722., 1723. és 1724-ben népesedett. Tényleg már ugyanezen idő körül sokan vándoroltak ki a Tuna vilajetből vagyis a mai Bulgária nyugati és északi részéből, de annak a zöme Oláhországba huzódott. Tudjuk, hogy a pozsoreváczi békekötés értelmében nemcsak a bánág, hanem Oláhország egy része is felszabadult a török uralom alól s hozzánk csatoltatott. Ugyanily joggal adhatott VI. Károly császár szabadalmakat a bánági bolgároknak, mint azoknak is, kik a Krajova körüli helységekbe telepedtek az oláhságba. Ez utóbbiakból egy kis rész már néhány év múltán kénytelen volt a nikápolyi püspök közbenjárására Magyarországra vándorolni s bánátban letelepedvén meghagyták, illetőleg megerősítették ujból előbbi szabadalmaikat. Ezek különösen a belgrádi béke után, 1840 körül telepedtek le. Nem szándékozom kénytelen elmondani egyúttal a magyar bolgárok letelepedésének történetét, mert nem is ezt czélozza e rövidke

leírás. Azért nem kívánok kiterjeszkedni a letelepedés részleteire, sem annak politikai hátterére. Nem irom le a csiporoviczai Balkán körül lakó bolgárok felkelését és lázongásait a török uralom alatt, a kik ennek sikertelensége után, majdnem valamennyien kivándoroltak. Csak melleleg jegyzem meg, hogy a volt horvát bánus, valamint a jelenlegi budapesti hadparancsnok Pejacevics gróf is azok közül való. Bulgáriában a családot még Percsevicsnek hívták, de nemesi predikátumuk is világosan jelzi eredetüket, bár azt így írják Kiporov, de helyesen azt csiporovcinak kellene írni. Megelégszem csupán azzal, hogy felsorolom a főbb helyeket, a hol a bolgárok ma laknak: Vinga, Bessenjó, Lukácsfalva. Módos, Lovin, Bodrog, Dvorin, Ittvarnok, Zmrzsova, Teregova, Baráczháza, Ivanova, Rsdna és a hét krasovai falu. Számuk mintegy 20 — 25 ezret tesz. A hét krasovai falut azért említettem külön, mert ezek már néprajzi tekintetben is lényegesen különböztek a többi bolgártól. Mig amazok, eltekintve a kisebb fontossággal bíró lényegtelen dolgoktól, nemzetiségüket meg lehetős tisztán őrizték meg, addig emezek nem tudtak már ellentállni a szomszéd idegen nemzetiségek befolyásának. Nem jártak ugyan úgy, mint az erdélyi részbe kerültek, mint az alvincziek vagy dévaiak, kik egészen eloláhosodtak, hanem minden körülmények között már nem lehet őket valódi bolgároknak tekinteni.

Inkább a náluk ismeretlenebb sorsra jutott bolgár magyarokról akarok megemlékezni, azokról, kik hazánkból újból kivándoroltak a felszabadult bolgár fejedelemségbe, a kik haza mentek és idegenek lettek — otthon.

Mikor Battenberg Sándor a berlini szerződés alapján elfoglalta a bolgár fejedelmi trónt s igen hathatós orosz támogatás mellett megalakította a bolgár nemzeti kormányt, az a szerencsétlen ország sajátságos állapotokat tüntetett fel. A szabadság első korszakában elkábult a bolgár nép. Saját erejét túlbecsülte s elbizakodott abban, hogy rövid idő múlva megalakul a Nagy-Bulgária, melyet az orosz protektorság már a sanstefanói szerződésben kötött ki. Az új fejedelemségben valódi ifjú hévvel, lelkesedéssel fogtak minden téren lázas munkássághoz. Lerombolni mindent, a mi régi, hogy ne emlékeztessen semmi az elmúlt török korszakra; teremteni egy új, modern, a nyugoti civilizáczióon nyugvó államot. Nagyon erősnek képzelték magukat és túlságos sokat akartak egyszerre. Arra elég erősek voltak, hogy leromboltak minden meglevőt, tekintet nélkül arra, jó-e, rossz-e, használható-e még, vagy átalakítható-e, de arra, hogy újat teremtsenek, a mely nekik megfeleljen és mégis a nyugoti civilizáczió jellegével is bírjon, bizony meggyőződhettek csakhamar, hogy gyengék s nem bírnak képességgel. Birtak ugyan a multból nyakas hajdukokat, köröket, kedves népköltőket, sőt agyafűrt diplomatákat is, de

mindez vajmi csekély fontossággal bíró anyag egy új állam szervezésére, melynél okvetetlenül szakemberekre is van szükség.

A bolgár nemzeti kormány hivatalosan is kifejezést adott emez állapotoknak az által, hogy felkért több európai kormányt, adnának nekik kölcsön hosszabb-rövidebb időre szakembereket. Alig terjedt el ennek hire Európában és jöttek, sietve jöttek a szakemberek hivatlanul is, csak úgy hemzsegett az a kis ország a világhírű szakemberektől, tele szemkápráztató, ésbódító tervekkel, memorandumokkal. Minden zsebökben volt egy memorandum tartalékban, tetszés szerint választható, a hétnek bármely napjára másik.

Mint a szélvész, mely előre hordja a szemetet, tódult a fölszabadulás első korszakában a sok kalandor, nemzetközi szélhámos Bulgáriába. Az egy török járom helyett ennél százszorta nehezebb, kellemetlenebb kettős járom nehezedett rájuk, a felszabadító muszkáé, meg a tolakodó szakférfiaké. Ezek elől nehezebb volt a menekvés, mint a csendes, lassu török kormánytól.

Több is volt ezúttal a kockán, mint a török uralom alatt. Az orosz nemzetiségéből akarta a népet kivetkőztetni, az idegen szakférfiak, kalandorok és vállalkozók pedig vagyonukból. Tisztelet a kivételeknek, mert volt ilyen is. Volt egy francia pénzügyi szakférfi, valamint egy belga bányász, egy cseh tudós, kik mind igen jó szolgálatot tettek Bulgáriának.

Csakhamar belátták a bolgárok, hogy csöbörből vödörbe estek s hogy ez így nem maradhat tovább, kiadták a jelszót, hogy nem tűrnek annyi idegen boldogítót a nyakukon. A muszkákat kivéve, ki is kergették a nagy részüket. És itt már nem voltak válogatósak, a javának épp úgy oda kellett hagyni az országot, mint a salaknak.

Ez időszakban készült az a másik jelszó, hogy nem kell nekik az a sok idegen, vannak bolgárok Bulgárián kívül is nemcsak a macedonok, kik ugyanazon műveltségi fokon állanak, mint ők, hanem vannak azoknál műveltebbek és jobbmódúak: *a magyar bolgárok*. Ezeket visszahozni Bulgáriába, ezek igen hasznos, művelt elemet fognak képezni és nem idegen nemzetiségűek, hanem jó bolgárok, édes testvéreik. Persze ez is szépen megírt memorandum volt, melyet a kormány komolyan vett, a kaputos emberek pedig nagy lelkesedéssel fogadtak. A köznépről persze nem lehet itt szó, mert az még manapság sem tesz számot Bulgáriában, kivéven az adófizetést és a katonaszolgálatot.

Ennek a nagyképű memorandumnak a szerzője magyar ember volt kit ott Decsoffnak hittak. A mint e terv elsőbe ismeretessé lett, Decsoff ur csak úgy uszott a dicsőségben. Ugy a fejedelem, mint a kormány

különféle kitüntetésekben részesítették. Kapott rendjelet, kinevezték gymnáziumi igazgatónak, megválasztották képviselőnek stb. Decsoff tulajdonképpen nem árulta el azt, hogy valójában milyen számban laknak Magyarországon bolgárok. Még ma is vannak előkelő bolgárok a fejedelemségben, a kik azt hiszik, hogy Magyarországon legalább 100.000 bolgár lakik, azt, hogy milyen költséggel, erőfeszítéssel próbálták helyökből kimozdítani a magyar bolgárokat, ezúttal nem érintem. De hogy a visszatelepítés végeredményében nem állhatott cseppet sem arányban azzal a felcsigázott várakozással, melyet a Decsoff-féle memorandum hangzatos frázisai méltán kelthettek, de hogy a visszatelepítésre fordított költségeket s a rá vesztegetett fáradságot is sajnálták a bolgárok, ezt már 1884-ben alkalmam volt tapasztalni, a mikor Decsoff urat személyesen volt alkalmam megismerni és tapasztalni, hogy ő bizony teljesen kegyvesztett.

De menjünk sorjára. Elmondom röviden mikép ismerkedtem meg Decsoff urral. Tagja voltam annak a végrehajtó bizottságnak, mely a budapesti általános kiállítás alkalmára egy keleti pavillont volt szervezendő, melybe be kívánták mutatni a magyar közönségnek a szomszédos keleti tartományok ipari és kereskedelmi czikkeit. Itt nyertem kiküldetést arra, hogy utazzam le Bulgáriába az ottani kormányt ezen eszmének megnyerni s a pavillon számára egy lehetőleg teljes mintagyűjteményt szerezni. Ugyancsak e bizottságnak Liphay Béla báró volt elttető lelke. Mielőtt elutaztam volna küldetésemre, Liphay báró figyelmeztetett arra, hogy keressen fel Decsoffot, ki egyik uradalmi tisztjének testvére s tudomása szerint nagy befolyásu ember a bolgár kormánynál. Így lettem már előre is figyelmessé téve Decsoffra. Midőn Szófiába érve tudakozódtam Decsoff után, csakhamar arra a tapasztalatra jutottam, hogy az ő állását lehet mindenféleképpen magyarázni, de befolyásosnak épen-séggel nem.

Alig jelentek meg azok a czikkek, miket a kiküldetésről és a budapesti pavillon céljairól az akkori félhivatalos lapban, *Trnovska Konstitucia*-ban irattam, Decsoff maga sietett engem fölkeresni szállásomon. Egy titokzatos, keveset beszélő, száraz emberkét ismertem meg Decsoffban. Jó barátaim Szófiában figyelmeztettek előre, hogy ne legyek közlékeny, mert ez az ur esetleg visszaél bizalmammal. Igazuk volt. Decsoff nemcsak bolgárabb volt a többi bolgárnál, hanem még magyargyűlölő is, a mit pedig a legkevesebb valódi bolgárról lehetne állítani. Ellenkezőleg, míg kormány és nép rokonszenvvel fogadta a kiállítás eszméjét, s a fejedelem kiválólag érdeklődött az iránt, hogy minél szebb bolgár osztályt teremtsenek Budapesten, addig a Magyarországból odavedlett bol-

gárok nagy indulattal viseltettek az eszme iránt, sőt nem resteltek eme különös érzelmeiknek kifejezést is adni. Figyelmeztettek Tatár-Bazardzsikban egy bolgár vidéki lapocskára, melyben opponáló cikk jelent meg, s melyet egy ilyen elpártolt magyarka sugalmazott.

De hát nézzük most már meg a Bulgáriába letelepedett magyar bolgárokat. Mi sorsra jutottak azok. Megtalálták-e azt az ígért földjét, melyet nekik Decsoff még a szép magyar hazában olyan csábítólag tudott lefesteni. Eddig is csak azért foglalkoztam ennyit Decsoff úrral, mert már előzetesen igen alkalmas barometrumként szolgált nekem arra, hogy meggyőzőn az ő magas röptü terveinek teljes dugába dőlteről.

De mi okozta a sikertelenséget. Talán a bolgár kormány nem váltotta be adott ígértét, nem nyújtotta a letelepedőknek azt, a mi nekik kilátásba helyeztetett? Nem. Mindent megadott a bolgár kormány abból, a mit csak ígért, csupán ők nem kaptak semmit sem abból, a mit Decsoff urék kilátásba helyeztek.

Megérkezésük első napján tárt karokkal fogadták őket, ünnepelték a megérkezetteket, de már a következő napokon még letelepítésük is már nagy nehézségekbe ütközött.

A *nép* szólalt meg, a mire senki sem számított, a nép zugolódott letelepedésük ellen, még pedig nem a leghizelgőbbben adva kifejezést ez érzésüknek. Azt elhitték, hogy az érkezettek *bolgárok*, az ellen nem tettek kifogást, bár még a nyelvüket is megmosolyogták, a mire különben később térek vissza, hanem azt már a leghatározottabban kijelentették, hogy ezek a bolgárok *nem közéjük valók*. Eddig megvoltak ők tisztán a maguk vallásukban, ők nem engedik meg, hogy ezek az *idegenek* új vallásukkal megmételtyezzék békés fészkeiket. Ezzel a felfogással szemben nem igen lehet okoskodni. A bolgár nép nagyon vallásos s nem is tűri, hogy bárki is ebben érzésében háborgassa. Arra nem gondolt senki, hogy a magyar bolgárok római katolikusok, a mi a bolgár nép szemében mindenképpen csak szálla lehet. Nagy perpatvarral járt a letelepedés, de még keservesebb volt a megmaradás.

Sistovo környékén rendezkedtek be szegényes gazdaságaikkal. A szomszéd bolgár testvérek örökösen czivódtak, veszekedtek az ujonnan érkezettekkel. Kezdetben csak türtek a magyar bolgárok, azt hivén, hogy ez nem fog örökké tartani, hogy elvégre majd összeszoknak, majd megbarátkoznak. De bizony nem tudtak összeférni.

Elmentek a ruszcsuki osztrák-magyar konzulhoz. Annak adták elő panaszaikat. Itt emberükre találtak. Akkortájt lengyel ember volt a mi konzulunk, valami Kviatkovsky, ki maga bigott katolikus ember volt s a napnak nagyobb részét térdepelve imádsággal töltötte. Kviatkovsky

nagyon kapott alkalmon. Az elpártolt honfitársakat újból védelme alá vette, már csak azért is, hogy az istentelen bolgár népet bepanaszolhassa. Ez a szó «istentelen», volt a mi ruszcsuki konzulunk kedvencz és egyetlen jelzője a bolgárokkal szemben, minden más tulajdonságaik irányában süket is vak is volt. Hogy a bolgárok a betelepedőkben gyűlölik a római *katholíkust*, bántotta leginkább. Irt egy jelentést a másik után, kérte a bécsi kormányt, hogy mentse meg a szerencsétlen *katholikusokat* az *istentelen* bolgárok üldözéseitől.

Addig-addig tett jelentéseket, míg a dolog ő felsége tudomására jutott, ki habozás nélkül néhány ezer forintot küldött a letelepedők segélyezésére. Kviatkovsky erre nagy komolyan és diadalmas arccal megjelent a letelepedett magyar bolgárok között, azokat maga köré gyűjtötte s szétosztott a szűkölködők között rengeteg számu — bibliát és imádságos könyvet. A derék öreg úr ugyanis a beérkezett segélypénzen bibliákat és imádságos könyveket vásárolt.

Többé nem mentek panaszra a szerencsétlen magyar bolgárok a ruszcsuki osztrák-magyar konzulhoz, a ki meg örömmel jelentette, hogy már minden rendben van.

Pedig a magyar bolgárok nagy keserűséget szenvedtek. Nem érintkezett velük senki. A szomszédos testvér bolgárok ellenséges indulattal viseltettek irányukban. Ha vasárnaponkint a térre gyülekezett az ifjuság, hogy furulya vagy duda hangjai mellett mulatozzanak, a magyar bolgárok nem elegyedhettek a mulatozók és tánczolók közé, hanem kénytelenek voltak külön csoportosulni, vagy szerényen meghúzva magukat, pusztán a néző szerepére szorítkozni. Mindez nagyon fájt öregnek ifjunak egyaránt, de még jobban bántotta őket az, hogyha bolgárul beszéltek, a nép kinevelte őket, mert kiejtésük különbözött az övékétől.

Alkalmam volt meggyőződni arról, mi különbség van a magyar bolgár és déli bolgár nyelve között.

Mikor a kiállítás ügyében a szófiai kormánynyal értekeztem, az akkori külügyminiszternél a következő érdekes eset történt. A magyar kormány bolgár tolmácsul Karagyéna Mihályt rendelte mellém, ki vingai lévén, szerinte könnyű szerrel fog a néppel érintkezhetni. Karagyéna megkért arra, hogy Zanoﬀ külügyminiszternél ne én, hanem ő fogja előadni ügyünket, még pedig ékes bolgár szónoklatban.

A beszédet szállásunkon elkészítettem s Karagyéna hozzáfogott annak lefordítására. Könnyű módon fogott hozzá, de biz nehezen ment a dolog. Majd két napig dolgozott szegény izzadva, nyögve. Segítségül vette Kiria Zanoﬀ régi grammatikáját és a Bogorov-szótárt. Azzal is csak nagy nehezen boldogulhatott. Hiányoztak a régi Zanoﬀban is, meg

Karagyéna fejében is az összes modern fogalmakhoz a kellő és megfelelő kifejezések. Két napi munka után Karagyéna földhöz csapta Zanoﬀ grammatikáját, meg az előtte levő bolgár szótárt is, összetépte az egész fogalmazványt s egy óra alatt kész volt a beszéd a vingai nyelv és észjárás szerint.

És Karagyéna az ő hatalmas hangján előadta a külügyminiszter disztermében a beszédet. A miniszter nagy meglepetésében olyan hirtelen mozdulatot tett, mintha a villám csapott volna le. Majd a szónokra, majd meg rám mereszté bámuló nagy szemeit. Rázta a fejét, mosolygott, izgett-mozgott, egy szóval ez a beszéd egészen kihozta a kerékvágásból. Megölelt bennünket és testvéreknek szólított, aztán hosszan beszélgettünk — francziául, mely alatt bevallotta, hogy ő bizony abból, a mit Karagyéna olyan szépen elmondott bolgárul, majd csak hogy *egy szót sem értett*.

Zanoﬀ ezután megmagyarázta a dolgot. Ez a nyelv, melyen Karagyéna beszélt, tiszta bolgár nyelv, de ugyanez a régi népnyelv, melyen a bolgárok ezelőtt 160 esztendővel beszéltek. Azóta a déli bolgárok nyelve nagyon eltöröködött és eloroszosodott, a mi szók tisztán, érintetlen maradtak, azoknak meg kiejtése változott s így legfőlebb írott módon értekezhetnek könnyen, de az érintkezés élő szóval, a fenti okokra való tekintettel, nagyon nehéz. Megjegyeztem erre, hogy az írásbeli érintkezésnél is van nagy akadály, ugyanis az, hogy a magyar bolgár nem ismeri a cyrill betűket. És tényleg nem tud a magyar bolgár déli bolgár testvérével egy könyvből imádkozni. Ezt különösen érzékenyen sajnálták a magyar bolgárok, mert a ruszcsuki konzultól kapott felessszámu imád-ságos könyvekből még csak nem is ajándékozhattak bolgár testvéreiknek egyet is. Mi hasznát sem vették volna neki, latin betűkkel voltak írva.

Tavaly találkoztam magyar bolgárokkal a ruszcsuki piacon. Őt-hat mértföldről hoztak oda tojást, fát, az asszonyok meg egy pár hatos áru kézimunkát. Beszédbe ereszkedtem velök. Elpanaszolták tenger bajukat s végül arra kértek, hassak oda, hogy néhány gézengúz ember ne beszélje megint tele a magyar bolgárok fejét, hogy itt milyen boldog világ vár rájuk. Maradjanak azok szépen otthon. Jobb dolga van ott a cselédnek, mint itt a gazdának. A vingai parasztember hétköznapi kenyere kalács ahhoz képest, a mit ők itt nagy ünnepnapon esznek. Mi — ugymond az egyik — jóhiszemmel mint bolgár eredetűek, haza akartunk menni Bulgáriába. Most idehaza vagyunk, de idegenek — és még sokaig maradunk idegenek — otthon.

A Baba Dokia-monda s a vele összefüggő népszokások Romániában.

Írta: Veress Endre.

Dr. Marienescu Athanáz tagtársunk Baba Dokiáról érdekes és — a mint szerkesztőnk nagyon helyesen mondá — «alapos ismeretekkel s európai felfogással» írt, társasági értesítőnk múlt füzetében megjelent kiválóan objectiv tanulmányát olvasva, önkénytelenül eszembe jutott az a kevés, mit ugyan e tárgyról itt Romániában hallottam, tapasztaltam és olvastam. Azt hiszem tehát, nem lesz sem felesleges, sem érdektelen ezeket e helyen szintén leírni, mert összehasonlító néprajzi bűvárlataink czélját én ép abban látom teljesen elérve, ha a hazánk népeinél és területén megfigyelt szokásokat, ethnológiai jelenségeket összevetjük az illető nemzetek *saját hazájában* ismert analógiákkal. Mert csak is így mutathatjuk ki az átkölcsönzést vagy vehetjük észre egyik népnek a másik néptörzsre gyakorolt befolyását és hatását.

Baba Dokiára vonatkozólag azonban nem mondhatnám, hogy e mythosz Romániában elterjedt és ismert lenne, a minthogy láttuk, hogy nálunk Magyarországon is egyes helyekhez van kötve és ott sem általános. Itt is inkább az olvasottabb tanítók, falusi papok s a középosztály tagjai ismerik elvétve, de maga a nép *nem tud semmit* róla. Igaz ugyan, hogy Moldvában a Pion és Csahló tetején képzeli ez alakcsoportot a néphit, sőt ugyan ez országrészben van egy *Lunca Dochiei* nevű kis falu is Putna megyében, de mindez annyira lokális elterjedésű, hogy alig gondolnám, hogy e legendát a szomszéd vármegyén túli lakosság is tudná. A sík, alföldes Oláhországban, hol e monda keletkezéséhez szükséges képzelet ébrentartása s táplálásának pedig távol vannak a természet hegycsúcsai, *még kevésbbé ismerik* a Baba Dokia-mythost s itt ugyszólván csak a városok intelligens köreibre szorítkozik annak ismerete.

Maga az e tárgyra vonatkozó oláh irodalom is oly csekély, szinte semminek mondható, hogy a már Marienescu által említett két helyen kívül, épen csak Carmen Sylva említi «Decebal leánya» című elbeszélése végén, mely most Réthy multkori cikke folytán lett előttünk is ismeretesebb. Ebben a királyi írónő a dák főváros, Sarmisegethusa ostromában hősiesen kimult Decebal leányáról, kit Andrada néven szerepeltet csinos novellájában, a következőket írja: «Némelyek azt állítják, hogy *Dokia* volt a neve s hogy midőn Traján császár meglátta és megkedvelte, kővé változott volna. De (mindjárt utána teszi) erről nem maradtak

reánk okmányok, mert azok vagy Sarmisegethusában égtek vagy a folyóban veszték el?

Átkutattam az ujabbkori oláh népköltészet több érdekes gyűjteményét, de sehol sem birtam bennök Baba Dokia nyomára akadni. Hanem, ha maga a mythos, a mint fentebb is kimutattam, kevésbbé ismert, annál elterjedtebb az a szokás, mely vele összefüggően s ugyszólva belőle kifejlődve országszerte honos, és a mi viszont valószínű, hogy hazánk oláh lakossága közt ismeretlen. Márczius elsején ugyanis az oláh nép a tavasz közeledtének örömére egy kis jelt vesz fel, mely emlékeztesse az alvó mindenség ujjaébredésére, egy talizmánt visel, mely megvédje őt a tavasz égető sugarainak hatásától. Ez a *mártzisor*, így nevezve márczius haváról, melyben szerepel vagy talán a Baba Dokia-monda «Mártzisor»-járól; melyről e szerint a népnek itt távoli sejtelve lenne, anélkül, hogy a mythosz többi személyére s tárgyára már vissza bírna emlékezni?

Elég az hozzá, hogy Romániában a mártzisor egy kicsiny, szív- vagy köralakú érem, melynek egyik oldalára «Márczius elseje» van írva, másik lapjára pedig a tavasz megjöttét jelentő fecskék és rózsák vannak préselve. Ilyen érmekeket minden évben vernek az illető évszámmal, fehérrezt és sárga rézből, gazdagoknak pedig arany s ezüsből, bár nem ritkán lát az ember tiszta kristály üvegből készületeket is. Egy bukaresti élelmes ékszerész erre az évi idényre újdonságul ép ily domboru üveglapból készületeket hozott forgalomba, melyeknek közepén meglepetésemre Baba Dokia látható egy kápolnás hegy tetején, piros kozsokkal hátán s mellette 9 (a Bánátban, Marienescu közlése szerint 12) megfagyott juhával — mind élénk színekkel kifestve. A kis csecsebecsének volt is olyan keletje, hogy midőn tulajdonképeni viselésének ideje eljött, egy sem maradt az aranyműves boltjában.

De ezenkívül az utczákon már február közepétől kezdve szanaszét árulják mindenfelé a gyerekek az olcsó mártzisorokat, melyekből 20—30 is csüng és csilingel egy kis vesszőn, mialatt leginkább így kiabálgatják kapós árujukat:

«Szép nemzeti marczi sorok,
Hordják urak s kisasszonyok.»

És márczius elsején aztán csakugyan a társadalom minden osztályának tagjai, de kivált a nők, leányok és gyermekek nyakukba akasztják, vagy (mint a férfiak szokták) karjukra, kezükre fonják az ilyen piros-fehér sodrott selyemre, pamutra fűzött mártzisort, azzal a hittel viselvén azt, hogy birtokosát így *nem fogja*, vagyis nem barnítja meg a nap.

Viselik is a hó utolsó napjáig, hogy arczuk egész nyáron át tiszta

és szeplőtlen maradjon. S a mártzisorokon látható fecskékről vajjon kinek ne jutna eszébe magyar leányaink tavaszi mondókája: *Fecskét látok, szeplőt mosok* — mit az első fecske látásakor annyi eredetiséggel ismételtetnek! De visszatérve a mártzisorra, a hónap végével pedig rózsatőre kötik azt, hogy — mint mondják — olyan szépek legyenek, mint a viruló rózsza; a falun ellenben, hol a mártzisor helyett gyakrabban egy lyukas ezüstpénz (vagyonosabbaknál egy arany vagy fél Napoleon) pótolja, tejet, meg turót vesznek rajta, mit közösen azzal a symbolikus hittel költenek el, hogy ugyanolyan fehérek legyenek tőle.

S mit látunk e népszokás alapeszméjéből?

Azt, hogy a *mártzisor*, e kis talizmánnak nevezhető érem, itt is «a tavasz és az ujló természetnek képviselője» s egyúttal a tisztaságnak védője.

Dr. Marienescu közléséből már tudjuk, mik a «Zilele babelor», azaz «a vénasszonyok napjai», de mivel ő nem említé, ugylátszik hazánk oláh lakosainál e napokhoz nincs semmi egyéb szokás kötve, a mi pedig az analógia szempontjából itt szintén nagyon érdekes.

Romániában a *Babelé*-k ugyancsak márczius elsején kezdődnek, de csak 9 egymás után következő napig tartanak, mi szintén igazolja némileg a néphit amaz itteni variánsát, hogy Baba Dokiának csak 9 juha van. Minden napnak megvan a maga bábája, a mennyiben elsején az ismerősök és rokonok kisorsolják maguk közt a napokat, vagyis előre meghatározzák, hogy melyik nap melyikük legyen a *baba* (vénasszony) és aztán a milyen az nap az idő — melynek meghatározására e három terminust használják: tiszta, felhős, komor — olyan lesz a lelke is az illetőnek egész éven át.*) Így tart ez kilenczedikéig, sok tréfás alkalmat szerezve az egyes családoknak, és az utolsó napon még az a furcsa, de logikai következtetésű szokás is megvan kiváló faluhelyen, hogy a földet jól megveregetik egy tönkkel, hogy a meleg belőle feljöjjön, a fagy pedig bemenjen. E napot *mucsenics*-nek hívják (a 40 vértanu nevérol, kiknek emlékére még egyéb más tárgyra tartozó szokás ismétlése is járja) és a milyen idő ekkor van, kimondják róla egyszersmind, hogy olyan lesz az egész tavaszon is.

A föntebbiekben pótolni igyekeztem Marienescu dolgozata tárgykörét s most még csak egy pontját, állítását óhajtanám felvilágosítani, ha lehet — megváltoztatni.

T. tagtársunk ismert tanulmányában az előadott Baba Dokia-mythost a rómaiak Anna Perennájával azonosítja, kellő idézetekkel, összehasonlítás-

*) Lásd: *Román tavaszi szokások* cz. közleményemet a «Világ-Krónika» 1887. évf. 15. sz.-ban.

sokkal támogatva véleményét. E fejtegetésében van is elég valószínűség, de mivel az oláh népeletben és ennek irodalmában az Anna Perenna-kultusznak egy mai szokásban látom tiszta analógiáját, sőt mondhatnám folytatását, én másokkal együtt a mellett vagyok.

Anna Perennát tudjuk, hogy viz mellett ünnepelték a római újév napján vagyis márczius elsején, de ugyan e nap szokásban volt még babérágakat helyezni e római istennő oltárára, és e mellett minden házban s ház körül a babérágakat frissekkel cserélték fel, az egész éven át száradtakat pedig az oltáron elégették. Odobescu és Teodorescu szerint innen maradt volna meg az oláhoknál mai napig is az a szokás, hogy virágvasárnap, de főleg Szt. György napján (az itt nem termő *babér*-ágakat pótolva) zöld fűzfaágakkal díszítik fel a házat, udvart. Ámbár részünkről tagadhatatlan, hogy ezt a többi görögkeleti vallást követő népeknél is ép így megtaláljuk. És ugyancsak az Anna Perennának áldozott babértól származnék a mai *szorkova*, e papírvirágokkal, levelek és ezüstsálakkal feldíszített cifra vessző, melylyel a keresztény újév reggelén egész Romániában a gyermekek házról házra járnak szerencsét kívánó tipikus verseket mondva a ház minden tagjának, miközben a szorkovával folyton csendesen veregetik az illetőt, a kinek jó kívánságait a betanult mondóka szerint eldarálják.*)

E feltevés és magyarázat talán inkább is talál az utóbbi szokásra, melynek származását szembeütötteti, mindazonáltal örvendek, hogy a Baba Dokia-mythos ismeretéhez én is járulhattam az analog népszokások leírásával s egy kis felvilágosítással.

Bukarest, 1890. márczius.

A magyar örmények.

Irta: Dr. Réthy László.**)

Azon idegen népfajok között, melyek Magyarországon maguknak új hazát találtak, a magyarokul ismert *görögök* mellett első sorban az *örmények* azok, kik bár ősi nevöket megtartották: a magyar nemzettel annyira összeforrtak, hogy annak törekvéseiben egyértelműen vesznek

*) Lásd G. Dem. Teodorescu: Incercări critice asupra unor credințe, datine și moravuri, Bucuresci 1874. 64—65. l. és A. J. Odobescu ehhez írt előszavát.

**) Mutatvány szerzőnek «A magyar társadalom» cím alatt közelebb megjelent művéből.

részt, jó és balszerencséjében osztakoznak, egyszóval nemzetünk kiegészítő részét képezik.

Az örményeket a magyar nemzet réges régen ismeri, s ha tekintetbe vesszük azt, hogy volgamenti őshazánk területén XI—XII. századbeli örmény emlékeket constataáltak s még inkább, hogy már árpádkori kútfők Magyarországon lakó örményekről tudnak, bizvást feltehetjük, hogy elődeink még az őshazában érintkeztek örményekkel s a honfoglaló magyarokat vándorútjukban iparos és kereskedő örmények is kísérték.

Az örmények, mint kereskedők, a középkorban az egész keleten el voltak szóródva, s Magyarország megalakulásával nálunk is mindinkább helyet foglaltak s azóta szakadatlanul nyomukra is találunk.

Kézai említi (Szabó K. ford. Függelék. A jövevény nemesekről. 19. §.), hogy az idegen származású családok között örmények is voltak; más adatok mint tömegesebb városlakókat ismerik őket. Így az Árpádkorban Esztergom lakosságának egy része örmény volt (Armeni Strigonii. Czinár 20.), a kik, mint az egykoru magyarországi olaszok, szaraczenek, kereskedelemmel foglalkoztak.

Az örmények mint városlakók s keresztények, hamar összevegyültek a magyarsággal, úgy hogy az örmény név, mint nemzetrév a fenn említett adatokon kívül soká elő nem fordul. De hogy ez első emlékezések óta folyton laktak örmények hazánkban, azt személynevekből tudjuk.

Budán 1415-ben egy Jakab nevű polgár, Márton nevű örménynek (Armenus) 600 forinton (mai értékben körülbelül 10,800 frt) adta el házát. 1432-ben Pest város elöljárói közt találjuk Örmény Egyedet mint esküdtet, Hunyady Mátyás fényes udvarában pedig Ermény István, mint budai várparancsnok szolgálta a királyt. (Salamon F. Budapest története.)

E néhány adatból is látszik, hogy ez eszes, vállalkozó és alkalmazkodni tudó népelem, mily régen s mily különböző irányban érvényesítette magát a magyar társadalomban.

Örményeket mint nemeseket a későbbi nemesi lisztákban is gyakran találunk. Így a gyulafehérvári káptalan s a kolosmonostori convent levéltáraiban 1609., 1628., 1649. stb. évekből.

Az örményeknek egy középkori bevándorlását hozzátételez datálni tudjuk. Miklós esztergomi érseknek egy 1453-ik évi levele szerint ugyanis Tolmácson a vöröstoronyi szorosnál örmény püspökség volt s püspökül Márton van megnevezve: Venerabilis in Christo Pater frater Martinus praedicta gratia *Episcopus Armenorum* de Tulmachy noster suffraganeus.*)

*) Jos. Car. Eder Exercitationes Diplomaticae. Fol. Lat. 2242. a M. N. Múz. levéltárában.

A tolmácsi örmények Erdélybe Havaselvéről jöttek s pedig Argeseből, mely Hasdeu szerint örmény telep volt s a gyönyörű argesi templom is, melyet a monda a görög Manole mesterrel épített, tulajdonképen az örmény művészet egy remeke oláh földön.

A tolmácsi örményekről ez adaton kívül más irott emlékünkn nincs, de Márton püspök pecsétnyomója, melyet Barsmegyében találtak s néh. Ipolyi Arnold püspök tulajdonát képezte, a m. n. múzeum kincsei közt őriztetik.

Az az örménység, mely ma Szamosujvár, Ebesfalva, Gyergyó-Szt.-Miklós stb. erdélyi városokat népesíti s az örmény liturgiájú katolikus egyházban él: 1684-ben Apaffy Mihály erdélyi fejedelem korában költözött be Moldvából. Az új örmény bevándorlók is csakhamar egész tömegükben megmagyarosodtak s utódaikat a magyar társadalom mindazon terén meglátjuk, melyek nemzetünk életében haladást és emelkedést jelentenek.

Hogy az örménység részvételét a közös nemzeti törekvésekben kellőleg feltüntessem, a részletekbe kell mennem s egyenkint kell felsorolnom azokat a kiváló neveket, melyeket társadalmunknak az örmény nemzet adott.

Mai főrendű családaink között, hol a haza körül szerzett érdemekért minden magyarországi népelem képviselve van, nem hiányzik az örmény sem.

Ez örmény származású főnemesi családunk a beodrai gróf *Karácsonyi*-aké, melynek néhány évvel elhunyt fejét, Guido grófot, mint jótékonyágáról ismert főurat tisztelte a társadalom.

A nemesi osztályban, mint akármelyik hazai nemzetiségnek, az örményeknek is egész sorát találjuk. Ezek felsorolását mellőzzük, mert e nevek legtöbbször társadalmi tevékenységük kapcsában alább soroljuk föl.

Lássuk tehát azokat, a szellemi munka különböző ágaiban.

Abban a korban, midőn a magyar színirodalom még pályájában volt, már ott találunk egy örmény hazafit az úttörők között. Az 1790-ben alakult «magyar színház» első előadása «Igazházi» című színmű volt, melyet *Simay* Kristóf írt, a ki kétségtelenül az örménység legkiválóbb családjai egyikéből, a Simay-családból származik. E családból való Simay Gergely, ki az 1848/9-iki magyar országgyűlésnek korra nézve legfiatalabb tagja volt; ennek fia János, örmény költőket fordít magyarra.

Örmény eredetű a gattájai *Gorove*-család, melynek egyik őse László, szintén a magyar drámairodalom régiebb munkásai közé tartozik. 1806 és 1870-ben «Jetzid és Hába» s az «Érdemes kalmár» című színműve jelent meg Budán: — utóbbi eredeti magyar — s mint maga írta

műve czíme alá: «hazai történelmen épült eredeti darab, öt felvonásokban».

Gorove László fia István, közéletünkben fényes szerepet vitt. 1847-ben «Nemzetiség» czímű röpiratával tűnt föl, a «Védegyelet» elnöke volt s az 1867-ki magyar miniszteriumban a földmívelési, ipar- és kereskedelmi tárczát viselte.

Az örmény származásu *Korbuly*-családból született a feledhetlen emlékü *Hollósy Kornélia*, a «magyar nemzet csalóánya», kinek neve a magyar színpad történetében arany betűkkel van beírva.

Ugyane családból származik Korbuly Imre jogtudósunk, Korbuly Bogdán, a kolozsvári nemz. színház volt intendása, Korbuly József, az «Erdélyi Híradó» szerkesztője.

Feltűnő, hogy az örménység mily számos s kiváló író-t adott a magyar nemzetnek. Örmény eredetű íróink: *K. Papp* Miklós, a «Magyar Polgár» egykori szerkesztője, *Lukácsy* József történetíró, *Vertán* Endre a 60-as években jőnevű publicistikai író, *Páskuj* Lajos szatmári kanonok, egyházi költő, *Molnár* Antal történet és politikai író, néh. *Lukács* Móricz a Kisfaludy-társaság tagja, *Kövér* Lajos az 50-es években jőnevű novellistánk, *Eötvös* Ágoston történetíró, *Bogdánffy* Lajos műfordító, *Tőrös* Tivadar hirlapíró.

Az utóbbi évtizedben egy-egy irodalmi esemény volt *Csiky* Gergely újabb s újabb alkotása a magyar színpad számára (Janus, Proletárok. Mukányi, Bozóthy Márta, Jóslat, Spartacus, Czifra nyomoruság, Kaviár stb.) A Csiky-család a legelterjedtebb örmény-családok egyike. Szépirodalmunk egy másik kiváló művelője *Peteley* István (Keresztek: Az én utczám), ki anyai ágon az Eranosz-családdal rokon. A 30-as években Eranosz és Eranosznét ismerjük, mint a nemzeti színház tagjait.

Szamosujvárott «Armenia» czím alatt évek óta ismeretterjesző és szépirodalmi lap jelenik meg magyar nyelven, melyet a fáradhatlan buzgalmu *Szongott* Kristóf (Petőfi örmény fordítója) szerkeszt. E folyóiratban Gopcsa László, Márkovics Jakab, Esztegár Gergely és László, Ávedik Lukács, Faraó Simon, Govrik Gergely, Bárány Lukács, továbbá Harmath Lujza, Tucsek Anna (a «Fővárosi Lapok»-ból is ismert íróók) neveivel találkozunk.

Nevezetes örmény-család a *Dánieleké*, Dániel Tódor az örmények Mózesé; ő vezette be népét Moldovából Erdélyországba. E családot a közélet minden terén szerepelni látjuk; Dániel Pál az országos szabad-elvű club elnöke, Ernő. Márton országos képviselő. (1887-ben a magyar országgyűlésnek nyolcz örmény születésű tagja volt.) Számos család a

Jakabffy-aké. Imre Krassó megye főispánja, előde *Jakabb* Bogdán († 1887) szintén örmény volt.

Örmények különböző pályákon: *Gajzágó* Salamon az állami számvevőszék elnöke, dr. *Patrubány* Gergely Budapest főváros főorvosa, dr. *Patrubány* Lukács nyelvész, dr. *Verzár* Joachim a Margit-sziget főorvosa, *Lukács* György és Béla államtitkárok, *Lukács* László és *Novák* Lajos miniszter tanácsosok, *Mály* István temestvári, *Novák* Camill b.-gyulai, *Gyertyánffy* Ferencz nagyikikindai törvényszéki elnökök, *Czárán* István budapesti törvényszéki bíró.

Két régebbi név a tudomány terén *Czeecz* Antalé (növénytan) s a *Csausz* Mártoné (anatómia) a budapesti tud. egyetemen.

Az aradi «tizenhárom» között kettő volt örmény: *Kiss* Ernő és *Lázár* Vilmos tábornokok. E kor eseményeiből ismerjük *Czeecz* János tábornokot is, ki az emigrációval külföldre menekült, majd Délamerikába jutott, hol ma a buenos-ayresi (argentini köztársaság) katonai akadémia igazgatója.

Magyarország művelt kereskedői, földbirtokosai, tisztviselői közt, az ügyvédi, orvosi stb. karban még számosak, kik e derék népfajhoz tartoznak. E helyen csak a legismertebb örmény családnevek néhányát sorolom elő: Kapdebó, Ember, Temesvári, Hánkovich, Dajbukát, Ákoncz, Amberboj, Kaletján, Amirás, Duha, Ázbéj, Bulbuk, Hevul, Nuridszán, Begidzsán, Donogán, Dragomán, Dzséhez, Issekutz, Kopár, Aszlán, Zachariás, Tódorffy, Lászlóffy. (E nevek közt több oláh és orosz eredetű is van, melyek az 1684. évi beköltözés előtti korból származnak.)

Örmény testvéreink társadalmi tevékenységének vázolásánál nem feledhetem el *Czárán* Tivadar aradmegyei seprősi földbirtokos nevét, ki néhány év előtt 3000 darab aranyat küldött néh. Trefort Ágoston akkori közokt. miniszternek a seprősi új magyar népiskola felvirágoztatására!

*

Az örmény nyelv az iráni nyelvek közé tartozik, tehát a persa, ossét, kurd, afgán nyelvekkel rokon. Irodalma (történelem, regény, költészet, egyházi irod.) jelentékeny. Konstantinápolyban, hol a leggazdagabb kereskedők, bankárok örmények — a hírlapirodalom magas színvonalon áll s a legnagyobb tekintélyű.

Az erdélyi örmény nyelv ma már csak mint hagyomány tekintendő, melyet az örmény egyház tart fenn. Mint társalgó nyelv inkább a

régibb generációkra szorítkozik s az iskolában csak a vallásoktatásnál van hivatása.

Alább a népnyelvi adalékok között közlünk egy mutatványt ez érdekes hazai nyelvből.

Népnyelvi adalékok.

III.

Ujévi örmény ének.

Saját dallamu, erdélyi örmény tájnyelven írott ének.

Örményül.

Dálávuzi, dálávuzi !
Khághczrên isz tun zudrê mezi,
Pájcz ájszovê inesh gánisz ?
Zperênnerész gi cháphisz.

Zerám perênnusz khághczruthjun
Gudász ikhmê ánusuthjun.
Pájcz báráb hujsz gidsoghisz
The zdárin khághczrê pânin.

Gikhághczrecznusz zperênnérész.
Pájcz cshe êz legih szêrdérész :
Ze gudinkh mecshêd méghrê,
U szêrdérész cshe khághrê.

Urethe tun zájn áneir.
Or szêrdicz khághczruthjun dáir.
Zdêrdmjákhêsz chéntácznuir,
Meghrovêt khághczrecznuir.

Pájcz zájsz dálu tun gárogh cshisz,
Ze mákh*) ênguz jév méghrên isz
Dzeszi korá gimeghrisz
Zmártikhêsz gigérágrisz.

Pernokh êzhêz ánus gudinkh.
Pájcz árdészênkhov gichárninkh
Jérpor neszáncz hánkiszd cshinkh,
Dêrdmêvâdz legheczvâdz inkh.

Jérpor áschárhêsz gidáncse.
Jév házârczêgh gicshárcshâre
Zmegêsz ájre zêrgelov,
Zmegálêsz pámbászánkhov.

Magyarul (prózában).

Dálávuzi, dálávuzi !
Édes vagy te mindig nekünk,
De evvel mit csinálsz ?
A szánkat család.

Mert szánknak édességet
Adsz valami kellemet,
De hiú (üres) reményt nyújtasz :
Hogy az évet munkáljuk édesen.

Megédesítéd a szánkat
De nem keserű sziveinket :
Mert eszünk benned mézet
És sziveink nem édes (nem érez édes-
séget.)

Vajha ! te azt tennéd
Hogy sziveinknek adnál édességet.
A szomorúakat megörvendeztetnéd.
Mézeddel (napjainkat) megédesítenéd.

De ezt te nem adhatod (nem teheted),
Mert mák, dió és méz vagy (-bőlkészítenek),
Szokás szerint mézzezel (mit Honig süss
machen.)

Az embereket táplálad.

Szájjal eszünk kellemesen,
De könyeket is vegyítünk.
Mikor belsők nem csendes.
S szomorú-keseredettek vagyunk.

Mikor a világ kinez
S ezerfélekép gyötör :
Egyiket férjétől foszszá meg,
A másikat rágalmazza.

*) Magyar költőnszó : mák, örményül : chás-chás.

Megisz dërdum gibádsère
Megálisz mjédz czháv gipere
Ezmeğész cshár thësnámjáczh
Churbán gáne cshár gámáczh.

Ezdárin dálávuziov
Sádonkh giánczhnun chëntumöv,
Pájecz zájñ lálöv, vëghpumov
Gilémënczhnun dërdumov.

Ze páchil dolváthë hászáv,
Ezmártë ándolváth áráv,
Zërgéczh znáh khágheczruthëne
Hámen uráchuthëne.

Ov márt! álesz Zászivádz chëntre
Or na khezig háduczháne
Szurp snorháczhë mecsh méghrë
Or dáríd éláh khágheczhrë.

Sez cshárnusz ëzleghuthjunë
Vocsh cshi czhávisz ëzdërdumë
Vászën Ásztudzo szírun
Hámpërisz zájñ szírov tun.

Egyikünknek szomorúságot okoz,
Másiknak nagy fájdalmat hoz,
Az egyiket a gonosz ellenség
Rossz akaratának adja áldozatúl . .

Az évet dálávuzival
Sokan eltöltik örömmel.
De sirással, jajpanaszszal
Végzik azt szomorral.

Mert az irigy sors eljött,
S az embert szerencsétlenné tette:
Megfosztotta őtet az édességtől.
Minden örömtől.

Óh ember, tehát az Istent kérjed,
Hogy adjon Az neked
Szent kegyelmében mézet.
Hogy éved legyen édes.

Számba ne vedyed a keserűséget.
S ne fájlald a szomorúságot:
Hanem Istenért (Isten kedvéért)
Szívesen eltűrjed azt.

Közlő: *Szongott Kristóf.**

Az ujévi örmény-ének dallama.

Andante

Dá - lá - u - zi dá - lá - u - zi Khágheczhrë-
nisz tun zud - rë me - zi; Pájecz áj - szo - vë incsh gá-
nisz: Zpe - rën - né - rész gi - chá - phisz.

*) E költeményt Gábrus Zachariás tanár írta Szamosujvárott 1836 január 1-jére, melyet birtokomban levő kéziratos vegyes költeményeiből («Zánázán adánávor kirkh» 16° 552. l.) közlök.

Nyelvészeti észrevételek: A dalauzi szó erdélyi tájszó. keleten nincs használatban. A dalauzi nevű örmény csemege alkatrészei az 5. versszak 2-ik sorában fordulnak elő: mák, dió (ënguz), méz (meghrë). Az 1. versszak 2. és 4. szava zudrë (mindig) erd. örm. tájszó; keleten másd. 4. versszak 1. szava ure-the (vajha, bárha) erd. tájszó, keleten jërání the. A 9. versszak 3. sora utolsó szava veni-nov (méreggel) erd. tájszó, az oláh venin (méreg)-ből, keleten thujn. Ez oláh eredetű szót apáink még a beköltözés előtt 1672-ben kezdték Moldva-Olahországhban használni.

Az ének dallamát apáink magukkal hozták e hazába, szerzője ismeretlen. E dallam szerint éneklük az örmények az «Ov thevánkám ánden thárthe» kezdetű dalt is.

Sz. K.

IV.

Gúnyos hangutánczás a XVII-ik századból.

Szentes jász-eredetű kálvinista gazdag lakója lenézi a saját város-beli szegényebb pápistát s pedig azon vélt jogán, hogy a kálvinisták ősei voltak azok, kik ezen földet a törökkel vívott véres küzdelmeknek közepette megtartották, s itt a pápista csak jövevénynek tekintetik, mint a palócz-tatárnak ivadéka. A népfelfogás érezteti is ezt s éreztette már a XVII-ik században is, s ha nyíltan nem, keleti szokás szerint képletekbe burkolva, gúnyban s éppen ilyen gúnyszülte azon hangutánczás is, melyet elmondok.

Két tornyos temploma volt még a XVII-ik században Szentesnek, melynek egyike, a vörös-fedelű magas «kálvinista», a másika a fekete kupolás «pápista», s az előbbinek nagy volt a harangja — mert tellett a rávaló, utóbbinak kicsiny s ezért is így szól a szentesi nagyharang: [vontatva, hogy:

Suba-bunda —

Suba-bunda —

Suba-bunda —

(gazdagok «tisztesége» (öltözéke)],
a kicsi pediglen: (gyorsabban)

Ing-gatya

Ing-gatya

Ing-gatya

(szegények gúnyája).

*

*

*

A szentesi nép tréfás csufolódása az is, melyet temetéseknél a harangok hangjára való vonatkozásban fejezi ki.

A nagy harang ugyanis így szólal meg, szerinte (vontatva):

Meg-halt-az-úr

Meg-halt-az-úr

Meg-halt-az-úr

(Megdicséri, mert jól fizették dicsérő hangját.)

A kisebbik ezt mondja (gyorsabban):

Kár-érte —

Kár-érte —

Kár-érte —

(Már csak sajnálkozik rajta, mert hisz kevesebb a hangjának az ára.)

S a legkisebbik így szól (gyorsan):

Ördög vigye —

Ördög vigye —

Ördög vigye —

(Sebánom: szegénynek húznak, ez úgy sem fizet a harang szaváért.)

Farkas Sándor.

Könyvismertetés.

Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv. A művelt közönségnek. Két kötet. I. 301 l. II. 362 l. Budapest, 1889. A magyar tud. akad. könyvkiadóvállalata. Ötödik cyclus 1887—1889.

Simonyi Zsigmond nyelvtudósunk nagy szolgálatot tett a magyar nyelvészetnek, midőn e mű megírására vállalkozott, mely hivatva van arra, hogy azon nagy felhalmozott anyagot, melyet újabb nyelvészetünk összegyűjtött, tárgyalt s megvitatót, a művelt közönség igényei szerint adja elő s ezzel nyelvünk történetéről és rendszeréről helyes fogalmakat terjesztszen és gyökereztesen meg.

A mű mint ilyen élvezhető alakban, de mindig szigorú tudományos alapon van írva. Az egyes fejezetek természetes rendben követik egymást s a feldolgozott anyag úgy van elrendezve, hogy a teljesen tájékozatlan is folytonos s zavartalan figyelemmel kísérheti a szerzőt s magának teljes, egész képet nyerhet nyelvünk és nyelvtudományunk kérdéseiről, állásáról, viszonyairól.

A mű első kötete a magyar nyelv életét adja elő. Az első fejezet a nyelvről s a nyelvtudományról beszél általában, s a magyar illetőleg ural-altáji nyelvészet fejlődésének főbb momentumaival ismerteti meg az olvasót. A második fejezet a magyar nyelvnek eredetét s rokonait írja le s könnyen megérthető alakban mutatja be a magyar nyelv ugarságát, de azt a viszonyt is jellemzi, melyben nyelvünk a török, mongol stb. altáji nyelvcsaládokhoz, mint távolabbi rokonokhoz áll. A többi fejezet: Idegen hatások. Nyelvtörténet és nyelvemlékek. A népnyelv és nyelvjárások. Irodalmi nyelv. Nyelvújítás. Nyelvteljeség.

A második kötet a magyar nyelv szerkezetével foglalkozik: hangok, hangváltozások, helyesírás; összetétel, szóképzés, a jelentések viszontagságai, a szófejtés, a ragozás, a mondatban című fejezetekben.

A roppant nagy anyagot felölelő munkának egyik érdekes fejezetéből mutatunk be egyetmást tájékozásul s az előadás jellemzéséül.

Az összehasonlító nyelvészet — ugymond a szerző «Idegen hatások»

czímű fejezetében — hosszú ideig tagadta a keveréknyelvek lehetőségét. A legújabb kutatások mindinkább megerősítik azt a nézetet, hogy minden nyelv keverék bizonyos mértékben. Első és legfeltűnőbb módja a nyelvkérdésnek az idegen szók átvétele. Nincs az a művelt s műveletlen nyelv, melyben ilyenek ne volnának. A népek érintkezésének s egymásra hatásának szükséges következménye az idegen tárgyakkal és fogalmakkal az idegen szók átvétele. S ha legtöbb idegen szót az angol és német nyelvben találunk: nálunk sem kell a nemzeti hiuságnak berzenkednie, ha a tudomány megállapítja, hogy nyelvünk elemei közt melyek az idegen eredetűek.

Az idegen eredetű szavaknak két csoportja van. Az olyanoknak, minők corrigálni, delegáció, deficit stb., melyeknek idegen voltát érzi az ember, vannak aztán mások, melyek oly régen származtak át s annyira megmagyarosodtak, hogy a nagy közönség alig gyanítja idegen eredetüket, ilyenek: barát, angyal, rózsza, pálya, polgár, pokol, paripa, rozsa, csinál-ni, parancsol-ni stb.

Némely ilyen kölcsönvételt a népetimológia egy-egy eredeti magyar szóhoz kapcsolt. A mérföld például csak így magában tekintve a mér ige származékának látszik (mértföld), pedig az első tagban a német meile lappang, ezért ejtették e szót régen mélyföldnek. Így alakult a latin tuberosa tubarózsává, így lett a coemeteriumból cziinterem stb.

Némely kölcsönszó mig nyelvünkbe jutott, nagy utat tett meg. A pohár szó a magyarba a szlávból került (pehar), ide a németektől (becher), a németekhez az olaszból (bicchiere), mely szó már a latin köznyelvben is megvolt (bicarium) s boros hordót jelentett, ide a görögöktől jött át (bikos — korsó.)

A zsemlye szót a németből vettük (semmel, semele, simila, zsemlye, finom buzaliszt), a német semmel a latin similiából alakult, a rómaiak pedig a görögöktől kölcsönözték (simidalis, finom buzaliszt; semidalitás, abból sült kenyér). De még a görögben sem eredeti e szó, oda a phöniciaktól jutott, a mit a mai arab nyelv bizonyít (samid = fehér kenyér): e szó a sémi népektől Indiáig hatolt el s a szanszkritban samida egyik neve a buzalisztnek.

A magyar nyelvre legrégibb korban, a volgamenti őshazában a török nyelvek hatottak. Ekkor a magyar nép halász és vadász állapotban élt. Ez időből kerültek nyelvünkbe a földművelés, baromtenyésztés foglmainak nevei. Ilyen török eredetű szavaink: buza, árpa, borsó, szérü, tarló, sarló, eke, örölni, gyümölcs, alma, szőlő, komló, bor, sör, kender, tiló, orsó: — továbbá a tulok, ökör, tinó, borjú, ürü, kos, csikó, disznó,

tyúk, gyapjú, túró, író (vaj). Más műveltségi szavak: tengely, tömlő, korsó, tükör, bölcso, koporsó, gyűrű, gyöngy, csizma, dolmány, írni, betű.

A törökség útján nyelvünk több persa, arab és mongol szóval is gyarapodott; persa: kazán, csákány, nemez; arab: hír, aba (posztó), tőzsér; mongol: hiuz, zerge, hölgy, harang, hagyma, ildom.

A honfoglalás után nagy hatással voltak nyelvünkre a szlávok: a szláv kölcsönszók a földművelés, házi berendezés, ipar, kereszténység s az állami élet köréből vannak véve:

Földművelés: pusztá, ugar, parlag, barázda, széna, szalma, asztag, kazal, garmada, jászol, járom, iga, kasza, gereblye, len, guzsaly.

Házi berendezés: kamara, konyha, szoba, pincze, udvar, kályha, nyoszolya, asztal, ebéd, vacsora.

Ipar és mesterségek: gerencsér, kádár, bodnár, molnár, mészáros, kovács, takács, motolla, závár, kulcs.

Kereszténység: keresztény, pogány, pap, oltár, kereszt, zsolozsma, szent, karácsony, szerda, csütörtök, péntek, szombat.

Állami élet: király, császár, tárnok, bán, zenész, robot, dézsma, pénz, zálog, tömlőcz, kaloda stb. stb.

A szlávokon kívül különösen a németektől s az olaszoktól sok műveltségi szót vettünk át, német eredetűek: herczeg, polgár, czímer, tarsoly, frigy (friede), czéh, torony, kehely, zománcz (schmalz), font, példa (bild), tuczat, salak, zamat stb.

A fogoly (madár) szavunk is német eredetű s a vogel-ből való, mely nálunk speciális jelentést vett fel.

Olaszok: pálya, paizs, part, posta, téglá, somma, paszomány (passaman) konty (concio), tréfa, gúny, finom, kandalló: több hajózási műszó: sajka, bárka, gályá, gát stb.

Gyakran az idegen szókat csak bizonyos szólások magyarázzák meg. Legérdekesebb példa erre a *pálya* szó története. Az olasz palio szóval ugyanis, mely nem egyéb mint a latin pallium, a lovagi tornán azt a díszes köpenyt jelölték, melyet a győztes versenytutónak adtak jutalmul. A pálya jelentést megmagyarázzák azok a kapcsolatok, melyekben az olasz szót már a középkorban használták. Correre il palio = versenyt futni, szószerint a palliumot vagy palliumért futni és közmondássá vált: è fatta la festa, è corso il palio = vége az ünnepnek, meg van futva a *palio*. Az olasz-palio-futást tehát a magyar nyelv pálya-futás alakjában vette át s a magyar nyelvérzék úgy magyarázta a szó első tagját, hogy az a megfutott utat, a versenytért jelenti s így jutott a magyar pályaszó mai jelentéséhez.

Ötödik nyelv, melyből nagyobb számmal kaptunk szókat, a latin.

Ez az egyház, a törvényhozás, törvénykezés s a tudomány útján gazdagította nyelvünket. E szavakat a nyelvújítás kora nagyobb részét honi képzésekkel helyettesítette, mégis sok latin szó maradt meg, részint általános, részint a népnyelvben is. Ilyenek: testamentom, káptalan, paradicsom, téka, almáriom, lurkó, virtus, kintorna (quinterna, öt húros hangszer), fiskális, kommandál, disputál, prézsmítál.

A magyar nyelv, mint Alexi György román nyelvész legalaposabban kimutatta, nagy mértékben hatott az oláh nyelvre, de az oláh nyelvnek is volt hatása a magyarra, bár az oláh hatás a magyarnál sokkal csekélyebb. Simonyi ezeket sorolja elő: czimbora, kópé, banya, borbát (serény), pakulár (pásztor). Legrégibb oláh szavunk az 1530-ki érsekújvári codexben fordul elő, sód = csuf.

Az érdekes művet, melyről értesítünk szűk terjedelme miatt csak vékonyka mutatóványt adhatunk — melegen ajánljuk társaságunk tagjai figyelmébe.

R. L.

*

Huszka József: Teremtsünk igazán magyar műipart! Válasz méltóságos Potsa József háromszéki főispán úr azon kérdésére: mi lett a magyar stýlból!

Mintegy 50 drb magyar stýlű tárgy rajzával, köztük faragott székely kapuk, kályhacserepek, szűr- és subadíszek és egyéb nép- és uri himnuszok. Kiadja a Jókai — nyomdarészvénytársulat könyvnyomdájá Sepsiszentgyörgyön, 1890. Nagy 8a—r. 31 lap. A szöveg közt 14 képpel s a végén 1 fénynyomatu táblával. Ára 60 kr.

Huszka József körülbelöl egy évtized óta foglalkozik a magyar stíl kérdéseivel. A székely n. múzeum gazdag himnuszgyűjteménye hívta fel legelőbb figyelmét a magyar diszítésmód sajátos karakterére s ösztönözte arra, hogy bejárva az egész Székelyföldet, majd a magyar haza többi vidékeit is, minden olyan emléket felkutasson és lerajzoljon, melyekre a magyar ízlés nyomta rá a maga praegnans bélyegét. Ma már e rajzokból egy páratlanul gazdag gyűjtemény áll Huszka rendelkezésére: legalább is háromezzerre megy azon részint a múlt századokból s jobbra az úri rendből való, részint pedig a népnél ma is divatban levő ornamentális tárgyaknak a száma, melyek mielőbbi közzététele fölötté kíváncsú volna úgy a tudomány érdekében, mint tekintettel műiparunk jelenlegi állapotára, mely idegen forrásokból, idegen motívumokból táplálkozik, a magyar ízléssel majdnem teljesen szakított s így a nemzeti alap hiányában fejlődése sem lehet egészséges. Igaz, hogy egy ilyen körülbelöl kétszáz színes lapra terjedő munka kiadása sokba, nagyon

sokba kerülne: de oly sokféle kíváncsiat elégítene ki, hogy a kiadás halogatása véték a magyar nemzeti szellem ellen. A főntebb említett nyílt levélben Huszka azon módozatokat adja elő, a melyek által gyűjteménye napvilágot láthatna. De e mellett kiterjeszkedik a magyar geniusz, a nemzeti szellem ismertetésére is, a hogy az a történelem folyamán ugor, török, szláv és német elemek összeolvadása által kifejtett és röviden jellemezve a Budapesten szemlélhető európai chaost, elmondja, hogy mikép jelentkezett a nemzeti szellem, s jelentkezik még ma is a népnél főleg a diszitésmódban, himzéseknel, szücs munkáknál, agyagneműeknél, aztán faragványokban is, melyek közt különös figyelemre méltók a perzsa-turkesztáni izlésre valló székely kapuk. Ez utóbbiak már valódi constructionalis elemet képeznek s a magyar építészetben nagy sikerrel lehetne felhasználni. A magyar ornamentika különben valóságos virágstyl, melyben csak ritkán fordulnak elő állat-alakok, egy-egy szarvas, aztán madarak s még ritkábban emberek. A virágok közt legkedveltebb a rózsza, miként a népdalban is ez fordul elő legsűrűbben, sőt köztudomás szerint annyira összeforrt a magyar nép lelkületével, hogy a fiatalnál egy jelentésüvé vált a «kedves», a «szerető» fogalmával. A füzet két melegen ajánljuk.

(ng.)

*

Šandora Petőfho Spisy Básnické. Z maďarského jazyka preložil K. Hrdlička.
B.-Csaba, 1890. I. füzet.

Mint egyik számunkban említettük, Hrdlicska Károly nagylaki evang. lelkész Petőfi költeményeit ülteti át tót nyelvre s a b.-csabai Corvina-féle könyvnyomda 25 kros füzetekben teszi közzé. Eddigél egy füzet jelent meg. A fordítás kitünő. Mutatványul közöljük itt a «honfi dal» szépen sikerült fordítását.

Vlastenecká.

Tvoj som, tvoj, vlast moja milá,
Srdce duše vie:
Kohože by som miloval
Keby teba nine?

Ňadra moje sú chrám, v ktorom
Oltár: obraz tvój;
Všek keď treba i chrám zhorím.
Len ty mocne stoj.

A keď Ňadra klesaf budú
Poslední moj hlas
Bude: žehnaj Bože vlasti
Žehnaj a ju spas.

A nikomu nepoviem to,
Nevykričím ja
Že si mi na Božom svete
Ty najmilejšia.

Tajne budem nasledovať
Krok tvoj verne vždy;
Nie jak tóna pútnika, len
Keď sú jasné dni.

Ale jak tá tóna rastie.
Keď noc ide byt.
Tak i môj žiaľ, keď teba vlast
Mračno chce zakryť.

Ta pójdem, kde tvoji verní
 Dvíhají pohár
 A na tvoji, mne svátý život
 Slávy prosia dar.

A vyprázním až do kvapky
 Víne z čaše tej.
 Bárs je horké . . . ved mi slzy
 Padajú do nej.

Társasági értesítések.

Mária Terézia főhercegnő kiváló jelét adta ismét annak a meleg érdeklődésnek, a melylyel a magyar nép- és néprajz iránt viseltetik, midőn megrendelvé a Ethnographiát, a magyarországi néprajzi társaság tagjai közé lépett.

Az ethnographia Áradon. Tagtársunk, Lejtényi Sándor lyceumi tanár kezdeményezésére és buzgólkodása folytán az aradi Kölcsey-egyesület elhatározta, hogy a régészeti szakosztállyal kapcsolatosan néprajzi szakosztályt szervez. Nagy örömmel üdvözljük e vívmányt és ez ügy érdekében azt kívánjuk, hogy minél szorosabb, szerveesebb kapcsolatba jusson az aradi szakosztály országos társaságunkkal.

Új tagok. Alapító: Szily Kálmán, a m. t. Akadémia főtitkára. Budapest. Rendes tagok: Fodor Sámuel, tanár, Vág-Szered. Orsz. izraelita tanítóképző intézet, Budapest. Baráth Ferencz, tanár, reform. főgymnasium. Guttenberg Pál, tanárjelölt, Vörösmarty-utca 32. Koos Ferencz, kir. tanfelügyelő, Brassó. ifj. Paikert Alajos, Margit-rakpart 4. Szemlér Mihály, IV. ker. reáliskolai tanár, Bajza-utca 13. Trencsény Károly, tanárjelölt, budai Paedagogium. Trencsény Lajos tanító, Hadház, Hajdum. Bakos Kálmán, Benedek János, Frank Zoltán. Feltóthy László, Kovács Sándor, Kutnyánszky Jenő, Paraté György, Piláthy Béla, Pratscher Ede, Sedivi Kálmán, Spitzer Adolf tanárjelöltek, budai Paedagogium. Borbély Sándor tanár, Torda. Wliskoeki Janka szül. Havas. Ujvidék.

Helyreigazítások az I. füzetben közölt névjegyzékhez. Törlendők: 2., 14., 69., 86., 176., 190., 208., 212., 267., 352. Cízigazítások: 45. Deák-tér 1.: 202. Felső-Bü, Osztopán, Somogy megye; 229. Zöldfa-utca 40.: 346. Vác: 353. Proféta-utca 3.; 391. Külső kerepesi-út, Nyolczház, 4. sz.: 417. tanár: 420. IX. Währingerstrasse 37; 446. Halas; 486. igazgató.

Vegyes közlemények.

A tót név jelentése. A tót név egyike azon nemzetneveknek a magyarban, melyet határozottan értelmezni nem tudunk. E nevet nem maguktól a tótoknak nevezett kárpátvidéki szlávoktól vettük; azok magukat szlovák-nak, nyelvüket szlovenszki jazik-nak nevezik, de más szláv nyelvben sem ösmerünk olyan népnevet, melyből az alakulhatott volna. Megjegyzendő, hogy a középkori magyar nyelvben tót név alatt a szlavónokat is értették s a magyar király címei közt Szlavónia magyar neve ma is Tótország. Számba kell itt vennünk azt is, hogy Tótországnak azt az országrészt nevezték a török hódoltság koráig, mely ma Horvátország név alatt külön megnevezett területet képez.

A kárpátalji szlovákok s a drávántúli szlavónok közös elnevezése a magyarban arra látszik mutatni, hogy honfoglaló elődeink, valami okból nevezték mindazon szlavónokat, melyek a honfoglalás első időszakában uralmuk alá jutottak — tótoknak.

De honnan vették e megnevezést? Régibb íróink azt hitték, hogy a tót név egyértékű az északi és közép-ázsiai törökségnél honos *tat* névvel, mely Pavet de Courteille (Dictionnaire turk-oriental. Paris 1870. 194. l.) és Tomascsek (Die Griechen in Taurien. Wien, 1880. 5. l.) szerint *alávetett*, nem török eredetű, *autochthon* lakos-ságot jelent.

E népnév a krimi kánság területén is ismeretes volt. Pallas (Bemerkungen auf einer Reise in die südl. Statthaltschaften d. russ. Reiches. II. 148.) említi,

hogy a krimi félsziget hegyes vidékein lakó tatárok fizikailag nagyon különböznek a többi krimi tatártól (világosbarna, vöröses, vagy szőke hajauk), kiket ezek gúnyneven tat-oknak hívnak. A krimi tatárok tatoknak nevezték a görög lakosokat is. (Így a mariupoli görögöket) s e név Bugadov szerint (I. 329) az egykor nagy szerepet vitt genuaiakra is átmént a Krimben s így jutott e név a krimi kánok címei közé.

A tót névnek értelmét, első tekintetre a tat oldhatná meg, számbavéve a fogalmakat, melyeket török területeken jelez. De kérdés, vajjon a török tat szó magyarban változhatott-e tóttá s nem kell-e annak megfjtéseért más nyelvek körében is kutatni? Így az ó-német nyelv, melyben *tautā* = népet, nemzetet jelent, változatai és képzései pedig nagy területeken ágaztak el, kínálkozik az összehasonlításra.

Fick (Vergleichendes Wörterbuch d. indog. Spr. Gött. 1870. 522.) így állítja össze e szócsoporthoz: *tauta* = Volk; ó-porosz: *tauta* = ország; lett: *tauta* = nemzet, külföld; *tautiskas* = külföldi; litván: *tautā* = felföld. Németország: góth: *thiuda* = nép, *thiudisko* (deutsch) = pogány; ó-ném. *diot*, *diota*, *diet* = nép, ember; ó-ném. *diutisk* = népies (popularis, deutsch lautlich).

Schade Oszkár (Altdeutsches Wörterb. I.) *diot*, *thiot*, *thiuda*, *tauta*, *thēotpurk* (Theutoburg, volkreiche Stadt) s egyéb német-litván változatokon kívül, az ó-italiai és irt nyelvekből hoz fel analógiákat, pld. *osk*: *touto*; *sabin*: *touta*, *tōta*, *umbriai*: *tūta*, *tōta*; *volks*: *tōta* = község, nép; *osk*: *tūtiks* = városi lakos; ó-irt: *tuad*, *thúath* = nép.

A tót név eredetének megfjtése e szerint sokkal bonyolultabb, semhogy azon könnyen tülesni lehetne. Annnyit sejtethetünk, hogy a név nem török, de germán eredetű s jogosult az a feltevés, hogy a quad és markomán népvizonyokkal kapcsolandó össze, mely népelemek a kárpáti hegyvidékeket úgyszólván a hunn-korig népesítették s a mai szlávtságot ott megelőzték.

Vajjon e név aztán a hunnok nyelvébe is átmént, s a hunnságot követő avarok közvttetésével jutott a magyarba, mely azt a kárpáti szlávokra vitte át, vagy nyelvünk más forrásból merítette? bizonyítani épen nem tudjuk. Az az eset azonban, hogy egy bizonyos területre később érkezett, vagy egy régebbi népfajt assimilált nemzet, a régi terület és lakossága nevét örökli (maga nevezi magát, vagy mások nevezik őt annak nevével) erre igen sok példa van. A bajorok magukat a boj-októl (kelta nép) nevezik, Csehország latin neve Bohemia is boj-országot (Boiohaimia) jelent; kelta eredetűek a britt, Britannia nevek; a porosz-németek a prus, pruteni szlávoktól vették nemzeti nevüket; az osztrák németek neve pedig a cseh és lengyel szlávoknál (rakus), szintén az ó-kori rakitai nevű nép nevéből van képezve. Így van ez az óskorban is; a hellének «görög» neve például egy pelag népnévben találja magyarázatát stb. Felhoztuk ez adatokat annak feltüntetésére, hogy ismereteink mai állásán lépten-nyomon mennyi ethnologiai rejtéllyel állunk még szemközt, olyanokkal is, melyek a hazai népek őstörténeteire fontos magyarázatokat tartalmaznak.

Réthy L.

A személynevek eredetéhez. Schmidt, a híres szentpétervári mongol szótár írója, egy esetről emlékezik meg, mely érdekesen jellemzi a személynevek eredetét primitív népeknél. Mongolországban tartózkodva — írja Schmidt — egy jóra való mongolnál laktam, kinek neje néhány nappal Szent-Pétervárra való visszatérésem előtt fiat szült. Két év múlva visszatérve mongol földre, régi gazdámhoz szálltam ismét, ki örömkönyek közt fogadott, a kis fiut, ki már gagyogott és szaladgált, az apa *Pistusa*-nak hívta. Pistusa? tűnődtem magamban, ez nem mongol s előttem egyáltalán érthetetlen név... Hányva, vetve a dolgot, a következő megfjtésre jutottam. Azon napon, melyen a kis mongol gyerek született, kedvencz kutyám eltévedt volt s egész nap és éjjel nem volt megtalálható; de már másnap délben nagy örömömre nyöszörög valami az ajtón, s hogy azt megnyitottam, kutyám ujjongva rohant rám s összevissza nyalogatta kezem, lábam. Én örömmel láttam újra kedvencz kíséremet s «pist tu ta?» szavak ismételtetése mellett simogattam fejét, hátát. Az öreg mongol, ki mindezt látta, azt híván, hogy a «pistuta» váratlan örömet, meglepetést, vagy hasonló fogalmat fejez ki, gyermekét Pistutának nevezte.

r-y.

A Zaránd név eredete. Az a vidék, mely az egykori Zaránd megyét foglalta magában, mélyen benyúlik az aranytermő Érczhegységbe s aligha csalódunk, ha ép

e körülményben keressük azon motivumot, mely a magyarságot e terület elnevezésére vezette. A **Zaránd** ugyanis nem egyéb, mint: **arany**. Tudjuk a rokon nyelvekből, hogy az eredeti szókezdő sziszegőt igen sok magyar szó elvesztette; ezek közé tartozik az «arany» szó is, mely az ugor «zarni», «szarnyu», «szornye», «szirni», «sörtnye» tanúsága szerint a magyarban is valaha **zarany**, **zaran** volt. A szókezdő sziszegő elejtése a honfoglalás körüli időkben történhetett: bizonyítja ezt az «Álmus» név, melyet Konstantin császár még «Szalmutzész»-nek (azaz Szálmusinak) ír: de tanúsítják a tájszólási «ászló», «áp», «ápor», «acskó» szók is az eredetibb «zászló», «záp», «zápor», «zacskó» alakok mellett, melyekből nyilván kitetszik, hogy abban az időben, midőn a magyarság jelenlegi hazájában elhelyezkedett, e hangváltozás még folyamathban volt: hasonló tanúságot nyújt a székely «Zábrán» nemzetség neve, mely «Ábrán» alakban is előfordul. Ezek szerint teljes joggal föltehetjük, hogy a «zarany», «zaran» alak még használathban volt a honfoglaláskor, s a Zaránd nevet minden nehézség nélkül származtathatjuk az aranytól. Ezt annál inkább tehetjük, mert az Érczhegység vidékén egész csoportozatát találjuk azon helyneveknek, melyekkel a legkülönbözőbb népek jelölték meg e terület aranyban való gazdagságát. Ilyenek az egykori görög lakosságtól maradt **Körös**, **Körösbánya** (gör. chryson), a latin eredetű **Abrudbánya** (aurum, avro), a szláv **Zalatna** (zlato) s aztán a Szamos völgye felől terjeszkedő későbbi magyarságtól az **Aranyos** és **Arany**. E sorozatot kiegészíti a **Zaránd** név s ősrégi alakjánál fogva kétségtől egyike a legérdekesebb helyneveinknek. (ng.)

Néprajzi könyvtár.

- Földes János*: A székely névről Arad, 1890. 14 l.
Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. 2-ik kiadás; Szabó Ferencz: Történeti nép és földrajzi könyvtár, XX. kötet. 1890. N.-Becserek. 8° 286 l.
Imre Sándor: A néphumor a magyar irodalomban. Kisfaludi társ. kiadása. Budapest, 1890.
Golubovszki P. Poloveci v Vengriji (A palócok Magyarországon) Kiev, 1889.
Ordin K. Pokorenje Finljandiji. (Finnország meghódítása) Szt.-Petersburg, 1890.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

- Dr. Const. Jireček*: Einige Bemerkungen über die Ueberreste der Petschenegen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Sarguči im heutigen Bulgarien. Prága. 1889. Külön lenyomat 30 l. Ismerteti dr. Thallóczy Lajos a szerajevói Glasnik 1889. IV. füzetében.
Moldován Gergely: A román nép hitvilágából. I. közl. Erdélyi muzeum-egylet kiadv. 1890. VII. 1. füzet.
Ürmössy Lajos: A szláv nyelv és irodalom egysége. Erdélyi Híradó 62. és köv. számok.
Marienescu A. Baba Dokia. Transilvania 1890. 3. sz.
Herrmann Antal: Alternatívák a rumén ethnológiához. Hunyadm. tört. és rég. egyk. (1887—88.) Megj. 1890.
Király Pál: Egy ősmagyar telep Hunyadvármegyében (u. o.)
Andréj Lolo (Veress Endre, Bukarest). Hogy fakadnak a herculesfürdői hétévizei? Czigány népmonda. «Brassó», 1889. 146., 148. sz.
Molnár János: Néhány brassói népmonda, «Magyarság» melléklapja (Vasárnap) 1890. jan. 26.
Dr. Wlislócki H.: A hegedű. Erdélyi czigány népmonda, «Magyarság» 1890. febr. 2.
Dr. Edelmann Menyhért: Babona és kuruzslás, Nagyvárad. 1890. 7—16. sz.

Gyűjtsünk tagokat!

Főlezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur-munkára egyesítvén, a legszamosabb tagú tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

A **Magyarországi Néprajzi Társaság** 1890. évi rendes husvétii közgyűlését az alapszabályokban meghatározott napirenddel április hó 12-én, szombaton, d. u. 5 órakor tartja meg a M. T. Akadémia heti üléstermében. A közgyűlés után tartandó VI. *felolvasó ülés* tárgyai: 1. Dr. Katona Lajos, A Morkolábról. 2. Herrmann Antal, Millennium és néprajzi kiállítás. Vendégeket szívesen látunk. A közgyűlést megelőzőleg, 4 $\frac{1}{2}$ órakor *választmányi ülés*.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia” szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabb kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkban megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

Az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn” első folyamából (1887—1889) megjelent 3 füzet (mintegy 23 ív). Az első kötetet befejező 4. füzet 1890. év elején fog megjelenni az első 3 füzet nagy negyedrétfi alakjában. Az első kötet (4 füzet) néhány példánya még megrendelhető 5 frtjával (finom papirosú külön kiadás 7 frt), de csak egyenesen a kiadótól (Herrmann Antal, I., Attila-utca 47), a ki egyenesen és bérmentve küldi szét. Ugyanott még a következő kiadványok rendelhetők meg (egyenes bérmentes küldéssel): 1. ANTON HERRMANN: *Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie* (kötéssel). 1 frt 50 kr. — 2. DR. H. v. WLISLOCKI: *Zauber- und Besprechungsformeln der transsylvanischen und südungarischen Zigeuner*. 60 kr. — 3. DR. FR. S. KRAUSS, J. v. ASBÓTH, J. v. THALLÓCZY: *Süd-slawisches*. 30 kr. — 4. A. HERRMANN: *Heimische Völkerstimmen*. 60 kr. — 5. DR. FR. S. KRAUSS: *Das Burgfräulein von Pressburg*. W. v. SCHULENBURG: *Die Frau bei den Südslaven*. J. v. ASBÓTH: *Das Lied von Gusinje*. 90 kr. — 6. DR. H. v. WLISLOCKI: *Ueber den Zauber mit menschlichen Körperteilen bei den transsylvanischen Zigeunern*. 60 kr.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.“

Az alapszabályok 31. §-a így szól: „A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelvén szerkesztett mellékklappal, vagy hasonló czélú hazai szakfolyóirattal rendelkezzenek.“ — Ennek értelmében a választmány 1889. november hó 2-án tartott ülésében abban állapodott meg *Herrmann Antallal*, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című szakfolyóirat kiadó-szerkesztőjével, hogy Herrmann a maga folyóiratában havonként egy-egy ívet szán a Magyarországi Néprajzi Társaság hivatalos közleményeinek és a társaság előadó ülésein felolvasott, úgyszintén a hivatalos közlönyben („Ethnographia“) megjelent dolgozatoknak német nyelven való kivonatos közlésére.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című folyóirat, a melyet az összes szakkörök úttörő és abszolút értékű közlönynek ismertek el, a fentebbi megállapodáshoz képest átalakul. Az 1890. évvel kezdődő II. kötetét

HERRMANN ANTAL és KATONA LAJOS

együttessen fogják szerkeszteni és kiadni. Programja annyiban bővül, hogy Magyarország népein túl is kiterjeszti vizsgálódásait, tőlünk délre és keletre, Románia, a Balkán, a Levante népeire, Oroszországra és a magyarral rokon altaji népesalákra s így a néptani tudományok terén azt a feladatot kívánja teljesíteni, a mely hazánkunknak jutott a történelemben: hogy közlesse keletet nyugattal.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ ezután havonként átlag 3 íves füzetekben fog megjelenni az „Ethnographia“ alakjában. Ebből 2 ív önálló dolgozatokat közül főképen német nyelven, egy ív pedig

„Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“

ezímmel s a fent jelzett tartalommal a Magyarországi Néprajzi Társaság félhivatalos közlönye lesz, míg az „Ethnologische Mitteilungen“ úgy anyagra mint feldolgozásra nézve főképen a szakkörök számára kíván tudományos forrásmunka lenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ előfizetési ára együttesen évenként 5 frt; a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára azonban csak 2 frt. A ki tehát a 3 frtnyi évi tagsági díjon felül még 2 frtot fizet, az „Ethnographián“ kívül és vele együtt az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ folyóiratokat is megkapja. Az utóbbiak ára külön is lefizethető a szerkesztőknél, de a czél világos megnevezésével a tagsági díjjal együtt a társasági pénztárhoz is küldhető.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ eddig 1500 példányban ingyen járt a bel- és külföld ethnologusainak. A II. kötetet csak az előfizetőknek küldhetjük meg. A II. kötet első füzeté április hó végén fog megjelenni.

Az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ kiadó-szerkesztői:

Budapest, 1889. december hóban.

HERRMANN ANTAL

a Néprajzi Társaság titkára
(I., Attila-utca 47.)

KATONA LAJOS

a Néprajzi Társaság jegyzője
(I., Vár, Országház-utca 19.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztároshoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. május 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. <i>Tagányi Károly</i> : A honfoglalás és Erdély.	213	VI. <i>Wieder Gyula</i> : Kincsásó babonák és ráolvasások.	247
II. <i>Istvánffy Gyula</i> : Egy török és egy palóc népmese rokonsága.	223	VII. Néprajzi adalékok. V. <i>Dr. Czirbusz Géza</i> : Délmagyarországi bolgár szerelmi dal. VI. <i>H. A. Oláh</i> táncz-nóta.	252
III. <i>Dr. Katona Lajos</i> : Megjegyzések a török-palóc párhuzamhoz.	227	VIII. <i>Herrmann Antal</i> : Társasági értesítések.	253
IV. <i>Vikár Béla</i> : Finnországi tanulmányutam.	251	IX. Irodalom.	257
V. <i>Hunfalvy Pál</i> : A hunn tulajdonnevek magyarázata.	245	X. Vegyes közlemények.	258
		XI. Folyóiratok és lapok reper-toriuma.	259
		XII. Szerkesztői üzenetek.	259

Az „Ethnographia” közlő hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldal 6 frt, negyedoldal 3 frt, nyolcadoldal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendőek (**Hornyánszky Viktor** könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

FELHÍVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhivatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Boróvszky Samu-hoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárához, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legcélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni sziveskedjenek.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» pénztárába 1890. április havában befolyt:

Alapítvány: Ev. ref. gymnasium. Kún-Szent-Miklós 50 frt.

3 forintos tagdíj: Alföldi Lipót. Székes-Fehérvár. — Arany László. Budapest. — Dr. Asbóth Oszkár. Budapest. — Bodola Sándor. Seps-Szent-György. — Hermély György. Körmöczbánya. — Dr. Hirschler Ignác. Budapest. — Jancsó Benedek. Budapest. — Kovács János. Szeged. — Maksay Zsigmond. Pécs. — Nagy József. Turdossin. — Dr. Nedeljkovics Tódor. Zimony. — Paikert Alajos. Budapest. — Patrubby Lukács. Budapest. — Schvarecz Gyula. Budapest. — Dr. Schwicker J. H. Budapest. — Spóner Andor. Budapest. — Szász Károly. Budapest. — Széll Farkas. Budapest. — Szilágyi Sándor. Budapest. — Timár Pál. Szolnok. — Weber Samu. Szepes-Béla.

Összesen: 21.

Összesen: 63 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Arany László. Budapest. — Bodola Sándor. Seps-Szent-György. — Hermély György. Körmöczbánya. — Dr. Hirschler Ignác. Budapest. — Maksay Zsigmond. Pécs. — Paikert Alajos. Budapest. — Patrubby Lukács. Budapest. — Schvarecz Gyula. Budapest. — Dr. Schwicker J. H. Budapest. — Spóner Andor. Budapest. — Szász Károly. Budapest. — Széll Farkas. Budapest. — Szilágyi Sándor. Budapest.

Összesen: 13.

Összesen: 19 frt 50 kr.

A 4. számban közölt kimutatás szerint . . . 1273 frt 69 kr.

Lejár az „Ethnolog. Mitteilungen“-re . . . 3 „ 50

Összesen: 1270 frt 19 kr.

A fentebbi tételek összege: . . . 132 frt 50 kr.

Főösszeg: 1402 frt 69 kr.

Társaságunk könyvtárának

a következő t. szerzők voltak szivesek műveiket beküldeni: *Weber Samu*: Monographie der evang. Gem. U. C. Béla Késmárk 1885. — *Zolnay Gyula*: Szómagyarázatok. Budapest, 1890. — *Kuzsinszky Bálint*: Aquineum és romjai. Budapest, 1890.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. május 1.

5. szám.

A honfoglalás és Erdély.

— Megvilágításul a székely kérdéshez. —

Irta: *Tagányi Károly.*

A sokat vitatott székely kérdésnek dr. Réthy László, az e folyóirat első számában megjelent cikkével, az eddigénél sokkal szélesebb és — sietünk kimondani — helyesebb alapot adott.

Az addigi polemiből két megdönthetetlen sarkalatos igazság vált ki: az egyik, Hunfalvy Pál axiomája, hogy a székelyek nyelvükre nézve csak olyan magyarok mint a többiek; a másik a Szabó Károlyé, hogy a székelyek, történetük és intézményeikre nézve különálló nép.

E tételek *együttvéve* a székelyek eredetéről föllállított eddigi véleményeket: a hún eredetet, másfelől a magyarországi telepítést a további kutatásból egyszer s mindenkorra kizárják. A probléma megfejtésére más alapot kell keresnünk. Erre mutatott rá dr. Réthy László említett cikkében, midőn kifejtette, hogy a székely kérdés tulajdonképen az egész magyar honfoglalással függ össze.

Előre tervezett, öntudatos honfoglalás — a milyennek azt krónikáink jellemzik — nem volt, nem lehetett, de sőt a mai Magyarországnak csak kis részére szorítkozott. Árpád magyarjai legelőször a Dunántúlt vették birtokukba s bizonyosan ott sem maradnak, ha továbbnyomulásukban őket meg nem gátolják. Mikor aztán az augsburgi ütközet minden továbbterjeszkedést nyugat felől végleg megakadályozott, a hódítás — vagy ha úgy tetszik: honfoglalás — menete ezentúl *kelet felé* irányult, és a magyarok, csak lépésről lépésre való százados küzdelem után jutottak a mai egész Magyarország birtokába.

Olvasóink ismerik Réthynek e találó theóriáját, melyet azóta e folyóirat legutóbbi számában Nagy Géza is ismertetett, azt egy pár igen becses chronológiai adattal látta el.

A magyarságnak e kelet felé való fokozatos előnyomulásában, a legérdekesebb pont kétségkívül Erdély meghódítása, mert ha azt tudjuk, hogy *mikor* és *mikép* hódított meg, az: a *székelyek* eredetét és oda való beköltözésüket is valamikor meg fogja világítani, s a további kutatásnak az eddiginél biztosabb alapot nyújthat.

I.

A krónikák Erdélyt természetesen Árpád magyarjaival hódíttatják meg, de ez mit sem bizonyít, mert hiszen ugyanezt állítják a magyar felföldnek még a XIII. században is *lakatlan* részeiről.

Réthy említett cikkében azt állítja, hogy Erdélyt voltaképpen csak Szent László hódította meg, de erről szó sem lehet, mert már 1075-ben I. Géza király, kétségtelen hitelű oklevélben, az «erdőn túli» Torda váráról emlékezik. Ezen oklevélben kívül is van még több olyan adat vagy bár csak sejtelen, de a melyek alapján Erdély meghódítását okvetetlenül korábbra kell tennünk.

Mikor történt tehát e meghódítás? Erre mindenesetre feleletet kell adnunk, mert e nélkül, a «kelet felé való hódítás» theoriája a legerősebb támaszt nélkülözi.

Be lehetne-e azt bizonyítani, hogy Erdélyt nem az Árpád magyarjai foglalták el?

A krónikákra — a mint láttuk — e részben mit sem lehet adni, hiteles feljegyzések vagy külföldi tudósítások pedig teljesen hiányoznak.

Nem marad más hátra, mint az *intézmények* összehasonlítására támaszkodnunk, mert bizonyos intézmények csakis bizonyos föltételek alatt létesülhetnek. Tudván tehát azt, hogy a *magyarországi* intézmények — úgy, ahogy azokat a XII—XIII. századi oklevelekből ismerjük — milyen eredetre, állapotra vezethetők vissza, állítsuk szembe azokat azon állapotokkal, a melyeket az azon korbeli *erdélyi magyar* oklevelekben találunk. Egyelőre csak ezekre szorítkozunk, félreértés kike-reülése végett, a *szászok* és *székelyek*ről azután lesz szó.

Magyarországon — főleg e kor legelején — a nemességet *ősi foglalású* földeken, nemzetségekre oszolva találjuk. Igen sok ugyan már ekkor is a király által *adományozott*, nemesek kezén levő birtok, de mindig élesen *) megkülömböztethető az ősi földtől, melynek a nemzetség

*) Midőn még Szent István is *adományoz* például a Csanád vagy a Huntpázmán nemzetségnek, még az olyan birtoktest is ősi foglalású földdé lesz, legalább azzal mindenben azonos jellegűnek mutatkozik.

tagjai voltaképen, nem birtokosai, csupán haszonélvezői, soha el nem idegeníthető,*) s nem egyesek, de az egész nemzetség közös birtoka. Ezek a nemzetségi birtokok valóságos állam az államban, azokhoz a királynak semmi köze, mert e földeket őseik nem a dynastia őseitől kapták, hanem ők maguk hódították meg a honfoglaláskor, Árpád vagy valamelyik utódjával közösen. Árpádnak is éppen olyan ősi szállása volt Fejér és Pestmegyékben**) mint bármilyen más nemzetségnek.

E nemzetségi birtokokról az oklevelek jóformán már csak akkor emlékeznek, mikor a közös birtoklás a civilizáció hatása alatt teljesen megszűnik. De még a későbbi XIV. sőt olykor a XV. századi oklevelekből is rá lehet mutatni e birtokokra. Gyakran mikor egy nemzetségből az idők folytán 20—60 különböző nevű család vált is ki, (például az Aba, Boksa, Rátold stb. nemzetségekből), birtokaik még akkor is nagyjában egy nagy birtoktestet alkotnak. Mert az ősi foglalású földek természetes föltétele az *egy tagban való nagy terület* volt, mint a mely egyszerre lőn meghódítva, s egyszerre ment át a nemzetség tulajdonába.

Nézzünk most már Erdélyben széjjel a *magyarság* területén. Mit tapasztalunk itt? azt, hogy *e földön egyetlen egy autochthon nemzetség se volt*. A mi nagy birtoktestek voltak itt, azokról mindegyikről ki lehet mutatni, hogy királyi adománynak köszönhetők. Azok birtokosai mind *magyarországi* nemzetségekből szakadtak ide: például a losonczy Bánffyak, a Beche Gregor nemzetségbeli Bethlenek, Apaffyak és Somkerekai Erdélyiek, a Kökényes-Renold nembéli Dobokayak, Kendyek, Wasok, Báthoryak, a Borsa nemzetségbeli Iklódiak, a Csák, Huntpázmán, Ludán, Aba, Ákos, Rátold nemzetség erdélyi ágai és igen sok más.

Mi következik ebből? Az, hogy *Erdélyben nem volt honfoglalás*, vagyis Erdély meghódításában a *nemzet* nem vett részt.

Ősi foglalású földek helyett Erdélyben a XIII. században azt találjuk, a mit Magyarországon az olyan vidékeken, a hol nemzetségi földek egyáltalán nem voltak, vagy legfőlebb a dynasztia ősi szállásai. Az ilyen vidékek királyi uradalmakat képeznek, a központokon egy-egy várral, melynek területét vármegyének nevezték, de az akkor természetesen csak a király vármegyéje volt, a nemesség — mint már mondtuk — azon kívül élt souverain függetlenségben.

*) Például 1067 körül Salamon király idejében, az Aba nemzetségbeli Péter, az általa alapított százdi monostornak *csupán az ő általa szerzett* (vett vagy adományba kapott) birtokokat adományozza.

**) A sok *Megyer* hely mind a fejedelmi Megyer dynasztia földje volt s a legtöbbről ezt ki is tudjuk mutatni.

Ilyen királyi uradalmakból állott tehát Erdély, t. i. a volt hét magyar vármegye területe.*) Idegen eredetű s jórészt elmagyarosodott vagy Magyarországból s máshonnan bevándorolt várjobbágyok s várszolgákból állott e vármegyék paraszt és intelligens (a várak főbb tisztviselői stb.) eleme egyaránt. Később a tatárjárás után IV. Béla, de különösen V. István még mint ifjabb király kezdik tömegesen eladományozni a várföldeket kisebb-nagyobb részben magyarországi hiveiknek, például a híres Mikud bánnak: a Dobokayak, Apának: az Apaffyak őseinek stb. stb.

Mivel tehát így Erdély a király birtoka volt, világos hogy azt nem a *nemzet*, hanem a *dynastia* hódította meg. Ezért van az, hogy oly rendkívül kevés oklevelünk van Erdélyről a XIII. századból. Várjobbágyok ügyeiben egyáltalán kevés oklevélre volt szükség — s a mi oklevél van is, azok is nagyrészt az ő ügyeikben keltek. Ezért van, hogy míg Magyarországon tömérdek nemzetségi monostor van, minden valamire való nemzetségnek volt monostora, Erdélyben egy-kettő is alig van s az is a Magyarországból beszakadt nemzetségektől származik.

E korszak végén aztán Magyarországon a nemesség a királyi vármegyékbe beléolvad, szabatosabban szólva, kormányzatukat a nemesség veszi át, itt is mint Erdélyben a várjobbágyok — kevés kivétellel — mint nemesek foglalnak helyet az új vármegyében s csak azóta illik rá e czím: a «nemesek közönsége». Erdélyben is számos várjobbágy, a kit még a XIII. század végén mint ilyet ismerünk, a következőben már birtokos nemes embernek említetik. Például a várjobbágy Ogmánd nemzetségből sok nemes család (Kodoriak, Kecsetiek stb.) eredt, a gróf Tholdalagiak őse is Scegene (Szegény?) várjobbágy volt stb. Erdélyben azonban a «nemesek közönsége»-be lépő várjobbágyok tömege — még a gyér adatokon keresztül nézve is — oly nagy, hogy nem nagyítunk, ha azt mondjuk, hogy a volt erdélyi 7 magyar megye régi nemessége $\frac{3}{4}$ részben várjobbágyból lett azzá.

Mindez tehát arra a primordialis tényezőre vezethető vissza, hogy Erdélyt nem a honfoglaló nemzet, hanem a *dynastia* hódította meg.

Mikor? Kétségtelenül akkor, midőn már a «kelet felé való hódítás» ide is eljutott, mikor már a *dynastia* elég erős volt é hódításra, tehát vagy Géza fejedelem vagy még inkább *Szent István korában*. Az ő nevével lehet legjobban összekötni Erdély meghódítását, mert a krónikák is egyértelműleg szerepeltetik őt Erdélyben, olyan körülmények közt, melyeket már kevésbbé lehet fictiveknek tartani.

*) Különös figyelmet érdemel Fejérmegyének aránytalan nagysága, melyből pl. Hunyad is keletkezett. A többi megyék is így egymásból válhattak ki lassankint.

II.

Az a tény — előttünk legalább az. — hogy Erdélyt már csak a királyság — mondjuk — Szent István hódította meg, még több más dolgot megmagyarázhat.

A *szászok* betelepítése Erdélybe csak olyan területen történhetett, melylyel a király mint a magáéval szabadon rendelkezett. Igen valószínű hogy a szászok nem csupán lakatlan földekre telepítették, melyek mint ilyenek eo ipso a királyiéi voltak, hanem várnépek által lakott területeket is kaptak, az ottani királyi uradalmakból.

Míg tehát az erdélyi magyarság (leszámitva a bevándorolt nemeseket) alacsony szolgasorsból küzdötte fel magát közjogi tényezővé, a szászok helyzetét privilegiumok szabták meg, de mégis mindkét tényező hatalmának kútforrása, gyökere egyaránt *a királyi hatalom volt*, mindkét terület *«fundus regius»* lévén.

Egészen mást látunk a *székelyeknél*. Intézményeik s régi történetükben soha nyomát sem találjuk a királyi hatalomnak, s a mi fő, ezt maguk az illetékes felek, a királyok is vallják. Földjük soha, a legtávolabbról sem tekintetett királyi földnek. Hűtlenség vagy kihalás esetében az olyannak birtoka másutt mindenütt a király szabad rendelkezése alá esett, csak itt nem. A hűtlen vagy kihalt székelynek birtoka *eo ipso* rokonaira szállott vissza, minden királyi beleegyezés vagy adomány nélkül. Királyi adományból a Székelyföldön soha*) senki egy talpalatnyi földet nem birt, de még csak székelylyé se tehetett senkit a király, noha házasságok útján sok nem székely lett székelyföldi (például az Apaffyak stb.) birtokossá. Egy ízben V. István fölhívta**) a telegdi székelyeket, hogy egy hívét birtokaival együtt fogadják maguk közé. És a király jól tudván, hogy ezt elrendelni joga nincs, nem is hivatkozik tehát arra, hanem levelében mintegy meg akarja győzni a telegdi székelyeket arról, hogy ez rájuk nézve semmiképen se lehet hátrányos, mert hiszen az illető szomszédjuk és birtokai éppen olyan osztatlanok, mint az övéké! De a legjellemzőbb az az eset, midőn I. Károly király néhány magvaszakadt székelynek birtokát eladományozni akarta. Háromszor parancsolta meg a király az adományozás beiktatását, mindannyiszor ellenszegültek a székelyek s az adomány soha életbe nem léphetett! És ezt annak a királynak kellett eltűrnie, a ki a legősibb, leghatalmasabb magyar

*) A székelyekről szólva *csakis* az erdélyi fejedelmek előtti állapotokat tartom szem előtt.

**) Szabó K. Székely okltár. III. 2. 3. 1.

Nemzetségeknék egész sorát tette tönkre, birtokaikat ezer számra adományozta el, s épen Erdélyben László vajdának majdnem szuverén hatalmát tette semmivé! Milyen düh foghatta el a királyt, a ki annyi uradalmat s pusztán a fegyver jogán adományozgatott el s most, mikor azt a legtörvényesebb alapon, t. i. magszakadás alkalmából s még hozzá szintén székely ember: Apor Sándor javára tette, jogát nem érvényesítheti, jelentéktelen emberekkel szemben! Mily erőteljes s kétségbe vonhatatlan volt e székely jog, hogy oly nagy hatalom ellenében ily kicsiny emberek kezében is diadallal juthatott érvényre! Hasonlítsuk össze, hogy bánt Károly király egyidejűleg a szászok s az erdélyi magyarság birtokaival és szembe fog tűnni mindenkinek, hogy a székely jog, a székely föld, a székely faj egészen más anyagból van gyúrva, egészen más eredetű.

A legélesebb elvi ellentétek különböztetik meg őket Erdély összes egyéb lakóitól.

Ilyenek a birtokviszonyok is. A magyar és szász területeken minden birtoklásnak eredete királyi adomány lévén, ott az örökösödés is annak megfelelőleg apáról fiúra ment a maga útján. A székely földön a birtokok s az azzal járó tisztségek 1562-ig nemzetségek és ennek ágai szerint osztattak föl. A székely birtok tehát nem *magán*-, de *közös*-birtok volt és e közösségnek, mentül régibb időre megyünk vissza, annál szorosabbnak kellett lennie.*)

Látjuk tehát, hogy a székelyek egészen 1562-ig szakasztott abban a helyzetben voltak, mint Magyarországon a mi nemzetségeink Szent László vagy Kálmán király koráig. Ugyanaz a kétségbe vonhatatlan függetlenség a központi hatalomtól, ugyan olyan birtokviszonyokkal. Ha azonban e szerint szervezetük azonos volt, nem lehet kétség, hogy a szervezet *eredetének* is azonosnak kell lennie, vagyis, hogy a székelyek földjüket szintén *hódítással szereztek* s hogy *Erdélyben ők az egyetlen honfoglalók*.

Nem volna tehát semmi csodálatos abban, ha maga a székely név is épen ezt a legjellemzőbb, legföltűnőbb vonást akarná kifejezni.

Vegyük sorra a *szék* szó összes jelentéseit a régi s az élő nyelvben. A *szék* szónak azon értelme, mely a mai *törvénytörvény* kifejezésben nyilvánul s melynek szolgál fordítását a *stolica*-ban is megtaláljuk: mivel maga az intézmény is csak a XIV. században kezd kifej-

*) Szabó K. i. m. 3. lap. V. István király mondja birtokaikról «*indistincta sine meta perfrui et vti secundum legem et statutum omnium Siculorum de Telegd*».

lődni, magától értetődik, hogy sokkal korábbi a szék azon jelentésénél, mely ülőhelyet fejez ki.

De a széeknek még ez utóbbi ülő-hely, ülés fogalma is szintén csak újabb szerzeménynek tűnik fel nyelvünkben, ha azt e szó régibb jelentéseivel vetjük egybe.

Ilyen először a ma is ismeretes *szik-* vagy *szék*-só, t. i. azon só, mely a talajon kivirágzik, megül, megülledik. Ezzel rokon fogalomkörből való az élő nyelvből már kiveszett, de a régi oklevelekben többször előforduló *szék* (Zeek), mely a többi közt egy 1474-ik évi (orsz. lt. DL. 28863) oklevél szerint posványos, sáros helyet jelent, azaz olyan talajt, melynek nedvessége le nem folyhatván, az álló, megülledett vizeket képez.

Az országban lévő számos szék és székes helynevek, a hol a talaj minősége miatt sziksnak jelenlétére gondolni nem lehet, mind, ezen utóbbi állott víztől, mocsaras helyektől veszik eredetüket. Így péld. hogy többet ne is említsek, a szepesmegyei Sztatvin falut, a mely a tót Sztatíná-ból = mocsár származik.*) a középkorban mindig Szék-nek hívták. (1300-ban Haz. Okmt. VI. 457. 1460-ban. Nemz. Muz. lt.)

A szék szónak tehát legrégibb jelentése nem az ülő hely volt, hanem az, a mi *megülleszik*, *megül*, *megállapodik*. Most tehát érthető lesz, hogy mért hívják a tojás belsejét széeknek, t. i. azt a részét, a mely megülledett, megaludt.

A székely népnév tehát ezek alapján a megülledett, megszálló megtelepedett népet jelenti. A mi az *elv* képzőt illeti, noha annak értelmét az élő nyelvben már nem találjuk, azt a következő példák szintén tisztába hozzák. A mai Szolnok-Doboka megyében Szék város tözsomzédságában van egy mindig ahhoz tartozott oláh falu Szekuláj néven. E falut legelőször 1379-ben (gróf Wass család lt.) *Zekulay*, 1513-ban pedig (DL. 29621) *Zekelay* néven említik. Világos, hogy e névnek a székelyekhez semmi, de annál több köze van Szék városához, a melylyel hasonló talajon fekvődvén, neve is azonos eredetű; t. i. szék = sáros hely, székelyaj = székesaj = sárosvölgy.

A kolosmegyében lévő Székelyó falu nevét egy ottani Székely-jó nevű pataktól vette, a mely 1408-ban (DL. 28773.) Meregyó határjárásában mint «fluvius Zekelyo» van megnevezve és szintén székes-, azaz

*) A szláv nyelvek az állott vizeket *sós* ízük miatt nevezik slatinák-, azaz sósaknak, ellentétben az édes ízű folyóvizekkel; a magyarnak az állott vizekre két kifejezése van: az egyik a szlávnak megfelelő *sós-tó*, *sós-víz*, *sós-patak*, a másik mint látjuk a *szék*.

sárospatakat jelent, melynek gyakori synonymja az országban lévő számos Sós-patak.

Azokat, a kik még ezután is kételkednének magyarázatunk helyességében, ismét a fönt említett Szepes-megyei Szlatvin falura figyelmeztetjük, a hol már igazán mérget lehet venni rá, hogy ott székelyek soha meg nem fordultak. Említettük már, hogy e falut a középkorban *Széknek* hívták. Nézzük most már e név változatait.*) 1300-ban (Haz. Okmt. VI. 457.) Zeek. 1428-ban (Máriássy cs. ltára) Zyk. 1460-ban (Nemz. Múz. lt.) Zeek. 1463-ban (Szepesm. Évk. III. 33.) Zeekfalva. 1460-ban pedig (Dh. 15524.) *Zekelfalva*.

Ezek után nem lehet kétség, hogy az *ely* képző teljesen azonos értékű volt az *es* képzővel.

A székelyek vagy székesek tehát még nevüket is annak a körülménynek köszönhetik, hogy Erdélyben ők voltak az egyetlen megszállók, honfoglalók.

Ezzel azt hiszem olyan szilárd alapra találtunk, mely a székelykérdés még további már sokkal nehezebb részeit is meg fogja világítani, ha nem is végleg megoldani.

Arra nézve, hogy kik hát a székelyek, előbb azt kell tudnunk, honnan s miképen jutottak Erdélybe. Azok, a kik bevándorlásukat Magyarországból eredeztetik, figyelmen kívül hagyják mostani geographiai helyzetüket, mert ha mint hódítók jöttek Erdélybe — és ehhez semmi kétely sem férhet többé — semmivel sem lehet megmagyarázni, miért nem foglalták el Erdély jobb termő, gazdagabb vidékeit s miért épen mai hazájukat?

A Székelyföldről távolabb nyugatra is vannak ugyan itt-ott székely nyomok, de azt a föltevést, mintha azok a székely nép ősi vándorlásából származnának, minden törzsszervezetben élő hódító népnek hódítási szokásai teljesen lerontják. Erejüket az összetartás képezvén, hódításukat is az jellemzi, hogy t. i. közösen szállják meg az elfoglalt területet s azon ismét más, mint közös birtoklás nem képzelhető. A székelyek nem maradozhattak el ide s tova, megtelepedésükben nem oszolhattak csapatokra, mert hiszen az ilyenek által netalán elfoglalt helyek úgy sem lettek volna az övék, hanem az egész nemzeté. Természetszerű szükség volt tehát — s így is volt ez mindig — hogy a hódítók nem egyes szétszórt helyeket, hanem egy nagy darab compact földet foglaljanak el, s megtelepedésükben is szorosan együtt maradjanak.

*) E nagybecsű adatot dr. Csánki Dezső barátom szíveségéből közlöm.

Különben is kár ezekre a sokat emlegetett «nyomokra» sok szót vesztegetni. E nyomok kevés kivétellel *helynevek*, ezek pedig az első ősi megszállásnál nem keletkezhettek. Sok, nagyon sok időnek kellett eltelnie még a letelepedés után is (mert azt tán már még sem gondolhatja senki, hogy a vándorlás útjába eső helyeket csak úgy *lőhátról* keresztelték volna el!), a míg helynevekre szükség lett. Az első megszállás csak táborozás volt, kinek mi szüksége volt ekkor elnevezésre, legfőljebb annak az egész darab földnek adhattak nevet, a hol megszállottak. E területen belül aztán, már csak a megtelepedés után beálló nagyobb szaporodás, a nemzetségeknek terebélyesebb elágazása, a hosszú helybenlakás, a földművelés s végül a kereszténységgel a templomok építése, a tizedszedés stb. tették életszükséggé az egyes helyek elnevezéseit.

A székelyek első hódításának tehát csakis mai hazájukat s annak azon részét kell tekintenünk, a mely az idők folyamán földrajzilag is mindig a legtömörebb terület egészét képezte.

Ezt a földet azonban — mint láttuk — nem Magyarországból jöve szerezhették. Sokkal valószínűbb, hogy a mai Bessarábiában s Romániában egymást üldöző rokon fajok elől menekültek ide az Olt mentén vagy az erdélyi szorosokon keresztül. Ide jöttek ők a hegyek közé, a hol maga a természet nyújtotta nekik a legbiztosabb védelmet s nemcsak függetlenségüket tarthatták meg, hanem sok olyan traditiót is, a melyek őket — mint egyáltalán a világ minden nagy hegységi népét — titokzatos színben tüntették föl. Ha Magyarországból jöttek volna ide, sohasem nyerték volna azt a nymbust, melylyel már legrégebb krónikáink veszik őket körül. Igaznak kell lennie annak is, hogy az Erdélyt meghódító királyságnak úgy kellett rájuk találnia, s e körülmény adott aztán tápot a krónikák meseszövéseire, a hún-székely continuitásra.

A nyelvészetnek sincs alapos oka a székelyeknek ezt az eredeztetését kétségbe vonni. A magyar nyelvvel közös szláv hatáson a székelyek neve itt is keresztül mehetett. Helyneveik (*Nemere*, *Kálnok*, *Bodok*, *Debren*, *Peselnék*, *Szotyor*, *Esztelnék*, *Csernáton*, *Dálnok*, *Szováta* stb.) mutatják, hogy szlávok közé kerültek, de az ősi szláv hatáson — alig lehet kétség — hogy már a volgamenti őshazában a magyarokkal közösen átnentek, hiszen Ibn Dazta szerint szláv rabszolgákat tartottak a magyarok, s mint cselédjeikkel épen a legközvetlenebb érintkezésben voltak. A kereszténység műszavai Erdélyben is átmehettek a székelyek nyelvébe.

Kik hát a székelyek? Még mindig nagy kérdés. Az Etelközből kivert magyarok egyik idemenekülő csapatának tarthatnók őket, de e föltevése egy adat, egy nyom sem jogosít.

Valószínűbb, hogy a *székelyek nem mások, mint bessenyők*, kik a speciális székely nevet éppen úgy nyerték *megtelepedésük* után, mint a magyarországi bessenyők itt-ott *vallásuknál* fogva az izmaelita elnevezést. Azért van aztán, hogy okleveleinkben mindenfelé a bessenyőkkel együtt találjuk említve a székelyeket, a mi, pusztán véletlen, annyi sok esetben még sem lehet. Innen magyarázandók ki az ország határán s a Biharban lévő székelyek. Egy időben sűrűen találkozunk okleveleinkben a bessenyőkkel, s csak akkor szűnnek meg róluk emlékezni, midőn a kúnok telepednek meg az országban. Ez a körülmény azt mutatja, hogy mint azután a kúnok, addig a bessenyők s velük a székelyek képezték a királyi hadsereg zömét, vagy legalább azt az elemét, mely leginkább volt a királyok keze ügyében. Az ezen kívül lévő nyomok Magyarországon épen úgy, mint Erdélyben, már csak *egy* székely főemberek birtoklásának köszönhetők. Sok székelyről tudjuk, hogy nagy adományokat nyertek bent az országban s néha örökre kiszakadtak nemzetük kebeléből, például — s ez a legelső okleveles adat — 1264-ben (Orsz. ltár. Dh. 28572.) V. István ifj. király Megygyes és Fiók székelyeknek a kolosmegyei Teremi falut adományozta oda. Egyébiránt a székely szónak fentebbi etymonja a Székelyföldön kívül lévő «nyomokat» nagyon meg fogja tizedelni.

* * *

A székelyek eredetének végleges megállapítását a mondottakkal, távolról sem hiszszük kimerítve, czélunk sem az volt, s inkább a következtetés ellenállhatatlan sodra vitt e conclusiókhoz, mint maga a teljes bizonyosság.

De az az alaptétel, hogy Erdélyben az egyetlen honfoglalók a székelyek, s hogy a 7 magyar megye lakossága várjobbágyságból lett azzá s a szászok helyzete szabadalmakon nyugodott: Erdély egész történetén át következtéseiben folytonosan újra meg újra szembetűnik.

A három nemzetnek három különböző eredete megmagyarázza a hogy miért nem tudtak soha egygyé olvadni, miért maradt meg köztük a legmerevebb partikularizmus mint sehol másutt Magyarországon. A kezdetben jóformán csak magánjogi különbségek, éppen azért, mivel gyökerük oly mélyre ható volt, az idők folyamán mind határozottabban közjogiakká fejlődtek, melyek aztán véglegesen megkövesültek Erdély szuverén fejedelmei alatt, kik már három külön nemzettel állván szemben, politikájuk természetesen a három tényező folytonos egyezteté-

sében állott, mely mindig valamelyiknek hátrányára vagy előnyére, de sohasem az egész erdélyi társadalom javára szolgált. Innen az az örökös állhatatlanság az erdélyi viszonyokban, de másrésről a garancia is, hogy Erdély — mikor oly szüksége volt rá az anyaországnak — függetlenségét mindig meg tudta őrizni.

Egy török és egy palócz népmese rokonsága.

Ismerteti *Istvánffy Gyula*.

Dr. Kunos Ignác oszmán-török népmeséi között nem egyben találunk magyar népmeséinkével azonos részletekre. Ilyen pl. a féleszü Mehemed esete, a ki testvérével együtt, miután sehogy sem tudtak megegyezni az atyjuktól örökbe kapott szarvasmarhák birtoklása felett, abban állapodott meg, hogy a vak sorsra bizzák az igazságos ítéletet. Csináltattak tehát két istállót, illetve egyet, mert a másik régen meg volt, s elhatározták, hogy a melyik a jószágok közül a régi istállóba megy, az lesz a féleszü Mehemedé, s minthogy csak egy vak ökör tévedt bele, meglegedett hát Mehemed azzal az egygyel is. Történt egyszer, hogy midőn a legelőre hajtotta a vak ökröt, rettentő szélvihar kerekedik, s egy útszéli nagy fának az ágai elkezdtek nyöszörögni. Féleszü Mehemed éppen arra ment s megszólítja a fát, hogy nem látta-e a testvérbátyját? A fa nem felelt, Mehemed megharagudott, fogta a baltáját s a fába vágta, arra a temérdek arany csak úgy dőlt ki a fa törzséből.

A török népmesének ezen röviden elmondott részéhez nagyon hasonló vonásokra akadunk egy birtokomban levő «Bolondos Jankó, meg az ördög» című palócz mesében. A kettő közötti különbség eleynészőleg csekély, mert az esemény lényege mind a kettőben ugyanaz, csak a helyzetek mások. Ugyanis a palócz mesében Bolondos Jankónak nem *egy*, hanem *két* testvérbátyja van s *hármukra egy* fejős tehen marad örökül; továbbá Bolondos Jankó nem a *legelőre* hajtja a tehenet, mikor a nyöszörgő fát megszólítja, hanem a *vásárra* eladás végett. S végül, hogy a megsértett fa törzséből Bolondos Jankónak nem *arany*, hanem «*fehér huszas*» ömlik ki.

Az említett török mesének egy másik epizódja meg csaknem teljesen hasonló a Garabonczás diáknak egyik kalandjáról szóló meséhez, melyet Jókai Mór jegyzett föl. A kettő közötti eltérés csupán annyi,

hogy míg a *féleszü Mehemed* az arab peritől (tündér) nyert csodálatos erejű két «üssed botocskám»-mal *egy falu népét* vereti mindaddig, míg elé nem adják a tőle ellopott ételvarázsló asztalkát s az arany-ezüst hullató kis malmot, addig az *drva gyerek* a Garabonczástól ajándékba kapott bűvös erejű bottal a *mostoha anyját* vereti mindaddig, míg az vissza nem adja elcserélt életvarázsló abroszát s aranyat hullató kecskéjét.

Az egymástól távol élő népek meséinek ily rokon vonásai nem lehetnek a véletlen vak eset következményei; annál kevésbbé tehető föl tehát *egy egész meséről*, hogy az csak a pusztá véletlen játékából lenne úgy tárgyára, mint szerkezetére nézve csaknem teljesen megegyező egy másik nemzet meséjével. Ez csak is kölcsönös érintkezés útján juthatott be egyik nép költészetéből a másikéba, vagy egy harmadikéből akár egyenesen, akár kerülő úton mindkettőébe.

Ilyen tárgyára és előadása menetére rokon meséje akárhány van a török és a palóc népköltészetnek. Ezek egyikének közös és egymástól elütő vonásait akarom e helytt röviden ismertetni.

A török népmese a *Hamupipőke* fiúról szól s jó lesz talán az összehasonlítás végett rövid tartalmával előzetesen megismerkednünk.

Volt egy szegény asszonynak 3 fia és egy lánya. A legkisebb fiút, miután egész nap a hamuban hempergett, Hamupipőkének nevezték. Egyszer a két nagyobbik fiu elmegy a mezőre szántani. Édes anyjuk az ebédet hugukkal küldözi ki számukra, azonban a leány a háromalaku devnek (ördög) a tanyájába tévedt, s ott a dev ruhástól, mindenestől elnyelte. Elindul tehát a két idősebb testvér a hugát keresni, de hogy azok is a dev gyomrába jutottak, harmadiknak elmegy a legkisebbik, Hamupipőke. Ez, mikor a hamuból fölkel s lerázza magáról a hamut, olyan szélvihar kerekedik odakünn, hogy valamennyi szántóvető van a mezőkön, mind haza fut, ott hagyja az eke vasát. Akkor a fiu azokat összeszedi, elviszi egy kovácshoz s csináltat belőle egy lándsát, azzal elmegy a devek tanyájára, ott a devet is, a devasszonyt is megöli, kettéhasítja s kiszabadítja mind a 3 testvérét a dev gyomrából és hazafelé megy velök.

Útközben nagy szomjuság fogja el a 3 testvért, s midőn találnak egy kutat, a 3 fiú összeköti az övit s leeresztik előbb a legöregebbet s azután a középsőt, de csak félig, mert mind a kettő iszonyuan kiáltozott, hogy «égek, égek, húzzatok föl!» s egyik sem tudott vizet meríteni. Harmadiknak lement hát Hamupipőke, ő is mind azt kiáltozta, hogy: égek égek, hanem azért lebocsájtkozott a kút fenekére. Talált ottan egy kaput, azon benyitott s egy szép teremben a szultán három

szép lányára akad, a kiket a dev már 7 esztendeje elrabolt. A két öregebbet a két bátyjának, a legkisebbet meg magának szánva feleségül, kiszabadítja őket a devek fogságából s elvezeti a kút fenekéhez. Ott aztán sorba föl húzogatta mind a hármat a föld színére, utóljára maradt Hamupipőke, őt azonban ott lenn hagyták bátyjai boszúból, mert a szultán legszebbik lányát szánta magának feleségül. Mit volt mit tennie, megfogadta a padisa legkisebb lányának tanácsát, arra az esetre, ha testvérei nem húznák föl a kútból, elment a palota elé s várta azt a fehér meg fekete juhót, mely mindennap a kastélyhoz szokott menni. Mikor eléjött mind a két jószág, Hamupipőke «a helyett, hogy a fehérbe fogózkodnék» — mely a földszínére emelte volna — «a feketét ragadja meg s egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy a hetedik föld fenekén van.» Ott egy nagy fához érkezik, melyen óriási nagy kigyó kúszik föl egy madárfészekhez, hogy az apró madárkákat megegye. Hamupipőke a kigyót megöli, a miért a kis madarak anyja, a smaragd színű Anka, hálából fölviszi őt a föld színére, a három szultánkisasszony országába. A vége természetesen az, hogy Hamupipőke elveszi a padisa legkisebb leányát feleségül.

E mese a gyűjteményemben levő «Babszem Jankó» című palócz mesének csaknem szakasztott mása. Van ugyan közöttük eltérés az egyes részletekben, de lényegében mindkettő ugyanaz, mert mind a kettőnek ugyanazon esemény szolgált alapul.

A palócz mesében a szegény asszony lánya nem az *ördög*, hanem a *hétfejű sárkány* fogságába jut a szalma nyomán, a melyet két bátyja útbaigazításul otthontól egész a szántóföldig elhúllatott, s melyet a sárkány a maga barlangjába vezető útra hordott el. S a leányt nem is *nyeli el* a sárkány, mint a török népmesében az ördög, hanem *feleségül veszi*, két bátyját pedig erős küzdelem után győzi le s fejöket ketté hasítva a pinczében levő polczra helyezi. Továbbá a magyar mese szegény asszonyának legkisebbik fia *nem Hamupipőke* — kiről a palócz népnek egy más, birtokomban is meglevő, remek meséje szól — *hanem Babszem Jankó*, a kit a végzet elvesztett két fiáért s leányaért vigasztalásul adott a szegény asszonynak akkor, a midőn ez egy nap a pitvarajtó küszöbén babot tisztogatott s véletlenül egy szemet a földre perditett. Ebből a babszemből született Babszem Jankó, a ki később a sárkányt legyőzi, testvéreit pedig a varázskénőccsel — melynek titkát a haláltól való szabadulás reményében közölte vele a sárkány — életre támasztja s anyjok örömeire negyedmagával haza megy. Hazulról azonban hálátlan s irigykedő két bátyja magaviselete csakhamar elűzi. Világgá megy tehát s e vándorútjában történnek érdekesnél érdekesebb kalandjai.

Ekkor csináltatja pl. hatalmas buzogányát, de nem a szántóföldön hagyott ekékből, mint a török Hamupipőke, hanem abból a temérdek vasból, melyet fuvaros tótoktól előleges megegyezés útján nyert, midőn őket egy hegyszakadék sarából egymaga kivontatta. Az elkészített buzogány tartósságát pedig nem a hüvelyk ujján, hanem a homlokán teszi próbára: földobja a levegőbe oly erővel, hogy csak a harmadik nap alkonyatán esik vissza, s akkor is nem az ő homlokcsontja sérül meg, hanem a buzogányból pattan le egy darab.

E vándorútjában találkozik továbbá a Hegyhengergető, Kőgyúró s Fanyővő óriásokkal, a kik társul szegődnek hozzá, nem is sejtván, hogy éppen azzal keltek vándorútra, a kinek csodás erejét hirből hallották ugyan, de őt látni is szerették volna. Ez óriások kíséretében szabadtítja ki később érdekes kalandok után a király 3 leányát is a «Hétsínyű szakállu» szörny fogságából.

Babszem Jankó csodálatos erejét nem bűbajos szerek varázsolták izmaiba, mint a török mesebeli Hamupipőkének, ki, mielőtt az embernyelő dev legyőzésére indul, kénytelen egy kemence kenyeret megenni s kazán bort kiinni, hogy vállalata kedvező sikerét biztosítsa. Nem úgy Babszem Jankó! Ő minden fegyver nélkül indul el a hétfejű sárkány tanyájára testvéreiért s a sárkánnyal birokra kél és úgy vágja a szőrűben a földhöz, hogy a hét fejéből csak egy marad ki. Hasonlóan jár vele a «Hétsínyű szakállu» is, a kit előzőleg a három óriás egyike sem birt legyőzni, pedig hatalmas buzogányát sem támadó, sem védő fegyverül nem használja, legfőlebb, s csakis egy esetben, fenyegetésre ott, midőn a kacsá-, liba-, pulykalábakon forgó várakat megállásra szólítja föl. Ellenben a török mese hőse lándsájával öli meg a devet is, meg az óriási kigyót is, mely a Smaragd Anka kis fiait akarja a fészekből elpusztítani.

Szép vonása a palócz mesének és nagyon jellemző a népünknel meglevő testvéri szeretetre vonatkozólag az is, hogy míg a török mese Hamupipőkéjét édes testvérei hagyják hálátlanul a föld alatt, midőn a szultán leányait kiszabadítja, addig Babszem Jankót nem azok, hanem hűtlen társai, az óriások, hagyják cserben.

Végre a földalatti bolyongás után mindkét mese hőset egy-egy madár viszi föl a föld színére: Hamupipőkét a perik smaragd Ankája, Babszem Jankót pedig a Griff-madár.

Röviden és futólagosan feltüntetve, ezek a két mese közötti főbb eltérések, melyekhez még az az egy is csatlakozik, hogy Hamupipőkének *a fekete és fehér bárány*nal történt esete teljesen hiányzik a palóczmeséből; de viszont e hiányzó epizód kárpótlásául meg több

oly érdekes részletet találunk emebben, mely a török eredetűben nincsen meg.

Hogy ezen alapján véve *egy* mese, hogyan lett a két nemzet közös tulajdonává, illetve melyik bírta azt előbb s mikor és hogyan került a másiknak költészetébe. — erre nézve talán nem lesz téves azon föltevés, hogy tőlünk tanulta el a török akkor, mikor 150 esztendeig úr volt Magyarországon. Mert nemzetünknek e hosszas és szomorú emlékü érintkezése a törökkel, nyújthatta a legkedvezőbb alkalmat a szellemi termékek kicserélésére s csak is ez magyarázhatja meg a rokonságot, melylyel a két egymástól távol élő nép meséiben nem ritkán találkozunk.

És hogy a főntebb röviden ismertetett mese előbb volt népünk birtokában, következtetem ezt a két nemzet azon korbéli egymáshoz való viszonyából, a midőn a spahik és a szandságbégek katonái által megszállott vidékeken a szegény magyar úgyszólván mindenben engedelmeskedni tartozott a töröknek.

Nagyon könnyen megeshetett tehát, hogy a tábori élet egyformaságát megunt katonák csöndes éjszakákon egy-egy elővezetett gyaurfogoly meséit hallgatták s azt részben s alapján véve egészen is megtanulták s átültették saját népek irodalmába. És hogy talán nem megfordítva áll a dolog, e szerény s csak következtetésen alapuló nézet mellett szól a mese palócz kiadásának szövevényesebb volta, kerekdedebb szerkezete.

Megjegyzések a török-palócz párhuzamhoz.

Dr. Katona Lajostól.

Istvánffy úr a tőle párhuzamba állított török és palócz meséhez fűzött elmélkedésében azon kérdést veti fel, «hogyan lett ezen alapján *egy* mese a két nemzet közös tulajdonává, illetve melyik bírta azt előbb, s mikor és hogyan került a másiknak költészetébe?» Feleletül azon föltevést kockáztatja meg, «hogyan tőlünk tanulta el a török akkor, mikor 150 esztendeig úr volt Magyarországon».

Mennyire nem érett még meg ily kérdéseknek kielégítő megoldására az összehasonlító mesevizsgálat mai stádiumában, azt legjobban azzal vélem megvilágíthatni, ha alább a lehető legtömörebb formában összeállítom azon motívumokat, a melyekből a fönt egybevetett mesének *az egész világon szerte szórt változatai*, az egyes részletekben elég nagy eltérésekkel, a lényeges vonásokat illetőleg azonban mindig feltűnő meg-

egyezőséggel *egy* kerek egészsze füződnek. E mese világszerte legnagyobb elterjedésnek örvendő themák egyike s Köhler Reinhold szavaival «azon ifju kalandjait beszéli el, a ki miután három királyleányt ment ki földalatti fogságukból, hűtlen testvérei vagy társai árulása következtében lenn marad egy ideig az alvilágban, s onnan (csodálatos módon) a föld színére visszakerülvén, árulóit lealczazza s a legifjabb királyleányt (már a föld alatt magának eljegyzett menyasszonyát) feleségül veszi».

E tartalomkivonatnak az összes, eddig rendelkezésünkre álló változatokból megszerkeszthető schemája a következő: szól a mese I. a hős születéséről, II. ifjúkori csinyeiről, III. az alvilágba való leszállásról (s esetleg e főkaland közvetlen vagy közvetett okáról és előzményeiről), IV. a hős társai (vagy testvéreinek) árulásáról, V. a hősnek az alvilágban végzett tetteiről, VI. a föld színére való csodálatos visszatéréséről, VII. az árulók leleplezéséről és a hős megérdemlett jutalmáról. Az I. és II. rész helyén számos ide tartozó mesében a főthémával szervesen össze nem függő és más thémáktól átkölcsönzött bevezetést találunk. Ezt alább (I.) és (II.) jelzéssel regisztráljuk.

I. A hős születése.

1. A hős természetfölötti ereje (és esetleg ezzel összefüggő óriási vagy torzalakja) természetfölötti vagy természetellenes származásának következménye. Mellékkörülmény gyanánt *a)* e *mellett*, vagy *b)* e *nélkül* is előfordul a csodagyermeknek a rendesnél jóval hosszabb időn keresztül történt szoptatása. 2. Ez utóbbinak helyét és — úgy látszik — az elvesztett eredeti bevezetését is némely, veleje szerint ide sorolandó mesében, a hősnek hosszú időn át ágyban fekvése, vagy legalább tétlen veszteglése pótolja. 3. A hős születéséről szóló jellemző bevezetés egészen hiányzik, avagy helyét a fönt (I) és (II) alá beosztott, eredetileg aligha ide tartozó, másféle bevezetés foglalja el.

1. *α)* A hős atyja *medve**) : Mélusine 1877, 160. (A), Rondallayre I, 11. (Cc¹), Mélusine 1877, 110. (Cd¹), Cosquin 1. sz. (Cd²), Visentini

*) Az idézett mesék hovávalóságának megjelölésére, a sűrű ismétlődéseknél fárasztó hosszadalmasság elkerülése végett, Krohn Károly gyakorlati eljárását némi módosítással követve, az alábbi rövidítéseket használok: A = baszk, B = kelta, C = román, D = germán, E = szláv, F = litván, G = görög, Gy = örmény, H = perzsa, J = hindu, K = sémi, L = kaukázusi (avar), M = ural-altáji, N = kelet-ázsiai, O = oceániai, P = afrikai, Q = régi egyiptomi, R = amerikai indián, S = sarkvidéki. Ba = ír, Bb = walesi (kymri), Bc = gaél, Bd = breton; Ca = portugál, Cb = spanyol, Cc = katalán, Cd = francia, Ce = ladin, Cf = olasz, Cg = rumán; Da = angol, Db = hollandi, Dc = német (aln. és frizzel együtt), Dd = dán és norvég, De = svéd; Ea = orosz, Eb = cseh-morva-tót, Ec = lengyel.

32. sz. (Cf¹), Schneller 189. (Cf²), Colshorn 5. sz. (De¹): Strackerjahn II, 326. (De²), Haupt-Schmaler II, 169. (Ed¹), Afanaszjeff VI. 11. (Ea¹), Erman-féle Archiv XXII, 590. és 608. (Ea²), Vuk 1. sz. (Ef¹), Hahn 75. sz. (G¹), Prym-Socin II, 258. (K = mezopotámiai), Schiefner 2. sz. (L = kaukazusi avar), Leitner III. 12. (J¹).

α') A hőst egy *nöstény-medve* szoptatja: Deulin II, 1. (Cd³), Pröhle II, 29. sz. (De³), Archiv f. slav. Philol. V, 31. (Ef²).

α'') A hősnek csak *neve* emlékeztet *medvétől* való származására: Sébillot, Lit. or. 81. (Cd⁴), Birlinger 350. (De⁴).

β) A hős anyja *kancza*: Arany L. 202. (Ma¹), Nyelvőr II, 370 (Ma²).

β') A hőst egy *kancza* szoptatja: Coelho 22. sz. (Ca¹), Archiv f. slav. Philol. V, 29 (Ef³).

γ) A hős anyja *juh*: Nyelvőr VII, 37 (Ma³), Erdélyi, Népd. és mond. III, 17. sz. (Ma⁴).

δ) A hős anyja *tehén*: Siddhi Kür (Jülg) 3. sz. (J² = hindu forrásból merített kalmük mese).

δ') A más tárgykörbe tartozó mesének hőse egy *tehéntől* kapott esodaabroszszal varázsolja elő magának táplálékát: Krauss 139. sz. (Ef⁴).

ε) A hős szoptató dajkája egy *kanczaszamárr*: Schneller 39. sz. (Cf³).

ζ) A hős egy az erdőben eltévedt vadásznak és *Tapiotar* erdei istennőnek a fia. Az egyoldalról emberi és a másíkról emberfölötti két félnek házassága itt is erőszakos természetű, de ellentétben az α) alatt elsorolt mesékkel, itt a férfi a passiv és a nő az erőszakosan fellépő fél, holott amazokban rendesen az erdőben járkáló védtelen nők esnek az erőszakos him medve hatalmába. Nagyon valószínű különben, hogy Tapiotar alakja mögött is az északi erdők leghatalmasabb vadja, a *medve* rejlik, csak hogy ez egyszer nem a him, hanem a *nöstény* medve. (Nem lehetetlen, hogy mindezen, medvéktől származó hősöket szerepeltető mesék a régi görögöknél hajdan élt s a vogulok- és ainoknál még ma is fellelhető, tehát elég táv idő- és térbeli határok közt mozgó *medvetiszteletre* vonatkoznak, a melyben ugyan lehet, de azért nem kell éppen mindjárt és mindenütt az illető törzs *totemjének* elhomályosult, sőt helyenkint teljesen el is kallódott kultuszára utaló nyomot látnunk: habár viszont az sem tagadható, hogy egyes esetekben csakugyan a tiszteletben tartott állattól való származás még élő, vagy már kihalt hite szolgálhat,

Ed = vend. Ef = délszláv; Ma = magyar. Mb = finn. stb. Az egyes népeknél előforduló változatok arabs számokkal jelölve, pl. Cd¹, Cd², Cd³, stb.

a mint szolgált és szolgál még ma is ilyféle kultusz alapjául. Legtöbbször azonban, kivált pedig ott, a hol a még tudatos tetemre egyéb csálhatatlan jelek nem mutatnak, elég lesz a mesénkben előforduló vagy ahhoz hasonló képzetek kiinduló pontját azon általános primitív-emberi következtetésben keresnünk, a mely az emberre nézve félelmes vadak emberfölötti erejét az ily vadakkal is győzelmesen küzdő, tehát kivételes erejű emberekre, vagyis hősökre átruházván, e rendkívüli erő és az állat fölött kimagasló értelmi felsőbbség szerencsés találkozásának forrását az egyfelől emberi, más részről állati származásban véli föllelni.)

Rudbeck (Salmelainen) I, 18 = Schreck-féle ném. ford. 3. sz. (Mb¹). [Rudbeck I, 13. (Mb²) csak az előbbinek kevésbé eltérő változata, a melyben Tapiotar helyett egy névtelen «metsän impi» = erdei nympa szerepel.]. Cosquin 52. sz. (Cd⁵) meséjében a hős *erdőben talált telencz*. V. ö. Grimm 166. sz. (Dc⁵), a hol a hőst két éves korában anyjával együtt elrabolják s egy *erdőbe* hurczolják a haramiák, a kik között felnevekedik.

η) *Tojásból* kel ki és szörnyalakú a hős: Asbjörnsen, Tales of the Fjeld 48 (Dd¹).

θ) Gyermektelen és gyermekre áhítózó kovács *vasból kovácsolt* fia: Haltrich 16. sz. meséjében (Dc⁶).

ι) *Babszemből* születik a gyermektelen asszony kívánságára Istvánffy úr fent idézett palócz meséjében (Ma⁵), a mely mintegy átmenetül szolgál e témától a többi, folytatásában más kalandokat tartalmazó Babszem Jankó-meséhez, épp úgy, a mint a Kunoss török meséje meg bevezetésében a Hamupipókének meséinktől egészen idegen témájával érintkezik.

κ) Az *ördög ajándéka* a gyermektelen szülők kívánságára: Cosquin 14. sz. (Cd⁶).

λ) Egy szegény özvegy asszonynak és a nála beszállásolt *kilencz katonának* a fia: Merényi, Sajóv. népm. II, 3. sz. (Ma⁶).

A *hosszas szoptatás* mellékkörülménye*) megvan a csodálatos erő 1. alatti főoka mellett:

a) 2×7 évig: Ma¹, Ma⁴; 3×7 évig: Ma³.

b) e főok *nélkül*: Schleicher 128 (F¹) 12 évig; Waldau 346 (Eb¹) 18 évig; Arch. f. slav. Philol. V, 27 (Ef⁵) 3×7 évig; Grimm III, 160 (Dc⁷); Kuhn-Schwartz 360 (Dc⁸); Haltrich 17. sz. (Dc⁹) a gyermekét 7 évig ember alakjában és 7 évig tehén alakjában ápoló édesanyjától;

*) L. Köhler Reinholdnak erre vonatkozó megjegyzését a Jahrb. f. roman. u. engl. Lit. VII (1866), 25. lapján.

Ausland 1856, 692. (Cg¹). Egy óriás (sic!) szoptatja a csodagyermeket: Grimm 90. sz. (Dc¹⁰).

2. A hosszas szoptatás (és részben ezzel együtt járó természetfölötti származás) helyett a csodálatos erő forrásául a hősnek hosszas tétlensége tekinthető:

a) A hős 18 évig hever *ágyában*: Cosquin 46. sz. (Cd⁷), e mesének egy változatában (Cd⁸) pedig 15 évig.

b) 19 évig kuksol a tüzhely melletti *hamuban*: Kennedy I, 23 (Ba¹). (Ide tartozónak tekinthetjük az Istvánffy úrtól idézett török Hamupipókéét is, a mennyiben az ő nevében is tán ilyenféle elmosódott emlék sejthető. Különben a hosszú időn át gyanút nem keltve s rejtekben gyülemelő csodálatos erő, a mely hirtelen tör elő s válik a sokaig különbekül szereplő idősb testvérek vagy társak megszégyenítése- s olykor vesztére, úgyszólván valamennyi mesehősnek közös és legelemibb vonása.)

c) Hosszas *henyélés* után ébred erejének tudatára a hős: Grimm III, 341 (egy orosz hősénekre való utalás = Ea³); Sébillot II, 26. sz. (Cd⁹).

3. Az eddig említett bevezetéseket vagy egészen másfelék pótolják az ide tartozó mesék egy jó részénél, míg ismét másoknál minden bevezetés teljes hiánya mellett, a hős egyszerre mint már egészen fejlett ifjú lép a színtérre, s a mese mindjárt az e téma magvául tekinthető főkalddal, vagy legalább annak legközelebbi előzményeivel kezdődik. A másféle bevezetésű mesék csak további részeik miatt tartozván ide, csupán ezeknek a maguk során leendő főlemlítésénél jöhetnek figyelembe: a minden bevezetés nélkülieket pedig, minthogy többnyire a fönti schema III. pontjával kezdődnek, szintén majd csak ennek taglalása közben kell megemlítenünk.

(Folytatása következik.)

Finnországi tanulmányutam.

Jelentés *Vikár Bélától*.

Rég óta érlelődött bennem az a szándék, hogy Reguly, Hunfalvy, Budenz és Szinnyey példáját követve, ellátogassak finn rokonainkhoz.

Czélom vala egyrészt a finn nyelv ismeretének azon mértékét, melyre könyvekből szert tehettem, magával a finn néppel való érintkezés útján följújtani, kiegészíteni s megszilárdítani, másrészt pedig a rendkívül gazdag és érdekes finn ethnographia körül tájékozást szerezni.

Mind a kettő actualissá vált reám nézve akkor, midőn a finn nemzeti eposnak, az úgynevezett Kalevalának fordítására eltökéltem magamat.

Szükségesnek látszott ugyanis, hogy egészen alaposan megismerkedjem a Kalevala nyelvével, mely nem az irodalom, hanem a nép nyelve, s hogy bővebb bepillantást nyerjek a finn ethnographiába, melynek ismerete nélkül a Kalevala számos helye a nyelvi nehézségek elhárítása után is megoldhatatlan rejtvény marad. Azt véltem tehát, legcélszerűbb lesz e végre mindenekelőtt a finnség lakta területnek olyan pontjait keresnem föl, a hol még kilátásom lehetett az epikai költés maradványait, és így a Kalevala nyelvanyagának bizonyos részét is megtalálni, és csak azután költözni át a finn fővárosba, hogy ott az egyetemi hallgatók néprajzi gyűjteményének tanulásával foglalkozzam. Méltán érdekelt kiválókép a Kalevala zenéje s általában a finn népzene a magyarral való hasonlítás, különösen az összehasonlító metrika szempontjából.

Mindezeknél fogva legelső tartózkodásom helyéül finn területen a Ladoga északi partján levő Szortavala nevű kis finn várost jelöltem ki, mint a melynek vidékét *Krohn* is a Kalevaláról írt művében a legjobb lelőhelyek közé sorolja, s a hol tisztességes existenciára is mód kínálkozik.

Mult évi jul. 20-án indultam útnak feleségemmel együtt, a ki társul szegődött hozzám és legfőbb segédem volt egész vállalatomban.

Szent-Pétervárott csak néhány napig időzve s onnét a legkedvezőbb benyomásokot vivén magunkkal, siettünk folytatni utunkat, s a kényelmes finn gőzhajó a Ladoga «tengeren» át másfél nap alatt Szortaválába vitt bennünket.

Mondhatom, nem minden megilletődés nélkül léptem a finn partra. Éreztem, hogy klasszikus talajon állok, az egyedüli helyen Európában, a hol az epos napja még nem tűnt le, a hol az ősi mythos remek költészete még él a nép ajkán, a hol még szól az ének a felhők felett uralkodó öreg istenről: Ukóóról, Väjnämöjnenről, az örök dalmesterről, Ilmarinenről, az ég kovácsáról s a régi néphit többi hőseiről. Tudtam, hogy a legdalosabb ország földjére lépek, és szinte vártam, hogy a legelső ember, a kivel találkozom, egy kanneljátszó öreg énekes lesz. E helyen azonban elegans úri népet találtunk a hajó előtt, közte Suomalainen Károlyt, a jeles finn író, kivel névről már kölcsönösen ismerősök voltunk, minthogy az ő novellái közül egy-kettőt én fordítottam volt magyarrá. Suomalainen úr a legbarátságosabban fogadott, és nem kimélt semmi fáradságot, hogy a kised városkában, a hol jövetelünkre nem számí-

tottak, lakást kerítsen számunkra. Ez másfél nap alatt, míg mi a hajón huzódtunk meg, csakugyan sikerült is.

Az első hetek természetesen azzal teltek el, hogy az irodalmi nyelv gyakorlatába, melybe itt már egy kis tájszín vegyül, annyira-mennyire belejőjjenek. A városka értelmisége jobbára az ottani két mintaszerű tanítóképző intézet lectoraiból állván, a nyári szünet miatt még nem volt egészen együtt, de az otthon talált kisebb rész is mindjárt meggyőződött arról, hogy helyesen választottam tartózkodásom helyéül Szortavalát.

Finnországban az ily seminariumok lectorai mind középiskolai tanárokkul minősített, feladatuk magaslatán álló egyének, tudomány és művelődés zászlóvivői, kik nemcsak jeles néptanítókat nevelnek, hanem magával a néppel is sűrűn s a legáldásosabban érintkezve, a nép nyelvét s élete módját is rendszerint jól ismerik. A szortavalai két seminarium lectorai közt ebben a tekintetben első helyen áll magister *Forsström* Oszkár úr, a történet lectora s a finn ethnographiának is egyik legalaposabb és leglelkesebb művelője. Ő csak augusztusban érkezett vissza ide s azon túl egy hónapnál tovább az ő szíves vendégszeretetét és támogatását élveztük. A szortavalai múzeumot, melyet ő alapított és igazgat, vezetésével többször behatóan megismerlém, s általában a finn ethnographia terén eszközölt buvárlataimban és gyűjtéseimben számtalanszor éltem az ő avatott segítségével. Ezen kívül sikerült megszerez-nem ígéretét, hogy társaságunk lapjait a finn néprajz körébe vágó dolgozataival támogatni fogja.

Nem hagyhatom itt még említés nélkül magister *Relander* urat, a ki szintén egész önfeláldozással tett meg mindent, hogy ottlétem mennél gyümölcsözőbbé váljék. A finn népköltészet hagyományai s kivált a kalevalai runók kutatása körül nála jobb kalauzt nem is kívánhattam volna.

Miután Szortavalában egy kissé megmelegedtünk, s a pár heti gyakorlat elégséges volt arra, hogy ne csak magamat megértessem (mert ez már kezdettől fogva könnyen ment), hanem másokat is megértsek (a mi eleinte nagyon nehéz volt), idején valónak láttam, hogy a vidék felé forduljak vizsgálódásaimmal. Jó alkalmul kínálkozott erre a Pitkäranta városába hirdetett rendes augusztusi népünnep, ahol évenként messze tájról összesereglik a finn lakosság és így módomban lesz egy helyen különböző tájszólásokat hallani, népviseleteket látni s a néplélek nyilvánulásait multság közben megfigyelni.

Szortavalából egész társaság kerekedett föl erre az alkalomra. A kis finn gőzhajó a Ladogának egy hosszú, keskeny öblén haladt velünk, mely jobbról és balról sziklás, de mégis erdő fődte hegyeivel, számtalan

apró szigetével és vízszorulatával a legkövetelőbb sportutazó érdeklődését is le tudta volna kötni.

Néhány órai hajókázás után célhoz értünk. A népünnep egy erdő-tisztáson, mely be volt kerítve, több ezer résztvevővel csakhamar elkezdődött, és én egész nap a legsajátszerűbb látványok egyikében gyönyörködhettem. Ez a nép csakugyan inkább ünnepelni, mintsem mulatni látszott. Meghallgatta a tanító előadását, mely a szeszese italok és a mértéktelen dohányzás ellen vala irányozva s a hazafiságot, nemzetiséget és művelődést kötötte lelkére a népnek; azután élvezetet talált az énekar előadásában és egy jótékonycélú sorsolásban; pálinka és sör helyett ivott limonádét, az öregebbje nézte a fiatalok kedvteléseit, és jól mulatott mindenik, habár egyik sem árulta el, hogy mulat. A finn ember a nevetést nem tartja komoly férfihoz illőnek. Még az apró népség is, mely a cölöpöt mászta, futott és ugrált, korpával kitömött zsákokat vagdalt egymás fejéhez a bakon, hogy melyik üti le a másikat stb., mindezt oly phlegmával tette, mintha nem is ő rá tartoznék a dolog.

A mai népviseletről ezen a vidéken nincs mit szólanom. A nemzeti bélyeg teljesen lefoszlott arról, s a házi készítményű öltözködarabok helyét a gyáripár olcsóbb termékei foglalták el. Egyébiránt így van ez Finnország legnagyobb részében; a régi népviselet módjait jobbadán már csak a finn múzeumok őrzik.

Figyelemre méltó azonban az itteni vidék nyelve. Szortaválához képest, ahol a Kalevala nyelvéhez legközelebb álló dialektus járja, itt már annyira eltérő jelenségekre akadtam, hogy szortaválai tolmács nélkül cserben hagyott volna finn tudományom. Ez a nyelvhatár ugyanis némileg átmenet a finn karjalai dialektusból, melyhez Szortavala is tartozik. a keleti finn nyelvjárásba, melynek végső ága a vepsz nyelv Oroszország északnyugati pontjain.

A pitkärantai tanulságos kirándulást csakhamar egy másik követte mag. Relanderrel Rautlahti, mely szintén a Ladogához, illetőleg annak említett öbléhez közel, Szortavala és Pitkäranta közt elterülő kisded falu. Itt él e hajdan híres dalvidéknek ma már utolsó énekese, a 86 esztendősen Ontrei Vanninen, vagy ismertebb orosz nevén Borissa. Hogy hozzá eljussunk, ismét hajóra kelle ülnünk s az előbb leírtam útnak Läsckelä állomásig terjedő részét megtennünk.

Läsckelä faluban Bergroth mérnök úr kimerítő villás reggeli után még azzal is megtisztelt, hogy a falu molnárát, Jahka Mujunent és egy napszámost, Jivana Bogdanoffot berendelve magához, a finn nemzeti hangszeren, a kedves hangu kannelen lejátszatta velük összes műsorukat,

mely azonban igen egyoldalú volt, a mennyiben csupa tánczdarabokból, még pedig többnyire orosz eredetűekből állott.

Hogy tánczot is lássak, Bergroth úr a cselédséggel s egy-két meghívottal kis házi bál-félét rögtönzött. Először az orosz priszakkát járták, mely itt legjobban el van terjedve. Azután a nehezebb «ristitanssi» (kereszt-táncz) következett, mely nemzeti tánczuk. Ebben sok van a mi csárdásunkból: kettesével ropják ezt is, s a legény előbb mintegy üzőbe veszi a leányt, majd elfogja, megpörgeti (de csak egy oldalra) és megint elválnak egymástól. A fő feladat a legény lábain nyugszik, melyek a legváltozatosabb vonalakat írják le nagy élénkséggel, mialatt a leány csendesen mozog előre-hátra s mindig ugyanazt az egyszerű lépést alkalmazza. Egyik bravourja ennek a táncznak az, hogy a legény gyors mozgás közben egyszerre csak leguggol s megint felugrik, és így tovább; jó tánczos legyen, a kin ez a nehéz, de izetlen torna meg nem bosszulja magát.

Läszkelüből még rövid kociút volt hátra az öreg Borissa falujáig. Az öreget nem értük otthon, kinn volt a Kadoga öble mellett hálót javígtatva. Menye s apró unokái szívesen fogadtak bennünket magister Relander ismeretsége révén. A menyecske mindjárt theafőzéshez látott a számovárral, az egyik kis fiu pedig azalatt az öreg után járt és hamarosan haza is hozta. Megtheáztunk vele s aztán fölkértük, hogy énekeljen. Az öreg szívesen rá is állott. Azonban emlékezete, nyilván a kor miatt, már meglehetősen zavaros. Összekever némely kalevalai runók változatait balladák és népdalok részleteivel, sőt különböző epikai dallamokat is egybeolvaszt énekében; s akárhányszor ismétli, mindig más alakba verődnek emléke töredékei, mint valamely kaleidoskop darabjai. Annál jobban emlékszik a varázsigékre s lakodalmi dalokra, minthogy fiatalabb korában messze földön félelmes «tietäjä» (tkp. «tudó») vagyis táltos, varázsló hírének örvendett, és nem történt házasság vagy esküvő, betegség vagy más efféle fontosabb esemény az ő megkérdezése, javallata és részvétele nélkül, a miért magától értődőleg kijárt neki a bére, úgy hogy az öreg tisztességes vagyonra tett szert táltosi tudományából. Maga még ma is szentül meg van győződve bűvigéinek ható erejéről. Jóllehet buzgón eljár a templomba, vallásos fogalmai még nagyon át vannak hatva a régi hagyományoktól. Ha megkérdezzük tőle, hogy mi által lett foganatja az ő ráolvasásainak, komolyan feleli:

Mie liikun Ukon väellä,
Jumalan väellä.
Väellä vanhan Väinämöisen —

azaz: Ukko népe mozgat engem,
 Isten népe,
 Öreg Väjnämöjnen népe.

Varázsló- és énektudománya családi örökségül szállott reá. Egyik őséről, a ki hét emberöltő előtt élt s a Vanninenek közül elsőnek telepedett le itt Rautlahtiban, ma is sokat tud a hagyomány mint híres-neves bűbájosról, a ki mesterségét Lappországbán tanulta, mely a finn népköltészetben s ma is az orosz vallásu finnek hite szerint mindenkor a leghíresebb táltosok hazája volt. A Vanninen család későbbi sarjai között is mindig akadt egy-egy, a ki átvette s megőrizte az ősi traditiót, s így jutott az legvégül az utolsó epigonra, Borissára. Neki már nincs e részben örököse. Fia s unokái-, valamint ezen a vidéken általában az ifjabb nemzedék előtt — még az orosz hitűeknél is, a kik pedig legtovább fentartották a régi traditiókat — az öregek dal- és varázstudománya már csak holt betű, mert a hit vonzó ereje kiveszett belőle. Örömet hallgatják, de már nem igen tartják érdemesnek a megtanulásra, másfelől pedig a papok intő szava is visszatartja őket. Mindazáltal még a fiatalabbak közül is, a kik természetesen mind írás-olvasás értő emberek — mert hiszen a finn törvény ezt a házasságkötés föltételévé teszi — találkozok nem egy, kinek költői lelke felfogja e csodás illatu virágait a naiv hajdannak, ki az iskolában tanítója által eszmél a Kalevala és Kanteletar becsére s a ki aztán egész szenvedélylyel adja magát eme runók tanulására könyvekből és gyűjtésére szóhagyomány útján, a hol csak hozzáferhet. Megesik, hogy öreg énekesek a gyűjtőt, ha nem éri be a tőlük kapott anyaggal, ilyen az iskola emlőjén növekedett dalmesterhez utasítják.

A runók előadásának régi módja, mely ma már csak kevés helyen maradt fenn, röviden a következő.

A dalos (laulaja) meg a kísérő (säistäjä) szembeülnek egymással; a dalos elkezdi a runót énekelni s a kísérő a sor végén a harmadik vagy negyedik ütemnél belevegyül az énekbe s aztán ugyanazt a sort együtt ismétlik; a következő sort megint a dalos kezdi rá, a kísérő ismét csatlakozik a dalhoz és így tovább. A melodia sohasem hosszabb, mint két soros. Éneklés közben felváltva és félig fölemelkedve hajlonganak egymás felé. Néha egy harmadik közreműködő egészíti ki a kart a kannel húrjait pengetve. Így adják elő a kalevalai s általában az epikai runókat ma is ott, a hol az ősi költészet maradványai még legjobban megvannak: a finn Karjala északibb részeiben s az orosz Karjalában, a Ladogától északra és északkeletre eső területen.

Borissa már nem is emlékezik erre a módra; de mégis megvan

ennek mintegy öntudatlan emléke az ő előadásában, valamint másokéban is, kik az ő módja szerint énekelnek. Ő t. i. mind a három szereplőt (a dalost, kísérőt és a kannelest) *egymaga* személyesíti olyképen, hogy minden sort *kétszer* dalol és hozzá pengeti kannelót.

Számos epikai dallamunk van, mindenik egyszerű s nem terjed tovább két sornál. A finn népdalok nagyobbára szintén a Kalevala formájában, tehát tulajdonképen nem dal-, hanem epikai formában vannak írva. Ez annak a jele, hogy a finn népköltés inkább az elbeszélő irány felé hajlik, ellentétben a mienkkel, a hol a lyrai elem vált az epikai fölött uralkodóvá. Ott tehát a népdal is az epos ruháját ölti magára, míg nálunk az elbeszélő költészet is a dal köntösében jelenik meg. A finnek illetően epikai formájú dalai zenéjük szerint is mind a kalevalai runókat követik, ugyanazon dallamokra mennek, úgy hogy tulajdonképi dalzenéjüket csak olyan népdalaik- vagy balladáikból ismerhetjük meg, a melyek külső szerkezetükre nézve a mieinkével egyezők, vagyis caesurás ütemekre oszlanak.

Ha nem daloltatjuk, hanem mondatoltatjuk a szöveget, az igazi énekes könnyen megakad. Ezt Borissánál, valamint későbbi közlőimnél is igen sokszor volt alkalmam tapasztalni. Minthogy azonban a runóknak minden sorát kétszer dalolják, a mondatolásra nem szorul az olyan gyűjtő, ki a nyelvben kellőképen jártas, mert elég ideje van a vontatott epikai recitativo mellett a szöveg följegyzésére. Ha mégis tollba mondatjuk az ének-előadás után már leírt szöveget, azonnal észreveszszük, mennyire eltér a mondatolt szöveg az énekeltől. Míg az ének-előadásban a runók régi nyelve s pontos metruma változatlanul marad, mondatolás közben a közlő rendszerint érvényesíti saját mai dialektusának szabályait, tekintet nélkül a verstani alakra, úgy hogy az utóbbi nagyon sok helyt megromlik. Így pl. — hogy csak egy példát idézzek — az ének-előadás szerint:

«Paasia pakottamahan,
Kiviä kivistämähän» ;

(a. m. «sziklákat kényszeríteni, köveket kinzani») a mondatolásban pedig:

«Poasi pakottamä,
Kivi kivistämä» —

ahol már a verstani szerkezet — a 4 trochaeus — teljesen meg van romolva.

Borissával nem végezhetvén oly rövideden, berendeltem magamhoz a városba többször és följegyeztem tőle azt a keveset, a mivel az öreg szolgálhatott.

A szortavalai kerületből ezután északabbra, Suistamo kerületbe

látogattam el. most már egyedül. Ide meghívásom volt Jalovaara faluba Kaksonen nevű módos, művelt gazdaemberhez.

Útba ejtettem egy kis kerülővel, melyre Vigelius nevű egyet. hallgató véletlenül hozzám csatlakozott, Latvasyrjä községet is az ottani ösmert jó énekes kedvéért, őt azonban hiába kerestettük. Csak a vendéglős napától, egy töpörödött 80 éves anyókatól kaptam egy pásztordalt és lakodalmi runót. Ez az anyóka még soha senkinek se dalolt, és most, mikor nagynehezen, sok könyörgéssel rávettem, könnyhullatás közt fakadt ki ajkain a régi ének.

Ugyanitt egy falubeli asszonytól sirató verset akartunk följegyezni. A mint ismételtettünk vele néhány mondatot az elején, s látta, hogy szavai csakugyan írásba vannak foglalva, ettől úgy megijedt, hogy sietve ott hagyott a faképnél.

Sokan abbeli félelmükben, hogy baj lesz a dologból, egyszerűen eltagadják ének- vagy ráolvasó tudományukat. E félelem az egyház és a hatóságok részéről jött gyakori üldözések emlékére s amaz igen elterjedt fölfogásra vezethető vissza, mely szerint a régi vallás személyeinek vagy tárgyainak pusztá említése is bűn. Az ilyenektől természetesen csak a legnagyobb furfanggal, vagy sehogysem lehet közléseket kapni. A legtöbb énektudó azonban már hozzá van szokva az úri nép látogatásaihoz, és közlékeny is iránta, mert a finn gyűjtők mindenütt megfordulnak, úgy hogy a nép kereskedőknek tartja őket és nem is hívja másképp, mint ezzel a névvel: *virsi-saksa* (tkp. verses *német*; azaz: verskereskedő).

Már egészen beesteledett volt, mire Latvasyrjä falut elhagyhattuk. Késő éjjel érkeztünk a jalovaarai uton Suistamo egyházközséghez közel eső Laitioiset faluba, hogy egy ismerős gazda — Höpgrén úr — szívesen várt vacsorával és éjszakai szállással. Itt másnap reggel egy fiatal menyecske — Mikolajevna Leviäinen — azzal lepett meg, hogy *tiszteletünkre* sirató verset mondott, melyet több hasonlóval és egy érdekes «szerelmi dallal» együtt föl is jegyeztem.

A sirató énekek leírása vajmi nehéz, mert a közlő többnyire bizonyos megállapodott phrasiskészletből rögtönözve állít össze mindig más meg más egészet, a melynek ismétlésére aztán képtelen; minthogy pedig valósággal zokog hozzá vagy legjobb esetben síró hangon adja elé, annál fogva egyszeri hallásra igen sok hézag marad. Itt a phonograph igazi áldás lett volna; hiányában úgy segitettem magamon, hogy az ilyeneket mindig másodmagammal irtam s azután összevetettük jegyzeteinket.

Maga ez a szokás az orosz népeletből került a finnekhez, és náluk már kiveszőben is van; de régi voltára vall, hogy már itt is uralkodik az alliterációnak az a művészi faja, mely a Kalevalát s általában a finn-ugor népköltészetet jellemzi, és hogy a nyelv egyaránt eltér egy a költői maradványok nyelvétől, mint a köznyelvtől.

Jalovaarai tartózkodásom gyümölcsözőbbé vált, mintsem az előzmények után reméltem volna. Kaksonen gazda urias lakában nemcsak páratlan vendégszeretetet, hanem az ottani tájszóláson kívül az irodalmi nyelvben szintén járatos háznépet is leltem. A kik gyűjtéseim körül mind a legszívesebben jártak kezemre. Fölhajtottunk a faluban és vidékén minden embert, a ki csak valami runó-részletet, dalt vagy varázsigét tudott. Hivatlan is jöttek elegenden.

Néhány kalevalai változat, egy csomó népdal és ráolvasás gazdagította itt gyűjteményemet. Különösen a ráolvasások teljessége, művészi alakja (mely a Kalevaláéval egészen azonos) s a bennük rejlő dús mythosi tartalom igazán elbűvölt és bőven jutalmazott fáradságomért. Nálunk és másutt is Finnországon kívül sokan kétségbe vonták, — mert a külföld részéről eddig senki sem ellenőrizte a finn gyűjtők munkáját helyszíni tanulmányokkal — hogy a finn népköltészetnek ama hagyományai, melyekben a tartalom gazdagságát és a forma bevégeztségét egyaránt méltán csodáljuk, úgy a mint nyomtatásban megvannak, valóban mind egy szálig népi talajon termettek-e, vagy pedig többé-kevésbé csinált virágok. Örömmel győződtem meg most ennek a gyanunak alaptalanságáról. A finn népköltés termékei tartalmilag és alakilag valósággal olyan classicusak, minőkül a megjelent gyűjteményekből ismerjük. Kiadásukban csak némely szerkesztési szempontok érvényesültek: ki kellett választani a számtalan variáns közül a legteljesebbeket vagy szebbeket, helyre kellett állítani a külön vidékekről való, de tartalmilag összetartozó variánsok közt a kapcsolatot és ennek folyományaképp a hangtani különbségeket megszüntetni stb. Az átírás nyelvül legjobban illett az a dialectus, mely a legteljesebb variánsokat tartotta fenn, s a melynek területe minden valószínűség szerint bölcsőjéül szolgált e nagyszerű népnyelvi hagyományok költői feldolgozásának, vagyis a finn karjalai runók nyelve: annak a tájnyelvnek, a melylyel ekkor foglalkoztam, egy régibb stadiuma.

Mig én Jalovaarában gyűjteményem szaporításán törtem magamat, Kaksonen uram szolgálja elgyalogolt Kokkari faluba, innen egész napi járóföldre, hogy meghívja hozzám a suistamói kerület leghíresebb dalnokait, a két Šemejka-testvért.

A Šemejka (finn nevén Vaano) család szintén azok közé tartozik, melyekben az énektudomány örökségként maradt fenn. Az a rész, melyet

egy-egy ilyen «tudó» család az ősi örökségből kapott, természetesen az utódok képessége szerint valamint egyrésről megnővekedhetett másoktól való hozzászerzés — tanulás — útján, szintugy elégséges fentartó erő hiányában (mint Borissánál) meg is fogyatkozhatott, sőt végkép el is vesztetett, vagy akár különféle utakon-módokon idegen családokra is átszállhatott. S e közben mindegyik család rányomta saját bélyegét a maga osztályrészére, úgy hogy ennek közforgalomba került elemei legtöbbször rávallanak eredeti gazdájukra, mint pénzdarab a korabeli uralkodóra. Ezekből a tudó családok és a nép közt így elosztott részekből még ma is egészen biztosan újra össze lehetne gyűjteni a finn ősköltészet egészét vagy legalább túlnyomó nagy részét, ha már ezt a finn gyűjtők hosszú évtizedeken át a leglelkiismeretesebb gondnal meg nem tették volna. Ő utánok ujat már nem is igen találhatunk, hanem be kell érünk a nyomaikban való tarlózással.

A Šemejka-testvérek közül csupán a fiatalabbik, a 75 éves fél-szemű Šemejka Péter jött el hozzám. Bátyja, kivel együtt szokott énekelni, sürgős nyári munkája miatt nem jöhetett. Péter apó is csak azért hajolt meghívásomra, mert követünk megmondotta neki, hogy külső-oroszági ember kívánja hallani. Az egész napi gyaloglás nem meritette ki a délczeg, öles termetű öreget. Kérdésemre, hogy hozzáfoghat-e azonnal az énekléshez, így felelt: «Én akár három napig eldalolok egyfolytában, csak te győzd a könyvedbe írni.»

Igen szép kalevalai változatokat, számos bűvölő igét és vadászalt jegyeztem föl Šemejkatól, még pedig majd minden darabot két alakban: először az ének nyelvén, másodsor mondatolás útján, hogy a külömb-séget megállapíthassam.

Ezzel itteni gyűjtésem be volt fejezve. A szeretetreméltó öreg énekes nagyon hitt, hogy látogassam meg lakóhelyén. S én azzal az ígérettel váltam is el tőle, hogy fölkeresem, ha Ukko még egyszer ide segít.

Jalovaarai expeditiómnak egyik érdekes mozzanata volt a Kaksonen urammal Uuksu faluba tett kirándulás. Ez a falu Jalovaarától mintegy 5 óra járás gyalog. Az út erdőkön, mocsarakon és tavakon keresztül visz odáig. Erdő szegélyezte gyönyörű kis tó körül szétszórtnak terülnek el a falu házai. Rég elmúlt idők tanuja mindjárt az, melyet legközelebb érünk. Fелеmeletes faépület, melynek homloka délre néz. Jobbról a ház sarkához tetemes ól van hozzáragasztva. Fölmegyünk a lépcsőn. Az ajtó rethesz alatt áll, de kopogtatásunkra csakhamar föltárul. Szemügyre vesszük az épület belsejét. A bejárattal szemben tágas előtér fogad, melynek jobboldali sarkát mennyezetes ágy foglalja el. Ehhez közel egy alacsony ajtó az ólba nyílik, hol egy kis sertésfalka élénk rőfögéssel köszönt.

Odébb, szintén jobb kézről, magas ajtón az éléstárba nyithatunk, honnét a padlásra van feljárás. Bal felől, szemközt az éléstár ajtajával, félig nyitott ajó van: ez szolgál a szobába. Ide belépve, jobb oldalt a kemencét látjuk, rajta nyílt tűzhely, s e fölött a tetőbe vágva egy csapóval zárható kerek nyílás, a füstlyuk (reppünü), melyen át a felszálló füst utat talál a kéménybe. A szoba ki van pallózva, mint a legutolsó finn kunyhóban is kivétel nélkül; a falak és a tető, valamint az alatta egymást keresztező gerendák a százados füsttől fénylő fekete színben tündökölnek. Ez a szín a «savutupa» (füstös ház) földszé s büszkesége. A kemence déli részéhez lócza, vagy inkább hosszukás láda támaszkodik; ha födelét fölemeljük, lépcső áll előttünk, mely a szintén több részre osztott földszintre vezet le, hol az istállók és a háztartás nagyobb eszközei (käsikivi = kézi kő, azaz: kézi malom stb.) vannak elhelyezve. Az ajtóval szemközt, a főfal előtt, áll a primitív asztal: a főfalnak baloldali szögletében pedig az «obraz» (szent kép). Úgy a fő-, valamint a jobb- és baloldali mellékfalak hosszában pad vonul végig. Az obraz alatt van a tiszteleti hely, ide ültetik a vendéget. Ágy a szobában nincs: a háznép alvó helye a padlat, nyáron a künn levő mennyezetes ágyba is jut egy-két családtag. A jobboldali mellékfal előtt egy alacsonyabb keresztgerendáról bölcső lóg alá, benne kis gyermek ringatózik. A főfal ablakai már üvegesek, de világosan meglátszik rajtuk, hogy csak nemrég alakultak át ilyenekké: a baloldali mellékfalban még ugynevezett futóablak (juoksu-ikkuna) van, mely eredetileg nem más, mint a falba vágott mélyedésbe, valamint a négyszögű ablaknyílás elé tolható egyszerű fatábla, itt azonban már ez is üveggel látva el. Ez a futó ablak a maga eredeti alakjában épügy, mint az egész épületnek, jobban mondvá épületcsoportnak *erősségszerű* jellege igen régi. A múlt századok háborús napjaiban jó szolgálatot tett az illetén építésmód: együtt volt a családnak ugyszólván minden szükséglete s ingó értéke: az ablakot csak annyira kellett betolni, hogy a nyíl vagy a golyó kirepülhessen a nyíláson; a portyázó ellenséget biztosan célba lehetett venni, s annak az ilyen épületek mint megannyi kis vár ellen mindig külön harczot kellett vívnia, mi aránylag túlságos áldozattal járt.

Ma már ehhez hasonló ház csupán itt Uuksu faluban, de a vidéken sehol, csak az innen északra eső területeken s leginkább az orosz Karjala végzetetlen erdősegei közt látható.

Megszemléltünk mindent töviről hegyire. A házi asszony készségesen szolgált magyarázatokkal. Minden tárgy, a legutolsó szegig, érdekelt bennünket és méltán, mert nem láttunk egyet is, a mely ne volt volna ethnographiai jelentőségű. A padláson egész rakás lim-lom hevert, a

használatból rég kiment eszközök, nem egy olyan darab, melynek jelentőségét már a háznép vénei se tudják. Gondolám ekkor: mért nincs hatalmamban a Väjnämöjnen bővülő ereje vagy a Rothschild kincse, hogy ezt az egész házat mindenestül haza vihetném! De mivel az egyiktől ép oly távol álltam mint a másiktól, vérző szívvel ott kellett hagynom a múzeumba való érdekes alkotmányt és összes tartozékait. Mind a mellett rendkívül nagy haszonnal volt rám nézve az itt folyó élet és környezetének látása, mert az eddig csupán könyvekből szerzett benyomások, főkép a Kalevala ethnographiája tekintetében (s ez volt előttem a fő) most a közvetlen tapasztalat által igazi életet kaptak és megerősödtek bennem.

Még a szomszéd házba is betekintettünk, mely az imént rajzoltnak némileg újabb párja: szintén «füstös ház» félemeletre, de már külön álló csúrral. Itt a házi asszony mindjárt kávéval kínált, erről azonban lemondtunk. A jelen volt ősz nagyapó, kinek évei számát csak a jó isten tudja, meg is dicsért bennünket érte. Ez az aggastyán a legconservatívabb finn ember, a kit láttam. Határozottan elítél minden újítást, minők szerinte a kávé, dohány s a mai nemzedék sok más élvezete; az ő ajkát ilyesmi nem illette soha. Tudakoltam az öregtől, emlékezik-e valami régi versekre, de biz ilyennel nem állhatott vagy nem akart előállani.

Végét vetettük az érdekes expeditionnak, mert napnyugtára, este 10 óra tájban otthon akartunk lenni. Valamire való eledelhez itt egész nap nem jutottunk és nem is juthattunk volna. Ezenkívül engem már időm és pénzem fogyta is sürgetett.

Visszatérőben találkoztunk Kaksonen gazda pásztorleányával. Szembe jött velünk, vállán puska volt és üdvözetünkre elsütötte. Kaksonen állítása szerint ez a leány az ördögtől sem fél, s a medvével is fölveszi a harcot. Elkísért a közel levő majorságig és ott jó uzsonnával szolgált. A finn parasztság között úgy a szépnem, mint a férfi nép csak termetre formás, de nem igen dicsekedhetik az arczbeli szépségnek nagyobb mértékével. Ennek — gondolom — főoka a legegyszerűbb finn háztól is elválaszthatatlan gőzfürdő túlságos élvezete, mely gyakran már a gyermek születése perczével kezdődik s azután legalább hetenkint kétszer szakadatlanul folytatódik. A testet a hideg víz és seprő használata által kétségkívül megaczelozza, ellenben magát az arczt már a legzsengébb korban a vénség színével festi. Mind a mellett elvétve igazán szép arcz is találkozik. Ilyen volt az említettem leánycseléd is, ki egyúttal a finnek közt kevésbé számos barna typusnak is képviselője.

Utunk befejeztével a gőzfürdőt még aznap megkísértettem Kaksonennál. Kisded viskóban (régibb mód szerint még kisebbre s félig a földbe

szokták építeni, a mint sok helyt még látható is), természetes kövekből rakott alacsony kályha, a fal mellett lócza, belebb a kályha közelében lépcsőzetes fürdőpadok. Minthogy a kályha kövei forrók, a rá öntött víz egyszeriben gőzzé válik s előzőnli a felső tért, hol a fürdőpadok vannak. Minden fürdőző egy csomó nyirfagaly seprővel van felszerelve s azzal veregeti magát. Végül hidegvíz dézsából és kész a fürdés. A vendéget rendesen valamely nőcseléd fürdeti meg, s ez a szokás a falun ép ugy divik, mint a városokban.

Bármily örömet kiterjesztettem volna még vizsgálódásaimat az északibb és északkeleti sokkal gazdagabb runó-területekre: Korpiselkä, Ilomantsi, Himola és Repola felé, anyagi erőm korlátoltsága jelenleg lemondanom kényszerített a költséges nagyobb kirándulásokról, de nem a reményről, hogy majd egy kedvezőbb jövő megadja erre a módot és alkalmat. Így tehát, fölötte lekötelezve Kaksonen gazdának hosszas vendégszeretetéért, ezúttal visszatértem Sortavala városába.

Néprajzi gyűjtéseim gyarapítására itt is elég alkalmam volt részint a vidékről berendelt közlők, részint az idejárom templomosok útján. Egy pár mesét semináriumi növendékektől is sikerült szereznem. Itt ismertem meg sokat a közforgalomban levő újabb módu finn népdalokból, melyek a verstani szerkezet és a zene hasonlóságánál fogva különös figyelmünkre méltók.

Sortavalából a magyarországi néprajzi társaság t. titkárához, Herrmann Antal dr. úrhoz levéllel fordulva egy ethnographiai gyűjtés iránt, ő szokott lelkes buzgalmával karolta föl az ügyet, s ennek következtében kirándulásokat tettem még a sortavalai kerület némely félreesőbb helyeibe s összeszedtem pár hét alatt annyit, a mennyi csekély erőmből telt. Főleg arra voltam tekintettel, hogy a Kalevala ethnographiájába vágó tárgyakhoz jussak. E kirándulásaim eredménye az a gyűjtemény, melyet később a vallás- és közoktatásügyi miniszterium tőlem átvett.

Okt. 17-dikén bucsúztunk el sortavalai barátainktól, s a szajmai vizeken át, az Imatra zuhatag és Viborg városa útba ejtésével Helsingforsba költöztünk.

Nem akarom a két napig tartott szajmai hajóút szépségét, sem a finn tengeröblön való másfél napi hányódásunk gyötrelmeit ecsetelni, habár kivált az előbbi erős próbája lehetne leíró képességemnek. A Helsingforsban többszörösen átélt muszka bajról s egyéb aggságaimról szintén hallgatok. Ép így elhagyom a viruló finn főváros rajzát és nagy érdekü viszonyainak ismertetését. Szorítkozom még csupán arra, hogy rövid pár szóval számot adjak helsingforsi tanulmányaimról s ethnographiai gyűjteményünk kibővítéséről.

Helsingforsban a finn nyelv mellett főképp az egyetemi hallgatók néprajzi gyűjteményének buvárlatával s ide vágó tanulmányokkal foglalkoztam. Ezen intézet intendánsa, magister Schvindt Tódor, a legelőzékenyebb módon volt segítségemre tanulmányaim körül. A múzeumot ingyen látogathattam, és a kétesebb dolgok felől Schvindt úr mindig készségesen világosított föl.

A sűrű érintkezés folytán közelebbi viszony fejlődván köztünk, sikerült kieszközölnöm, hogy az említettem néprajzi gyűjtemények duplumaikat átengedjék nekünk a bevásárlási árakon. Ez által, hozzáadva Sortavala vidéki saját gyűjtésemet, a rendkívül gazdag és reánk nézve oly nagyfontosságú finn ethnographiából habár kicsiny, de igen szép mutaványra tettünk szert. Hálánk érte első sorban a vallás- és közoktatásügyek fenkölt szellemü miniszterét, Csáky Albin grófot illeti, ki e gyűjtemények megszerzésével is újabb jelét adta a néprajz iránt való érdeklődésének. Méltán számot tarthat továbbá elismerésünkre magister Schvindt úr, kit e duplumoknak ezek közül való kiválasztása, pontos jegyzékbevétele stb. stb. temérdek aprólékos munkával terhelt. Nem kétlem, hogy mindnyájunk helyeslésével találkozom, midőn a kitünő férfiú iránt ezennel nyilvánosan rovom le köszönetünk adóját.

Vívmányként említem még, hogy birom ezen múzeum igazgatóságának biztos ígéretét, hogy finn ethnographiai gyűjteményünk hézagainak saját szakértői útján eszközözendő pótlására bármikor szívesen vállalkozik. Vajha intéző férfiaink a finn ethnographia becséhez és jelentőségéhez mért arányban mielőbb élhetnének ezzel az ajánlattal!

Mielőbb mondom, mert ha valahol, úgy ezen a téren sietésre int az idők jele. A civilisatio rohamosan terjed az ezer tavak országában, rohamosabban mint bárhol Európa északán, és terjedésével fogyton fogy az ethnographiai gyűjtés tere s anyaga. Finnországnak mindama vidékeire, melyeket ma még ős erdők, mocsarak és ezernyi ezer tó zár el a művelődés gócpontjaitól, a most készülő vasút pár év múlva be fogja vinni a haladás szellemét, ez elől pedig a régi világnézetnek és hagyományoknak pusztulniok kell. Csakhamar eljön az idő, mikor majd a finn ethnographia lelőhelyeit csak az orosz Karjala vadonaiban kereshetjük, a hol egy ma is alig ismert finn dialektust beszélnek, s a hol több a medve és farkas, mint az ember.

Más veszély fenyeget a külföld részéről. A művelt nemzetek érdeklődése mind fokozódó mértékben fordul a finn ethnographia felé, főképp a Kalevala miatt, mely csak az ethnographia világításában érthető meg teljesen. A stockholmi világhírű múzeum egyre gyarapítja finn gyűjteményét. Szászország majdnem megelőzött bennünket a helsingforsi mú-

zeumnál. Angol és amerikai gyűjtők egymásután keresik föl Finnországot ethnographiai tárgyak végett. Az oroszok is kezdenek mozogni.

De a sürgősség legnagyobb oka ránk nézve magukban a finnekben rejlik. A helsingforsi muzeum, valamint a vidéken alakuló kisebb muzeumok évről évre vetekedve terjesztik ki gyűjtéseiket a finn ethnographia egész területére, s maholnap összehordanak mindent, a mit ezen a téren figyelemre méltót és értékest ma még lelhetünk.

Finn rokonaink példája indítson minket is magasztos föladatunk buzgó teljesítésére!

A hunn tulajdonnevek magyarázata.

Hunfalvy Páltól.

Elnöki megnyitó beszédemben azt mondtam: «A jazygek, a hunok, az avarok nyelveiből a tulajdonneveken kívül semmi sem maradt reánk; azon nevekből pedig lehetetlen az illető népnek saját nyelvére következtetni.»

Földes János tagtársunk ellenben nem találja lehetetlennek. Mert ugymond (Ethnographia 183. lapján) «a hunnoknak nagyobb mennyiségű személyneve maradt ránk, és azok legnagyobb részéről biztosan meg lehet állapítani, hogy mikép hangzottak. Ennél fogva mi sem szolgál akadályul, hogy azok jelentése meghatározottassék».

Igaz, nagy mennyiségű hun személynév maradt reánk; de már nem annyira bizonyos előttem, hogy megállapíthatjuk-e, mikép hangzottak. Földes tagtársunk a *Ruas* nevet is felhossa. Én ugy tudom, hogy azt másképen írva is találjuk, jelesen *Rugilas*-nak is. Már én most nem tudhatom, melyik volt az igazi hangzás? S ezt nem tudván, játsziságból *rav*-ra is magyarázhatom, hogy a Volga régi nevét süsssem ki, de **rúg**-ra is magyarázhatom, hogy a *rugós* (ménnek), vagy a (köröm)-*rugó*-nak értelmét kikapjam.

Attila öccsét *Bledá*-nak nevezi Priskus, a hunok leghitelesebb ismerője. A magyar hagyomány (?) mégis *Budá*-nak írja. Mit tartsak ennek hitelességéről? S hogy magyarázhassam meg Blédát, nem tudom.

Földes tagtársunk a *Kharaton* hun fejedelem nevének magyarázatát, hogy Vámbéry szerint *fekete színt* vagy *fekete ruhát* jelent, elfogadja. Én kötve fogadhatom csak el. *Kara* feketét jelent minden török nyelvben, s magában is jelenthet személyt; de leginkább mint epitheton járul tulajdonnevekhez. Itt a *ton* legyen-e a tulajdonnév? Azután *színt*

jelent-e az, még pedig, mint a magyar szó, *superficiest-e* vagy *color-t*? Egyik se látszik alkalmasnak tulajdon-névre. A mi a «color»-t illeti, látjuk, a magyar nyelvnek sincs reá kifejezése, mert a «*superficies*»-t is «color»-nak kénytelen venni. Lehet, hogy Attiláék hunn nyelve már nagyobb haladott volt az abstractumok kifejezésében, mint a magyar: de hát én azt nem tudom, nemis tudom, ki tudhatja.

Csattanósabb példa az *Onegesius* (Ὀνηγῆσιος) név magyarázata. Földes szerint az «tiznek a gazdája». Én mégis azt hiszem, hogy legalább *bimbasi*-nak (= ezernek a feje) tartuk Attilának első miniszterét. Szabó Károly többre becsülte: ő «hon-vezér»-nek magyarázza; ez többet jelent. Hát én a «hon-vezért» azért nem fogadhatom, mert a hun nyelvet — ámbár nem ismerem — de *magyar-görög*nek még sem tarthatom.

A «tiznek a gazdája»-t pedig nemcsak kevesellem, de a magyarázata ellen is kifogásom van. A görög γ_1 -betű Priskus idejében talán már *i*-nek hangzott: de bizonyosan *a*-nak nem hangzott. Már a török-tatár *aga* (agha), tudtomra, minden török nyelvben *a*-val hangzik: föl kell tennünk, hogy Attila idejében is úgy hangzott. Mert ha azt nem tehetjük fel, egyszeribe összerogyik az alap, melyre magyarázatainkat építjük. Ismétlem: a török nyelv vagy olyan volt Attila idejében, milyen ma, vagy nem volt. Ha volt: tehát az *agha* szó is akkor nem lehetett *égé* vagy *igi*; s ha mégis azzal az *agha*-val tetszik operálni, *Onagasios*-t kell találnom, nem *Onegesios*-t. Ha pedig nem volt akkor olyan, milyen ma a török nyelv: tehát a nyelvészet hogy merhet az ismeretlenre építeni?

Földes az *Attila* nevet, mint szokás, a török *Etel*, *Idil* = viz, folyó, szóval magyarázza. Kötve hiszem, hogy helyes a magyarázat. A néppsychologiai tapasztalás szerint tengert, folyót, tavat személyesített ugyan a phantasia; minden mythologia teli van azzal. De hogy személyt tengernek, folyónak, tó-nak nevezett volna a phantasia: én legalább nem tudom.

Könnýű Földes tagtársunknak mondani: «A *Ruas* név az ugor-ságból származik, mert a mordvin nyelvben *rav*, *ravo* «Volga» és «tenger» jelentéssel bír; s így ez a név, mely jelentésre nézve a török *Attilá*val egyezik, a mellett bizonyít, hogy a hunok közt ugorok is voltak.» Magam is hiszem, hogy ugorok is voltak a hunok közt, de azt a *Ruas* szóval bizonyítani nehezebbnél is nehezebb, vagy inkább: könnyebbnél is könnyebb. Mert hát mit bizonyíthat *egy* tulajdonnév; sőt mit bizonyíthat *tíz* is? Egy *sám-név* többet nyomna *tíz* tulajdon-névnél, mert az bizonyosan az illető nyelv, a tulajdonnév nem annyira bizonyos.

Másból, nem egyes tulajdonnevekből, következtetjük, hogy ugorok is lehettek a hunok közt. A Káma és Volga mellékein a IV. században csak finn-ugorok tanyáztak; szlávok még nem valának ott. Hogy hová valók a hunok, nem tudni: lehettek mongolok, lehettek turkok, lehettek olyan nép, a melynek nyomai is elvesztek, a mint elvesztek az avarok nyomai. De az is bizonyos, hogy a gótok a finnekkel sokáig érintkeztek még a hunok ideje előtt, mit a finn nyelv világosan bizonyít. A gót bibliafordítás is a hunok feltűnése előtti korból való. (Ulfilas 310—311-ben született, már 360-ban részt vett a konstantinápolyi zsinaton). A gót bibliafordításban ott van az *atta* = atya szó, p. o. Márk 10, 4. Inuh this biteithai mannu *attin* seinammu jah *aithein* seinai (szó szerint: propter hoc relinquit homo patrem suum et matrem suam). *Ulfilas* görög írás, mint *Attilas*; gótul *Ulfila*. Ez diminutivuma az *ulf-* (Wolf, Farkas) szónak, minélfogva *Ulfila* annyi, mint a német Wölffel. Hát nem lehet-e a görög *Attilas* is valóban Attila, a mint a latin írók közlötték a szót, s nem lehet-e diminutivuma az *atta*-nak, minél fogva *atyuskát* jelentene? Tudjuk, az orosz czárt, ugyyszólván 100 millió ember *atyuská*- (Babuska)-nak nevezi Néppszichologiai tünemény atyának nevezni az uralkodót. Hát ha a gótok *Attila*-nak nevezték a híres uralkodót, s ez a név jutott a görög és latin írókhoz? Van-e ebben lehetetlenség? S ha nincsen: gót volt-e Attila?

Lám, mily bajos, tulajdonnevekből következtetni az illetők nemzeti-ségére!!

Kincásó babonák és ráolvasások.

Közlő: *Wieder Gyula*.

A kincskeresés a babonának egyik neme, mely az emberiségnek úgyszólván jellemző sajátsága lett. A könnyű szerrel gazdagodni vágyó ember kincskereső, ha mindjárt nem is ásóval keresi, hanem játékkal vagy sorsjegyekkel. De hogy az ásóval való kincskeresés is el van és volt terjedve, bizonyítja az alább közlendő kézirati feljegyzés, mely teljesen megtanít arra, mikép lehessen a kincsre szert tenni. A kéziratot Jakab Antal tanártársam szíveségéből közlöm, kinek tulajdona. A feljegyzés egyéb áásokkal vegyest jokora füzetet képez. Van benne philosophiai jegyzet (különösen ethica), imádság, egyházi ének és a kincskeresésre vonatkozó szabályok. A kézirat szerzője ismeretlen, az írás karakteréből ítélve körülbelül a századunk elején készült.

A másolásban hiven követtem az eredetét. Ime a kézirat:

A gyertyával való modus. Szerezz fekete szurkot, viaszot, faolajat, kénkövet, kánfort, terpentint, mely a patikába találtatik; ezeknek egyike legyen több a másikánál; össze olvasztván pedig ezeket azon esztendőbeli kender szősz bélre csinálj gyertyát, gyujtsd meg, járj vele valahol megalsuzik, ottan van a kincs.

Más. Mérj egy mértékben fejer szurkot, meg annyi fekete szurkot, két annyi kénkövet, három annyi mirrhát meg annyi viaszot, olvaszd össze, lapoczkával keverd el, és csinálj gyertyát, hadd száradjon meg, járj vele, ahol megaluszik, ottan vagyon a kincs.

Más. A hétnek ötödik vagy hatodik napján menj el az atyának, fiunak és szent léleknek nevében, amen, és végy öt pénz ára viaszot és csinálj gyertyát belőle, vidd a templomba mikor a pap szent kereszt nevére misét szolgál, gyujtsd meg és tedd az oltárra, hadd égjen míg vége leszen, és a ki megmarad benne, vedd le a gyertyáról és elegyítsd meg kénkövel és tiszta, igaz szüz leánynyal csináltass gyertyát és gyujtsd meg, és a világa megszűnván a kincsre fordul.

Pünkösöd napján, míg a nap fel nem jött, menj oda ahol tükröt árulnak, de ne köszönj se ne szólj semmit, hanem a tükröt meglátod, kérd meg, mint adja, akkor se szólj semmit, hanem, a mint hagyja csak add meg az árát; onnét mindjárt menj el, de akkor se szólj semmit és mindjárt ird a tükörre ezeket, oh Holon + Taller + Ihatal + Thaler Theja + ganelei +. Következendő éjszaka ásd be a kereszt út közepében, de tudjad az órát, hányadik volt mikor be ástad, hetedik éjszakán azon órában menj oda, és ásd ki onnan, de te belé ne nézz, hanem elsöbben a kutya nézzen bele, azután bátran belenézhetsz.

Virgát csinálni. Mikor virga keresni mégy, jó reggel menj ki az erdőbe, és keress mogyorófát és a mely vessző azon esztendőben nőtt, két szál egy gyökérről és azokat jegyezd meg, menj vasárnap napkelet előtt oda, és legyen nálad egy új kés, és annak utánna mentedben olvasd el a szent Dávid hét üdvösséges zsoltárát minden imádsággal együtt, és ugyan a szent Dávidnak tizenöt zsoltárát, melyek deákul greduálisoknak mondatnak, és mikor arra jutsz az ítéletnek napján a Litániában a virgára mondjad ekképpen, hogy ezeket s vesszőket megáldani +, megszenteli + méltotassál, kétszer mond ugy, harmadszor hogy ezeket a vesszőket + megáldani, és az elrejtett kintsre, ezüstre és aranyra méltotassál vinni, tégedet kérünk uram Jézus, hallgass meg most minket. Ezt elvégezvén, mikor oda jutsz ahol megjegyezted volt a vesszőket, állj térdre és hintsd meg szentelt vízzel a vesszőket, azt mondván: hints meg uram engem isoppal és megtisztulok, moss meg engem és a hónál fejérebbe leszek: ennek utánna azt az imádságot

mondjad: kényszerítlek én titeket tő veszzők az élő istenre + az igaz istenre, és a szent istenre, és arra a ki mennyet és földet teremtette semmiből és minket is, egy szóval teremtett, és kényszerítlek az ítéletnek napjára is, hogy ti se rézre, se ónra, se vásra, se bolondságra, hanem csak aranyra, ezüstre, és drágakövekre mutassatok és minden jóra mozduljatok; akkor az új késsel kelj fel és mesd el egyszersmind eztet mondván: veszzőszál származék (?) gyökeréből, annak utánna mind a kettőnek a végeit csináld mint a nyilak az ágát, hogy össze teszed, össze ragadjon és kereskedjél vele. Azzal pedig ekképpen élhetsz, midőn a virgát vered ezen imádságot mondjad: Oh ti veszzők, veszők, mik állatok, mozduljatok és álljatok meg a elrejtett kintsen, kényszerítlek titeket a tövises koszorura, mely a mi urunk Jezus Krisztusunk fejébe szegezteték, hogy megmutassátok az elrejtett kincset, az atyának fiunak és szent lélek istennek nevében amen.

Más. Oh ti veszzők, mit állatok, álljatok az elrejtett kincse, kényszerítlek titeket az igaz Jezus Krisztusra, az mi urunkra, hogy megmutassátok az elrejtett kincset az atyának etc.

Más. Oh ti veszzők, veszzők kényszerítlek titeket a szűz Máriának szüzességére, hogy mozduljatok az elrejtett kincse az atyának etc.

Más. Oh ti veszzők, veszzők, kényszerítlek titeket az mi urunk Jezus Krisztusnak keresztelkedésére hogy ne álljatok meg, hanem mozduljatok az elrejtett kincse, az atyának etc.

Más. Az mi urunk Jezus Krisztusnak szenteire az mi urunk Jezus Krisztusnak fogságára, az mi urunk Jezus Krisztusnak kiszenvadására, és szent halálára, feltámadására és menybe menetelére, hogy ne álljatok hanem mozduljatok és az elrejtett kincset mutassátok meg, mit állatok, kényszerítlek titeket az istennek minden szent angyalaira, eodem modo az élő Istennek ítélő napjára, és parancsolok, hogy mindgyarást megmozduljatok és az elrejtett kincse menjetek, az atyának etc.

NB. Ezeket pedig tiszta időben cselekedd vasárnap vagy hétfőn, vagy pedig csütörtökön.

Micsoda napokon kell próbálni.

Januáriusban kis karácsony napján, második nap Szent István napján. Vizkereszt napján.

Februáriusban: szent Julianna asszony napján, üszögös szent Péter napján, szent Bálint napján,

Mártiusban: Szt. Gergely napján, Longinus mártyr napján,

Áprilisban: Szt. Liborius napján.

Májusban szt. Zsófia napján és utánna harmad nappal. Juniusban Szt. János napján, Vida napján. Juliusban Maria Magdolna napján.

Augusztusban szt. István király napján. Szeptemberben kisasszony napján és Egyed napján. Oktoberben Szt. András apostol napján és Gál napján. Novemberben Szt. Márton napján, Szent András apostol napján. Deczemberben Szt. Miklos, Szt. Borbára, Abrahám napján. Ezeken a napokon igen próbálni.

Dies erectionis experimenti ad inveniendum thesaurum.

Januarii: 12. 4. 5. 6. 11. 4. 16. Febr: 1. 2. 4. 7. Márt: 1. 10. 18. April: 12. 10. 5. Máj: 1. 15. 17. Jun: 2. 9. 20. Jul: 15 et 16. Augusta: 20 tentum. Septembris: 17. 18. Octobris 9 tentum. Novembris 1. 11. 14. Decembris 25 tentum.

Dies infelices mensium sunt: Januarii: 12. 6. 11. 17. 18. Febr: 8. 16. 17. Mart: 1. 12. 13. 15. Apr: 1. 3. 15. 17. 18. Maj: 8 10. 18. 30. Juni: 1. 7. Juli: 1. 5. 6. Augusti: 13. 18. 20. Septembris: 15. 18. 30. Octobris: 15. 17. Novembris: 1. 7. 11. Decembris 1. 7. 11.

Infelicissimi horum omnium: 3 Marti 17. Augusti et 1. 2. 30 Septembris. His accedunt 1. Aprilis, kin Judás született, 1. Septembris, kin az angyalok pokolra hányattak. 1. Aug. kin Káin Ábelt megölte, 1. Septembris, kin Sodoma és Gomorrha elsüllyedtek, item alii dies infelices ab aliis dicti. Januarii: 1. 2. 5. 8. 15. Febr: 1. 6. 17. 19. Mart: 1. 5. 16. 17. Apr: 20 tentum. Maj: 31 tentum, Junii 8 tentum, Julii 17. 20. Augusti 1. 2. 10 et 20, Septembris 15. 18. Octobris 5. 6. Novembris 16, 17. Decembris 5. 6. 7.

Critici dies mensium secundum qui et infelices dicti: Januarii: 2. 4. 5. 6. 11. 15. 16. Febr. 6. 17. 18. Mart: 3. 15. 17. 18 Apr: 3. 6. 7. Maj. 8. 18. 20. Junii, Julii Augusti currentis. Szeptembris 3. 15. 18. 30. Octobris 15. 17. Novembris cum Decembr: 7. 11. 15 et 17.

Más virgával való mesterség. Végy 12 szál mogyoró veszsőt és tekerj gyolcsot reája és mondd ez imádságot: Örök mindenható úr Isten, mely nyilván a te szerelmes szent fiadat el bocsátád az földre, ki keresztfán kint valla miérettünk, és szent vérét mely nyilván miérettünk kiontatott, és halált szenvedvén meghala és maga hatalmától feltámadá, mely nyilván a te jobboldra üle, kérünk tégedet, hogy az veszsők által oly nyilván mi nekünk megjelenjék az elrejtett kincs.

Örök mindenható nagy hatalmas Isten mégis kérlek a te áldott szent fiadért, hogy olyan nyilván meg jelenjék az elrejtett kincs, mely nyilván az ő szent apostolinak mejelent. Mindenható úr Isten tekints mi reánk a te irgalmas szemeiddel, és az elrejtett kincset, oly nyilván megjelentsed minékünk, mely nyilván a te szent fiad a Tábor hegyen megjelenté Istenségét az mi Urunk Jézus Krisztus által, ki te veled él és uralkodik. — Pater, Ave, Credo.

NB. Ezeket mind alkalmas időben kell cselekedni, úgy mint hold-tölte után 14 napig a nevezetes napon szép tiszta időben, akár éjjel akár nappal, kivált hétfőn és pénteken.

Más mód: Hogy ha valaki meg akarja kísértetni, szükség, hogy tudja az napokat, időket és órákat, hold tölte után 14 napig az nevezetes napon, de akkor is szép tiszta idő legyen, éjjel is meglehet, kivált hétfőn és pénteken mivel az a nap siralom és vigaságnak napja. Kristályhól fényesség ha az eső leszakad is meglehet az, de a gyermek jó szülésből legyen és szűz legyen.

Imádság, mikor a virgát levágod. Egeknek győzhetetlen Ura ki, mennyet és földet teremtette mindennemű benne levő állatokkal, úgy titeket is vesszők, én titeket kényszerítek, az ő felsége hatalmasságára, hogy ti mindenkor mindnyájan készek legyetek megmutatni és kijelenteni az ő hatalmasságának engedvén, hogy ha valahol a földnek gyomrában elrejtett kincs vagyon, én nekem igazán megmutassátok, hogy én őtet onnan igazán kivehessem, több barátomnak tudtára elhozhasam és hasznára el költhessek üdvösségesen. Amen.

Mikor a virgától elindulsz a honnal levágtad: Örök mindenható atya úr Isten mi Urunk Jézus Krisztus, egeknek dicsőséges szent atyja, kérlek én tégedet, mint szűz anyád, hogy engedd meg én nékem ez vesszőket, miképpen Áronnak és Moizesnek engedted vala, hogy mikor én is ezeket a vesszőket a te hatalmasságodra kényszerítem, legyenek készek, és engedjenek a te isteni hatalmasságodnak, hogy ha valahol a földnek gyomrában, vagy egyebütt is elrejtett kincs vagyon, vagy tétemény, én nekem igazán megmutassák, hogy onnét ki vehessem a te nagy és szent nevednek tisztességére, és lelkemnek üdvösségére, felebarátomnak hasznára és épülésére, a szegényeknek táplálására és a te szent háznak építésére. Amen.

Mikor a virgát megvted: Ti vesszők kényszerítek titeket a hatalmas istennek hatalmasságára, ki mennyet és földet teremtette, és mind azokban levő állatokat, hogy valahol elrejtett kints vagyon, vagy tétemény, én nékem igazán megmutassátok, hogy onnét kivehessem, és élhessek vele istennek tisztességére és több felebarátim hasznára. Amen.

Ti vesszők kényszerítek én titeket a Jézus Krisztus nevére, kinek nevére minden térdek meghajolnak, mennyekiek, földiek és pokolbeliek, hogy ti engedelmesek legyetek, az ő szent és rettenetes nevére meghajoljatok és én nékem valahol itt elrejtett kincs vagy tétemény vagyon, minden fogyatkozás nélkül igazán megjelentsétek, és megmutassátok, atyának, fiúnak és szent lélek istennek nevében. Amen.

Nota 1. Innen megismered, ha ott leszen valami, mert megmozdul-

nak a veszzsők és a hová hajolnak utánuk kell menni és ha el haladnád meg visszafordulnak a veszzsők és a hova hajolnak ott lészen, ha pedig elhajolna mindenfelé, vagy megmozdul, ott semmi sincsen. — 2. A ki azzal akar élni, nem kell annak tántorgó hittel lenni, hanem tökéletes és állhatatos legyen, mert nem fog másképpen használni. — 3. Az veszzsők jó igyenes tőtől szép igyenesen felnöttek legyenek, csak kettő; az pedig vagy mogyoró, vagy szőlő veszzső legyen, egyarányú mindkettő. — 4. A veszzsőket hétfőn vagy pénteken kell vágni. első hetén az holnapnak az az negyed napig holdtölte után.

Népmelvi adalékok.

V.

Délmagyarországi bolgár szerelmi dal.

Közlő: dr. Czirbusz Géza.

Libovnici libovnica.

Cisa leti vetara duj
Gase ud svirna libi ničuj
Izles libi ti na pate
Nide mare ut vaste sate.

Kaće libi da nimarem
Luci vrata as da utvarem
Izles libi čakus bosa
Da ubadā čis falōsa.

Izles libi čakus bela
Dat ubada hurta cēla
Butušte libi da utriš
Durde vašte sate prespiš.

Pavaz mene da izlesiš
Kuga vašte sate prespiš
As za mena sat kunete
Gagji karem u hargjelete.

Ga utvadem as za peja
Za paron libi za reva
As jabalka nisam jala
Pa na libi samja dala.

Libi jabalčite jadeš
Pa ubadžes či me ništeš
Kojti libi taj pukaza
Baš teheli as da maraza ?!

Aku libi ti me ništeš
Pa učite dami ričes
Lele mali isinišnu
Lele libi tri gudisnu.

Esik az eső, fuj a szél.
Ha fűtyülők, szeretőm nem hallja,
Jer ki édes az utcára
Ne félj a hozzád tartozóidtól.

Mit bánom én, ha idegen kaput nyitok is ?
Jőjj ki kedvesem, ha mezitláb is,
Hadd mondjam meg neked.
Mily rátartós (büszke) vagy.

Jőjj ki kedvesem, ha sápadt vagy is,
Hadd mondjak neked egy igaz szót,
Tisztítsd meg a csizmákat.
A mig a tied (szülőid) elaltatod.*)

Akkor jer ki hozzám,
Ha a tiedet mind elaltattad.
Majd erre jövök a lovakkal.
Amint haza hajtok a cserényből.

Ha arra jövök, majd danolok,
De előbb egyet sirok.
Meg sem kóstoltam az almát.**)
És már is odaadtam kedvesemnek.

Eszed kedvesem az almádat.
S azt mondd, engem nem szeretsz ?
— «Ugyan ki mondá ezt neked,
Hogy éppen téged utáljalak!» —

Ha kedvesem, nem szeretsz.
Mondd meg bátran azt szemembe.
«Jaj nekem, édes anyám, az őszig
«Jaj kedvesem . . . három évig.»***)

*) Addig takargass, dolgozzál a házban, mig a szüled elalszanak.

**) Képes beszéd. Meg se izelte a szerelem örömét, már bánatát ismeri.

***) Körülbelül azt sejteti velünk a lány, hogy jaj szívének ősszel, mikor a többi férjhez megy, ő neki meg 3 évig kell várakoznia besorozott babája után.

VI.

Oláh táncz-nóta.

Merea lelea la cămară,
La oală cu rumeneală;
Cea mai mică după ea;
Că să rumeni și ea.
«Dute în focu, tu mititică;
Nu ti hasnuestie nemmică.
Macar catu ti rumeni;
Mai frumoasa nu e mai fi.
La fițorii nu e trebui».

Kamarába megy a néne,
Pirosító bögre kéne;
Huga, uczezu! megy utána,
Kendőződni volna vágya.
«Menj a tűzbe, kis mihaszna;
Bécsi rongynak semmi haszna.
Bármint kened-fened magad,
Rád több szépség már nem ragad,
Legények nem kapnak rajtad.»*)

*) Kaliáni Ádám szolnok-dobokamegyei kiadatlan gyűjteményéből fordította
H. A.

Társasági értesítések.

Titkári jelentés.

A magyarországi Néprajzi Társaságnak 1890. április hó 12-én tartott rendes közgyűlése elé terjesztette *Herrmann Antal*.

A Hunfalvy elnöki megnyitója és Jókai Mór üdvözlő beszéde által jelentőssé vált első rendes közgyűlésünk óta lefolyt rövid félévi időszakról kevés szóval nem jelentéktelen dolgokat jelenthetek a tisztelt közgyűlésnek. Társaságunk működése minden téren megindult és sikeresen halad. Erről tanúságot tesz és részletesebben be is számol hivataltos értesítőnk, az «Ethnographia» eddig 13¹/₄ év terjedelemben, gazdag tartalommal megjelent 4 száma. Felolvasó üléseinket fenséges védnökünk, József főherczeg értekezése nyitotta meg, őt követték 5 felolvasó ülésen Czambel Samu, Gönczi Ferencz, Herrmann Antal, Kálmány Lajos, Katona Lajos, Leland G. Károly, Marienescu Atanáz, Molnár Viktor, Pápay Károly, Réthy László, Strauss Adolf, Szendrei János, Szily Kálmán, Török Aurél, Vikár Béla, gr. Kuun Géza értekezései, a melyek általános hazai néprajzi tárgyak mellett a magyar, cigány, tót, román, bolgár, horvát s a rokon finn-ugor népekkel foglalkoztak és becses adatokat szolgáltatnak a hazai néprajz tudományának. Molnár, Pápay és Vikár előadásai alkalmával érdekes néprajzi tárgyakat és képeket mutattak be. A közönség fokozódó érdeklődést tanusított üléseink iránt, sőt a kisebb termekben el sem fért. A választmány hat látogatott ülésben intézkedett a társaság

hivatalos folyóirata és abregéje, és azok szerkesztője, a szakosztályok tisztviselei, az előadó ülések stb. iránt és az ethnographiai múzeum, a vidéki körök és fiókok s a néprajzi kérdőívek ügyében külön bizottságokat küldött ki. A múzeumi bizottság nagyhatású tevékenységet fejtett ki, Herman Ottó által szerkesztett és általa s az elnök által a miniszter urnak személyesen átnyújtott emlékiratban felhívta a kultuszminiszter figyelmét a hazai néprajzi múzeum ügyére; a miniszter ur, a ki első közgyűlésünkön képviseltette volt magát, határozottan kinyilatkoztatta, hogy az ügy kiváló fontosságáról meg van győződve, s hogy ennek érdekében minden telhetőt kész megtenni. Ugyanilyen értelemben nyilatkozott a miniszter ur az országgyűlés közoktatásügyi bizottságában, hol Herrmann Ottó szólalt fel a múzeum érdekében és az országgyűlési szabadelvű-párt értekezletén, a hol báró Nikolics Fédor hangsúlyozta a hazai néprajzi múzeum szükséges voltát.

A miniszter ur intézkedett is már a néprajzi múzeum érdekében, a nemzeti múzeum ügyében kiküldött bizottsághoz intézett rendeletében, és más tettel is kifejezte társaságunk iránt való meleg érdeklődését, a saját kezdeményezéséből 300 frtot adományozván a társaság részére a Rökk Szilárd-féle nemzeti kulturalapból. Ez az adomány egyensúlyba hozza társaságunk első évének vagyoni mérlegét.

Hálával tartozunk még a magyar tudományos Akadémiának, a mely nemcsak gyűléseink és üléseink számára nyitotta meg diszes termeit, hanem egy egész külön szobát engedett át ideiglenesen a társaság könyvtára részére, a melyet értékes könyvadománnyal is gyarapított. A többi könyvadományok közül kiemelem Asbóth Jánosét, Boszniáról írt művének angol díszkiadását. Néhány tagtársunk hajlandó alapítvány fejében értékes ethnographiai könyvgyűjteményeket átengedni könyvtárunknak, a mi követésre méltó példa volna. A könyvtár a társaság által beszerzett állványokon nagy részben már fel van állítva az említettem külön helyiségben; hogy a teljes rendezésig s a katalogus elkészültéig is ott helyt használhassák t. tagtársaink, ezután minden hétfőn délután 4—6 óráig e célból rendelkezésekre fogok állani (I. emelet, a képes teremtől balra). Kérjük társaságunk tagjait, szíveskedjenek a könyvtárt adományaikkal, kivált saját kiadású könyveikkel gyarapítani.

Társaságunknak jelenleg van alapító tagja: 23, rendes tagja: 523. A tagok szaporodása az utóbbi időben lassan halad előre, de bizonyos remélhető, hogy a vidéki körök és fiókok ügyében és általuk megindítandó mozgalom rövid időn jelentékenyen fogja gyarapítani tagjaink számát. Erre nagy szüksége van társaságunknak, hogy hatásosan működhessek nagy céljai elérésében.

Jegyzőkönyv

a M. N. T. 1890. márczius 22-én a m. t. Akadémiában tartott VI. választmányi üléséről.

Jelen vannak: Hunfalvy Pál elnöklete alatt Borovszky Samu, György Aladár, Herrmann Antal, Jancsó Benedek, Marienescu Athanáz, Munkácsy Bernát, Nagy Géza, Pápay Károly, Réthy László, Strauss Adolf, Szendrey János, Tialios György, Vikár Béla és a jegyző.

Elnök az előbbi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a napi-rendre térvén, a legközelebbi alapszabályszerű közgyűlés teendőinek megállapítására szólítja fel a választmányt. György Aladár egyes vál. tagok azon véleménye ellenében, hogy tekintettel a csak félévvel ezelőtt tartott alakuló közgyűlésre még korai lenne már husvét táján újabb közgyűlést egybehívni, figyelmeztet arra, hogy a választmány ezen alapszabályainkban előirt s meghatározott időben tartandó közgyűlésig csak indemnity reményében szavaz meg egyes költségvetési tételeket, a közgyűlés egyik feladata lévén a költségvetés megállapítása. Szerinte tehát már csak ezen szempontból is szükséges, hogy mentül előbb tartsunk közgyűlést.

A választmány csatlakozik György A. felfogásához és elhatározza, hogy folyó évi április 12-ére, mint a husvéti ünnepekhez, tehát az alapszabályokban megjelölt időköz legközelebb eső szombatra rendes közgyűlést hirdet, a melynek napirendje a következő lesz:

1. Elnöki megnyitó;
2. Titkári jelentés;
3. Pénztári jelentés;
4. A számvizsgáló bizottság jelentése;
5. A költségvetés megállapítása;
6. Indítványok.

Egyúttal Herrmann Antalt, Réthy Lászlót és Strauss Adolfot bizza meg a választmány a pénztáros számadásainak átvizsgálásával.

Strauss Adolf javasolja, hogy a választmány a közgyűlés utólagos jóváhagyásának reményében a pénztáros részére is 50 frtnyi költségátalányt szavazzon meg. A választmány elfogadja az indítványt.

A pénztárnok jelenti, hogy eddig 1247 frt 76 kr. folyt be alapítványok, tagdíjak és kormánysegély czimén a társaság pénztárába. Ez összegből az alapító tagdíjakra 11 tag után 550 frt esik, a mely összegnek csak kamatai jöhetnek az évi budget megállapításánál tekintetbe. A bevételekkel szemben 405 frt kiadás és a folyóirat nyomdai

számlája áll. Együttal megemlíti, hogy utóbbi időben a tagsági díjak kissé lassan folynak be.

A jelentést a vál. tudomásul veszi s annak második pontjára vonatkozólag elhatározza, hogy a közgyűlés után utalványlapoknak a folyóirathoz mellékelése útján is figyelmeztetendők lesznek a tagok kötelességük teljesítésére.

Munkácsy kívánatosnak jelenti ki, hogy a társulatnak immár az Akadémia egy helyiségében felállított könyvtára mentől előbb hozzáférhető legyen a tagok számára. Herrmann, a ki a könyvtár ideiglenes rendezését magára vállalta, kijelenti, hogy a végleges intézkedésig, illetőleg könyvtárnok választásaig és a katalógus elkészítéseig is minden hétfőn d. u. 3 és 5 óra közt szívesen rendelkezésére áll a tagoknak, a társulati könyvtár helyiségében.

A titkár a kunszentmiklósi ev. ref. gymnasiumi könyvtárnak a társulat alapítói közé való belépését hozza a választmány örvendetes tudomására, továbbá bejelenti az új tagokat.

A közgyűlés után tartandó VI. felolvasó ülésre előadókul Herrmann Antal, Katona Lajos és Weber Samu jelentkeznek, a mit a választmány tudomásul vesz.

*

Új tagok. Vaszko Elek által: Polyánszky Gyula, végzett papnövendék, Iza, u. p. Huszt. Vikár Béla által: Forsström Oszkár, magister, Sortavala, Finnország, Lázár Béla által: Demko Endre, Szerb-utca 2. sz. földszint. Nagy Géza által: Komáromy Andor, kir. tanfelügyelő Beregszász, ifj. Nagy Elek Sepsi Szt.-György, ifj. Gödry Ferencz, u. o. A titkárnál jelentkeztek: dr. Lergetporer Pál Feldkirch, Neustadt, 60, Vorarlberg. Schankebank Albert, adótiszt. Kolozsvárt, Nagy-utca, 34. Tagányi Károly útján: dr. Komáromy Andor, orsz. levéltári tisztv., Bpest, orsz. levéltár. Dr. Illésy János, orsz. levéltári tisztviselő, Bpest, orsz. levéltár. Klein Samu által: Dr. Kellner Viktor városi főorvos Dobsinán. A pénztárnál: Wosinszky Mór apát Apar, Tolna m. Réthy Viktor útján: Simon Jenő ügyvéd, Réthy Lipót könyvnyomdász, Réthy Viktor u. a. Vörös Vidor az Alföld szerkesztője, Sas Ede hírlapíró, Iványi Ödön u. a. mindnyájan Aradon.

*

Báró Orbán Balázs †

országgy. képviselő.

Társaságunk székely szakosztályának elnöke, f. évi április hó 19-én Budapesten meghalt. Főműve, a Székelyföld 6 kötetes leírása, tele van a legbecesebb néprajzi anyaggal, (különösen mondák, szokások, viselet). A székely ethnológiához akadémiai értekezésekben és más munkáiban is értékes adalékokkal járult. Az ethnographiát érdeklő dolgozatai még: «Utazás keleten» és «Kelet tündérvilága». Áldás emlékére!

I r o d a l o m.

A «Vasárnapi Ujság» f. évi április 20-iki száma *Hunfalvy Pál* életrajzát és arcképét közli, rámutatván társaságunkbeli szerepére is.

A „Nyelvtudományi Közlemények“ XXI-ik köteté ismét gazdag tartalommal jelent meg. Dr. *Munkácsi* Bernát, ki kámavidéki tanulmányutja alkalmával a csuvas-földet is megkereste, ez érdekes török nyelvéget terjedelmesen ismerteti s az átírásnak új módját határozza meg, a szokásos, de nyelvészetiileg ki nem elégitő orosz átírás helyett. Utána *Vasverő* Rajmund egy ethnologiai czikke; majd egy hosszabb erza-mordvin népmese eredeti szövege és fordítása következik «Szép Domaj» czímmel, melynek tartalma jobbadán összevág a «Csihán királyurfi» cz. székegy mesével (Kriza Vadrózsák 472.) Dr. *Kúnos* Ignác az «orta ojunu» nevű népszínházról értekezik, s több idevágó török szöveget közöl. *Munkácsi* újabb adalékokat közöl a magyar nyelv török elemeiből, pl. birka, dió, gólya, haris, harkály, hernyó, kigyó, kökény, körte, mogyoró, pacsirta, sajt, seregély, süveg, sárkány, szarka, toklyó, üröm. *Balassa* József két czikke speciális magyar dolgokkal foglalkozik: A magyar hangok képzése és Hangsúly a magyar nyelvben. *Setälä* Emil finn tudós a kiveszöben lévő liv nyelvet ismerteti. *Budenz* József mongol grammatikáját, nyelvmutatványokat és szógyűjteményt ad; *Munkácsi* pedig a mult évben tett szibériai útja eredményeinek közlését kezdi meg, ez alkalmával a vogul nyelv északi dialectusát nagy apparattal ismertetve, s érdekes, vogul mythologiai tárgyú hőskölteményekkel kísérve. A szövegtések közt *Steuer* János az Isten szót magyarázza s azt a vogul jis-tajl-al (öregkorú, öregnyi veti egybe). A kötet egyes füzetéi végén (1–6 füzet), ismertetéseket és bírálatokat találunk, melyek között ki kell emelnünk *Budenz* ismertetését Ahlquist művéről: A finn származásról, *Munkácsi* Pervuchin Miklós könyvéről: Vázlatok a glazovi votjakok hagyományai és életmódja köréből (oroszul), és *Weske* Mihálynak ugyancsak orosz nyelvű dolgozatáról: A cseremisiz nyelv dialectusairól.

„Alternatívák a rumén ethnológiához“, írta Herrmann Antal, Bpest 1890. Szerző ahhoz a történet-ethnologiai kérdéshez, mely még mindig napirenden van, hogy t. i. a rumének a dácziai colonusok egyenes leszármazása-e, vagy pedig a Balkánból később bevándorolt pásztornép? Az eddigi fejtegetésektől eltérőleg, melyek a históriai szempontot emelték ki, az ethnológiához fordul s a rumének képzelt nagy multját, a jellelvetve össze kifejti, hogy ez összehasonlítás a ruménekre nézve azon épen nem dicsérő eredményre vezet, hogy abban csak hanyatlás és bukás jelentkezik, míg az a tan, hogy a rumének a Balkánon alakult pásztornép, kik alacsony sorból emelkedtek oda, hogy ma Európa keletén egy friss erejű s gyorsan művelődő országot alkotnak — a ruménekre nézve nemcsak nem megalázó, de felemelő és biztató a jövőre nézve. Az efféle elmékedések — ugymond a szerző — nem kizárólag akadémiái természetűek, de gyakorlati jelentőségük van. A rumén nemzet most igen válságos ponton áll; most kell megválasztania haladása eszközeit, útját. Hogy elhárítozhassa magát, milyen irányban haladjon, tudnia kell azt is mely irányból jött? Aliq kell mondanunk, hogy e kérdések ma mindenkit jobban érdekelnek mint a a románokat magukat. Közönyeik semmiről sem vesznek tudomást, a mi nem képzelt történelmi érdekeiket dédelgeti. Herrmann ez értekezéséről (melyet Déván a hunyadmegyei tört. társulat ülésén olvasott föl) sem vettek a románok tudomást, egy szépirodalmi lapjukat kivéve, mely szintén azt hiszi, hogy eleget tett hivatásának s *krítikát* gyakorolt, midőn a felolvasásról három sorban szólva, a magyar tudós kitételben a tudóst idézőjeggyel látta el.

A *Journal of the Gypsy Lore Society*, a nemzetközi cigány tudós társaság edinburghi közlönye, a mely kivált az elnök, Charles G. Leland tollából gyakran hoz hazánkat illető közleményeket és magasztalva méltányolja néprajzi törekvéseinket, 1890. évi II. füzetében (115–116 l.) nagy elismeréssel ismerteti az «Ethnographia» 1–3. számát, és angol fordításban közli a III. füzet 164. lapján közöltük cigány történeti adatot. E tudós társaságot és negyedévenként megjelenő, David Mac Ritchil által kitűnően szerkesztett közlönyét ajánljuk azon tagtársainknak, kik a cigányok ismerete iránt érdeklődnek. Évi tagsági díj egy font sterling (13 frt), jelentkezhetni a szerkesztő titkárnál: Edinburgh, 4. Archibald Place.

A bolgár nemzetnévről. Howorth angol tudós, a népvándorlások s különösen a hunnok történetének kitűnő írója, az *«Academy»* egyik legutóbbi számában *«The etymology and ethnic meaning of the name «bulgarian»* cím alatt értekezik. Howorth szerint, noha Procopius jól ismerhette a bolgár népet, mert a Pontus Euxinus partjain lakó különböző népeket s különösen a hunnok törzseit részletesen leírja, de sem ő, sem történetének folytatói Achatius és Menander, a bolgár nevet sohasem említik. Másrészt pedig, midőn később Antiochiai János, Eunodius, Cassiodorus, Marcellinus megemlékeznek a bolgárokról, leírásuk róluk teljesen összhang azzal a leírással, a melyet Procopius ad a hunnokról. *A bolgárok tehát nem mások, mint a hunnok egyik törzse*; nevük is az volt. *«Bolgároknak»* nem ők nevezték magukat, hanem a szomszéd idegen népek: a szlávok és góthok. Már most maga a *«bolgár»* név nem származik máshól, mint a Volga folyótól. Mások megfordítva hiszik, de Howorth tagadja, hogy valaha egy nép a maga nevét folyókra s különösen olyan nagyra, mint a Volga ráruházta volna. Külömben is sem a török, sem az ugor népek e folyót mai nevén nem ismerik. A csuvasok: *«Idel»*-nek, a kalmukok: *«Isil»*-nek, a cseremiszek: *«Jul»*-nak, a mordvinok: *«Ra»*-nak hívják a Volgát. Rubriques is azt mondja 1246-ban, hogy a Volga szláv név s a tatároknál neve: *«Etil»*: sőt az angol Chancellor is, ki Rettenetes Iván (1533—1584) idejében járt Oroszországban, szintén tudja, hogy a Volga másként *«Ra»*. Ezek szerint a bolgárok hunnok, kiknek neve tulajdonképen *«volgár»*, a mi annyit jelent, hogy Volga mellékiek, és Konstantinosz Porphyrogeneta egész határozottan mondja róluk, hogy a bolgárokat előbb hunnuguroknak hívták.

Vegyes közlemények.

Hüvelyk-hőköm-lyüki, Babszem Jankó. Tamaranczi hanczi.

Fájlné Hentaller Mariskától.

A napilapok azon vitája, melyik jogosultabb irodalmi kifejezés *hüvelyk* avagy *hőköm*, eszembe juttat egy szót, melyet még gyermekkoromban hallottam és használtam a kicsiny vagy törpe ember jelölésére; ez a *lyüki*. Lyüki volt nekünk a kis ember, nem is mondtuk soha kis ember, hanem mindig *lyüki*, mert ez teljesen azonos fogalom volt előttünk amazzal. Szülővárosomban, Jászberényben, forgott e kifejezés közszájon, de azt sejtem, hogy a Mátra aljából Eger, vidékéről származott oda. A *lyüki* szót jogosan tarthatjuk a *hüvelyk* sajátos nyelv alakjának. Hogy az irodalmi nyelvben van-e létjoga, az ismét más kérdés, de mint tájkifejezést, fel-
említésre méltónak vélem. Különbben teljesen igaza van annak, ki a Hüvelyk Matyit nem ismeri el magyar népmesének, igaza van nemcsak azért, mert egy népmese-gyűjteményünkben sincs meg, de nem fogja senki a magyar nép ajkán sem találni. (Most már talán a fordítások után.) Gyermekkoromban bő alkalmam volt temérdek és szebbnél szebb népmeséket hallani drága jó anyámtól, ki azokat részben szintén édes anyjától hallotta, részben a nép ajkáról leste el, de Hüvelyk Matyit soha nem hallottam. Van nekünk egy népmese alakunk az Alföldön, egy kicsi kis hősünk, ennek az eredeti magyar neve: Babszem Jankó. Az alföldi magyar ember nem mondja: *«Olyan, mint a hüvelyk ujjam»*, hanem ezt: *«Akkora, mint a babszem»*. A kis embert pedig, mint fentebb említém, egyszerűen *lyüki*-nek nevezi.

Van egy másik kis hős is, melyről gyermekkoromban mesét hallottam, ez: *Tamaranczi hanczi*. De ennek már a neve is elárulja német eredetét. (Tamaranczi hanczi = der daumenlange Hansl.)

Budapest, 1890 április 28.

Az Attila nev. Vámbéry Ármin *«A magyarok eredetéről»* írt művében *Attila* nevét a tatár *«etil»*, *«idel»* az az folyam, Volga szóval veszi egynek s eredetét úgy magyarázza, hogy a hunnok világhírű királyának nem ez volt a tulajdonképeni egyéni neve, hanem csak mellékneve, melylyel mint nagy hódítót és hatalmas ural-

kodót gyors emelkedésének jellemzéséül ruházták fel kortársai, vagy esetleg ő maga magát — olyanformán, mint tette később egy másik világhódító, a mongol Temudsin, ki a «Dsenghiz» azaz «igen hatalmas» nevet vette föl. A magyarázat tetszetős, de van egy bökkenő a dologban, az t. i., hogy Attila kortársai mitsem tudnak efféle névváltoztatásról, már pedig alig hihető, hogyha más nem is, legalább Priskus ne hallott volna Attila valóságos nevéről, midőn udvarában járt, vele ebédelt s alkalm volt a hunn királyról és viszonyairól sok mindenféle apróságot megtudni; már pedig ő is mindig csak «Attélas»-nak nevezi s ily néven ismerték őt a konstantinápolyi, valamint a ravennai udvarban is. Mind a mellett a dolog lényegére nézve nagyon valószínű, hogy igaza van Vámbérynak s *Attila* neve csakugyan annyit jelent: *folyam, nagy folyó*. Előttünk ugyan különösnek látszik, hogy valakit ekkép nevezzenek el, de a primitív ember felfogása szerint nincs benne semmi föltűnő. Az olyan megkövesedett és teljesen értelmetlenekké vált személynevek, minők a művelt népeknél hagyományyszerűleg szállnak nemzedékről nemzedékre, a kezdetleges társadalmakban csak kivételkép fordulnak elő. Ott jobbra minden egyes személynév egy-egy élő szó, mely ha nem is mindig, de igen sok esetben a születés körülményeivel szokott összefüggésben lenni. Ez magyarázza meg — hogy őseink életéből hozzák fel néhány példát — az ilyen furcsa, legalább a mi szemünkben furcsa személyneveket, minőkkel telvők az árpádkori okmányok: Halál, Vásár, Vendég, Maradék (nyilván a. m. utószülött). Husvét, Finkösd, Szereda, Péntek, Szombat. Erdő vagy kicsinyítve Erdős s törökös alakban Ormán, Várad, Hegy, Sziget, Tarlód. Árokdi stb.; de különben is ismeretes az a fölötté jellemző históriai példa, hogy Timur-Lenk, a ki éppen sakkozás közben értesült egyik fia születéséről, ezt e pillanatot emlékéül a sakkjátékosoktól jól ismert «rochirozás» perzsa kifejezésmódja, a «sah-rukk» után nevezte egyenesen Sah-Rukknak; a mi Álmos-mondánk is, habár az Álmos név aligha függ össze az «álom» szóval, annyit mindenesetre bizonyít, hogy az Árpádok korában még mindig nagy befolyása volt a születés körül előforduló eseményeknek a névadásra, mert csakis ilyen szokás mellett fejlődhetett ki a monda azon vonása, hogy Álmos vezért anyjának egy bizonyos álma után nevezték Álmosnak. Ezeket szem előtt tartva, nem fogunk csodálkozni az árpádkori magyar *Wez, Ved, Vide, Videk* (a. m. viz, v. ő. ugor: vit, vete, ved, őrségi: vides = vizes) és *Tengurd* (tengürd, tenger) vagy a hasonló jelentésű ó-török *Tingiz* (tingisz, dingisz, dengisz, dengesz = tenger) és *Oghuz* (ujgur: ukusz, kun: ochus = folyam) neveken, melyek közül az utolsó — alighanem a bessenyők révén — «Oczu», «Ochuz», «Oghuz», «Oguz», «Ogguz», «Ogyz» stb. változatokban szintén ismeretes volt nálunk az Árpádok alatt. Ily módon érthető lesz a nagy hunn király nevének eredete is. Attila ugyanis valamelyik nagy folyó mellett született — talán ép a Volga mellett, de lehetett ez a Duna is — még pedig olyankor, midőn apja Mundzuk a családjával együtt csak esetleg tartózkodott ama folyó mellett, s e véletlen körülmény szolgáltathatta az alkalmat arra nézve, hogy az újszülött *folyamnak* neveztessék. A török-tatárság észak-nyugati törzseinél ugyanis a nagy folyó s aztán a Volga és Káma neve: «edel», «idel», «isel» (kazáni tatár és baskir), «ödel» (kazak-kirgiz); a régi magyarságnál (Atel- vagy Etelkuzu, meg a Don és Dnjeszter nevében): «atel», «etel», «etil», «etül». A szó régi alakja azonban, mely visszanyúl a hunn korszakig, egyenesen *attila* volt; így nevezi a VI. századbéli Zemarchos a Volgát s még a X. században is *Atilnak* (Atél) találjuk Konstantin császárnál. A minő hangváltozáson ment keresztül a régi *attila* = folyam szó a kelet-európai pusztaság népeinél: ugyanazt tapasztaljuk a hunn király nevéénél. A magyar hagyományokban Bendeguz fiának tudvalevőleg *Ethela*, *Ethele* alakban maradt fenn a neve s ekkép találjuk, mint használatban levő személynevet is, így: 1286-ban *Etele* (Árp. Uj Okl. XII. 449), 1331 s 1332-ben *Etel* (Jerney: Magy. Nyelv.). 1333-ban *Ethela* (Fejér Cod. Dipl. VIII. 3. 711.). Kétséget sem szenved, hogy a magyar nép az Etele nevet nem vehette a nyugoti népektől; a krónikákból ismert «Athila» megmaradt «Atillá»-nak csak úgy, mint a német «Ezilo», «Etil». Ó-Buda nevében «Echulburc»-nak, az utóbbi alaknak «Etelévé» való átváltozása egyenesen hangtani képtelenség, már pedig — ha a hunn király neve a germánoktól kerül hozzánk — zűkségkép a bajor-osztrák «Ezilo», «Etelz» alakot kellett volna átvinnünk. A magyar «Etele» név csakis ott alakulhatott az Attilából, a hol az «Etil» «Ethil» folyónév: a Volga és Don mentén s a Bendeguz (Mundzuk, Mundzug). Reuwa (Roa, Rugila) Buda (Bleda, Blida = Bīlida, — v. ő. belen — ben) nevekkal meg a Hunor-

Mogorféle mondával együtt nyilván azon hunnoktól származik, a kik Attila halála után a Duna és Tisza mellékéről kiszorítva, a Dnjeper és Volga közti pusztaságra vonultak vissza s a későbbi idők folyamán ama vidéken alakult nagyobb nemzetek, mint a bolgárok, avarok, kozárok, kunok és aztán a magyarok közt vegyültek el. Mert utóvégre is mind egy szálra ki nem veszték, csak mint nemzet bomlottak fel s maradványaikat hol keresnénk másból, ha nem azon népek között, melyek az általuk megszállt területen hatalmasodtak el? E hunnoktól elhatolt aztán nagy királyuk neve észak felé egész a votjákokig, hol Munkácsi B. szerint az *Adil* s dél felé a leszghegig, a kikenél az *Addila* név még ma is ismeretes; eljutott a magyarhoz hasonló változatban a közép-ázsiai törökséghez is, melynek Abulghazi által följegyzett mondái szerint Alinge khán egyik fiától, Tatártól származott *Éttele* khán. (ng.)

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Kovács Gyárfás: A husvéti bárány. Ellenék 78. sz.

Moldován Gergely: A halmágyi csókvásár. Kolozsvár 78. sz.

Az emberiség statisztikája. Kivonat az Ethnographia 2-ik számából. Amerikai Nemzetőr márcz. 12.

Harmath Lujza: Husvéti szokások a Nyárád mentén. Bud. Ujság 95. sz.

Simay János: A madárvilág dalainkban. Nemzet. 95. sz.

Molnár Viktor: A husvéti tojásokról. (Könyvismertetések, mutatóványok) budapesti és vidéki lapokban (ápr. hó.)

Simon Géza: Az álhaj története (Heine után) Pozsonyvidéki Lapok 66. sz.

Hock János: Vallási ünnepek a középkorban. Budap. Hirlap 95. sz.

Réthy László: Magyar örmények (az Ethn. után) Alföld és Erdélyi Híradó 78. szám. «Arménia» májusi füzet.

Harmath Lujza: Mikes és az örmény házasság keleten. Arménia 4. füzet.

Vaida Vazul: A román nyelv szilágysági dialectusa. (Material jargon de dialect selagian. Tribuna 83 és köv. sz.

Isvánffy Gyula: A palóczok «Barbonczás»-a. Turisták Lapja 3. sz.

Szerkesztői üzenetek.

Gönczi Ferencz, Kötse István, Weber Samu, Márton József, Esztegar László, Trencsény Károly urak közleményeit köszönettel vettük.

K. I. Konstantinápoly. Az Ethnographiát küldjük.

L.—y T—r. Munkács. A lajstromot gyűjteményünkbe osztottuk. A kiadásra egyelőre nem gondolhatunk. Közreműködését továbbra is kérjük.

T—a Zs—a. Szászváros. A szlávok bevándorlását illető kérdésre a jövő számban válaszolunk.

Tisztelt dolgozótársainkat kérjük sziveskedjenek sürgősebb közlendőiket mielőbb beküldeni, mert a nyári szünet előtt az «Ethnographia»-nak még csak két száma jelenik meg

Felhívás!

Az „Ethnographia“ jelen számához postai utalványlapot mellékelünk t. tagtársaink kényelmére. Tisztelettel kérjük őket, szíveskedjenek hátralékos díjakat minél előbb beküldeni, hogy hivatalos értesítőnk nagy nyomdai költségeit fedezhessük. Az utalványlapon a tagsági díjon kívül az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ című folyóiratok idei évfolyamára is be lehet küldeni az előfizetési összeget, a mely a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára (a rendes 5 frt helyett) 2 frtra van leszállítva. Ugyanezen alkalommal, 5 frtért megrendelhető még az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ I. kötete is, (1—4. füzet, 1887—1890.)

Dr. BOROVSZKY SAMU,
pénztáros.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur-munkára egyesítvén, a legszámosabb tagú tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

A Magyarországi Néprajzi Társaság VII. *felolvasó ülését* 1890. május hó 10-én, szombaton 5 órakor tartja meg a M. T. Akadémia palotájában. Tárgyai: Lázár Béla, A Garabonciás diákról; Matirko Bertalan, A Gasperek-monda keletkezése; Dr. Wlislöck H., Szerelmi jóslás és varázslás az erdélyi cigányoknál; Weber Samu, A szepesi szászok ruházatáról. A felolvasó ülés után *választmányi ülés* lesz.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia“ szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabb kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkban megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

„Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn.“

Az alapszabályok 31. §-a így szól: „A társaság a külföldi szakkörökkel való érintkezés végett arról gondoskodik, hogy nagy irodalom nyelven szerkesztett melléklyal, vagy hasonló czélú hazai szakfolyóirattal rendelkezék.“ — Ennek értelmében a választmány 1889. november hó 2-án tartott ülésében abban állapodott meg *Herrmann Antallal*, az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című szakfolyóirat kiadó-szerkesztőjével, hogy Herrmann a maga folyóiratában havonként egy-egy ívet szán a Magyarországi Néprajzi Társaság hivatalos közleményeinek és a társaság előadó ülésein felolvasott, úgyszintén a hivatalos közlőnyben („Ethnographia“) megjelent dolgozatoknak német nyelven való kivonatos közlésére.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ című folyóirat, a melyet az összes szakkörök úttörő és abszolút értékű közlőnynek ismertek el, a fentebbi megállapodáshoz képest átalakul. Az 1890. évvel kezdődő II. kötetét

HERRMANN ANTAL és KATONA LAJOS

együttesen fogják szerkesztetni és kiadni. Programja annyiban bővül, hogy Magyarország népein túl is kiterjeszti vizsgálódásait, tőlünk délre és keletre, Románia, a Balkán, a Levante népeire, Oroszországra és a magyarral rokon altaji népcsaládra s így a néptani tudományok terén azt a feladatot kívánja teljesíteni, a mely hazánknak jutott a történelemben: hogy közlesse keletet nyugattal.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ ezután havonként átlag 3 íves füzetekben fog megjelenni az „Ethnographia“ alakjában. Ebből 2 ív önálló dolgozatokat közül főképen német nyelven, egy ív pedig

„Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“

czímmel s a fent jelzett tartalommal a Magyarországi Néprajzi Társaság félhivatalos közlőnye lesz, míg az „Ethnologische Mitteilungen“ úgy anyagra mint feldolgozásra nézve főképen a szakkörök számára kíván tudományos forrásmunka lenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ előfizetési ára együttesen évenként 5 frt; a Magyarországi Néprajzi Társaság tagjai számára azonban csak 2 frt. A ki tehát a 3 frtnyi évi tagsági díjon felül még 2 frtot fizet, az „Ethnographián“ kívül és vele együtt az „Ethnologische Mitteilungen“ s az „Anzeiger“ folyóiratokat is megkapja. Az utóbbiak ára külön is lefizethető a szerkesztőknél, de a cél világos megnevezésével a tagsági díjjal együtt a társasági pénztárhoz is küldhető.

Az „Ethnologische Mitteilungen“ eddig 1500 példányban ingyen járt a bel- és külföldi ethnologusainak. A II. kötetet csak az előfizetőknek küldhetjük meg. A II. kötet első füzeté május hó végén fog megjelenni.

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ és az „Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns“ kiadó-szerkesztői:

Budapest, 1889. december hóban.

HERRMANN ANTAL

a Néprajzi Társaság titkára
(I., Attila-utca 47.)

KATONA LAJOS

a Néprajzi Társaság jegyzője
(I., Vár, Országház-utca 19.)

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. június 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

<p>I. <i>Ifj. Matirko Bertalan</i>: Egy szepességi népmondáról..... 261</p> <p>II. <i>Dr. Wlislócki Henriktől</i>: Szerelmi jóslás és szerelmi varázslás az erdélyi sátoros cigányoknál 273</p> <p>III. <i>Lázár Béla</i>: A garabonciás diákról 277</p> <p>IV. <i>Dr. Munkácsi Bernát</i>: A «magyar» név eredete .. 285</p> <p>V. <i>Weber Samu</i>: A szepesi szászok ruházata 291</p>	<p>VI. <i>Istvánffy Gyula</i>: Egy kis adalék a palócnép babonáihoz ... 295</p> <p>VII. <i>Harmath Lujza</i>: Népnyelvi adalékok. VII. Mihály Poli. — VIII. Tollas Erzsí 299</p> <p>VIII. Társasági értesítések 300</p> <p>IX. Magyarországi spanyol telepek 304</p> <p>X. Irodalom..... 305</p> <p>XI. Vegyes közlemények 306</p> <p>XII. Néprajzi könyvtár..... 308</p> <p>XIII. Folyóiratok s lapok repertoriuma 308</p>
---	---

Az „Ethnographia” közöl hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldal 6 frt, negyedoldal 3 frt, nyolczadoldal 1 frt 50 kr. Többszörí hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendők (**Hornyánszky Viktor** könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

VIII. (a nyári szünet előtt utolsó) felolvasó ülését

1890. június hó 14-én, szombaton d. u. 5 órakor tartja meg

a M. Tud. Akadémia palotájában.

T á r g y a i:

1. **Dr. Patrubány Lukács** jelentése Alisan Leo örmény ethnographus velencei jubileumáról.
2. **Dr. Kunoss Ignác** jelentése kisázsiai tanulmányútjáról.
3. **Thury József**, Halas népéről.
4. **Dr. Versényi György**, A bányarémről.
5. **Baróti Lajos**, A délvidéki német telepekről.

Felolvasás után választmányi ülés. Vendégeket szívesen látunk.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia” szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabb kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkban megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. június 1.

6. szám.

Egy szepességi népmondáról.

Irtta s a népr. társaság május havi ülésén felolvasta: *Ifj. Matirko Bertalan.*

Zsigmond királyunk a velencei háború költségeinek fedezésére 1412-ben a Szepesség 13 városát, valamint Lubló és Podolin uradalmakat Ulászló lengyel királynak zálogosította el. Ezen időtől kezdve az elzálogosított föld népét a lengyel király által kinevezett helytartók: a sztaroszták kormányozták, a kik mindenkor a lublói várban fészkeltek. Így Lubló városa az elzálogosított területen némileg a főszerepet vitte; s habár a 400 évi lengyel főnhatóság befolyásának — mely a maga korában kivált a kereskedelmi érdekek előmozdítása által határozottan üdvös hatással volt az egész felvidékre — most már legkisebb nyomát sem találjuk többé e városokban, Lubló mégis mai napig megtartotta lengyel jellegét: lengyel nyelvét s lengyel szokásait. A sztaroszták vára romban áll, emlékek azonban főnmaradt, s Lubló ma Magyarország egyetlen lengyel városa.

A hegyen fekvő város a Szepesség székhelye: Lőcse mintájára épült. A négyszögű piacztot hajdan oszlopos házszor, az u. n. lábasházak képezték, melyek nyílt csarnokai az árucikkek kirakására szolgáltak. A piacztot disztító szintén csarnokos városháza, s a temető, mely a templomot körülvette, a jelen század elején pusztultak el.

Népe általában élénk képzeletű, s mondáiban, mint a szláv népek különösen, a mysztikus, babonás motívumokat rendkívül kedveli.

A felföldről bátran mondhatni, hogy népmondákban gazdagabb, mint Magyarország többi része. Oka egyrészt a változatosabb hegyvidék természeti viszonyaiban keresendő, melynek hol szokatlan, hol természetellenes jelenségei inkább ragadják meg a nép képzeletét, másrészt egy félreeső vidék, egy elrejtett völgy lakossága, a melyhez a népköltészet legnagyobb ellensége, a haladó művelődés csak elvétve találja útját, egyes

helyekhez fűződő mondáit s egyáltalában összes hagyományait mindig eredeti színben meg tudja őrizni.

A Szepesség mondákban igen gazdag. Néhányát költői alakban dolgozták föl, (pl. Tompánál: Márta könye; Menedékkő; A szepesváraljai leány; Hegyeskő), néhányát ismertették, de minden behatóbb tanulmány nélkül; legjava most is a nép ajkán él. A Tátrához, a szepesi várhoz, a vörös kolostorhoz stb., sok szép helyi monda fűződik. Axamithnak, a híres rablónak hőstetteit költői világításba helyezte a nép, sőt egy más rablóról ugyanazt mondják, a mit Ovidius, Cacusról, ki a lopott marhákat farkánál fogva vonszolta a barlangjába.

E mondák nagy része naiv hitet föltételező igen régi időben keletkezhetett, s ma már mint a nép képzeletének termékei állanak előttünk, melyek való alapja után, adatok hiányában, többé nem kutathatunk. Annál felülőbb, s eredetiségénél fogva érdekesebb is, egy «Kaszperek»-ről szóló lublói monda, a melynek keletkezéséről, alakulásáról s történeti alapjáról kétségtelen adataink vannak, s a melyek világot vetvén a nép alkotó tehetségére. *példát nyujtanak* arra: mikép támadhat valóság, és a nép fantáziájának összevegyülésével egy olyan kerek történet, a melynek költői oldalát senki sem fogja tagadni.

Kaszperek, így beszéli a nép, lublói polgár volt, a ki borral kereskedett. Tokaji bort szállított Lengyelországba, egy gazdag varsói kereskedőhöz, még pedig tutajon: a Poprád vizén, úgy intézvén mindenkor a dolgát, hogy borral telt hordóit ott hagyta, az üreseket pedig Lublóra szállította vissza. Egyszer azonban olyankor jelent meg Varsóban, a mikor a kereskedő nem volt honn. Felesége átadta Kaszpereknek a pincze kulcsait azzal az utasítással: tegyen úgy mint rendesen, rakja le borait s vigye magával az üres hordókat. Kaszperek lement, átkutatta a pincze minden zegét-zugát, s egy rejtkehelyen egy nehéz kis hordóra akadt, a mely fenéig arannyal volt tele. Senki sem volt mellette, s a lopást senki sem vette észre. A hordócskát az üres hordók közt észrevétlenül szállította Lublóra, s nyugodtan élte napjait.

Nem úgy a varsói kereskedő, ki hazajövele után a lopást azonnal észrevette, egy szép napon Lublón termett, lopással vádolva Kaszpereket a bírák előtt. Kaszperek mindent tagadott. Esküdött a boldogságos szüzre, a háromszemélyű egy istenre, s minden szentekre, hogy a lopást nem ő követte el. Vesse ki testét a föld, ne fogadja be lelkét a menny, ha hamisan esküszik! De Isten megbüntette gonoszságáért: Kaszpereket harmadnapra halva találták.

Alighogy eltemették, kísértetként kezdett hazajárni. Nem volt helye sem a földben, sem a mennyben. Éjjel az alvókat bántotta, hozzájuk

csúszott az ágyba s véröket szopta. Ha gyertyára gyújtottak eltűnt, ha eloltották ismét megjelent. Feleségéhez is járt, nyöszörgött, rimázkodott: segítsenek rajta, engeszteljék ki a bűnét, mert nincsen helye sem a földben, sem a mennyben.

Akkor fölbontották a sírját. Teste úgy tetszett, mintha nem is halotté lett volna, az alvó emberek vérétől napról-napra szebb és kövérebb lett. Összeszorított öklében tépett hajszálak, ruháján pedig vérfoltok voltak láthatók. Holttestét óriási embertömeg kíséretében a város piaczára vitték, s fejét a templom északi szegletkövén sirásó kapával nyakaszták le. A fej legördült, s friss sebéből vér ömlött. De e lefejeztetés nem szüntette meg a rémeket, sőt Kaszperek az utasokat, a mezőn dolgozókat világos nappal bántalmazta, harapta, fojtogatta. A hol emlegették, villámgyorsasággal ott termett. Fehér paripán, visszasan ülve lenyakazott fejét kosárban vagy hóna alatt hordozva. Ha a vászoncseledek pletykaszóra gyűltek, azonnal széjjelkergette őket. Megrémítette az egész várost, úgy hogy az emberek pusztá nevéből is félték. Főleg a gazdagokat rabolta meg, de a szegény népet megjutalmazta.

A város tanácsa ekkor elhatározta, hogy a holttestet újból kiásatja s elégetteti. A piac közepére máglyát raktak, tetejére meg a halottat, ki a lángok között kacagni, béka módjára brekegni kezdett, hol a jobb, hol a bal lábát emelgetve a magasba. A nép azon hitben oszlott széjjel, hogy a kísértettől végre megszabadult, s ime — Kaszperek a szomszéd ház tetejéről nézte a saját megégettetését. A hol ezentúl megjelent, ott lángba borult minden éghető. Fölgyújtotta a háztetőket, s az emberek összecsdültek, hogy a tüzet eloltsák, de egy pillanat alatt megváltozott a kép: az égő háztetőről fehér galambok repültek a magasba, s a tűznek nem volt semmi nyoma! Néha csak ámitotta a népet. Néha pedig nagy tűzvész egymásután, sőt egyszerre több helyen is dühöngött a városban. A kísértet még mindig járt. A város szerencsétlenségének híre messzire terjedt el Magyar- és Lengyelországban. A két ország püspökei végre Lublón gyűltek össze, exorcismust mondtak a gonosz lélekre, s a Szepes vármegye földjén kívül eső sárosi várbaátkozták el Kaszpereket.

A sárosi vár egyik tornyában, fehér lova farkához kötve, várja Kaszperek a szabadulás óráját. Minden századik évben egy lószőr szakad el, s ha a lófark minden egyes szála széjjel lesz tépve, akkor léphet csak Isten ítélőszéke elé.

Ez tartalma a mondának, a mint a lubló népi ajkán él. A «furcsa» epitheton épen reáilló. Furcsa képzeletük lehetett azoknak is, kik e mesét kigondolták, egy naiv lelkű, babonás lengyel nép, így vélekednék

minden józan ember, mert nem tudja elképzelni, lehet-e való alapja ily nagyon is meseszerű tárgynak? E történetről ma csak Szepesség északi részében tudnak; pedig másfélszáz év előtt az egész felvidék ismerte, de már mint alakulófélben levő mondát. Kaszperek valóban élt, s a halála után esett csodadolgok az 1718-iki év tavaszán Lubomirszky Tivadar (1702—1754.) starosztasága alatt történtek. Mult századunk neves történetírója, Bél Mátyás az 1723-ban megjelent «Prodomus»-ában*) hallomás útján jegyezte föl a történetet.

«Lubló városa» — úgymond — «gazdag és tágas, s a heti és nagy vásárok, valamint az egyházi bucsúk tartására alkalmas és látogatott hely. Ezen városban, a mint hallottam az 1718-iki esztendőben oly csodadolog történt, a mely megemlítésre méltó. Egy *Gasperek* nevű, közhiedelem szerint nem egészen tiszta jellemű kalmár váratlan halállal mult ki. Alig hogy eltemették, körüljárni, és ugyanazon öltözetben, melyet élteben viselt, övéihez is látogatni kezdett. És a látszat nem csalt, mert a városbeli utasokat fényes nappal is szörnyű módon bántalmazta, a szolgálókat, a mezei munkásokat megtámadta, a város házait folygújtotta, s a mi szinte hihetetlen, hogy feleségével is közösült, és pénzét az adósoktól elvitte, hitelezőinek pedig megtérítette a tartozását. Mindenemű csínyje után a dolgot végre oda vitte, hogy az ottani nép ünnepélyes szokása szerint, holttestét a sirból kivették, lefejezték és elégették. Hogy igaz-e vagy valótlan, de az állandó hír tanusítja, hogy ásóval leütött fejéből vér patakozott. Miután a halottat a babona nem csekély hibája nélkül elégették, ismét új tűzvészszel büntette a várost ezen gonosz kísértet. Sokan azt hitték, hogy az ördög maga rejlik ez emberi alakban, s hogy ő mérte reájuk azon csapásokat; mások ellenben, a kik a kísértetekről szóló történetekben kételkedtek, álcázottnak képzelték. Legyen egyébiránt mindez akár való, akár mesebeszéd, én azért említettem, hogy az emlékezet számára el ne vesszen».

Weber Sámuel, a Szepesség történelmi monographiájában,**) Bél idézett helyéből tudja a történetet:

«In Lublau starb Gasperek, der kaum begraben, herumging, die Seinen in demselben Anzug, den er lebend trug besuchte, und auch zu Mittag den Leuten begegnete, und die Mägde auf den Feldern ängstigte. Man grub hierauf den Leichnam aus, und liess ihn verbrennen, *wesshalb die Stadt, die den Aberglauben zu nähren schien, bestraft*

*) Hungariae antiquae et novae Prodomus . . . etc. auctor Mathias Belius Pannonius. Norimbergae. 1723. (Lib. II. pag. 108.).

**) Zipser Geschichte u. Zeitbilder. Lőcse. 1880. 63. pag.

wurde». Főleg az utolsó állítás kedvéért hoztam föl a fenti idézetet. Weber szerint a városra azért szabtak büntetést, mivel a babonáságnak hódolt. Állítása egészen hamis, mert az eredeti szöveg félreértésén alapul, a hol ezt olvassuk: «Cadavere, haud sine superstitionis crimine exusto, novo iterum incendio a nefando isthoc spectro oppidum mulctatum fuit.» De még Béltől is eltekintve, sehogysem hihető ez állítás. A kor szelleme czáfolja. A mult század elején az effélék többé-kevésbé a boszorkány-pörökhöz tartoztak, melyek akkortájt még nagyban folytak. Csak Mária Terézia temette végleg sirba a babonát összes szerszámaival együtt. Az ő idejéig maga a törvény volt a hatalmában.

Édes anyám, gyermekkorában: a negyvenes évek végén Kaszperek mondáját már jelen alakjában ismerte. Különösen az iskolás gyermekek szerették és mesélték. De arra is emlékezik, hogy nagyapja egykor a téli esték unalmát elűzendő, egy ócska könyvből olvasott föl egyet-mást Kaszperekről. A mult nyáron megfordulván Lubló városában, utána jártam a dolognak, s szerencsém volt e könyvet*) a városháza levéltárában megtalálni. A lengyel nyelven írott quart codex a *Liber Actorum* nevét viseli, s 178—197-ig terjedő lapjai a Wilcsinszky Ferencz városi notárius által 1718-ban följegyzett Kaszperek históriáját tartalmazzák. Szorosan véve: memorandum. Kivonatossá a hivatalos jegyzőkönyvnek, azon határozott tendenciával: hadd örökössé e csodatörténet az utókor emlékezete számára. Nyelve nagyon zagyva. Itt tiszta lengyel, amott tiszta latin, nagy része pedig e két nyelv sajátságos vegyülete.

A tulajdonképeni tartalmat rövid bevezetés nyitja meg. Kaszperek Mihály lubló polgár és borkereskedő 1718-ik évi febr. hó 28-án hunyt el Lubló városában, teljes öntudattal, s a halotti szentségek ájtatos fölvétele után. Nyomban eltemettetése után (mint polgárt egy templom-melletti sír illette meg) kísértet járt a megholt képében az alvó emberekhez, ütögetve, harapdálva, fojtogatva őket, sőt később mezőkön és réteken, utakon és korcsmákban. világos nappal is megtámadta a járókelőket. A kiásott holttest elégettetése után sem szüntek meg e rémdolgok: néhány hét alatt tizenötször pusztított a tűzvész nem emberek keze, hanem a megholt «phantasmája» által fölgújtva. «A város lakói ez időben nappal keveset, vagy épen semmit sem dolgoztak, igazán úgy jártak mint az örültek, minden házban egész éjjel a lámpa fénye mellett örökként virrasztottak, a gyakori tűzvész idején minden holmijukat a város piaczára hordozták, és szabad ég alatt háltak. A kísértet pedig nemcsak a mi városunkat, hanem más vidékek, sőt más országok népét is

*) Dubay Péter polgármester úr szíves engedélyével.

nyugtalanította ekképen. Hasonló rémdolgokról sem krónikáinkban nem lehetett addig olvasni, sem idősebb emberek szájából hallani, s azért azt hiszszük, hogy minket az egész város bűnei miatt, *isteni végzet* sujtott.»

Ennyit mond a bevezetés.

Egy Hertely nevű szolgalegény volt az első, ki a kísértetet éjjel, márcz. 1-jén a temető ajtajában látta, s erre annyira megijedt, hogy alig-alig tudott hazamenni. A márcz. 26-iki általános kihallgatáson már egész serege jelentkezett a tanuknak, férfi és nő, pór és polgár egyaránt. Valamennyiök vallomása egyformán hangzott. Nyomban a lefekvés után valami hideg tárgyat éreztek a testükön, mely ütötte, harapta, fojtogatta őket. Mindegyiknek hol a kezén, hol a nyakán voltak látható sebei. Ha segítségért kiáltoztak s gyertyára gyújtottak, eltűnt a gonosz lélek. Pawlovsky Kristóf nevű polgár meg is fogta azt a sötétben, és birokra kelt vele. Mindezt esküszóval erősítették.

«Obviando his terroribus» két görög szertartású pap mondotta az exorcismust a halottra. De ez mitsem használt.

Ápril 15-én új tanukat hallgattak ki a Curián. Hatan jelentkeztek összesen, köztük egy Zawadszky nevű obgarti lakos, a kit Kaszperek útjában megtámadott. A földhöz vágta őt és szakállát tépte. A nagy lármára odasiettek a közeli mezőn dolgozó szántóvetők s kisegítették őt Kaszperek kezei közül, mire ez hirtelen eltűnt. A jelen volt Salgovics András, városi «frumentator, pro meliori fide et documento» szintén tanuként szerepelt. A legtöbb ember látta a kísértetet és fölismerte benne a vörös ruhába öltözött Kaszpereket. Még az nap hivatalosan bontják föl a sírt. Testét annak találták, a minőnek a mondában leírják: mintha nem is halotté lett volna. Ujjai közt hajszálak, ruháján vérfoltok; «quod est notabile contra naturam».

«Has itaque inquisitiones, occultatosque revisiones Nos Judex Juratice Assesores, Consules, totaque Communitas Civitatis Lubloviensis fideliter et conscientiose conscribi, Sigilloque authentico Cittis Nrae muniri curavimus». Erre két lublói polgárt: Maczko Jakabot és Jozeffi Jánost Krakkóba küldötték a püspökhöz, Szembeck Mihályhoz intézett alázatos levéllel, a melyben esedeznek: Hatalmazza föl a lublói papot a halottnak sirjából való kivételére. A levél eredetije a püspök lengyel válaszával együtt a codex lapjai közé van varrva.)*

*) «Illustrissime et Reverendissime Domine Dne Dne
Gratiosissime!

Nos pusillus grex, Incolae Oppidi Lublyoviensis, sub remotiori climate positi, agnoscentes tamen et a longe legitimum Ducem et Pastorem suum venerantes, dum

Apr. 24-én hazatértek a kiküldöttek, a püspöki felhatalmazással együtt. Maczko Jakab írásban számolt be, mi szintén a codexben foglaltatik.

«Ápril 26-án korán reggel kivitték a megboldogult Kaszperek Mihály tetemét szl. János temetőjéből a határban fekvő kovanyeczi mesgyére, és itt nagys. Kozsanovics Feliczián Antal, szepesi kormányzó és Lubló várának parancsnoka jelenlétében sok ember láttára megvizsgálták, s csodálattal, bámulattal látták, hogy holtteste a legfrissebb, legvirulóbb és legkövérebb, annyira, hogy élő ember testét sem lehet szebbnek képzelni, a mi még az nap koporsójával együtt egy összerakott nagy máglyára tétetvén, üszkéig elhamvadt. Közel két óráig, nehezen égett. Az elégettetés tartama alatt a következő jelek mutatkoztak, mert a jobb lábát a magasba emelte, s azt leeresztvén, bal lábával viszont tette, végre béka módjára brekegés hallatszott a tűzben».

A holttest lefejeztetéséről a mint látjuk, egy szót sem említ a kézirat. De vére mégis folyt, a mikor a városi tanács parancsára szívet vágták ki, melyet egy faedénybe zárván, azon erős hitben, hogy hajukon teljesen segítenek, trágyadomb alá rejtettek. Onnan fitestvérei, a kik többször azon panaszszal álltak elő, hogy bátyjuk holttestét minden jog nélkül égették el, testvéri kegyelethől elvették a szívet rejtő edényt, s magok számára őrizték.

his in partibus non raro practicabilibus, absconditis tamen a captu rationis nostrae concutimur et praemimur, quas terroribus, qua sensibilibus malis, efficacius remedium aliunde non datur nobis poscendum, nisi a supremo spirituali medico. Itaque ex consilio Rndssmi Nri Loci Ordinarii Dni Morzkowski Abbatis Strigoniens. et Officialis Sandecensis, hoc supplici libello plena cum humilitate convenimus Illram et Rndssmam Dominationem Vram, rogantes demississime, quatenus ex seorsiva inquisitione coram magistratu facta perpensa et trutinata causa eandem simul et cum effectu per salutare consilium tollere non dedignetur.

In valescens enim ex mora et vires resumens Phantasmatis horror cogit totam civitatem noctes quieti destinatas vertere in dies, non deest tamen et vigilantibus illusio. Et quoniam similes effectus per exhumationem principalis causae sopiri consueverunt, uti mostoties his et in vicinis locis practicus docuit, eandem vero exhumationem Rndus Loci Parochus non habeat in sua facultate, humillime Illram et Rndsmam Dnem Vram rogandum duximus, quatenus mediante ejus permissu, desideriorum nrorum compotes fieri valeamus, et ab ulterioribus periculis liberari. Promittentes praevia signorum practicabilium per deputatos inquisitione omnia debito ordine nos executuros. Interim pro salute et felicissimis successibus Illrmae Rndssmae Dnis Vrae Deum exorantes, manemus in cultu profundissime et debita oboedientia

humillimi et obsequentissimi servi
Iudex cum Assessoribus
Nomine totius Communitatis».

(Loc. sig. civ. Lubl.)

Kazimirszky István őrtálló katonának, Kadarszky János polgárnak, s másoknak is «vörös kalpagban, kék dolmányban, vörös nadrágban, és sárga sarkantyús csizmában jelent meg. Jobb kezében ezüst fogantyús botot tartott».

Egyszer az erdő alján fát szedett egy öreg asszony, mikor a sűrűben sajátságos zörejt hallott. Odatekintett és Kaszpereket vette észre, ki fehér lován üldözni kezdte. A lejtőn lefelé hempergett lovával együtt, és pedig úgy, hogy majd ő, majd a lova került alá.

Következik a gyakori tűzvész terjedelmes leírása, a melynek okozója mindig Kaszperek. Részletesen írja le a május 6. és 25-diki, jun. 5., 8., 9., 12. és 14-diki tüzet. A megholt fitestvérei időközben eskü alatt mondják ki: hogy bátyjoknak tudomásuk szerint sohasem volt varázsgyűrűje, sem más csodaszerszáma. Özvegye: Mária is esküszik, hogy férje életében sohasem üzött ördögi mesterségeket, házában egyáltalában nem jelent meg, csupán a nyáját zavarta meg egyszer.

«Ubi humana deficiunt, ibi divina incipiunt auxilia». Ezen jelszóval intéz a város tanácsa jun. 20-án levelet a zaklicsyni kolostor gárgyánjához. «Die 27. Junii ad litteras requisitorias ex Conventu Zakliczynense comparuit Pater Exorcista nomine Innocentius, approbatus a Sede apostolica cum Socio clerico, ad repellendos phantasmatis insultus.» A két pap meggyújtotta a passiógyertyát, s ünnepélyes exorcismusában, körmenettel és szentelt vízzel, tömjénfüsttel és szentelt sóval tisztította meg a város házait. Mindezek daczára újból dühöng a kísértet, jul. 8-án újból fölgyújtja a várost, s a városháza, sőt maga a templom is a lángok martaléka lesz. «A vármegye urainak ekkor, mikor a gyakori tűzvész miatt a város romhalommá lett, eszökbe jutott, hogy a halott örökösének a birtokában van még azon edény, melybe a megboldogult bátyjuknak: Mihálynak kihantolása alkalmával a szívét zárták. Ezeknek meghagyták, hogy a kis lakattal bezárt edényt a városházára hozzák, a mit a nép tanácsára meg is tettek, hogy a kísértetnek ne legyen több ereje és hatalma az embereket bántalmazni. Erre az urak meghagyták és megparancsolták a sirásónak, hogy e tárgyat mindenestül hamváig égesse el a kovanyeczi mesgyén. És így az isteni harag hatalma és szigorúsága után, ezen időtől fogva akadályozva lett mérgében a kísértet, úgy hogy többé nem ártott az embereknek. A mitől minket és utódainkat az Úr isten óvjon».

Ez a lengyel codex rövid tartalma. Szomorú jellemzése a kor fölfogásának. Hogy tévutra annyi embert mi vezethetett, azt ma hiába döntjük el. Egy ragályos betegség, más elemi csapásokkal összekötve, könnyen megzavarhatta a megfélemlített lakosságot. De a nép hitte a

történetet, hiszi ma is, s mondává alakulása, mint mindenhol, öntudatlanul ment végbe: mint a kődarab, melyet a hegyi patak árja magával sodor. Hegyes élei a folytonos görgetésben eltompulnak, míg kerek kő lesz belőle. Bél Mátyás már az alakulófélben levő mondát ismerte. Hirtelen halálról, nem tiszta jellemről, lefejeztetésről beszél. Két-három év tehát már átalakította a történetet, s körülbelül nyolczvan esztendő múlva, egész teljességében állott elő a monda.*)

A borkereskedés a jelen század elejéig dívott, a tutajok elindulása némi ünnepélyességgel járt, mert a pap teljes ornátusban kijött a Poprád vizéhez, s a víz partjáról áldotta meg a távozókat. A Dunajeczhez érve. hazaküldtek egy tutajt, átrakván hordóit, mivel ez utóbbi folyó vízben már sokkal gazdagabb, s a Visztulánál ugyanaz még egyszer ismétlődött. A hegyaljai borokból azon időben több lublói polgár gazdagodott meg, s némelyikére a mult század közepe táján, biztos tudomás szerint ugyanazt fogták, a mi később Kaszperek nevéhez tapadt. A monda megoldása: a vallás hatalma megtöri a gonosz erejét, nyilatkozik a lublóiak egy más mondájában is, melyet Tompa Mihály «*Hegyeskő*» czímen (IV. kt. 113. l.) dolgozott föl. Lubló lovag a várat építi. A munka nagyon lassan halad előre, s itt-ott össze is omlik. A lovag nem nézheti népe hiábavaló erőlködését, s a sziklák között lakó gonosz lelket keresi föl:

«Építsd föl váram !
Add lelked nékem !
S megszárad a vér
A frigykötésen».

A vár elkészül, de a lovag nem tud nyugodni. Gyötrelmében egy zárda falai közé menekül. Az ördög azonban meg akarja büntetni, és egy óriás szikladarabbal a várat széjjelrombolni. De a zárda megkondukt harangja megtöri a gonosz hatalmát, s a szikladarab a mélységbe zuhan. Tompa nem változtatott rajta, hanem egészében vette át a néptől e mondát, mely csak megoldására nézve áll rokonságban Kaszperek mondájával.

Br. Jósika Miklós ismerte Kaszperek mondáját. «Második Rákóczy Ferencz» című 1852-ben írt regényében**) fölhasználja a kor jellemzésére. Némi humor rejlik «Kasperek» fejezetében. «A történet színhelye: Toporc, egy szépeassági falu. Esteledik; az öreg Szeniczter családja beszélget egyről-másról, midőn egyikök Kaszperek nevét ejti ki. Az öreg

*) A Lublóval határos *Gnezda* város levéltárában is őriztek egy Kaszperekről szóló németül írt kéziratot, mely azonban a többszörös kiköcsönözgetés alkalmával elkallódott.

**) IV. kt. 112. s köv. lapjain.

asszony odaszalad a tyúkjához, mert félti Kaszperektől. Rövid idő múlva újra ellebben a rettegett név egyikök ajakáról, s ugyanekkor nyílik az ajtó, a vén Mirián lép a szobába, a ki jóízűt nevet azon, hogy a ház népe félelmében ágyak és asztalok alá bujt. Gúnyolódva kihívja a gonosz szellemet. «Kasperek! gaz ficzkó, — ide jer, ha jó kell», folytatá emelt hangon. Lehetetlen e háznép ijedelmét s növekedő rettegését leírni: de ezen senki sem fog csodálkozni, ha tudja, ez időben mit beszéltek Kaszperek vagy Kasperkovics varázslóról, e csodatevőről, kinek becsületes családutódai még élnek Lublón, hol leginkább rettegetek tőle.)*

A nép azt állítá, sőt — miként az később törvényes vizsgálat által kisült — esküvel is erősíté: hogy a hol csak nevét említették Kaszpereknek, azonnal megjelent. Az anyák gyermekeiket ijesztették vele: Ne sírj, mert elvisz Kaszperek!**) s azon perczben, melyben e név ellebbent a vigyázatlan ajkáról, a gonosz tündér az ajtó küszöbén állt, vagy valamelyik ablakon nyujtotta be fejét Halála után kénytelen volt az előljárárság Kaszperek fejét *leszegeztetni* a koporsóhoz, hogy föl ne keljen. Nem első eset ez ama babonás korban. De még ez sem nyugtatta meg a népet, mert számtalanszor erősíték, hogy a varázslót, vagy mikép nevezték, tündérfőnököt — látták a roppant vasszeggel együtt, melylyel feje le volt szegezve

Jelenben az ily kísértetlátónak hánytatót s labdacsokat adnának, hogy visszanyerje hig eszét, akkor más idők jártak. A törvényhatóság halott fölötti vizsgálatot rendelt, a katholikus lelkészség a sátán működését látván e csodában, élénken részt vett a feltámadt kuruzsló holta utáni bünperében, s a dolog messze vidékre zajt ütött. Tanukat hallgattak ki, s ezek megesküdtek, hogy Kaszperek, mihelyt említették, fényes nappal megjelent, s az asztalról a pecsenyét elvitte magával.

A bölcs törvényszék a halottnak felásatását s koporsójávali megégettetését határozta.

De végrehajtás előtt elküldötték az ítéletet a krakkói püspöknek, kinek levele most is tartatik és olvasható.

A püspök úr babonának nyilvánította válaszában az egész dolgot, de a vakbuzgó nép megnyugtására az ítéletet helyben hagyta.

Végre is hajtattott az, számos nép szemeláttára, egész setét ünnepelességgel, exorcismussal és tömjénfüst kíséretében. Az egybegyűltek egyhangúan állíták: hogy mikor minden elhamvadott, rémitő gúnykaczaj

*) Kaszperek utódai épen elhírhedt ősök miatt a «Kasperkievics» nevet vették föl később.

**) Ez ma is divik.

hangzott. Egyébiránt a szegény népet nem igen zsarolta, csak a gazdagabbakat, főleg Lubló vidékén, s ha olykor egy tyúkot vagy malaczt elcsipett a nyársról, vagy a terített asztalról — máskor — pár aranyat dobott be az ablakon.

Mirián Gáspár meséli ezeket a Szeniczter családnak. Valamennyien figyelnek arra, a mit az öreg, *Kaszperék kútjáról* mond. A rusbachi forrásról, melynek közelében kengőzőket lehelő barlang látható. Minden élet kerüli azt. A tévedt vándor, ki abból szomját hűti, porrá omlik, s a szél elhordja hamvát, a bogár, mely közelébe jut, veszve van, a madár, ha fölötte elröpül, martaléka az ígézetnek; körben héjazik mindig lejjebb s lejjebb örvényelve, míg bele esik, elpárolog mint a füst. Messze körül, az erdő néma és bús. Nem rakja egyetlen madár fészket e halállehető magányba. Nem gyűjti árnyában a szorgalmas hangya kis raktárát — s a kigyó ijedten kisurran belőle.

De mikor a rusbachi avult toronyban éjfél üt az óra, a kalapács 12-ik koppanásával a magányos tanya megnépesül. Csudás alakok, minőket a képzelet alig tud gondolni, emelkednek ki a földből, ülve lovak, macskák és kigyóknak csontvázain, irtózatossárczokkal s kidülledt szemekkel. A fenyvek ágain roppant denevérek nyüzsgönek, s mennyire a szem az erdő sűrűjébe hathat, egész serege a halottias alakoknak, parázsló szemekkel s hosszú leplekbe redőzve holyong, s özönlik elő . . .

Bús, s vért jegesztő zsinat keletkezik. Egyszerre sárkányon ülve a magasról leereszkedik Kaszperek. Ő és nem más! Közel a forráshoz leszáll rémitő nyergeséről, s a csurgó felé közelít, hol reá egy tündér szépségű gyermek vár, kristály kehelylyel.

Kaszperék átveszi az edényt s tele eresztvén a bűvös forrás vizéből — kiissza.

E pillanatban eltűnik az egész tündérzet. A forrás mellett, mohos kövön, több mint száz éves agg ül, gondteltlen nyugosztván állát kezébe, s meredező szemekkel kisérvén a viznek csörgését.

Ez utóbbi részleten megérzik a regényíró; az első pedig némileg elütő változat. Jósika a Szepességen hallotta a mondát, s a regény jegyzetei között meg is mondja, hogy a «mi e czikkben Kaszperekéről vagy Kasperkevicstről mondatik, nem mese: mert ő valóban létezett azon a vidéken. Hatalma és szeszélyei a *nép ajkán* forognak». Minden, a mi a regényben történik, az 1711-diki évvel befejeztetik. Kaszperek 1701-ben még békében élt, ámbár, a mint a törvénykönyvek mutatják, rendkívül nyugtalan természetű volt, kinek mindenkor számos pöre volt a lublóiakkal. Ily kisszerű anachronismus azonban megbocsátható egy regényben.

Végigkísértük a mondát egész fejlődésében. Mindent összefoglalva: egy még ifju monda fekszik előttünk, melynek alakulása azonban már be van fejezve. Az anyag nagyrészt megmaradt, a nép csak kikerekítette és kiszínezte a történetet. Az egyszerű egymásutánt kauzális összefüggésbe hozta. A halott kövérebb, mert az alvók vérét szívja; fej nélkül jár, mert lenyakazták, tüzzel pusztít, mert elégették. Indokolja továbbá az egész megfoghatatlan eseményt, a mikor azt a jellemből kifolyólag bizonyos tragikus mozzanattal fölvilágosítja. Kaszperek vétsége kettős: a lopás s a hamis eskü. Ezekért bűnhődnie kell. Bűnhődésében új vétket követ el, mert az élőket bántja, s ezekért most is lakol.

A monda maga, a mint láthattuk, többféle változatban kering. Némelyek úgy mondják: haranggal fejezték le; mások szerint arra van kárhoztatva, hogy a sárosi vár tornyában mákot számláljon. Ha sisiphusi munkájának már végére jár, akkor egy boszorkány jelenik meg a toronyban, ki a mákszemeket széjelszórja, s Kaszperek újból kezdi fáradságos munkáját.

A monda alakulása tehát némileg megfordítva történt. Dereka régebben megvolt, elejét és befejezését későbbi időben költötte hozzá a nép, s ezáltal mintegy keretbe foglalta. Az egyszerű kísértetből kuruzsló, boszorkánymester válik, ki Bél szerint csak a saját adósságát rójja le, a népmondában pedig mint a szegények jutalmazója szerepel. A codex szerint a szív elégettetése szüntette meg a rémdolgokat. Mennél jellemzőbb a monda befejezése! Befejezés, a melyhez több szó nem fér, s egyszersmind költői igazságszolgáltatás a maga eredeti színében. Az a sok papi személy, a kik folytonos egymásutánban látogattak Lublóra, összeolvadt a nép képzeletében. Onnan a püspökök gyűlése. Az elátkozás az exorcismusokból magyarázható, s a fehér ló, a mely az ő tetteiben társa volt, bűnhődésének is társa.

A monda eredetisége, a mely bizonyára a szláv vampyr mondától függetlenül keletkezett, minden esetre jellemző a nép fölfogására és alakító képességére. Mint történeti jelenség, kuriózumként tán fölleveníthető lett volna, jelentőséget azonban csak akkor nyerhetett, midőn a nép igazított rajta, s kerek alakba öntötte.

A lengyel codex is, Bél Mátyás is, az utókor emlékezetének akarták föntartani. Egyikök sem érte el igazi célját. Ma pedig más szemmel nézzük. Kiindulásunk szempontja: az ethnographia; egy oly cél, melynek szolgáltatában újból hangoztathatják e kettő régi jelszavát: Pro Memoria!

Szerelmi jóslás és szerelmi varázslás az erdélyi sátoros cigányoknál.

Dr. Wlślocki Henriktől.

A cigányokat, kik féktelen vándorlási hajlamuk és sajátos életmódjuk által az ó-világ népei keretében számtalan érdekes rejtvényt állítanak elénk, a modern tudomány még mind nem részesítette kellő figyelemben. Nem hiányzanak ugyan egyes töredékes vázlatok, századunk némely ethnographusai megfigyelték ugyan e vándornépet különböző helyeken, följegyeztek egyes vonásokat egyes cigánytörzsök morális életéből, — de mindez korántsem elegendő arra, hogy az *összes* cigánynépről összefoglaló képet nyújtson. Ha ilyen lehetőleg teljes képet akarunk adni a cigányok benső életéről, főleg vallásos fogalmaikról és világnézetökről, melyek hatása e nép őseinek anyagi és erkölcsi világában, magán- és társaséletében, szokásaiban és babonáiban nyilatkozott, arra mindenekelőtt egyes vidékek cigányainak beható tanulmányozása szükséges. Mi még csak kezdetén állunk az ilyen munkának. A hazánkban élő, részint letelepedett, részint még vándorló cigánynép lelki életnyilvánulásai még mind nincsenek irodalmunkban úgy összegyűjtve, hogy minden további megfigyelés talán fölösleges munkának lenne tekinthető, vagy hogy ne lehetne e téren még eredménynyel tartózkodni.

E szempontból azt hiszszük, a mi feladatunk, hogy cigányaink nemzeti sajátosságai, erkölcei, szokásai és babonái még meglevő vonásait teljes figyelemre méltassuk, és azokat a végpusztulástól megőrizzük. Ezek egy már is mindinkább elhalványodó képnek vonásai, mely képben a cigány nép világnézetének és szellemi életének ősi momentumai meg vannak őrizve, és ennél fogva Társaságunk érdeklődésére méltók. Ez okból is kívánom cigányaink szerelmi jóslására és varázslására vonatkozó babonáit bemutatni, csekély adalékul honi népeink ismertetéséhez.

Szerelmi jóslást és szerelmi varázslást találunk minden népnél, a még természetes állapotban lévő néptörzsoknél ép úgy, mint a kulturnépeknél, az amerikai indiánusoknál ép úgy, mint Afrika négereinél, Ázsia népfajainál ép úgy, mint Nyugat-Európa legmivelőbb nemzeteinél. Már ezen tény egymagára megczáfolja azon gyakran még tudós körökben is hangoztatott véleményt, hogy vad népek, vagy mondjuk inkább természetes állapotban levő népfajok híjával vannak nemcsak minden valóságos, de általában minden magasabb emberi érzelmenek; hogy ő náluk pl. a szerelem csak állati ösztön és emberhez méltó magasabb fokra nem is emelkedhetik. Ily állításokat még a közel múlt időben is hallhatunk

czigányainkra vonatkozólag, kiknek szerelmi népköltésök pedig akárhány kulturnép modern lírájával versenyezhet. A szerelemtől zeng a legtöbb dal, ennek kését és kínját hirdeti a legtöbb ének. Persze a tárgy, mint minden népköltészetnél — örökké egyforma; de mennyi árnyalat, mennyi változatosság nyilatkozik a felfogásban és kifejezésben! Kaleidoskop a cigány szerelmi költészet, melyben a magukban egyszínű kövek minden fordulatnál újabb változatos meglepő alakokat mutatnak.

Már maga a vágy, a szeretett lény utáni sovárgás, mely a babonához fordul azon hitben, hogy valami titkos, felfoghatatlan módon kielégítést nyerhet, arra utal, hogy nem csupán állati ösztönre szorítkozik ezen érzelem még oly népeknél sem, melyek a kultúra legalsóbb fokán állanak. Szándékom e helyen sátoros cigányainknak a szerelemre vonatkozó néhány babonáit felsorolni, melyeket e vándornéppel való gyakori érintkezésemkor volt alkalmam megfigyelni.

Az ember természetében rejlik, hogy jövendő sorsa felől szeretne megnyugtatta lenni, s mentől primitívebb műveltségi fokon áll az egyén, annál inkább felhasznál minden körülményt, hogy fellebbentse a jövő fátylát. Magától értődik, hogy a leányok is életük főczélja, a férjhezmenés dolgában nemcsak jósláshoz, de még varázsláshoz is folyamodnak. Az erdélyi sátoros cigányok leányai tudják, hogy ily szerelmi varázsló jóslat csakis bizonyos napokon vagy éjjeleken hajtható végre. Ily napok illetőleg éjszakák az ujév előtti éj, husvét előtti éj és Szt. György napja.

Szilveszter éjszakán a cigány-lányok czipót vagy csizmát dobnak egy fűzfára; csak kilencszer szabad dobni. Ha e kilenc dobás közt megakad a czipó a fa ágai közt, még az évben férjhez megy a dobó. De a hányszor a czipó a kilencz dobás után a földre hull, annyi évet kell még a leánynak várnia, míg férjhez megy. Szilveszter éjjelén kimennek a leányok egy élő fához és azt egyenként s egymásután megrázva, ezt énekelik:

Perde, perde prájtina,
Varekaj hin, kász kámav?
Basá, párho dsiuklo,
Piráno dzsál maj szigo!

Lehulltak a levelek.
Hol van, a kit szeretek?
Ugass, ugass fehér kutya,
Jön a babám gyorsan futva!

Ha éneke közben kutyaugatás hallatszik, ez azt jelenti, hogy a lány még az évben férjhez megy. Vagy a lány kitép fejről egy hajszálat. ahhoz egy gyűrűt köt és egy edénybe ereszti. A gyűrű mint szabad inga leng s a hányszor érinti az edény falát, annyi évig hajadon marad a lány. Szt. György éjjelén a cigányleányok bekötik egy fehér kutyának a szemét s aztán szabadon bocsátják, míg maguk szótlanul külön-külön helyre állanak. A melyik leányhoz legelőször fut a kutya, az megy leg-

először férjhez. Még egy különös idevágó szokást kell fölemlitenünk: pünkösdi napján, kora reggel a fiatal leányok kiállanak a szabadba, és ha keleten fellegetek észlelnek, ez irányban galyakat hajigálnak ég felé és e szavakat mondják: «Repülj madár és ne üzd el kedvesemet!» (*Predzsia csirikleja te ná tráda m're piránes.*) T. i. azt hiszik, hogyha pünkösdi reggelén felhők úsznak a keleti láthatáron, akkor az évben sok leány marad hajadonnak és nem megy férjhez. Régi hiten alapszik e különös, látszólag értelem nélküli cigány szokás, melynek csiráját azon ind mythosban találjuk, mely szerint a reggeli vagy tavaszi nap, mely fényt és áldást áraszt, az ég azurkék madarától származik, mely viszont az éjszakát vagy telet jelképezi.

Hogy ezen jóslások be is teljesebben, az illető leánynak különösen elő kell készülnie. Az említett napokat, illetőleg éjjeleket megelőző kilencz napon át a leálynak nem szabad se megmosdania, se valakit megcsókolnia, sem pedig templomba lépnie. Husvét vagy Szt. György éjjelét megelőző este halat kell ennie, így álmában meglátja jövődöbelijét. Husvét hajnalán a cigányleányok vizet forralnak és bugyogásából igyekeznek jövődö férjök nevét kitalálni. Hogy megtudja a cigányleány: vajjon vén vagy fiatal lesz-e jövődö férje, kilencz szem csattantyumagból (*pesoseszkro*), kilencz helyről vett földből és kilencz helyről meritett vízből, téstát gyúr, melyet husvét vagy Szt. György nap hajnalán keresztútra tesz. Ha asszony lép legelőször erre a téstára, a lány leendő férje özvegy vagy vén ember lesz: ha pedig férfi lép, akkor fiatalhoz megy nőül. Jövődöbelijét személyesen megláthatja a cigányleány, ha Szt. György éjjelén kimegy a keresztútra és haját hátrafelé fésülve, megszúrja egy tüvel balkezének kis ujját és három csepp vért hullat a földre e szavakkal: «Vérem adom szeretőmnek, a kit látok, azé legyenek!» (*Mro rat dav piraneszke, kász dikhav, avava adaleszke.*) Akkor állítólag kiemelkedik a vérből a jövődö férj alakja és lassan széteszik a levegőben. Az elhullatott vért pedig a porral, sárral együtt fel kell szedni és folyóvízbe vetni, különben a *Nivasi* (vízi szellemek) felnyalják a vért, s aztán az illető leány menyasszonyfővel vízbe fulna. Beszélnek, hogy Danku Péter, a Kukuya nevű cigánytörzs egykori vajdájának szép leánya, Rózsi, valami 20 évvel ezelőtt, azért fuladt menyasszony korában a Maros vizébe, mert elmulasztotta az elhullatott vért felszedni.

Ha a leány nemcsak jövődöbeli férje személyét akarja látni, hanem egyszersmind kíváncsi arra is, hogy minő sors vár reá a házasságban, az említett éjszakák valamelyikén szintén kimegy a keresztútra és leülván a földre, maga elé tesz egy sült halat és egy pohár pálinkát. Szótalanul

és mozdulatlanul bevárja leendő férjét, kinek alakja megjelenik és megáll előtte. Ha most az alak a hal után nyúl, akkor a házasság boldog lesz ha pedig a pálinkás poharat fogja meg, boldogtalan; azon esetben, ha se a halhoz, se a pálinkához nem nyúl, akkor a házasság első évében a házasfelek valamelyike meghal.

Hogy a kártyavetés, álomfejtés, kézből jövőndölés és egyéb ilynemű jóslások a cigányleányoknál is napirenden vannak, magától érthető; és igen messze vinne, ha mindezeket bővebben fejtegetni akarnók. Érdekesebbek azon varázslások, melyekkel valamely személy szerelmét meg akarják nyerni. Itt első helyen állanak az ugynevezett bájitalok, melyek készítésében a cigányleányok és asszonyok nagy mesterek. A legegyszerűbb és ennél fogva az illető személynek, kinek tudta nélkül beadatik, egészségére nézve legártatlanabb bájitalt a következő szerekből készítik. Az említett éjszakák valamelyikén összeszedik a rétjeinken növő tarka kosbor (*vast bengeszkeró* = ördög keze, németül: Knabenkraut, latinul: *Orchis maculata*) sárgás gyökereit s porrá szárítva saját tisztulási vérökkel elegyítik, aztán borba, pálinkába vagy ételbe teszik és megitatják vagy megetetik azon személylyel, kit szerelemre óhajtanak bírni. Undorítóbb azon bájital, melyet zöld békából és denevér-vérből készítenek. Szt. János napkor zöld békát fognak és azt számos kis lyukkal ellátott cserépedénybe elzárva, hangya-bolyba ássák; a hangyák felemésztik a békát és csakis csontjait hagyják meg. Ezen csontok porrá töretnék és denevérvérrel és szárított kőrishogárral összekeverítve, a napon pogácsaformára aszalják s ebből adandó alkalommal az illető személy italába vagy ételébe vegyítenek.*) Az ártatlanabb bájitalok közé tartozik az, ha leány ruhájának valami izzadásos részét néhány haj vagy szőrszállal porrá égetve a szeretett férfi italába vagy ételébe keveri. Borzláb vagy varjuszem valaki fekvőhelye alá elásva, azt szintén szerelemre gyulasztja.

A mint cigány hit szerint szerelmet gerjeszthet valaki azzal, hogy saját testéből az illető személy testébe vért, izzadtságot, haját stb. származtat át, ép úgy meglehet a meglevő szerelmet semmisíteni, ha megfordítva az illető személynek hajaszálát, csepp vérét vagy nyálát elégetjük; ezzel szerelme is elég. Osszefügg ezzel az a varázslás, melyet hűtlen szeretőknél szoktak alkalmazni. A megcsalt leány meggyújt éjfél táján egy gyertyát, és egy tüvel néhányszor beleszúrva, ezt mondja: «Szűrom a

*) Qualibet supradictarum noctium occiduntur duo canes nigri. mas et femina, quorum genitalia exstirpata ad condensationem coquuntur. Hujus materiae particula consumpta quemvis invincibili amore facit exardescere in eum eamve, qui hoc medio prodigioso usus est.

gyertyát, szürom a szivedet!» (*Pchágeráv momelyi, pchágera tre vodyi.*) Ha a hűtlen szerető más leányt vesz nőül, a megcsalt cigánynő rákéjét kever italba vagy ételbe, vagy a menyasszony egy hajaszálát madárfészekbe teszi. Ez boldogtalanná teszi a házasságot és a férj mindég visszavágyik régi, elhagyott kedveséhez.

Mindezen varázslás és babona nemcsak önmagában érdekes. A cigányoknál a babonás hitnek sok mindent kell pótolnia, ugyszólván mindazért kárpótlást nyújtani, mit nekünk a kultúra nyújt az élet könnyebbítésére, szebbítésére. Babona és varázslás a cigányoknál minden tudás, minden emlékezet és sejtelen kelyhe, melyből a jövő megismerése után sovárgó lélek üdítő vigaszt nyer. A mi nekünk a vallás vagy tudomány vigasza, az nekik a babona, mivel közülök egy sem tudja fejét a nyomoruság árjából annyira felemelni, hogy absztrakt dolgokkal, pl. a vallással foglalkozzék, és azokban vigaszt találjon az élet sanyarusága közepette. A hagyományok fonala, melynek egyik vékony szála a szerelmi varázslás, a cigányoknál a jelen korig tovább fonódik és e vezető fonalat helyesen követve, kétségtelenül ősrégi vallásos eszmék nyomaihoz jutunk.

A garabonczyás diákról.

Irtá és a néprajzi társaságnak május havi ülésén felolvasta *Lázár Béla*.

— Zsuppsz! hangzik fel a szomszéd szobából s kevéssel reá a hét éves kis Sanyika fuvola hangja. A mi annyit tesz, hogy Sanyika sírva fakadt.

A kis mama berohan a szobába s mit lát? A Sanyikát sírva s előtte cserepekbe hullva a drága porcellán váza.

— Megint garabonczyáskodtál, te valóságos garabonczyás diák — feddi a kis mama.

Ime, a mi fajtabelink garabonczyás diákja, ki nagyban elüt attól a másiktól, kiről hallani, ha a nép közt forgunk, csodás históriákat, furcsa történeteket. A magyar köznép egy mesés alakot formált ki magának s elnevezte garabonczyás diáknak. Célunk megismerkedni *véle*, meg azzal a *móddal*, a hogyan kiformalódott. Hogyan képzei, miféle alaknak, milyen hatalmasnak a magyar parasztság a garabonczyás diákot, azt egyes elszórtan megjelent közleményekből könnyen megtudhatjuk. *)

*) E közlemények: *Csokonai* és *Erdélyi* János egy-egy jegyzete, *Karcsay*: A Csepel sziget babonái (Uj Magyar Muzeum 1851—52. p. 499. *Ipolyi*: Magyar

A garabonczias diák fogakkal jön a világra, 13 iskolát végez, azután egy barlangba vonul, hol az ördög fogja lecszke alá, őt is, 13 — máskor 12 társát is. Majd felülnek a szerencsekerékre, melyről forgás közben egy okvetlenül lebukik, a többi garabonczias diák lesz. Mint ilyennek hatalmában áll bűvészkedni, jósolni. Rendesen hosszú rongyos köpenyegben, vándordiáknak öltözve állít be a parasztgazdához, tejet meg vaját kérve.*) Jaj annak, ki nem ad nekik. Kenyeret maguk vágnak, csuporból isszák a tejet. Ha nem adnak nekik s megboszzantják: bosszút állnak. Forgószelet, jégesőt, ragyát küldnek a határra, kificzamítják a gyerekek lábát, megfejk a kútágast, véreset adatnak a tehenekkel. Zivatar alkalmával, szélvészkor a levegőben sárkánykigyón lovagolnak, melyet bűvös hatalmuknál fogva maguk nyergelnek meg s nyitott könyvből olvasnak, melynek olvasásához csak ők értenek. A palóczoknál az a hit van elterjedve, hogy a sárkány, melyen a garabonczias — náluk barbonczás — diák lovagol, csinálja a zivatart, de csak a diák akarátára.

Ime a garabonczias diák alakja a népphantasiától megalkotva.

Ez alak átment az irodalomba is. Régiségét ama tény bizonyítja, hogy nevét 1533-óta Komjáthi «Szent Pál levelei»-nek fordításától elkezdve — ki a bűvészkedésről szóló könyveket «garabonczás könyvek»-nek mondja — egész a mai napig egyre halljuk emlegetni, közszájon forogni. Annyi tehát bizonyos, hogy 1533-ban a szó és fogalom már élt, hisz 1565-ben Melius Péternél «Hiob»-ban «garabonczias diák»-ról olvashatunk. (p. 93.)

A szó etymológiájának megállapításánál hasznát fogjuk venni a történeti szótár adatainak is, egyelőre nézzük, miféle alakban ment át a néphit az irodalomba.***) *Bél Mátyás* (Notitia Hungaria vol. IV. p. 682—1742) az 1712-ben elhalt Gellyónak egy kalandját beszéli el, kit a parasztság garabonczias diáknak nézett. Negyvenhét évvel utóbb 1782-ben *Illei János* jezsuita «Tornyos Péter» című farsangi játékában egy garabonczias diák esetére alapít egy bohózatot. Egy fősvény, tiszteletet vadászó polgárember, Tornyos Péter uram elhatározza, hogy ő bizony nem rakja ezentúl egyrakásra a pénzét, farsang van, mulatságot rendez. Megtudja

Mythologia. *Varga János*: A babonák könyve, *Sirisaka Andor*: A babonáról, *Barabás Gáspár*: A garabonczias diák (Bpesti Hirlap 1889. 166. sz.). *Istvánffy Gyula*: A barbonczás (Turisták Lapja 1890.).

*) Csokonai szerint *kását* is.

**) Több adatra már *Asbóth Oszkár* mutatott rá derék értekezésében: «Der Garabonczás diák nach der Volksüberlieferung der Magyaren.» (Archiv. f. slav. Phil. IV. p. 611—627.)

ezt a szolgától Ventifax garabonczyás diák, ráveszi a szolgát, hogy álljon szolgálataba, tréfálják meg Tornynos uramat, de főképp ejtsék meg az erszényét. Ventifax udvariaskodással megnyeri magának Tornynos Pétert, eget-földet ígér neki, hogy diákul is megtanítja, sőt kicsinálja azt is, hogy pénze erszényéből soha ki ne fogyjon, akármennyit ad is ki belőle. Ki kap rajta jobban Tornynos uramnál? Hallgat Ventifaxra, teletöm egy erszényt arannyal, beköti vörös pántlikával, Ventifax meg hajtogatja, hogy úgy eligazítja ő, hogy soha ki ne fogyjon. Mikor osztég arra kerül a sor, hogy a bűvészkedést végre kék hajtani, kicseréli az erszényt s alkalomadtán eloldalog. Tornynos uram megtanulta azonban, hogyan kell a sárkányt megnyergelni. Szolgáján akarja elsőbb a műtétet végrehajtani. Lőrincz hagyja magát, de mikor aztán ráül, leveti, megnyergeli Tornynos uramat, jól elagyabugyálja, meg otthagyja. Meg is verik hát ő kelmét, a pénzét is elsinkofálják s keservesen dalolhatja:

Bánom, hogy deákot láttam,
És a könyvbe belé vágtam.
Oda vagyok az erszényem,
Erszényemmel vendégségem.

Hej dinom-dánom,
Mig élek is bánom

Deákságom! stb.

Illei a garabonczyás diáknál a mondai vonásokat meghagyja. Ventifax is 12 iskolát végez, rongyos köpenyegben jár s könyv a hóna alatt. Maga a bohózat ügyesen van felépítve, ha erősen is látszik rajta a bécsi possé-k hatása. Nem sokkal utóbb a pozsonyi papnövédek, 1795. febr. 16-án pedig a pesti színésztársaság színre hozták a darabot, vidéken azután is többször (így 1799-ben Nagyváradon) és többhelyt adatott elő.

Tíz évvel utóbb, 1799-ben *Csokonai Vitéz Mihály*: «Dorottya»-jában a bosszút álló garabonczyás diák tetteinek hatását illetéknép rajzolja:

«— Felkeveredvén a vidi pusztáról,
Vagy a Szent-Gellértnek borstermő szirtjáról,
Zablás sárkányán a garabonczás deák;
Már a forgó szélről csikorognak a fák,
Ropog a pásztornak kunyhója fedele,
Kavarog a vetés, a víz habbal tele,
Egyébütt csendesség látszik völgyön-hegyen,
Csak ott van fergeteg, a hol ő átmegyén,
Toll, kóró, falevél, ringy-rongy, egyetmással,
Zúg a poroszlóban forgó karingással,
A megrémült banya teheneket fejet,
Háza oltalmáért készíti a tejet . . . »

Szirmai Antal 1807-ben (Hungaria in Parabolis) a garabonczias diákról emlékezvén, írja, hogy a nép nagyban hisz bennük, «hozzájuk fut, s mindenféle ajándékot ad, félvén, hogy ráolvasásaikkal szántóföldeiket jégzáporral tönkreteszik vagy a falura más bajt küldenek.» Két évtizeddel utóbb, 1834-ben ismét színre kerül a garabonczias diák Budapesten, *Munkácsy Jánosnak* a bécsi tündéres bohózatok mintájára írt látványos: «Garabonczias diák»-jában, hol Csákány Laczi garabonczias diáknak öltözik, s mint ilyen, lelke a bonyodalomnak, ha ugyan e férczműnél lélekről egyáltalán beszélhetünk. De azért a maga korának tetszett; az első években többször előadták s vidéken sokáig fentartotta magát.*) A népies hagyomány itt is a garabonczias diák jellege: így az asszonyok tejjel kínálják meg, hosszú, rongyos köpenyéről ösmernek rá. 1864-ben *Vas Gereben* «Dixi» című korrajzában felhasználta a garabonczias diákról szóló néphitét, s Mihály diákjában a sentimentalis érzést csillantatja fel. Azóta nem alakítottak belőle költői alakot, csak Arany János (Buda halála, I. ének,) emlékezik meg róla ekkép:

Összerogyott a ló. Most a garabonczok
— Mint keselyű had gyűl taglani új konczot —
Bőrét lefeszíték, johait földmetszék.
Nézni a nézőknek oltárra heiezték.

E versszakhoz megjegyzé Arany: *Garaboncz*. *Ipolyi* gyanítása szerint hadd legyen amaz alárendelt papi osztály, mely áldozatoknál kézimunkát, bonczolást mit, végezte.» Ő tehát nem a népies hagyományhoz áll, hanem egy, mint látni fogjuk alaptalan föltevéshez, de melyhez mint költőnek joga volt.

A népies hagyomány keletkezésének rejtelméhez ugyanis többen keresték már a bűvös írt. Első volt *Ipolyi Arnold*, ki «Magyar Mythológiá»-jában (p. 454—68) visszavezeti e mondát az ősmagyar pogány mythológiába, a garaboncziasokban bűvös papi hivatalt lát; kik a gabona, vetemény áldását eszközlik. Ők lehetnek továbbá a bonczoló, bélnező jócsok, mit etymologice a *gara* = régi és *boncz* = bonczoló-ból magyaráz. *Ipolyinak* erre a hypothesisére vonatkozik *Arany János* idéztük verse. *Ipolyi* szerint továbbá a kimúló vagy aljasuló pogánysággal a képzet fenmaradt ugyan, de csak az ellentét felfogásával, hogy hatalmukban van zivatart, jégesőt gerjeszteni. Előbb rémekké torzulnak, majd bohózatossal vonásokkal elaljasulva, a tréfa tárgyává válnak. Ehhez a nézethez csatlakozik *Jókai Mór* is, ki a garaboncziasokról írja: (Osztrák-magyar

*) *Bayer Ferencz*: «A nemzeti játékszín története.» II. köt.

Monarchia írásban és képen I. p. 330.) «Az őspogány vallásban a garabonczok lehettek a magyar nép irástudó varázsló papjai, a kereszténység megerősödésével csavargó bohócokká (trufatores, joculatores) aljasultak le.» Sőt csak a mult hóban mondta el Istvánffy Gyula (Turisták Lapja 1890. 3.) ama állítólag «nem valószínűtlen» véleményét, hogy a garabonczias diák tulajdonkép pogány táltos, ki tekintélyétől megfosztva csak jövőmondásból él, mert a nép még ezután is — hogy Istvánffy szavaival éljek — rajongó lelkesedéssel ragaszkodott — az ősi valláshoz!!

A modern összehasonlító mythologia előtt e nézet meg nem állhat. Sokkal közelebb álló tények beszélnek ellene, semhogy e magyarázatban megnyugodhatnánk. Szerintünk a garabonczias diákok: vándorló deákok voltak, kik faluról falura vándorolva — vagy az egyetemre menés vagy az egyetemről visszatérés alkalmával — s hogy megéljenek a tanult bűvészkedéssel, mert a physika egyszerű tényei a középkorban még bűvészkedésnek tartattak, kizsákmányolták a falusi nép jóhiszeműségét, terjesztették maguk is a róluk feltámadt csodás híreket. Vándorló diákok voltak, kik épugy bűvészkedtek, mint az olasz nigromantikuskok, kik bejárták az országot s kiknek e bűvészkedés volt kenyérkeresetök. A nép összevetette a vándor-diákokat a nigromantikussal vagy gramantikussal, mint a hogy ők magukat nevezni szokták. Ime — kiáltották fel — a *gramantiás diák*, ehun van, ott jön!

Miféle tényekből vontuk le ez állításunkat? Elsőben is figyeljük meg, hogy ilyen alakokat nemcsak Magyarországon találunk. Legközelebbi szomszédainknál, a horvátoknál, oláhoknál, tótoknál, lengyeleknel, németeknél, de a Schweizban s a Bretagneban is találunk garabonczás diákra.

Vegyük előbb a *horvátokat! Jagič*, (Archiv f. slav. Phil. II. 437.) ily czím alatt: «Die südslavischen Volkssagen von den Grabancijaš dijak und ihre Erklärung» — értekezett róluk. Ott is a levegőben, sárkányon lovagol, ha megharagszik, savanyu tejet nem nyerve, zivatart támaszt; 13 iskolát végzett, s koldus ruhában jár, többnyire latinul tudó papjelölt. Jagič szerint a közös egyházi élet okozta, hogy ez alak a garabonczias diákunkkal közös. Első sorban is hangsúlyozni akarom, hogy ez az alak nem a közös egyházi élet miatt közös a két népnél, hanem ez a dolog természetéből folyik. Horvát tanulók csakugy jártak külföldi egyetemre, tértek vissza, szegényen, gyalog, rászorultak a könyöradományokra, mint nálunk. A garabonczias diáknak mi köze sincs az egyházi élethez! Hogy véletlenül a horvátoknál az a vonás van kiszinezve, hogy papjelöltek, mit sem bizonyít. Diákok voltak, ez a fő. Magára a névre — mint azt

a horvátoknál s hangsúlyozom a magyarból átvéve, találjuk — alább még visszatérünk.

Az oláhoknál is megvan ez az alak, ott is nagyrészt ugyanazon vonásokkal felruházva. Új vonás, hogy az oláh nép hite szerint a garabonczias díjak — a solomonari — rendesen szász eredetű, őt is az ördög tanítja bűvészkedésre, de csak hét évig jár iskolába, s érdekes, hogy olyanokat hazudik, hogy a hallgatónak hajaszála is égnek mered. *Gaster* (Archiv f. slav. Phil. VII. 281—291.) e vonásokat nem magyarázza, mert elfogadta Jagiő fejtegetéseit.

A tót «fekete diák» is (Dudás J. úr magánközleménye) a magyar garaboncziashoz hasonló vonásokkal bír s valószínűleg a magyar alak áttótosodása. A «fekete» szót öltözékük után nyerhették!

Ipolyi közöl egy *lengyel* népmondát, melyben csak az az új vonás, hogy a garabonczias diák a Lysei gora hegységben nyeri kiképeztetését. *Henne* (Volkssagen p. 147) közöl egy schweizi népmondát, melynek hőse megegyezik a mi garabonczias diákunkkal, diák és bűvész egy-szersmind. *De Riese* (Histoire et traité des Sciences occultes p. 356.) közöl egy bretagnei népmondát, melyben hasonlóképp bűvészkedő diákokról van szó. De főképp a német fahrende Schüler alakja talál. *Grimm* (Alt-deutsche Wälder II. p. 49.) egy verset közöl, melyben egy fahrende Schüler Nürnberg Johann — a XIV. század elejéről — elbeszéli, élénken és humorosan élete sorát. Mint vándorol iskoláról iskolára, éhen-szomjan, gyalog, szegényes öltözékben, a «didergés által felmelegítve». Összetanul sok mindent és e felületes tudományát a megélhetés eszközévé teszi. Bűvészkedést űz, a nép könnyenhitőségére alapítja terveit s igyekszik kizsákmányolni azt. Ilyen általában a fahrende Schüler. Többnyire Rómából jön, hosszú, rongyos tógában, s belépve így szól: «Egy vándorló deák jött, a hét szabad művészet mestere, az ördög meghittje, villámot és mennydörgést, szélvészt és jégesőt keltő». (*Freytag*: Bilder aus d. deutschen Vergangenheit II. p. 456.). Ok tették népszerű, később komikus alakká az ördögöt, kinek segélyével mindenféle bűvészkedést űztek. Közeli hasonlóságban állanak a vándorló bűvészekkel, kiknek eredete a római mimusokban keresendő. A «fahrende Schüler» egész külön nyelvet alkotának, melyet egymás közti érintkezésben használtak.)* Nevökkel a

*) Illei Ventifax-ja — szélfogó — a fahrende Schüler nyelvében *köpeny*. 1509-ben «Liber vagatorum» cz. alatt Anshelm Tamás, újra 1528-ban Luther adott ki egy könyvecskét, melyben a családok le vannak írva, s a tolvaj jargon szótára mellékelve. Angolra, francziára, olaszra is le van fordítva. Scherer György jezsuita 1588-ban megtámadta ezért Luthert, de Huber és Christmann védelmére keltek. L. Wagner cikkét a Serapeum (1862) hasábjain, s Avé-Lallement könyvét: Der d. Gaunerthum. Lipcse, 1858.

XVII. századig a műköltészetben gyakorta találkozunk. Egy ilyen fahrende Schüller, Plater Tamás önéletirata maig is megvan s korrajzi szempontból igen becses munka. Maga Faust, a történeti alak is amolyan fahrende Schüller, mint kortársa Gesner nevezi: «scholasticus vagans», hisz tudjuk hogy Wittembergában, Krakkóban tanult. Hans Sachs is feldolgoz egyes, a fahrende Schülerekről szóló adomát, festnachtspielekben és humoros mesterdalokban. A legösmertebb az, melyben a fastnachtspiel formájában egy ilyen fahrende Schüllerről azt beszéli el — Pauli «Schimpf und Ernstje után —, hogy mint állít be a diák a parasztasszonyhoz azzal, hogy ő Párisból jött s eleséget kér. Az asszony paradicsomot ért — (Paris — paradies)*) s kéri, hogy vigyen el oda meghalt fiának egy kis csomagot. A diák persze készséggel rááll. Mikor az asszonynak hazajön a férje s megtudja a dolgot, rögtön észreveszi, hogy mint ült fel a felesége. Lóra kap s a diák után hajt, a ki ezenközben eladta volt a csomagot. Mikor rátalál, kérdi tőle, hogy látott-e erre felé diákot. Oh igen — feleli a diák — de a patak másik oldalán, hadd itt a lovadat, én majd vigyázok reá, te csak lábolj át. A paraszt szótfogad, a diák meg persze elhajt a lóval. A visszatérő paraszt pedig azzal áll elő a feleségének, hogy a lovat is a paradicsomba küldte! Ez Hans Sachs ügyes fastnachtspielje, a ki különben több ily s a fahrende Schülerekről szóló anekdotát is feldolgozott.

Ilyen garabonczyás diákféle alakkal tehát nemcsak Magyarországon találkozhatunk, annyi az eddigiekből is bizonyos! Két lényeges dolgot találtunk a külföldiekben: vándorló diákok s bűvészkednek. Ez a két jellemző alapotivuma a garabonczyás diákról szóló néphitnek nálunk is s mindkettővel külföldön is találkozhatunk. De nézzük már most a részleteket.

Azt, hogy Magyarországot olasz bűvészek a középkorban sűrűn bejárták, tudjuk. Ez olasz bűvészek neve a negromanzia vagy — Valentin szótára alapján — gramanzia. Szarvas Gábor (Nyelvőr VI. 99.) a garabonczyás szót ebből származtatja.**) Feltevése igen valószínű. Hogy a két mássalhangzó közé magánhangzót csusztat be a magyar nyelv — arra

*) Hans Sachs ez élczének keletkezésére Erich Schmidt, a berlini german seminariumban azt a föltevést mondá, hogy mivel a Pauli adomakönyvében a megelőző történet a Paris szóval, az illető adoma meg a Paradies szóval kezdődik, valószínűleg az associatio idearum módján, ez juttatá eszébe Hans Sachsnak ez élczet. E feltevés igen valószínű.

**) Jagič (idéz. ért.) a magyar kifejezést a szlávból vettnek véli, mi azonban azt hiszszük, hogy épen az a tény, hogy a szláv nyelv a régebbi alakot: grabancziás tartotta meg olyatén jellemzőn magyar képzővel, mint az s, azt bizonyítja, hogy a szláv a magyarból vette ezt át (l. Asbóth Oszkár f. id. ért.).

példa a bretyo-beretyó, bratim (halotti beszéd) barátim stb. Hogy az *m*-ből *b* válik: szintén igen gyakori hangtani eset, hisz ott van az ámoltyog-ábolyog, bedencze-medencze, badár-madár, mozog-bozog stb.)*

Molnár Albert szótára a garabonczias szót = magia, necromanticus szóval magyarázza. A Cornides Codexben (p. 365.) ott áll, hogy eordeogy tudományban menekeodeot vala, garabonchas vala, s Faludi is (a Téli Éjszakákban p. 164.) azt mondja: «biztatta őt a garabonczás jövődömondó.» Ezek az olasz garaboncziasok kizárólag bűvészkedéssel, jövődömondással foglalkoztak, az volt a kenyerük.

Vegyük most a név másik részét, a diákot szemügyre. A szó a diakonus-ból származott. Hogy magyar diákok külföldre vándoroltak, egyetemeken tanulni, ismeretes. Katholikus ifjakat a főpapok küldtek ki, a protestans főurak pedig a városokkal versenyezve küldtek ki szegény, de jelesebb ifjakat. Magyarországon ugyanis nem igen voltak magasabb iskolák s azok sem igen kitűnőek. 1410-ben XXIII. János pápát arról értesítik, hogy Magyarországon nincs egyetem, míg az Árpádházi királyok alatt csak az 1276-ban leégett veszprémi, Mátyás alatt csak a pécsi egyetem virágzott. A külföldre menés hasznos és szükséges volt. Különösen olasz és német egyetemeket kerestek fel ifjaink, kik szegények valának, arra utalva, hogy lehetőleg maguk tartsák fenn magukat és gyalog kellett utazniok, faluról falura. Eltanulták külföldi társaiktól a bűvészkedés felhasználását, mert látták, hogy a bűvészkedéssel, jövődömondással megszerezhetik élelmöket.

Nem természetes-e már most, hogy a magyar paraszt az amolyan olasz garabonczias módjára bűvészkedő diákot látván, azt mondta reá:

— Nini, ez olyan garabonczias diák! A mi annyit jelentett, hogy bűvészkedő diák, sem többet, sem kevesebbet. Ilyen lehetett a garabonczias diák, de nem maradt meg ilyennek, mindegyre mystikusabb szint öltött magára, melyet maguk a diákok jónak tartottak megtartani, hisz jól hajtott az a konyhára!

A német fahrende Schüler ártatlan babonáskodást vitt végbe. A leánynak, ki kíváncsi jövődöbelijére, ólomból alakot öntöttek, bűvört, szépitő flastromot árultak stb. A magyar garabonczias diák más dolgokat visz végbe. Lássuk csak azokat! A sárkányon való repülés nem a magyar népphantasia terméke: keleti eredetű az, Aladdin is visz végbe

*) A palóc «barbonczás» szó is természetesen a gramanziból származik. Hogy a *g*-ből *b* lett, arra példa ágaskodik-áboskodik, bimbó-bingó, ugorka-uborka, s hogy a nyelv magánhangzót csusztat a két mássalhangzó közé, vagy, hogy ellenkezőleg néha kiugrat: arra is van elég példa. Bár itt valószínűleg a kiugratás csak utólagosan történt! Az *m*-nek *b*-vé válására fent hoztunk példákat.

hasonló csodadolgot, de Faust is. Hogy zivatart tud támasztani, az is ösmeretes külföldön, Teofrastos Paracelsusról is állítják, állítólag Virgil is sokszor megtette, de Faust famulusa, Wagner is, mint egy 1714-beli népkönyvben olvassuk. Hogy tejet iszik s hogy 13 iskolát végez — csak esedékes vonás, lehet hogy az már a magyar népphantasia képzelgése. Nem a vallási gyakorlat szülte tehát a garabonciás diákról szóló néphitét, mint Jagič véli, de nem is pogány vallási maradvány, mint Ipolyi gondolá. Mi tehát? Fábrián 1803-ban «Természeti tudomány a köznépek» című művében erre a kérdésre azt mondja: «Az e fajta legények elrongyolódott mendikánsok, kik az ilyen híreket csak azért terjesztik maguk felől, hogy a tudatlanokat megijeszszék és tőlük megkaparítsák azt, a mire vágyódnak. Ha céljukat elérték: markukba nevetnek!» Szirmay Antal is «studiosi vagatores»-eknek nevezi őket, kik bűvészkedéssel tartják fenn magukat!

A magyar garabonciás diákok tehát szerintünk is bűvészkedő vándorló diákok voltak. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a nép a furcsább alakú diákokat manapság is garabonciás diákoknak tartja. Nem olyan ritka eset, hogy valakit garabonciás diáknak véljenek, s bizony sokszor tej és vaj helyett megraktálják a szegény áldozatot furkós bottal, vasvillával . . .

A «magyar» név eredete.

Irta: dr. Munkácsi Bernát.

Nagy Gézának e tárgyra vonatkozó fõntebbi (150—156. ll.) fejtegetése több oly tételt tartalmaz, mely erősen kihívja maga ellen a kritikát. Ezekhez szándékozom e helyen néhány megjegyzéssel hozzászólni.

A magyar nép neve — N. G. vizsgálódásainak eredménye szerint — összetett szó. A mi «első elemét illeti, ez *mogy*, *magy*, melynek ugor alakjai: vogulban *mu*, *mo*, *ma*, *mag*, osztyákban *meg*, zürjénben *mu*, mordvinban *moda*, finnben *maa*, továbbá az akkadban *ma*, *mada* s a mongolban *modsi*; jelentése pedig annyi mint föld, mező, a mongolban tartomány, megye. A szó ezek szerint azonos a mai meglevő *megye* szavunkkal. Az utórész, tekintettel a nyelvemlékek *mageri* írásmódjára, «a férj szóban levő ősugor *eri*, *erje*, töröktatár *er*. mongol *ere* férfi, ember». Egészen más eredetű N. G. szerint az Ibn-Dasza-fele *mažgar* (= magyar) alak utórésze, melynek «a vogul *ker* hím, férfi, magyar *gyer*-ek, *gyer*-mek» volnának megfelelői.

Ezekkel szemben kétségtelen mindenelőtt az, hogy a magy. *megye* szláv eredetű szó, s mint ilyen, az ősrégi *magyar* névnek nem lehet alkotó része. A magyar nyelvészeti irodalomban többször volt szó a *megye* szláv származásáról (így: Nyelvtud. Közl. II. 308, 472; Nyelvőr XI. 319), melynek másai a szerb *medja*, albán *méje*, ujszlov. *meja*, *megya*, orosz *meža*, ószlov. *mežda* s ez utóbbi alaknak külön átvétele a magyar *mesgye*. Tudja ezt a tény N. G. is, erre vall legalább egy lap alatti jegyzete, hogy a *megye* «comitatus» nem tévesztendő össze a szláv eredetű *megye* = «határ» szóval; mert a *vár-megye* sohasem «limes castri, marchia castri»; hanem mindig «comitatus, provincia». Bizonyos dolog pedig az, hogy «határ» jelentésű szók igen természetes metonymikus jelentésfejlődéssel többször alkalmazódnak a «határolt terület» kifejezésére is. Midőn pl. a magyarban a város «határáról» beszélünk, korántsem értjük rajta okvetetlenül a város határán fekvő árkot vagy követ; hanem érthetjük a város egész környékét, a birtokához tartozó területet is. Ép így jelent a latin *finis* határt és tartományt (*finis Romanorum*), mely szerint *vár-megye* eredeti értelmében annyi mint: vár határa, a vár körül fekvő s hozzá tartozó terület. Ezen szláv egyezések mellett az idézett ugor nyelvekbeli alakok (correcte: vogul *mā*, *mo*, osztják *mī*, *mū*, zürjén-votják *mu*, finn *maa*, mord. *moda*) nem vévén figyelembe a hozzájuk csatolt s a tudomány mai módszerével nem egyező akkad és mongol egybevetéseket, nem igen védhetik a magy. *megye* eredetiségét. Mert megengedve, hogy a különböző hangrendűség nem fontos akadály az egyeztetésben (v. ö. magy. *ül-* és vogul *unl-*; magy. *üsző* és finn *vasa*, mord. *vaz*, vogul *vāsī*), nem tudunk rá elég biztos adatot, hogy szóközépi magyar *gy* egyszerű *d*-ből fejlődött volna.*)

*) Igaz ugyan — a mint Nagy Géza is idézi — hogy Budenz Magyar-Ugor szótára ilyennek fogja föl a *hagy-* és *fogy-*igék *gy*-jét (v. ö. cser. *kod-*, lapp *kvode-*, mordvin *kadi-* hagyni): ámde figyelembe veendő, hogy a magyarhoz közelebb álló vogul-osztják és zürjén-votják nyelvek a *hagy*-szónál (a *fogy*-nak nem is ismeretes e nyelvekbeli rokonsága) ebből a *d*-ből *l*, *t* hangot fejlesztettek (így vogul *χul* hagyni, zürjén *kol-* id., votják *kīl-* maradni; osztják *χaj-*, *χij-* e h. *χal* hagyni) s hogy a magyar az ilyen *d-l* hangfejlődésben rendesen együtt tart az említett nyelvekkel, pl. magy. *velő*: vog. *valém*, osztják *velém*, votják *vijim*; de lapp *addem*, mordvin-Erza *udime*, finn *ytīme* (l. e. jelenségre nézve bővebben: Budenz, Verzweigung der ugrischen Sprachen 30. l.). A magyar *hagy-* e szerint *halgy-* helyett való, szakasztott olyan frequentativ képzés, mint *vagy-* «esse» (v. ö. *valék*, *voltam*), *megy-* «ire» (v. ö. *menék*, *mentem*), *fagy-* (v. ö. vog. *pōl-*, mord. *pali*), mely alakok *gy*-je nem eredetiből *d*-ből, hanem *j*-ből fejlődött (v. ö. *négy*: finn *neljä*, lp. *nelje*, votják *ūil*, vog. *ūilä* sth.).

A *magyar* név utórészének magyarázatában különös N. G. azon föltevése, hogy az Ibn-Dasza másolóinál található *mažgar* és más részről a *magyar* (*magyeri*) alakok végzetei merőben külön, egymással össze nem függő szók, melyekben ő szerinte «a nép, ember fogalmat jelölő szó ép úgy váltakozik, mint pl. a zürjének *komi-murt*, *komi-jas* (recte: *k. jöz*), *komi vojtiŕ* nevénél», vagy hogy közelebb eső példával szóljunk, mint ezekben: magyar ember, magyar nép, magyar nemzet. (Vámbéri: Magyarok eredete 130. l.) ezt a *mažgar* alakot a másoló tollhibájának tekintti, ki az arab *mažár* hangzásnak megfelelő *mažarije* írás helyett egy szükségtelen diakritikai pont alkalmazásával *mažarije*-t írt. Másolási hibákkal s tulajdonnevek eltorzított alakjaival lépten nyomon találkozunk a régi történeti kútfőkben, s mivel máshonnan *mažgar* alakot nem igazolhatunk, jó lelkiismerettel követhetjük e pontban Vámbéri nézetét, annál is inkább, minthogy a másoló confusiójára jelen esetben a hasonló írásu *bulgar* és *bažırđ* = baskir) népnevek is befolyással lehettek. Ámde föltevé, hogy a *mažgar* egészen hiteles adat, mely úgy viszonylik a *magyar* alakhoz, mint a N. G. idézte analógiák közül a *buljar* (= bolgár) név az Anonymusnál található *bular* alakhoz: kell-e e csekély s könnyen érthető hangtani eltérés miatt szükségképpen külön eredetűeknek tekinteni a végzeteket?! Hiszen a *buljar-bular*-féle hangváltozás egészen közönséges a török dialektusokban, pl. a volgai tatár *-yan*, *-än* participiumképző az oszmanliban (mássalhangzón végződő tőkön) *an*, *-än* (pl. tatár *jazyan* író = oszm. *jazan*); s a magyarban is találunk elég hasonló esetet, pl. a régi *helyhez* «collocare» ma *helyez*, a *tévehed-* (Münch. cod.) ma *téved-*; *porhanyó* mellett van a népnyelvben *poronyó* alak is. (Nyelvőr. VII. 332.), *terhe*, *teher* alakok mellett járják ezek is: *tere*, *terü*. N. G. szerint a török nyelvű, bolgár nép nevének utórészében a «vogul *ker* him, férfi» (helyesen: *žār*, *khōr* bika, csődör, *žār -āmp* kan kutya), illetőleg az ezzel egybetartozónak vélt magy. *gyerm*-ek (= vogul *ñawrēm*) szónak megfelelője fordulna elő: ez igazi «delibabos» nyelvészet.

Hasonló lenne módszernek eredményei a következő, minden további megokolás nélkül felállított tételek: «a *jász* név értelmét a zürjén *jasz*, *jöz* 'nép' szó magyarázza meg — a *hunn*, *kún* név etymológiája a magyar *hím*, vogul *kum*, mongol *khün* (recte: vogul *žum*, *khum*, khalkha-mongol *kümün*, burjat *kuñ*, *žuñ*) szók tanúsága szerint aligha más, mint: férfi, ember — a *mordva*, *burtasz* névben könnyen fölismerhető a zürjén-votják *mort*, *murt* 'ember' szó s úgy látszik ezzel függ össze a cseremiszek nemzeti neve a *marja* is». E fejtegetések könnyedségével éles ellentétben áll azon komoly scrupulus, melylyel N. G.

Patrubány Lukács azon állítását tekinti, hogy a *mañsi* «vogul, osztyák» és *magy*-eri hangtanilag úgy megfelelhetnek egymásnak, mint *añser* és *aggyar*. Szerinte ez az egybevetés egy «kissé erőltetett»; mivel «hangtanilag nem eléggé analog» a két eset; a mennyiben emitt «az *nś* = *gy* a szótóhoz tartozik, míg amott az *n* és *s* külön szókknak képezik az elemeit.» Mintha bizony az *id-nap* szó összetett volna gátolta volna, hogy belőle *ünnep* alakuljon és *ez-vel*, *ez-re* helyett nem mondanók: *evvel*, *erre*?!

N. G. nem kellő lelkiismerettel és bírálattal használja forrásait. Egy helyütt hivatkozik Strahlenbergre, ki szerint «a votjákok a mult század elején még egyszerűen*) *ar*-nak s az obi osztjákok *csu*-nak, *szi*-nek, vagyis „férfinak, embernek“ nevezték magukat.» Strahlenberg könyve 1730-ban jelent meg; azóta számos újabb és összehasonlíthatatlanul hitelesebb forrásokból meríthetjük a votjákokra vonatkozó ismereteinket, melyekből N. G. is könnyen megtudhatta volna, hogy *ar* néven nem a votjákok nevezik magukat, hanem a tatárok nevezik a votjakokat (l. Bálint G. Kazáni-tatár szótár és Nyelvtud. Közl. XVIII. 36.). Az osztják *csu*, *szi* «férfi, ember» igen nevezetes szó N. G. fejtegetéseiben, melylyel szerinte egész sereg népnév alakult, mint a *moksa*-mordvin (= «vogul-osztják *ma*, *mag*, *meg* föld + *si*, *csi*, *csu* ember») | *erza*-mordvin (melynek előrésze a magy. *er*-dő, cseremis *or*; utórésze a «vogul-osztják *csu*, *si*, *szi* ember» | a vogulok és osztjákok vogul *mañ-si* neve, mely azt jelentené: «Mány-folyó embere». N. G. szerint az obi osztjákok mai neve az *ās-jax* ujjabb keletű (!) s még a mult században nem feledték el, hogy régebben *kontisi*-nak, azaz: „kondai embernek“ nevezték magukat: ezen utóbbi adatban tehát szintén megvolna a *si* «ember», mint népnév alkotó része. Tudtommal s az összes források szerint osztjákul *χο*, *χοι*, *χui*-nak nevezik az «ember»-t s előre sejthettem, hogy a Strahlenbergnek tulajdonított «*si*, *çi* ember» adat (mely különben Hunfalvy P. munkáiban is szerepel) valami félreértésnek eredménye. Strahlenberg könyvének illető helye (64. l.) így hangzik: «wie ich bey denen Ostiaken am Obi Strohm war und mit ihnen discourirte und fragte woher sie sich den Nahmen *Chondi-chue* gegeben (welches im «Veränderten Russland», pag. 187. *Chontisch* geschrieben ist): so antworteten sie mir sie wären von dem *Chonda* oder *Conda*-Strohm, der im Obi fällt, hergekommen, und daher nenneten

*) Mit akar itt mondani ez az «egyszerűen» szó?

sie sich also. Ich replicirte, dass dieses unmöglich ihr rechter Uhrstands-Nahme könnte gewesen seyn. Sintemahl sie ja selbst gestünden, dass sie und die *Permecken* vor Alters ein Volck ausgemachet hätten; worauf sie antworteten: dass sie auch *Tshuludi* nenneten; ich fragte sie, was denn dieses bedeuten sollte, Antwort: *Tschu* und *Thiu* hiesse bey ihnen so viel, wie die Erde, Terra und weil sie zu allererst aus der Erde gekommen, so hiessen sie sich also, wie gemeldet. wussten mir aber keinen anderen Nahmen anzugeben.» Világos ez idézetből: 1. hogy Strahlenberg a felső obi osztjakok nemzeti nevét körülbelöl úgy hallotta, mint ma kiejtik, t. i. *χondi-χui*-nak; v. ö. *χanda*, *χonda*, *χandi* ostjakisch, *χanda-χο* ostjake (Ahlquist); *Kanda-ku* ostjake. (Castrén); — 2. hogy *chontischí* már Strahlenberg szerint is hibás följegyzés, mely Weber: Das veränderte Russland (Frankfurt, 1721.) kiadványának J. B. Müllertől eredő «Das leben und gewonheit der ostjaken» czimű értekezésében fordul elő s melyet az idézett helyen helyreigazít; — 3. hogy a fictiv «osztják *si* ember» adat változatai: *csu*, *tyu* Strahlenbergnél «föld»-nek, nem pedig «ember»-nek van fordítva;*) 4. hogy már ezeknél fogva is Nagy Gézának a *moksa*, *erza*, *mańsi* s a hitelesnek képzelt *kontisi* népnevekre való magyarázatai mind értéktelenek. Strahlenberg könyve nem valami ritkaság, megvan pl. akadémiai könyvtárunkban is két példányban; méltán vehetjük tehát rossz néven, hogy N. G., ki annyit operál adataival, ezeknek forrását nemcsak kritizálni, hanem még csak megtekinteni is elmulasztotta.

Classikus példája az írói gondatlanságnak az is, midőn N. G. Patrübány Lukácsnak a *magyar* név eredete tekintetében olyan nézetet tulajdonít, melyet ez utóbbi, legalább íródalmilag, sehol sem vallott. N. G. idézete szerint ő a *magyar*, *magyeri* szóban «az „ember“-t jelölő szót az *ar-er-eri* részben keresi, mely megfelel a magyar *férj* és a hasonjelentésű cseremis *pörgő* szóból kifejtett őszugor *erje*, *erge* s a törökségben az *er* „férfi“ szónak.» Merőben más, ezen idézet tartalmával semmiképen össze nem egyeztethető magyarázatot olvasunk Patrübány cikkének illető helyén, mely szó szerint így hangzik (Philologiai Közl. VII. 965.) a *mogy* + *eri* «összetétel második részében a kondai vogul *ari* viel, éjszaki vogul *äri* überflüssig, irtisi osztják *ar* viel, éjszaki osztják *är* viel, reichlich, *arat* anzahl, menge (*mur arat* volksmenge) szót látjuk». Ha N. G. ily alaposággal

*) Ez az osztják szó, mint Strahlenbergnek több egyéb nyelvbeli adata (pl. osztják *küllien* = *kilencz*) nem igazolható; de v. ö. votják *šuj*, *šúj* lehm, erde.

értésit bennünket, midőn idézete mellé kiteszi a forrást és lapszámot: elképzelhető, hogy mennyi bizalommal lehetünk azon forrás megnevezése nélkül közölt adatok iránt, melyeket ő hottentotta, dravida, indián, birmai, eszkimó, athapaszk, santali s más, szerény tudományunk körén messze túleső nyelvekből hord össze okulásunkra.

A *magyar* név eredetének kérdését e tárgyhoz illő gondossággal, a nyelvelmékek és összehasonlító hangtörvények teljes számbavételével tárgyalta Patrubány Lukács. Az ő értekezésének két főérdeme van: egyik, hogy kimutatta pontos idézetekkel a *magyar* szónak régi, teljesebb *mogeri* alakját, sulyt fektetvén tárgyalásában ez utóbbinak végzetére; másik, hogy ráutalt a *magyar* szó előtagjának (*magy*) s más részről a vogulok és osztjakok közös vogul nevének, a *mańsí*, *mańs* szónak szoros hangbeli megfelelésére. E dolgot észrevette, bár határozottan ki nem fejtette előtte Reguly is s valóban ha számba vesszük, hogy a magyar nyelv legközelebbi rokonai a vogul és osztják, azaz a történeti értelemben vett ugor népek nyelvei, ha tudjuk, hogy valamilyen a vogulokat és osztjakokat, ugor, jugor néven ismerik a régi szláv írók a magyarokat is, sőt hogy ez az *ugor* = *magyar* nevezet fenmaradt mind a mai napig is némely szláv nép nyelvében (pl. tót *uher*, orosz *угры*) s fenmaradt az európai népek *ungar*, *hungar* stb. szavában: mi lehetne természetesebb, mint az, hogy a szibériai ugorok (vogulok és osztjakok) és pannóniai ugorok (magyarok) saját nemzeti neve is azonos legyen. Annak bizonyítására, hogy a szibériai ugorok *mańsí* neve hangtanilag egyezik a pannóniai ugorok *mogy-eri* nevének előrészével, már Patrubány említi e kifogástalan analogiát: ész. vog. *añsér* és magy. *agyar*; hozzávethetjük még ezeket: éjsz. vog. *χunís*, oszt. *χōs* csillag: régi magyar *hugy* (kasza-hugy) csillag | éjsz. vog. *χunís* húgy, urina, *χunís*-hugyozni: magy. *húgy*, *húgy*-ik | zürj. *lōž*, votják *luž*, *luž* bráme, pferdefliege: magy. *légy* (v. ő. hangtani megfelelésre nézve: vog. *χunís* húgy és votj. *kľž* id.). A *mogy-eri* összetétel utórészének magyarázatára alkalmasabbnak tartom Patrubány eredeti (= vog. *arī* viel) nézeténél azt, melyet Nagy Géza neki hibásan tulajdonít, hogy t. i. benne a magy. *férj* (= fi-ember) és cser. *pörgő* mann (= *pü-erge*) utórésze; illetőleg a finn *yrkö* legény, vőlegény; férfi, lapp *irke*, *irge* vőlegény (Budenz: MUSz.) szók mása fordul elő. Erre indít jelesen az, hogy ép úgy mint *mogyeri*. előfordul a régiségben az *ember* szónak is teljesebb *emberi* alakja, ezen összetételében t. i.: *némber* (= *nő-ember*, mint: *jámbor* = *jó ember*); így: es marada a *nembéri* ő ket fiától és ferietől megvalt (Bécsi cod. 1.) | mondakuala a *nembériec* (u. o. 3.) | meltolnal engemet zarandoc *nembériet* ésmernéd (u. o. 4.) | az angal monda a *nemberiecnec*

(Müncheni cod. 70.). Az *emb-eri** és *f-érj* szók utórészével egyezik a *mogy-eri* végzete is, közös jelentésük: «ember». A magyar nép nevének eredeti jelentése ezek szerint: *u g o r e m b e r*.

A szepesi szászok ruházata.

Irta: Weber Samu.

Második Géza alatt (1142—1162) tervszerűleg történik a németek bevándorlása a Szepességre. A tatárok pusztításai után királyaink, különösen IV. Béla újra számos németet telepítenek le e megyében. A jövevények — hospites — különféle vidékekről, különösen nyugoti Németországból (Flandria), továbbá Thüringiából, szász- és sziléziai tartományokból vándoroltak be s leginkább a Kárpát alatti vidéket népesítették meg.

Mint egyebekben, a ruházathoz is évszázadokon át folyton az ősi szokáshoz ragaszkodtak új honukban a bevándorlók, úgy hogy még 1690-ben is Stübel András az írhatta: «Die Weiber gehen auff alt sächsisch gekleidet.»**) E ruházatot, mint a népelet s néplélek fontos nyilvánulását, évszázadokon át a mai napig figyelemmel akarjuk kísérni.

Kezdjük a fejrevalóval. A férfiak szőrkalapot viseltek, melynek karimái eleintén háromszögre voltak összeszorítva. Ámbár később a

*) Tekintve, hogy egyéb nyomok is felmerülnek a magyar és vogul-osztják ősi mythikus felfogás közösségére nézve (l. Nyelvtud. Közl. XXI, 444. l. jegyz.), valószínűnek tartom, hogy a magyar *emb*-er szó előrészében a vogul teremtetési monda hősének *ēlem-pi* «levegő fia» neve lappang. Közönségesen az éjszaki vogulban az «ember» neve: *ēlem-χālēs*, azaz «levegő h a l a n d ó j a»; e mellett az ősembernek *ēlem-pi* «levegő fi a» neve nyilván maradványa egy régibb s kevésbé komor világnézetű kifejezésnek az «ember» fogalomra. A voguloknak azon felfogása, hogy az ember a levegőnek fia, ismétlődik a Kalevalában is, hol Väinämöinen, az ősember Ilmatar-tól, a levegő tündérétől születik (I. runó). A magyar *ember* első tagja (*em*) pontosan megfelel a vogul *ēlem* «levegő» szónak (v. ö. magy. *szem*: finn *silmä*, *hamu*: vog. *χulēm*), mely Budenz szerint megvan az *ēmen*, *ēmett* szók tövében is. Az *ēlem-pi* utórészének az *ember* szónak *b*-je felel meg, mely az utána következő *-er*, illetőleg *eri* (*némberi*) szóval összetéve a magy. *férj* szó eredetibb *pérj* (cser. *pörgő*) alakjának mását mutatja; v. ö. a föltett szóközépi *mp* — *mb* hangváltozásra nézve: *hőmbölyög*: hőmpölyög, *lombos*: lompos (Nyelvőrkalauz).

**) Hungaria, oder vollständige Beschreibung des Königreichs Ungarn von Martin Zeiler, ergänzt durch Andreas Stübel . . . Frankfurt et Leipzig, in Verlegung Christoph Wohlfahrt 1690.

háromszög eltűnt, azt Sydow még 1830-ban Késmárkon észlelte.)* A kalap karimájának előrésze rendesen bőrrel volt beszegezve, hogy tartóssága szempontjából annál biztosabban átmehessen az apáról a fiúra. A nő főköttöt viselt, mely selyem, ezüst, gazdagoknál arany csipkékből állott, és szintén olyan családi kincs volt, mely nemzedékeken át tartott és az anyáról a leányra szállt, p. egy 1587-ben Szepes-Szombaton kiállított polgári végrendeletben a többiek között a gyermekekre szállott: «Hauben mit feinen Borten und güldenem Spitzen und eine güldene Haube», főköttök finom paszományokkal és arany csipkéekkel és egy arany főköttöt.***) Hasonlót találunk Lublón, ott az 1600-ból származó végrendelet szerint más ruhanemű között a gyermekekre hagytak a szülők, «6 Hauben von berteln», 6 főköttöt paszományból.***)) A leányok pártát, főkoszorút viseltek, mely virágokból s gyöngyökből volt előállítva és hosszú szalagokban végződött, melyek a hordozó hátán lefelé csüngtek. Ünnepestes alkalmakkor faluhelyeken még most is látható a párta.

A fejrevalóról átmehetünk a férfikabátra. Ez eleinte igen egyszerű volt. Az otthon termesztett gyapjuból a szász lakosok magok magoknak készítették a durva fehér, vagy szürke posztót, melyből a rövid mindennapra és munkába való kabát készült. Vasárnapra azonban a posztó kékre festetett és hosszú lábikráig érő «Gehrokra» szolgált, melyet a vagyonosabbak nagy ezüst gombokkal láttak el.† Kezében a férfi hosszú egyenes botot viselt, ezüstös vagy aranyos fővel, míg a vele lakó tót baltához volt hozzászokva. Hasonlót tapasztalunk a nőnél. A len oly bőven termesztetett, és a vászon oly gyakori házi ipari cikk volt, hogy Schwandtner Márton statisztikája szerint még 1802-ben egyedül a Poprád-völgyben 171,919 frt ára vásznat adtak el. Ily körülmények között könnyen érthető, hogy mint a férfi, úgy a nő sem költött pénzt mindennapi ruhájára, hanem virágos kékre festett vásznából maga állította elő, mely szolid kelméből készítve évekig tartott és mosás közben mindig fényesebbé és szebbé lett. Faluhelyeken még ma is úgy áll nagyobbára a dolog. A nő ezen mindennapi ruhájától meg kell különböztetni a vasárnapi és ünnepi viseletét. Ékszerűl nyakukon fehér gyöngy- vagy vörös gránát-sorokat viseltek, melyek néha nagy értéket képviseltek és szintén a családban mint állandó jószág az elődöktől az utódokra ment át. A gyűrűk az ujakon szintén szokásosak voltak, és mint Fröhlich

*) Albrecht von Sydow: die Beskiden und die Central-Karpathen. Berlin, bei Ferd. Dümmler, 1830. 348. l.

**) Szepes-szombati levéltár: Marktbuch oder Primärregister. 1579.

***)) Lublói levéltár. Ein Kirchenbuch 1590 . . .

† Sydow: Die Beskiden . . . 348. l.

Dávid Cynosurájában 1644-ben említi, még a halottak is e díszszel szálltak sírba. Igen fontos szerepet játszott a nő ruházatában a váll — «Wisst.» Ez rendesen drága kelméből, bársonyból vagy selyemből készült, arany vagy ezüst csipkéekkel és ezüst csattal vagy kapocscsal volt ellátva. Nincsen végrendelet a szepesi városokban, mely említést nem tenne e ruhanemről: 1647-ben Szepes-Szombaton egy anya leányára hágy sok másfélék között, «ein Sammet-Wisst, ein paar vergülte gesperr und 8 silberne Heftel»: egy bársony-vállat, egy pár aranyos csatot és 8 ezüst kapcsot.*) Hogy az újabb időből is példát hozzunk fel, Szepes-Bélán még 1807-ben előszámláltatnak a zöld, veres, barna színű vállak arany és ezüst csipkéekkel és himezéssel, arany és ezüst csatokkal.**)

A díszes és ünnepi ruházatához tartozik az öv, melyet férfi s nő egyaránt viselhetett. Ezen öv szintén drága kelméből, bársony vagy selyemből volt készítve, néha egészen arany vagy ezüst szövetből állott. A csat vagy kapocs díszesen aranyból vagy ezüsthől volt elkészítve. A szegényebbeknél kisebb értékű anyagokból is készült az öv. Néha nem csatra vagy kapocsra, hanem begombolásra alkalmaztatott. A mindenféle színben előfordult öv alig volt szélesebb egy tenyérnél. A már gyakrabban felemlített szepes-szombati «Marktbuch»-ban 1587, más ruhanemű között örökségbe átszármazott «ein neuer goldgürtel mit silbernem Beschlag», egy új aranyöv ezüst kapocscsal. Leibitzon 1676-ban május 1-jén a hatóság egy tolvajt megbüntetett, mert a többiek között lopott «einen blauen Knöpfgürtel», egy kék begombolandó övöt. A bélai jegyzőkönyvekben pedig még e század elején is gyakran felemlítetnek a szokásos övek, melyek faluhelyeken lakodalmak alkalmával a legényeken még manapság is láthatók.

A férfi a leírt kabáton kívül hosszú, csipőig érő és gyakran ezüst gombokkal ellátott mellényt viselt, mely paszománnyal vagy zsinórral volt szegélyezve. A nadrág eleinte csak térdig ért, és folytatását a harisnyában találta, későbben meghosszabbodott és a csizmaszárban helyeztetett el az alsó része. A nadrág gyakran szintén paszománnyal díszítetett, mire a közmondás is mutat: «Hosen mit Pressen und nichts zu fressen.» Még 1805-ben is e szidalmazással sértette meg egy polgár a bélai hatóságot, mire a kihágó börtönbe vettetett. A női szoknya szintén mint díszruha mindenféle színű bársony és selyem, vagy más drága kelméből készült, paszománnyal vagy zsinórokkal volt szegélyezve és értékes kapocscsal ellátva.

*) Szepes-szombati levéltár: Marktbuch . . . 1579.

**) Szepes-bélai jegyzőkönyv az 1807-ik évről.

A férfiak úgy, mint a nők, eleinte csattal ellátott czipőt viseltek harisnyával, melynek helyére későbben a csizma jött. A czipők és a csizmák mindenféle színben fordultak elő.

A női ruházatot a kötény és a kendő egészítette ki, és vagy drága kelmékből díszesen, vagy vászonból közönségesen voltak előállítva, a mint ünnepi vagy pedig mindennapi használatra voltak szánva.

Különös ruha nem volt az ugynevezett «Schaube» vagy «Kotsch», köpenyeg-fele ruha, melyben a pesztonka a kis gyermeket hordta.

De azonkívül szintén ismeretes volt a bő szász köpenyeg férfiak számára, mely nem ritkán paszományokkal volt szegélyezve. Olyan ruhák is hagytak 1626-ban végrendeletileg az utódokra: «Eine braune Schaube mit lauter Fuchsaugen gefüttert; eine grüne Schaube mit Fuchsklauen samt einer guten Schlangen (kapocs); ein schwarz-grüner Keppenik (köpenyeg) mit rothen gewand gefüttert; ein Mantel mit gelben Borten». (1587.)*

Igen fontos ruha volt továbbá a ködmön (Pelz), mely nyesttel vagy rókával volt béllelve és a férfiak és nők egyaránt használták, a díszesebb női ködmön számos redőbe volt szedve s a redőkből aranybojtok csüngtek.**)

A mi a ruhák színét illeti, azok leginkább világosak, kirivók voltak. Veres (mellény), zöld, kék (kabát és nadrág) voltak az uralkodó ruhaszínek, annyira, hogy még a gyászban sem fogadták el a fekete színt: Fröhlich 1644-ben ismételve említett «Cynosura»-jában említi, hogy azok, kik a halottakat kísérik örök nyugalomra, legjobb veres, kék és zöld ruháikba vannak felöltözve, sőt magokat a halottakat is ilyen színű öltözetekben temették el gyűrűikkel együtt, mert ha az nem történt volna, akkor a meghalt nő vagy férj az akkori hiedelem szerint a visszamaradt házasságuknak — új házasságkötése alkalmával nehézségeket támasztott volna.***)

Ámbár a férfi és a nő mindennapon használt öltözete saját maga által termelt és kikészített juhgyapjuból, vászonból állott és egyszerűen, olcsón voltak előállítva, még is a díszes és ünnepi ruhában, mely bársonyból vagy selyemből készült és arany vagy ezüst diszitményekkel volt ellátva, kivált a későbbi időben oly fényűzés harapózott el, hogy a hatóság ismételve az egyszerűsége intette a polgárokat. A többiek között a városok kerületi hatósága, mely 100 választott tanácstag élén állott, az

*) Szepes-szombati levéltár: Marktbuch

**) Jakob Meltzer: Der ungrische Zipser Sachse, Leipzig 1806. I. 52.

***) Hungaria v. Mart. Zeiler, ergänzt von And. Stübel . . . 1690.

1760-ik évi márczius 7-éről szóló jegyzőkönyv 3-ik pontjában a fényűzés ellen a következő végzést hozta: minthogy a boszantó fényűzés a ruházatban a 13 város területén annyira elharapódzott, hogy a lakosok állásukat és vagyonukat nem tekintve, túlságos kiadásokat tesznek, elhatároztatik, hogy az ilyen igazolatlan fényűzés szűnjék meg, ellenkező esetben a városi hatóságok felszólíttatnak, hogy az ilyen fényűzésnek szolgáló ruházatot kobozzák és adják el.

A föntiekben leírt szepesi szász ruházat többé-kevésbbé 1848-ig divatozott. Akkor itt is, mint az ország többi részében a hazafiság nyilvánulását a ruházatban is tapasztaltuk. Férfi s nő előszeretettel és büszkeséggel viselte a magyar ruhát. A «zrinyi», az «attila» szép ezüst mentekötővel, vitézkötéssel és gazdag zsinórzattal, a magyar sujtásos nadrág, magyar sarkantyus csizma, volt a férfi kedvencz, diszes, ünnepi viselete, míg a nő magyar főkötőt és vitézkötéses magyar fűzöt, rövid szoknyát viselt cipővel vagy csizmával.

Ezen magyar divat manapság, mint általában, ugy a szepesi szászoknál is hátrébe szorul és a világdivat uralkodik, mely más nemzetnél és országban is szokásos.

Az eredeti szász divat egyes példányai és maradványai csak elszórva, különösen a falubelieken találhatók még fel, melyeket, míg nem enyésznek el egészen, az ethnographiai múzeum számára kellene megmenteni.

Egy kis adalék a palócnép babonáihoz.

Irta: *Istvánffy Gyula.*

Vele született gyöngesége-e a léleknek, vagy az édesanya-tejjel magába szívott természeti sajátsága az embereknek, de tényleg úgy van, hogy csaknem mindnyájan többé-kevésbbé hajlunk a babona felé? Igaz ugyan, hogy e babonák búján tenyésztő melegágya a túlhajtott vallásos buzgalommal egyesülő tudatlanság, de vajjon a mint volt a múltban, nincsen-e a jelenben is a társadalom műveltebb osztályaihoz tartozók között még sok olyan, a kik belátják ugyan, hogy a babona minden reális alapot nélkülöző szüleménye a beteges lélek képzelődésének, mégis egyik-másik babonáról táplált hitökben teljesen megingatni szellemi műveltségök sem képes?

Hogy csak néhányat említsek a gyakrabban előfordulók közül, ilyen a baljóslatu 13-as szám, vagy a pappal való találkozásnak szeren-

csétlensége, vagy a szemek viszketéséből s a fülek megcsendüléséből való jóslás a bekövetkezendő örömről vagy bánatról; mind olyan babona, melyeknek többé-kevésbbé még nagyon sokan adnak hitelt. Csak nem régeből volt alkalmunk olvashatni a napilapokban, hogy modern műveltségünk székhelyének, Párisnak lakossága is még mindig mennyire előítéletes a pénteki nap iránt. Statisztikailag kimutatták, hogy a francia fővárosban ezen a napon szembetűnőleg csekélyebb a bérkocsiban, omnibuszokon s a közúti vaspályákon a személyi forgalom.

[Lehet, hogy Erdély nagy fejedelme, Bocskay, a népnek a pénteki naphoz fűződő balhiedelmét akarta megdönteni, midőn minden nevezetesebb tettét éppen e napon kezdte meg, vagy vitte végbe (többek között menyegzőjét is ekkor tartotta) és mintha a végzet az ellenkezővel akarta volna őt megczáfolni, mert éppen e napot tette reá nézve legszerencsétlenebbé, a mennyiben ekkor köszöntött be hozzá a — halál.]

Ismerek művelt nőt, ki, valahányszor beszélgettem vele annak a jámbor palócnépnek babonás szokásairól, nem győzött eléggé csodálkozni, hogy hogyan lehet értelmes észszel és lélekkel megáldott lénynek csak némi csekély mérvben is babonásnak lenni? Pedig hát ő maga is az volt. A hónap 13-dik napján pl. el nem indult volna messze útra egy félvilágért, tartván a bekövetkező balesettől; gyermekeinek meg mindig pénteki napon vagdalta le körmeit, vélvén, hogy ez által megóvjá őket a fogfájástól; kis leánykájának szőke fürteiből pedig csak minden ujhold alkalmával vágott le egy keveset, azt hivén, hogy akkor az gyorsabban nő majd; törött tükröt meg nem tartott volna a házában, mert, mint mondják s ő is hitte, kilencz esztendeig tartó szerencsétlenséggel látogatja meg Isten azt a házat, a hol a törött tükröt megtűrik.

Ilyenek után tehát legkevésbbé sincs okunk csodálkozni a fölött, ha a pórnép tanítóinak fölvilágosító oktatásai daczára is, még mindig oly annyira vakon hisz az apától öröklött babonákban. De meg azt hiszem, merőben sikertelen törekvés volna egy egész nép lelkéből kiirtani akarni egyik-másik babonát, főleg pedig olyan népnél, mint a palóc is, ki szívesen ragaszkodik ősei hagyományos babonáihoz és szokásaihoz. Magyarázhatná annak hét világ bölcse népszerű modorban s meggyőző okokkal, hogy ennek vagy annak a babonának semmi alapja sincs, mely miatt méltán lehetne óvakodnia, ragaszkodni fog hozzá mindig, mert mint ők mondják: «i'szszokták azt mág az öregek is».

Igaz ugyan, hogy akad palóc, a ki azt tartja, hogy «nincs má' most, mint annak elébi boszorkány», hanem azért még mindig hisznek a *bűbájosok* létezésében, kiket más közönséges embernek nem adott tehetséggel ruház föl babonás képzeletök. Rendesen a vén asszonyok

vannak ilyen «*bibányos*»-ok hirében (olykor férfiak is), kik mint a gonosz szellem megtestesültjei, az ördög czimborái, az embereknek csak «megrontására» törekszenek, s a kiket más közönséges ember nem ismerhet föl, egyedül a pap, az is csak a templomban, az oltárról, a mikor a nép felé fordul. Az ilyen asszony háttal áll a szentség felé s mondják, hogy van olyan két nagy szarva, mint egy czimeres ökörnek, hanem azt is csak a pap látja, de az meg nem meri megmondani senkinek, «mer' uram az ilyen bibányos asszon' átváltozik kutyaè, macskajè, varasbèkaè s öcczakának-vadán úgy megy el ahho' a kit meg akar rontani». Bemegy a kuleslyukon vagy az ajtó hasadékan, ráül az illetőnek a mellre s «ménynymja» vagy a mellén kiszívja a vérit. Ezért szoktatja aztán jókorán a mátraalji palócz asszony gyermekét arra, hogy mielőtt álomra hajtaná a fejét, vessen keresztet magára is, a feje alá is a párnára s mondja el, hogy: «Jézus Mária szent Jaózsef légy velem, segíts meg éldes Jézusom, amen!» Mi több, még a lábait is keresztbe teszi s csak úgy alszik el nyugodtan, szentül hívén, hogy a kereszt e jelei megvédik őt a bűbajosok megrontó hatalmától. Az ilyen bűbajos asszonyok — mint mondják — szt. Györgynap éjszakáján lepedőbe harmatot szedni járnak a mezőre, temetőre s abból a harmathból tej lesz s azzal táplálkoznak.

Szokásban van a palócz népnél a karácsony ünnepén elhullott kenyér és kalácsmorzsát, mit ők röviden «*karácsonyi morzsalék*»-nak neveznek, összegyűjteni s azt egy vászondarabba kötve az istállóban a jászoly vagy az ajtó fölé gerendára akasztani, azért hogy az ördög vagy a «bibányosok» el ne vegyék a jószág hasznát (mert az ilyen bűbajos úgy meg tudja a szemével is verni a tehenet, hogy nem tejet, ha' vért fejnek tőle.). De ha esetleg a jószágot már megrontották, akkor a «*karácsonyi morzsalék*»-kal megfüstölik abban a biztos reményben, hogy ez által segíteni fognak a beteg jószágon, «ha még úgy ki van is az erejibü' szakadva».

Némely helyen a karácsonyi morzsalékot tavasszal, midőn már a föld fölmelegszik, elvetik a kertben s aztán abból — a mint a palócz mondta — «szörnyen jao szagú fű nyeöl, olyan, a kinek a feődtől a tetejéig leveli van». Eleve nem tudtam, hogy mi lehet ennek a növénynek a botanikus neve, végre is a palócz atyafi megmutatott egy ilyen virágot s jóízűt mosolyogtam jámbor együgyűségén, melynél fogva olyan szentül hiszi, hogy kertjében a karácsonyi morzsalékból nőtt ki a «fodormenta». S épen azért, mivel a karácsonyi morzsalékból nőttek hiszik, a leveléből főzött theát hathatós gyógyító szernek is tartják hideglelés ellen.

De nemcsak arra tartják képesnek a «bibányosokat», hogy a jószág hasznát elveszik, vagy az alvó embernek vérét kiszívják, hanem arra is, hogy éjnek idején, *az anya újdonszülött gyermekét kicserélik s másat tesznek helyébe.* Mit tesz tehát a palócz asszony, hogy e veszedelemtől megóvjá magát? Mielőtt gyermekszülés végett ágyba feküdnek, az «ágy-szék»-et egy kizárólag e célra készített lepedővel sátormódjára körülveszik s ezért mondják aztán, hogy a gyermekágyas asszony «sátort fekszik». Annak emlékeztető jeléül teszik ezt egyrészt, hogy midőn a kis Jézus megszületett Betlehemben, szt. József is így vette volna körül köpenyével a jászolyt, hogy az isteni kisdedit a hidegtől megóvjá, de másrészt meg azért, hogy az ágyban fekvőt ne lássa idegen, s legfőképp, hogy a «bibányos-asszon» vagy az ördög hozzá ne férhessen s nehogy kicseréljék aztán gyermekét mással, mert az ilyen «váltott gyerek»-ből is «barbonczás» lesz, az a szakálos bajuszos emberke, a ki olyan kicsiny, hogy más embernek a kötözködéseig sem ér s a ki felhőket tud az égről leolvasni. E végből a «sátor-lepedő» egyik szögletébe *egy csipetnyi sót, egy kis kenyérbelet vagy — haját, meg egy girizd foghagymát* kötöznek, avagy *tűt szűrnak*, mert úgy az ördög, mint bűbájós asszony «szörnyen irtaodzik» a tűtől meg a foghagymától.

Mindenesetre különös és csodálni való a palócznép e babonás hite, mert ha pl. a perzsáknál a dajka vagy a bába, midőn a gyermek megszületik, a szoba négy falára egy-egy vonalat húz egy kard hegyével, hogy semmi rossz lélek ne bántassa sem az anyát, sem gyermekét, vagy hogy a megbabonázó gonosz tekintetek ellen megvédje gyermekét, egy türkiszt vagy valami bűvös erejű talizánt akaszt a nyakába, e fölött nem lehet annyira csodálkoznunk, mert megmagyarázza ezt némileg az illető népnek modern civilizációtól félreeső helyzete; hanem hogy művelt államban, művelt emberek közé beékelt nép még ma is képes efféle babonás hitet táplálni lelkében, eléggé világos bizonyossága annak, hogy a palócz mennyire hűen ragaszkodik mindama hagyományos hithez és szokásokhoz, melyek elődeiről örökül szállottak reá.

A Mátra-alján több helyen, mint Derecskén, Ballán, az ágyat állandóan körülveszik ilyen «sátor-lepedő»-vel, a melyet ott «szunyog háló»-nak neveznek s mely elnevezés a sátorlepedő használatának valószínűleg másik célját is megjelöli. Némely «szunyog-háló» van 40 rőf is s az ágyszéket környetlen körül veszi fodrosan, mert minél bővebb és czifrább, annál szebb és annál büszkébb rá a palóczasszony. A szegényebb — u. n. zsellérasasszonyoknak oda is szokták a jobbmóduak kölcsönözni a «sátor-lepedő»-t, a mely csak annyiban különbözik más lepedőtől, hogy 2—3 sor csipke is van bele varrva.

A lelkiismeretes, vallásos palócz asszony (de hát melyik ne volna az?) «sátorfekvés» idején, mely rendszeren 3 hétig tart, ha képes volna sem megyen ki a házból, legfőlebb az udvarra; dolgozni pedig csak annyit dolgozik, a mennyi nehezére nem esik s olyat, a mi épen előfordul a ház körül és könnyedén elvégezhető.

Ezen, egészségi szempontból mindenesetre üdvös szokásuk a szentíráson alapszik, hol a Pentateuchosban Mózes világosan meghagyja népének, hogy az anya, ha fia születik 33 napig, ha leánya 66 napig tartóztassa magát házában, semmi szent állatot ne illessen, és szent helyre ne menjen, ha pedig elteltek tisztulásának ezen napjai, menjen egyenesen az Úr templomába és mutasson be ott hálaadó áldozatot.

A «sátorfekvés» eltelte után a palócz asszony útja is egyenesen a templomba vezet, a hol ájtatos imádkozás közt végighallgatja a szent misét, azután hazamegy s a sót, kenyérhaját, meg a «girizd-foghagymát, mely a lepedő «szögé»-be volt kötve a tűzbe veti, a «sátor lepedőt» szépen összehajtja, kis gyermekét ráfekteti és azzal az édes tudattal, hogy azt immár a boszorkányok vagy bibányosok mással ki nem cserélhetik, hozzá fog ujból az élet küzdelmeihez, dolgozik, fárad édes odaadással, mert szerető anyai szíve érzi, hogy egygyel ismét több, a kikért dolgoznia kell.

Népnyelvi adalékok.

VII.

Mihály Poli.

Szerencsétlen volt az óra,
Mikor kiléptem az útra.
Mihály Poli volt a nevem,
A madárnak sem vétettem.
Buxsa János szép virágom,
Érted lett az én halálom.

Nem hitted, hogy beteg vagyok,
Majd elhiszed, ha meghalok.
Nem jöttél el nézésemsre,
Jőjj hát el temetésemre.
Kisérj ki a harangszóra,
Az örök nyugalomra.

Vess egy marék földet reám,
Megérdemlem téled talán.
Ülj le a sirom szélére,
Írd fel a sirom kövére:
— Itt nyugszik az Mihály Poli,
Ki már többé nem tud szólni.

Itt nyugszik egy olyan virág,
Kit nem felejt el a világ.
Mihály Gáspár édes apám,
Vass Regina édes anyám,
Tudom hogy fáj a szívetek,
Hogy elmenék közületek.

Visznek el az ablak alatt,
Édes anyám sírva fakad.
Nem kell ugy-e Mihály Poli?
Ott van hát Bölönyi Mária.
Szent-Csimády Mihály család.
Nektek Poli emléket hágy.

Szentlászlói leány-sereg.
Mihály Poli nincs köztetek.
Engem el ne feledjetek,
Isten maradjon veletek!

VIII.

Tollas Erzsi.

«Jó napot, jó napot,
Tollasné asszonyság!
Hol van Erzsi hugom,
Ki engem régen vár?»

«Lefeküdt, lefeküdt,
Zöld paplanos ágyba.»
«Az én Erzsi babám,
Hogy alszik magába.»

«Költse fel, költse fel,
Eressze a bálba.
Új sarkos cipőjét.
Huzza a lábára.»

Fel is köt. fel is köt.
El is megy a bálba.
De az ég felette.
Beborul homályba.

Beborult, beborult,
El is feketedett.
Tollas Erzsi szive,
El is keseredett.

«Jó estét, jó estét,
Korcsmárosné asszony!
Hol van a két betyár,
Ki engemet várjon?»

«Menjen be, menjen be,
Üljön a padkára.»
Akkor a két betyár
Kiált a cigányra:

(Székelyföld.)

«Huzzad csak, huzzad csak,
Világos reggelig!»
Reggel négy órára,
Tollas Erzsi alszik.

«Megyek ki, megyek ki,
Hogy magamat hűtsem.
Az új szép cipőmből.
Piros vérem öntsem.»

«Nem mész ki, nem mész ki,
Nem viszed ki magad.
Négy szép arany gyűrűd,
Az ujadban maradt.»

Nyithatod, nyithatod.
Festett zöld kapudat.
Viszik, halva viszik,
Szép Erzsi lányodat.

Vessed meg, vessed meg.
Szép paplanos ágyad.
Arra nyujtattassad.
Egyetlenegy lányod.

Átkozott az apa.
Átkozottabb anya.
Ki egyetlen lányát.
Elereszti bálba.

*

Leányok, leányok.
Példát im vegyetek,
Két legényt egyszerre,
Soh'se szeressetek!

Közli: *Harmath Lujza.*

Magyarországi spanyol telepek.

A törökök kiűzetése után hazánk leggazdagabb része az alföld s a déli megyék lakossága annyira megfogyatkozott, hogy egykori utazók e területeket szinte pusztaságoknak találják, melyeken napi járó földön alig lehet találni falut, melyben még valaki lakik.

E területek a nemzeti királyok korában mindenütt magyarok voltak, s mint gyanítom, egy református egyházkerület központja éppen Temes-megyében volt, a böszörményi tudniillik, mely a török hódoltság korában

elpusztult, de még a XV. században említett temesmegyei Bösörmény nevű helytől vehette nevét.

Fajunk óriási veszteségét a bécsi kormány úgy gondolta pótolni, hogy az elnéptelenedett magyar területekre idegeneket, különösen déli németeket (katholikusokat) telepített, kikkel itt-ott olaszok, elzásziak (németek és francziák vegyest) sőt spanyolok is meghonosodtak.

E telepítések történetét sok forrásból ismerjük. *Érkövy* Adolf «A telepítés» című munkájában nagy áttekintést nyújt e mozgalmakról, míg *L. Hecht* (Nancy 1879.) az elzászi és lotharingiaiakról ír részletesen (*Les colonies Lorrains et Alsaciens en Hongrie*), a spanyolokról pedig *Miletz* János: *Adatok a délmagyarországi spanyol telepek történetéhez*. (Délm. tört. és rég. ért. 1878.) cím alatt nyújt legtöbbet.

Miletz nagy szorgalommal gyűjtötte össze az adatokat, melyek Mercy tábornok által 1733 körül részben Verseczre és Temesvárra, nagyobb számmal azonban Nagy-Becsikerekre telepített spanyolok viszonyaira vonatkoznak.

Miletz szerint e beköltözöttek murciaiak, arragoniaiak, byscajaiak voltak s Becsikereken tömegesebben is laktak, úgy hogy azt *Uj-Barcellona*-nak is nevezték. Egyes spanyol nevek: Donna Novarra Anna (Murciából) Novarra József özvegye, Abbadia Anna Mára (Arragóniából), Calon József, Don Entero Alfons, Don Garcia János Kristóf, Donna Serra y Laguna Mária, don Joannes Calcagin de Toledo, Fernandez. Alvarez, Lopez, Donna Ximenez Gertrud, Don Josephus a Castro et Gongora stb.

Papjaikul, idézett forrásunk *Valdoriola* Ferencz szerzetes atyát a fogoly-kiváltó rend tagját, Villatersana Józsefet ugyanazon rendből, *Biruega* Alfonzot, a sarut viselő trinitarius rend tagját, ki magát leveleiben a «Bánátban lakozó összes spanyolok pásztora»-nak nevezte s utódját *Cuttiè-Salzedo* Antalt említi fel.

Miletz, Pesty Frigyes és mások azt hitték, hogy spanyol telepeseinket a kedvezőtlen éghajlat, járványok elpusztították, a mi ugyan hihetetlenül hangzik, de eddigelé semmi más magyarázatát nem találták annak, hogy a telepedés után néhány évre, miért szűnik meg minden hír a bánsági spanyolokról?

Némethy Lajos esztergomi plebánosnak, Budapest helyrajzi története legalaposabb ismerőjének köszönhetjük, hogy e tekintetben nyomra vezetett, midőn a budai és pesti spanyolokra vonatkozólag tanulmányait folyóiratunk számára átengedte, a mikből kiviláglik, hogy 1717 óta a budai anyakönyvekben több spanyolról van szó, a kiknek papja, Guadancara Mihály, 1715-ben ápr. 14-én a várbeli főtemplom Szt. István kápol-

nájában temettetett el. E külön spanyol beköltözést mások követték Budára és Pestre, és pedig Dél-Magyarországból. 1738-ban ugyanis királyi rendeletre, az új-barcellonai spanyolok a fővárosba költöztek — mindenestül. Erre látszik mutatni, hogy Pesten spanyol egyház alakult, melynek papjai (Capellani curati incltyae nationis Hispanicae) a már ismert Antonius *Cuttie a Salcedo* és Alfonsus de *Brihuega* voltak. Budán pedig a szintén egy Becskereken is ismert pap lelkészkedett, kinek nevét Némethy oklevelei Francisco *Vall de Oriolanak* írják. Mi lett a budai és pesti spanyolokból a későbbi időkben? Nem tudjuk. Egy részük itt maradhatott összevegyült a fővárosi társadalommal. Olyan budapesti nevek, mint: Radriguez, Las Torres, Valduaga, Villas, a Mercy-spanyoljainak utolsó maradékaíé lehetnek.

R. L.

Társasági értesítések.

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság 1890. ápr. 12-dikén a m. t. Akadémiában tartott rendes évi közgyűléséről és az erre következő VI. felolvasó ülés utáni választmányi ülésről.

A közgyűlést megelőző választmányi értekezleten a közgyűlés elé terjesztendő tárgyak, különösen a költségvetés megvitattatván, Hunfalvy Pál elnök üdvözli a tagokat, megnyitja a közgyűlést s felszólítja Herrmann Antalt titkári jelentésének előterjesztésére. (L. az Ethnographia 5. sz. 253. l.) Tudomásul szolgál.

Borovszky pénztáros jelentésének (L. alább) tudomásul vétele után a jegyző olvassa az 1890. márcz. 22-iki választmányi ülésből kiküldött számvizsgáló bizottság következő jelentését:

«Alólirottak a Magyarországi Néprajzi Társaság 1889. június 1890. márczius havi számadásainak megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van jelenteni, hogy dr. Borovszky Samu pénztáros lakásán mai napon megjelenvén, az érintett számadásokat megvizsgáltuk s e számadásokat pontosan vezetteteknek, azoknak egyes tételeit a pénztáros könyveivel s a szükséges tanúsítványokkal teljesen egyezőeknek, a takarékpénztárban elhelyezett alapítványokat a legjobb rendben találtuk.

Ehhez képest indítványozzuk, hogy a t. választmány dr. Borovszky Samu pénztárosnak az 1889. június — 1890. márcziusi számadásokra nézve a fölmentvényt megadni méltóztassék. Budapest, 1890. ápr. 12. Strausz Adolf, Réthy László, Herrmann Antal.»

E jelentés alapján a közgyűlés dr. Borovszky Samu pénztárosnak az 1889. juniustól 1890. márcziusig (bezárólag) terjedő számadásokra nézve megadja a felmentvényt, s egyúttal köszönetet szavaz neki hivatalbeli kötelességei buzgó teljesítéseért.

Ezután a választmány a folyó évre a következő költségvetési tervezetet terjeszti a közgyűlés elé:

<i>Bevétel.</i>		<i>Kiadás.</i>	
1889-re szóló (1 frt 50 kros) tagsági díjakból (200 tagot véve föl)	300 frt.	Szervezkedési költségek	278 frt 50 kr.
Az alapítványok kamatai . .	40 »	Az «Ethnographia» 1—4. füzetének számlája . .	701 » 50 »
A vallás- és közokt. minister úrtól a Röck Szilárd-féle kultur-alapból kiutaltványozottse- gély (2776/1889. eln. sz) . .	300 »	Az «Ethnographia» további 6 füzete (18 ív à 30 frt) az expeditió költségeivel együtt	650 » — »
A folyó 1890. évre szóló (3 frtos) tagsági díjakból (500 tagot véve)	1500 »	Szerkesztői, titkári és pénz- tárosi átalány (à 50 frt)	150 » — »
	2140 frt.	Apróbb kiadások . . .	60 » — »
			1840 frt — kr.
		A társaság német nyelvű fel- hivatalos közlönyére («An- zeiger», az 1889. nov. 2-iki választ. ülési határozat, az Alapsz. 31. §-a alapján) 10 ív à 30 frt	300 frt — kr.
			2140 frt — kr.

A közgyűlés e költségvetési tervezetet általánosságban elfogadja, de utasítja a titkárt, szerkesztőt és pénztárost, hogy a Hornyánszky-czégtől az eredeti ajánlatnak megfelelő olcsóbb egységárakat eszközöljenek ki az eddigi nyomtatványokról beadott számlában szereplő, túlságos magas tételek helyett.

Ezzel a napirend kilévén meritve, az elnök berekeszti a közgyűlést.

Az erre következett VI. felolvasó ülés után, a folytatólagos választ- mányi értekezleten, Herrmann Antalnak «Millenium és néprajzi kiállítás» czimű előadására reflektálva, György Aladár azon indítványt teszi, hogy addig is, a míg oly nagyszabásu és ideális terv kivitelére gondolni lehetne, a minőt a titkár vázolt érintett előadásában, mindenestre üdvös és kívánatos lenne, ha társulatunk minden kínálkozó alkalmat megragadna kisebb vidéki néprajzi kiállítások rendezésére, illetőleg ilyenekre való ösztönzésre és buzdtításra.

Jancsó Benedek, György Aladár indítványához szintén hozzájárul- ván, figyelmezteti a választmányt az Aradon készülő délmagyarországi

kiállításra, a melynek rendezőségét társaságunk felkérhetné, hogy az illető vidék néprajzi viszonyainak feltüntetésére is kellő és lehető tekintettel legyen a kiállítás szervezésénél. Társaságunk egyúttal ajánlkozhatnék a rendező bizottság e munkájának tanácsosal és utasításokkal leendő támogatására.

A vál. György A. és Jancsó B. indítványait elfogadja s az utóbbira vonatkozólag Jancsót megbízza az ezen irányban az aradi kiállítás rendezőségéhez intézendő felszólítás megszerkesztésére, s esetleg egy Aradon az ügy érdekében szükségesnek mutatkozó előadás megtartására, a mire a felszólított szívesen késznek nyilvánítja magát.

Patrubány Lukács főt. Alisán Leo, velencei érseki vikárius, jeles örmény költő és folklorista (az Armenian Popular Songs gyűjtője) 50 éves írói jubilauma ünnepén társaságunkat is ott szeretné látni az üdvözlők sorában, s késznek ajánlkozik, ha erre a választmánytól megbízást kap, a magyar és örmény nyelvű üdvözlő felirat megszerkesztésére. Egyúttal jelenti, hogy a nyári szünidőt az erdélyi erzsébetvárosi örménység nyelvének és folklorjának beható tanulmányozására kívánja fordítani, a mely törekvése iránt úgy a maga, mint társa Szongott Kristóf számára, már most kéri a társaság szíves érdeklődését s erkölcsi támogatását.

A választmány Patrubány mindkét megkeresésének a legnagyobb készséggel tesz eleget s örömmel veszi tudomásul a hazánk területén élő s néprajzi tekintetben is kiválóan érdekes örménység alapos ismerőjének bejelentett szándékát.

*

Az aradi Kölcséy-egyesület átirata társaságunkhoz.

Tekintetes Titkár Ur! Az aradi «Kölcséy-egyesület» f. hó 3-án tartott választmányi ülésén határozatilag kimondotta, hogy az általam beterjesztett és az egyesület alapszabályai szerint körvonalozott indítványra, kebelében egy ethnographiai szakosztályt létesít, melynek első sorban az lesz hivatásszerű feladata, hogy Aradon — egyelőre az egyesület helyiségeiben — egy ethnographiai múzeumnak vesse meg az alapját; másodszorban pedig, hogy az országos «Néprajzi Társulattal» összeköttetésbe jöven, esetleg országos érdekeknek is tegyen szolgálatot.

Az egyesület elnöksége nevében tehát van szerencsém Tekinteteségedet értesíteni, hogy ethnographiai szakosztályunk 18 rendes taggal, egy elnök- s egy előadóval mindkét irányban megkezdí működését. Az országos «Néprajzi Társulattal» való összeköttetés létrehozása szempontjából pedig az aradi «Kölcséy-egyesület», mint egy rendes tag, járattni kívánja az «Ethnographia» czímű közlőnyt, mely czélból tehát kérem

Tekintetességedet, hogy az aradi «Kölcsy-egyesületet» — ajánlatomra — rendes tagnak fölvételni s beiratni, nevére pedig az eddig megjelent füzeteket megküldeni sziveskedjék.

Hazafias üdvözetem kifejezése mellett maradok

Arad, 1890. május hó 14-én.

Antolik Károly,

a «Kölcsy-egyesület» alelnöke.

Lejtényi Sándor,

aradi főgymn. tanár s a «Kölcsy-egyesület» ethnogr. szakosztályának előadója.

*

Egy örmény tudós jubilauma. Pünkösöd vasárnapján a velencei San-Lazzaro szigeten lévő örmény monostorban nagy fényvel ünnepelték meg *Alisán Leo*, a jelenleg élő legnagyobb örmény költő és ethnographus ötvenéves jubilaumát. Az ünnepen jelen volt társulatunk küldöttje, dr. Patrubby Lukács tanár is, ki társaságunk nevében örmény és magyar nyelven üdvözölte a jubilánst.

*

Új tagok. Gr. Keglevich Gábor, Eger-Káta, u. p. Nagy-Káta, Zsigmond Antal tanárjelölt, budai paedagogium. Aradi Kölcsy-egyesület ethnographiai szakosztálya, Dorner Soma, földbirtokos. Réti, Győrmege. Dr. Ágay Adolf, a Borsszem Jankó szerkesztője útján : Gozdsu Elek kir. ügyész Karánsebes, dr. Lederer Béla, Budapest, Váci-utca 8. szám.

Változások. Herrmann Antalné, Jegenye-fürdő, u. p. Egeres, Kolozsmegye. 346. sz. Tallós, Pozsonymegye. Duda János, junius és juliusi szám Nyustya, Gömör megye. Baróti Lajos tanár, I. Országház-utca 7. sz.

I r o d a l o m.

A Semsey-pályázatok. Semsey Andor százezer forintos adományából a m. tud. Akadémia idei nagygyűlése kihirdette a tíz pályakérdést, egyenkint 10,000 frttal, a beküldésre öt évi határidővel. A pályakérdések a következők:

1. Tudományos magyar nyelvtan.
2. A magyar irodalom története.
3. Magyarország archaeológiája.
4. Magyarország története.
5. Szent István koronája alá tartozó országok földrajza.
6. Magyarország közgazdasága.
7. A magyar birodalom geológiája.
8. Magyarország ásványainak tudományos leírása.
9. Magyarország flórája.
10. Magyarország faunája.

A tíz pályakérdésben benne foglaltatik hazánknak minden irányu ismerete, csak egyet *felejtettek* el: ez ismeretek központját — magát az *embert*, vagyis Magyarország ethnographiáját s az azzal összefüggő ismeretágakat.

Arany János a ponyván. Ráth Mór vállalatáról, mely Arany János legnépszerűbb műveit a Tatár Péter-féle népies gyűjtemény modorában, de izléses alakban s jó illusztrációkkal viszi a nép közé, a sajtó általában a legmelegebben emlékezik meg. A Bp. Hirlap egész lelkesedéssel üdvözli a vállalatot: Sokféle kísérletet láttunk

már — ugymond — hogy a selejtes «ponyva-irodalom» termékei kiszoríttassanak a nép könyvpiaczáról s ezt a tért a komoly, szívképző olvasmányok, hivatásos magyar írók művei foglalhassák el. Vetélkedve viselték ezt a közös háborút a rémtörténetek, izetlen köszöntők és alkalmi versemények, trágár dalok és adomák ellen, melyek a vásárpiacon ellepték a ponyvát, s megméltelyezték népünkben azt a kis százalékot, mely bevásárlás közben pár garast olvasmányra szán.

Most egy új, érdekes kísérlet indul meg. *Ráth Mór a ponyvára viszi Arany Jánost.*

Ráth Mór megelőzi Arannyal a ponyván Petőfit. A nagy költő népies epopéiáit szánta ez olcsó kiadásra. Hozzáférhetővé teszi a szegény néposztályoknak *Toldit*, a *Szent László fűvét*, az *Első lopást* s a *Jóka ördögét*. Garasos füzetkében fog mind ez megjelenni, melyek a jobb ízlésnek is meg fognak felelni. *Toldy ára 8 kr.*, a többi három verses elbeszélése *4—4 krajczár* lesz. Nincs az a földhöz ragadt szegény, ki e remekműveket magának most meg ne szerezhesse.

Beteljesedik a szép álom, hogy népünk a magyar klasszikusokkal kezd foglalkozni. Közel az idő, hogy a hortobágyi pásztornép a karámban, a bácskai aratók az asztagok közt, a hegyaljai szőlőműves, Somogyban a balatoni halász, hajósok a Dunán, favágók az erdőn, fuvarosok az állásban, napszámosok munka után *Arany Jánost fogják olvasni.*

Ennek haszna a közmíveltségre, magára az irodalomra kiszámíthatatlan. Ha Arany hozzáfér az alsó néptömeghez, szelleme ott apostoli munkát fog végezni.

De hogy a vállalatnak erkölcsi sikere lehessen, mert anyagi haszonra a kiadó nem számít, támogassa terjesztésében minden művelt magyar ember, kinek a népre, hivatásánál fogva, befolyása van. Sokat tehetnek ehben a népkörök, kulturegyletek is, de különösen a földesurak, gazdatisztek, papok, tanítók, jegyzők — serkentéssel, felvilágosító szóval és példával. Cselekvésük e téren hazafias szolgálat és a nép számára jótétemény leend.

A füzetek megjelenését jelezni fogjuk annak idején. Addig is elismerést fejezünk ki Ráth Mór úrnak, ki e népies kiadásra az úttörő bátorságával vállalkozott s Arany László iránt, ki a vállalathoz az első ötletet adta.

Vegyes közlemények.

Mátyás király emléke a szlovén népmondákban. Az «Osztrák-magyar monarchia irásban és képen» című néprajzi vállalat legújabb füzetében, mely Karinthis és Krajna ismertetését folytatja, Scheinigg János a szlovének meséiről, mondáiról és dalairól írván, a népmondák közt feljegyez egyet Hunyadi Mátyásról is. A magyar király e mondában is mint bölcs, jószívű és igazságos király maradt meg a szlovén nép emlékében. Scheinigg szerint a szlovén népmondák legnagyobb része a török betörés idejéből való. A török háborúk gazdagították a Corvin Mátyás mythoszi és történeti személye körül alakult mondakört is — írja Scheinigg — mivel a magyar király hadai Karinthisban is csatáztak. Alsó-Karinthisban azt beszélik, hogy Kralj Mátjá az Fürstensteinon régi szokás szerint herczeggé avatott s Karnburgban tartotta székhelyét. Oltalmazója volt az igazságnak, atyja a szegényeknek és gyámoltalanoknak. Csupa arany pénzeket veretett: arany idő volt a Kralj Mátjá ideje. Ő az uralkodó eszményképe, kinek kormánypálcája alatt különösen a földművesnek volt jó dolga, s majd jó világ lesz megint, mert Kralj Mátjá nem halt meg: ott alszik a hatalmas Triglav (Három-fej) sziklában, vagy a Pecsiczában Karinthisban, vagy még jóval alább Magyarországon. A mikor szakálla körülötte azt az asztalt, mely mellett társaival ül: megint megjön az ő ideje. Néha meg is jelenik az emberek előtt, mint például ama karinthisi ember előtt megjelent, a ki Magyarországból egy szekér bort szállított haza. Kralj Mátjá megparancsolta a bámuló szekeresnek, hogy tekintsen be a bal válla fölött egy kis ablakon át egy házba. A szekeres lágas mezőt látott maga előtt tele fegyveres harcosokkal és főlzserszámozott lovakkal, de mindez mozdulatlanul állt, meg sem mozcizant semmi. Ekkor Kralj Mátjá ki-

vonta kardját félig a hüvelyéből, s ime az egész hadsereg megelevenült: a harcosok fegyverükhöz kaptak, a lovak fölvetették fejüket, s toporzékoltak lábokkal. «Ez az én fekete seregem (crna vojska)», mondá a hős; nem tart már sokáig, s én újra föltámadok. Langyos szellők fognak fújni, s betöltik az embereket azzal az egy gondolattal, hogy oltalmazták meg a régi szent hitet. Vén és fiatal, mind fegyvert ragad; a harc véres lesz, de rövid.» Alsó-Karinthiában szájról szájra jár az a mese, hogy a király barlangja előtt, a melyben alszik, karácsony estéjén egy zöldelő hársfa támad. Éjfélről egy óráig édes illatot árasztva virit, aztán elszárad. Szent György napján (tavasz kezdetén) fog a hős fölébredni s az elszáradt hársfára akasztja pajzsát, mire ez újra belombosodik. Ez lesz a jobb jövőnek csalhatatlan jele. Kralj Matjázh minden ellenséget legyőz, minden igaztalanságot eltöröl a föld színéről s meghozza az arany idöket.

Budapesti munkás-typusok. A május 1-jén tartott nagy munkásünnep alkal-mából több lap jellemző megjegyzéseket tesz a felvonuló munkás csoportokra, melyek közül álljanak itt a következők. («Pesti Hirlap.») A csapatok katonák rendben érke-znek. Zárt sorokban jönnek a város minden részéből, a liget határán kibontják a zászlót, magasra emelik a jelszavakat hirdető táblákat, melyekről a párisi kon-gresszus három nyolczasa sötétlik: Nyolcz órai munka. Nyolcz órai szórakozás. Nyolcz órai alvás. De csak a szimbolum egyforma, az alakok, melyek a zászló mögött vonulnak, nagyon különbözök. A legérdekesebb munkástípusok merülnek föl a néző szemei előtt e hosszú menetben. Jó egy csoport. Komoly, meglett alakok, egyszerű vasárnapló munkásöltöny, nagy szakáll, csontos arcz, vörös kokárda, német szó. Ezek kétségkívül valamely gyár műmunkásai. Azután jó egy másik áradat. Elöl büszkén lobog a trikolor, s a háromszin mögött néhány *díszmagyar öltönyű*, kucsmás ember feszít. Ki ne találná ki, hogy ezek csizmadia? Díszmagyar és szocialismus! — *ilyen is csak magyar földön terem.* Új felhő jó. Néhány ezer nagy nemzeti színű kokárda. Elöl megint nemzeti zászló és néhány Botond kucsma. A derék asztalos-segédék. A szabók már egy óriási fehér selyem zászlóval jelentek meg. Jelöl, hogy ők «előrehaladottabbak» az elvekben. Mindannyian fekete szalon-kabátban ünneplik májust, elhomályosítva a mellettük haladó tömeget, melynek tagjai többnyire gyűrött gombakalapot, kopott vászonkiltit és vöröses nyűtt csizmát viselnek. Ezek valami szerény kültelki gyár munkásai. Megilletődve, szinte elfogódva néznek oda, hol a fák közt ezrek moraja hangzik s a zászlók tömege ragyog a napban. Arczkifejezésükön látszik, hogy alig van halvány sejtelmük arról, a mit e zaj, e sokadalom, e nap, e jelszavak, e forrongás jelentenek: de bizva-biznak valami csodában, mely helyzetükön segít. («Egyértés»). Az újpesti gyártelepeken kivétel nélkül szünetelt a munka s így a menetben résztvevő mindenki, a ki Újpesten gyári munkával keresi kenyerét. A jutagyár munkásai és munkásnői nyitották meg a egyes sorokban beláthatlan hosszúságu menetet. Nagyobbreszt női munkával dolgozik e gyár s vagy háromszáz munkásnővel szaporította a tömeget. Óriási fehér zászló nyitotta meg a menetet, utánna vitték a vörös táblákat az ismert felirattal, mely nyolcz órai munkát követel. A gyári munkásnők egy része a nagy nap tiszteletére fehér ruhát öltött vörös vállszalaggal, ugyanilyen kokárdákkal, mások Rákospalota ősi viseletében a bokorugró szoknyában s ingvállban képviselték az internacionális tüntetésben a magyar elemet. Ez a csoport olyan komolyan, méltósággal haladt, mintha csupa esküvőre menő menyasszony lett volna. Szorosan összefogóztak s ha oda nem tartozó ember akart hozzájuk csatlakozni, a zártkörű társaság menten visszautasította. Mikor az előttük haladó csoportok rendezkedése megállította őket utjokban, a rendezők — férfiak és nők — a felügyeletükre bízottak felett szemlét tartottak, ha a menet ismét megindult, a katonás egyenes vonal ismét helyreállott s az nem bomlott meg, míg a menet be nem kanyarodott a kijelölt úton a gyűlési emelvény elé. Apró leánykák is voltak nagy számban e csoportban, alig nőttek ki csak még a gyermekruhából s ezek is katonás rendben vonultak tova a menettel.

A panyókás viselet eredete. Thomas tábornok, a «Temps» katonai írója, a következőkben adja okát annak, hogy a huszárok a mentét «nyakba velve» panyó-kára viselik: «Abban az időben, midőn a törökök Magyarországot elfoglallák, egy század magyar huszárságot megtámadott váratlanul egy nagy tömeg muzulmán. A támadás hajnali órában történt, akkor midőn a huszárok éppen öltözködtek. A leg-többnek mentéje még alig volt egy ujra felöltve, úgy kaptak tehát lóra, ragadtak kardot, szálltak a törökök ellen, a kiket aztán vissza is vertek. A hőstett emlékére

kaptak a huszárok jogot arra, hogy azontul mentéjüket panyókára viseljék és ezt a viseletet azóta Európa összes könnyű lovassága átvette.» Thomas azt írja, hogy ezt a történeti adatot valaki névtelenül írta meg neki. Ő azonban a panyókás mente-viseletet bizarrnak tartja és ezért teljesen helyesli, hogy Franciaország a maga «hussard»-jainál megszüntette. Alig kell mondanunk, hogy a panyóka-viselet eredetének e magyarázata nem egyéb mesénél. A panyóka a régi *kaczagóknak* átidomult utóda; e viselet két alakja egymás mellett ma is megvan a magyar lovas-ságnál, a huszároknál t. i. a panyókára vetett mente s a magy. kir. gárdánál a régi stilszerű párduezbőr kacagány.

Kötéllopás. Fára mászás. Esztendő utolsó napján a kálvinista parasztszennyok, a kiknek eladó leányuk van, a harangkötélből lopva levágnak egy darabot, kiveszik egy ágát és a leány hajába fonják. Ez által a leányt hamarabb elviszik férjhez. A leányok pedig, kijöve a templomból, fölzaladnak egy szilvafára és három nevet kiáltanak, pl. «Jóska meg János meg Pista! Engöm vögyetök é!» a három közül aztán az egyik, leginkább az, a kinek a nevét először kiáltják, elveszi a leányt.

Ha a legény a szomszéd faluból hoz magának feleséget, az esküvő után eljön haza, a menyasszonyát pedig otthagyja. Estefelé aztán, mikor meglátja, hogy hozzák a menyasszonyt, fölzalad a legmagasabb fára, és mikor közel érnek, elkiáltja magát: «Nyanya hozik ám!» (Anyám, hozzák ám!)

(Kutas. Somogyim.)

Vikár Béla.

Néprajzi könyvtár.

Henry Jones and Lewis L. Kropf. The Folk-Tales of the Magyars. collected by Kriza, Erdélyi, Pap and others. London, 1889. 8° 438 l.

Dr. Giesswein Sándor: Az összehasonlító nyelvészet fő problémái. Győr, 1890. 8° 216.

Szmirnof J. N. Votjaki. Istoriko-etnografičeskij očerk. Kazan, 1890. (Votjakok. Történelmi-etnographiai vázlat).

Dmitrijef A. Permskaja Starina. Sbornik istoričeskich statej i materialov preinuščestvenno v Permskom kraje. I. füzet. Drevnostyi bivšej Permi Velikoj. Perm. 1889. (Perm története és régiségei).

Nemirovič-Dančenko V. Kama i Ural, očerki i vpečatlenija. S.-Peterburg, 1890. (Kama és Ural rajzok és benyomások.) 750 lap.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Miklosich: Die slavischen, magyarischen und rumänischen Elemente im Türkischen Sprachenschatze. (Bécsi akad. értek. 181 k.)

Whistocky H.: Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen. (Sammlung gemeinverst. Vorträge.)

U. a. Märchen der Siebenbürgischer Armenien. Zeitschrift für Volkskunde II. 1. füzet.

Arménsky element v mad'arstve (Örmény elemek a magyarságban); az Ethnographia 4-ik száma után: Slovenské Pohľady (Turóc-Szt.-Márton) 1890. májusi füzet.

Wanschura Alajos: Néhány mozzanat a külföldi magyarokról, Pécs, 1890. 13. szám.

Hun-magyar kéziratok a szegedi Somogyi-könyvtárban. Egyetértés 147. sz.

Hollósi J.: Az oláh nemzetiségi kérdéshez. Erdélyi Híradó 118. 119. sz.

Réthy László: Oláh elemek a magyar társadalomban. Barsi Ellenőr május 18. szám.

FELHIVÁS.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhívhatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samuhoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosához, Budapest, Akadémia-utca 2. szám** cím alatt — legczélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni szíveskedjenek.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» pénztárába 1890. **május** havában befolyt:

4 frt 50 kros tagdíjak (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt): Dr. Ágai Adolf. *
— Balássy Ferencz, Maklár. — Dr. Ballagi Aladár. — Bartal Antal. — Bartalus
István. — Dr. Bayer József. — Dr. Békeffy Remig, Pécs. — Berecz Antal. —
Dr. Berzeviczy Albert. — Bobula János. — Bogisich Mihály. — Bulyovszky Aladár.
— Dr. Csánki Dezső. — Dr. Czobor Béla. — Ebner Lajos. — Dr. Fejérpataky
László. — Dr. Ferenczy József. — Dr. Fraknoi Vilmos. — Fröhlich Róbert. —
Dr. Goldziher Ignác. — Grünwald Béla. — Gömöri Havas Sándor. — Dr. Heinrich
Gusztáv. — Holdházy János, Alesúth. — Dr. Jendrassik Jenő. — Jókai Mór. —
Jovanovics István. — Bárány Kaas Ivor. — Káldy Gyula. — Dr. Kármán Mór. —
Keleti Károly. — Kolumbán Samu, Déva. — Lóczy Lajos. — Dr. Lutter Nándor.
— Lotz Károly. — Majláth Béla. — Dr. Marczali Henrik. — Nagy Miklós. —
Bárány Nyáry Jenő. — Országos statisztikai hivatal. — Pulszky Ferencz. — Rakovszky
István. — Riedl Frigyes. — Dr. Simonyi Zsigmond. — Szarvas Gábor. — Székely
Bertalan. — Dr. Téry Ödön. — Volf György. — Weber Rudolf. — Xantus János.
Összesen: 50. Összesen: 225 frt.

3 frtos tagdíj: Duda János. — Greguss Imre. — Dr. Marienescu Athanáz. —
Dr. Munkácsi Bernát. — Tasnádi Nagy Gyula. — Dr. Némethy Géza. — Pauler
Ákos. — Pauler Gyula. — Dr. Pecz Gedeon. — Perlaky Kálmán. — Réthy Lipót.
— Réthy Viktor. Arad. — Vásárhelyi Lajos. — Gróf Wickenburg István, Fiume.

Összesen : 14. Összesen : 42 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Kónya József, Léva. — Veress Károly, Nagy-Szalonta.
Összesen : 2. Összesen : 3 frt.

Az 5. számban közölt kimutatás szerint..... 1402 forint 69 kr.

A fentebbi tételek összege 270 frt — kr.

Főösszeg: 1672 frt 69 kr.

* A mely név után lakezím nincs, oda Budapest értendő.

Magyar ethnographusok nyaraló helye.

Jegenye gyógyfürdő Kolozsvár mellett.

Herrmann Antal tanár, hogy erdélyi néprajzi tanulmányútjai számára magának alkalmas kiinduló és pihenő helyet biztosítson, a hol Kalotaszeg népéletét is kényelmesen tanulmányozhassa, az erdélyi r. kath. tanulmányalaptól 20 évre bérbe vette **Jegenye** gyógyfürdőt, s azt kivált a magyar intelligencia számára a legkellesebb és legolcsóbb nyaraló, kiránduló, üdülő és gyógyuló helylyé akarja tenni. A Jegenye nevű vasúti állomás egy órányira van Kolozsváron innen. A gyógyfürdő Jegenye magyar község közelében fekszik, erdős hegyek védte kies völgyben, 550 méter magasságban.

Ivó-vize kitűnő hatásu angolkórnaál és hólyagbajoknál; hideg- és meleg-fürdői: szervi szívbjaj, Brightkór, idegbaj, méhsenyv, csúz, gyomorhaj stb. ellen; az ismertek közt legconcentráltabb vasas lápfürdői: vérszegénység, sápkór, görvély, csúz, bőrbetegség stb., legkiváltképen mindennemű női betegségeknel. Klimatikus gyógyhely légzési bajoknál. Tej- és savó-kúra a fürdő saját gazdaságából.

40 ujonnan berendezett vendégszoba, saját kezelésti, elsőrendű vendéglő, társas- és bérkocsi közlekedés minden vonathoz, rendes fürdői zenekar, zeneterem, olvasószoba, hírlapok, könyvtár, tekepályák, kirándulások, mulatságok, gyermekek számára iskolázás és berendezett játszóhelyek szakszerű tanítói felügyelet mellett stb. A főszaisanban rendes szintársaság.

Rendkívül olcsó árak. Szoba napjára 50—150, havonkint még olcsóbb. Teljes élelmezés napjára 1 frt. családoknak és havonkint jóval olcsóbb. Az elő- és utószaisanban tetemesen leszállított árak.

Jegenyefürdő fölötté alkalmas állomás a szomszédos Kalotaszeg rendkívül érdekes népéletének tanulmányozására. Az érdeklődőknek Jegenyén a nyáron mintegy 50 ethnographiai folyóirat áll rendelkezésükre. A fürdő saját külön lapja is azon vfdéknek főképen néprajzával fog foglalkozni. Számos kiváló hazai ethnographus kilátásba helyezte, hogy Jegenyén fog nyaralni.

A jegenyei gyógyfürdő igazgatósága.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogatassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur munkára egyesítvén, a legszamosabb tagú tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárosához (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. július 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADEMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. Balassa József: A székelyek nyelve.....	309	VI. R. L.: Cséplő József somogyi kanász-bojtár faragványai ...	350
II. Gönczi Ferenc: A muraközi nép lakodalmi szokásai	313	VII. Társasági értesítések	352
III. Patrubány Lukács dr.: Alisán Leo örmény ethnographus ve- lenczei jubilauma	332	VIII. Irodalom	354
IV. Versényi György: A bányá- rémről.....	335	IX. Vegyes közlemények: Dr. Ágai Adolf, T. K., R. L., x—y.....	355
V. Trencsény Lajos: Babonák az alföldről	345	X. Néprajzi könyvtár.....	357
		XI. Folyóiratok és lapok reper- toriuma	357

Az „Ethnographia“ közöl hirdetéseket is. Egy egész oldalnyi hirdetés díja 12 frt, féloldal 6 frt, negyedoldal 3 frt, nyolczadoldal 1 frt 50 kr. Többszöri hirdetésnél kedvezmény. A hirdetések és az előlegesen fizetendő díjak a kiadóhivatalba küldendők (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája a Magyar Tud. Akadémia bérházában.)

Az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ első folyamából (1887—1889). megjelent 3 füzet (mintegy 23 ív). Az első kötetet befejező 4. füzet 1890. év elején fog megjelenni az első 3 füzet nagy negyedréti alakjában. Az első kötet (4 füzet) néhány példánya még megrendelhető 5 frtjával (finom papirosú külön kiadás 7 frt), de csak egyenesen a kiadótól (Herrmann Antal, I., Attila-utca 47), a ki egyenesen és bérmentve küldi szét. Ugyanott még a következő kiadványok rendelhetők meg (egyenes bérmentes küldéssel): 1. ANTON HERRMANN: *Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie* (kötéssel). 1 frt 50 kr. — 2. DR. H. v. WLISLOCKI: *Zauber- und Besprechungsformeln der transsylvanischen und südungarischen Zigeuner*. 60 kr. — 3. DR. FR. S. KRAUSS, J. v. ASBÓTH, J. v. THALLÓCZY: *Süd-slawisches*. 30 kr. — 4. A. HERRMANN: *Heimische Völkerstimmen*. 60 kr. — 5. DR. FR. S. KRAUSS: *Das Burgfräulein von Pressburg*. W. v. SCHULENBURG *Die Frau bei den Südslaven*. J. v. ASBÓTH: *Das Lied von Gusinje*. 90 kr. — 6. DR. H. v. WLISLOCKI: *Ueber den Zauber mit menschlichen Körperteilen bei den transsylvanischen Zigeunern*. 60 kr.

Néprajzi dolgozatok szerzőit és kiadóit

kérjük, legyenek segítségünkre a hazai néprajz minél teljesebb bibliographiájának összeállításában (folyóiratunk egyik feladatában) és küldjék meg az „Ethnographia“ szerkesztőségének vagy társaságunk könyvtárának néprajzi érdekű régebbi és újabb kiadványaikat (könyveket, cikkeket stb.), a melyeket lapunkban megemlíteni és ismertetni fogunk. Különösen a vidéki időszaki sajtó számos értékes cikkét lehetne így a végleges elfeledéstől a tudomány számára megmenteni.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. július 1.

7. szám.

A székelyek nyelve.

A székely-kérdés kritikájához. Irta: *Balassa József.*

A székelyek eredetének kérdése, mint az «Ethnographia» eddig megjelent füzeteiből látszik, a Néprajzi Társaságnak legkedveltebb tárgyai közé tartozik. Elismerem e kérdés kiváló fontosságát, s ép azért akarok én is hozzászólni nyelvészeti részéhez; annál is inkább, mivel egy nagyon is meggyökerezett balvéleménnyel kell szembe szállanom, mely azt állítja, hogy a székelyeknek és a hazánk nyugati részén lakó magyaroknak nyelvjárása ugyanaz. Ezt állította már Vass József 1860-ban a dunántúli nyelvjárásról írt munkájában, azóta is lépten-nyomon emlegetik, s legutóbb az «Ethnographia» 4. számában Nagy Géza igyekezett ugyanezt nyelvjárási adatokkal bizonyítani.

Ha azonban e két vidék nyelvjárását tüzetes vizsgálat után állítjuk egymással szembe, mindjárt kitűnik, hogy mennyit építhetünk hasonlóságukra. Nagy Géza a magyar nyelvterületet 3 nagy csoportra osztja: egy zártabb, egy nyiltabb és egy diphthongizáló csoportra. Nem akarok sok szót vesztegetni arra, hogy ez osztályozás tarthatatlanságát kimutassam; annál kevésbbé, mivel maga Nagy Géza sem bizonyítja semmivel, csak állítja. Nemsokára úgy is lesz alkalmam a magyar nyelvjárások osztályozásával részletesen foglalkozni. Azonban helytelen az ő eljárásában az is, hogy a Tiszától nyugatra eső egész területet egy kalap alá fogja, pedig e területen 3 különféle s egymástól leglényegesebb tulajdonságaikban teljesen elütő nyelvjárást találunk. Az egyik a szegedvidéki ő-ző nyelvjárás, melyhez csatlakozik a kiskúnsági és drávamelléki szintén ő-ző vidékek. És két nyelvjárást kell megkülönböztetnünk a Dunántúl területén is: a keletit és nyugatit. A székelyek nyelvével mindig ezt a nyugatit szokták egyezőnek tartani, melynek területe Sopron és Vas megye, és Zalának déli része, belefoglalva Göcsejt, Őrséget és Hetést.

Ez az a terület, a melyet régi besenyő telepítvénynek tartanak, s ép ezért akarják nyelvüket is a székelyek nyelvével egyeztetni.

Ha tehát a két nyelvjárás egyezését akarjuk kutatni, csakis e terület nyelvét szabad szembeállítanunk a székelyek nyelvével, mert az olyféle egyeztetésnek, midőn egy nagy és magában véve nem egységes terület nyelvjárásának majd itt, majd ott jelentkező sajátosságát hasonlítgatjuk egy másik nyelvjárás egyes sajátosságaihoz, semmi tudományos alapja sincs.

Hasonlítsuk már most össze ezt a nyugati nyelvjárást a székely nyelvjárásokkal: és pedig oly sorrendben, a mint Nagy Géza teszi.

a) A *hangzók zártabb kiejtésének kedvelése* valóban mindkét nyelvjárásnak sajátossága; és mégis egész mást látunk mindegyiknél. A nyugati nyelvjárás *e* hely. *ě*, *ö*-t csakis szó végén ejt, szó belsejében nem: *vígě*, *kezě*, *větlě*; *könyvö*, *szűttö*, azonban: *könyvemet*, *kezedet* stb. A székelyek ellenben szó végén mindig megőrzi a nyílt hangot: *vége*, *keze*, *větte*, *könyve*, *szőtte*; ellenben a szó belsejében ejtenek helyette zártat: *ökrömöt*, *kezedet*, *kezeket*, *ötöt* stb. Ugyanezt látják az *a: o* változásnál is; a nyugati nyelvjárás csakis ott ejt *a* hely. *o*-t, midőn az előtte álló szótagban *á* van: *házo*, *bábo*, *pávo*; *házod*, *tálot*, *járgyo* stb.; a székely nyelvjárás pedig szó végén soha sem ejt *a* hely. *o*-t, szó belsejében ugyanakkor, midőn *e* hely. *ě*-t: *fijadot*, *ruhámot*, s első szótagban is: *poroncs*, *szova* stb. Látjuk tehát, hogy e tekintetben csak látszólagos az egyezés. Az *ó*, *ő* helyett *ú*, *ű* gyakori mind a nyugoti, mind a székely nyelvjárásban; ezt a sajátosságot azonban megtaláljuk az egész magyar nyelvterületen, egyedül a palócz nyelvjárást véve ki.

b) A *közép ě használatára* nézve csak annyiban van egyezés, hogy a nyugati nyelvjárás épugy *ě*-ző, mint a keleti székelység (Csikmegye, Háromszék); azonban az *ő*-zésnek mégis több nyoma van a nyugati nyelvjárásban, mint a keleti székelységben. A nyugati székelység pedig teljesen *ő*-ző. Az *ě* hang használata azonban magában véve nem bizonyít nagyobb fokú rokonság mellett.

c) A *hosszu é használatában* még kevesebb az egyezés. A kétféle eredetű *é* (**ě* és **é*) megkülönböztetése a nyugoti nyelvjárásnak egyik legfontosabb sajátossága; az **ě*-t hol *ie*, hol *é* vagy *e*-nek ejtik: *sze*k*'ér*, *teh'én*, másutt: *tehen*, *mesz*, *szen*, *level*; ellenben az **é*-t mindig *i*, *í*-nek: *idős*, *vetís*, *típ*, *níz*, *derík* stb. A székely nyelvjárásokban nem látjuk ezt a különbséget; ott mindkét eredetű *é* egyformán *é*-nek hangzik, (csak néhol *e*: *level*).

d) Nem nagy az egyezés a *szótag- és szóvégi l használatára* nézve sem. Ebben a tekintetben a székely nyelvjárások kétféleképp viselkednek; a

nyugati székelységben rendszeresen elmarad az *l* a magánhangzó megnyújtásával; ellenben a keleti nyelvjárásokban a szók belsejében csak ritkán, a végén sohasem marad el. A nyugati nyelvjárásban ez az *l* mindig, kivétel nélkül elmarad; néhol rövid marad a magánhangzó, másutt, a legtöbb esetben, zártabbá változik: *el*: 'é; *él*: ö; " v. Ű; *ál*: "o; *ol*: " v. ú. Az *Z*-nek ez a hatása már magában véve is nagyon különböz vé teszi e két vidék nyelvét.

e) A *szókezd z elveszése* éppen nem jellemz sajátysága egyik nyelvjárásnak sem; oka egyszer en az, hogy a beszél a *zászló, zálog* kezd *£*-jét a nevel höz tartozónak érzi, s azért hagyja el. E sajátysággal az egész magyar nyelvterületen mindenütt találkozunk.

Nem akarok szólni a Nagy Gézáról említett többi kevésbbé fontos jelenség egyezésér l; a' helyett összeállítom a következőkben azokat a sajátyságokat, melyek még világosabban bizonyítják, hogy e két vidék nyelve éppen nem hasonlít egymáshoz.

1. A nyugati nyelvjárás jellemz sajátyságai, melyek nem találhatók meg a székely nyelvjárásokban:

1. A nyugati nyelvjárás a rövid magánhangzókat kedveli; így rövid mindig az *i, u, ü* hangzó (*sir, hir, ut, kut, husz, t z, füz* stb.); ellenben a székely nyelvjárások a hosszú hangzókat kedvelik, s a fentebbi szavakat nemcsak ragtalan alakjukban ejtik hosszan (*sír, hír, út, t z*). hanem néha ragok el tt is (*utat, útam*).

2. Már fentebb láttuk, hogy az *l* kiestéve] a nyugati nyelvjárás a hangzót zártabbá változtatja; megtörténik ez akkor is, ha az *l* szótag elejére kerül és megmarad: *pörülök, gondolom, parancsul*. A székelyeknekél marad *o, ö*.

3. A nyugati nyelvjárás nagy része, Sopron és Vas megye, Göcsej, az *ó*. helyén diphtongust ejt: "o, " , a székelyek soha.

4. Vas és Zalamegye déli részén gyakran kiesik a mássalhangzó két hangzó közül s hiatus támad: *naon, vaok, küecs, üeg* (nagyon, vagyok, kövecs, üveg) stb. A székely nyelvjárások nem t rí a hiatus.

5. Az *ly* hangot a két szóban forgó nyelvjárás közül egyik sem ismeri: azonban a nyugati mindig *l-t* ejt helyette, még az *lj* helyett is: *illen, ottan, m'ellik: halta* (hallja), *állon* (álljon\ *gondolta* (gondolja): a székelyek pedig az *ly* helyén mindig *j-t* ejtenek: *ijen, ojan, mejik: hajjá, ájjon; s t l* helyett is mondanak *y-t: jány, mejj, juk*.

6. Jellemz sajátysága a nyugati (és az egész dunántúli) nyelvjárásnak az is, hogy a mássalhangzó után álló *-j*, az illet mássalhangzónak megfelel en *gy, ty-re* változik: *rabgya, székty'é, akargya, várgya, kaptya* stb. A székelyeknekél ennek nyoma sincs.

7. A nyugati nyelvjárás egy nagy részének jellemző sajátása az is, hogy a névragok egy része (*-vel*, *-hoz*, *-nál*; *-szér*) nem illeszkedik, míg a székelyeknél ez elő nem fordul.

8. A névragozásban egyéb különbségeket is látunk. A székely nyelvjárások megőrzik a *-hoz*, *-höz*, *-höz* rag *z*-jét, míg a nyugati nyelvjárásban így hangzik *-ho*, *-hë*, *-hö*, illetőleg csak *-ho*. A *-ból*, *-ról* stb. ragok *ó*-val hangzanak a székelyeknél, s az *l* is rendesen megmarad; a nyugati nyelvjárásban így ejtik *-bu*, *-ru*, *-tu* stb.

9. A főnévi igenév alakja a nyugati nyelvjárásban *-nyi*, néha *-nya*: *kérnyi*, *vernyi*; *innya*, *irnya*; a székelyeknél mindig *-ni*.

II. A székely nyelvjárások jellemző sajátásai, melyek nem találhatók meg a nyugati nyelvjárásban:

1. A nyugati székelység jellemző sajátása, hogy illeszkedés folytán az *á* előtti szótagban álló *a*-t *á*-nak ejti: *ápám*, *kápát*. A nyugati nyelvjárás, mint láttuk, ép ellenkezőleg az *á* után álló *a*-t *o*-ra változtatja.

2. A nyugati székelység annyira kedveli a hosszú hangzókat, hogy *j*, *l*, *r* előtt *é*, *á*-t ejt; a nyugati pedig annyira kedveli a rövidet, hogy *l* kiesése után is gyakran rövidet ejt: *gondutam*, *alu*, *tanu* (tanul).

3. A *-nitt*, *-nül*, *-nül*, *-ni* ragokat a székelyek használják, a nyugati nyelvjárás nem ismeri.

4. Jelentő mód helyett rendesen használják a székely nyelvjárások a felszólító mód alakjait: *lássuk*, *hajcsa*, *tanácsa*; a nyugati nyelvjárás nem használja.

5. A székelyek használják az elbeszélő multat s más összetett időalakokat, míg a nyugati nyelvjárás nem ismeri őket.

6. A székely nyelvjárások megőrizték az ikes igék külön ragozását, míg a nyugati nyelvjárás nem.

7. Megemlítendő ez a székely kifejezés is: *el kell mēnnyek*; helyette a nyugati nyelvjárás német mintára így mondja: *el kellek menni*.

Igaz ugyan, hogy e sok különbség mellett néhány egyező sajátást is találunk: 1. *i*, *í* helyett ejtett *ë*, *é*: *kénájja*, *ëfjú*, *kēncs* stb.; 2. *i* helyett *ü*: *üdü*, *küs*, *mü*, *kü* stb.; 3. szó végén *ny* helyett *n*-t ejtenek: *asszon*, *ken*; 4. hosszú *tt* használata: *tanitt*, *üritti*; 5. szótagok elhagyása: *ütte*, *kötték* stb.

Ez összehasonlításból nem akarok semmiféle messzemenő következtetéseket vonni le sem a székelyek, sem nyelvjárásuk eredetére nézve. Azt azonban, úgy hiszem, sikerült bizonyítanom, hogy nem áll Nagy Géza következtetése, «hogy a székelység nyelvét . . . ugyanazon hang-

tulajdonságok jellemzik, melyek a nyugati (t. i. a dunamelléki, dunántúli és alföldi) alapidialektust». Sőt ellenkezőleg, e részletes összehasonlítás azt bizonyítja, hogy a székelyeknek és az ország nyugati szélén lakó magyaroknak nyelvjárása nem egyforma, s nem hasonlítanak jobban egymáshoz, mint a magyar nyelvterület bármely másik két nyelvjárása. S azokat a következtetéseket, melyeket Nagy Géza az ő összehasonlításából levon, nyelvészeti bizonyítékokkal támogatni nem lehet.

A muraközi nép lakodalmi szokásai.

Irtai: *Gönczi Ferencz.*

A muraközi nép társadalmi szokásainak egyik legtarkább s legérdekesebb képét lakodalmi szokásaiban leljük fel, melyeknek némely töredékei századokra sőt évezredre nyúlnak vissza a múltba. A régi pogányvilág babonáinak mindez ideig fenmaradt egyes foszlányai s a középkor merev vallási szertartásokba burkolt hagyományai együtt, egymáshoz tapadva s részben összeszővődve fordulnak ott elő a legújabb idők könnyebb nézletei által szült derült, világiasabb szokásaival.

A lakodalom főbb pontjaiban itt is a vallási szertartások a túlnyomók: apróbb, jelentéktelenebb részleteiben azonban már a tréfás jellegű szokásoké a tér, melyeknek különben az előbbieik mellé is bőven szorítanak helyet. Elmondhatjuk, hogy kedvteléseik semmi más mulatságban sem nyilatkoznak a szeszélyes csapongás annyi árnyalatában, mint épen itt. A magasztos és komoly a nevetséges s hebehurgyával, az ünnepélyes az utszélivel, a szomorú a víggal, az alázatos, jámbor magatartás a kérkedő pajzánkodással stb. váltakozik kirívó tarkaságban. Az egész lakodalom egy mozaik-kép, melynek a foglalatját képező tag keretben a legellentétesebb anyagu s szellemű részek helyezkednek egymás mellé, a nélkül, hogy kiszögelléseikkel egymásnak ártanának, avagy értéküket lejjebb szállítanák.

A muraközi nép mulatozási körének annyi s oly különböző ága találván a lakodalomban kielégítést, nem csoda, ha fölé emeli azt minden más mulatságának s hogy ép azért a házassági frigykötéseket is nagy részben — itt-ott kivétel nélkül — a farsangi időszakra helyezi, midőn dologgal nincs túlterhelve s teljesen átadhatja magát szellemi s testi mulatozási szenvedélyének kitombolására.

*

A házassági frigykötések rendesen a szülők akarata szerint történnek. Ők szemelik ki a leendő párt, ügyelve arra, hogy jóság s dolgoosság mellett az illető vagyoni hozománya legalább is egyenlő mértékű legyen az ő érdekfelükével. A csinosság és kellem a szülők előtt nagyon mellékes valami; a fiatalok pedig — kivált a leány — ritkán követhetik vonzalmuk sugallatát. Ritka eset, hogy szegény legény — bármily jeles tulajdonságokkal bir is — az ő fogalmuk szerinti «gazdag» leányt nyerhessen nőül. Ha pedig némely vagyonosabb legény, szülei akarata ellenére is szegény leányt vesz el, példák vannak rá, hogy e miatt őt a szülők házukhoz sem fogadják.

Egyes vidékeken enyhébb alakban mutatkozik ugyan ezen anyagiasság irány, általában azonban többé-kevésbé egész Muraközben fellelhető. Itt e régi, örökölt szokásokat a lakosság szegénysége is fokozza. Házasság által a vagyont is szaporítani kívánják. Innen a rideg felfogás, a szív s a szerelem alárendelt szerepe.

De a vagyonosabb leány sem kelendő, ha a megkívánt női s háziasszonyi munkakör betöltésére biztosítékot nem nyújt, avagy épen házartós, rossz természeti tulajdonokat árul el. Tartanak az ily növel kötött házassági viszony következményeitől, melyre a gonosz nyelvek is készen állnak csipős megjegyzésükkel:

«Je zio vraga
Poleg blaga».

«Ördögöt vett el,
A vagyon mellett».

A szülők a házasságra lépő fiatalok közt való bővebb ismerkedést nem tartják szükségesnek, sokszor csak egy találkozással szorítkozik az. Szerelmi ömlengésekről meg szó sem lehet. Megteszik azt mások, a szokásos (ósdí, pattogós) versek s mondókák kíséretében. Ha a legény viszonyainál fogva utalva van a leánynak vonzalmát tudtul adni, nem azt vallja: «szeretlek», hanem: «elveszlek» s ez utóbbi viszont, hogy: «hozzád megyek», melyekbe aztán az ezekkel kapcsolatos többi kelleket is bele kell érteni. A tartósabb, különösen a titokszerűen huzódó viszonyt épen nem kedvelik a szülők; azt tartják — s többnyire igazuk is van — hogy az a leányra nézve szerencsétlen végű. Különben a közelebbi ismerkedést, még az egy faluban levő fiataloknál is megnehezíti a bevett társadalmi szokás, mely a leányt a korcsmai, lakodalmi s más nyilvános mulatságban való részvételtől eltiltja. Sok helyen a legények is jobban vonzódnak a kevésbé ismert leányokhoz. Egyes községekben (Draskovecz, Zrinyifalva vidékén) csak elvétve nősülnek saját falujokból.

Hogy a muraközi pór szíve az anyagelviség bilincse alatt szenved, azért nem állíthatjuk, hogy az a gyöngéd szerelem iránt fogékonytalan. A szív nála is csak szív, ha vastagabb kérgű is, mint a művelt értelmiségnél. Ebbeli érzelmeit számos dalai mellett több lakodalmi énekben is kifejezésre juttatja, ha tényleg ellenkező iránynak kell is magát alávetnie.

De aztán az sincs kizárva, hogy a sivár anyagi számításnak a valódi szívvonзалom is meg ne feleljen a fiatalok összehozásában. Ekkor igazán «szíve kalitkájába» («vu krlitka svojega srca») zárhatja a leány a szerelmét annak, a kiért titkon epedt: az Isten, kihez folyamodott, teljesítette kívánságát.

«Bog koj vsega mogoči si,
Jednu ružu još stvori, ti,
Koja meni najbol' diši,
V-mojom vence fali.

«Oh mindenható Istenem,
Egy rózsát még teremts nekem,
A mely illatoz legjobban,
Az hiányzik koszorumban.

V-vrt pak dojdí mladi junak,
Vterga ružu i reče tak:
Tebe ljuba 'ma vrlar'ca
Z-med vsih sem zaželja».

Fiatal legény jó kertbe,
S így szól a rózsát letörve:
Kertésznőé vagy, édes.
Legjobban óhajtlak téged.»

A legény, ha a sorozás alól kikerül, vagy a katonaságtól megszabadulhat, a következő farsangon rendesen megnősül. A leányok 15—20 évük között mennek férjhez. Férjhezadásnál — hol több leány van — a kellő sorrendet követik. Kellemetlenül érinti a családot, ha «Előbb kaszálják a sarjut a szénánál (első fű)» («Predi otavu kosiju, kak senu»), azaz ha a férjhezmenésben a fiatalabb leány megelőzi az idősebbet.

*

Az eljegyzések, mint említők, túlnyomó részben a farsangi időszakra esnek. Karácsony közeledtével már kezdik találgatni az új párokat, vizkereszt után pedig nyílt titokként tudja az egész falu, kik a kiszemelt párok, mikor lesz az eljegyzés, a lakodalom stb., melylyel egyidejűleg aztán a pletykák özöne is rájuk árasztja kedvező vagy kedvezőtlen, (de túlnyomóan ez utóbbi) bírálatát s csak a lakodalom elmulásával hallgat el.

Midőn a legény szűkebb családi körében a házastársul kiszemelt leány személyére nézve a megállapodás megtörtént, kezdődik annak kikémlelése, vajjon szándékukat a leány szülei kedvezőleg fogadják-e. E végből egy alkalmas személyt keresnek valamely rokon vagy jó ismerős

öreg asszony képében, ki okkal-móddal, de lehetőleg takartan, nemcsak az erre vonatkozó választ tudja meg, hanem még a leány leendő hozományáról is tájékozást szerez. Ha a suttyomban végzett «pozvedung» (megtudás) kedvező s a kilátásba helyezett hozomány is kielégítő, a legény, pártfeleivel már csak készre megy: a *leánykérésre*, melylyel egyúttal s egy időben az eljegyzés is megszokott történni.

A *leánykérést*, Muraköz nyugoti részén a legény, a násznagy s nászasszonyul kijelölt egyének kíséretében végzi. Kora reggel vagy sötétedő estén, midőn a mérvadó személyiségek otthon találását legbizonyosabbra veszik. Becsülettudóan köszönve lépnek a jövetel céljával már teljesen tisztában levő gazda szobájába s bevezetésül köznapi dolgokról kezdenek társalogni. Midőn már eleget beszéltek, a tisztességtudás azt kívánja, hogy megjelenésük okát végre előadják. A legénynyel ment férfi — belevágva a társalgás fonalába — megjegyzi, hogy mindenféleről beszélnek, azt azonban nem kérdik (a házbeliék), hogy miért jöttek.

«Mi azon az úton vagyunk — kezdi komolyan a legény képviselője — melyen a három királyok voltak. Hallottuk hírét, hogy kendteknél olyféle tárgy (stvar) van, mely jó volna a mi «párunknak». Kérjük tehát a ház urát s asszonyát, valamint leányukat «N—et» (megnevezi), ha jövetelünk céljára nincs ellenvetésük, hogy a mi ifjunkkal néhány szót váltani s az összeadás és egyesítésbe beleegyezni szíveskednének». Ekkor az eljegyzendőket egy ideig beszélgetni hagyják, a mi után a legény képviselője a következő szavakat intézi hozzájuk:

«Kibeszéltétek-e magatokat, kedves gyermekeim? Ha kedvetekre van, *fogjatok kezét*.» A kézfogás a szoba közepén történik; néhol, mint Bottornya környékén, köténnyel betakart kézzel.

Alsó-Muraköz jó részében, kevés eltéréssel, ugyanily szokásokkal van összekötve a leánykérés. A legérdekesebb alakban *Alsó-Domborn, Kottori, A.-Vidovecz* stb. környéki községekben megy végbe. A legényt a leendő tisztviselők egész serege kíséri a leányos házhoz; vele mennek szülei is. Először a leendő «hadnagy» (másod-násznagy) kopogtat be lakást kérni, kit a szobában kikérdeznek: honnan való, melyik királytól jött. Ez utóbbira a vőlegény nevét említi. Írást is kérnek tőle, mire azt feleli, hogy az utána jövőnél van. A különvöket behívja, kik aztán rendezett sorban lépkednek be. A «primás-kapitány» (első násznagy) megkéri a leányt, ki valahol a hátsó szobában («hižica») lappang. Érte mennek, de azonnal nem vezetik be. Először másokat mutatnak be, mindegyikre kérdezve, «az igazi-e?» Az «igazinál» azt is utánuk kérdik, hogy miről ismerik meg. «Pod devojaštvo» (szüzességéről) hangzik a

válasz. Erre a leánynyal, ha odaadják, kezét fogatnak s utána a gyűrű-váltás is megtörténik. miközben Péterről, mint halászárt tartanak beszédet. Kézfogásnál a vőlegény, a tányérba helyezett kendőt kivéve, magasra emeli, hogy ugyanoly magasra nőjön majd a lenjük.

A kézfogást mindenütt kis vendégség követi, mihez Alsó-Muraköz némely vidékén a legény szülei adják az étel- s italneműt: sonkát, tyúkhúst, kalácsot, bort stb. Ez utóbbit a zászlótartó viszi, egy tekintélyes bucskában a vállán, a többit a nyoszolyó-leány, kosárral a fején. A szülők evőeszközöket s gyertyát vesznek magukhoz. Evés alatt — sok helyütt — a násznagyok az evangéliumból kérdezik egymást. Ez alkalommal a házassági ügygyel összefüggő teendőket s a lakodalom időpontját is meghatározzák. A legény pedig a leánynak néhány «hatos» vagy forintnyi foglalat («kapora») ad. Távozásuk előtt meghagyják a ház népének, hogy a menyasszonyra gondjuk legyen, vigyázzanak rá, nehogy e fontos időközben baja essék. A hol a «pozvedung» kellőleg nem sikerült, megtörténik az is, hogy a kérőknek szégyennel kell haza sompolyogniok. Ez esetben aztán a vacsora is elmarad. De bosszút is áll a legény nyomban: kiérve a házból, hatalmasan megrázza a ház melletti kerítést; ne neked szerencsétlen leány: annyi évig kell a férjhezmenéssel várnod, a hány karó abban a kerítésben található.

*

Eljegyzés után megkezdődik az illető házaknál a lakodalomhoz való előkészület: kijelölik a lakodalmi előljárókat («poglavari»), a meghívandó családokat, zenészekről gondoskodnak stb. A férfi személyeket a vőlegény, a nőiket pedig a menyasszony s szüleiik választják ki. Násznagy kettő van. Az elsőt, ki a főszerepet viszi, a lakodalomban a csend és rend feje, *sztaresinanak*, *primás-kapitánynak*, a másodikat *dever* vagy *hadnagynak* nevezik. *Nyoszolyó-asszony* («podsnehalja») kettő, *nyoszolyó-leány* egy-négy (7—12 éves leánykák), *vendéghívó* («pozovič») vagy *vőfél*, *káplár* egy-kettő. Ez utóbbiak a legérdekesebb alakjai a muraközi lakodalmaknak. Alsó-Muraközben régebben fogadott (fizetett) vendéghívók voltak, kik lóháton járva végezték tisztüket; most az atya, rokon, néhol a vőfél, egyes helyeken pedig maguk a vőlegények mennek vendégeket hívni. A régi, érdekes vendéghívók típusai ma már csak nyugoti Muraközben találhatók fel. Ilyenekül ügyes, tréfás egyéneket szemelnek ki, kiknek kötelessége a kijelölt házakban a meghívást teljesíteni, a lakodalomban a vendégeket víg hangulatban tartani, leleményes hóhortjaikkal mulattatni, ételeket felszolgálni s a násznagyok utasításait híven teljesí-

teni. Felbokrétázott kalap, bokréta- s piros pántlikával diszitett hivatalos bot (a hegyvidéken karjukon is pántlika lóg s a csizmaszárra vagy botjukra csengetyűt kötnek), vállszíjra erősített csutora, tele borral (menyasszonytej = «cukavica»), pisztoly, melylyel helyenkint lönek, ezek az ő (jellegző) ismertető-jeleik.

Hujjogatas, rikogatas, láрма s ugrándozas közt végzik a rájuk bizott tisztet, melynek hű teljesítését pityókás mivoltuk is elősegíti. A legszerényebb s tisztességesebb viseletű egyén is megbolondul, ha vendéghívói szerepre vállalkozik. Gúnyt űz mindennel s mindenkivel.

A meghívandó családhoz érve, a «Dicsértessék a Jézus Krisztussal» köszön. A mi ezután következik, az «fekete a fehéren» («črno na belom») azaz írva vagyon. Egyikük előveszi a már tán 20 éve e célra szolgáló kéziratos vendéghívó könyvet s felolvassa a benne foglalt elmés, könnyed s sikamlós részletekkel bővelkedő mondókákat. A gyakorlott «tudalékos» egyének kívülről is tudják. A hegyvidéken, hol e szokás a legépebben tartotta fenn magát, a következőleg megy végbe a lakodalomba hívás.

A szobába lépve, mindenekelőtt azt kérdezik, vajjon otthon van-e a ház ura? A rendes felelet: «Sarokban ül, a kályha mellett; . . . nagyon haragos». Vendéghívó: «Ugyan miért? Nekünk kellene boszankodnunk, hogy e házat oly soká nem találhattuk meg». Itt egy csomó füllentés következik. A kiktől e ház hollétét kérdezték, mindnyájan azt a feleletet adták: «Tudom, de nem birom megmondani». Igazán nagy szerencse, hogy végre idetalálhattak s elkezdí az egyik:

«Ki išće.	«Ki keres,
On najde,	Az talál,
Ki prosi,	Ki kér,
On dobi,	Az kap,
Li potrka,	Ki zörget,
Njemu se odpre.	Annak megnyittatik.
Tak i mi:	Mi is:
Iskali smo,	Kerestünk,
Naišli smo,	S találtunk,
Prosili smo,	Kértünk.
Dobili smo.	Kaptunk,
Ružili smo,	Zörgettünk,
Odprlo se.»	Megnyittatott».

«Most pedig hamarosan a szent evangéliumot szeretném elmondani, hallgassanak meg.» (Itt azon evangéliumot mondja el, mely a meghívási hétben esik.) Bevégeztével felsorolja, mi minden lesz majd a lakodalomban.

«Talán azon tünődtek magatokban — kezdi a vendég hívó — hogy «Mit ennénk mi ott mindnyájan?» «Három hombár *buzalísztből* 3 pék-legény fog cipót sütni. Ha valamikor olyféle kenyeret ettetek s héját eltettétek, hozzátok magatokkal; ahhoz bár mindenkor hozzányulhattok lakodalmunkban».

«Azt mondhatnátok, hogy nem fogtok ott elég *marhahúst* találni. Az is lesz bőven. Olyan egy ökröt vágtunk, mint valami sajt kukac. Bőrét czérnákon szárítottuk, mely czérnák közül egyiket az ormosi (stájer városka), másikat a csáktornyai, a harmadikat pedig a varasdi paulinus templom tornyára kötöttük».

Hogy *disznóhusuk* is lesz elég, azt a következő nehézkes szerkezetű régi versben mondja el:

«Mi smo zaklali takšoga prašćićka,
Kak e'noga lepoga ftička;
Kaj smo nei mogli tak dudoga noža,
Kak je bila debela slanina pak koža.
Slanina smo na sošilo deli,
Čez devet velbov za tri zaporne lance.

Te se pak velka čuda pripetila:
Da so se vsi tri lance potrgnuli,
I si devet velbov predrli.
Neg' je dobro, da je pri hiži takša dekla bila,
Koja nei pavočina pometala;
Te se na pavočino podržala,
Drugač hi tiham doli opala.
Zato vi dobro znate,
Či takša dekla pri hiži 'mate,
Ne treba nje krej goniti.

Či ste gda meso jeli,
Kakse čonte krej deli,
Morete sobom donesti.
Gda bodu mužikaši začeli igrati,
Vi počnete čonte gledati.
Si zemete, gda se hočete,
Svojom je vsaki sloboden.»

(«Oltünk akkora disznócskát, mint egy kis madárka, hogy nem tehattünk szert oly hosszú késre, mint a mily vastag a szalonna s bürke volt. A szalonnát kilencz emeletben három kötőlánczra száradni tettük De nagy csoda történt ekkor: mind a három láncz elszakadt és a kilencz emelet leszakadt. Szerencse, hogy oly szolgáló volt a háznál,

ki a pókhálót nem septe le, így (a hus) a pókhálón fenakadt, különben egészen leesett volna. Azért jegyezzétek meg jól: ha olyfajta szolgáló van a háznál, nem kell rajt' kiadni . . . Ha valaha hust ettetek s a csontfélét félre tettétek, magatokkal hozhatjátok. Mikor a zenészek kezdenek játszani, kezdjétek a csontot nézegetni; vegyetek belőle, a mikor akartok, a sajátjával mindenki szabad.)

Borukat a jeruzsálemi (Stájerorsz.) hegyről szállították. Abból van a csutorájuk is megtöltve, melylyel imígy kínálják a házbelleket:

«Je slado
Pak teče vu guti gladko;
Naše snehe mleko.
Ki vupa piti,
Vupa i potočiti».

(«Édes s torokba csuszó. Menyasszonyunk teje. Ki mer belőle inni, megtölteni is meri»).

Szokásban van a házbelleknél, hogy a mennyit a csutorából kiisz-
nak, annyit a magukéból hozzátöltenek, hogy az mindig tele legyen.

Pénzüik is lesz a lakodalomban. Három kovácslegény ver pénzt —
káposztatorzsákon.

Ha valamelyik *czipője talpát* a lakodalomban elkoptatná, az se baj,
mert ott czipész is, szabó is lesz.

«Šoštar zna vrezati,
Sabol pak privezati».

(«A czipész tud metszeni, a szabó pedig oldani.») Ők majd meg-
csinálják.

«Lehetséges, hogy azt vélitek, hogy éjjelre nem lesz hol *hálnotok*. Ágyat kaphattok, ha a házban nem, hát a ház mellett. Lőttünk egy czinkét, fejről a tollat 14 nap óta 14 vén banya kopasztgatja. Azzal a tollal a mi várunkat (a lakodalmas házat) körülrakosgattuk, s hogy a szél el ne fúhassa, nyul-pogácsával (nyul-trágya) nyomtattuk le».

«Könnyen megtörténhetik veletek, hogy még a *péntek is ott talál* benneteket (szerdán kezdik a lakodalmat). Mi ketten a Murát meggyújtottuk, ő fent Stájerben, én meg itt Ráczkanizsán (Muraköz) s így elég *halhoz* jutottunk. Három szekér van megrakva hallal; van egy szekér ponty, egy szekér csuka, s egy szekér «hiányzó» («menkavec»). A pontyok a férfiaké, a csukák az asszonyoké, a «hiányzók» pedig a leányoké. (Czélozva a felnőtt leányokra, kiknek, muraközi szokás szerint, lakodalomba nem szabad menniök).

Gondoskodásuk a lakodalom alatt otthon maradókra is kiterjed. A többi közt azt a tanácsot adják nekik:

«Večer na rešceo podojiti, «Este a szitára kell fejni,
Kaj ne treba precediti.» Hogy ne kelljen szűrögetni».

«Állíthatnátok, hogy mi ketten még eddig semmit sem mondtunk, hogy: *mikép, hová?* Tiszteltet s kéret benneteket a menyasszony s vőlegény, sziveskednétek lakadalmukra elfáradni».

Azután *puska*porra kérnek pénzt:

«Prosimo grošek,
Na strošek.
Grošek na prah,
Kaj nas ne bode strah».

(«Garaskát kérünk költségre. Garaskát porra, hogy féljenek tőlünk»).

Kapnak pár krajczárt; néhány szóváltás még s tova mennek. Így megy ez házról házra.

Muraköz jó részében már kialvóban van e régi alaku meghívás. Csak a félreeső helyeken tartja még magát. De ott is folyton szűkebb-szűkebb térre szorul. A hol a szokásból kiment, csak röviden, de tréfásan adják elő jövetelük czélját.

*

Közeledvén a lakodalmi nap, megkezdődik az illető házakban a sürgés-forgás. Az ifju jegyesek már megvették egymásnak a jegyajándéki ruhát: inget, gatyát, zsebkendőt vagy csizmát a menyasszony, len vagy gyolcsinget, selyemkendőt a vőlegény, melyekben majd esküvőre mennek. Tisztában vannak már a meghívandó vendégek számával is, s ahhoz mértén teszik bevásárlásaikat az evés s iváshoz. Ilyenkor a legszegényebb ember is kitesz magáért. Ha pénze nincs, kölcsön vesz, de annak nem teszi ki magát, hogy később valaki lenézőleg emlékezhessen meg lakodalmáról.

A lakodalmat megelőző négy-öt napon a meghívott vendégek a szokásos ajándékokat kezdik hordani: mindennemű majorságot s ennek kíséretében tejet, vaját, turót, tojást, zsirt, diót stb. Ezek fejében alig győzi a háziasszony az ajándékul sültött pogácsákat kiosztogatni. E napokra már megvan híva egy csomó asszony-népség, a rokonok, koma-asszonyok s szomszédok sorából válogatva, kik ugyancsak neki esnek a sok ajándék-majorságnak: ölik, kopasztják, tisztogatják s boncsolják.

A szoba, konyha, sőt a kamara is tele van ezekkel az ingyen nap-számosokkal. A földön 3—4 teknyő, tele tisztogatott sütésre kész majorsággal. A gazdagabb házaknál 90—100 drb majorságot is ölnek, mely számnak aránylag 4—5 akó bor szokott megfelelni. Hát a tésztaféle mennyi!

Midőn az ennivalók nagyjában elkészülnek, a lakodalom céljára használandó szobát kezdik rendezni. Hosszu asztalokat, lóczákat s egyszerű deszkákat szereznek be; a szoba falait ez alkalomra vett különféle színű, kivagdalt papirokkal, fenyőágakkal, borostyánnal s pántlikákkal díszítik.

Esküvő előtti nap estéjén a meghívott vendégek közül számosan vacsorára gyűlnek össze a lakodalmi házba. Számukat az ott foglalatokodó asszonyok s a már ilyenkor megjelenő zenészek is emelik.

Alsó-Muraközben kevés szertartás fűződik az esküvői induláshoz. Annál több a nyugati részekben, hol a vőlegényi házhoz már szürkületkor összeverődik a násznép. A lakodalmi zászló a kályhához támasztva, a pisztolyok megtöltve, a zenészek játszásra készen várják az indulás jelzését. Előbb az egy pár falatból álló reggelivel végeznek, azután hujjogtatás, lödőzés, zene s éktelen zshivaj mellett mozognak előre.

De hová? nincs menyasszonyuk. Előbb őt kell megszerezni, tehát rajta, a menyasszonyi házhoz! Őt azonban nem valami könnyű dolog megkeríteni; különösen az olyan helyeken nem, a hol *mojgát* állítanak. mert először itt gyűl meg a bajuk. A mojgát lehetőleg magas és vastag fenyőfából válaszsák s azt a kapu mellé mélyen leássák. (Itt-ott házra vagy fára kötik.) Tetejére kendőt, bort stb. aggatnak. Midőn a vőlegény násznépe reggel a menyasszonyért jó, hogy esküvőre vigye, addig nem eresztik a házba, míg pénzbeli alku után a násznagy azt le nem vágja. Az alkuvás sokáig tart, mert a kért ár ezreken jár. Ez alatt a házbeliek, hogy a levágási munka már alkuvás közben megkezdődhessék, különféle vágó (?) eszközöket szolgáltatnak a vevőfél kezébe: seprűt, botot, lapátot, kapát, sőt utolja felé egy sokkal veszélyesebb eszközt is, valami rozsdás, tompa fejszét. Ezekkel próbálják a násznép egyes tagjai a mojgát leteríteni. Hiába való erőlködés! Mig a násznagy ki nem alkudja s az árát le nem fizeti, arra való fejszét nem nyerhetnek. Végre, ha a násznagy a mojgát levágta, bebocsáttatást nyernek az udvarba.

Hátra van még a menyasszony előkerítése. Ez sem megy könnyen. A vőlegény előljárói koczogtatnak az ajtón. «Ki az, mit akar?» kérdik a menyasszony benn levő felei. «A három királyok — felelnek rá a kívül állók — idejöttünk, mert ebbe a várba mutatott a csillag és mi a csillag

után jöttünk.» (Hegyvidéken a künlevők felelete: «Jó barátok, keresünk egy elveszett bárányt, ereszszetek be!»)

Az ajtó megnyílik.

«No édeseim, ha a csillag itt van, keressétek meg!»

A násznép a szobába lép s kezdenek a menyasszony után, ki a hátsó szobában van elcsukva, kérdezősködni. Erre egy 10—12 éves gyermeket vagy öregasszonyt vezetnek elő s kérdik:

«Ez-e az igazi csillag?»

«Nem ez az igazi, nem ez a mi vőlegényünk párja», hangzik a válasz.

Elővezetik a nyoszolyóasszonyt, nyoszolyóleányt is, talán közöttük van az igazi csillag. Mind a kettő hasonlít hozzá, jegyzik meg, de egyik sem az «igazi».

Végre az egyik násznagy indul el a menyasszonyért. Be akar lépni a menyasszony várába, de a szakácsnő, ki egy darab fával kezében az ajtónál ül, nem ereszti be. A menyasszonyért fizetés jár. Kezdenek alkudni. Az ár nagy: négyezer forint. Kétezeren áll az ígért. Elvégre háromezer forint (30 kr) lefizetésével vetnek véget az alkunak. Ezzel a menyasszony szabad. Nagy dicsőséggel vezetik a másik szobába s most is megkérdezik a vőlegény feleit, hogy ez-e az igazi csillag, mire a násznép örömrivalgással kiáltja: «Ez az igazi, ezt kerestük, ez hasonlít a mi vőlegényünkhöz!»

Ekkor az első násznagy (starešina) előlépve, beszédet tart. Elmondja, hogy egy négyszögletű kertben (mely alatt az illető menyasszony lakóhelyét érti) több fejlődő rózsát láttak, melyek közül egy a vőlegénynek nagyon megtetszett s azonnal le is akarta szakítani. Ő (az első násznagy) azt tanácsolta neki, hogy azt ne tegye; hanem e helyett menjenek a várba, a ház urához, tudassák vele óhajukat s kérjék: szolgáltassa kezükbe az illető rózsát. A rózsát — hála Istennek — megnyerték; a neve: N. Továbbá bibliai képeket használva, Krisztus utolsó vacsoráját, Tóbiás fia s a kánaáni menyegző történetét beszéli el, s vonatkoztat a jegyesek-, a násznép- s a lakodalomnál előforduló egyes jelenetekre. Figyelmezteti a násznépet s a vendégeket, hogy illően viseljék magukat. «Ki veszekedni szeretne, vagy nem látná a székét (ezzel a boros főre céloz), jobban teszi, ha *bezárt* ajtó mellett kisebb szégyennel elsompolyog, mint ha később *kinyitott* ajtó mellett nagyobb lealázással kiutasítatik».

E szavak után a násznép egymás kezét megfogva, körbe áll; a zenészek ráhuznak s a násznagy elkezd: «Megyünk az Atya... a Fiu... s a Szentlélekisten nevében.» (Mindegyikre egyet fordulnak a körrel) s

ezzel — folyton egymás kezét tartva — az asztalhoz térnek reggelizni. A reggelit általában pálinka, savanyu leves s kocsonya képezi.

Évés közben az u. n. «kiticat» (a hegyvidéken «pogačica» a neve) osszszak ki a vendégek között. A «kitica» (kis bokréta) kalács vagy apró pogácsába szűrva osztatik szét. A násznagy elkezdi: «Kedves Uraim! ez azon ajándék, melyet nekünk az Uristen adott. Szívből óhajtom elosztani.» És mindegyik egy-egy darab kiticzás kalácsot kap, melyet 10—20 krért, a rátartósabbak 50 kr — 1 frtéért váltanak meg.

Kiticzaosztás után — az ifjakat s zenészeket sem véve ki — a férfiak «gospon» (úr), a női személyek «goszpá»-nak (asszonyiség) szólíttatnak. Mint szokás mondani: «Mindegyik *úr* a saját kalapja alatt s mindegyik *asszonyság* a saját keszkenője alatt». A «vi» (kend, ti) helyét az «oni» (ön) foglalja el s megkezdődik az élet rózsaszínben látása: a «čerleno jutro, . . . den, . . . večer»-rel (piros jó reggel . . . nap . . . s este) való köszönetés. Alsó-Muraközben mindjárt az összejövetelnél kezdődik az önözés.

A templomba indulás előtt ismét az első násznagy hallatja szavát. Hosszu beszéde végén a menyasszonynak azt kívánja, hogy útja legyen oly szerencsés, mint Mózesé, midőn Izráel népét az egyiptomi fogságból kiszabadította.

Végre sorba állnak az induláshoz. Rendesen gyalog mennek. A menetet az egyik vendéghívó nyitja meg, kezében az elmaradhatlan zászlóval. Utána néhol 10—20 pár fekete posztóruhába öltözött legény halad. A násznép többi tagjai — vidékek szerint — különböző sorrendben mennek. A hegyvidéken az egyik vendéghívó leghátul ballag, nehogy valaki elveszssen.

Alsó-Muraköz drávamenti részében egész harcziás kinézése van a lakodalmi menetnek. A násznép kocsin vagy gyalog megy, körülötte a kapitány, hadnagy s káplárok lóháton, katonás ruhában, oldalukon régi, rozsdás karddal. Ha ilyen nincs, fakard is megteszi. E szokás hihetőleg a török világból eredt. A közeli Kanizsa várából ki-kicsapó török őrsgég ellen akart védelem lenni, a menyasszony esetleges elrablása megakadályozására.

A menyasszony a legtöbb helyen fehér szoknyát, magyaros fekete mentét («mentenica») vesz fel esküvője alkalmával. Homloka felett széles s magas koszoru ékeskedik. A megesett nőknek nem szabad fejükre koszorút tenni. A férfiak bokréta- s rozmaring ággal diszítik kalapjaikat.

Nászmenetnél a zene elmaradhatlan. A síkvidékeken a Rákóczy-, Hunyady-, Klapka s más indulókat huzzák; a hegyes részeken, hol a

trombita s szegényebbeknél a harmonika képezi a zenei instrumentumot, a polka s szerény mazurka is beválik.

Hegyvidéken a menyasszony egy nagy, felbokrétázott kalácsot visz a templomba, s azt a pap számára az oltáron hagyja. A násznép enni s inni valót visz magával, miknek egy részét, a templomból kijőve, mindjárt el is fogyasztják.

A vidéki falvakbeliek esküvő után rendesen korcsmába térnek, egy kis időtöltés végett («za zamudek»). Egyes helyeken csak estefelé térnek haza.

A hazajövetel, benn a községben, ép oly zsvajjal történik, mint az elmenetel. Van is sok nézőjük, minden kapuban egy csomó, kik a násznépet s annak egyes tagjait ugyancsak kritika alá veszik. A legtöbb természetesen a menyasszonynak jut ki. Mert nem jelentéktelen dolog ám, hogy épen ő, a menyasszony, mikép tudja magát ünnepélyes, komoly helyzetébe beletalálni.

Közel a lakodalmas házhoz a zenészek egy szomorú búcsudalt zendítenek rá, melyre a násznép is rákezd:

«Hodi mili, hodi,
Pak mi dober bodi!
Tiraj kočiš konje,
Si katani svoje.

Da mi mili ne bo,
Pota zpoznaval,
Da mi dimo ne bo
Odhajal».

(«Gyere édes, gyere s légy jó! Hajtsd kocsis a lovat, mindegyik katán a magáét. Hogy ne fogja édesem az utat ismerni, nehogy eltávozzon»).

A menyasszony sír, a násznép könyezik.

Ezalatt elérték a lakodalmas házhoz; bemennének, ha — lehetne. Előbb egy csomó fogós kérdésre kell megfelelniök.

«Hol voltatok, mit hoztatok?» — kérdik belülről.

„Meghoztuk a házasság szentségét“, felelnek vissza.

«Mit hozott a menyasszony a koszoru alatt?»

„A férje nevét“.

«Mikor nyertett az Isten lova (a szamár) akkorát, hogy az egész világ meghallotta?»

„Mikor a Noé bárkáján volt“.

Egész özőne hangzik ki az ilyféle kérdéseknek, melyek miatt néha jó ideig kell a násznépnek az ajtónál várakoznia.

Szobában a menyasszonyt az anyja szentelt vízzel locsolja meg, a szakácsné pedig egy kalácsot tör ketté s azt az új pár között felosztja, a mi azt jelenti, hogy ezután maguknak kell kenyerükről gon-

doskodniok. Továbbá közösen isznak egy pohárból; a pohárban maradt bort a menyasszony, feje fölé, hátra önti. Néhol az elébe, a földre helyezett vizes kancsót kell feldöntenie, hogy majd könnyebben szülhessen. A konyhába is bevezetik. Ott, mint leendő gazdaasszonyt, kötelmeire figyelmeztetik, és a kemenczét nézetik meg vele. Néhol, de már csak egyes családoknál *tűzajándékot* («ognjo dar») is áldoz. Egy tizkrajczárost dob a tűzbe, mit azonban a szakácsné hirtelen kikap s magának tart meg, hogy az Isten segítse őt s óvja meg a tűzveszélytől. Valószínű, hogy e szokás a népek vallási fogalmának fejlődésében megállapított egyik fokozatnak a *fetisismus* cultusának maradványa. Néhol imádkozni is küldik az új párt.

Evés előtt, nyugoti Muraközben, a násznép előjárói, köztük az új párral, egymás kezét megfogva, a szokásos rendben gyorsan az asztalhoz telepednek le. Gyorsan azért, hogy hamarabb legyen az új párnak gyermeke.

A lakodalmi ételek, kivált a nyugoti részeken igen sok fogásból állanak. Az általánosabbak: 2—3-féle leves, hus tormával, különféle pecsenyék s többféle tészta, köztük a «*gibanicza*», a délszlávok nemzeti élete. A főbb személyeknek fekete kávé is jár.

Az ételek felhordását a vőfélek (káplárok, vendég hívók) s a konyhában segédkező fehérszék teljesítik. Minden új étel behozásánál felhangzik:

«Hvalem bode Jezuš Kristuš!
Mir vam Bog dej!
Vune je takši glas,
Da Jezuš i Maria pri nas».

(«Dicsértessék a Jézus Krisztus! Békesség veletek. Az a hír van künn, hogy Jézus s Mária van velünk».)

A *káposztánál* az első násznagy, magasra emelve a tálat, beszédet mond. A káposzta magját a mustármagéhoz hasonlítja, melynek kicsi magjából oly nagy növény nő. «A káposzta is kicsi magból nő s nagyságára nézve mégis minden más zöldséget felülhalad; tetejére égi madarak szálnak az Istent dicsőíteni. Dicsőítsük mi is őt, az égi madarakhoz hasonlólag!» Mig e beszédet az első násznagy el nem végezte, senkinek sem szabad a káposztához nyúlania.

Nyugoti vidékeken a káposzta után «*napitnica*» (ivás) következik, melynél az első násznagy figyelmezteti a vendégeket, hogy az Istenről az ivásnál se felejtkezzenek meg.

Egy pintes üveget vesz kezébe, s mielőtt innék, a következőket

mondja: «Kedves Uraim! inni fogunk ezen üvegből az Atya, Fiu- és Szentlélekisten nevében». Az üveg az összes asztalokat körüljárja, kézről kézre adatik s az első násznagy szavait ismételve emelik szájukhoz. A napitnica többször megy hivatalosan körül s igen sokféle felköszöntőkre ad alkalmat. A hegyvidéken a vőlegény, menyasszony s szülei, továbbá a lelkész, tanító s egyes szentekre is szoktak köszöntőt mondani.

Csak a napitnica után ihatik kiki tetszése szerint. A hivatalos ivást a *hivatalos táncz* követi, mely vidékek szerint szintén rövidebb-hosszabb szertartással megy végbe. E tánczczal bizonyos munka teljesítésének jelképezése van összekötve. Alsó-Muraközben pld. tuskót hasogatnak. A hadnagy s zászlótartónak a nyoszolyó-asszonyokkal háromszor csárdást kell járniok, hogy ezzel a tuskó szétdarabolva s eltisztítva legyen. Nyugoti vidékeken a földművelés némely munkakörének letánczolása szokásos. Ez igen érdekesen folyik le.

Az egyik vendég hívó a zeneszóra verbunkost kezd járni. Hjah, de így magánosan unalmas járni s nehéz kötelességének megfelelni; nagy a sár, nem «fuvarozhat», azért kéri a násznagyot, adjon neki egy kis segítséget. A «kis» segítséget a kisebbik nyoszolyó-leány személyében kapja meg, kivél elkezd tánczolni. De a kis segítséggel kevésre mehet, tehát nagyobb segítségért óhajtozik. Azt is megnyeri: a nyoszolyó-asszony megy vele tánczra. Még ez sem elég; ennél is hathatósabb segítségül most a másodnásznagyot (dever) nyeri a másik nyoszolyó-asszonynyal. Most már két pár «fuvaroz». Midőn már jó ideig tánczoltak, a vőfél elkiáltja magát: «jezero!» (ezer) mi azt jelenti, hogy a fuvarozást befejezték.

«Tovább!» hangzik az első násznagy részéről a válasz, s tovább kell járniok. Egy kis idő múlva a másodnásznagy kiált fel: «jezero osemsto!» (ezernyolczszáz) A násznagy visszafelel: «Csak tovább!»

«Ezernyolczszáznolczvan», kiált fel ismét valamelyik a tánczoló férfiak közül. Hiába! nincs irgalom: «Csak tovább!» hallják az új választ, s ez mindaddig ismétlődik, míg a folyóévhez (Kr. szül. ut. év) érnek. Ekkor ujjalag jelentik, hogy munkájukkal készen vannak.

«Nem úgy, kedves gyermekeim — mondja a násznagy — a mint látjátok, szép időnk van, menjünk dologra. Gyerünk szántani!»

A zenészek ráhúznak s nekik kell szántaniok.

«A szántást elvégeztük», jelenti a vőfél, a zene elcsendesedése után.

«Akkor menjetek boronálni», kiált vissza a násznagy s ők ellenmondás nélkül végzik tánczukkal a boronálást. Ezután a hanttörés, a perje kiszedése, összehordása, meggyujtása, hamujának szétszórása stb. következik a fentebbi alakban.

De a jó gazda kétszer, háromszor szántja ám meg földjét, azért a tánczolóknál sem érik be az egyszeri szántással s az ezzel kapcsolatos munkával. Másodszor a földet porhanyítani, harmadszor vetés alá kell szántani s mindannyiszor az első szántás alatti dolgok is velük járnak. Az utolsó szántásnál még barázdát is kell tisztogatni, vetni, «szent keresztet» csinálni a föld végére, hazajönni, a marhákat kifogni, azokat istállóba hajtani, megkötni, megetetni stb. stb. S ez így, a násznagytól kénye-kedve szerint csaknem a végtelenségig folyhat s néhol foly is, elannyira, hogy a végkimerülésig tánczoló «munkásokkal» a nézők is kifáradnak.

Ezzel sincs még vége a hivatalos táncznak. Most a vendégekre kerül a sor. A násznagytól megnevezi, hogy kinek kivel kell tánczolnia, pl.: «*N. N. (férfi) és N. N. (nő) na delo*» (dologra). Egy időben, a szoba térségéhez képest, csak egy vagy két pár tánczol, s ha végeztek, mások által váltatnak fel. Táncz befejeztével a férfiak néhány «hatost» kötelesek a zenészeknek fizetni, kiknek néhol, az előleges kialkuvás szerint, ez s a tus huzásért beszédett összeg képezi fizetésüket.

Tust minden egyes vendégnek külön játszanak egy pár nótával. Ha a tizkrajczáros a körüljáró pohárba kellő időbe bele nem pottyanik, a hegedűk nyikorogni kezdenek, a bőgő recseg, a síp tulol s a czimbalom sem hallat valami édes hangot; ez által figyelmeztetik az illetőt, hogy már elég volt a jóból. Mivel a tushuzás 2—3 óráig is eltart, nem mindenütt adnak rá engedélyt.

Pecsenyeevés után Muraköz nagyrésztében egy *majoránnáról* («bažolka») szóló dalt énekelnek, s míg az ének tart, csokolási testvéresülést ülnek. Előbb sorban, később tetszés szerinti módon s rendben csókolgatják egymást, asszonyok s férfiak vegyest.

Tésztafélékéért a hegyvidéken zeneszóval mennek s azokat fejükön vagy kezükben magasra tartva hozzák a szobába, s addig nem helyezik az asztalra, míg a násznagytól ki nem alkudja. A kialkuvás sok nehézségbe ütközik; hogy siettessék, a kalácshozók a megfélemlítés fogásaihoz is hozzányulnak; visszatéréssel fenyegetik a belől levő násznagypártiakat:

Zbogom oni.
Zbogom mi!
Hote detiči,
Z-lepimi kinči!
Idemo vu pečuh,
Gde je več kruh!*

(«Isten önökkel, Isten velünk! Jertek legények a szép kincsekkel! Menjünk a kályhába, a hol több kenyér van!»)

De a násznagy-pártiak nem ijednek ám meg s visszavágják:

«Mi pak imamo sneha,
Lustnoga veseloga.»

(«Nekünk meg víg menyecskénk (menyasszonyunk) van).

Tovább is tart a felelés, s ha ez ügyben végeztek, pénzbeli kialkuvásra kerül a sor. Abban az az eredeti, hogy a vőfél a kalácsot fokunkint kevesebbre tartja, a násznagy pedig folyton többet-többet ígér érte. Végre, midőn a vőfél már az utolsó krajczárig lement s többé nincs mit engednie, a násznagy pedig ezer forint körül jár ígéretével, az óriási különbséget egy pohár borral egyenlítik ki, s megvan az alku kötve.

Ezután az első násznagy a másodnásznagyhoz fordulva megkérdezi, hogy hova tartozik a kincs, mire ez visszafelel, hogy a «Mózes táblájára, az apostolok közti felosztásra.» (Mózes táblája alatt az asztalt, apostolok alatt pedig a vendégek értetnek).

«Mire van szüksége e kincsnek?»

«Térségre», felel a vőfél vagy szakácsné s a kalácsokat az asztalra helyezik.

Ez az utolsó fogás. A pecsenye s tésztafélék egész éjen át az asztalon maradnak. Kóstolgotokat, evőket időnkint egész éjjel találunk, ivókat pedig szüntelen.

Most következik csak az igazi mulatság, az általános táncz, közben apró, nevettető játékok, tréfálkozások, sikamlós élczek, gúnyos czélzások, apróbb berzenkedések stb., melyekben a zenészek is részt vesznek, sőt gyakran irányadók. Mindezek, természetesen élénk ellentétben vannak a föntebbi vallásos szertartásokkal, de megütöztetést azért egyáltalán nem keltenek.

Alsó-Muraközben a tánczok közötti szünidőkben többnyire énekelnek.

Vacsora után a szakácsnő *kásapénzt* («glivica») szed. Több helyen élő kakassal is megtisztelik. A kakas nyakába szalonnát, sőt s paprikát kötnek s azon megjegyzéssel adják át, hogy ha esetleg nem volna elég kövér, sós vagy paprikás — ime, hoztak szereket, a mikkel a hiány pótolható leend. Alsó-Muraköz némely helyein, kásapénzszedés alatt a «Slaviček se ženi, z-Bukoviča grada» («Fülemile házasodik Bükkes várából») című humoros dalt éneklik.

Vacsora utáni időszakban, néhol *álarczosok* is megjelennek. A hol e szokás teljesen épségben van még, ott az álarczosok, mielőtt belépnének, maguk közül egyet levéllel küldenek a lakodalmasokhoz. Abban

a levélben elmondják, hogy messze földről való utazók, hazájuk ott van, hol a nap felkel stb. . . . kéri a ház urát vagy a lakodalmi násznagyot, ereszsze be őket egy pár tánczra. A vőfél behajtja őket. Egy kis tréfálódzás, táncz s trakta után elávoznak.

A *kontyfeltevés* csak itt-ott jár ünnepélylyel. A hegyvidék Stájer-országhoz közelebb eső részein, ha az óra éjjeli tizenkettőt ver, a menyasszonyt kiszöktetik s a kontyot suttymban teszik fel. Ezzel aztán bevégezték az első nap összes szertartásait. A vendégek rendesen hajnalig mulatoznak.

A lakodalom jelenleg a legtöbb helyen két, a vagyonosoknál három napig tart. Régente négy-öt napig is elhúzódott.

A *második napi* szertartások — némely kihagyásokkal — az első napiéhoz hasonlólag folynak le, kevesebb zajjal s nem oly élénkséggel. A vendégek száma is sokkal csekélyebb. Többször csak a meghittebb s tekintélyesebb családokat hívják meg újra. Mert az általános meghívást külön meghívásnak is kell követnie, e nélkül, különösen Muraköz délnyugati sarkán fekvő falvakban, egy vendégnek sincs joga a lakodalomra megjelenni. Egyes helyeken a násznagyokért zenészővel mennek s nagy zajjal kísérik a lakodalmas házba.

Az is szokásban van néhol, hogy a *menyasszonynyal separtetik ki* a lakodalmas szobát vagy udvart. Ki is seperné ő gyorsan, ha a zenészek nem berzenkednének vele, s nem eklendeznének seprűje előtt. A mit tisztára separt, a kópé zenészek falevél s forgácscsal szemetelik be. Így kárba vesz minden erőlködése. Végre is alkura kell fanyarodnia. 10—20 kr. fejében aztán a zenész urak seprik tisztára az illető helyet.

Legtöbb helyen a menyasszonyi *csók is* második napon van. A menyasszony az ajtónál várja az érkező vendégeket, vagy az étkezés utáni együttlét alkalmát használja fel, hogy sorban csókolja őket. *Mura-Szerdahely* vidékén még az uton járó-kelő népnek is kijut a menyasszony-csókból. A kit t. i. a menyasszony bárhol is megcsiphet, van tetszésére vagy nincs az illetőnek — megcsókolja s az érte járó díjat is rögtön behajtja.

A második napi lakodalom egész napra terjedő idejét sok helyen leleményes s nevetető utcái menetekkel rövidítik. Szánnal csónakázni mennek, a mojtát zenészővel viszik a násznagyhoz stb.

A *harmadik nap* egész csendben folyik le. A vendégeket csak az «előljárók» s legközelebbi rokonok képezik.

A *menyasszony-ládát*, esetleg a vőlegény holmiját is, Alsó-Mura-

közben zeneszóval szállítják a leendő közös lakáshoz. Kiváltása a násznagyot terheli.

Itt-ott a *kárnézés* is szokásos. Páratlan számban állítanak az új pár lakásába s megvizsgálják őket, vajjon nem esett-e valami bajuk : nem sánták-e vagy vakok stb.

Egy ily lakodalom terhének legalább is háromnegyed részét a meghívott vendégek viselik. Minden meghívott háztól egy-két darab majorság, tej, túró, vaj stb. jár. Néhol a zenészek díjazása is a vendégek kényszeradakozásához van kötve. Pénz jár a menyasszony csókjáért, a kiticzáért stb. Az egész lakodalom. kivált nyugoti Muraközben, csak fizetés és fizetés.

A lakodalmakra készített ételneműek maradékát az illető család egy hétig sem bírja elkölteni, a begyűlt pénz pedig jó ideig fedezi az új pár apróbb szükségleteit.

A muraközi lakodalmi szokások egyes részletei majdnem minden negyedik-ötödik faluban más-más alakban s módosulással fordulnak elő ; általában azonban úgy a belső lényeg, mint külső kép s jelleg tekintetében két vidékre, keleti (Alsó-Muraköz) s nyugotira oszlik. Ez utóbbihoz tartozik a hegyvidék is.

A nyugot-muraközi lakodalmi szokások jelentékeny része stájeri és zalai vendektől való eredetre vallanak, az alsó-muraközi egyrésze pedig a drávántúli síkságon lakó horvátok szokásaival azonos.

A nyugotvidéki lakodalom sokkal kedélyesebben, vonzóbb alakban folyik le, mint az alsó-muraközi. Tisztességesebb kifejezésű a néphumor, a jókedv nem oly túlcsapongó, de igazibb.

Az alsó-muraközi lakodalom sokkal kevesebb szertartással jár, s a kiállításban is egyszerűbb, a kedvtelések azonban féktelenebb nyilvánulásaik.

*

Ezekben kívántam a muraközi lakodalmak lefolyásának általánosabb képét adni s figyelemre méltóbbnak mutatkozó részleteit bővebb leírásban is bemutatni. A legrégebbi s így legérdekesebb lakodalmi szokások nevezetes része már itt is feledésbe kezd menni, néhányra csak töredékében gyakoroltatik ; a gyűjtés azonban még elég jókor indult meg arra nézve, hogy legalább az, a mi eddig fennmaradt, mentve lesz a néprajzi tudomány számára.

Zrinyifalván. 1890. január hó.

Alisán Leo örmény ethnographus velencei jubilauma.

Dr. Patrubány Lukácsnak a M. N. T. f. évi jún. 14-én tartott ülésén felolvasott jelentése.

Társulatunk választmányának április havi ülésében előterjesztést téven arról, hogy Alisán Leo elsőrangú örmény költő és ethnographus ötvenéves írói jubileumát Velenczében május 25-én ülik meg: a választmány elhatározta, hogy a Magyarországi Néprajzi Társaság nevében Alisánhoz magyar és örmény nyelvű üdvözlőiratot intéz, s egyúttal megbízott engem, mint a társaság örmény szakosztályának előadóját, hogy a társaság képviselőjében a megtartandó ünnepen részt vegyek.

A megbízatásban eljárta, s a jubilaum lefolyásáról a következőket jelenthetem.

Szent-Lázár szigete az újabb örmény irodalom történetében nevezetes szerepet játszik. Itt nyertek biztos révpártot a velencei köztársaság jóvoltából a tizenharmadik század elején, 1717-ben, a Morea szigetéről a törökök elől menekülő Mechithár és társai a bájos szigeten, melyet a szerény, de buzgó szerzetesek rövid két század alatt világhírűvé tettek. Ki ne ismerné manapság a mivelt világban San Lazzaro nevét? E sziget az, hol egykor a szabadságszerető Byron is tartózkodott és a hol «Child Harold»-ját költötte, a melynek látása I. Lajos bajor királyban költői érzelmeket fakasztott, s a melyet századunk elején a nagy Napoleon, mikor a többi szerzetes rendeket a győző hatalmával élve eltörölte, nem mert bántani.

Szent Lázár szigete nevezetes hely, hol a régi örmény kéziratok egész gyűjteményét őrzik, s a melynek szerzetes lakói kiváló tudományos munkásságot fejtenek ki.

Alisán Leo, kinek tiszteletére a május 25-én tartott ünnep lefolyt, költői és tudományos működésével szintoly világhírű nevet vivott ki magának, mint a milyen világhírű a hely, hol e gondviselészerű férfiú élete legnagyobb részét töltötte.

A jubilaum fényes, keleti jellegű istentisztelettel kezdődött, melyen maga Alisán volt az áldozattevő pap. Ezt követte az ünnepi díszülés, melyen az üdvözlő iratokat olvasták fel, s az egészet pompás lakoma és a belső kert tündéres kivilágítása zárta be.

Jelen voltak az ünnepen: *Ázárián* konstantinápolyi örmény kath. pátriarcha képviselőjében *Miszák* lelkész, a római örmény papi collegium aligazgatója, továbbá az örmény sajtó és a konstantinápolyi örmény

lakosság részéről Alisán volt tanítványa, *Arphidrián*, az «Arevelkh» és a «Mászisz» keleti örmény lapok munkatársa.

Csodálatot keltő volt a különféle helyekről érkezett üdvözlések özöne. Európán és Ázsián kívül Afrika és Amerika is szerepelt a majdnem kétszáz üdvözlőirat közt. Az ázsiai messze örmény földnek minden zege-zuga, az örmény papság, társulatok, írók, művészek és tudósok, kiváló társadalmi állású férfiak, nők és tanulók járultak e napon hódolatukkal a nagy költőtudós elé. A római pápa nevében Rampolla bibornok, a moszkvai orosz ethnographiai társaság nevében a titkár intéztek üdvözlő sorokat az ünnepelthez.

Társulatunk üdvözlő iratának örmény mellékletét Tiroján Athanas atya olvasta fel, s az lelkesült tetszést aratott.

Alisán örmény versben válaszolt, s Ágostini bibornok, velencei patriarcha a lakoma alatt olasz versben köszöntötte fel őt s két másik jubiláris társát, Dsári Ábráhámot és Lári Lukácsot, a mechitharista szerzet két másik, szintén érdemes tagját.

Megemlítem itt a mechitharista érsek felszólalását, ki köszönetet nyilvánított a magyarországi néprajzi társaságnak is ama megtiszteltetésért, melyben a szerzet egyik tagját részesítette. Háláját fejezi ki ezért Alisán is hozzám intézett levelében.

Szétosztották a jelenvoltak közt a szerzet ünnepi üdvözlését, a két, ez alkalomra írt ünnepi ódát s a díszes feliratlapot, melylyel a sajtóműhely személyzete tisztelte meg az ünnepelteket.

Szóval az ünnep imposáns volt, de ez nem is csoda, mert Alisán hatalmas írói egyéniség, kinek hatása van a nagy tömegekre is, mert benne — a mint ez életrajzából kitűnik — a költő a tudóssal egyesül.

Alisán, Arthur Leist életrajja szerint, Erzerumban született, olyan földön, hol az örmény ősi hagyományok még nem nagyon mosódtak el, s gyermekkori benyomásait magával vitte a szt. lázárszigeti kolostorba is.

Verseiben a messze haza szeretete tükröződik vissza: hazája képeit, tavaszát, egét és napját, az örmény történet jó és rossz napjait festi, énekli meg és gyászolja bennök új meg új színekkel.

A versek, melyekben képzelete az Adriától keletre — hazájába, hol gyermekkorát töltötte — szárnyal, a legsikerültebb honvág-dalokhoz tartoznak.

Örményország múltja Alisán lantjának kedvelt tárgya, mely őt lelkesedéssel tölti el. A hold fényénél gyakran barangol hazája téerein és emlékszik meg nemzete fénykoráról és harczairól — a hősokról, kik életüket áldozták fel hazájuk javáért.

Kiválik e nemű költeményeinek sorában a *«Szochág Avarájri»* — *«Az avarájri fülemile»* — melynek hőse Mámigoni Vártán, ki a perzsák elleni harcban elesik, de halála az örményeket győzelemre segíti és felszabadítja a perzsa iga alól.

Az örmény nép mai helyzete kevés vigasztalást nyújt neki, de ő reménynyel tekint a jövőbe. «A régi gyökerek új galyat hajtanak, régi galyak új bimbót», mondja Alisán *«Az örmény föld»* című költeményében.

Előrehaladottabb korában túlnyomólag a tudományos munkásság veszi igénybe Alisánt, mely szép összhangzatban van költői működésével.

E munkában is szülőföldjének múltjával és jelenével foglalkozik.

Ezek sorában a *«Sirág»* ethnographiai, földrajzi és régiségtani leírása a mai Alexandropol környékének. E könyvéért nyerte el az Iszmirián-féle irodalmi jutalomdíjat.

«Sziszván» terjedelmes diszmunka, mely Cilicia kisázsiai tartománynak azt a korszakát tárgyalja, midőn területén a keresztes háborúkkal egyidejűleg, a rupenida örmény királyok uralkodtak.

Az *«Ararat»*-ról szóló munkája, mely a jubilaum alkalmára jelent meg, terjedelemre, conceptióra és a kiállítás csínosságára nézve leginkább *«Sziszván»*-hoz hasonlít. Mellékelve van hozzá az Árávát tartomány díszes, Párizsban készült térképe. A kimerítő, negyedréti diszmunka a régi Örményország ama legészakibb tartományának tudományos leírása, melynek Sirág csak egyik megyéje.

Kiadta Alisán a középkori örmény népdalok gyűjteményét is angol fordítással. Ennek első kiadása még 1853-ban jelent meg, a második 1867-ben. E népdalok többnyire örmény néprajzen vannak írva a különböző nyelvjárásokban, s keletkezésük kora a XIII. vagy XIV. századtól a XVIII.-ig terjed.

A mi szempontunkból Alisán munkássága főleg azért becses, mert a hazai örmények ethnographiáját közelről érinti. Olyan írónak működése, ki az örmény föld épen azon részéről írt nagyjelentőségű, alapos munkákat, hol még a XI. században a hazai örménység bölcsője ringott, a hazai ethnographia szempontjából is kiváló figyelmet és elismerést érdemel.

Épen azért jogosan vettünk mi is részt ünnepeltetésén, s a Magyarországi Néprajzi Társaság babérkoszorúja szépen odaillett a többi mellé, melyet honfitársaitól és más tisztelőitől kapott.

Nekem azonkívül még más okom is volt őt ünnepelni. 1885-ben ismertem meg őt, mikor a két havi nyári szünetet Velenczében töltöttem,

s ott a Murad-Raphael-féle collegiumban az új örmény nyelvet tanulmányoztam Nahabedián Gábiel atya vezetése alatt, ki akkor a nevezett collegiumban az örmény nyelv és irodalom tanára volt. Alisán nagyon érdeklődött tudományos törekvéseim iránt, s mikor búcsulátogatást tettem nála, irodalmi megbízásokra is érdemesített, melyeket Velenczéből hazajöven, részben meg is oldottam.

Ennek köszönhetem azt az egy pár hozzám intézett örmény levelet, melyet írójuk neve becses ereklyévé avat.

Jelentésem végére érven, köszönetemet kell kifejeznem a tisztelt választmánynak, hogy alkalmat és jogczímet adott nekem résztvennem a fényes és kimagasló ünnepen, mely az örmény nemzet egyik legjobb fiának, ragyogó képzeletű költőjének és éleseszű tudósának maradandó emlékü apotheosisa volt. kihez még azonkívül engem a személyes hála érzelmek is csatolnak.

A bányarémről.

Írta s a Népr. Társaság június havi ülésén felolvasta: dr. *Versényi György*.

A bányarém a törpék osztályába tartozik. A ki csak felületesen ismeri is a német néphagyományokat, jól tudja, minő szerepet játszik bennök a törpe. Annyi mese, monda, rege szól róla, s a hagyományok oly különböző oldalról mutatják be, hogy pontos, biztos rajzát adhatni az egész fajnak, mint akár valamely ma is élő igazi népnek. Egészen másképp vagyunk a magyar néphagyományokkal. Nagyon szórványosan találkozunk bennök a törpével, s úgy elmosódik egész jelleme. hogy nevénél és kicsi alakjánál egyéb alig kivehető.

Babszem Jankó (Arany László, Gaal Gy. III.), Kökény Matyi (Gaal Gy. III.) nem ilyen, hogy úgy mondjam: mythologikus alak; a nép tréfás képzelete csak azért alkotta meg, hogy annál nagyobb legyen az ellentét a piczi bohó emberek s véghez vitt tetteik közt. Épen olyanok, mint más helyütt a borsszem nagyságu ökrök. (Arany-Gyulai. III. A két bors-ökröske.) Az elátkozott, vagy pillanatra átváltozott alakok sem tartoznak ide. Mikor a sok gyerekkel megáldott szegény ember elindul újdonszületett kis fiának keresztpát keresni, s ez rengeteg erdőben eltéved, szembe találkozik egy pulya emberkével, a kinek hét singes a szakálla s úgy vonszolódik a földön utána. De ez egy tündérkisasszony, kit anyja, a fekete királyné elátkozott, hogy mindaddig pulya ember legyen, míg egy

hét esztendő, hét hónapos, hét hetes s hét napos völegényt nem talál. (Benedek E. Székely tündérország. Az elátkozott királykisasszony.) Más helyütt meg a tündérkirály csak azért változik át törpévé, a ki maga egy arasz, a szakálla két arasz, a lova meg egy nyúl, hogy könnyebben árthasson a mesehősnek, Csernekinek. (Magyar Nyelvőr, VIII. 375.) «A három királyleány»-ban előfordul egy törpe. Olyan kicsiny, hogy homlokával alig éri fel az asztalt; három lába közül egyik emberláb, kettő szarkaláb; hátából két szarvastűrök nőtt ki; csak egy karja van, a másik helyett bagolyszárny nőtt ki vállából. (Majláth F. Magyar regék, mondák és népmesék.) De ezt is csak a gonosz tündér átka változtatta ilyenné. Ugyanitt viaskodás közben a titokzatos hangyák gnómokká változnak, hogy jobban árthassanak; hat kezük van, mindenikben hat szablya.

Több helyütt előfordulnak ugyan valódi törpék, de csak mellékesen s így is épen hogy megjelennek. A homoród-almási barlangban Dárius elrejtett kincsét keresi a nép s a barlang titkos meneteit tündérekkel, *törpékkel* népesíti meg. (Orbán B. A székelyföld leírása. I. 91.) A mostohája elől menekülő Hóleány egy viskóhoz ér, hol hét törpe lakozik. A hét törpe szívesen látja a leányt s gondját viselik, mintha csak saját leányuk volna. (Majláth J. Magy. regék stb.).

Némely hagyományból úgy látszik, hogy szeretik a családi életet, de feleséget nem találnak szép szerével, hanem valami nagy segítség fejében kényszerítik magukhoz a földi nőket. Így Táncai vargaluska fél-singes ember, másfél-singes szakállal, a ki az erdőben egyik ágról a másikra szökdösve motollálja a fonalat. A rossz fonóleánynak, kiről elhitették a királyfiuval, hogy nagyon szorgalmas s mindent aranyfonallá fon, segít: elvégzi helyette a munkát. ha megígéri, hogy hozzá megy feleségül, ha ki nem találja a nevét, mire a fonást elvégzi. (Kriza. Vad-rózsák: A rossz fonóleányból lett királyné.) Ennek változata Arany Lászlónál Panci-manci.

Határozott rossz indulattal is vannak az emberek iránt. Deesen pl. azt hiszik, hogy a föld alatt kicsi emberek laknak, a kiknek csak akkora kalapjuk van, mint egy gyűszű. Éjszaka feljárnak, nappal alusznak. A ki közéjük kerül, az többé nem jön fel.

Ilyennek mutatja a kárpátalji monda is: Egy leány kiment az erdőre egerészni. Majd fáradtan leült s elaludt. Meglátja egy kobold s a bokorba rejtőzve kiáltani kezd: «Kelj föl és menekülj, ha életed kedves!» Ijeden ugrik föl, s meglátva a bokorban vigyorgó koboldot, futni kezd. A kobold tüskön-bokron utána. A már-már összeroskadó szerencsétlen leány végre egy mocsárba süllyedt. (Philipp. Sagen aus der Karpathenwelt. 7.).

Egyszer úgy tűnik fel, mintha a törpe az ördögök közé tartoznék. Így mikor Fehérlófia Fanyüvővel, Kőmorzsolóval s Vasgyúróval útra kel s egy kunyhót gabalyítva, egyik otthon marad kását főzni, a többi meg vadászni megy: csak ott terem egy kis *ördög*. Maga nagyon kicsi, de a szakálla földet éri. Azzal kötekedik, hogy kását kér, s a ki nem adja oda, erővel elveszi, s annak a hasáról eszi meg. Nevők mutatja, hogy Fehérlófia társai minő erősek, s Hétszűnyű Kapanyányimonyók, a kis ördög, mégis lebírja őket. Mikor meg Fehérlófia szakállánál fogva egy nagy fához köti, a fát is magával viszi. A nyomán elindulva aztán egy nagy lyukra találnak, a melyiken a másvilágra mehetni. (Arany L. Fehérlófia.).

Máskor a *tündérek* szolgálatában látszik lenni. A szerencsepróbáló királyfi öreg szolgálójával egy rengeteg erdőbe ér. Egy forrás mellett letelepednek s falatozni kezdenek. Jó egy kicsi emberke, a kinek hét singes a szakálla s a vállán egy két mázsás botocskát czipel. Csak belészőkik a forrásba, s eltűnik. A királyfiu utána megy, mert tudja, hogy ez bizonyosan Tündérországba ment. (Benedek E. Székely Tündérország. A hétfejú sárkány).

Máskor ismét az *óriások* szolgálatában van a törpe. Herec-várát (Háromszékm.) szerezsen óriások építették és lakták. Ez óriások kincsei a vár földalatti pinczéiben vannak elrejtve, nagyszámu fekete *pulya* őrizetére bízva. Egyszer egy pásztorgyerek beesett a pinczékbe. Ott nagy csapat fekete pulya evett-ivott, tánczolt: őt is kínálták fekete kancsóból. Fekete hordókban pedig roppant kincs volt felhalmozva. De a meglepett fiu felsóhajtott: «Én jó Istenem, hová jutottam?» Isten nevének említésére az addig barátságos indulatu pulyák megragadták s egy loppáncson (lépcsőn) kidobván, mivel ő ijedtében folyvást Isten nevét emlegette, úgy elreptették, hogy az erdőszélen félholtan találták társai. (Orbán B. A székelyföld leírása. III. 57.) Ugy is van, hogy az óriások a törpék szolgálói. A «Pengő» czimű mesében a tizenkét óriás az *arasznyi* ember szolgálatában áll. Ennek nagyobbik fia egy hatalmas keselyű két ezüsttollal; kisebbik fia arany-agyaras vadkan; nénje a nagy kigyó, oly vastag, mint egy nyomórúd. Ennek a tenger kilenczvenkilenczedik szigetén van egy palotája, déli álmát pedig a hatvanhatodik szigeten szokta alunni. Nagyon erős. Messze az erdőben van egy aranypatak, e patakhoz jár, mikor a törpe alszik, egy arany szarvas; abban van az ereje. Ha azt elejtik, egy bárány szökken ki belőle. Ha ez megmenekülhet, megmarad az ereje. Ha a bárányt elejtik, egy aranykacsa röpül ki belőle: de ha megszabadul, megmarad ereje. Ha a kacsát elejtik, egy aranybogár száll ki gyomrából. Ha e bogár megmenekszik, megmarad az ereje: de ha a

bogarat megölik, oda a nagy erő. Ennek a törpének a szavában nem lehet bízni, csalárd. (Majláth F. Magy. regék stb.)

A *boszorkányokkal* is összeköttetésbe hozzák. Így a hétfalusiak azt hiszik, hogy a boszorkányok a *bennülő asszonyok* (betegágyasok) szép ép gyermekeit nagyfejű, vékony lábu pulyákkal cserélik ki. Lehet róla tenni, ha a kéménybe nyársra tűzött csonka seprűt tesznek. (Orbán B. A székelyföld leírása. VI. 145.)

Ellenségeik lehetnek a *garabonczás dedkók*. Két garabonczás deák egy kis skatulyát hord magával; mikor a szegény asszony kíváncsiságból kinyitja, kicsiny kis emberek ugrálnak ki belőle, sírnak-rínak, kiáltoznak; ha visszarakja is a menyecske, a skatulyában is mindig csak sírnak-rínak, kiáltoznak. (Magyar Nyelvőr. XV. 88)

Ezzel jórészt mindent elmondtam, a mi a törpéről az eddigi gyűjteményekben található. Nagyon kevés, ingadozó, szintelen. Minő egészen másképp állunk pl. a tátosokkal! Ugy látszik, hogy a mi mythologikus, régés világunkból a törpe hiányzik, talán csak egy kis német hatásra keletkezett valami. Még valóbszínű, hogy a bányarémm is idegen eredetű s a német bányászok hozták be. De a bányászélet sajátossága nagyon valószínűvé teszi, hogy ez érdekes alak aztán a magyar bányavidékeken is fenmaradt s acclimatizálódott. Nehány év előtt az ország minden bányavidékére felszólításokat küldtem, kérve a bányatiszteket, hogy sziveskedjenek nekem iratokat küldeni a bányarémről, tájékoztatást nyujtva, hogy minő kérdésekre várnék feleletet. De *egyetlenegy* helyről sem kaptam választ. Így a bányarémm ismertetését adva, egyedül a magam hiányos böngészeteire vagyok utalva, s épen a magyar nyelvű bányavidékekhez nem volt alkalmam eddig hozzáférni.

E kis szellem neve a magyaroknál *bányarémm* (pl. Rézbányán), a máramarosi sóvágóknál *bányi-pásztor*. Gyanakszom, hogy a toroczkói *birgej* is a bányarémm (berggeist). Orbán Balázs mondja, hogy Toroczkón a temetőt birgejnek hívják, s mikor nagyon megharagusznak, azt mondják: «Egyen meg a birgej!» (A székelyföld leírása. V. 223.) A németeknél: *berggeist*, *bergmenal*, *schatzmenal*. Az oláhoknál: *virva băi* (pl. Bucsumban), néhol *coponic*. A tótoknál: *bergmonyik*.

A mi *alakját* és *öltözetét* illeti, körmöczi bányászok azt mondják, hogy vörös nadrágba és kabátba öltözött kis ember, fején kis vörös sipkát visel. Mások szakállas kis embernek ismerik, ki vörös nadrágot és fehér kabátot visel, fejét zöld bányászsipka fedi s kezében bányamécset tart. Ugyanilyen a gölniczi. De a gölnicziek azt is tudják, hogy csizmában jár. Szepes-Remetén meg a csizmája aranyos, könnyen kúszik a sziklákon. A máramarosi bányapásztor hosszú bajuszu kis ember, bő

gatyában, fején bányászsipkával. Rézbányán öreg törpe, földig érő szakállal. Mindezek nagyon összevágó adatok. Csak a bucsumi bányarémről hallottam, hogy nem mindig a maga alakjában jelenik meg, hanem hol hosszú asszony, hol ősz ember, bagoly, denevér, ló, kutya alakjában; néha pedig itt is, Oláh-Láposbányán is fekete ember alakjában. Majláthnál fordul elő, hogy a rónaszéki bányarém fején sókoronával, jobbában sópálczával jelenik meg, ruhája kristályokkal van elborítva. Tompánál egy helyütt a bányarém mint lángszobor, mint rémes zöld fény jelenik meg. (Borova hora.)

Lakásuk a föld alatt van sziklaüregekben. De előfordul az is, hogy egy bányarémnek, pl a Tátrában, virágos kertje van a föld színén. De hogy milyen az a lakás, hogy van berendezve: nem ismerem. Majláthnál a rónaszéki gnómfjedelem sópalotában lakik. Tompánál Hollókőnek gyomrában gyémántpalotában. (A sztraczenai sziklakapu.) De kérdés, hogy ez népies felfogás-e, vagy csak a költő inventiója.

Tudjuk, hogy a törpék *családos életet* élnek, titkos, csodás lakóhelyökön. Így Breznóbánya nyugati oldalán van egy völgy, melyben hajdan gazdag arany- és ezüsbányák voltak. Ma a völgy legnagyobb része mocsaras s Braniskónak hívják. Hajdan azonban nem ilyen volt, hanem szép, kies és sok munkás dolgozott a hegyekben. Akkor annyi volt az arany, hogy nem is kellett ásni, hanem egyszerűen letördelték a kiálló, lelógó nagy csapokat. Ez időben a bányászok hetenkint dolgoztak egy huzamban a bányában, s eleséget is vittek magokkal, mit rendesen egy-egy szögletben helyeztek el. Azonban többször megtörtént, hogy valaki kenyereket megette s éhen kellett tovább dolgozniok. Egyszer hát lesbe állottak, hogy a tolvajt kézrekerítsék: Jött is egy félig meztelen asszony, kit haragjokban agyonütöttek. Pedig az a bányarém *felesége* volt. Olyan nagy emlői voltak, hogy a balt a jobb, a jobbat a bal vállára vetve, kis vörös nadrágos, vörös sipkás *gyerekei* utána szaladgáltak s úgy szoptak. Ősz szakállu férjét is többször látták a bányászok, ki jobb kezében arany-csákányt szokott hordani. A mint az asszonyt agyonverték, eltemették egy sötét helyen. Az öreg bányarém sokáig kereste kedves feleségét. Harmadnapra, mikor a bányászok újra munkához fogtak, az arany mindinkább fogyni kezdett, míg utóljára egészen kiveszett. Ekkor nagy zörgés támadt, a bánya falai összeroskadtak s valamennyi bányász odaveszett. Ezen a helyen aztán mocsarak keletkeztek, s fölöttök vörös lángok lobognak. A lobogó lángok után futók mind a vízbe fulnak. Így mentek tönkre a híres aranybányák, azóta hiában keresnek aranyat. A völgy is félelmissé lett, mert még évekig hallatszott az öreg bányarém sírása, a mint a föld alul kiabálja: Runa! Runa! hol vagy? gyermekeid

sírnak! A Majláth rónaszéki gnómja is korán eltűnt jegyeséről beszél, s a selmeczi Aranyhölgy menyegzőjén fogadott a nagybányai Rézgróffal, hogy az ő sója kedvesebb az embereknek, mint a réz. Tompánál is a gnómfeljedelem megnősül. Mikor menyasszonyáért megyen, népe azalatt, míg a föld aludt, diadalkaput rak számára, melynek ivére virág, lomb, kalász, gyémánt, arany: alant s lent a földnek, mi kincse van, volt rakva. Felesége aztán fiut szül. (A sztraczenai sziklakapu).

Az is előfordul, hogy a bányarém földi nőnek udvarol. Nem lévén valami szép legény, nem juthat valami szép leányhoz s a csúfhoz is csak sok pénzzel. Merényi L. egy csúf vén leányról beszél, de a kinek volt ám pénze! Az arany csoportostul állt a ládája fenekén, az ezüst pedig ép tarisznyástul. De nem is csuda, mert a bányarém volt a szertetője, ki éjnek idején, ép tizenkét órakor járt fel hozzája s ekkor mindig annyi kincset hozott magával, hogy majd megszakadt alatta. (Eredeti népmesék. II. A vén leány.)

Hogy szervezett *államuk* van, arra mutatna Tompa és Majláth már említett gnómfeljedelme. A Majláthé azt is mondja, hogy a gnómok hajdan egy fejedelmet uraltak, de aztán több független fejedelemségre oszlottak, melyek bizonyos ügyekben a selmeczi bányakirálytól függenek. A rónaszéki sókirály fogadás következtében elveszti önállóságát, ha bizonyos határnap alatt nem talál birodalmában oly drágakövet, melyet az emberek többre becsülnek a réznél, ezüstnél és aranynál. Ilyen volt aztán a könny, mely hálából cseppent a fejedelem jobbára s ott gyöngygyé vált.

A mi *természetét* illeti, nem szereti, ha a bányában káromkodnak, különösen pedig ha fütyölnek. Szepes-Remetén pl. a fütyölőt magával hurczolja a sziklahasadékokba. Rézbányán azt mondják, hogy még a bányát is ráomlasztja a fütyölőre. De dalolni szabad, azt szereti. Még az arannyal bánás közben sem szabad fütyölni. Egy verespataki bányász serpenyőben aranyat vitt beváltani. Utközben fütyölni kezdett, mire leesett s az arany azonnal eltűnt. Így van a zúzóműben is: sok helyütt a látogatót is figyelmeztetik rá.

Az *emberekhez* általában *jóindulattal* viseltetik. Figyelmezteti a bekövetkezendő bajokra. Gölniczen mondják, hogy néha a munkába menő bányász a tárna szájánál egy kis, hosszú szakállu sovány embert lát ülve. Ez halál vagy nagy szerencsétlenség előjele. Körmöczön mondják, hogy egyszer a bányában nagy roppanás hallatszott, de semmi baj nem történt. A bányarém baljóslata volt ez. Másnap egy bányász meghalt. Ily haláljelző az is, ha a pihenő zúzóokban a zúzóvasat láthatatlan

kéz felemeli s aztán újra lezuhan. Deésaknán meg a bánya nagy veszedelem előtt, sohajt.

Csak kivételesen haragszik meg, hogy úgy mondjam: igazságtalanul. A rónaszéki sókirály elveszti fogadását a rézgróffal szemben, mert megbizonyítják, hogy az ember jobban szereti a rezet, mint a sót. Ezért megharagszik az emberre. Előbb bosszantotta a munkásokat. Lámpájok néha minden ok nélkül kialudt, porhanyó tárgyakon szerszámuk eltörött; incselkedő torzalakok léptek mindegyre gúnyolódva, kaczagva eléjük, s ha valamelyikök hozzájuk vágott, társát találta: ha valaki azt hitte, hogy sok sót vágott ki, bámulva látta, hogy nem só, hanem agyag; viz fakadt az aknában itt is ott is: be-beomlott alattok a föld. Mindez elkedvetlenítette a bányászokat, s végre egészen felhagytak a munkával. Később ha le is akart ereszkedni valaki, a kötél visszaperdült s a vakmerő szétterült a földön. (Majláth F. magyar regék stb. A sóbányák).

A bányarém a jókat jutalmazza, a rosszakat bünteti. A jó bányásznak *jelt* szokott adni. Így Ferdinándbányán (Szepesm.) egy bányász halk kopogást hallott a sziklafalon. Megkérte a bányatisztet, hogy hadd dolgozzék ő ott. Megkapván az engedélyt, csakugyan több ezer forint értékű érczet találtak. Egy gölniczi bányász beszélte, hogy egyszer testvérével a bányába ment. Különböző nyilamban dolgoztak. Egyszerre maga mögött lépteket hall. Nem nézett vissza, bár az illető egészen a háta megé jött; azt hitte, hogy a testvére, ki valamely szerszámot viszen el magával. A jövevény meg is fordul, megy s nagy czuppanással beugrik a bányavizbe. Emberünk megijed, hogy testvére a vízbe esett s utána fut, de semmit sem lát. Felkeresi testvérét s hallja hogy az helyét el sem hagyta, Visszament s tovább dolgozott. Egyszer csak kopogást hall a sziklában. Tudta, hogy ez jó jel, s csakugyan gazdag érczre talált.

Néha nógatja a magáról megfélelkezőt. Egyszer egy bányász a bányában elaludt. A bányarém átlépett rajta, mire az ember felébredt s ezt intésnek véve, munkához látott.

Szereti az igazságos, méltányos embert. Szlatinán pl. élt egy szegény sóvágó, ki mindig igen szorgalmasan dolgozott s mégsem vergődhetett semmire. Egyszer épen, a mint a rendes munkaidő (d. e. 11 óra) után magányosan dolgozott a bányában, megjelent a bányi pásztor. Kérdősködött a bajáról s aztán hozzá fogott, annyi sót kivágott, hogy a szegény bányász teknőkkel kapta érette a pénzt; kikötötte azonban, hogy a béren osztozkodni fognak. Meg is jelent a szegény ember a bányában, elosztották a pénzt, de egy félkrajczár fenmaradt. Hát ez már kié legyen? kérdi a bányi pásztor. A tiéd — felelé a bányász — hiszen ugy is te

szerezted. Ezért a bányi pásztor az összes pénzt neki adta s gazdag emberré tette.

Ép ilyen történetet mesélnek Bucsumban, csak hogy ott osztózaskor a bányarém egy gerendát helyezett az akna szájára, s arra ültek le. Az volt a szándéka, hogy eltöri a bányász alatt, ha igazságtalan talál lenni. De nem volt rá szükség, a bányász a fenmaradt krajczárt fogával akarta ketté harapni.

Hogy milyen jószívű tud lenni a bányarém, mutatja ez eset is: Egyszer egy szegény juhász elvesztette juhait. A mint nagybúsán ödöng, megjelenik előtte egy kis fejű (cap mic) kicsi ember s azt mondta: ne búsulj, gyere velem! Gazdag aranyérre vezette. Itt keletkezett Kapnik, a kis fejű bányarémről elnevezve.

Mikor Nagy-Bánya még Asszonypataka nevű falu volt, egy ember megverte a feleségét s az kifutott a határra. Ott sírdogált-sírdogált. Egyszer csak megjelenik előtte egy kis veres nadrágu, hosszú szakállu ember s integet neki. Beviszi a sziklák közé, ott hirtelen eltűnik s a szegény asszony nem tud kitalálni. Ezalatt a megszeppent férj több emberrel keresésére indul. Mikor megtalálják, látják, hogy az a hely dús aranytartalmu. Itt keletkezett a kereszthegyi bánya.

Hogy a tátrabeli Virágoskert (Blumengarten) gazdája bányarém, s nem általában valami hegyi szellem, azt mutatja, hogy a bányarém igénybe szokta venni a földi ember szolgálatát is. Egy pásztor juhait Virágoskert mellett hajtva el, a földön egy gereblyét talált s magával vitte. Mikor megint a Virágoskert közelebe ért, találkozik a bányarémnel, a ki rákiált: «Hová titted a gereblyémet?» A pásztor gondolta: mindent tud az öreg! hanem azért azt mondta: „Mi közöm nekem a gereblyéhez?” «Hát azt hiszed, nem tudom, hogy otthon a padlásra titted? Eredj, hozd el, különben megemlegeted!» A pásztor megijedt s visszavitte a gereblyét, de a bányarém azt mondta: «Nem addig a! Büntetésül most hozd el a fiadat; egy évig nálam fog szolgálni. De elhozd, mert különben életeddel játszol!» A fiu beállt a szolgálatba. Könnyű dolga volt, csak a kertet kellett locsolgatnia. Kitelvén az ideje, a bányarém egy zsák aranyat adott bérül, de meghagyta, hogy hazáig ki ne bontsa. Nem tudta megállani. Kibontja a zsákot s látja, hogy lengő toborral van tele. Csunyául szidja magában a bányarémet s kidobja a sok haszontalan tobert. Otthon elpanaszolta, hogyan főzte őt le a bányarém. Ekkor érzi, hogy egy tobor még a zsákban maradt, kiveszi s mérgeesen az asztalra teszi; hát mindjárt fényes aranynya vált. Bezzeg futottak vissza, hogy elhozzák a többit is, de már hült helyét találták. (Philipp. Sagen aus der Karpathenwelt).

Még inkább megbünteti a bányarém a kapzsi embereket. Tompánál a «Borova horá»-ban a bányarém napkeltekor fűszálat, lombot, cserét arannyal von be gazdagon, csak ne bolygassák a hegy titkait. De ezzel nem elégedtek meg; előbb magas fenyvek ültetésével akartak több aranylemezt felfogni, aztán a tiltó szó ellenére a mélybe ástak. De alant nem találtak aranyat s az aranylemezek lerakódása is megszűnt. «A sztraczenai sziklakapu»-ban a boldog ifju gnómpár boldogsága az egész vidékre kiszivárog; kalászt, füvet hozott a hant arannyá vált a durva kő a hegyben; ágon-bogon méz s olaj csepegett. Az áldás még dúsabb lett, mikor a gnómkirálynő fiut szült. De mikor a vörös vitéz a dajkát elcsábítja s a kis gyereket elrabolja, kitör a nagy küzdelem a gnómok és a vörös vitéz közt. Végre is győz a vörös vitéz. A gnómkirály más vidékre költözik s a helyről minden áldás eltűnt.

A körmöczi Omláson (Sturz) levő Csengőakna (Klingen-schacht) egy rég beomlott bánya. A hagyomány szerint egy nap 160 munkás szállt le a bányába, hogy ott napi munkáját végezze. A mint azonban célhoz értek s munkához fogtak, egy tompa hang oda kiált: menjetek vissza, mert különben mindnyájan idevesztek! Mivel azonban a bányászok csak tovább dolgoztak, a hang még egyszer ismétlé az előbbi szavakat. A bányászok erre meghökkentek s vissza akartak térni. De a felvigyázó az egészet csak tréfának tartván, kényszerítette őket az ottmaradásra. Ekkor egy veres ruhás kis ember jelent meg s harmadszor is intvén őket a visszamenetelre, eltűnt. Menekülni akartak, de már késő volt. Minden oldalról nagy ropogás hallatszott, a hegy beszakadt, maga alá temetvén a 160 bányászt. A gyorsan betoluló víz azonban egy bányászt kimosott, ki a szabad levegőn magához tért. Ez beszélt el az egészet. A zsilipeken úgy folyt a vér, mint a víz.

Itt a bányarém jóindulatu figyelmeztető, ki a bányászokat meg akarja menteni a veszedelemtől. De van ez elbeszélésnek egy változata, mely mint büntetőt tünteti fel. 200—300 év előtt roppant sok volt a bányákban az arany. Ezért a bányabirtokosok egy napon összeállottak s a bányában aranygolyókkal tekéztek. Azonban ezt nemsokára megunták s más játékról gondolkodtak. Szombat volt s éjfél elmúlt. A bányában már csak azért is meg kellett volna szüntetni a munkát, mert benn voltak a vasárnapban. De az urak csak folytatták játékukat s tovább dolgoztatták munkásaikat. Nemsokára egy kis emberke jelent meg térdig érő szakállal s intette az urakat, hogy hagyjanak fel a játékkal. De azok nem hajtottak a beszédre s előhívtak egy ott levő csille-toló asszonyt. Három aranygolyót ígértek neki, ha ezért fiát eladja. Az rá állván az alkura, a szegény fiúnak fejét levágták s azzal kezdték tekézni.

Erre roppant dörgés támadt a bányában, a sziklák összeomlottak, a réseken roppant mennyiségű víz zuhogott be, mely hirmondónak egy bányászt kimosott, a többi mind ott veszett. Ettől fogva az arany inkább kivesz a bányákból, úgy hogy ma már csak itt-ott találnak egy keveset.

Egy más változat szerint a bánya fölött kuglizó volt. A mint egy nagy ünnepen épen templomozás alatt az urak ott kugliznak, a golyó eltűnt, mintha csak a föld nyelte volna el. Hiába keresték. Nemsokára megjelent a bányarém, mondván: Schiebt aus! Nem hallgattak rá, sőt levágták a fejét s azzal játszódtak. Erre összeomlott az egész hely. Azóta, ha követ dobnak a mélybe, úgy szól: Schiebt aus!

Ez Omlás körül sok kődomb van egy csoportban. Azt mondják, hogy az elsüllyedt bányászok éjfélnél kidugván fejüket a földből, az ördög prédikációját hallgatták. Az Isten azért kővé változtatta őket.

Ehhez hasonló esetet beszél el Tompa «Veres patak» című regéjében. A telkibányai Kányahegyből kibuzgó veres vizről azt mondja a rege, hogy hajdan a hegy gyomrában dúsan fizetett a bányászat. Szombaton déltől napestig saját kezére dolgozhatott a bányász; ez volt heti bére. Már elhúzták az estéli harangot, de a bányásznép csak tovább dolgozott. Az őr felülről észrevette, hogy a bánya sülyed, de hasztalan figyelmeztette rá a munkásokat. A bánya beomlott s maga alá temetvén a háromszáz munkást, azok véréből foly a patak. S folyni fog, míg az idő, mely a bányarémnél irva van, betelik. Addig hiában kutatnak. De ha majd megenyhül a szellem haragja, újra gazdag bánya nyílik a Kányahegyben, mint hajdan.

Ugy látszik, a bányarém haragszik, ha jótéteményeit elbeszélik. Bucsumban két bányász dolgozott egy vájat-végben, felváltva, mert a hely oly szűk volt, hogy egyszerre csak egy férhetett el benne. Egyikük jó ember volt, a másik gonosz. Mikor a jó bányász ment be, a bányarém megnyitotta mindenfelől az aranyereket, a rossz elől pedig elzárta. Ezért amaz folyvást gazdagodott. De a bányarém megtiltotta, hogy erről valakinek szóljon, legyen az akár a saját felesége. De a felesége házsártos asszony volt, s addig faggatta az urát, a míg az mindent kivallott. Mikor másnap a bányába ment, a bányarém addig lökdöste egyik faltól a másikig, hogy megőrült belé.

Arra is van adat, hogy a bányarémre lehet kényszerítőleg hatni. Szepes-Remetén van egy Stadujka nevű hegy, mely nevét egy hasonló nevű leánytól vette. Ez *teljes fogazattal* jött a világra s ezért hatalma volt a bányarémén.

A Majláth regéből (A sóbányák) pedig az tűnik ki, hogy ha a hajnal első sugára a földön alvó bányarémre süt, szerencsétlenséget hoz rá, elveszti minden hatalmát s alá van vetve az emberi élet minden bajának, veszedelmének, míg csak ismét a mélybe nem száll.

Hogy minő baráti összeköttetései vannak, arról keveset tudok. Majláthnál van szó róla, hogy a rónaszéki sókirálynak van egy agg tudós sas barátja, ki neki lekötelezettje. Ugyanő beszél egy a gnómkirály birtokában levő csodaszerről is, ha t. i. ez nem a közlő inventiója. Mikor két lélek először vall egymásnak szerelmet, a föld körültek két virágot növel; lélekvirágnak híjják. Ezzel a megfogant szerelmet örökre meg lehet kötni. Neki két ily virága van: egyik az övé, a másik korán eltűnt jegyesének hagyománya. Ha egyik virágot a szerető leány kebléhez nyomja, mire szive hetet dobban, a virág elhamvad. A hamut kedvese szemére hintve, az felébred a varázsálmából. De aztán a lány csak addig élhet, míg az ifju szereti.

*

Ezek azok, a miket eddig a bányarémről összegyűjtenem sikerült. Talán akadnak, kik olvasták s nem engedik elkallódní a még feltalálható adatokat, hanem illetékes kezekbe juttatva, megmentik a tudománynak.

Babonák az alföldről.

Közli: *Trencsény Lajos.*

I.

A tehenek megrontása.

Szent-Györgynap éjszakáján tégy sőt egy zacskóba és ásd el a keresztúton, mely marhajárásba esik. Mikor a csorda elhaladt fölötté, ásd ki úgy, hogy senki meg ne lássa, mert különben elmegy a haszna. Az ilyen sóból tégy minden nap egy kicsit a tehenek abrakába, akkor azok annyi tejet adnak, a mennyit akarsz és nem *viszi el a tejöket* senki.

*

«Szerencsés jó napot kívánok, nemzetes asszonyom!»

«Jó napot, Sári, no, mi a baj?»

«Egy kis tejér jöttem volna, instálom alássan, ha kaphatnék.»

«Nem adhatok most, lelkem, nem adott a tehén az este; azok a kötni való bojtárok bizonyosan megfejték azt a jámbor állatot».

«Nem az annak az oka, kérem alássan. *Elvitte a tejét* valaki annak a tehénnek».

«El ám; meg is ette azóta. Most már üthetem a nyomát!»

«Nem úgy értem én azt, instálom, hanem hogy megrontotta. De meg lehet azt tudni, hogy ki volt az az égetni való s majd visszahozza a tejet is».

«Vajjon?»

«De úgy ám! El is mondom: mit kell tenni; próbálja meg kigyelmed, bizonyosan használ. Mikor a tehén hazajön este a csordáról, a gazdasszony a kapuban várja egy nyirfaseprővel. Akkor hirtelen leveti az ingalját, ráteríti a tehénre s elkezd püfölni a seprővel, míg a tehén *mindenét le nem adja, a mi benne van*. Most leveti a bal lábáról a csizmát, hogy a tehén abba rakódjék, és aztán felkötí a kéménybe a füstre. Annak, a ki a tejet elvitte, erre bizonyosan elő kell jönni.»

«Hát aztán nem sajnálják azt a szegény állatot?»

«Nem annak fáj az, instálom, hanem annak, a ki elvitte a tejet. Az bizonyosan megbetegszik tőle.»

«Nem lehet az, te Sári!»

«Tessék elhinni, nemzetes asszonyom! Magamról tudom. Tetszett ismerni a vén Baraknét? Ott lakott a Czigányzúgon. Egy meszely tejet kért tőlem, mikor az én riskám még megvolt, hogy majd megadja az árát. De nem akarta megadni, még a csupromat is eltörte. Mikor megkértem tőle a csupornak, meg a tejnek az árát, azzal csufolt meg, hogy elvitte a tehenemnek a tejét. Mondom a Bodó Julis nénémnek, hogy nem ad tejet a Virág. Mindjárt tudta, hogy mi a baj. Megtettük a tehénnek, a mint mondtam és másnap Barakné olyan rosszul lett, hogy meg se birt mozdulni. Tudtam, hogy estére eljön, rá akartam lesni, azért oda feküdtem a veréceze mellé.»

«És nem jött el, úgy-e?»

«De ott volt, mert belepocsékolt az üstömbe, mikor elaludtam».

«Hisz' azt a macska is tehette».

«Neem — a Barakné volt bizonyosan. Hanem másnap már letett a rossz szándékáról és annyi tejet adott a Virág, hogy nem leltem helyét».

«Hát aztán, te Sári, elhiszed az ilyen ostobaságokat?»

«Instálom alássan, nemzetes asszonyom, nem bolondság ez. Tisztára úgy van, a mint elmondtam. Hiszen tessék csak megkérdezni az öreg Dancsi Rákhel nénémről, ha nekem nem hiszi kigyelmed. Ő meg

mikor ütötte a tehenet, hát megjelent ám az, a ki a tejét elvitte, egy fekete macska képiben. Váltig ugrált a szeme közé, az meg hadazott felé a seprővel, de nem tudta elérni soha sem. Egyszer eszibe jut, hogy a fekete macskát csak bal kézzel lehet megütni, s mikor felugrott a kerítésre, hozzácsapott balkézével; a macska leesett a kerítésen túl és akkorát püffent, mintha egy ökröt ütöttek volna le. Akkorra már bizonyosan megint átváltozott emberré. A szomszédja ki is jött az udvarra, hogy mi püffent akkorát, talán valami eset történt? Olyan igaz ez, kérem alássan, minthogy itt vagyok».

Nincs is az a szent, a ki Sáriék fejéből ki tudja verni, hogy, ha a tehen nem ad tejet, annak más oka is lehessen, mint hogy valaki «elvitte». Akárhány ember védekezik a megrontás ellen, az elmondott módon, bár tagadja, mert még is szégyenli magát.

II.

A váltott gyermek.

«Biz' úgy volt az, kedves komámasszony! Ez az én kis fattyum még csak négy hetes volt, mikor egyszer beteg lettem és le kellett fekiüd-nöm. A mint fekszem a nagy házban, odatekintek az ablakra, hát látom ám, hogy a bábám néz be az ablakon. Olyan csunyán forogtak a szemei: én meg nagyon megijedtem és elkezdtem kiabálni, hogy kergessék el. Kimegy a Gabri, de nem talált ott senkit. Jól láttam, hogy ott volt, integetett is. Annyira féltem, hogy el akartam futni. Elhitta a Gabri az öreg Baraknét, a ki — tudja, komámasszony — olyan tudós asszony volt, oszt' azt mondta, hogy ha még egyszer meglátom a bábát, hát fogjon a Gabri a balkezébe egy pecsenyesütő*) nyársat és döfjön ki vele az ablakon, ne gondolják az üvegjével. A Gabri megtette és azóta nem láttam semmit.

Hanem másnap, lelkem, komámasszony, megtörtént a nagy csuda: a négyhetes kis gyermek magától felült a bölcsőben. Uram, én Istenem, az én gyermekemet kicserélték! Ez váltott gyermek, nekem ez nem kell, én ezt meg nem szoptatom!

Barakné nem szólt semmit, csak befütötte a kemenczét, mint mikor sütni akarnak. De a szakajtókosarokat nem láttam sehol. Mikor a kemencze befűlt, azt mondják, hogy menjek ki a konyhába s vigyem a kis gyermeket. Kiviszem. Barakné oda teszi a sütőlapátot, oszt' azt

*) Pecsénye = szalonna, nyers pecsenye = nyers szalonna, sült pecsenye = sült szalonna, pecsenyét sütni = szalonnát sütni.

mondja, hogy tegyem rá és vessem be a kemenczébe. Én? Ezt a szép kis gyermeket a tűzbe dobjam? Nem ezért a világért! Azt mondja Barakné, hogy csak vessem be, nem megy az be a kemence száján úgy sem, hanem eltűnik, mert ez az ördög gyermeke s a magamét majd ledobja helyette a kéményen. Oda is készítettek a kémény alá párnákat, hogy meg ne üsse magát. Nem akartam én gyilkos lenni, beszaladtam a házba s hallottam a hátam mögött egy nagy püffenést és gyermek-sírást. Barakné nemsokára egy kis gyermeket hozott utánam, mindjárt megismertem, hogy ez az én kedves kis fiam, kit az ördög kicserélt a magáéval s most dobott vissza a kéményen.

Azután is inceselkedett egyszer a gonosz, és az én kis pulyám nagyon beteg lett. Barakné mondta meg megint, hogy mit kell tenni. Levetettük a lelkemnek a kis ingecskéjét, az apjuk a küszöbre tette s a fejsze fokával összevissza törte. Hát lelkem, komámasszony, harmadnapra meghalt a bábám, oszt' egész teste kék meg fekete lett. Az rontotta meg az én gyermekemet és Gabri ütötte agyon, mikor az ingecskét verte a fejsze fokával».

III.

Szembajok gyógyítása.

(Ajánlva Csapodi István dr. úr. volt szemorvosom becses figyelmébe.)

«Jó napot kívánok, kedves tanító úr!»

«Jó napot, Zekéné!»

«Jaj! csuda, hogy meg nem süketül kigyelmed ebben a nagy lár-mában. ennyi sok rossz fattyu között».

«Bizony van ezekkel baj elég».

«Mondja az én Geczim,*) hogy kigyelmednek a szeme fáj; vajjon mi lehet a baja?»

«Biz' én azt nem tudnám megmondani. Véres, a mint látja, aztán nem igen látok már vele».

«Mondok én kigyelmednek egy jó orvosságot. Az én uramnak is fájt mind a két szeme tavaly; gyógyította az öreg doktor úr is, de nem használt annak a patika. Az öreg Geréné komámasszony egy kis ültetni való paszulyért volt minálunk, oszt' kérdi, hogy mi baja a komának? A szeme fáj — mondok — oszt' csak nem tud meggyógyulni. Miért nem szóltak nekem előbb, aszongya, már rég nem volna semmi baj. Ide hall-gassék csak, komám. Menjék el napfeljötté előtt a harmadik szomszédba.

*) Gergely, Gabri = Gábor, Mikli = Miklós stb.

a hol föld kut van, oszt' merítsék bal kézzel egy vedér vizet. Ebből háromszor öntsön vissza a kútba egy-egy kicsit, oszt' fordulják napfeljöttnek és mossa meg jól a szemeit és a képit, de úgy, hogy a víz a vedérbe hulljék vissza. Mikor megmosdott, öntse ki a vizet a vedérből, bal kézzel, a bal vállán keresztül, naplement felé, soh' se fáj többé a szeme.

Megtette az uram, tudja kigyelmed, és hála légyen az én mennybéli jó Atyámnak, meggyógyult a szeme. Aztán, tudja kigyelmed, volt a keze fején egy akkora tályog, mint egy makk. Hát mikor mosogatta a szemeit meg a kezét is, harmadnapra lement a tályog a keziről, mintha lefűtták volna. Még attul is jó volt».

«Biz' az nagy szerencse volt».

«Jaj, tudja kigyelmed, az Isten minden fűbe-fába rendelt orvosságot. Én is hogyan jártam még leánykoromban? Nekem meg mind a két szemem — követem — tele volt csipával. Gyógyították mindenféleképp, semmi sem használt. Édes apám azt mondta: kedves lányom, ha a te szemeid meggyógyulna,*) hát nem sajnálnám akár a két első ökrömet, akár a két hátulsót.

No hát férhe mentem azért, oszt' mikor a fahajat eladtuk, azt mondja a varga: Milyen csunya a kigyelmed szemei,*) pedig de kicsi annak az orvossága! Dehogy kicsi, dehogy kicsi! — mondok. Kurizsolták azt már mindennel, de semmi sem használt. Próbálja még meg kigyelmed, a mit én mondok, aszongya. Van szölleje kigyelmeteknek? Van — mondok. No, hát menjék ki gazd'uram a szőlőbe, a ki még nincs megmetszve, oszt' keressék ki egy szál teljes vesszőt és az első szemnél vágja meg. Ha nem jön belőle semmi, menjék tovább és keressék másikat. Azt is vágja meg. A vesszőből víz jön ki, olyan tiszta, mint . . . mint a tiszta víz. Kössék alá egy kis üveget és hagyja ott 24 óráig. Azzal a vízzel kenje be a szemeit s meggyógyul. Hiszen könnyű az uraknak — mondok — kiknek a zsebében az óra, de az ilyen butuj paraszt honnan tudja meg: mikor telik le a 24 óra? Nézze kigyelmed — aszongya — déli harangszókor kösse oda az üveget és hagyja ott másnap déli harangozásig. Megpróbáltuk, hallja kigyelmed, és harmadnapra nem lett a szemeimnek semmi baja. Odajött Torzsás Balog Julis néném, a ki már sem eget, se földet nem látott, ott rimázkodott, hogy, ha Istent ismerék, adjak neki egy kicsit az orvosságomból. Adtam neki; az is meggyógyult.

Most meg az a Czibere Miklós hogyan járt, ni! Az öreg kérónak

*) Így mondják.

a fia, a ki harangozó is volt az ócska templomban. Annak meg farkashályog volt a szemén és napfeljött előtt meg naplement után nem látott egy cseppet se. Maga beszélte. Kommendáltak annak is mindent. Vett a kezibe egy szitát, oszt kiment a keresztútra, mikor jött haza a csorda. A szitát a képe elé vette s azon nézett keresztül a marhák felé. Hátra fordulni — aszongya — nem szabad, megmozdulni sem, még ha neki menne is a marha. Mikor a csorda elhaladt, Mikli megfordult és nézett a marhák után, míg csak egyet is látott. Nem használt semmit.

Akkor azt kommandálta neki valaki, hogy menjék el a mészárszékbe, oszt' kérjék egy darab májat . . . Isten nevében. Megköszönni nem szabad, mert nem használ. A májat messe el két fele, kösse a szemire naplement után, oszt' hagyja rajt' egész éjjel. Hajnalban keljék fel, vegye le a szemiről a májat, tegye serpenyőbe, öntsék rá egy kis vizet, főzze meg, oszt felét adja a kutyanak, felét egye meg maga. Aztán meg napfeljött előtt menjék ki a tóhoz, mossá meg jól a szemit s jöjjön haza. Sem menet, se jövet ne szólják senkinek, ne is köszönjék, csak nézzék igényest előre. Otthon mossá a szemit a májnak a levével egész nap, ha marad, másnap is.

Ettől gyógyult meg Miklinek a szeme s most már nincsen semmi baja — kigyelmednek is használna — jó szívvel kommandálok».

«Köszönöm, Zekéné, de én már csak felmegyek Budapestre, majd meggyógyítanak ott».

«Adja Isten, kedves tanító úr, de én tudom, hogy meggyógyítaná kigyelmedet az is, a mit mondtam. Ha a doktorok azt tudnák, azok is avval gyógyítanának».

Hát el is mondom én mindezt az én volt jó orvosomnak. Tessék velők próbát tenni. Hátha az «iritis»-t meg a «ceratitis punctata»-t meg lehetne gyógyítani a Zekéné receptjeivel is! Hanem hogy hol lehet találni Budapesten földkutát, mely nincsen téglával kirakva, és hogy a mészárosok adnak-e májat . . . Isten nevében, azt már nem tudom.

H.-Hadház.

Cséplő József somogyi kanász-bojtár faragványai.

A tavasz elején valaki azt a *szellemes* (?) ujdonságot eresztette meg egy lapban, hogy Herman Ottót, ki Somogy megyében a madár-átvonulások tanulmányozása czéljából időzött, a kanászok elfogták s haját-szakállát tövig lenyírva, eresztették tovább . . .

A dunántúli magyar-indiánusok scalp-járól minden lapunk sietett tudomást venni, az olvasóközönségben pedig sokan, a kik *eleven* kanászt, csikóst még nem láttak, elgondolták: micsoda vadonok ősemberei közt bolyonghatott Herman Ottó, a kiről éppen azt tartják, hogy nincs tudós írónk, a ki a *magyar ember* szavát jobban értse nálánál, a ki a «Magyar halászat könyve» anyaggyűjtésével annyi falut megjárt, annyi halászkunyhóban megfordult s annyit tudna beszélni a magyar paraszt, halász, pásztoreMBER vendégszeretetéről és emberségtudásáról.

Az a szélnek eresztett tissôt-iáda természetesen csak *csinálva* volt, csinálta pedig valaki egészen a maga szakállára egy Erdélyben ismert történet analógiájára, melyet Brassai bácsira fognak, a kit tudniillik, egy botanizálása alkalmával, a mint egy oláh falu alatt a nádasban gázolna, a falu megrémült népe botokkal, vasvillával vett üldözőbe, mert *Príkulics*-nak, az oláh nép tudatában élő kisértet-féle lénynek nézték, a kiről sok babonás történetet tudnak mesélni az oláh anyókák. (A két történet összekötő motivumát — bárki könnyen eltalálja — Brassai és Herman hosszú hajviselete képezi).

A mese variánsai aztán sokféleképp magyarázzák Brassai bácsi megszabadulását a veszélyes helyzetből — a minek hogy van-e valami alapja? alig tudná Brassai bácsin kívül valaki megmondani.

Szó a mi szó, Herman Ottó is visszatért dunántúli útjáról, s sértetlen szakállával s hajával együtt — a mi, mint társulatunk múlt havi felolvasó ülése után kedélyesen beszélte el, nemhogy ártalmára lett volna, de sőt «öregbitette tekintélyét» — még kedves emlékeket is hozott magával, azokból a képzelt vadonokból, mely emlékek egyikét, másikat be is mutatta nekünk.

Mint ezekből láttuk, Herman Ottó scalpoló indiánusok helyett a dunántúli kanászokban is csak olyan tisztességtudó magyar embereket talált, mint a minők Budapestre járnak fel Szent-István napján s a vaczi utcza parfumös és glacé-keztüös publikuma közé vegyülve, komolyan lépdelnek a kirakatok előtt; *Cséplő József*ben pedig, a ki egy negyven éven túli ember s becsületes foglalkozására nézve kanász-bojtár az Eszterházy-féle tót-szent-páli uradalomban, olyan faragóművészt talált, a ki «ezermester» kollegái közt is ritkítja párját.

A mi derék Cséplő Józsefünk néhány rajzon kívül, melyek vadászt, tűzokat és madárfajokat ábrázolnak, egy dobozt is készített emlékül Herman Ottónak, mely fésűkészítésre való hajlított tölökből készült s igazán mesterileg van diszítve, ha tudjuk, hogy Cséplő rajzmestert hírből sem ismer s karczolatait, a fübe fekve vagy üldögélve *garasos bicskával* csinálja.

A doboz egyik széles oldalán Herman Ottó alakja látható kétfelé

omló *hajfűrtökkel*, szakállosan, vadászöltönyben, bal vállán függő fegyverrel s karon fogott nejével, ki modern kalapot visel s ruhája vörös-fekete kockákkal van díszítve. Hermanéktól balra vadászkutya alakja látható, a teret pedig fantasztikus díszítmények töltik be, melyeket stylizált fáknak mondhatunk.

A doboz mellékoldalán hosszában czirádák közt két soros felirat olvasható: HERMAN OTTÓ MÖG A FELESEGE. A doboz másik felén, s nyitható tetején madarakból alkotott s arányosan elosztott csoportozatok láthatók, míg a doboz fedelének belső falán a készítő *neve, czíme s a dátum* foglal helyet, feketével fehérbe edzve.

A kik az emlékdobozt láttuk s annak naiv felfogásu, de technikailag mesteri kivitelű ékítményeiben gyönyörködtünk, csak azt kívánjuk, hogy a magyarországi néprajzi muzeum mielőbb alakuljon meg, hogy szemből szembe lássa mindenki azt az erőt, mely népünkben rejlik, mely helyes alkalmazás mellett a műipar terén is hasznos irányban volna felhasználható.

Herman Ottót a lapokban megírt *eset* hire még Somogyban találta. Zsebre téve az érkezett lapot, kilátogatott a tót-szent-páli kanászok közé, elmondva a hirt, melyet róla Budapesten terjesztenek.

A kanászok megcsóválták a fejüket, s Cséplő József annyit mondott hogy: «már csak mégsem vó'na szabad olyat kiírni az ujságba, *a mi nem igaz!*»
R. L.

Társasági értesítések.

Jegyzőkönyv

a Magyarországi Néprajzi Társaság 1890. május 17-én tartott VII. felolvasó és azt követő választmányi üléséről.

Elnök: Hunfalvy Pál. Jelen vannak: Firczak, Káldy, Herrmann A., Borovszky, Strauss, Vikár, Patrubány, Réthy, Alexics, Munkácsi, Pápay, Jankó János és a jegyző.

A felolvasó ülés végén Káldy átadja a társaság könyvtára számára «A régi magyar zene kincsei» című munkáját. A társaság kiváló köszönettel fogadja a nagybecsű munkát.

Herrmann bemutatja Wlislocky két német nyelvű munkáját a cigányokról. A két könyv csak a napokban hagyta el a sajtót, s nagybecsű adalékokkal járul a cigánynép ethnographiájához s eddig még kevésbé méltatott népköltésének tágabb körben való ismertetéséhez.

A társaság köszönetet szavaz a könyvtára számára felajánlott két nagybecsű munkáért.

Elnök a vál. ülést megnyitván, Herrmann Antal titkárt felszólítja a folyó ügyek előterjesztésére.

Herrmann titkár előterjeszti Tokai Ferencz és Duka Juliánna bihar-megyei körösszegapátii birtokosok alapítványlevelét, a melyben nevezettek a néprajzi társaság javára négy gyermekük által fizetendő és kamatjaiban Körösszegapáti község ethnographiájának tanulmányozására fordítandó 400 frtnyi alapítványt ajánlanak fel.

Többek hozzászólása után a vál. az egész ügyet a demographiai szakosztályhoz utasítja tanulmányozás és véleményadás végett. Együttal kíváncsnak jelentvén ki, hogy az alapítvány jogi oldalának megvizsgálása szempontjából szakértői véleményt is igyekezzék nyerni a szakosztály az alapító oklevélről.

Titkár bemutatja Nagy József turdossini tanító becses és terjedelmes tanulmányát «a tótok otthonáról Árvamegyében».

A munka a tót szakosztály előadójának bírálatra kiadatik.

Titkár jelenti, hogy igen sok pontatlanság merül fel még mindig a társ. folyóirat expeditiója körül, pedig ugy a titkár, mint a szerkesztő, mindent megtettek arra nézve, hogy a címjegyzékben előforduló változások folyton nyilvántartassanak. Tehát csakis az expeditió gondatlansága okozza a zavart.

A vál. utasítja a szerkesztőt és titkárt, hogy az expeditióban e baj megszüntetését erélyesen szorgalmazzák. Egyelőre a legközelebbi füzet boritékán felszólítandóknak véli a tagokat, hogy az esetleg kimaradt füzetek iránti reklamációikat a szerkesztő vagy titkár címére juttassák.

A pénztárnok szóbeli jelentésében a vál. tudomására hozta, hogy a megelőző ülésen kimondott határozat értelmében a titkárral és szerkesztővel együtt eljár megbizásában, és a következő leírást sikerült a multkor benyújtott számla tételein kieszközölniök:

A kiigazított nyomdai számla szerint a társ. folyóirat évenként 1000 pld.-ban 31 frtba, a füzés boriték stb. 10 frtba kerül, petit-szedés után laponként 60 kr. esik. E leírás az eddigi négy szám költségeinek 61 frttal való leszállítását vonja maga után.

Strauss véleménye szerint még mindig tetemes megtakarítást érhetne el a társulat a nyomdai költségekben, ha verseny-ajánlatra szólítaná fel a főváros kiválóbb nyomdáit s a legelfogadhatóbb feltételek alapján bocsátkoznék valamelyikükkel alkuba.

A vál. egészben hozzájárul Strauss véleményéhez s többek hozzászólása után megbizza Strausst és a szerkesztőt ilyenemű ajánlatok beszer-

zésével. Csakis ez előzetes lépés megtétele után bocsátkozhatik a társulat a majdan beérkező ajánlatok mérlegelésébe.

Herrmann a vál. tudomására hozza, hogy az orvosok és természetvizsgálóknak a nyár folyamán Nagyváradon tartandó vándorgyűlésén társulatunkat képviselni szándékozik. Tudomásul szolgál. Herrmann indítványára a vál. felkéri a rutén szakosztály ép jelenlévő elnökét, mélt. Firczak Gyula prépost urat, hogy az ungvári fiók szervezkedését jóakaratú figyelemmel kísérni és buzdításával elősegíteni szíveskedjék.

A június 14-én tartandó legközelebbi felolvasó ülés programjának megállapítása után az ülés véget ért.

*

A bécsi anthropologiai társaság május havi ülésében levelező tagnak választotta meg társaságunk titkárát, dr. Herrmann Antalt.

Az **«Ethnographia»** szétküldésében, az új tagok folytonos jelentkezése miatt hibák fordultak elő; tisztelettel kérjük tagtársainkat, szíveskedjenek ebbeli reclamationioikat a titkárhoz intézni, hogy a hiányokat pótolhassuk.

Az **«Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn»** és az **«Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns»** című folyóiratok csak f. évi október hóban fognak folytatódólagosan megjelenni, illetőleg megindulni.

Új tagok. Alapító: Ev. ref. gymnasium könyvtára Kún-Szt.-Miklós. Rendes: Holdházy János apátkanonok. Alesúth; Concilia Emil, érseki helynökségi titkár. Nagyszombat, dr. Katona Lajos úján: dr. Löwy Lipót Pécs.

I r o d a l o m.

Egy román lap jubileuma. A **«Familia»**, a magyarországi románok szépirodalmi közlönye, melyet Vulcan József 25 év óta egészséges, hazafias irányban szerkeszt, most ünnepi 25 éves jubilaumát. A **Familia** 1865-ben keletkezett. Már megindulásakor központja lett kiváló szellemi erőknél. Irtak bele: Alexandri Vazul, a leghíresebb román lyrikus költő, Cipariu Timót, a nagynevű nyelvész, Baritiu Gvörge, a kiváló tekintélyű publicista. Bolintineanu Demeter a román történeti balladák megalkotója stb. A fiatal nemzedék közül itt tűnt fel: Eminescu, a tavaly elhunyt legizmosabb költő, ki egy új iskola megalapítója lett. A **«Familia»** mutatta be a román közönségnek: Arany, Petőfi, Vörösmarti, Jókai s más jeleseink remekműveit. A Kiskaludj-társaság Vulcan Józsefet, irodalmi érdemeinek elismeréséül 1870-ben megválasztotta lev. tagjának. 1879-ben pedig a hukaresti román tudományos akadémia levelező tagja közé iktatta. A jubiláris szám is szépen van kiállítva és sok neves írótól közöl cikket.

Magyar közmondások könyve. Szerkesztette és kiadta Sirisaka Andor. A nagyérdékű és terjedelmes munka valószínűleg a legtöbb igazi, eredeti, népies közmondást tartalmazza valamennyi e fajta gyűjtemény között. Samily ritka szorgalomra vall a gyűjtött s 279. oldalon felsorolt közmondások nagy száma, ép annyi tudás és ítéletesség tűnik ki a közmondásokat megelőző s azok lényegét, jelentőségét fejtegető tanulmányokból. A közmondások betűrendben vannak felsorolva s mint a bevezetés is egy közmondással tréfásan jegyzi meg, a közönség válogathat a közmondásokban, «mint a cigány a vad körteben». Érdekes a bevezetésben a jellemzőbb közmondások összeállítása, melyből szerző a magyar nép pszológiáját vonja ki. A munka Pécsen Engel Lajos könyvnyomdájából jelent meg. Ára 2 frt.

Vegyes közlemények.

Adalék a panyókás viselethez. Mint az «Ethnographia» minden egyes számát, a 6-odikat is nagy érdeklődéssel olvastam. Ennek «vegyes közlemények» cz. rovatában meg van említve, még pedig egy francia lap, a «Temps» nyomán: mi is az oka annak, hogy huszárságunk panyókára vetve viseli a mentét? Thomas tábornok ur azt a mesét egy magyartól vette, a ki nem egészen tudja. Az úgy esett meg t. i. hogy a török, meglátva a huszárok nyakában a lobogó mentét: azt tudta, *négy* karja van mindenkinek, s hogy így minden egy legény *kettő* számába megy. Ettől aztán úgy megjed a pogány, hogy lóhalálába menekült el a harczmezőről s így maradt győztes a magyar.

Magától értetődik, hogy a «panyókáról» adott helyes magyarázattal — mely szerint az nem egyéb, mint civilizált párduczból — én is teljesen egyetértek.

Budapest, 1890. június 12.

Dr. Ágai Adolf.

Szék és székely. E szavaknak folyóiratunk 219. és következő lapján közölt értelmezéséhez, újabb adatoknak jutottam birtokába. Hogy a *szék* csakugyan sáros, posványos helyet jelent, arra feles számmal vannak adataink. Így 1086-ból: «*Seequ* (olvasd Szék) = *alveus salsuginis*»; (Árp. Uj Okmt. I. 32.) 1316-ból: «*paludes que vulgariter Seek vocantur*»; (Melczer J. Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából. Bpest, 1890. 17. 1.) 1466-ból: «*per locum paludinosum vulgo Zeek vocatum*» (Széll Farkas. A nagybesenyői Besseney család története. 145. l.) Ilyen nevű sáros patakok is voltak nagy számmal pl. «*Zeek*» patak Liptómelegyében. (Haz. Okmt. VI. 71. l.) «*Zekpathaka*» a volt Krasznában (u. o. VI. 91.) Már most hogy a *székely* = székes vagyis, az *-ely* képző funkciójára azonos az *-es* képzőével, arra is vannak újabb bizonyítékaim. Multikori cikkemben már említettem, hogy a mai Szolnok-Doboka megyében Szék város tőszomszédságában fekvő Szekulaj régi helyes neve Székalyaj volt, azaz székes aj = sáros völgy, de nevezték Székajnak is, mint ezt 1630-ból az erdélyi 16. Liber Regiusban találtam: «*Zeekay*» alakban. Ilyen a másik adat is, a mit Dr. Csánki Dezső barátomnak — a középkori magyar történeti földrajz e kitűnő ismerőjének — köszönhetek. Mindenki hallotta hírét a csikmegyei *Borszékek*nek. Nevét a mellette folyó Bor oláhul Bisztricsora pataktól kapta, mely azon a területen *szék*-et sáros helyet képez, s még két más közelben fekvő helynek is nevet adott. t. i. Bor-aszó és Bél-bor falvoknak. A dunántúlon is volt 1256-ban egy Borszék («*Borcek*») falu (Haz. Okmtár IV. 36. l.), de hogy ma minek felel meg, azt eddig nem sikerült megállapítani. E Borszék alaknak hasonmását találjuk (1492. évi oklevélben a gróf Erdődy cs. galgóczi levéltárából) Temesmegyében *Borszékely* falut (*possessio Borzekel*), mely egykor a Temesvártól é.-nyugatra eső Szent-Andrással volt határos. Világos, hogy e helynévnek a székelyekhez semmi köze. Borszékely eredete csak a Borszékkel lehet azonos, de nem kellett ahhoz itt is okvetlenül egy Bor nevű pataknak lennie, elég volt ha az természetére bor-patak azaz savanyuvizes patak volt, mely azon a területen *szék*-et képezett. De ha ez áll, akkor nem lehet kétséges az sem, hogy a székes és *székely* szavak feltétlenül azonosak.

T. K.

Zsidó-betűs magyar feliratok. Budapesten s vidéki városainkban mindenütt találkozunk rituális vonatkozású zsidó betűs feliratokkal, melyek rendszeren *német* szövegeket tartalmaznak: Fleischbank, Selchwaren, Geflügel-Handlung stb. A közszokás szinte természetesen találja, hogy a zsidóbetűs profán feliratok csak német szövegűek lehetnek, a mi pedig nem egyéb megrögzött előítéletnél. Ismerek két esetet, mikor egy-egy bátrabb feliratsínáló magyar szöveget írt le héber betűkkel. Néhány év előtt Vajda-Hunyadon jártamban az utcák sarkain sokszor ismétlődő zsidó feliratot láttam, szép nagy betűkkel a falakra patronirozva: *עלין מאכרין אלמאדא*

a mit kibetűzve, ezt olvastam ki belőle hogy: Éljen Makray Aladár. Megtudtam aztán, hogy e feliratok egy képviselő-választás alkalmából, Makraynak egy zsidó kortesétől származnak, a ki ez úton is szerzett jelöltjének szavazatokat.

Egy nyitra megyei ismerősimtől hallottam, hogy 1867 után Érsekújváron egy 48-as párti zsidó polgártársunk, a ki kóser vendéglőt tartott, nagy büszkén kiírta a

kocsmája táblájára: **בשר ווענדענלאך אז באַשומה לאַיאַשהאַל** (kóser vendéglő az Kossuth Lajoshol!)

Ha a ritus szokások megkívánják a zsidóbetűk használatát, mért ne olvashatnánk ilyen zsidó-magyar feliratokat Budapesten is? R. L.

Régi magyar személynév az erdélyi szászoknál. A nagy-szebeni evang. templom XVI—XVII. századbéli siremlékei közt ott látható az 1633-ban elhalt *Gotzmeister Kálmán* szász ispán sírköve is. Nem tartjuk érdektelennek fölemlíteni ezt az adatot azok számára, a kik a régi magyar személynévvel s elterjedésük idejével és körével foglalkoznak. Tudvalevő ugyanis, hogy a XIV. század második felétől fogva mindinkább kijöttek a közhasználatból régi személynéveink s helyüket a kereszténységnél, különösen pedig a nyugoti népeknél divatos nevek foglalták el. A XV. században már csak elvétve fordul elő egy-egy *Gyula*, *Akos*, *Aladár* stb. Még ritkábbak a XVI. században, a XVII. századtól pedig a német Wolfganggal azonosított *Farkas* néven kívül eddig csak az egy *Akos* (Barcsay Á. fejedelem) névről volt tudomásunk. Magát a *Kálmán* nevet, melyet a martyrologiumi Columbanus vagy Colomanus névvel csak olyanformán azonosítottak, mint p. a pogánykori Gyulát a latin Juliusszal, tudomásunk szerint legkésőbb a XVI. sz. közepén élt Balay Kálmán viselte. (x — y.)

Ó-szláv istentisztelet a katolikus délszlávoknál. Czettinjéből írják, hogy Milinovic antivárii róm. kath. érsek a Stroszmayer közbenjárására és támogatása mellett kieszközölte a pápánál, hogy mint a dalmát-szláv katolikusoknál, úgy a montenegrói kath. egyházakban is az isteni tisztelet ó-szláv nyelven legyen tartható. A czettinjei állami nyomdában az egyházi és iskolai könyvek nyomtatását ó-szláv betűvel már meg is kezdték. (A hajdusági *magyar* görög egyesültek évek óta sürgetik az ó-szláv liturgiai nyelv helyett a magyart — de mind hiába!) R. L.

Néprajzi könyvtár.

Almásy János: Magyar közmondások gyűjteménye. «Kis-Nemzeti Múzeum» 49—50 füzete. Bpest, Franklin társulat kiadása. 379. l.

Sirísaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs 1890. 279. l.

F. S. Krausz és C. Gröber: Mehemed's Brautfahrt. Ein Volksepos der südslav. Mohammedaner. Wien, 1890. 130. l.

H. Wlislöcky: Vom wandernden Zigeunervolke. Bilder aus dem Leben der Siebenb. Zigeuner. Hamburg, 1890. 390. l.

U. a. Volksdichtungen der Siebenb. und Südungar. Zigeuner. Wien, 1890. 431. lap.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Vikár Béla: A Kalevala. «Budapesti Szemle» 1890 május-junius.

Dr. Czirbusz Géza: A huno-gót Atli éposz. «Egyetemes Philologiai közl.» 1890. jun.—jul. füzet.

Nagy Géza: A székely irás. «Budapesti Hirlap.» 1890. 154. sz.

Herrmann Antal: A dimbroviczai rhapszod cigánydalai. «Brassó» 65—67. sz.

Dr. Wlislöcky Henrik: A szerelem babonái. (Az «Ethn.» 6-ik száma után: «Álföld» 133-ik szám.)

Kulcsár Endre: A magyar nyelv képes beszéde. «Nyelvőr» 1890. jun. füzet.

Binder Zénó: Egy érdekes népmesénk: «Brassó» 1890. 58. 59. sz.

Herrmann Antal: A néptanító mint népvizsgáló. «Népnevelők lapja» 1890. 14. és 15. sz.

Moldován Gergely: A keresztbarátság «Kolozsvár» 1890. 117. sz.

Népmulatság Békés-Csabán. Jankó János rajza után. «Budapest» 1890. 174. sz.

F E L H I V Á S .

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» minden rendű tagjai tisztelettel felhivatnak, hogy a társaság javára tett alapítványuk összegét vagy annak kamatait, illetőleg a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt) **Dr. Borovszky Samuhoz, mint a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosához, Budapest, Akadémia-utcza 2. szám** cím alatt — legcélszerűbben postautalvány-lapon — mielőbb beküldeni szíveskedjenek.

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» pénztárába 1890. június havában befolyt:

4 frt 50 kros tagdíjak (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt): Faylné Hentaller M.* — Molnár Viktor. — Török Aurél. — Dr. Váczy János. — Dr. Wagner Lajos, Pozsony.

Összesen: 5.

Összesen: 22 frt 50 kr.

3 frtos tagdíj: Concilia Emil, Nagyszombat. — Dobra Viktor, Kövesliget. — Farkas Sándor, Szentes. — Gróf Keglevich Gábor, Egreskáta. — Klein Samu, Dobsina. — Kollár Vilmos, Czepléd. — Kutnyánszky Jenő. — Lergetporer Pál, Feldkirch. — Miklovicz Bálint, H.-M.-Vásárhely. — Piláthy Béla. — Thallóczy Lajos, Bécs. — Vlachovics György, N.-Kikinda.

Összesen: 12.

Összesen: 36 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Lévay József, Miskolcz.

Összesen: 1.

Összesen: 1 frt 50 kr.

A 6. számban közölt kimutatás szerint..... 1672 frt 69 kr.

A fentebbi tételek összege... .. 60 frt — kr.

Főösszeg: 1732 frt 69 kr.

* A mely név után lakezím nincs, oda Budapest értendő.

Magyar ethnographusok nyaraló helye.

Jegenye gyógyfürdő Kolozsvár mellett.

Herrmann Antal tanár, hogy erdélyi néprajzi tanulmányútjai számára magának alkalmas kiinduló és pihenő helyet biztosítson, a hol Kalotaszeg népéletét is kényelmesen tanulmányozhassa, az erdélyi r. kath. tanulmányalaptól 20 évre bérbe vette **Jegenye** gyógyfürdőt, s azt kivált a magyar intelligencia számára a legkellesebb és legolcsóbb nyaraló, kiránduló, üdülő és gyógyuló helylyé akarja tenni. A Jegenye nevű vasuti állomás egy órányira van Kolozsváron innen. A gyógyfürdő Jegenye magyar község közelében fekszik, erdős hegyek védte kies völgyben, 550 méter magasságban.

Ivó-vize kitűnő hatásu angolkórnál és hólyagbajoknál; hideg- és meleg-fürdők: szervi szívbaj, Brightkór, idegbaj, méhsenyv, csúz, gyomorhaj stb. ellen; az ismertek közt legconcentráltabb vasas lápfürdők: vérszegénység, sápkór, görvél, csúz, bőrbetegség stb., legkiváltképen mindennemű női betegségeknél. Klimatikus gyógyhely légzési bajoknál. Tej- és savó-kúra a fürdő saját gazdaságából.

40 ujonnan berendezett vendégszoba, saját kezelési, elsőrendű vendéglő, társas- és bérkocsi közlekedés minden vonathoz, rendes fürdői zenekar, zeneterem, olvasószoba, hirlapok, könyvtár, tekepályák, kirándulások, mulatságok, gyermekek számára iskolázás és berendezett játszóhelyek szakszerű tanítói felügyelet mellett stb. A főszobákban rendes szintársaság.

Rendkívül olcsó árak. Szoba napjára 50—150, havonként még olcsóbb. Teljes ételmezés napjára 1 frt, családoknak és havonként jóval olcsóbb. Az elő- és utószobákban tetemesen leszállított árak.

Jegenyefürdő fölötté alkalmas állomás a szomszédos Kalotaszeg rendkívül érdekes népéletének tanulmányozására. Az érdeklődőknek Jegenyén a nyáron mintegy 50 ethnographiai folyóirat áll rendelkezésükre. A fürdő saját külön lapja is azon vidéknek főképen néprajzával fog foglalkozni. Számos kiváló hazai ethnographus kilátásba helyezte, hogy Jegenyén fog nyaralni.

A jegenyei gyógyfürdő igazgatósága.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur-munkára egyesítvén, a legszámosabb tagú tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITOJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiségtani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Hermann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. október 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

<p>I. <i>Baróti Lajos</i>: A bánsági német telepítések történetéhez 357</p> <p>II. <i>Dr. Katona Lajos</i>: Megjegyzések a török-palócz párhuzamhoz.. 364</p> <p>III. <i>Nagy Géza</i>: Ethnológia és nyelvészet 372</p>	<p>IV. <i>Thury József</i>: Kis-Kun-Halas néprajza 381</p> <p>V. Irodalom 410</p> <p>VI. Vegyes közlemények 411</p> <p>VII. Néprajzi könyvtár..... 412</p> <p>VIII. Folyóiratok és lapok repertoriuma 412</p>
--	---

A «Magyarországi Néprajzi Társaság» pénztárába **julius, augusztus és szeptember** hónapokban befolyt:

50 frtos alapítvány: Schneller István, Pozsony.

Összesen: 50 frt.

4 frt 50 kros tagdíjak: (1889-re 1 frt 50 kr., 1890-re 3 frt): Bachát Dániel.*

— Dr. Bánóczy József. — Benedek Elek. — Eötvös-önképzőkör, Pécs. — Feszty Árpád. — Firczák Gyula, Ungvár. — Lederer Béla. — Mikszáth Kálmán. — Morelli Gusztáv. — Dr. Pruzsinszky János. — Dr. Radó Antal. — Dr. Schafarzik Ferencz. — Strobl Alajos. — Sziklay Béla, Székesfehérvár.

Összesen: 14.

Összesen: 63 frt.

3 frtos tagdíjak: Dr. Angyal Dávid. — Deutsch Jakab. — Gerő Ödön. — Dr. Havas Gyula, Beszterce. — Hódosy Béla. — Istvánffy Gyula, Liptó-Szent-Miklós. — Lenkei Henrik. — Dr. Loewy Lipót, Pécs. — Márki Sándor. — Hg. Odescalchy Arthur, Szkiczó. — Peiszner Ignác. — Péter János. — Dr. Radivojevič Ljubomir, Kamenicza. — Sebestyén Gyula. — Szathmáry György. — Szikszay Lajos, Zilah. — Dr. Thirring Gusztáv. — Wolf Dezső, Szeged.

Összesen: 18.

Összesen: 54 frt.

1 frt 50 kros tagdíj: Wende Ernő.

Összesen: 1.

Összesen: 1 frt 50 kr.

A 7. számban közölt kimutatás szerint..... 1732 frt 69 kr.

A fentebbi tételek összege 168 frt 50 kr.

Főösszeg: 1901 frt 19 kr.

* A mely név után lakcím nincs, oda Budapest értendő.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. október 1.

8. szám.

A bánsági német telepítések történetéhez.

Irta: *Baróti Lajos.*

A németek első telepítéséről a temesi bánságban, mely tudvalevőleg mindjárt a törökök kiűzetése utáni időkben, *Mercy* Claudius Florimund tábornok kormányzósága alatt (1717—1734) történt, eddigelé csak hézagos ismereteink valának.

Griselini, a bánság első monographusa, míg a Mária Terézia alatti kolonizációról oly részletesen emlékezik, a *Mercy* idejében történt telepítéseket ugyszólván csak érinti. Kiemeli ugyan *Mercy*nek, a bánság regenerátorának érdemeit a török hódoltság idejében elpusztult vidék benépesítése körül, s a németek által megszállott régibb vagy az általuk alapított új helységek közül is felsorol néhányat:*) de a telepítés részleteiről mitsem mond, valószínűleg azért, mert idevonatkozó adatait bánsági útja (1774—76) alkalmával az akkori tisztviselők elbeszéléseiből s nem levéltári iratokból merítette.

Griselini hézagos adatait Délmagyarország újabb monographusai alig egészítették ki. Böhm és Schwicker egészen az ő nyomán indulnak, Szentkláray pedig «Száz év Délmagyarország újabb történetéből» című jeles forrásmunkájában jobbra csak azon adatokat használta föl a bánsági első német településre vonatkozólag, melyeket Czoernig ethnographiai művében s némely délmagyarországi plébánia levéltárában talált. Ez

*) A *Mercy* idejében keletkezett tisztán német helységek közül Griselini Fehértemplomot, Szt.-Pétert, Zádorlakot, Uj-Bessenýt, Uj-Pécset, Dettát, Kudriczot, Brukenaut és Gutenbrunnat említi, a vegyest németek és oláhok által megszállott helyek közül pedig Uj-Aradot és Gyarmatát. Látni fogjuk, hogy e helységek nem mindegyike nyerte *Mercy* korában német lakosait, másrészt meg fogunk győződni arról is, hogy az első német település, bár nem volt oly nagymérvű, mint a Mária-Terézia vagy II. József alatt történtek, mégsem volt annyira jelentéktelen, mint a Griselini által felsorolt helységek számából következtetni lehetne.

adatok azonban nem érdemelnek föltétlenül hitelt. A plébániai levéltárakban őrzött följegyzések az illető község múltjáról, jobbára későbbi korból valók és leginkább csak hagyományon alapszanak. Czoernig adataiban pedig sok a tévedés és ellenmondás, a min nem csodálkozhatunk, mert míg a későbbi kolonizációk történetét gondos levéltári kutatások nyomán írta meg — minélfogva műve forrásmunkául is szolgál — addig a Mercy alatti telepítést illetőleg beírte Grisellini hézagos tudósításával, melyet úgy látszik, csak az egyházmegyei névtár nem mindenkor hiteles adataival iparkodott kiegészíteni.

A németeknek Mercy alatt történt telepítésére érdekes világot vetnek a bánsági volt tartományi kormányzéseknek, az u. n. temesvári adminisztrációnak a múlt nyáron a budapesti országos levéltárba került iratai, melyek addig a temesvári pénzügyigazgatóság irattárában lap-pangván, eddigelé ugyszólván elkerülték a délmagyarországi történetírók figyelmét.

Ezek alapján kísértem meg a következőkben a bánsági első német telepítés történetét adni.

I.

A bánsági pusztai vidékek benépesítése mindjárt a visszafoglalás után egyik kiváló gondját képezte a tartományi kormánynak, a Temesvárt székelő u. n. adminisztrációnak. Azonban a passaroviczi béke megkötéseig s azon túl egész 1721 őszéig, midőn Mercy tábornok a szicíliai hadjáratból a gondjaira bízott tartományba visszaérkezett, német birodalmi lakosok toborzásáról és tömegesebb betelepítéséről szó sem lehetett.*)

Az adminisztráció csak 1722-ben tett erre vonatkozólag az udvari kamarához és általa a császárhoz fölterjesztést, minek következtében a császár (VI. Károly) megengedte, hogy a római birodalomból, nevezetesen *a felső rajnai kerületből több száz család*, melyek arra hajlandók, betelepíttessenek.

Főelvül kimondták, hogy csak katolikus s nem egészen vagyon-talan családok vándorolhatnak be.

A telepítvényeseknek kilátásba helyezett kedvezményeikről (föld-birtok, házhely, több évi adómentesség stb.) nyomtatásban kiadott *csá-*

*) Temesvártt, Lippán, Orsován, Pancsován, Lugoson, Karánsebesen, Verseczen, általában a tartomány főhelyein ugyan már előbb is találunk német lakosokat, de ezek nem Németországból vándoroltak be, hanem kiszolgált vagy rokkant katonák valának, kik a katonaságtól megszabadulván, ottmaradtak.

szári pátensek értesíték a népet, a fejedelmeket pedig a császár levélben kérte meg, hogy a kivándorlók elé akadályokat ne gördítsenek.

A telepítvényesek toborzásával 1722—23-ban *Craussen János Albrecht*, volt századost és kamarai főtisztartót (Camerar-Oberverwalter) bízta meg Mercy.

Craussen 1722 kora tavasszal ment ki. Regensburgba érve, kérte a császári útlevelek megküldését. Május elején már Wormsban találjuk. A toborzás ügye ez alatt szépen haladt. Hatszáz családot kellett volna Craussennek a bánságba vinnie, ő jóval többet, körülbelül 1000-et remélt Szt.-Mihálynapig leküldhetni.

Mercy nemcsak a bánságba, hanem Tolna- Fehér- és Baranya-megyei (?) jószágaira is akart német gyarmatosokat telepíteni s ezt ismételtelen lelkére kötötte Craussennek.

Június elején Craussen már Darmstadtban volt. Innen értesíté Mercyt, hogy a mainzi érsek a kivándorlani hajlandóknak szabad elmentelt biztosított, mit a hesseni fejedelemtől, a trieri választófejedelemtől és a würzburgi püspöktől is kinyerhetni remélt. Ebből látjuk, hogy Németország mely vidékéről toborzották a telepítvényeseket, t. i. *a mainzi, trieri és kölni (?) választófejedelemségből, a hessen-darmstadti herczegségből, Frankóniából, a Svábföldről és a Pfalzból*, szóval Németország azon vidékeiről, melyek a XVII. század végén a francziák dúlásaitól nagyon sokat szenvedtek. Talán nem tévedünk, midőn különösen e körülményben keressük az okot, mely e vidékek népét arra bírta, hogy elhagyva ősi lakóhelyét, egy ismeretlen, a törökök gyászos uralma alól csak nem régiben fölszabadult vad és kietlen vidékre költözzék.

A toborzottakat Craussen négy csapathban szándékozott leküldeni: az elsőt János napján (jún. 26.), a másodikat Jakab napján (júl. 25.), a harmadikat Bertalan napján (aug. 24.) s végül a negyediket Mihály napján (szept. 29.)

Azonban, úgy látszik a toborzottaknak csak egy része jutott tényleg a bánságba, mert mint Craussen Mercyhez intézett egyik levelében panasolja: egy álbarátja valamennyi embereit lebeszélte a kivándorlástól. Időközben sikerült ismét meglehetősen számu családot a kivándorlásra rábírnia, melyeket szolgáljával útnak is indított.

Az 1722-ben bevándorlott családok az *ujpalánkai kerületben* — valószínűleg Ujpalánkán, Moldován és Fehértemplomban nyertek szállást. Nehányan közülök letelepedhettek Verseczen is.*)

*) Verseczen és Ujpalánkán ez évben már kath. lelkészt találunk. Moldovát Craussen maga ajánlotta telepítési helyül, mivel ott a bevándorlottak a ráczoktól el volnának különítve.

A következő év tavaszán Craussen megint kiment Németországba. Azonban hanyagul járván el megbízatásában, a császár a Bécs melletti Nussdorfba rendelte őt, hogy az időről időre odaérkező családok tovaszállításáról gondoskodjék, a toborzás ügyét pedig Mercy a wormsi amtmannra, *Falkh* János Ferenczre bízta, ki e megbízatást egész 1727-ig teljesíté is.

Csakhamar élénk mozgalmat tapasztalunk a toborzás és telepítés körül. A bevándorlók ugyyszólván naponként érkeztek Bécsbe, honnan útjokat a bánságba folytatták.

Az 1723. év folyamán leérkezett családok *Verseczen*,*) *Fehértemplomban*, *Freidorfon***) és az *orsovai* kerületben (Orsován, Mühlenbachon?) telepedtek meg. Ez évben nyerte *Uj-Arad*, *Lippa* és *Német-Szt.-Péter* is első német lakosait, mert 1724. február elején már mint új német helységek említettnek, holott előbb róluk mint ilyenekről nincsen szó.

1724-ben Craussen végkép kiesett Mercy kegyéből. Vagyonos családokat kellett volna toborzania, ő azonban ugyyszólván csupa koldusokat vitt le, noha Mercy minden vagyonos családért egy Louis-d'ort ígért neki. Hozzájárult még azon körülmény is, hogy nagyon el volt adósodva. Egy ideig a bánsági német telepek felügyeletét bízták rá, de 1725-en túl neve nem említették többé. Mercy bizonyosra vette, hogy elbocsáttatását fogja kérni, írt is Rebentischnek, a bánsági kamarai ügyek vezetőjének, hogy ha lemondását beadná, el kell fogadni.

A legtöbb telepítés 1724 tavaszán és nyarán történt.

Az első bevándorlók már kora tavasszal érkeztek. Csakhamar újabb és újabb szállítmányok követték őket.***)

*) Verseczen ez alkalommal 14, Fehértemplomban 4 család telepedett meg. Utóbbiaknak is Verseczen kellett volna megtelepedniök, azonban ők inkább Fehértemplomra kívántak költözni «ottani rokonaikhoz». Ez adatból sejtjük, hogy Fehértemplomot már 1722-ben ülte meg néhány bevándorlott család. Hogy e helység alapját még korábban, 1717-ben vetették volna meg német bevándorlók, nem hihetjük. Lásd Böhm L.: Weisskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart. 2-te Auflage. 1881. 17 l.

**) Freidorfon 1723-ban már kath. plébánia állítatott föl. Lásd Schematismus Cleri Dioecensis Csanadiensis 1886-ról, 33. és 56. l.

***) A német bevándorlók Bécsbe érkezteről a «Wienerisches Diarium» is emlékezik. Így 1724. jún. 24. (51.) számában ezeket írja: «Ansonsten seynd mehrmalen dieser Tagen einige Schiffe mit Schwäbisch und Fränkischen Familien dahier angekommen, welche ihren Weg ferners nacher Hungarn zu Wasser fortgesetzt, um gleich wie die anderen, die schon im gedachten Königreich sich häuslich niedergelassen, ein gleiches zu thun.»

Falkh és emberei százával küldték le a telepítvényeseket. Azonban e tekintetben nem jártak el kellő óvatossággal. Így történt, hogy a bevándorlók közé alattomban lutheránusok is vegyültek, és hogy a némi vagyonnal bíró családokon kívül sok olyan családot is küldtek le, melyek teljesen szegények lévén, sem házilag letelepedni, sem gazdaságot kezdeni nem voltak képesek.

Ez okból a császár nyílt levelet intézett az érdekelt birodalmi fejedelmekhez, kérve őket, hogy a felsőrajnai kerületben tegyék közhírré, miszerint jövőre csak oly családok fognak a határon átbocsáttatni, kiket fejedelmök tudtával és beleegyezésével fogadtak fel a császári biztosok.

A letelepedni szándékozott, de kiutasított csöcselék — («*liederlich u. herrenlos Gesindel*» — írja Falkh, — hazaérvén, a kivándorlani készülők között mindenféle álhírek terjesztésével nagy mozgalmat keltett. Falkh mindent elkövetett, hogy az ekkép félrevezetett népet meggyőzze a hazajöttek állításainak hamis volta felől. Sokan azonban előbb a bánságban letelepedett rokonaiktól vagy oda küldött embereiktől vártak hírt, mielőtt magukat a kivándorlásra tényleg elhatároznák.

Falkh minderről levélben értesítvén Mercyt, azon véleményének adott kifejezést, hogy jó volna, ha mielőbb ily biztató levelek érkeznének, különösen a bánságban letelepedett jobbmódu bevándorlóktól, kik között e tekintetben legtöbbször egy Schmahl nevű Oraviczán lakó mérnök tehetne, mert ez nagyon meg van elégedve sorsával, és sokakat hagyott hátra, kik az ő példáját követve, a bánságba költözni és ott letelepedni hajlandók lennének.*) Hogy a letelepültek csakugyan meg voltak elégedve sorsukkal, kitűnik onnan, mert közülök többen útlevelekért folyamodtak, hogy Németországba menve, visszamaradt rokonaikat, barátait a bánságba lehozassák.

Az 1724-diki nagy telepítés alkalmával a következő helységek nyertek német lakosokat: Kis-Becskekerek (?), Berekutza, Bruckenau, Csakova, Cservenka, Denta, Detta, Freudenthal, Guttenbrunn (Hidegkút), Gyarmatha, Häuerdorf, Langenfeld, Lupkava, Majdán, Monrath (Munár), Pancsova, Perjámos, Rebenberg Rékas, Rudna Clava, Sahaja, Salhausen, Suchenthal, Szakalovicz és Uj-Pécs.

Hihetőleg ugyanekkor népesültek: Deliblat, Kudritz, Lagerdorf, Makovicza, Neudorf, Petrilova, Russova és Vojtek is. Az orsovai kerületben, nevezetesen Orsován, továbbá N.-Becskekereken, Fehértemplomban, Uj-Aradon,**)

*) Falkh levele Mercyhez: Worms, 1724. október 8.

**) Uj-Aradon 1724. tavasz elején 40 család települt. Május elején újabb bevándorlók érkeztek.

Lippán*) és Lugoson is sok bevándorlott család telepedett meg az 1724. év folyamán

Az 1724. évvel az első német telepítés nagyjából be volt fejezve. A következő években csak szórványos telepítésekről van tudomásunk. Így 1725-ben jobbra *Pfalzból* több család vándorolt be, azonban ezek ugylátszik nem építenek új falvakat, hanem csak a meglevő német helységekben telepednek meg.**)

1726 elején az adminisztráció pátenst küld a Nellenburgi grófságban lakó *Giroth* Ferencz Miksa, a császári tartományi milícia hadnagya részére, hogy a bánságba vándorlani hajlandó német birodalmi családokat illetőleg tudja magát mihez tartani.

Ugyanezen év nyarán ismét érkeztek bevándorlók Németországból, kik a *verseczi* kerületben nyertek szállást. Valószínűleg e bevándorlók voltak azok, kiknek hajóra szállását Falkenstein báró, akkoriban még grömbachi apát,***) rokonának, Mercy tábornoknak maga adta hírül, irván: «hogy a telepítvényeseknek egy újabb szálltmánya a Dunán hajóra kelt, hogy a bánság mosolygó virányaira költözzék.»†

A császári biztosokon kívül maguk a bevándorlók is buzgólkodtak telepítvényesek toborzásában. Az 1726. év folyamán is többen kérnek útleveleket, hogy németországi rokonaikat, szomszédaikat magukkal hozzák a bánságba. Mások e czélból kiírnak, így Wolf János pancsovai bíró (Schultheiss), ki több ízben írt volt hazájába és toborzott gyarmatosokat, azonban az ottani választófejedelem (ugylátszik a mainzi érsek) alattvalóinak botbüntetés terhe alatt megtiltotta a kivándorlást.

De akadtak olyanok is, kik megbánva beköltözésüket, hazájokba visszatérni óhajtottak. Némelyek tényleg vissza is szöktek.†† Az adminisztráció ezek visszatérítése ügyében írt is Falkhnak, ez azonban érté-

*) Lippán 1724. nyarán már oly sok német család lakott, hogy az ottani kis kápolna nem volt képes őket befogadni, a miért az isteni tiszteletet a sóraktárban kellett tartani.

**) A «Wienerisches Diarium 1725. június 23. (50.) számában a Bécsbe érkezett bevándorlókról ezeket olvassuk: «Freytag den 22. Dito (Junii). — Es seynd dieser Tagen abermalen einige Teutsche Familien aus dem Reich zu Wasser alhier angelangt, um ihre Reis ferner nacher Hungarn fortzusetzen, in welchem Königreich bereits viele Ort durch diese fremde Ankömmlinge an Häusern und Feld-Bau sehr zugenommen.»

***) Később 1730—39-ig csanádi püspök.

† Falkenstein br. levele Mercyhez (kivonat): 1726. Worms, május 15-éről, melyben arról értesíti Mercyt, «dass eine neue Suite von Kolonisten auf der Donau sich eingeschifft und in die lachenden Gefilde Banats übersiedeln wolle».

†† 1725-ben.

sére adván Mercynek, hogy a szökevények kiadásának több akadály áll útjában, az adminisztráció a további lépésektől elállt. Az új-aradiak közül is 1726-ban többen vissza akartak térni hazájokba, de az adminisztráció szigorúan meghagyta az új-aradi amtmannak, hogy a kincstár költségén beköltözött birodalmi családok semmi szín alatt vissza nem bocsáthatók.

Később ily elégedetlen bevándorlókkal szemben még szigorúbban járt el a tartományi kormány. 1728-ban az újpalánkai kerület egyik német helységének lakosa minden engedély nélkül vissza akar menni Németországba. Az adminisztráció ezt megtudván, ráparancsol a kerületi tiszttartóra, hogy az illetőt minden teketória nélkül zárja el, és ezt a többi német telepítvényesek között hirdesse ki, hogy minden kedvök elmenjen a kivándorlástól.

1727-en túl egész Mercy tábornok haláláig (1734.) nincs nyoma újabb német telepítésnek. Az e célra szánt 10.000 frtnyi összeget*) a bécsi udvari kamara a Béga szabályozására rendelte fordítani, hogy ekkép Temesvár lakói friss és iható vizet kapjanak.

Ugyanezen évben az udvari kamara Falkhkal is elszámolt, miből világos, hogy a telepítés ügye végleges befejezést nyert. Falkh ugyan az 1727-ik év végén még egy emlékiratot intézett Mercyhez arról, hogy a bánóság népesítése mikép volna legjobban eszközölhető; egyúttal azt is jelenté, hogy ismét sok családot toborzott össze. Azonban, hogy e családok tényleg le is érkeztek volna, annak az iratokban legkisebb nyoma sincsen.

Összegezvén az eddigieket, Mercy idejében a bánszágban a következő német telepek keletkeztek: A *csanádi* kerületben: Perjámos (1724): a *temesváriban*: Német-Szt.-Péter (1723), Bruckenu (1724), Gyarmatha (1724), Temesvár (1717), Német-Rékas (1724), Freidorf (1723), Új-Pécs (Neu-Wien, 1724), Kis-Becskek (1724 ?), Munár (1724 v. 1725), Neudorf (1724 ?); a *csákovaiban*: Denta (1724), Detta (1724), Berekucza (1724), Vojtek (1724 ?), Csákova (1724); a *versecziben*: Versecz (1722), Cservenka (1724), Kudricz (1724 v. 1725 ?), Lagerdorf (1724 ?), Bogsán (1722—25 ?), Dognácska (1722—25 ?); a *pancsovaiban*: Pancsova (1724), Ploschicza (1724 ?), Deliblat (1724 ?); az *új-palánkaiban*: Új-Palánka (1722), Diebicz (1724 ?), Radimna (1724 ?), Pozsezsena (1724 ?), Matkovicz (1724 ?), Moldova (1722 ?) Szakalovicz (1724), Langenfeld (1724), Rebenberg (1724), Jossovník (1724 ?), Petrilova (1724 ?), Potok (1724 ?),

*) Vajjon évenként ennyi összeget fordítottak-e a németek telepítésére vagy csak 1727-re szántak annyit, az iratokból ki nem tűnik.

Makovicz (1724 ?), Freudenthal (1724), Häuerdorf (1724), Russova (1724), Salhausen (1724), Weisskirchen (Fehértemplom, 1723), Oravicza (1720—22), Lupkava (1724), Majdan (1724), Rudna Clava (1724), Sahaja (1724), Suchenthal (1724); a *becskerekiben*: Nagy-Becskerek (1722—23); a *lugosiban*: Lugos (1724); az *orsovaiban*: Német-Orsova (1723), Mühlenbach (1724 ?), Schabendorf (1724 ?); a *lippaiban*: Uj-Arad (1723), Lippa (1723), Gutenbrunn (Hidegkút, 1724); a *karánsebesiben*: Karánsebes (1724 ?)*)

E szerint az ujpálánkai kerületben 24, a temesváriban 10, a versecziben 6, a csákovaiban 5, a pancsovaiban 3, a lippaiban és orsovaiban ugyanannyi, a csanádiban, becskerekiben, lugosiban és karánsebesiben egy-egy német helység épült Mercy alatt s így az ekkor keletkezett német helységek száma összesen 58-ra rúg.

Megjegyzések a török-palócz párhuzamhoz.

Írta: *dr. Katona Lajos.*

Folytatás és vége.**)

II. A hős ifjúkori csínyei.

1. A hős már gyermekkorában jelét adja roppant erejének:

a) egy óriási kő elhengerítése által (V. ö. a *Theseus*-mondával), így pl. Cd², Cf², Ed¹;

b) fák kitépése, hancsuk egyszerre való lerántása, egész fák porrá őrlése által, pl. Ma¹, Ma³, Ma⁴. (Ezen erőpróba többnyire a hosszú időn át történő szoptatás motivumával kapcsolatban fordul elő és sikertelensége esetén újabb szoptatási időszak követi mindaddig, a míg a hős kellő erőre kap. Így az id. magyar mesékben.)

*) A Mercyidejében keletkezett hánsági német telepeket — Kis-Becskerek, Munár, Neudorf, Bogván, Dognácska, Oravicza, Lupkava, Majdan, Rudna-Clava, Sahaja, Suchenthal, Mühlenbach és Schabendorf mellőzésével, melyek pedig szintén ekkor telepítettek — így sorolja fel egy 1734-ben írt jegyzék («Specification der de facto in denn Temeswarer Banat befindlichen teutschen ortschaften»), melyet Pesty Frigyes hátrahagyott irataiból dr. Fejérpataky László úr szívesége folytán tolmácsolhattam. Eredetije a bécsi udv. kamarai levéltárban.

**) L. az «Ethnographia» 5. számának 227—231. II., különösen a 228. I. alján lévő jelmagyarázatot. Egyúttal figyelmeztetem az olvasót a 230. I. 2. sorában lévő értelemzavaró sajtóhibára: *tetemre* helyett *totemre* olvasandó.

c) A hősnek 13 éves korában már hosszú szakála van: Cd⁶.

d) A hős erőszakosságai:

α) szülei ellen, pl. L, Mb¹;

β) játszótársai vagy azok ellen, a kik erőszakos természetét fékezni akarják, (sokszor minden szándékosság és ártó erejének tudata nélkül), pl. Cc¹, Cd¹, Cd², Cd³, Cd⁵ (csak általánosságban megemlítve, hogy «nagyon rossz»), Cf², Cf³, Dc³, Ef², Pitré 83. sz. = Cf⁴ (csak a hős neve = «Malacunnutta» utal gonosz csínyeire), Mc¹ (= Munkácsi, Votják népk. hagy. 96. l.);

γ) a fent elsorolt mesékben leírt csínyekhez egészen hasonlók fordulnak elő, de a hős későbbi életszakába esnek, a Cd⁶ jegyű mesében.

2. Miután a hős többször (rendesen 3-szor) ismétlődő jeleit adta erőszakos és fékezhetetlen természetének s hirtelen kitörésében mindent lesújtó haragjának, környezete *szabadulni* óhajt tőle; még pedig úgy, hogy

a) *idegen szolgálatba küldik*; csakhogy itt is oly rakoncátlan marad, a minő odahaza volt, s rendesen azok vesztenek rajta, a kik ki akarnak vele kötni s valami fortélylyal vesztére törnek. Számos mese csak annyiban tartozik az itt vázolt keretbe, a mennyiben lényeges tartalma a kerekébb egészszé fűződő átlagos schema tagozatának e II. részével párhuzamos. Viszont igen sok meséből e II. rész itt d)-vel jelölt motivuma teljesen hiányzik, s helyette

b) a hős sikerrel koronázott erőpróbái után (vagy ilyen nélkül is) azonnal *a nagy világba indul* kalandokat keresni. Utjában többrendbeli csodálatos erővel vagy tehetséggel jeleskedő társakat szegődttet maga mellé, a kik a legtöbb ide tartozó mesében utóbb árulóivá lesznek azon való bosszúságukban, hogy előbb egy alkalommal gyávaságukért a hős őket kinevette, vagy azért, hogy a szerzette zsákmányon ne kelljen vele osztozniok, illetőleg az őt joggal megillető oroszlánrészt neki átengedniök. Ez azonban már a III. és IV. rész tartalma, a melyek előbbije a főesemény *előzményeivel* együtt a következőképen tagozódik:

III. *A hősnek az alvilágba való leszállása*, azt megelőző kalandja, esetleg útrakeléséhez való előkészülete, fegyverkezése.

1. A hős igen sok mesében a *Siegfried*-mondára emlékeztető *kovácsmesterséget tanul*, mielőtt útra kel. Fegyverül rendesen óriási *vasdorongot* vagy buzogányt kovácsol magának s annak tartósságát többnyire saját homlokcsontján vagy feje tetején próbálja ki akként, hogy a levegőbe felhajítván, koponyájával fogja fel, a melynek keménységén a vasbunkó rendesen csak *harmadik* javított kiadásában nem vall szégyent. (Itt is, mint már előbb ismételtén s még utóbb is, a mesékben oly gyakori «trigeminatio»-val találkozunk.) Cd¹, Cd², Cd³, Cd⁵ (500

fontos bunkó), Gubernatis (Cosquin I, 11. l.) = Cf⁵, Dc¹ (3 mázsás), Dc³ (a hős kovácsnak a fia), Dc⁵, Dc⁶ (kovácsnak vasból kovácsolt fia!), Eb¹, F¹; Radloff III, 315. l. = Me¹, Ma⁵, Md¹ (Kunoss o.-török meséje), Braga 47. sz. = Ca² (16 mázsás), Grundtvig II, 72. l. (Cd⁷-tel párhuzamos, de részben Cosquin 69. számú meséjére is emlékeztet, a mely egészben más typushoz tartozik.)

2. A hős társai:

a) Csodálatos erejű vagy tehetségű alakok: még pedig rendszeren *három*. Többnyire a következő 3 típus:

α) Egy, az idetartozó francia mesékben «*Tord-Chêne*» (= tölgykicsavaró), a németekben «*Baumdreher*» néven szereplő s nevében jellemzett alak: Cd¹, Cd², Cd³ (V. ö. Sébillot I, 6. sz. = Cd¹⁰), Cd¹¹ = Sébillot, Lit. or. 86. l., Dc⁵ («*Tannendreher*»), Dc¹ és Dc⁹ («*Baumdreher*»), Cf³, Dc³ Ed¹ (mind a három mesében «egész fákat» tép ki egy rántással), Cc¹ és Ca¹ (a hol egész fenyűszálakat szakít ki.) Az utóbb említett 5 mesében névtelen.

β) Egy *hegyeket toló* vagy *támasztó* óriás, a fr. mesékben rendszeren «*Appuie-Montagne*» (Hegytámasztó), pl. Cd², Cd⁹ («*Range-Montagne*»), Cd¹⁰ («*Appuie-Montagne*» egy ide tartozó, de más bevezetésű mesében), Cd¹¹ («*Décotte-Montagne*»), Cf⁴.

γ) Egy *malomkövekkel labdázó* harmadik erős ficzkó, a ki a fr. mesékben többnyire *Jean de la Meule* nevet visel. Pl. Cd², Cd⁹ («*Petit-Palet*»), Cd¹¹ («*Meule de Moulin*»).

Párhuzamos magyar meséinkben e három alak többnyire «*Fanyűvő*» (Ma¹, Ma², Ma³, Ma⁴; v. ö. Schott 10. sz. = Cg²), «*Kőmorzsoló*» (Ma¹, Ma², Ma⁴; v. ö. Cg²) és «*Vasgyűrő*» (Ma¹, Ma², Ma⁴) néven szerepel. Ma³-ban a β) alatti «*Hegytoló*» (illetőleg — *támogató*) fordul elő másodmagával; Istvánffy úr palócz meséjében: *Hegyhengergető*, *Kőgyűrő* és *Fanyűvő*; Munkácsi votják meséjében (Mc¹) a két társ egyike, «egy hosszú bajuszos ember», a ki «bajuszával hullámoztatja» a Káma folyót, a másik pedig «egy igen nagy hegyi ember», a ki «a hegyet a kis ujjával rázza», tehát a mi Hegytolónk édes testvére.

δ) Egy negyedik alak e csodálatos erejű ficzkók társaságában a β) alattira emlékeztető *Bon-Dos* (Pentamerone 28. sz. = Cf⁶; Aulnoy, Chev. Fortuné = Cd¹⁰: *Forte-Échine*, v. ö. Chavis-Cazotte egy arabból ford. meséjében, a hol szintén *Bon-Dos*; u. o. egy másik ezzel rokon alak *Tranche-Mont* néven s v. ö. ezzel egy picardiai mese *Brise-Montagne* nevű alakját.)

ε) A Cc¹-beli *finom hallású* társ nem tartozik e körbe, hanem a csodálatos tulajdonságokkal bíró szövetséges meshősök egy másik

osztályából került ide át, abból t. i., a melynek viselt dolgait legbehatóbban Benfey fejtegette az Ausland 1858. évi kötetének 41—45. számaiban.

Nem érdektelen, hogy az ide tartozó mesék közül sokszor a térben egymástól legtávolabb állók is mennyire egyeznek még a párbeszédnek egyes részleteiben is; kiválóképen mondható ez a hős és a hozzá szegődő óriások találkozásakor váltott szavakról. Így pl. Minaef 33. sz. indiai meséjét (= J³) v. ö. a Dc³, Dc¹, Ca¹, Cf⁶ (Mijatovics 123. l.) és L jegyű német, portugall, bosnyák és avar mesékkal, valamint a legtöbb idézett mesével.

ζ) Campbell 16. számú gaél meséjében (Bc¹), a melynek egy a Merényi-féle «Kilencz»-re emlékeztető *özvegyasszonyfia* a hőse, ennek a társai (a kik különben nem árulják el őt, mint a legtöbb ide sorolandó mesében) az ε) alatti *finom hallású* mellett egy *nagyétű* és egy *hatalmas ivó*, a kik szintén inkább a Benfey előbb idézett tanulmányában összeállított mesék hősei közé tartoznak. Ép így a Steel és Temple 5. sz. indiai meséjének (J⁴) *köszörüs*, *kovács* és *asztalos* mesterségben kiváló alakjai, a kik egy *árpaszemből született* hősnek szolgálatába szegődnek (v. ö. az I. motívum 1. pontjával), de szintén hivei maradnak. holott a mi themánk tisztán megőrzött változatai ép a társak árulásában egyeznek egymással és térnek el leginkább az Ausland 1858. 41—45. számaiban taglalt mese-csoporttól.

b) A hős társai közönséges kalandhajhászó emberek számos oly mesében, mely az I. alatti bevezetés helyett az (I) jegyűnek kapcsán második felében a mi themánkkal szorosan párhuzamos és épen azért eltérő első fele daczára is figyelembe veendő, mert magját szintén az összes ide sorolandó változatok közös középpontja: az alvilágba eltűnt (vagy születésénél fogva ott élő) királyleányok kiszabadítása (illetőleg elrablása) képezi, néha több önként kísérelőül ajánlkozó társ segítségével, de többnyire ugyanezek árulásának meghiusítása mellett.

E csoportból említendőek: Zingerle II, 403 l. tyroli német meséje (Dc¹¹) és egy elsassi német mese az Alsatia 1852. évi folyama 77. l. (Dc¹²), a melyekben *3 szökött katona* szegődik a hős mellé társul: Wolf, D. M. u. S. 21. sz. (Dc¹³), a hol e társak egy *káplár*, egy *dobos* és egy *örmester*; Comparetti 40. sz. pisai meséjében (Cf⁷), a mely nagyon hasonlít a Cd² jegyűhöz, egy *pék* és 2 közelebből meg nem jelölt társ fordul elő; Curtze 23. számú német meséje (Dc¹⁴) ismét *3 katonát* szerepeltet; Gonzenbach 59. sz. siciliai meséjében *1 vén katona* és *3 ifjú királyfi* indul kalandra; Grimm 91. sz. m.-jében (Dc¹⁵) *3 ifjú vadász*; a Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. VIII. köt. 241. lapján közölt nápolyi (Cf⁹)

és Visentini 18. sz. mantuai meséjében (Cf¹⁰) *3 fivér*; Ralston 144. l. (Ea⁴) *4 «hőst»* léptet szintérre. Kunoss török meséjének Hamupipókéjét két bátyja kíséri.

3. Az alvilágba való leszállást megelőző *erdei kaland*, a mely a hőst és társait kemény próbára teszi. E próbát csak a hős állja ki győztesen, míg társai szégyent vallanak. Ez is egyik oka lesz későbbi árulásuknak. A legtöbb mesében ez epizód egyúttal ügyesen kapcsolatba van fűzve a főkalanddal, a mennyiben ez szolgáltat rendesen alkalmat az alvilágba vezető bejárás fölfödözésére.

a) A hős társaival egy üresen álló erdei lakban telepedik meg, a hol egész otthonosan berendezkedvén, egyikök a többivel váltakozva mindig otthon marad a távollévők számára eleséget készíteni. Főzés közben meglepi őt a tanya gazdája: rendesen egy csodálatos erejű *törpe*, olykor *boszorkány* vagy *ördög*, sőt *óriás* is:

α) (Többnyire «hosszuszakállú») *törpe*: a legtöbb I. alatti mesében; β) *boszorkány*: Dc³, Sutermeister (Dc¹⁶), Cf⁴; γ) *ördög*: Ca¹; δ) *óriás*: Cd², Cf⁸, Cf⁹.

A szörny többnyire enni kér az otthon maradt czimborától, s mikor ez nem ad neki, irgalmatlanul elveri, némely mesében a tűzön lévő forró ételt a legyűrtnek meztelen melléről eszi meg, a dulakodás közben az egész kalibát úgy megrengeti, hogy az étel mind kiesordul az edényekből s mikor a társak hazajönnek, silány mosogatólet találnak kövér húsleves helyett. A megkínzott rendesen azt hazudja, hogy földrengés ingatta meg a kunyhót, s azért folyt ki a leves. Így történik mindaddig, míg magára a mesehősre kerül az otthonmaradás sora. Őt is le akarja teperni a szörny, de rajta nem fog ki. A törpét a legtöbb mesében hosszú szakállánál fogva egy kettéhasított fa eresztékébe csipteti a hős; az így megfogott addig rángatja a fatörzset, míg sikerül magával vonszolnia; a hős erre üldözőbe veszi s nyomán (esetleg a vérnyomokon) haladva az alvilág bejáratához ér, a melybe a szörnyet eltűnni látta. Sok mesében még megvan a szoros összefüggés ezen erdei epizód és a főkaland közt annyiban, hogy rendesen ugyane szörny (törpe, boszorkány, ördög v. óriás) az, a kinek hatalmában a kiszabadítandó királyleányok állanak.

b) Némileg *módosított erdei kaland* fordul elő egy Köhler Reinholdtól idézett finn mesében: Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. VII, 26. l. (Mb³).

c) *Hiányzik* az erdei kaland pl. a következő, különben párhuzamos mesékben: Vernaleken 54. sz. (Dc¹⁷); Gonzenbach 58. és 62. sz. (Cf¹⁰ és Cf¹¹); Kennedy I, 43. l. (Ba²); Leskien 16. sz. (F¹); Gubernatis, Florilegio 72. l. (Ea⁵); Miklosich 4. sz. cigány meséjében (J⁴). Továbbá

azon mesék legtöbbjében, a melyeknek (I.) jegy alatt registrált eltérő bevezetése képezi közvetetlen okát az alvilágba való leszállásnak.

4. Az *alvilágba való leszállás*: Az I. bevezetési mesékben e főkaland többé-kevésbé szoros összefüggésben áll a megelőző s reá alkalmul szolgáló erdei kalanddal, a mennyiben rendszeren ugyanannak a szörnynek (törpe, óriás v. ördög) hatalmából kell az elrablott s a föld alatt fogva tartott királyleányokat kiszabadítani, a kivel az erdei lakba települt czimboráknak bajuk volt s a kivel csak a tulajdonképeni mesehősnek sikerült diadalmasan megbirkóznia. A (I.) bevezetési mesékben a főkaland szorosan e bevezetéshez fűződik s egyenesen abból következik. A mesehős ugyanis (a) vagy egy csodálatos (értékes, ritkaszerű, olykor egészen közönséges) tárgynak megőrzésére vállalkozik, a melyet addig egy ismeretlen szörnyeteg elől sehogy sem tudtak megvédeni, s ez örökdede közben elriasztja és üldözőbe veszi a szörnyet, nyomában járván mindaddig, míg annak alvilági lakása bejáratához ér; (b) vagy pedig mindjárt eleve azzal a megbizással indul útnak, hogy az ismert helyen eltűnt királyleányokat földalatti fogságukból kiszabadítsa. Egy harmadik eset végül (c) az, a melyben a kalandokra indult czimborák egészen véletlenül akadnak az alvilágba vezető mélységes kútra.

A *leszállás* részletei a legtöbb idetartozó mesében — még pedig úgy az I. mint az (I.) alattiakban — feltűnően egyezők s csak apró és mellékes körülményekben mutatkoznak eltérések. Közös vonása ugyyszólván valamennyi párhuzamos mesének az, hogy *a hős társai kísérlik meg előbb a leszállást*, a mely azonban csak magának a hősnek sikerül.

Az *alvilágban végzett hóstettek* többrendbeliek, s ezekre vonatkozólag már igen változatosak az ide sorolható mesék, a melyek egy része beéri magával az elrabolt királyleányok kiszabadításában álló főkalanddal, míg más és nagyobb részük megelőző és követő epizódokat fűz a mese e magvához. A nélkül, hogy ezek részletezése által már is hosszúra nyúlt elemzésünket egész a végtelenségig elapróznók, bajos lenne e középső motívum több száz mesében variált képzetét megszerkeszteniünk. Ily beható részletezés ellen pedig alighanem tiltakoznék olvasóink türelme. A miért is jobbnak látjuk ezúttal csak általánosságban megjegyezni, hogy *az egyes részletekben s e részletek csoportosításában tapasztalható nagy eltérések mellett, a melyek sokszor az egymáshoz területileg legközelebb álló mesékben is mutatkoznak — viszont elég gyakran a legmeglepőbb egyezések találhatók e részleteket, valamint azok bizonyos számának ugyanazon rendbe-fűzését illetőleg is az egymástól lehető legtávolabb álló változatok között*. Hogy e részletek közül csak egyet-kettőt említsünk, hivatkozunk

Gaal György «Szalonnavár» című 33. sz. meséjére (Ma⁷), a melynek alvilági *réz-*, *ezüst-* és *arany-vára* egy toscanai (Gubernatis, Zool. Myth. II, 187. l.), egy bretagnei (Luzel, 5-e rapp. 10. l.) és egy tyroliolasz mesében kerül élénk, az utóbbi kettőben csak annyi eltéréssel, hogy a *réz-vár* helyett *acél-várat* mond a mese, míg a másik kettő már itt is ezüstből és aranyból van. A királykisasszonyok száma a mesékben közönséges trigeminációhoz képest rendszeren 3. Az őket őrző *sárkányok* fokozódó sorban 3, 6 és 9-fejűek (pl. az előbb idézett litván mesében); vagy csak egy sárkány szerepel, de az aztán 12-fejű (pl. Haltrich előbb id. meséinek egyikében); az őrző állatok néha 2 *sárkány* és 2 *oroszlán* (Eb¹); *medve*, *oroszlán* és *sárkány* egy német mesében; 3 *óriás* egy schleswig-holsteini és egy waldecki mesében; egy *varázsló* a főnteml. pisai mesében és 3 *vén varázsló* Schneller tyroliol. meséjében; 2 *kigyó* és egy irdatlan *ördög* a Ca¹-jegyű portugall mesében; ugyancsak *ördög* a Cd² alatti francziában; *apró ördögöcskék* a Cd⁴-ben, stb. stb.

A királyleányok kiszabadítását némely mesében a *hősnek valamely bájitallal való megerősítése* előzi meg. Így pl: Ma⁷, Dc¹⁴, G² (Hahn 70. sz. gör. meséje); ezen kívül még egy *csodálatos erejű kard* is biztosítja a hős diadalát: pl. az imént eml. schleswig-holsteini és litván mesékben.

IV.—V.—VI. A *hősnek társaitól való elárúttatása — további viselt dolgai az alvilágban — és csodálatos visszatérése.*

Miután a hős a királyleányokat földalatti fogságukból kiszabadította, velök s a szörny (v. szörnyek) legyőzése által birtokába ejtett kincsekkel ugyanazon a módon, a melyen leszállott, ismét vissza akar térni a felvilágra. De élvén a gyanúpörrel, a legtöbb mesében *előbb valami súlyos tárgyat köt a felhúzására szolgálendő kötélre*, — és szerencséje, hogy ily óvatos, mert a mitől tartott, csakugyan bekövetkezik. A gonosz czimborák, miután a királykisasszonyok és a kincsek már felérkeztek, *elvágják fönn a kötelet* (v. lánczot) s ezzel, a mint vélik, a mesehőst örökre a föld mélyében való veszteglésre kárhoztatják.

A próbaképen a kötélre akasztott tárgy a) többnyire valamely *súlyos kő*. Így pl. Dc¹⁵, Dc¹⁶, Dc⁶, Dc⁹, Ralston 73. l. (Ea⁶), Cf², Cf⁸, Ca¹; vagy b) a hős *buzogánya*, pl. Cd³, Eb¹, Ma⁷; vagy olykor *a leölt szörnyeteg (óriás) feje*, pl. Dc¹⁴.

A visszatérés a) valamely csodálatos erejű s *hálára kötelezett madár segítségével történik*, — vagy pedig b) valami *büvös hatalmú tőrnek* köszönhető.

a) A hős az alvilágban ide s tova kalandozván, egy *sas* vagy *griff*-madár (az Md¹ török mesében a *smaragd-Anka*) fiókjait megmenti egy életükre törő *kigyó* támadásától, a miért hálából a madár-

fiak anyja felszállítja őt a föld színére. A részletekről itt nem szólván, csak példakép idézünk néhány szorosabban ide tartó mesét: ilyenek sok más között: Md¹, Ef⁶, J⁴, Dc⁹ s az imént id. magyar mesék legtöbbje. Ugyancsak ilyenféle madár segélyével tér vissza a hős még számos mesében, (a), a melyekből azonban már a *hála* motívuma hiányzik, pl. Cd⁵, Dc¹, Cd³, Cf³, Bc¹ stb.

b) A hős valamely *talizmán* segélyével szabadul ki fogságából. E talizmán: α) egy *varázsvessző*: Cf⁷; β) egy *alma*: Cf⁴; γ) egy *díó*: Legrand uj-gör. meséjében (191. l.) G²; δ) *gyűrű*: Grimm 166. sz.; ε) *fuvola*: Dc¹⁵; ζ) *síp*: Cf⁸. Az α), β) és γ) alatti talizmánokat a hős a kiszabadított királyleányoktól kapja.

c) Valami *jóságos tündér* segíti őt ki bajából: Cd²; vagy az erdei kaland *törpéje*, pl. a Dc¹⁵ alatti német mese egy változatában.

(IV.—V.—VI.) Némely ide tartozó mesében a hős *nem az alvilágba száll le*, hanem valami *felsőbb régióba* emelkedik, pl. Hahn 26. sz. (G³), Vuk 2. sz. (Ef⁷), Dietrich 5. sz. (Ea⁷) és Romancero general 1263. sz. (Rivadeneira, Madrid 1856) = Cb¹.

VII. A mese záradékát a *hős legitimációja* képezi a bitorlókkal szemben. Minthogy azonban e motívum akárhány más themában is meg van, mint nem szorosan ide tartozót, e mese schemájából bátran ki is hagyhatjuk, egyszerűen megemlítvén, hogy a legtöbb e csoportba való mesében találkozunk vele, még pedig elég gyakran ismét a legapróbb részletekig menő bámulatos egyezések mellett. L. pl. Dc¹, Dc³, Cd³, Ea⁶ s a többször id. magyar mesék legtöbbjében.

A jelen alkalommal rövidség kedvéért csak nagyon vázlatosan taglalt thema e száznál több változatán végig nézván, egyfelől e változatok-naka nagy térbeli távolságokkal sokszor vetekedő időkülönbségek daczára is bámulatos párhuzamossága, — másrészt meg az egyes motívumok combinációiban mutatkozó nagy eltérések gyakran ugyanazon nép egy themabeli meséiben az a két főmomentum, a mi nézetünk szerint e vázlatos elemzésből is eléggé kiviláglik. E két dolog pedig szerfölött óvatossakká fog bennünket tenni minden időelőtti következtetéssel szemben, a mely — két, egymással valamikor akár huzamosb érintkezésben állott nép meséi közt mutatkozó egyezések alapján — az illető mesék filiatíójára vonatkozó határozott véleményt kockáztat. Ezúttal csak ennyit akartam Istvánffy úr jó szándéku egyeztetési kísérlete és ahhoz fűzött elmélkedése alkalmából megjegyezni, máskorra tartván fönnt magamnak a *népmesék eredetére* vonatkozó vitás kérdéseknek valamint a *tudományos mese-vizsgálat* és *elemzés* methodikájának behatóbb ismertetését.

Ethnologia és nyelvészet.

— Válasz Munkácsi Bernátnak és Balassa Józsefnek. —

Nagy Gézától.

I.

Bocsánatot kérek az igen tisztelt nyelvész uraktól, hogy avatatlan létemre, a ki egy kicsit a történelemmel és ethnológiával, egy kicsit meg a régészettel foglalkozom, a mesterségükbe bátorkodtam belekontárkodni. Hanem hát az ethnologianak többek közt egy kevés nyelvészetre is szükségé lévén: egyet s mást magam is elsajátítottam e tudomány titkaiból, különösen pedig igyekeztem tájékozást szerezni a magyar ethnologia körébe vágó nyelvészeti kérdések körül s a saját «déliabos» nyelvészeti ismereteimmel kiegészíteni azokat a hézagokat s úgy ahogy megfejteni azon problémákat, melyek a magyar ethnológiánál Hunfalvy alapvető munkája óta is lépten-nyomon fölmerülnek, de a melyek nagy részéről — úgy látszik — újabb nyelvészeti iskoláknak eddigelé még csak sejtelve sincsen, vagy legalább nem tartotta érdemesnek arra, hogy hozzájuk szóljon.

És ezen általam használt nyelvészeti módszernek minden «lengése» daczára is úgy vettem észre, hogy vannak olyan nyelvi tények, melyek a hagyományos nyelvészeti módszer legszabatosabb és legpontosabb alkalmazásával sem tűnnek föl a maguk valóságában, ha a vizsgálódásnál nem látunk vagy nem akarunk látni egyebet, csak hangokat s ezeknek bizonyos schema szerinti sorrendjét; de a mi a háttérükben van: magáról a hús- és vérből való emberből s az ő ethnikus és historiai viszonyairól és kapcsolatairól tudomást sem veszünk.

Ebben az észleletemben csak megerősített az a kritika, melyben közelebbről Munkácsi B. és Balassa J. részeltette a magyar név eredetéről, meg a székelyeknek a magyarság körén belőli szorosabb rokonságáról e folyóirat hasábjain közzétett cikkeimet.

A két kritikára egybefoglalva teszem meg észrevételeimet, mert ha különbözik is a vita alatti két cikk tárgya: egy pontban találkoznak úgy az én cikkeim, mint ellenkező irányban Munkácsi és Balassa kritikája. Ez a pont az ethnologia és nyelvészet, az ethnologiai és nyelvészeti felfogás és eljárás között létező különbség.

Sem Munkácsi, sem Balassa nem veszi észre ezt a különbséget, s merőben félreértik az ethnologia feladatát és eszközeit, mely ha gyakran párhuzamos utat követ is a nyelvészettel: nem halad vele egy nyomon.

Az ethnologusnak sohasem az a célja, hogy a nyelvi jelenségeket, mint ilyeneket, pusztán csak magukért osztályozza s bizonyos rendszerbe foglalja, s a szavakat és szógyökereket minden létező alakjuk és változatuk szerint lajstromozza; hanem hogy a nyelvbeli adatok mögött keresse magát a primitív embert s annak különféle viszonyát: rokonságát, nemzetiségi egyénisége fejlődésének egyes korszakait, más népekkel való érintkezéseit s ezen érintkezés mibenlétét — aztán szellemi életének nyilvánulásait, gondolkodásmódját, szokásait, társadalmi szervezetét, életmódját stb. Egy szóval az ethnológiában a nyelvi adatok mindig csak történelmi vagy ethnikai vonatkozásaik szerint foglalnak helyet s maga az ethnologia nem egyéb, mint történelmi alapra fektetett ethnographia = népleírás.

Más levén az ethnologia lényege és feladata, mint a nyelvészeté: módszere és eszközei is mások.

Mivel pedig nemcsak az érzéki szerveink körébe eső külvilág tárgyai, hanem a szellemi világ jelenségei is különböző oldalról tekintve különbözőkép látszanak: ugyanazon nyelvtények egészen más alakban tűnhetnek föl ethnikus és históriai vonatkozásaik kellő mérlegelése után. mint pusztán csak a hangok physiologiai fejlődésének és átalakulásaiak utóvégre is egyoldalú szemléletével. Ez magyarázza aztán meg, hogy egyes jelenségek megítélésénél az ethnologus olyan körülményekre is sulyt fektet, melyeket a nyelvész gyakran észre sem vesz, s viszont a nyelvész olyanokat is fontosaknak tart, melyek ethnologiai szempontból közönyösek, néha pedig egészen semmisek.

II.

Nehány, a vita folyamán fölmerült példa — addig is, míg a felhozott ellenvetésekkel szemben rátérnek a magyar név eredetéről s a székelyek nyelvéről nyilvánított nézetem kimerítő igazolására — jobban meg fogja világítani a föntebb mondottakat.

Munkácsi például minden fennakadás nélkül egynek veszi a magyaroknak s a vogul-osztyák népnek sokat emlegetett *ugor* nevét: «ha tudjuk — ugymond — hogy valamint a vogulokat és osztyákokat, *ugor*, *jugor* néven ismerik a régi szláv írók a magyarokat is, sőt hogy ez az *ugor* = *magyar* nevezet fenmaradt mind a mai napig is némely szláv nép nyelvében (p. tót *uher*, orosz *ugri*) s fenmaradt az európai népek *ungar*, *hungar* stb. szavában: mi lehetne természetesebb mint az, hogy a szibériai ugorok (vogulok és osztyákok) és pannóniai ugorok (magyarok) saját nemzeti neve is azonos legyen».

Munkácsi keményen nekem rontott, hogy Strahlenberg egy adatát, «mely különben Hunfalvy P. munkáiban is szerepel», még pedig teljes 26 esztendő óta*) — nem az eredetiből idéztem s ezen eredetileg Hunfalvy által félreértett adatból téves következtetéseket vontam le.**)

Hát biz ez kétségkívül hiba volt, hanem illesmi még Munkácsival is megtörténik.

Itt van mindjárt a magyarok *ugor* neve, a melynél alighanem ő feledkezett meg arról, hogy az adatokat «kellő lelkiismerettel és bírálattal használja». Mert igaz ugyan, hogy némely szláv nép «ugri»-nak, «uher»-nek nevez bennünket, de az is tény, hogy ezen alakok csakis az orosz, tót stb. nyelvek speciális hangtörvényei következtében álltak elé a név eredetibb s már a VI. századtól kezdve byzantiaktól, Jornandestől, nyugot-európaiaktól, magyar királyok***) és krónikairóktól, araboktól, oláhoktól stb. egyaránt ismert, egyaránt használt *ungri* (ungru), *hungar*, *hunkar*, *ungur*, *hunugur*, *onogur* alakjából. Munkácsi — nyelvész léte — bizonyosan jobban tudja, mint én, hogy az ó-szlovén és lengyel nyelven kívül valamennyi szláv nyelvből kiveszett a torokhang előtti *n* betű; a dníepermenti szlávok tehát, midőn őseinket megismerték, nem «ugor» vagy «ugri» néven hallották őket emlegetni, hanem nasalissal «ungrok-nak», «hungaroknak», — «ugorrá» csak náluk vált a név ép úgy, mint pl. egyik uralkodójuk, a normann Ingvarr (a X. századbéli Biborban született Konstantinnál: Ingor, Ingór, a vele egykoru olasz Liutprandnál: Inger) neve Igorrá vagy mint normann uraik egyéb nevei közül az Asmund Asmundgyá, a Bóni Budyvá, Heming Emiggé stb.†) Ezzel szemben ama két szláv nyelvben, mely a nasalist megtartotta, t. i. a lengyelben és ó-szlovénben azt találjuk, hogy ezekben ép úgy, mint a fentebb érintett szláv népek kivételével minden más népnél nasalissal van meg a nevünk, a lengyelben (magyar orthographiával írva) «venger», az ó-szlovénben «ongru».

*) *A vogul föld és nép*. Pest, 1864. 76, 92. l. *Nyelvtud. Közl.* 1868. VI. 360. l.

**) Egyébként, a mi a fictívnek mondott *si*, *csi* = ember, nép szót illeti, arról Strahlenberg félreértett szavain kívül valami egyebet is mond még Hunfalvy, melyekről Munkácsi hallgat. A «máncsi» név elemzése közben ugyanis Hunfalvy hivatkozik még a mondai *urocsira* (erdei félisten neve, tehát: erdő—si) s a hét *ujtsira* (a vízi isten szolgálai — tehát: víz—si), a melyekben — ismerve a nevek (Mány folyó = zürjénül: Jögra, oroszul: Vogul; ur = erdő; ujty = víz) előrészének értelmét, különben is valami «ember»- vagy «népféle» jelentés sejthető. (L. *Vogul föld.* 76. 154. 155. l.)

***) Már Szent-István okleveleiben is: «rex Ungrorum», «kralés Ungrias».

† Dr. Wilh. Thomsen: *Der Ursprung des Russischen Staates*. Gotha, 1879. 74, 76. l.

A «szibériai ugorok» nevénél ellenben azt tapasztaljuk, hogy az nemcsak az oroszoknál, hanem a zürjéneknél, régi magyaroknál, kozárok-nál és araboknál is a nasalis nélküli *jugri*, *jugra*, *juhar*, *jögra*-jasz, *jor* (regnum Jorianorum), *jura*, *jigra* vagy *higrai* alakban volt ismeretes.*) E név pedig a zürjénektől származik s nem az oroszoktól; a zürjének nevezik ugyanis azt a vogulföldi folyócskát, a Mánt vagy Mányt, Jögrának, a honnan a vogul monda szerint a vogul nép tovább terjeszkedett s a melytől — bármilyen legyen is eredete és jelentése a vitás «si», «csi» szónak — a vogulok nemzeti nevüket, a «mánycsit» vették.**)

Azt gondolhatná valaki, hogy miként a *hungar*ból «ugri», «uhor», «uher» válhatott az oroszoknál s egyéb szlávoknál: ép olyan hangváltozáson mehetett keresztül a *jögra*, *jugra* is. S ez a föltételezett «jöngra», «jungra» alak már csakugyan egynek vehető a magyarok «hungar» nevével. Ezt a föltevést azonban kizárják a zürjén-votják hangtörvények. A vogul-osztyák «penk», «pank», «ponk» (magy. fog), a zürjén és votják nyelvben «piny»; a vogul «pä», «pank», «ponk» (magy. fej), a zürjénben «pom», permi dialektusban «pon», votjában «puñ»; a vogul-osztyák «jenk», «jonk», «jan» (magy. jég), a zürjénben «ji», «ji», votjában «ljä»: így a «jungra», «jingra» alakból esetleg válhatott volna «junra», «jönra», «jira», de semmi esetre sem a létező «jögra». Miért kapta a vogul Mán folyó a zürjénektől a Jögra nevet: nem tudom. Elég azonban annyit tudnunk, hogy a «szibériai ugorok» ugor neve tulajdonképp egy *folyónak* s a körülötte elterülő *tartománynak* a zürjén neve, magát a népet pedig a zürjén «jögra—jasz»-nak, azaz a Jögra folyó melletti népnek nevezi, míg ő maga «komi-jasz» vagyis Káma melléki nép; a magyar krónikákbeli «regnum Jorianorum» sem azt jelenti, hogy a «jórok», hanem: a *jóriaiak* országa; valamint a többi adatok is rendszerint Jugor-, Jugra-, Juhra-, Juraországról, Juhariáról, nem pedig jugor stb. népről beszélnek. Ezzel szemben újra ki kell emelnünk, hogy a «pannóniai ugorok» neve ilyen alakban a szlávoktól származik; a tulajdonképpeni hungar, hunugur stb. név pedig a történelmi adatok világánál *török eredetűnek* látszik, s alighanem egy az ujugurokból kiszakadt hunn törzsnek volt a nevé,***) mely aztán valahol a jajkmenti pusztaságon beleolvadt a magyar elembe.

*) Hunfalvy P. *Vogul föld és nép*. 330. s köv. ll. — Dr. Kohn S. *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*. Budapest, 1881. 40. l.

**) Hunfalvy P. *Vogul föld*. 74, 76, 77. l.

***) A VI—VII. századbéli byzanti írók és Jornandes a hunugurokat a hunnok közé számítják. A Rasideddin, Abulghazi stb. által följegyzett török monda szerint onjuguroknak azon ujugurokat nevezték, kiknek földje tiz folyó mellett terült el;

Ha Munkácsi elfogadhatóbb magyarázatát tudja adni a két névnek s össze tudja kapcsolni a «pannóniai ugorok» igazi nevét, a «hungart» a szibériai «ugorok» nevével: ám kísértse meg.

De valahogy ide ne zavarja Theophylaktus Simokatta s a többi byzantinus *ogor*-jait, a kiktől az avarokat vagyis az uarokat és cheun-nokat származtatják; mert ezen — a byzantinusoktól csak úgy nagy-jában kelet felé, valahova a Fekete Tıl (Volga) folyón túl helyezett — ogorok hazája, ha minden körülményt számba veszünk, aligha jó messze nem esett a Volgavidéktől. Azon a tájon keresendő ugyanis, hol az «Arany hegy» (Altai) környékén lakozott turkok, meg a belsı-ázsiai népek közt egy ideig vezérszerepet vitt s többek által tunguz eredetűeknek tartott avarok közti küzdelmek folytak, melyek a győztes turkok elöl menekülő pannóniai s Theophylaktus által úgynevezett ál-avarokat az V. század második felében a kelet-európai pusztaságra vetették. S aztán olyan nemzetiségű népre kell gondolni, a mely testvére volt a cheunnoknak vagyis a khinaiaktól emlegetett belsı-ázsiai hiungnuknak, s a melyből a török «Baján» (gazdag, hatalmas), «Kandikh» (tör. kan-dik = véres), «Solak» (balga, ügyetlen, mint ozmán név: Solakzade = Solakfi), «Targitaos» (tör. tarkit = szétszór, széthány), «Turum» (két éves tevecsikó) «bokolavra» (tör. böğüler, böjüler = varázsló), «dokhia» = halotti tor (tör. toka, tokha = szokás), «khágán», «jugur» (tör. jakur = jövendöl, jósol, jaur, jauresi = jós), «tudun» (helytartó, a tör. tut, csuv. töt = tart, megfog, védelmez igéből) stb. nevek és szavak*) tanúsága szerint a törökséghez tartozó pannóniai avarok kiváltak. Ezen adatokból tehát az tűnik ki, hogy az ogor nép belsı- vagy középázsiai volt, nemzetiségére nézve pedig török, vagyis nem más, mint az *ujgur*, a melynek neve még a XIII—XIV. század folyamán is «ogor», «ugar» alakban volt ismeretes a kelet-európai népek előtt, mint azt a genuiaiaknak a kipszaki khánokkal kötött s eredetileg «ugaresca», «ugaricha» vagy «ugarica» (más okiratok szerint: komán) nyelven kötött szerződése is bizonyítja.**)

ezen *ujgurok* elszakadva a többiektől, az Irtis forrásvidékére vonultak. (tehát arra területre, hova a Kr. u. I. század végén a khinaiak és szienpik elöl menekülő hiungnuk = hunnok), s ott vadászatból, czoboly-, nyest- és evet-fogdosásból és halászatból éltek.

*) Vámbéri Á. *A magyarok eredete*. Budapest, 1882. 40. s köv. ll. — A tudunt, melyet Vámbéri a tör. tujun = pap szóval magyaráz, de a mely a kazároknál is megvolt, még pedig világos vonatkozással a szó «helytartó»-féle jelentésére, l. Tomascheknél *Die Goten in Taurien*. Wien, 1881. 20. l.

**) A magyar név eredetéről szóló cikkem írásakor még én magam is össze-zavartam ezen ogorok nevét a modern nyelvészet által felkapott s a magyarokat, meg rokonaikat, az ural-balti népeket jelölő ugor névvel. Természetesen ezzel elesik

A mily különbözőnek tüntetik föl a történelmi adatok a három-féle, t. i. pannóniai, szibériai és Feketé Tilen túli (belső-ázsiai) ugorok nevét: ugyanazon adatok világánál ép oly természetesnek látszik az a magyarázat, mely a *hunnok* nevét a mongol «khún», «khün» = ember*) s a *jászokét* a zürjén «jasz», «jöz» = nép, ember szóval köti össze.

Munkácsi hitetlenkedik e magyarázattal szemben.

Pedig ha igaz az, hogy a primitív népeknél a nemzeti nevet rendszeren az «ember» fogalmát kifejező szó szokta helyettesíteni s erre a legkülönbözőbb népektől hoztam föl (Müller Fridrik ethnographiai műve után) példákat, melyeket ujabban kiegészíthetek a baszkok (eskaldunac, euskaldunac, a. m. emberek) és sandwich-szigetiek (kanakok, a. m. sandwichi «kanaka», maori «tanata», marquesas szigeti «kenata» = ember) nemzeti nevével, — ismétlem, ha ez igaz: akkor nem igen van oka hitetlenkedni. Mert a hunnoknak, a kik a mongol nyelvhatárról, a Gobi pusztaságról nyomultak a Kr. u. I. század vége felé az Irtyis, majd pedig a Jajk és Volga vidékére: alighanem volt egy kis közülük a mongolsághoz, a mint azt a hunn elemekkel mindenesetre vegyült magyarság nyelve is sejteti; annyi közülük mindenesetre volt, mint a tatároknak, a kik alatt ugyan törökféle népeket szoktunk érteni, de eredetileg egy mongol törzset neveztek e néven. Ilyen szempontból tekintve a kérdést, talán a hunnok különböző elnevezése: a *hunk*, *hiungnu* és *cheunn*, aztán *hunn*, *khun* és *kun*, meg a *kumán*, *komán* is összefügg a mongol dialektusok *kung*, *khung-khün*, *khün-kümün* alakjaival.

A mi pedig a jászokat s a zürjén elemmel való összefüggésüket illeti, tudjuk róluk azt, hogy a besenyő nemzetnek képezték egyik törzsét, vagy inkább népelemét; a besenyőkről pedig Hunfalvy rég kimutatta, hogy ha török volt is az uralkodó törzs, maga a nép vagy egy része a finn-ugorsághoz vagy még szabatosabban megjelölve a zürjén-votják csoporthoz tartozott, a mit kétségtelenné tesznek a Magyarországon besenyő-lakta vidékein többnyire egymás mellett előforduló *jó(jou)* és *va* végzetű folyónevek, melyek közül egyik, a *Zagy-va* = Zagy-víz egyenesen a Jászságot metszi keresztül s mindjárt mellette van a *Táp-ió* vagy *Tápi-jó* a régi besenyő várak nevében előforduló *káta*

a várkunok (helyesen uarok és cheunnok = avarok és hunnok) nevének említett cikkemben felhozott magyarázata.

*) Vagyis Munkácsi javítása szerint: «recte khalkha-mongol: *kümün*, burját: *kuñ*, *chuñ*.» A kifogásolt «khün» alakot megtalálhatja M. Bálint Gábornál (Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén. Budapest, 1877. XIII. l.), a ki — úgy tudom — a M. által véletlenül kifejejtett nyugoti mongol dialektusból, a kalmikból is gyűjtött mongol szótanyagot.

(azaz ház) végzetű községekkel.*) A *va* szó pedig, mint M. nagyon jól tudja, ép olyan jellemző zürjén-votják változata az ősz-ugor «vete» (vütő) szónak, mint a milyen jellemző magyar ugyanennek «viz» alakja s a zürjén folyónevekben (p. Aszva, Ezsva, Izsva, Lemva, Szejva, Uszva, Vilva stb.) csak úgy előfordul, mint nálunk a Zagyva, Zsitva,**) Lendva, Szinva, Bitva, Bódva,***) Csorva, Gotva, Ronyva, Ósva, † Jósza, †† Ilva, Orosva, Borsova, Ilosva stb. folyók nevében. Hogy pedig nemcsak a Jászságban laktak jászok, hanem az ország más vidékein is, látjuk az Árpádkori oklevelekből, melyek a besenyőkkel kapcsolatban gyakran emlegetik a «sagittarius»-okat, összezavarván a «jász» nevet az «ijjász» szóval, ép úgy, mint az «oroszt» az «orozóval», «latrunculus»-szal; de mutatja a pilismegyei Jászfalu is, melynek közelében újól meg találjuk a Marót nevet, miként a Zsitva mentén. Nem olyan alapszókülső tehát, mint M. képzei, ha a besenyők zürjénféle elemét a jászokban s ezek nevének eredetét a zürjén «jasz», «jöz» = nép szóban keressük.

Azon is fennakad Munkácsi, hogy Strahlenbergnek elhittem, hogy a votjások a múlt században *arnak* nevezték magukat, holott «azóta számos újabb és összehasonlíthatatlanul hitelesebb forrásokból meríthetjük a votjásokra vonatkozó ismereteinket, melyekből N. G. is könnyen megtudhatta volna, hogy *ar* néven nem a votjások nevezik magukat, hanem a tatárok a votjásokat».

Minden kellő respektusom mellett is, melylyel «az újabb és összehasonlíthatatlanul hitelesebb (talán csak részletesebb!?) források» iránt viseltetem, némi súlyt helyezek arra a körülményre, a mit M. ugyan számba sem vesz, de a miről mi historikusok, a múlt iránti elfogultságunknál fogva nem egészen szoktunk megfélekezni, hogy Strahlenberg 1709—1723 között tartózkodott azon a vidéken, hol a votjások laktak, s teljes 13 évet töltött Oroszország keleti részében és Szibériában: a

*) Hunfalvy P. *Magyarország Ethnographiája*. Budapest. 1876. 384. 462, 404. l. Említi már a *Vogul földben* is 73-ik lapon. Részletesen kifejti *Földirati és helynevek* című cikkében, mely a Nyelvtud. Közlemények VI. kötetében. (1867/8. évf. 350—365. ll.) látott napvilágot.

**) A mellette levő községek közül megemlítem *Besenyőt* s talán *Aranyos-Maróth* nevében is népnév rejlik. (V. ö. zürjén-votják «mort», «murt» = ember, «ud-murt» = votják, vjatkai ember, «komi-mort» = zürjén, kámai ember.)

***) Mellette van *Besenyő* és *Lád Besenyő*, alább *Szirma-Besenyő*. Ered *Jászó* fölött.

† A név előrészét megtaláljuk a mellette fekvő *Olcs-vár* nevében, míg *Bolyár* (Bulár?) község neve ethnikus vonatkozásának látszik.

†† A név előrése külön is megvan *Jósa-fő* község nevében.

Nyelvtudományi Közlemények XVIII. kötetének idézett utazója, Munkácsi Bernát pedig, ezelőtt néhány évvel járt a votjakok között. (Bálint Gábort hagyjuk ki a kérdésből, ő a kazáni tatárokról s nem a votjakokról írt.) Hát ez a több mint másfélszáz évnyi időszak egy primitív népnek az életében teljesen elég arra, hogy sok olyan dolgot ne találjon egy későbbi utazó, a mi egy régebbinek az idejében még megvolt. Strahlenbergnek elég alkalmá volt megismerni a Vjatka vidéke és népe viszonyait, nem is mondható lelkiismeretlen és fölületes írónak s föntebbi adatát, bár az «ujabb és összehasonlíthatatlanul hitelesebb források» már nem tudnak is erről, annál inkább elfogadhatjuk, mert nemcsak azt mondja, hogy a votjakok hogy nevezik magukat, hanem azt is megemlíti, hogy földjüket *Ari-manak*, tehát Ari- vagy Ar-országnak hívják. Már pedig a *ma* = föld, ország szó nem tatár, hanem finn-ugor, mely többek közt a permi nyelvcsoporthoz is megvan.

Hogy pedig Munkácsinak bebizonyítsam, mennyire megváltozhatnak nem 160—170 év, hanem sokkal rövidebb idő alatt is egy a megszokott élet- és gondolkozásmódjában megzavart primitív népnek viszonyai: arra egy klasszikus tanut fogok idézni, a kinek talán M. is hitelt fog adni.

Ha jól emlékszem, nem egészen félszázaddal ezelőtt egy bizonyos Reguly Antal nevű magyar ember járt a vogulok földjén és följegyzései közt olyan vogul énekek is voltak, melyeket, miután őt az utazás összeröpte s a magával hozott anyagot nem dolgozhatta fel, sem az általa gyűjtött vogul szójegyzék, sem az azóta más módon ismeretessé vált vogul nyelvtanok, szótárak és szövegek segélyével nem tudtak megfejteni. Hanem néhány évvel ezelőtt a magyar tudományos akadémia egy fiatal nyelvtudóst küldött ki e kivesző félben levő nép közé és ez szerencsére talált még egy családot, a mely nem ugyan a Reguly-féle énekek dialektusán, hanem egy ahhoz hasonlóan beszélt, és ennek, csakis ennek az egy családnak a segítségével tudott aztán boldogulni, akkor is csak úgy, hogy széles nyelvtudományi ismeretének egész apparátusát használatba kellett vennie. Ha netalán kételkednék M. B. ezen adat hitelességében, olvassa el a következő füzetkét: «Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földén. A magyar tudományos Akadémia elé terjesztett jelentés. Irta dr. Munkácsi Bernát. Budapest, 1889.» E füzetke 3-dik lapján ugyanis föntebbi állításomra vonatkozólag a következő érdekes és tanulságos sorok olvashatók:

«Alapos volt ugyan az aggodalom, hogy azt a nyelvet, melyen Reguly déli énekeit följegyezte s melyen két főközlője Jurkin és Pachtjár beszélt — nem találom többé életben: de szerencsére elég idején jöttem, hogy *utolsó órájában* megtaláljam azt a vogul dialektust, mely aman-

nak déli szomszédja volt s melyen ma csak *egy család* beszél tökéletesen.»

Egy más helyen pedig (22-dik lap) e dialektus egyik képviselőjéről, Peršä-ről szólva azt mondja :

«Ő az *egyellen*, ki a közép-lozvai dialektust még helyesen és teljes szókészlettel beszéli. Az ő halálával kivész a nyelv, mely pedig a legismertebb éjszaki vogulhoz képest épen oly különálló, mint akár a kondai vogul. Rendkívül fontos volt tehát a vogul nyelv ismeretére nézve az ő személyével való foglalatosságom; *az én jegyzeteimben marad meg tudniillik az egyetlen emléke annak a nyelvnek*, melyet az e vidékbeli immár elpusztult s részben eloroszosodott vogulok ősei beszéltek.»

Ez a közép-lozvai dialektus azonban még nem a Reguly déli vogul énekeinek a nyelve; az már kiveszett, így olvasható legalább az idézett művecske 23. s 24-dik lapjain :

«A Felső-Lozván ugyanis Reguly, illetőleg Jurkin ideje óta nyelv-változás ment végbe. Az eredeti délies jellemű nyelv helyett az éjszaki vagy szoszvai nyelv jött gyakorlatba A Reguly hagyományai-ban tehát *egy kiveszett különálló lozvai dialektusnak maradt meg emléke*, mely földrajzi helyzetéhez képest közép állásu, mintegy átmeneti volt a szoszvai és közép-lozvai nyelvjárások között. E kiveszett nyelvjárásnak ilyen középállásánál fogva a rajta följegyzett emlékeket legalkalmasabban olyan individuum fejtheti vala meg, ki mind a szoszvai (illetőleg a mai éjszak-lozvai), mind a közép-lozvai nyelvjárásokat beszéli s kinek e mellett megvan bizonyos nyelvészeti intuitiója, mely őt a két ismert nyelvjárás alapján egy ismeretlen harmadik alakjainak fölismerésére és megértésére képesíti.» Ilyen egyént talált Tatjana Alexejevna Szojtinovában, «kinek Reguly déli vogul hagyományainak megfejtését köszönheti a tudomány».

Munkácsi tehát a saját tapasztalatai után beszéli el az ethnographiai átalakulásnak egy olyan tényét, a mi félszázad leforgása alatt ment végbe. Ő maga mondja, hogy alig tudott már olyan vogul embert kapni, a ki megértette a Reguly-féle vogul énekek nyelvét, mert a vogulság azon ága, melytől ezen énekek származnak, északibb vidékre nyomult, hol nem egészen két emberöltő alatt levetkőzte a saját egyéniségének jellemző tulajdonságait s egészen hozzásimul északi testvéreihez. A dolog lényegére nézve teljesen mindegy, hogy M. ezt csupán a nyelvre, illetőleg egy dialektusra nézve konstatálja; a végeredmény mindig csak az marad, hogy egy régebbi utazó adatainak hitelességét nem abból a szempontból kell megítélni, hogy jóval később mások bizonyos dolgokat másképen találhatnak.

(Befejező közlemény következik.)

Kis-Kun-Halas néprajza.

— Thúry Józseftől. —

Halas, mely 1872 óta rendezett tanácsu város, és lakóinak száma kevés híján 17.000-re rüg, régebben a Kis-Kunság legnagyobb városa és a kiskun-kapitányság székhelye volt, s mint ilyen várost említi már egy, 1451. évből való oklevél is. Alapítói kunok voltak, kik később mind elfogadták a reformációt, úgy hogy a város mai lakói közül a reformatusok tekinthetők őslakosságnak; míg a katolikusok betelepődése csak az 1745. évvel kezdődik s tart mind e mai napig. A korábbi betelepülők leginkább a dunántúli megyékből (Baranya, Somogy) származtak; újabb időben pedig részint a közelebbi pusztákról, részint a Tisza vidékéről való pásztorokkal és dohánytermelőkkel szaporodik a katholikusság. Minthogy 112,188 catastralis holdnyi határának jelentékeny része — a kaszálókon, legelőkön kívül — futó homok s így nem alkalmas a művelésre: Halas régebben (a 60-as évekig) a Duna-Tisza közének egyik leghíresebb marhatenyésztő helye volt, s mértföldekre nyúló legelőin nagy számu gulyák, nyájak és ménesek tenyészttek. Hogy abban az időben milyen életet folytatott a halasi ember, még ma is felismerhető azon körülményből, hogy a lakosságnak fele nem a városban, hanem tanyákon lakik, részint egész éven át, részint a munkaidő alatt, pedig húsz-harmincz év óta itt is sokat változott és haladt a világ, s a Modok Gergely és társainak betyár-kalandjairól szóló nótákat a villámvonat dübörgése fojtotta el.

Áttérve a néprajz rendszeres tárgyalására, először a *népszokásokat* mutatom be s ezek közül is mindenek előtt azokat, melyek a *házasodás* alkalmával fordulnak elő.

I. Házasság.

Ha a fiatal ember kiválasztotta jövődöbelijét s szülőinek tudtára adta házassági szándékát, vagy ő maga, vagy apja fölkeri valamelyik rokonát, ismerőst *násznagy*-nak, kivel együtt elmegy a kiválasztott leányt megkérni. Jövetelük napja és célja nem titok a leányos háznál; mert a házassodás ez ünnepélyes és hivatalos actusa előtt már tettek lépéseket valamelyik bizalmas anyóka útján, a ki kitudta, hogy hajlandók-e a leányt odaadni, sőt a leány szülőinek azt is elárulta, hogy «ma becsületes vendégeket várjanak kigyelmetek», a mit azok természetesen megértenek, jól tudván, hogy a «becsületes» vagy «tisztességes» ven-

dégek a leánykérők lesznek. De már ezt is megelőzőleg, a legény igyekezett biztosítani magát a felől, hogy a leány, kit magának szánt, az övé legyen, — még pedig olyan formán, hogy egy *almát* adott, vagy küldött neki, azért, hogy az őtet szeresse, s ha a leány elfogadta és megette, meg van győződve róla, hogy valóban szereti és hozzá megy feleségül.

Ilyen módon a házasulandó legény bizonyos levén úgy a leány vonzalmáról, mint szülőinek beleegyezéséről, egészen jóhiszemmel megvásárlásával együtt a leány kezét megkérni. Itt a jövevényeket természetesen igen szívesen látják, s miután egy pár pohár borral s esetleg valami harapnivalóval is megkínálták, a násznagy előadja jövetelök czélját, vagy egyszerű szavakkal, vagy czífra mondókában és versben. A leány szülői kimondják beleegyezésüket s azután kölcsönösen megállapítják, hogy mely napon menjenek be a paphoz jelentkezni.

A kitűzött napon a két násznagy s legtöbbször a legény és leány is, jelentkeznek a papnál. Ugyanezen nap tartják meg a *kézfogót* a leányos háznál, a mi egyszerűbb vacsorából áll, melyben néha a közelebbi rokonok is részt vesznek. Evés alkalmával a vőlegény és menyasszony egymás mellett ülnek s a vacsora végeztével kezét fognak egymással. Ugyanez alkalommal történik a *jegyváltás* is. T. i. a legény és leány *jegyet* adnak egymásnak, még pedig a legény *pénzt*, (melynek mennyisége a legény vagyoni állapota szerint kisebb, vagy nagyobb), a leány pedig értékes selyem *kendőt*, mely pántlikákkal összekötött papirosba van takargatva. Ezen kívül *gyűrűt* is cserélnek. Ha aztán a jegyváltás után a legény lemond a leányról, visszaküldi neki a jegykendőt, de a jegypénz megmarad a leánynál. Ha pedig a leány mond le a legényről, akkor ő küldi vissza a jegypénzt, a kendő azonban a legénynél marad, a ki aztán ezt később arra használja fel, hogy a hűtlenné lett leányt csúffá tegye vele. Ugyanis mikor elvesz egy másik leányt és annak ágyáért mennek, ezt a megtartott jegykendőt hosszú rúdra, vagy piszkafára kötik s magokkal vivén a kocsin, az útczákon meghordozzák, s ha van rá alkalom, sárban is meghurcolják és így hajtatnak el vele többször a hűtlen leány háza előtt.

A kézfogó, illetőleg a jegyváltás megtörténtétől fogva az esküvőig, azt mondják a legényről és leányról, hogy *jegyben járnak*, a mely kifejezést a leányra vonatkozólag szószerint kell venni, mert ez idő alatt csaknek minden nap meglátogatja jövendőbelijét s többször visz neki különféle ajándékokat. A katolikusoknál szokás, hogy a jegyesek a jegybenjárás ideje alatt *ezüst pénzt* (10, 20 krajczáros, vagy forintos) hordanak a csizmában, illetve czipőben talpuk alatt, azért hogy az irígyek

meg ne ronthassák és egymástól el ne választassák őket. Ez idő alatt a vőlegény gondoskodik egy *vőfélyről**) vagy halasiasan mondva: *vőfőről*, kinek a házasodás egész lefolyása alatt legtöbb teendője és legnagyobb feladata van, s mely hivatalra ügyes, serény, vig kedélyű, sőt bizonyos mértékű költői tehetséggel megáldott ember kívántatik, a ki — a néppel szólva — «ügyesen ejti ki a szót, sok rigmust tud» s mint ilyen, tudja mulattatni a vendégeket. Vőfőre rendszeren csak a legényes háznál van, a ki szolgálataért pénzbeli fizetést kap (egy frttól fölebb), de ezen kívül részt kap a kása-pénzből, a menyasszony-táncz árából (lásd alább) és a muzsikások béréből is. A leányos ház vőfőre azonban csak zsebkendő-t kap a menyasszonytól; mert ennek aránylag kevesebb teendője van, minthogy a lányos házhoz jóval kevesebb vendéget szoktak hívni.

A vőfő első teendője a *hivogatás*, t. i. a lakodalmi vendégek meghívása, melyet a leányos ház részére is a vőlegény vőfőre teljesít, ha amannak nincs külön vőfőre. Ez a hivogatás a lakodalmat és esküvőt megelőző vasárnap történik, midőn is a vőlegény vőfőre megjelenik a leányos háznál, hogy miért, hadd mondja el ő maga rigmusban, a mint szokta:

A virág kikérése.

Ne vögyék rosz névön, hogy beköszöntöttem.
Mert én egy hú párnak a követtye löttem.
Engödelmet kérök illő alázattá,
Hogy belépni mertem ilyen bátorsággá.
De (mivel) N. N. vőlegényünknek vagyok én küldöttje,
Ki szép menyasszonyát tisztelettel kéri,
Hogy e héten kedden (vagy csütörtökön) reggel 8 órára
Jelenne meg véle az úr asztalánál.
Midőn ezt jelentöm illő tisztólettel,
Kivánom, tovább is éljenek békével.
És tovább még bátor vagyok egyet kérni,
A mit, hiszem, fognak is teljesíteni.
És ez a kérésem aztat tartalmazza,
A mint kedves menyasszonyunk is láthattya,
Hogy semmi jele nincs hívogatásomnak.
És hogy mi *jelezné* czélja**) van dolgomnak (!)
Tehát kérném szépen, hogy azon *virágot*
Helyére föltűznék a nyoszolyú-lányok,

*) Vevő fél.

**) Régiesen értve = tárgya.

A mit én is nékik meg fogok szógálni,
 Hogyha az ég ura rá fog segíteni,
 Hiszem, hogy kérésöm nem fogják mögvetni,
 A mit én hálással meg fogok köszönni.

E mondóka után az ott jelen levő nyoszolyolányok (kik rendesen a menyasszonynak «leánykori pajtsai») csinált virágot, vagy «bokrétát» varrnak a vőférfi mándlijára (kabátjára elül) és kalapjára s piros pántlikát kötnek a pálczája felső végére, mit a vőférfi aztán így szokott megköszönni:

A virág megköszönése.

Szépen megköszönöm ezen szivességet,
 Nyerjenek helyette erőt, egésséget.
 Az isten álgya meg. ajálom magamat,
 Ne vögyék rosz névön e szolgálatomat.

Ekkor aztán, kellőleg fel levén diszitve, elindul a hívogatásra; sorban járja a kijelölt házakat, s a beköszönés után ezt a rigmust mondja el mindenütt:

Ez érdemes házba bátorsággal léptem.
 Minthogy N. N-nek a követtye lettem,
 Engödelmöt kérök illő alázattá,
 Hogy belépni mertem ilyen bátorsággá,
 Kötelességömet végzőm bátorsággá.
 N. N. szivességgel kendteket kéreli,
 Ez érdemes házat általam tiszteli,
 Hogy N. N. fiának mennyegző napjára,
 Kedd (vagy csütörtök) reggel nyolcz órára.
 Jelenyen meg N. N. úr tisztelt nejével,
 Szeretett fiával, kedves leányával
 Az anyaszentegyháznak tiszteletire.
 Ősi szokás szerint hit föl vételire.
 És ha az végbe megy, tisztelt hajlékába
 Térve, maraggyanak ebéd-, vacsorára.
 Három, vagy négy órát tánczigadalomban
 Töltsenek el nála, de ne unalomban.
 Én is majd ott löszök, szolgállok mindönnel,
 Addig engödelmet kérök tisztelettel.
 Eszezájgot pedig lögyenek szívessek magukkâ vinni.

Ugyanezen a vasárnapon kezdik meg a lakodalomra való készülődést is mind a két háznál, még pedig a tészta-csinálással; míg a baromfiak koppasztása mindig az ágyvitel napján, vagyis az esküvő előtti napon történik. Ha tehát pl. a lakodalom keddre esik, hétfőn délután összegyűlnek a legényes háznál a házasulandónak barátai s férfi

és nőrokonai, hogy elmenjenek a *menyasszony ágyát elhozni*. Befognak több kocsiba, a lovak nyakára csöngetyűt, fülök mellé pedig kendőket és pántlikákat kötnek; néhány legény felöltözik minél csodálatosabb és nevetségesebb módon, s miután boros üvegekkel is ellátták magokat, és esetleg egy kocsit megraktak muzsikásokkal, végre elhajtatnak, — de nem egyenesen a lányos ház felé, hanem egyik utcán fel, a másikon le, ostopattogás, danolás, kurjongatás és muzsikaszó mellett, meg néha egy hosszú rúdra kötött selyemkendőt lebegtetve s vízbe és sárba mártva — csúfságára annak a leánynak, ki a vőlegényt a jegyváltás után cserben hagyta s a ki most bizonyára a deszkakerítés hasadekán keresztül lesi ezt a meggyalázó jelenetet s hallja az udvarukba tele torokkal kiáltott gúnyszavakat. Csak miután ilyen módon a városnak jó részét bejárták, tartanak végtére a menyasszony házához, melynek kapuja már tárva-nyitva van ugyan, de nem mehetnek be; mert a sok kurjongatástól, lármától neki tüzesedett lovak még jobban megbokrosodnak attól a szalmából kötött, emberforma, csodálatos váz-alaktól, mely a bejárás közepére van felállítva s melynek alapjára különféle színű tollak, nyakába paprika-füzér, karjaira hagymakoszorúk vannak aggatva, míg egyik kezében fakardot, másikban hosszú messzelőt tart és neki támaszkodik az egész kapu szélességét átfogó, vastag szalmakötélnek, melyről szintén tollak és rongyok csüngenek le. Viszafordulnak tehát az ily módon elzárt kapu elől, hogy még néhány utcát megkerüljenek, s ha visszatérésök alkal-mával sem tudnak keresztül hajtani az akadályon, megelégtelve a tréfát, leugrik egyikök a kocsiról, eldobja a szalmavázt, megragadja a szalma-kötelet, hogy széttépje, — ámde ez nem megy olyan könnyen; mert a szalmán belül vastag drót van, melyet a kapu fáról kell leoldania. Nagy ügygyel-bajjal végre bejuthatnak az udvarra, hol leszállván a kocsikról, a vőfő vezetése mellett bemennek a szobába, melyben a menyasszony ágya már el van készítve. A vőfő hivatalos állásba vágja magát s így kéri ki az ágyat:

Az ágy kikérése.

Adjon az úristen szöröncsés jó estét,
Tartsa békességben ezen háznak népét.
Mi mély alázattá engödelmöt kérünk,
Hogy ezen hajlékba ily bátran beléptünk,
De én azt állítom, hogy el nem tévettünk.
Hanem inkább a megjegyzett helyre gyöttünk.
Mert itt, a mint látom, már minden rengyin van,
Sublót és az ágy is már elkészítve van,
A miért mi gyöttünk vőlegény urunkkal,
Hogy a lakására vihessük magunkkal.

Tehát kérném szépen e ház apját, anyját,
 Agygya ide a mi menyasszonyunk ágyát.
 A díjt, mit kívánnak, érte lefizetjük,
 Csakhogy a holmiját magunkkal vihessük.
 Vőlegényünk engem bízott most meg arra,
 Juttassam ezeket néki birtokába.

A menyasszony most nincs jelen, mert elbujtatták a másik szobában, kamrában vagy a szomszédban; de van helyette jelen elég asszony, a kik rokkán, meg guzsalyon nagy szorgalmasan fonnak, eregetik, nyálazzák a kendert, kóczot s azzal a felelettel lepik meg az érkezteteket, hogy még most fonják a kendert, melyből majd a menyasszony ágyát szövik. Amazok természetesen azt mondják, hogy ők annak elkészülését nem akarják megvárni, jó lesz ő nekik az, a melyiket itt már készen látnak s hamarosan meg is tudakolják, hogy mennyi pénzért adják nekik. A válasz rendesen az, hogy három vagy négyszáz aranyért elvihetik. Erre hosszasan tartó alkudozás kezdődik; a jövevények mindenféleképpen kicsinyítik, ócsárolják s kérik alább a portékát, a házbeliék ellenben alig győzik eléggé dicsérni s még esküdöznek is, hogy a kimondott árt megéri. Alkudozás közben egyik vagy másik legény észrevétlenül szalmacsóvát vagy kóczot dug az ágy közé s kevés idő múlva, mintha az ágy minőségét vizsgálná, előhúzza a belopott szalmát vagy kóczot, megmutatja társainak, mire azok még inkább ócsárolják az ágyat, mondván, hogy ilyen egérfészkekért bizony nem adnak annyi pénzt. Végre a házbeliék is engednek és megalkusznak 100 vagy 200 aranyban, mire a vőfér azonnal le is fizeti a 100 vagy 200 *krajczárt*, hűségesen markába olvasva a leány apjának s egyszersmind megköszönve az ágyat ilyen rigmusban:

Az ágy megköszönése.

Minek utánna már a nevezetteket,
 Kivánságunk szerint megkaptuk ezeket,
 Fogadják érte főró köszönetünket,
 Mivel mi velünk ily szívességet tettek.
 De hiszem, hogy vőlegényünk nem felejtí,
 E szívességüket, a míg csak teheti,
 Pótolni fogja ő az ő mátkájával,
 Hogyha egybe kelnek kedves jó párjával;
 Mert a jó szülőket tisztelni, szeretni,
 És becsülni el nem fogja mulasztani,
 Az ő hű párjával, kedves magzattyával,
 Kikkel majd eltelnek öröm-, boldogsággal.

Ekkor fölraják a kocsikra az így megvásárolt ágyat, melyhez még egy almáriom, vagy sublót is csatlakozik s miután a házbeliektől mindenféle jó és tréfás kívánságok közben elbucúztak, kirobognak az udvarból. Az utolsó kocsin ülők pedig még illusztrálva is láthatják a jó kívánságot; mert egyik asszony — a ki előbb a menyasszony ágyát fonta — úgy a kerékhez vág egy rossz fazekat vagy korsót, hogy megszámlálhatatlan darabokra törik. Az ágyvivők természetesen nem a legrövidebb utat választják, hanem ismét több utcát megkerülnek danolás, kurjongatás és muzsikaszó mellett. A vőlegény házához érve, lerakják az ágyat, melyet a vőfél e szavakkal köszönt be:

Az ágy beköszöntése.

Adjon az úristen szöröncsés jó estét!
 Ime elvégeztem már az első leczkét.
 De első munkámban sikerrel dolgoztam,
 Tessék megvizsgálni, mily szép ágyat hoztam.
 De annyi bizonyos, (hogy nagy) *szerepet* játszottam.
 Nem törődöm vele, mert végre hajtottam.
 Most már vőlegényünk szépeket álmodhat.
 Kedves mátkájával álmában sétálhat.
 Őlel-, csókolhatja (?) többit már nem mondom,
 Mert ezekkel talán meg is bosszanthatom.
 Hát még a szép sublót! mit majd elfelejtek,
 Péz is löhet benne, hogyha töttek bele.
 No de a gazdája majd fog bele tönni.
 De csak úgy, ha sokat nem szeret mulatni.
 E szókkal versemnek a végére érek.
 Hogyha mög nem sértem — egy ital bort kérek.

Ekkorra már jóformán öreg este is van s az ágy hozatalában résztvevő férfiak, legények, meg a tyúkkopasztásban elfáradt asszonyok és leányok az *örömanyával* és *örömatya* urammal egyetemben vacsorához telepednek. A vacsoráló szobán kívül, ilyenkor természetesen az egész háznál a legnagyobb «dűvertesség»-et (rendetlenség, összevisszaság) találjuk. A konyhában a különféle edények és az imént koppasztott baromfiak tetemei hevernek még a művészi rendetlenséget is felülmúló összevisszaságban. A «másik ház»-ban a magasra vetett ágyak tetején s az asztalon gyúrott tésztát láthatunk kitergetve. A kamrának minden zege-zuga tele van tepszivel, nyújtódeszkával, melyekre a már kisült kalácsokat rakták. Dolgozott itt egy pár nap óta mindenki, a ki csak ép kéz-láb volt a háznál s mégis a világért sem tudnák megállani, hogy vacsora után legalább egy-két nótát ne tánczoljanak. Ugyancsak az esküvő előtti napon

szokták elküldeni a meghívott házak is a magok ajándékait: baromfit, süteményt, tejet, tojást stb.

A lakodalom napján már jókor reggel összegyülekeznek a vendégek mind a két háznál. A menyasszony felöltözik ünnepélyesen, a nyoszolyólányok feltűzik fejére koszoruját, valamint a magokét is, még pedig egyik jobb-, másik balfelől. A vőlegény szintén bokrétát tűz kalapja mellé, nemkülönben a két nyoszolyó-legény is, egyik jobb, másik balfelől. Miután mind a két helyen egy-két nótát tánczoltak, a legényes ház vendégei elmennek a menyasszonyért, hogy az esküvőre vezessék, kit a vőlegény vőfére így szokott kikérni:

A leány kikérése.

Adjon az úristen örömet, jókedvet,
Töltse be áldással e csalárdi*) népet.
Tisztelt csalárdi kör, egy kérésem volna.
A mely is magában pusztán aszt foglalja.
Hogy e mai napnak éppen most reggelén
Kezdődött egy víg nap N. N. házánál.
Kinek kedves fia házasságra lépett,
Az ő emlékre tartunk víg ünnepet.
Tehát kérném szépen e családnak attyát.
Bocsássa el velünk kedves szép leányát
Az említett házhó egy víg mulatságra,
A vőlegényünknek öröme napjára.
Ha kegyes kérésöm nem esne hijába,
Örömmel köszöntöm be a társaságba.
Adjon az úristen szöröncsés jó röggét,
Hálá, hogy a nap már megint újra főkét,
Mert ez a mai nap szép és emlékezőtös,
De részint szomorú, részint örvendetös,
Mert ez azon szent nap, melyen leányunknak
Úrasztalhoz köll lépni menyasszonyunknak.
Tehát kérném szépen az édes szülőket,
Készítsék el útra édes szülöttyüket,
Kérjék az Istent, hogy szöröncsés legyen.
Ez ő szent frigyében egész életében,
Az ú hű párjával, kedves magzattyával,
Kikkel majd eltelnék öröm-, boldogságban.

Ennek végeztével mindjárt következőleg búcsuztatja el a menyasszonyt a körülálló szülőktől, testvérektől, barátnőktől és szomszédoktól:

*) Így csak némely *ügyetlen nyelvű* mondja.

A menyasszony bucsúztatója.

Tisztelt nász-nép, halljunk egy pár bucsúszavat,
 Mielőtt elhagynánk ez érdekes házat.
 Mert illő, hogy midőn ily útra indulunk,
 Isten, embör előtt hűen megszámoljunk.
 A mi menyasszonyunk is ily formán szólna,
 Ha szív-érzelmitül most szavakhoz jutna.
 Elmondom tehát én, mit elméje gondol,
 Ily formán szállana, látom bús arczáról :
 Örömmel víradt föl rám ez a szép reggel,
 Örömmel üdvözlöm ártatlan szívemmel;
 De most a keblemet nagy bánat fogta el,
 Mert íme a házasság életre léptem fel.
 Hosszú az én útam, melyre most indulok,
 Azért, óh Istenem, te hozzád fordúlok,
 Tölled buzgó szívvel bocsánatot kérek,
 Mert áldást és segílyt csak te tölled nyerek.
 Ne hagyj el, óh kérlek, e nehéz sorsomban,
 Szent fiaddal együtt állj mellettem jóban ;
 Mert ma változik meg életemnek útja.
 Vagy hosszú örömré, vagy örökös búra,
 Azért, óh Istenem, kérlek, legyél velem.
 Bocsássd meg ellened elkövetett vétkem,
 Hogy boldog löhessek a házasság életben,
 Édös Jézus, kérlek, holtig maradj vélem.

Most hozzád fordúlok, kedves édes atyám,
 Nézzed, könnyeimtül mint nedvesül orcám,
 Mielőtt atyai házadból kilépek.
 Tölled térdre hullva bocsánatot kérek.
 Bocsánatot kérek, mert megbántottalak,
 Jószágodért sokszor megbúsítottalak.
 Kedves édes atyám, felejd el ezeket,
 Az Isten is ezért áldjon meg tégedet.
 A míg pedig élted e világon éled,
 Úristen kegyelme legyen mindég véled.

Hát hozzád mit szólják, kedves édes anyám,
 Ki voltál ekkorig gondviselő dajkám.
 Tudom, hogy nagyon fáj anyai szívednek,
 Midőn elválását látod gyermekednek,
 Kit édes tejeddel tápláltál emlődből,
 Most át köll engednöd titkos jövődönnek.
 Jóra tanítottál, a rosszról intettél,
 Most pedig szárnyamra engem eresztettél.
 Ezért buzgó szívvel hálát adok néked,

És áldom örökké szent gondviselésed.
Buzgó szívvel kérem isteni felséget,
Hogy lelkem üdvére adjon páros éltet.
A míg pedig élted e világon éled,
Úristen kegyelme legyen mindég véled.

Kedves testvérjeim, hozzátok is szólok.
Mielőtt ez úttal tölletek elválllok.
Az Isten áldását kérem fejetekre,
Hogy harmatként szálljon áldás fejetekre.

Szép leány nőtársim, kik eddig voltatok,
Most könyes szömökkel körülöttem álltok,
Szép koszorútokból íme most elválok,
Istentől nektek is minden jót kívánok.

Felső és alsó jószívű szomszédaim,
Kik hogy jelen vattok, rokonim, barátim!
Az Isten áldjon meg bennetek(et) fejenként,
Ne érezzetek a földön fájdalmat, kint.
Az itt maradóknak kívánok jó kedvet,
Nékünk útasoknak boldog megérkezetet.

A bucsúztató mondása közben folyt csendes sirdogálás most zokogásban tör ki. A menyasszony sorban csókolja mindazokat, kiktől a vőférfi elbucsuztatta, s a násznép megindul a templom felé. Legelől megy a menyasszony a két nyoszolyóleány között, s utána a többi női vendégek. Nyomban követi őket a vőlegény, a két nyoszolyólegény közt, a férfitendégekkel együtt. Ilyen rendben mennek be a templomba is: még pedig legelől az ú. n. «elzáró asszony» (rendesen valamely érdekesebb, néha úri nő), utána a menyasszony, a nyoszolyólányok s a többi nők; a férfiak közül pedig elől a vőférfi, utána a vőlegény, a nyoszolyólegények s azután a férfi közönség. A menyasszony és társai az első padba ülnek be, még pedig belől a két nyoszolyólány, azután a menyasszony s szélről az «elzáró asszony». A férfiak sorában az első padot a vőlegény, a két nyoszolyólegény és a vőférfi foglalják el, az utóbbi maradván szélről. Midőn az isteni tisztelet végeztével az esketésre kerül a sor, a vőférfi kivezeti a legényt az úr asztalához, honnan a menyasszony padja elé megy, meghajtja magát az elzáró asszony előtt, a ki erre kilép a padból, hogy kiereszse a menyasszonyt, kit aztán a vőférfi szintén az úrasztalhoz vezet. A katolikusoknál még az a jellemző szokás van, hogy mikor az esküvőre mennek, a vőférfi a jegykendőt egy hosszú rúdra felkötve viszi, melynek hegyes végére aranyporral behintett alma van tűzve. Ezt az almát, midőn az esküvőről visszatérnek, otthon ketté vágják s egyik felét a vőlegény, másikat a menyasszony eszi meg.

Mielőtt azonban a templomba bemennének, a vőférfi egy üveg bort s az üveg nyakára fűzött kalácsot visz be a plébánosnak.

Vége levén az esketésnek, a vőférfi a templom ajtaja előtt a szabadban kikéri a menyasszonyt a leányos ház násznépétől:

A menyasszony kikérése.

Minden jót kívánok az édes atyának,
 Ki egy leányt nevelt, de nem önmagának,
 Áldás és békesség az édes anyának,
 Én tiszteletére jöttem a lányának.
 Röviden jelentöm, miért jöttem hozzájuk.
 Hogy menyasszonyunkat velünk elbocsássák,
 Ezt karjaik alatt híven oltalmazták.
 Mint gyümölcsöt fáról le nem szakajtották.
 De leszakajtottá kedvesse magának.
 Ez időtül fogva örök. hív párjának.
 Bocsássák el hát, mert jelen van az óra.
 Melyben ő szavát fordítsa búcsúzóra.
 Hogy a sors ösvényén halladjon boldogul
 Avval, kinek szívét adta most zálogul.

Ezután mind a két násznép külön-külön visszamegy a lakodalmas házhoz, a menyasszonyt már most természetesen a vőlegény házához viszik. A katolikusoknál azonban, ha csak szerit ejthetik, ellopják a menyasszonyt; tehát a legényes ház vőférének ügyelnie kell, hogy ez meg ne történjék, mert ez nagy szégyen volna rájuk nézve.

Haza érve a vőlegény házához, mielőtt a menyasszony belépne férje hajlékába, a vőférfi köszönti a konyhaajtó előtt, a vőlegény szülőihez intézve szavait:

A menyasszony beköszöntése.

Tisztelt örömatya, most már megérkeztünk.
 Most már mondhatom, hogy sikerrel működünk;
 Mert szép menyasszonyunk ime megérkezett,
 Örömapa s anyja fogjon vele kezét.
 Fogadják be őtet e vig társaságban,
 Részesítsék őtet egy kis mulatságban.
 Tisztelt örömapa, még egy kérésem van,
 Mert az én táborom még ide kívül van.
 Eszközöljük nekik bebocsájtásukat.
 Ők már bevégezték nehéz munkájukat.

Ekkor a menyasszony belép a konyhába, hol az ipa kezét fog vele, a napa pedig meg is csókolja, mondván: «Isten hozott, kedves lányom.»

Ha az esküvés a nyolcz órai istentisztelet után történt, a vendégeknek reggelit adnak, melynek végeztével az ebéd idejéig szüntelenül tánczolnak, míg a vőfér félben nem hagyatja multságukat, kiküldvén őket a szobából, hogy az asztalokat elkészíthesse. Az asztalokat a szoba két oldalán helyezik el, úgy hogy a középben szabad hely maradjon. Mikor a terítéssel készen vannak, a vőfér szól a vendégekhez:

Uraim, az asztal meg vagyon terítve,
Kés, tányér, kanállal el vagyon készítve.
Az étek is jönnek most mindjárt sorjába,
Ez a sok legénység nem áll itt hiába.
Ne hogy az asztalon a leves elhüljön,
S fölmelegítése dologba kerüljön.
Tessék hát, uraim, helyre telepedni.
Úgy is a muzsikus meg kezd melegedni.
Mi csak tölem tellik, mindent elkövetők.
Jó epetitussal egyenek kelmetők.

E felhívásra mindenki helyet foglal. Az egyik asztal felső helyét a násznagy foglalja el s ugyanezen asztalhoz ül, egymás mellé, a vőlegény és menyasszony, még pedig az asztal külső oldalán levő pad közepére. Mellettök jobbról és balról a két nyoszolyó-lány s ezek mellett a két nyoszolyó-legény, míg a többi vendégek tetszés szerint sorakoznak. Mindenki előveszi a magával hozott evőeszközt (kanalat, kést, villát), — a vőfér pedig (a következő) tréfás rigmussal igyekszik étvágyat gerjeszteni az ételekre várakozó közönségben:

Szerencsés jó napot kívánok mindennek,
Ez ide egybe gyűlt tisztas vendégeknek.
Ide beszóllított ékes szép szűzeknek,
Ezek közt itt levő jámbor legényeknek.
Illó alázattal engödelmöt kérök,
Hogy én itt ily bátran, hangossan beszélők,
De csekély szavamnak, kérem, engedjenek,
Kik ily szép sereggel ide egybegyűltek.
Mert Hebus indítja futásnak lovait,
Apolló örömmel mutatja műzsait,
Készítgeti szépen a jácczadozásra.
Rebegő nyelvem most indul a szóllásra.
Mostanába gyűttem híres Berzsiánbul,
Követül gyűttem én önökhő Zsinyábul,
Utánnam érkeznek megterhelt tevéim,
Mindjárt következnek im pompás étkeim.
Az első tál étel a bagó-nyerítés,
Ezt fogja követni a kemencze-nyögés,
A csirke-ordítás, egy borgyú-köhögés,
Végre mőgérkezik egy üres kocsizörgés.

Oda kinn egy vad disznó van meglánczolja.
 Két beteges bolha lősz a nyársra húzva.
 Sült pecsenye helyett a nagy fejsze foka.
 Hetvenhét esztendő keréknek az agya.
 E szép társaságtul köszöntő a nevem.
 Majd meg is mutatom vitéz serénységem.
 Mivel a szakácsnének igen jó bőkezű,
 Tudom, a mit készít. lősz mindön jó ízű.
 Tik pedig, szép szűzek, ne szomorkodjatok,
 Ebből a farsangból hogy kimaradtatok;
 Mert jön másik farsang, melyben lesz részetek,
 Jönnek a legények, kikkel lefekhettek.
 Nosza muzsikusok, ne szunnyadozzatok!
 Hanem szünte nélkül vig nótát húzzatok.
 Ismernek tiktöket, nagy hírűek vattok,
 Ezért most énnekem egy tustot rántsatok.
 De már nem tréfálok, megyek a konyhára.
 A jó eledelnek drága illatára.
 Megnézem a levest, nem dűt-e patkára.
 Nem esött-e fazék szakácsnének lábára.
 Fel hát a szerencse lebegő szárnyára,
 Ismét megjelenek Péter-Pál napjára.

Ennek végeztével kifordul a konyhába, sürgeti a szakácsnékat s megmondja, hogyan és hányra találjanak. Még egyszer bejön — üres kézzel, de azzal a jóleső vigasztalással, hogy már most csakugyan hordja az ételeket sorjában:

Ismét megérkeztem.
 A Párizs királyfival tengeren eveztem.
 E királyi háznak köszöntője löttem,
 A kit hogy szerettem, szépen mögtisztőttem.
 Minket az úristen sokáig megtartson.
 És az idők alatt folyvást szaporítson.
 Minden visszavonást közülünk kiírtsa,
 És hú szeretetét egymás közé adja.
 Még rebegő nyelvem szállásnak eresztöm,
 Előbb szemeimet az égre függesztöm,
 Honnénd kérök áldást e szép társaságra,
 Ezek közt itt levő minden tagjaira.
 Uraim, a konyhán mindent megvizsgáltam,
 Mindeneket a legjobb rendben találtam.
 Kötelességöm ez, mert vagyok mestöre,
 A mi örömatyánk rendelt engöm erre.
 Készülnek az étek. süt, főz a szakácsnének,
 Tud az mindönöket jobban, mint a papnének.
 Az édös étkeket tudja kavargatni,
 A boros kancsót is tudja hajtogatni.

Marhahús-leves föl mintegy kilencz akó,
 Tejföllel torma is van egy hétre való.
 El se birjuk élni, van kása hat akó,
 Annak, ki szereti, jut egy-egy jó akó.
 Töltött káposzta is fő disznóórával,
 Ugyancsak a füle eczetös tormával,
 Ki abbú jólakik. könnyen beszél azzal,
 A ki nem övött ezelőtt harmad nappal.
 Föl a paprikás hus, pedig a javából,
 Két tinót vágattunk a Csáki-gulyából,
 Ki aztat lemossa tíz akós hordóbúl,
 Keveset veszen az fejébe a gondbúl.
 Hát a sok sütemény, mely el van készítve.
 Annyi, hogy a háznál alig férünk tülle.
 Túrús lepény is van tíz vékás ládával.
 Hát még a tengernyi rétes mazsolával.
 Érzi a czimbalmos szagát az órával,
 Azért is alig bír szegény a gyomrával.
 De most nem tréfálok, a konyhára megyek,
 Ha étket nem hozok, bár akármí legyenek.

Visszatér tehát negyedszer is, de most már nem üres kézzel, hanem az első tál étellel, a *levessel* s három-négy legénytől kisérve, kik az ételek felhordásában segítenek neki, s a kiket *főnforgóknak, talpon állóknak* vagy *talpallóknak* neveznek. Mielőtt azonban a levest az asztalra tenné, a következő rigmust mondja el:

Érdemes vendégek, nem üressen jöttem,
 Étekek terhelve van mind a két kezem.
 De mig a kanálhó is hozzá nyúlának,
 Buzgó szívvel hálát adjanak az úrnak.
 De hogy én itt mostan hosszast ne papoljak.
 És e főró táltul sebeket ne kapjak,
 Vegyék el kezemből ezt a főró tálat.
 Melyet az újjaim már tovább nem állhat.
 A hátam mögött is még húsz legény vagyon,
 Azoknak is kezit süti igen nagyon.
 Ne tántorogják hát most előttem senki,
 Mert a nyakát hamar lefórázom neki.
 Itt tehát a leves, melyet adott jó hús.
 Ezért itt senkinek szíve ne legyen bús,
 Nosza muzsikusok, szójjék hát a víg tus,
 Ezzel dicsértessék az úr Jézus Krisztus.

Második tál étel a *marhahús mártással*, melyet a vőférfi e szavakkal ad át:

Gyenge borgyúhús ez, mit hoztam tormával,
 Csak harmincz tavasszal sétált az anyjával.
 Gyengesége miatt szénát nem öhettem,
 Szegény gyöngé állat csak a korpát nyelte.
 Ezért a tormáért jó sokat fáradtam,
 Magyarország részét széltibe bejártam,
 Ezt a keveset is Maros tüvin ástam.
 Szerencsémnek tartom, hogy reá találtam.
 De ez erős étek való csak magyarnak,
 Nem igen fér ebből a némöt gyomrába.
 Ez erős étkekből keveset egyenek,
 Lesz még több étek is, csak ne siessenek.

Néhány percz mulva *bor*t visz be üvegekben, s ezt a bor-felkőszöntőt mondja el:

Azt kiáltja a szám: legyenek csendessen,
 Hogy elvégezhessem a dolgom rendessen,
 Annak szolgálok én e háznál szíveszen.
 A ki szépen múltat és becsületeszen.
 Mint már a házaknál ígéretet tettem,
 Éltet és italt is szíveszen ígértem.
 Melyeket im már a kezembe is vettem.
 Kezembe az üveg, jó bor vagyon benne.
 Várja a menyasszony, hogy ha rákerülne,
 Vőlegény uramnál is bizony elkelne,
 Más is hozzá nyúlna, ha előtte lenne
 Az Isten áldása, azért bátorsággal
 Lássanak hát hozzá örömmel s vígsággal,
 Ne töltsék az időt itt szomorúsággal.
 A mi házi gazdánk szívből ezt kívánja,
 Hogy ki iszik ebből, egészség utánna,
 Hogy a hideg csömör ne essön hasára.
 Én is ezt kívánom: egészség utánna!

Harmadik tál étel a *töltött káposzta*, halasiasan: *szármát*, melyet a vőfér így szokott eldicsérni:

Paradicsomkertből éppen most érkeztem,
 Mely gyönyörű kertnek gyümölcséből öttem,
 De minthogy sokáig ottan kertészkedtem,
 Szép fejes káposztát bőven termesztettem.
 Nagy Magyarországnak jó részét bejártam,
 Ily káposztafélét keveset találtam.
 De annyit mondhatok, a holott csak jártam,
 Mindenütt dicsérték, fülemmel hallottam.
 Szárma és káposzta az étek vezére,
 Nemes magyar hazánk országú czímöre.
 Még királyunknak is gondja vagyon erre,
 Áldott föld az, a hol teröm a gyökere.

De én nem dicséröm, dicsérje mög magát,
 Mert bele vágattam nagy féló [= fél ló] szalonnát,
 Tizenkét díznónak elejit. hátúját,
 Keresse mög benne kiki fülit, farkát.
 Mivel pedig már a káposzta itt vagyon,
 Mindenki az evéshez jó buzgón fogjon,
 Hogy restsége miatt éhen ne maradjon,
 És aztán eléhem panaszokat nyújtson.

A szármát evése közben hallhatjuk az első u. n. *közbeszözlést*,
 melyben vőfér uram a házasságról elmélkedik:

Halljunk szót, uraim! szóllok igasságot,
 Nem tréfát beszéllök, hanem valóságot,
 Adjanak hát neköm egy kis szabadságot,
 Amég elbeszéllöm a szent házasságot.
 A szent házasságot maga Isten szerzé,
 Maga Isten adta Évát Ádám mellé,
 Hogy legyen hű társa örömben és bajban,
 Mint ez Mózes könyve szépen elénk adja.
 Bár kiki vizsgálja, bámúlva csudálja
 E szent rendelésit az egek urának,
 Tetszett is néki úgy mint maradékjának,
 Mint pátriistáknak, evangyelistáknak,
 Páratlan életet kevesen tartának.
 Mert ám boldognak is löhet azt mondani.
 Kit az úr jó társsal szeret megáldani.
 Vig öröm és áldás száll vele a házra,
 Kivirágzik szépen a boldogság fája.
 A rideg legénynek unalmas az élte,
 Nincs kivel megossza, hogyha kedve éled.
 Nincs, ki vigasztalja, ha meggyűl a gondja,
 Nincs, ki édes szóval kedvesének mondja.
 Azért is a legény, kinek nincsen párja,
 Tegyen szert mielőbb Jutka-, vagy Sárára,
 Gondolkozom én is már régön felüle.
 Talán lösz is écczör valami belüle.
 Csak az a nagy baj, hogy a jó asszony ritka,
 Ezért, tudom, sok nő száll ellenem síkra,
 De nem bánom, ha a szemem kiássák is.
 Kimondom, hogy némely nő rosszabb, mint az áspis.
 Dühös mint a sárkány, kerepöl a nyelve,
 Jaj annak a férjnek, a ki ilyent venne.
 Dözzög, pöröl, dörmög, savanyú az arcza,
 Mint a ma szakasztott éretlen vadalma.
 A ki hogy ilyet kap, megverte az Isten.
 Mert a rosز aszonynak földön párja nincsen.
 De nem szóllok többet, ürülnek az tálak,
 Én azért újra csak a dolgomhoz látok.

Negyedik tál étel a *savanyu becsinált*, melynek felköszöntője így hangzik :

Itt van a becsinált, eczetes babérral.
Kedves eledel ez magyarnál, németnél,
Éhség ellen is jobb patikai szernél.
Szűzek, szép leányok, ne beszélgessetek.
Ha sokat beszéltek, éhen is maradtok.
Itt a jó becsinált, ha ebből nem esztek.
Férjhez nem mehettek.

Ezt követi a *csírke*-, vagy *juh-paprikás*, eme felköszöntővel:

Ismét megérkeztem, uraim, sokára.
De merem mondani, nem jártam hiába :
Mert olyan jó étket hoztam valójában,
Mely első eminens az étkek sorjában.
De ez eledeléért nagy próbát is tettem,
Egy csúnya kakassal hét nap verekedtem,
Kicsibe múlt, fogam hogy ott nem ejtettem.
De oda se neki, csakhogy legyőzhettem.
Nosza hevenyében a bőrét levettem.
A fejét nyakastúl egyszerre leszedtem.
Ezt a jó eledelt abból készítettem.
Megvallom, uramék, ezt én is szeretem.
De mivelhogy nincs több ilyen ízes éték,
Erre a magyarnak vizet inni vétek.
Egyék hát, uraim, jó epetitussal,
Ehhez is tartozik a cigány egy tusttal.

Erre következik, kevés idő múlva, a második közbeszóllás:

Nem siralmas harez ez, férre most a hajjal,
Vígadozzunk, még ránk nem köszönt a hajnal.
Kerítsük a kancsót, nosza, rajta gyorsan,
Minek áll itt ez a sok üveg bor sorban ?
Asszonyok, menyecskék, hozzá kell csak nyúlni.
El szokott a jó bor asszonynál is csúszni.
Csakhogy — ez úgy lassan — köztünk legyen mondva,
Ne álljon ma félre senkinek a kontya.
Borból a fehér nép képesint fogyasszon.
Mert nincs rútabb látvány, mint a részög asszony.
Eccző láttam egyet, hej de megútátam,
Ha rá gondolok is, borsódzik a hátam.

Hatodik tál étel a *tejbekása*, melynek feladásakor a vőfélr adja tudtára a vendégseregnek, hogy ezt már nem ingyen kapják, hanem meg kell érte fizetni :

Tejes kását hoztam, még pedig czukrozva,
 Apró szőlőcskével jól kipallérozva,
 Mög van a teteje méezezve, czukrozva.
 Nem is kapta meg ezt a tűznél a kozma.
 Ámde nem köll ennek erő rágásához,
 Hanem csak szellőcske a megfűvásához.
 Az árátul pedig semmit se féljenek,
 Csak bátran, uraim, mindnyájan egyenek.

Ezután következik a *pecsenye* ilyen felköszöntővel:

Itt hoztam sülteket, számtalan sokféléit,
 Ezért köszörülje kiki jól meg kését.
 Hogy el ne csorbítsa a tányérnak szélét,
 — Húzza kend meg komám, rekedt hegedűjét.
 Nincs párja étkek közt a jó pecsenyének;
 Mert az vidámságot okoz az elmének.
 Ős atyáink is mért voltak olyan vének?
 Azért, mert borral és pecsenyével éltek.
 Tessék hát, uraim, vegyék el kezemből,
 Jó nagy darabokat metéljenek ebből.
 De bort is igyék rá, a ki eszik ebből,
 Mert ha bort nem iszik, nagy foga nyöl ettől.

Pecsenyeevés közben halljuk a harmadik közbeszólást, t. i. a *násznagy-felköszöntőt*, de a melyben kijut a jó kívánságból az örömapáknak, örömannyáknak, az uj párnak és a többieknek is:

Őseink szokása volt, ha lakozának,
 Hogy pohárt emelve, áldomást mondanak.
 A hű unokának az fő tartozása.
 Hogy tegyünk hasonlót, ha vagyunk vígságban.
 Ha már ennyit szoltam, koptattam nyelvemet,
 Töszöm szívessen az ősi tisztességet,
 Násznagy uramnak a böles engödelmével,
 A felköszöntésöm ekképen kezdöm el:
 Áldjuk az úristent ő szent kegyelméért,
 Hogy ezen esküvő ily szépen véget ért,
 Tetézzé az új párt égi kegyelmével,
 Áldja meg frigyüket számos jó gyermekkel.
 A két örömapa az örömannyával.
 Érjen sok örömet a hű unokával.
 Násznagy uraim is ő szivességükért
 Nyerjenek istentől égi és földi bért.
 A többi érdemes vendégek mindnyájan,
 Éljenek a földön örömben vígságban.
 Hogyha pedig jutnak a másik világra,
 Találjanak ottan örök boldogságra.
 Legyen hát királya, mint Szent László vala
 A magyar hazát a fél világ uralja.

Erre következnek a *sütemények*, melyeket rigmus kíséretében ad fel a vőfér az asztalra:

Itt van fain lisztből jóféle sütemény,
Nincs ebben sem ánizs, sem mustár, sem kömény,
Czukorral vegyítve nem is igön kemény,
A ki ilyennel él, nem bántya a köszvény.
Elhoztam végtére a jó béleseket,
Czukorral vegyítve szörnyű édeseket.
Tudom, hogy szeretik az itt levő szűzek,
Annál is inkább az öregek és őszek.
Bátran lehet enni, gyomornak nem nehéz,
Fogjon hát mög minden darabot kilencz kéz.

Az étkek sorát rendesen a *túrós lepény* zárja be, melyet a vőfér így szokott eldicsélni:

Drága jó uraim, túrús lepént hoztam,
Érte én a konyhán soká várakoztam.
A tepsziből éppen most van kimetélve.
Áhító szagátul alig vagyok élve.
De rég időbül van ennek eredetje.
Deczepálnak volt ez kedves edelje;
Menyegzője napján túrús lepént övött,
Úgy jól lakott vele, hogy megszakadt bele.
Egészséges étel, jót állok felüle.
Csak bátran, uraim, egyenek belüle.

Némely helyen még *tortát* is adnak fel és ezzel végződik az ebéd. Ujabb időben a vagyonos házaknál némi kis eltérést találhatunk az ételekben, de vannak olyan ételek, melyeknek ilyen alkalommal sem szegény, sem gazdag házbán nem szabad hiányozniok, milyenek: a leves, szármát, paprikás, tejbekása és sütemények.

Ebéd végeztével *kásapénzt* szednek. A vőfér t. i. bevezeti a szakácsnét, kinek jobb keze százszorosan is be van kötve, valamint a feje is, annyira hogy arcza nem látszik, s ezen kívül sántít egyik lábára. A vőfér elmondja a következő verset:

Tisztelt násznagy uram, én ismét papolok,
A szegény szakácsnének ügyében felállok,
Addig jó uraim, tüllük meg sem válllok,
Míg azt meg nem nyerem, a miér istállok.
Bezeg, násznagy uram, szomorú hír vagyon,
A szakácsné asszony keze sebes nagyon;
Mert a mint a kását ott kinn kevergette,
A tűz a jobb kezit szörnyen megégette.
De még a mi nagyobb: sánta is lábára.
A kása ráfröccsent a lába újjára

Most tehát, uraim, mind erszényt nyissanak,
Kis bankót, nagy bankót tányérba rakjanak.
Ekként orvosságra néki pénzt adjanak,
Hogy mérges sebjei hamar gyógyuljanak.

Erre egy nagy fakanalat nyújt a vendégek elé sorban, a kik pénzt dobálnak bele, melyet a másik kezében tartott tányérba önt ki. Ez a kásapénz tulajdonképen a családapa kiadásainak pótlására való, ezért ezt a vagyonosabb házaknál ma már nem veszik igénybe

Mielőtt a vendégek az asztaltól fölkelhetnének, még végig kell hallgatniok azt a leghosszabb rigmust, melyben a vőférfi felköszönti az ebédet, a vőlegényt, menyasszonyt, a jelen levő leányokat, legényeket, násznagyokat, az összes vendégsereget, szakácsnét s végre a muzsikásokat. kiket ekkorra az ajtóhoz rendelt, hogy mikor ő vivátot kiált, tust húzzanak. E felköszöntők így hangzanak:

Előbb is gazdánkhoz forduljunk arczunkkal.
Köszönjük mindnyájan jószágát egy szóval,
Köszönjük mög, miért asztalt terítettett.
A mért ételt, italt elibünk kerített.
Emeljünk most tehát mindnyájan poharat:
Éltesse az isten örömatya urat! [Vivát!]
Éltesse az isten sok jó vendégjével,
Áldja meg az isten hú feleségével,
Áldja meg az isten szép időket töltő, kedves jó párjával.
Emeljünk tehát most egy szívvvel poharat:
Éltesse az isten örömatya urat. [Vivát!]

Áldja meg az isten ezen új párokat.
Szentelje meg őket mint házas társakat.
Ne lássanak soha szomorúságokat.
Kivánom, éljenek sok kedves napokat. [Vivát!]
Most virultatok fő éltetek napjára,
Gyöngyökkel virágzó kedves hajnalára.
Vegyen föl titeket az Úr szent karjára,
Vigyázzon rátok, mint tulajdon magára. [Vivát!]
Csak egymást szeretve, az istent féljétek,
Hogy veletek legyen, szüntelen kérjétek,
Megád minden jókat békében, higyjétek,
A rosszat kerülve a jót keressétek. [Vivát!]
Az úrnak áldása szálljon fejetekre.
Árasszon minden jót bőven éltetekre.
Töltse szent kegyelmét a ti szívetekben.
Ezt kívánjuk szívből mindnyájan tenektek. [Vivát!]
Legyen hajlékotok szeretet szállása.
Virágozzon benne az égnek áldása.

Remek magzatokat úgy gyümölcsözzetek,
Hogy holtotok után bennük élhessetek,
Unokáitoknak lássátok fiait,
Halladván az idő *resztumnak* százait. [Vivát!]

Éltesse az isten leányseregünket,
Kik édes csókokkal tartanak bennünket,
Éljenek mindnyájan, szívemből kívánom,
Hadd akadjon köztük neköm is hű párom. [Vivát!]

Éljen a legénység, szívemből kívánom,
Örvendjen mind ezen, mind a más világon,
Adjon az ég nekik, neköm is oly lánykát,
Melylyel átugornánk a földi bú árkat. [Vivát!]

Násznagy uramra is azt kiáltom: éljen!
Sok örömnappokat közöttünk szemléljen.
De egész éltében ne kövessen szégyent,
Míg csak a nap helyt áll a föld környezetében(?).
Ha pedig romlandó sárháza összedül,
Testi erejében a vér nem foly, meghül,
Hallandó teteme gyászos sírjában dül:
Vigadozzon lelke a megváltó körül. [Vivát!]

Tisztelt vendégekhez emelem szavamat:
Éltesse az isten jó polgártársakat,
Éltesse az isten mindnyáját jó nevével,
Nejét pedig kedves jó gyermekeivel,
Vigye fel az isten mennynek országában,
Nyugtassa el őket csendes nyugalmaiban. [Vivát!]

A szakácsné asszonyunk is jókat vegyen,
Tél, tavasz, nyár és ősz kedve szerént legyen.
Még mulandó éltit át e földön mennye(?)
Gondviselő atyja a jó isten légyen.
Ha pedig összedül lelkének sátora,
Tetézze tetemét a sok áldás pora;
Fogadj(ák) be lelkét a szentek tábora,
Sok jó hír legyen a koporsó-bibora. [Vivát!]

A zenészeink is sokaig éljenek,
Az éhön-halástul soha se féljenek,
Hegedűik szögön ritkán heverjenek.
Mikor szükség lesz rá, mindig peregjenek.
Tíz pöngös bankókkal a zsebjök teljön mög.
Örökre a fejük testüktől váljon mög. [Vivát!]

Ekkor a vendégek végre-valahára fölkelhetnek az ebéd-től s miután az asztalokat és padokat kihordták a szobából, folytatják a tánczot vacsoráig.

Említettük, hogy ebéd közben az új pár mellett közvetlenül a két nyoszolyó-leány ül. Akárki észreveheti, hogy szegénykének alig van idejük enni, minduntalan hátra-hátra forognak és nagyon gyanús szemekkel kísérik a vőfért és talpallóknak minden mozdulatát, kik mindig ott járnak-kelnek a vőlegény és menyasszony mögött. Bizony nagyon vigyázniok is kell: mert azok a főnforgók azért settenkednek örökösen a hátok megett, hogy a vőlegény és menyasszony ruháját valamiképen összefűzhessék, vagy pedig egy játékbát dobhassanak a menyasszony alá. — mi ha megtörténik, az egész társaság jóízűt mulat rajta, a nyoszolyó-leányok pedig irulnak-pirulnak vigyázatlanságuk miatt.

Alkonyat felé a leányos háznál fölkerekedik egy csapat férfi, legény, asszony és leány, hogy elmenjenek *kállátóba* (kárlátó) a legényes házhoz. Az asszonyok és leányok nem felejtenek el valami ajándékot vinni magokkal a menyasszonynak, ki szőlőt, ki diót, ki almát, vagy kalácsot. Néha muzsikaszó mellett, danolva, kurjongatva, a boros üvegeket derekasan hajtogatva és minden szemközt jövőt agyon kínálva vonulnak a másik lakodalmas ház felé, hol a vőfért ügyelnie kell jövetelükre, mert szegény volna, ha észrevétlenül jelennének meg. Mikor tehát a legényes háznál levők a közeledésüket meghallják — a mit bizony már jó messziről meghallhatnak — kimennek elébök a kapuba muzsikásaikkal. A kállátósak azt mondják, hogy elvesztettek egy madarat, bocsássák be tehát őket, hadd keressék meg, mert bizonyosan ide repült. A násznagy erre azt mondja, hogy beereszti őket, ha van igazság-levelök. A kállátósak erősítik, hogy van nekik, miközben egyikök egy, mindenféle ákombákommal tele irt papirost nyújt át a násznagynak, a ki elolvastván, bebocsátja őket, hogy keressék meg, a mit elvesztettek. Miután ezek a magokkal hozott ajándékokat átadják a menyasszonynak, asztalhoz ültetik és megvendégelik őket.

Mialatt a kállátósak a házbeliekkel közös mulatságba elegyednek: a vőlegény, menyasszony, nyoszolyó-legények és lányok egy külön szobába, vagy kamrába vonulnak. Itt leteszik koszorúikat, illetőleg bokrétáikat s valamelyik asszony beköti a menyasszony fejét menyecskes módra. E szertartás zárt ajtók mögött történik, s így ennél csak a legközelebből érdekeltek lehetnek jelen: — de katolikus asszonyok szájából hallottam, hogy ilyenkor válik meg, melyik leányból lesz a világra való menyecske; mert az, ha azt akarja elérni, hogy a férje soha se jöhessen rá kilátásba helyezett csaláságaira: a vőlegény kalapjáról levett bokrétát színlelt véletlenségből a földre ejti és jobb lábával rágázol, a mit, ha megtudott tenni, azzal, ha száz szeme volna is a férje urának, mégis mind bekötötte.

A menyasszonyt aztán így, bekötött fejfel bevezetik a mulató szobába, még pedig úgy, hogy egy asszony megy mellette, egyik kezében égő gyertyát, a másikban tányért tartva, melyet letesz a muzsikások előtt álló asztalra, de a gyertyát az egész *menyasszony-táncz* tartama alatt tartja az asztal mellett. A vőférfi pedig ily szavakkal mutatja be az új asszonyt:

Tisztelt násznagy uram! egy csudát mutatok,
 A mit még nem látott, azért én jót állok.
 De tessék elhinni, hogy igazat mondok,
 A mit igen könnyen be is bizonyítok.
 Mert szép menyasszonyunk még az előbb lány volt,
 De tessék megnézni, hogy már elváltozott.
 A haját nem látom, nem is tom, hova lett.
 Annyi bizonyos, hogy feje bekötetett.
 Kérném tehát szépen násznagy uramékat,
 Fogadják be ismét szép menyasszonyunkat.
 Mint új asszonyt ez víg társaságban.
 Engedjék először részt venni a tánczban.
 Nosza zenész koma, hegedűk zengjenek,
 Hogy a menyasszonyunk fülei csengjenek,
 Verd el a Rákóczi híres indulóját.
 Melyet danolt, mikor víta *Reges* várát.
 Nem látni most itten egyet se apácát.
 Járvuk el most tehát a menyasszony tánczát.

Erre a muzsikások elkezdenek lassút húzni, a vőférfi egy forintot dob a tányérba (melyet már előbb a vőlegény adott neki) és tánczol a menyasszonynyal. Kevés idő múlva más valaki vet a tányérba pénzt, elveszi a vőfértől a menyasszonyt és tánczol vele. Ezután második, harmadik stb. dob pénzt és tánczol a menyasszonynyal, a gyertyát tartó asszony pedig minden dobásnál kiáltja: 10 kr., 20 kr., 50 kr., egy forint a menyasszony! — a szerint, hogy ki mennyit vet a tányérba. Mikor aztán már senki sem akar pénzt dobni, maga a vőlegény váltja ki pénzzel menyasszonyát és tánczol vele. A gyertyatartó asszony pedig elviszi a pénzt és gyertyát s ezzel vége a menyasszony-táncznak. — Ez a menyasszony-táncz gazdagabb házaknál csak annyiból áll, hogy legelőször a vőférfi tánczol az új asszonynyal, azután a vőlegény veszi át tőle, de pénzt nem szednek.

A menyasszony-táncz után a kállátóságok — miután abban ők is részt vettek — visszamennek a leányos házhoz. A házbeli kükisérük őket az utcára muzsikaszóval, — de vigyáznia kell a vőférfinek, mert a kállátóságok, ha csak szerét ejthetik, visszalopják a menyasszonyt, a kit aztán csak nagy ügygyel-bajjal tudnak visszaszerezni.

Míg a vacsora készül, a legénység különféle tréfás, neveltető játékok szokott bemutatni. Ilyen pl. az u. n. *pítlis malom*. Az udvaron, vagy kamrában két székre helyezett deszkára fekszik egy legény, álla alá egy, korpával megtöltött zacskót szorít, kezébe pedig egy darab fát vesz. A többiek leterítik lepedővel — s ez a malom — és beviszik a mulató szobába. Egy legény, a ki mint molnár szerepel, inasa segélyével megindítja a malmot. A leterített legény a malomkerék ketyegését utánozza, olyan formán, hogy a kezében levő fával a szék lábait veri, míg az álla alá szorított zacskóból lassan eregeti a korpát a szék alá tett edénybe. Alig viszik ki a malmot, bejön egy másik legény, oláhnak öltözve s egy kötélre kötött medvét vezetve. A medvetánczoltató elkezdi verni egy rossz tepszit, vagy serpenyőt, a medvének öltözött pedig körülötte tánczol és mormog.

Az eféle játékok sorát a vőfé azon hírrel szakítja félbe, hogy készen a vacsora. Asztalokat, padokat hordanak be, a vőfé és a tallallók megterítenek, s a vendégek asztalhoz telepednek. A vacsora rendszeren csak paprikásból, kalácsból és gyümölcsből áll, melyeket a vőfé már most nem fűszerez rigmussal. Vacsora után ismét mulatnak reggelig, midőn is a vendégsereg legnagyobb része takarodik. De ott marad még tíz-tizenöt legény, a kik *tyúkverőbe* szándékoznak menni.

Ezek tehát — miután jól tartották őket égetett czukros pálinkával — felöltöznek minél bolondabb és nevetségesebb alakoknak. Egyikök kifordított rossz ködment vesz magára, s nyakába hagymafüzért akaszt; másik rossz kalapot tesz fejére s a mellé tollseprűt, vagy kukoriczaszárat tűz; harmadik asszonyruhába öltözik s meszelőt vagy piszkafát vesz kezébe; negyedik tepszit akaszt hátára, melyen az ötödik egész utczahosszat dobol stb. Miután még borral és pálinkával is ellátták magokat, danolva, kurjongatva s néha muzsikásoktól is kísérve, sorban járnak azon házakat, melyek hivatalosak voltak a lakodalomra. Minden háznál hazudnak valamit, hogy ezt vagy azt keresnek; udvaron, konyhában, szobában szénéznek, s a mihez hozzáférhetnek, ellopják. Míg egy-kettő a gazdát, vagy gazdasszonyt tartja beszéddel, a többi kilopózdik s ki kolbászt, ki szalonnát esen, ki tyúknak vagy csibének üti el a lábát, mely zsákmánynyal aztán rögtön odább állnak, — hogy egy másik háznál folytassák garázdalkodásaikat. Ha valamely háztól értékes tárgyat lopnak el, pl. tükröt, később visszaadják, de arra nincs eset, hogy bármi elloptott ennivaló visszakerüljön. A hol szívesen látják és megvendégelik őket, ott kevesebb kárt tesznek.

Katholikusoknál a lakodalom utáni nap reggelén az új asszonyt elvezetik a templomba *avatóra* (régebben a reformátusoknál is szokás

volt.) A leányos ház férfi vendégei a templom körül ólálkodnak, s ha csak tehetik, ellopják a menyasszonyt, mikor a templomból haza felé megy s a vőlegénynek aztán mézes pálinkával kell kiváltania az elrablóktól. E menyasszony-rablásból néha komoly verekedés is keletkezik, ha t. i. a leányrablók többet ittak, mint kellett volna.

A lakodalomra következő vasárnap u. n. *nászzebéd* van a vőlegény házánál, mely beillik kisebbszerű lakodalomnak is; mert néha a táncz-mulatság reggelig tart s a vőfér épen úgy szolgál, mint a lakodalom napján. Az új páron, a vőlegény szülőin kívül jelen vannak a leány szülői, a násznagyok és a közelebbi rokonok is. A következő vasárnap pedig a menyasszony szülői adnak nászzebédet.

Az új asszony a férjének bátyját régebben *öregbik uram*-nak, öcsét pedig *kisebbik uram*-nak hívta; azonban a katolikusoknál hébe-hóba még ma is hallhatni a menyecske szájából az ilyen megszólítást.

*

Igy folyik le a házasság mai napság Kis-Kun-Halason, a mint a fentebbiekben híven elbeszéltük. Azonban, úgy hiszem, az ethnographus még nem tett eleget feladatának, ha leírta valamely népnek vagy vidéknek szokásait, vagyis megfelelt a *hogyan* kérdésre; hanem — ha lehet — a méltán föltehető *miért*-re is meg kell felelnie, vagyis kutatnia kell a szokások okát is és megfejtenie eredetöket és jelentőségüket. Mert hiszen igen sok jelenség a nép életében ma már csak pusztá szokás, semmi egyéb, s a kik gyakorolják, nem tudják megmondani, hogy ezt vagy azt miért teszik így vagy úgy; — de bizonyosak lehetünk felőle, hogy kezdetben semmiféle szokás sem volt üres, tartalom és értelem nélkül való cselekvény, hanem mindegyiknek meg volt a maga oka, melyből életre kelt, s meg volt a teljes értelme és jelentősége is. Idők múltával aztán a létrehozó ok feledségbe ment, de azért a külső, a szokás tovább is fenmaradt, — bár sokszor valamennyire elváltozott, finomult formában.

A házasság körében mai napig gyakorolt szokások is legnagyobb részben igen régi eredetűek s ősi formájokra és jelentőségekre visszavezetve, hű képét tárják elébünk az akkori társadalmi és culturalis állapotoknak. Mint tudjuk, a mai házasság élet *hosszu és fokozatos fejlődés* eredménye s a házasság mai formáját meghatározó egyes szokások ama fejlődésnek mintegy megkövült emlékei, melyekből — mint valami rétegekből — annak menete néha elég világosan látható. Megkísértjük tehát annak az érdekes problémának megoldását, hogy a házasság

körébe eső s imént leírt vonások közül azoknak, melyek ma már értelmetlen, pusztá szokásokká váltak, mi volt az oka és eredeti jelentősége, s milyen volt eredeti formája?

Ha mai nap bármelyik apától megkérdezzük, hogy házasulandó fia, a kézfogó alkalmával, miért ad *pénzt* menyasszonyának, mindenestre azt feleli, hogy: ez a szokás, én is így tettem, az apám is így tett, meg valamennyi őszám. A *jegy-pénz* adása tehát ma már pusztá szokás, de lehetetlen, hogy eredetileg is az lett volna. Nem más ez, mint a házas élet azon előző fokának maradványa, melyen a magyar is még *vette*, vagy vásárolta a feleségét. Hiszen ez állapotnak még másik emléke is fenmaradt az *eladó*-lány és *vő*-, azaz *vevő*-legény elnevezésünkben, s mint mindenki tudja, a földnek nem egy népénél még ma is komolyan üzleti dolog a házasodás. A jegypénz-adással függ össze s annak csak folytatását képezi az a szokás, hogy a menyasszony ágyáért kell valamit fizetni — miből már egész határozottan kitűnik a vétel cselekvénye.

Tovább menve visszafelé az ősz és primitív korba, a nővételt megelőzte a *nőrablás* szokása, mely időben a férfi nem békés megalkuvás útján, és a leány apjának fizetett összegért jutott feleséghez, hanem erőszakosan rabolta egy másik törzsből vagy nemzetségből. Egyenesen a leánynak elrablása is szülői házából — mint pusztá menyekzői szertartás — szokásban van nemcsak több primitív népnél, hanem hazánk több vidékén is; — de ennek maradványát, illetve változatát kell látnunk az imént említett szokások közül többen is, pl. abban, hogy mikor a vőlegény és társai a menyasszony ágyáért mennek, nemcsak szalmakötéllel elzárják az útjokat, hanem a menyasszonyt is elbujtatják, s még inkább abban, hogy esküvő után, este és avató után vissza igyekeznek lopni a menyasszonyt. Bizonyos, hogy a mint más népek életében, úgy a magyar nép történetében is volt olyan kor, melyben a házasodás nőrablás útján történt, s ennek a kornak emlékét őrzi úgy a ma már csak színlelt rablás, mint a krónikáinkban Hunor és Magyar nőrablásáról főljegyzett monda. Ismeretes dolog, hogy a menyasszonyt a rómaiaknál is színlelt erőszakkal ragadták ki anyja karjai közül, s férje házához érkeztek a küszöbön átemelték, mely szertartás a szabin nők elrablásáról szóló mondában fenmaradt történeti valóságnak emléke és symboluma (Beöthy Leó: A társadalmi fejlődés kezdetei, II. 399). A görögöknél hasonlóan szokás volt, hogy a férj tettetett erőszakkal vitte haza menyasszonyát, miközben ennek sikoltoznia, a rokon nőknek pedig védelmezniök kellett (Fustel de Coulanges: Az ókori község, 53), mely szertartás magyarázatát az olyan mondákban találjuk meg, milyen pl. a lemnsiakról maradt fenn, kik thrák nőket raboltak el (Beöthy Leó, I. 252).

Épen ilyen viszonyban áll az említett magyar szokás is — a színeli menyasszonyrablás — a Hunor és Magyar nőrablásáról szóló mondával, mind a kettő pedig a valósággal.

Visszatérve tárgyunkhoz, ha azt halljuk, hogy a menyecske a férje bátyját *öregbik uramnak*, az öcsét pedig *kisebbik uramnak* nevezi: önkénytelenül is eszünkbe jut az egykori polyandrianak az a neme, midőn a fítestvéreknek még egy, közös feleségök volt, mint ezt több régi és részben mai népről is tudjuk. Az említett magyar elnevezés mindenestre a házasság élet azon fokának emléke.

Az emberiség legprimitívebb állapotában, mint tudjuk, a nőközösség uralkodott, vagyis a nő köztulajdon volt, mindegyikhez egyenlő joga volt minden férfinak. Mikor ez állapotból kezdett kibontakozni az ember, azaz kezdetét vette a tulajdonképeni házasság élet, olyanformán, hogy a nő a társaság tulajdonából átment egy férfi, vagy egy család tulajdonába, egészen természetesnek tartották, minden egyes házasság-kötés alkalmával, a közös jog megváltását, még pedig olyan alakban, mint több régi és mai népnél tényleg szokásban volt és van, mely szerint a menyasszony a nász éjjelén előbb mindenkié s csak azután lesz és marad a vőlegényé, illetve férjé (l. Beöthy Leó: A társadalmi fejlődés kezdetei, I, 39). A közös jog megváltása később, az erkölcsök finomodásával, az egész társaságról, községről egyesekre, t. i. főnökökre, papokra stb. ruházott át (u. o. 39—41). Még később a közös jog tényleges megváltását a *symbolicus* eljárás váltotta fel, s bizonyára ennek, a közös jog jelképes megváltásának maradványa és emléke az u. n. *menyasszonytáncz*, mely — mint tudjuk — abból áll, hogy mikor a menyekző estéjén a leányt bekötött fejével mint új asszonyt bemutatják, előbb minden jelenlevő férfi tánczol vele, s csak azután kapja meg a leendő férje, s akkor is csak úgy, hogy legtöbb pénzt dob a tányérba.

A mi pedig azt illeti, hogy a menyasszonyt *égő gyertyával* vezetik a menyasszonytánczra, s az egész táncz alatt tartják a gyertyát, részemről azon szokások változatának tartom, hogy egyik vidéken a menyasszonyt, mikor férje házához megy, égő faklyát tartva vezetik körül a házban, kamrában és udvaron (Vasárnapi Ujság, 1872, 586); másik vidéken a násznagyok égő gyertyával tánczolnak a menyasszony körül (Kerekgyártó Á.: A műveltség fejlődése Magyarországon, 40) s ismét más helyen az udvaron gyújtott szalmatűz füstje mellett vezetik be a menyasszonyt férje udvarába (Vas. Ujs. 1872, 586), — mely szokásokban a tűz tisztító erejében való hitnek emléke maradt fenn, melylyel más téren is találkozunk (a kis gyermek gyógyítása tűzzel, füsttel a szemveréstől, továbbá a Szent Iván-napi tűz átugrása stb.) s mely még azon időből

ered, midőn őseink nemcsak a földet, vizet és levegőt, hanem a tüzet is tisztelték, a mint ezt Theophylactostól és Ibn-Dasztától tudjuk.

Azt hiszem, nem tévedek, ha a *jegykendő* adásának szokását szintén vallásos, illetőleg babonás eredetű cselekvénynek tartom. A kendőnek eredeti jelentősége ugyanaz lehet, a mi a talp alatt, a csizmában hordott ezüst pénzé; vagyis a leány eredetileg azért adhatott kendőt jegyesének, hogy ezzel a különféle megrontásoktól megvédje. A jegykendőt — mint említettük — piros *pántlikákkal* átkötött csomagban szokták átadni. Azt a hitet pedig, hogy népünk a kendőt és pántlikát csakugyan a különféle megrontások ellen való óvó s védő eszköznek tartja, más szokásokban is feltaláljuk. Így pl. Szeged vidékén a gyermekágyat fekvő asszony ágyát elzáró szunyoghálóra piros kendőt szoktak dobni a Rosszak elűzésére (Kálmány Lajos: Boldogasszony, és vallásunk istenasszonya, 15). A kis gyermek karjára és derekára pántlikát kötnek, s e nélkül keresztelni sem viszik el, és e pántlikát mindaddig viselik, míg kalapot nem hordanak, illetve fejüket be nem kötik, később pedig a leányok hajokba fonva viselik. Piros pántlikát szoktak kötni a kis csikó nyakára is, azért, hogy szemmel meg ne verjék; Lucza-napkor pedig, Szeged vidékén, rongyokat akasztanak a fákra, hogy jó termés legyen, vagyis, hogy ezek a termést akadályozó lényeket elriaszsszák (Kálmány u. o.).

Említettük, hogy a legény, ha jegyváltás után lemond a leányról, visszaküldi neki a jegykendőt, — mely szokásnak nyomait népköltészetünkben is feltaláljuk, legalább csakis e szokásból érthetők meg az ilyen népdalaink:

Nincs már nekem szeretőm.

Csak egy veres *kezkenőm*,

vagy pedig:

Piros pettyes a *kendőm*,

Elhagyott a szeretőm stb.

melyek mindenesetre ilyen, cserben hagyott leányoktól erednek.

Népünk — mint láttuk — az *almát* a szerelemnek nemcsak symbolumául, hanem indító okául, fölgerjesztőjéül is tekinti, s ezért a legény, ha egy leányt meg akar nyerni magának, almát ad neki. De az almának még egy másik szereplésével is találkoztunk elbeszélésünkben, azzal t. i., hogy a jegykendő s rúd hegyére tűzött, aranyporos almát esküvő után ketté vágják, s felét a vőlegény, felét pedig a menyasszony megeszi. Itt már más lehet az alma jelentősége, ámbár olyan, mely csak következménye az első jelentésének, s aligha csalódom, ha azt hiszem, hogy e szokás eredete abban gyökerezik, hogy népünk is *termékenyítő hatást*

tulajdonít ez almának, mint a török nép s ezért eszi meg az uj pár épen akkor, midőn már az eskütétel által férjjé és feleséggé lett. Török mesékben gyakran olvashatunk az almának termékenyítő hatásáról. Egy király előtt, a ki épen azon buslakodott, hogy egyetlen gyermeke sincs, megjelenik egy zöld turbános, ősz szakálú dervis és almát ad neki azon utasítással, hogy felét a király, felét pedig a királyné egye meg. S valóban az alma megtette hatását: a királyné 9 hó és 10 nap múlva gyermeket szült (Kúnos Ignác: Oszmán-török népköltési gyűjtemény, I. 66. és 67. mese). A törökség nomád részénél pedig a magtalan asszonyok *almafa* előtt szoktak istenhez könyörögni utódokért. S ebből érthető meg az, a mit egy kara-kirgiz hősmondában olvasunk, hogy t. i. a Csunkar Uja tetején, az Almati patak torkolatánál lakó Jakip khán így panaszkodik: Mióta Csiricsit, az Ajdar leányát elvettem, már 14 év múlt és nem szült fiut nekem; mert soha sem ment el a szent helyre, és nem hentergett az almafánál (Vámbéry: A török faj. 330).

A mi végre a *vőfélyeket* illeti, részemről ezekben azon régi regösök, hegedősök vagy énekmondók utódait látom, kik lakomák alkalmával, hangszer kísérete mellett, vidám dalokat énekeltek, vagy mulattató verseket mondtak, illetőleg azt tartom, hogy ezeknek szerepe idő jártával arra a személyre szállott, a kinek tiszte volt a vendégek meghívása és az étek felhordása. Hogy a felköszöntőket mondó és mulattató vőfély csakugyan a régi tréfás énekmondók utóda s csak később azonosított azzal, a kinek a hívogatás és étekhordás volt a tiszte, bizonyítja az a körülmény, hogy hazánk némely vidékén a rendes vőfély mellett még u. n. kis vőfély is szerepel, a kinek feladata csakis a vendégek mulattatása tréfás versekkel, más vidéken pedig a lakodalmi vacsora alkalmával, a vőfélyen kívül, három jó énekes is van jelen. A lakodalmi énekek vagy versezetek legrégibb, ránk maradt emlékei a XVI. századból való *Adhortatio mulierum*, *Házások énekei* és *Művesek lakodalma*, mely utóbbit bizonyára a vőfélyvel még nem azonos énekmondó készítette és adta elő. Az imént közöltük vőfélyi versezetek ha nem mondhatók is régieknek, de nem is a legújabbkori termékek; mert egyik vagy másik részök az ország legtávolabb eső helyein is előfordul. Szerzőjük mindenesetre iskolázott ember volt, a mit a bennök előforduló mythologiai, történeti, földrajzi nevek, latin szók s csak az irodalmi nyelvben használatos szók és formák (pl. *tárgy*, *bekötetett*) bizonyítanak. A vőfély tehát kész verset tanul be (akár régi kalendariumokból, akár a «Vőfélyek tiszte» című, a ponyvairodalom termékei közt található füzetekből), legfőlebb lényegtelen változtatásokat tesz rajta a maga módja és célja szerint, s itt-ott a maga vidékének nyelvjáráshoz alkalmaztatja, — no meg az idegen

neveket ferdíti el, néha egészen a fölismerhetetlenségig. Ilyen elferdített szavak és nevek pl. *emines* = eminens; *epetus* (más vidéken *ápitus*) = appetitus; *Hebus* = Phoebus («Hebus is indítja futásnak lovait». V. ö. Ferencz = *Herencz*, Nyelvőr IV, 39; fellengős = *hellengős*, Halason); *Berzsán* és *Zsinya* bizonyára nem más akar lenni, mint Persia és Sina (China), mit az «Utánam érkeznek terhelt tevéim» kifejezés is bizonyít: míg *Deczepál*-ban (Decze Pál?), kinek — vőfelyünk szerint — a turós lepény volt kedves eledele, első pillanatra Decebal-ra, a dákok királyára ismerünk. Végre *Reges* vára nem egyéb, mint *Regécz* vára, mit bizonyít az, hogy az illető versnek e két sorát a debreczeni vőfely így mondja el:

Verd el a Rákóczi híres áriáját,

Melyet danolt, mikor vitta *Regécz* várát.

«Ez is — mondja helyesen Thaly Kálmán — bizonyára a híres Rákóczi-nótára vonatkozik, noha a Regécz várát illető emlékezet téves; mert II. Rákóczi Ferencz háboruja idején ez a vár már romokban hevert (I. Leopold rontatta le 1700-ban) . . . de hogy I. Rákóczi György 1644-ben vívta s meg is vette — az bizonyos. Ennek hadi ténye hozatik tehát itt tévesen kapcsolatba nagynevű dédunokája nótájával» (Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. II, 239).

I r o d a l o m.

Életem és emlékeim. 1828—1890. Irta Koós Ferencz, királyi tanácsos, tanfelügyelő. Két vastag kötet. Brassó, Alexi könyvnyomdája 1890.

Minket Koós tagtársunk idén megjelent fentebbi becses munkájának természetesen néprajzi feljegyzései érdekelnék, az alábbiakban röviden ezeket fogjuk felsorolni. És ilyenek leginkább a mű első kötetében vannak, hol gyermek- és ifjuskoráról szólván, részletesen ismerteti ugy kora gyermekjátékait, mint a társadalmi és egykori népszokásokat.

Mindjárt az I. részben elmondja, mint kántáltak karácsonykor szülőföldjén, Magyar-Régenben, s mint pótolta ez akkor — még csak ötven év előtt is — s a rigmusmondás a mai német eredetű karácsonyfát. A husvétii öntözés is nagyban járta, a ref. temetéseknél szokásos éneklés pedig épen divatját élte. Sokkal érdekesebb ennél ama husz játéknak a leírása, melyekkel felnőttek, s melyek nagyrészen mai napig is divatosak a gyermekeknek. A labdázásnak két neme volt, a *büdübe állás* és a *kukkulés*, melynek mindegyike fürge ügyességet kívánt és fejlesztett ki az ifjúságnál; de kevésbbé ismeretes ma már a *píczkézés*, mit kettősben játszanak. Társasjátékuk volt a *cziczafutás*, a *bakfütty* és az *ülőjáték*. Veszélyes pajkosság-számba ment a *kutyakalangya*, mely abból állott, hogy a földön egymásra feküdtek, és a *cserkabala*, melynél beástak a földbe egy öl magas, deréknyi vastag vasszeget. Most kifurtak egy gerendát a közepén s ezt vízszintesen a szegre téve, két fiu felült a gerenda végére, a többi pajkosok pedig alólról forgatták sebesen, úgy hogy a játzók gyakran szédülve estek le róla.

Majd elmondja a szerző, hogy mily babonás időben éltek, s mennyire félték a *fejér embertől*, a kéményen bejáró *ludlabu lidércztől*, és hogy hittek a *bodzavágásban*, melytől az állatok megférgesedett sebe meggyógyul, s a *megigézésben*, melynek gyógyszere a *róolvasás* volt. Nagy szerepet játszott Koós falusi iskolás

éveiben a mesemondás is, melynek mesetárgya leginkább a *Borsszem Jankó*, a *táltos csikó* s a *vasfő* volt. A tánczok közül megemlítendő a *landaris* nevű keringő. Inkább paedagogiai, mint néprajzi szempontból jellemzők a negyvenes évek kollégiumi szokásai, melyeket itt bőven leír; a kollégiumi társas játékok közt pedig a *bedálló* s a labdával való *kótyázás* is szerepel. A 349. lapon azt is felemlíti Koós, hogy 1854-ben Réthy Lajos mostani tanfelügyelővel a marosvásárhelyi főiskolában *Mitymáty*-ot is játszott, de mivel ma már e néven kívül egyebet maga sem tud róla, érdekes volna tudni, mily játék az tulajdonképen?

A második kötetben szerző egy csomó az oláh nyelvben előforduló magyar kölcsönszót sorol fel, és itt nemcsak a romániai magyarokkal és egyházaikkal foglalkozik, hanem rendkívül becsesek ama számbeli adatai is, melyeket moldvai csángó-magyar testvéreink s egyházaik 1858-iki állapotáról közöl. Nemzetiségi szempontból fontos az, mit a székely kivándorlásról ír, melynek meggátlása, illetve orvoslására már a hatvanas évek elején erőlyesen felszólalt, s azután éveken keresztül tényleg is közreműködött ennek megakadályozására.

Szerző műve főleg kortörténeti tekintetben becses, és mint a ki 14 évig élt s munkálkodott Romániában a magyarság érdekében, alaposan ismeri ottani viszonyainkat. Husz éve, hogy itthon működik a tanügy szolgálatában, s írói ere nemcsak hogy itt izmosodott meg, hanem megemlítem róla, hogy öregkorában megtanulta a cigánynyelvet is, s mint hazai cigánytudósaink egyik elseje, ily tárgyú művet is szándékozik írni, illetve kiadni — leginkább hrassómegeyi cigány népköltészeti gyűjteménye alapján.

Veress Endre.

Vegyes közlemények.

Szent Haralampie s a magyar nyelv. (A «Gazeta Transilvaniei» jul. 20-diki számából.) Szent Péter megöregedvén, az Ur színe elé járult azzal a kéréssel, hogy a mennyszágbeli kapusi szolgálat alól mentse fel s bocsássa őt a jól megérdemelt nyugalomba. Jól van, felelt az Ur, de vajjon talál-e valakit, ki ez állást olyan jól betöltse, mint te betöltötted? Már találtam egy embert, felelt Szent Péter s bevezette Szent Haralampiót, ki az Ur előtt földig hajta magát, örömmel vállalkozik a mennyszági kulcsainak őrzésére, csak egy a baj, mondja, a mi neki sok gondot okoz, s ez az, hogy — nem tud *magyarul*.

— Csak ennyi az egész, jegyzé meg az Ur. ajkait biggyeszítve — hiszen a mennyszágba úgy is kevesen jönnek olyanok, a kik a földön *ezt a nyelvet beszél*ik. Silvestru Moldován úr (a közlő) nem mondja: népies adomát vagy a saját termékét közölte-e? Érdekes és jellemző, hogy a közlő az adomát *olyan hangu bevezetéssel* kezdi, mintha azzal is óvni akarná az olvasót a magyar nyelv tanulásától.

Tündermese születése. A vizaknai bányatemető és a bányatemetőből Csaba vezér seregeként feltűnedező szabadsághősök regeszerű története nem hagyhatta érintetlenül a nép élénken mozgó képzelmet s most közlik a vizaknai csoda mondját. Össze van abban kombinálva a honvédek s a néhány év előtt az aknába temelkedett öngyilkos iparos esete, kinek holtteste tudvalevőleg szintén most került napvilágra. A mint a váratlan vendég a hős halottak közé esett, a kiszenvedettek mindenfelől kérdezősködtek a mi a hazában történik. «Emlékeznek még reánk?» kérdék s nagyon fájt nekik, hogy a jövevény csak egy-két honvédnek tudott felvilágosítással szolgálni, egynek gyermeke, másnak hitvese, vagy a kedvese felől is. Különösen fájt nekik, hogy nem nyugszanak az anyaföld porában s holttestük nem porladozhat szentelt földben, mint más istenfélő halottak. «Hát aztán régen fekszíztök már ebben az aknában?» — kérdé végre az öngyilkos. «Negyven év óta», hangzott a felelet. «Negyven éve fekszünk itt» — szólalt meg a legöregebb halott — «tehát épen addig, a hány napig bolygott a pusztában a mi Urunk Jézus Krisztus.» A mint a Megváltó neve elhangzott, vakító fény áradt el az aknában: nagy mozgás támadt a halottak között, s azok egymásután napvilágra kerültek. Csak az Üdvözítő nevének kellett elhangzani, hogy a szegény halottak az anyaföldben nyerjenek nyugvó

helyet s szentelt földben várják be második feltámadásukat! Így születnek a tündéregék. Hát még ha azt hallanók, a mit száz esztendő múlva fog a feltámadott vitézekről beszélni a fonók mesélője!

A román főváros lakossága. A «Timpul» közlése szerint Bukarestnek 1889. év végén 194,633 lakosa volt; ezek közt: oláh 137,448, zsidó 17,044, magyar 11,222, német 10,442, görög 1711, bolgár 1057, olasz 677, francia 666, orosz 478, porosz 450, szerb 408, török 299, egyéb 4543. Vallás szerint volt: görög n. egy. 135,112, zsidó 23,887, róm. kath. 17,212, protestáns 7185, örmény kath. 381, mohamedán 263, szabadgondolkodó 150, lipován 4, meghatározhatlan vallású 1545. A műveltségi viszony szerint a román fővárosnak 60,389 lakosa volt, ki alsóbb iskolát, 20,935 ki közép és felső iskolát végzett, ezekkel szemben 102,970 volt tanulatlan, azaz írni, olvasni nem tudó (fara sciinta de carte).

Néprajzi könyvtár.

Demeter Dan: Die Völkerschaften der Bukowina. I. Heft. Die Lippowaner in Bukowina. Czernowitz, 1890.

M. A. Vrabely: Ruszkij Szolovej. Az orosz csalogány. Rutén népdalgyűjtemény. Ungvár, 1890. 176 l.

Arszenyef A.: Ulyjanovszkij monasztür u zürjan. Moszkva, 1890. 148 lap. (Az ulyjáni monostor a zürjéneknél.)

Bylinszkij K.: Iz byta turkmen. Pjesznji, poverja i predanija. S. Petersburg, 1890. 53 lap. (A Turkománok életéből. Énekek, közmondások és hagyományok.)

Sisonko V.: Permszkája lyotopisz sz 1263—1881 g. 5—j. period. Csaszt 3—ja. 1701—1715. Izdanije pecsatano na szredsztva guberniji zemsztva. Perm. 1889. 644 l. (Perm krónikája 1263—1881-ig. Ötödik korszak. 3-dik rész. 1702—1715.)

Szpiczyn A.: I. Vescsesztvennije pamjátnyiki drevnyesih obivatelej Vjatszkova kraja. II. Drevnyesája szudjba Vjatskoj oblaszti. Izdanije gubern. sztatiszt. komiteta. Vjatka, 1889. 56 lap. (I. A Vjatka-i vidék legrégibb lakosainak tárgyi emlékei. II. A vjatkai tartomány legrégibb sorsa).

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

G. B. A tótok a fővárosban. «Budap. Hirlap» 197. sz.

—ss. A muzsikusz cigányok. «Budap. Hirlap» 201. sz.

Pápai Károly: A Csepel-sziget és lakói. Fölldr. közl. 1890. V—VI. füzet.

Strausz Adolf: Szaloniki lángokban. «Nemzet» 1890. 246. sz.

U. a. Az elpusztult Szaloniki. «Egyetértés» 1890. 246. sz.

P. Hasdeu: A romániai örmények. (Armenii in Romania) Revista Noua. Bukurest, 1890. 4. 5. sz.

Lakodalmi szokások a Muraközben. (Az «Ethn.» után) Vendéglősök lapja. Bp. 1890. 17. sz.

Balassa József: Kalotaszeg nyelvjárása. «Kalotaszeg» 1. sz.

József főherczeg egy cigány levele. U. o.

Dr. Herrmann Antal: Az egresi cigányok dalaiból. U. o.

Dr. Whislocky H.: Kalotaszegi szerelmi varázslás. U. o.

Dr. Jankó János: Éneklő koldusok a bánffy-hunyadi vásáron. U. o. 2. 4. sz.

Dr. Whislocky H.: A halál előjelei a kalotaszegi néphitben. U. o. 2. sz.

Dr. Herrmann A.: Kalotaszegi cigány népdalok. U. o. 2. 3. 4. sz.

Dr. Jankó János: A pálinka meséje. U. o.

Szerkesztői üzenet. «A népelet és népszokás Baranyamegyében» című dolgozat szerzőjét kérem, hogy címét velem közölni sziveskedjék.

**Társaságunk könyvtárának dr. Wlislöcki Henrik tagtársunk
a következő műveket ajándékozta:**

- Wlislöcki H.*, Hapaxlegomena az Atlamálban. Kolozsvár, 1879.
„ Czigány-kurucz dalok. Kolozsvár, 1880.
„ Adalék a czigány philologia történelméhez. U. o.
1880.
„ Eine Hildebrandsballade der transsilvanischen
Zigeuner. Lipce, 1880.
„ Zur Volkskunde der transsilv. Zigeuner. Ham-
burg, 1886.
„ Sitte und Brauch der Siebenbürger Sachsen.
Hamburg, 1888.
„ Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen.
Hamburg, 1889.
„ Vom wandernden Ziegeunervolk. Hamburg, 1890.
„ Volksdichtungen der siebenbürgischen und süd-
ungarischen Ziegeuner. Bécs, 1890.

Staufe-Simiginocz. Völkergruppen der Bukovina. Czernovitz,
1887.

Kisfaludy-társaság évlapjai 1880/81.

Veckenstedt. Zeitschrift für Volkskunde. I. Band. Lipce, 1888.

Srpsko-hrvatska pesmarica. Ujvidék.

Velika srpska i hrvatska pesmarica. Ujvidék, 1880.

*A magyarországi néprajzi társaság IX. (nyári szünet
után)*

első felolvasó ülését

*1890. október hó utolsó szombatján, 25-kén d. u. 5 órakor
tartja meg, a M. T. Akadémia palotájában.*

*Tárgyai: 1. Dr. Marienescu Athanáz. Az áldozatok. Rumén
mythologiai tanulmány. — Dr. Kúnos Ignác. A törökök Adakaleh
szigetén. — 3. Herrmann Antal. Az ethnikum az iskolában.*

*Felolvasás után választmányi ülés. — Vendégek szívesen
láttatnak.*

Tagtársainkhoz.

Midőn a Magyarországi Néprajzi Társaság a múlt év folyamán hatodfélszáz taggal megkezdte működését, s azóta nemcsak felolvasásai által mozditotta elő hathatósan a hazai ethnographia ügyét, hanem oly folyóiratot is alapított, melynek minden egyes közleménye bőviteni igyekezett ethnographiai tudásunkat, s a mellett kellemes olvasmányul is akart szolgálni a művelt közönségnek: azzal a reménynyel kecsegtette magát, hogy minden egyes tagja, a Társaság nemes céljait előmozdítandó, sietni fog az oly csekélyre szabott évi díjat befizetni. Azonban csalódott.

Meg vagyunk róla győződve, hogy ez tagjainknak több mint fele részénél nem a Társaság feladatainak kevésbevételén múlt. Tagtársaink nagy része bizonyára részint feledékenységből, részint mert hálaszthatni vélte kötelezettségének teljesítését, mostanig sem küldötte be a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 krt, 1890-re 3 frtot) s ezáltal a Társaság abba a kellemetlen helyzetbe jutott, hogy folyóiratának előállítási költségeit nem képes fedezni.

Tisztelettel kérjük ennélfogva tagtársainkat, méltóztassanak tagsági díjaikat mielőbb beküldeni. Ne engedjek, hogy a kezdet nehézségeiből kibontakozott Társaság szükségét szenvedjen s lételét is veszélyeztetve lássa.

Budapest, 1890. október 8.

Dr. Borovszky Samu,
pénztárnok.

Hunfalvy Pál,
elnök.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ

Az „Ethnographiát” illető kéziratok a szerkesztőhöz a Magyar N. Múzeum régiség-tani osztályába, a társaságot illető pénzek Dr. Borovszky Samu pénztárhoz (M. T. Akadémia); a tagsági jelentkezések, felolvasásra szánt dolgozatok s a társaság hivatalos ügyei Herrmann Antal titkárhoz, I. Attila-utca 47. intézendők.

Megjelenik augusztust és szeptembert kivéve minden hó elsején.

Budapest, 1890. november—deczember 1.

Kiadóhivatal: Hornyánszky Viktor akad. könyvkereskedése.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

TARTALOM.

I. <i>Baróti Lajos</i> : A bánsági német telepítések történetéhez 413	IV. <i>Kötse István</i> : Népélet és népszokások Baranyamegyében .. 448
II. <i>Nagy Géza</i> : Ethnologia és nyelvészet 419	V. Irodalom 464
III. <i>Dr. Márki Sándor</i> : Aradmegye zsigányainak történetéből ... 442	VI. Folyóiratok és lapok repertoriuma 468

A „Magyarországi Néprajzi Társaság“ pénztárába október és november hónapokban befolyt:

4 frt 50 kros tagdíjak: Belóczy Sándor. Késmárk. — Benke Balázs. *) — Osopey László. — Dr. Czambel Samu. — Dr. Czirbusz Géza. Kolozsvár. — Dr. Jankó János. — Kaszinó. Bánffy-Hunyad. — Dr. Kellemen Károly. Sümeg. Kőváry László. Kolozsvár. — Dr. Verovác Gyula.

Összesen: 10.

Összesen: 45 frt.

3 frtos tagdíjak: Alföldi Lipót. Sz.-Febérvár. — Barabás Samu. — Dr. Berghoffer József. Fiume. — Bilák Sándor. Kövesliget. — Borbély Sándor. Vác. — Dr. Breán Kázmér. Nagy-Bánya. — Deschán Artúr. N.-Kikinda. — Éles Károly. Sümeg. — Ev. főgymnasium. Brassó. — Fail Gábor. Makó. — Freyler Gyula. Kőbánya. — Garda Samu. Nagy-Enyed. — Gönczi Ferencz. Zrinyifalva. — Gymnasium. Békés-Csaba (1891-re is). — Hidy Ernő. Győr. — Hodinka Antal. Bécs. — Dr. Imre Lajos. H.-M.-Vásárhely. — Joanović Miklós. N.-Kikinda. — Kálóczy Imre. — Kern Lipót. — Király József. N.-Szalonta. — Ifj. Klein Mór (aradi gymn. tanári könyvtár részéről). — Kónya József. Léva. — Koós Ferencz. Brassó. — Külcey-Egyesület. Arad. — Körösi Sándor. Fiume. — Krompaszky Ignác. Ungvár. — Magyar Kaszinó. Segesvár. — Marx Antal. Temesvár. — Dr. Novacu Aurél. Fejértemplom. — Petrovics Arzén. Arad. — Rombauer Emil. Brassó. (1891-re is). — Ruby József. Eperjes. — Salmen Jenő. — Sedivi Kálmán. Balozsaj. — Dr. Setälä Emil. Helsingfors. — Stankovits Miklós. — Strop László. Pozsony. — Szalay Pál. Dad. — Szivos Béla. Izsák. — Téglás Gábor. Déva. — Tellecsky Riszto. N.-Kikinda. — Dr. Theodorovich Szvetožár. — Dr. Vajda Emil. Sz.-Udvarhely. — Viroly. Pancsova. — Vrabely Mihály. Ó-Verbász. — Gróf Zichy Géza. Seregélyes. — Zilahy György. Bánffy-Hunyad. — Zsilinszky Mihály. Szentes.

Összesen: 49.

Összesen: 147 frt.

1 frt 50 kros tagdíjak: Hátsek Ignác. — Kálmány Lajos. Csóka. — Thury József. Halas.

Összesen: 3.

Összesen: 4 frt 50 kr.

A 8. számban közölt kimutatás szerint..... 1901 frt 19 kr.

A fentebbi tételek összege..... 196 frt 50 kr.

Főösszeg: 2097 frt 69 kr.

* A mely név után lakcím nincs, oda Budapest értendő.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

Dr. RÉTHY LÁSZLÓ.

I. évf.

1890. december 1.

9—10. szám.

A bánsági német telepítések történetéhez.

— Irta: *Baróti Lajos.* —

(Folytatás és vége.)

II.

A bevándorlók Donauwörthben, Marxheimban vagy Neuburgban szálltak hajóra. A hajósok, kik őket rendeltetésük helyére viszik, jobbára tiroliak. Ezeket részint Craussen, részint Bruckentheis hadi ágens fogadja fel. Az iratok egyik-másiknak a nevét, valamint a nekik fizetett szállítási költségek mennyiségét is megőrizték. Itt-ott egy-egy toborzó vagy császári albiztos neve is előfordul az iratokban.

Érdekes volna tudni, hogy mennyi idő alatt tették meg a bevándorlók a hosszú utat Németországból a bánságba? Ez iránt azonban az iratok nem nyújtanak határozott fölvilágosítást. Annyi bizonyos, hogy az út Bécsből Uj-Palánkáig vagy Pancsováig, a hol a bevándorlottak partra szállottak, rendszeren három hetet vett igénybe, miből valószínűséggel következtethető, hogy körülbelül még egyszer annyi ideig tartott az út az elindulás pontjától kezdve.

A hajók, mint említém, rendszeren Uj-Palánkán, ritkább esetben Pancsován kötöttek ki. Megtörtént az is, hogy a bevándorlók — mint például az 1724. tavaszán Perjámosra telepítettek — Szalánkeménél a Dunából a Tiszába hajóztak, s azon föl egész Szegedig, honnan kocsin szállították őket rendeltetésök helyére.

Az egyes szállítmányok elindulásáról a németországi császári biztosok leveleiből értesült a temesvári adminisztráció, mely azután az udvari kamarának 1723-ban, ez ügyben kiadott utasítása szerint gondoskodott az érkezők fogadtatásáról és tovaszállításáról. Rendszeren egy előkelő tisztviselőt küldött eléjük, olykor nagyobb összeg pénzzel is ellátván őt, hogy a bevándorlottak első szükségleteit fődözhesse.

A mint a bevándorlók megérkeztek, kocsira ültek, hova podgyászukat, házi és gazdasági eszközeiket is fölrakták, s úgy vitték őket azon helyre, mely megtelepedésük helyéül volt kiszemelve.

A településre alkalmas helyet a kerületi tisztartók javaslatára a tartományi kormány jelölte ki. Tekintettel voltak arra, hogy az illető helynek jó levegője és vize legyen, hogy közel legyen erdőséghez és távol a mocsaraktól, melyek akkoriban a bánság nagy részét borítván, ártalmas kigőzölgésükkel veszélyeztették az ottlakók egészségét.

A legtöbb német helység, mint láttuk, az új-palánkai kerületben épült és pedig egyrészt azért, mert ezen kerület levegője volt a legtisztább, legegészségesebb; másrészt, mert e kerület leginkább volt elpusztítva, elnéptelenedve. De főleg azért kellett e kerületben több helységet német gyarmatosokkal benépesíteni, hogy a közelben fekvő vas-, réz- és ezüstbányák munkaerőben hiányt ne szenvedjenek.*)

Az újpalánkai kerületen kívül a legtöbb német helység a temesvári kerületben épült, nyilván azért, hogy e falvak lakói a tartomány főhelyét élelemmel lássák el.**)

A Mercy idejében keletkezett bánsági német helységek, ha számra föltűnnek is a Mária Terézia és II. József alatt épülteket, nagyságra nézve mindenesetre utóbbiak mögött maradnak. Jobbára kis helységek, 40—50 házzal, míg amazokban a házak száma nem ritkán a 200-at is meghaladta. Az első közleményben felsorolt 58 helységben mintegy két-háromezer család lakhatott. Ha egy családra átlag öt tagot számítunk, a Mercy kormányzósága idején a bánságba telepített németek számát 10—15000 lélekre tehetjük, a mi a tartomány lakosságának akkori gyértartását tekintve, mindenesetre tekintélyes számnak mondható.

A telepítvényesek nemcsak régi helységekben telepednek meg, mint például a kerületek főhelyein, hanem nagyjából egészen új helységeknek vetik meg alapját a nagykiterjedésű pusztákon.

A hol a bevándorlók lakott helyeken telepedtek meg, ott gondosan elkülönítették őket a régibb — szerb vagy oláh — lakosságtól, hogy esetleges surlódásoknak elejét vegyék. Így történt ez Verseczen, Lugoson, Új-Aradon, Lippán, Csákován, Karánsebesen és másutt.

*) Az Oravicza közelében épült Häuerdorf neve is mutatja, hogy lakóinak mi volt a rendeltetése.

**) E helységek közül Freydfot, Ujpécset, Gyarmatát, Bruckenaut, Német-Rékast, továbbá az 1734-ben és később népesült Mercyfalvát, Kissodát és Új-Bessenyőt, mely helységekben szintén német telepítvényesek laktak, az adminisztráció 1742. január 1-jén öt évre Temesvár városának engedte át jobb ellátás kedvéért («zur besserer Subsistenz»). Lásd Preyer: Monographie der K. Freistadt Temesvár, 79 l.

Azonban e gondoskodás daczára a surlódások még sem voltak egészen elkerülhetők. A közbiztonság a bánságban a múlt század első felében, de később is, igen rossz lábon állt. A gyújtogatás, lopás, rablás, gyilkosság, ugyszólván napirenden volt a benszüllött lakosok között, kiknek vadságától a bevándorlott német gyarmatosoknak sokat kellett szenvedniök. A folytonos surlódások miatt utóvégre is a benszüllött lakosokat a legtöbb helyről máshová kellett telepíteni.

A bevándorlók elhelyezésénél tekintettel voltak arra is, hogy rokon családok egy és ugyanazon helyen telepedjenek meg. Később érkezett bevándorlókat is rendszeren azon helységbe utasították, a hol rokonaik vagy ismerőseik laktak.

A németek által megszállott helység vagy az egykor ott állott, de a török hódoltság idejében elpusztult falu nevét kapta, mint Berekcuzza, Detta, Perjámos, Csákova (Csákvár), Szt.-Péter, Gyarmata stb., vagy valamely új nevet ruháznak rá, olykor épen azon helységét, a honnan a bevándorlók nagy része származott. Erre nézve például a Temesvár közelében épült Bruckenau szolgálhat, melynek nevét a helyi hagyomány ugyan «Bruck am (?) Au»-ból származtatja, mely azonban hihetőleg inkább a Kissingen szomszédságában fekvő, hasonló nevű frankóniai helységtől neveztetett így. A Mária Terézia idejében történt telepítések alkalmával szokásban volt az új német helységeket valamely bánsági főbb tisztviselőről, például az adminisztráció elnökéről elnevezni. Így kapták nevöket: Clary, Altringen, Hatzfeld és korábban Mercyfalva. Ugyanez történt a Mercy alatt történt telepítéskor is, bár csak egy esetet tudok rá, t. i. hogy az új-palánkai kerület egyik német helységét: Salhausent, az akkori újpalánkai parancsnokról nevezték el.

A telepítés az e célra kirendelt tisztviselő, rendszeren a kerületi tiszttartó (Districts-Verwalter) felügyelete alatt, az udvari kamara említett instrukciója és Mercy tábornoknak ez ügyben ismételt kiadott utasítása szerint történt.*) Kimérték a jövevények számára a házhelyeket, kiosztották közöttük a földeket, szőlőket. Földet mindenik annyit kapott, amennyit megmunkálni bírt. Szőlőt csak azok ültettek, kik arra alkalmas területen települtek meg, mint a versecziek, fehértemplomiak és berekcuzaiak.

1724 tavaszán és nyarán, midőn Németországból a legtöbb bevándorló érkezett a bánságba, a telepítéssel egy egész bizottság foglalkozott. E bizottság polgári és katonai egyénekből állott. Elnöke *Rebentisch*

*) Nem áll tehát, a mit Szentkláray mond, hogy Mercy az első telepítéseket minden rendszer nélkül eszközölte.

Ferencz, udvari kamarai tanácsos és a bánsági kamarai ügyek vezetője, kiválóbb tagjai pedig: *Salhausen* uj-palánkai, *Feigeli* pancsovai parancsnok, főstrázsamesterek, és *Wasy*, a csákovai kerület főtisztartója (Oberverwalter). Utóbbi különösen buzgólkodott és nem egy bánsági német helység települését vezette.

A bevándorlókat házaik fölépítéseig a szomszédos falvakban vagy rögtönzött kunyhókban szállásolták el. Házát kiki saját tetszése és tehetsége szerint építé, nem úgy mint később, midőn a telepítvényesek házai a kincstár költségén és terv szerint épültek. Ily körülmények mellett az első német gyarmatosok házai egyszerűek, igénytelen külsejűek valának. A falak vert földből állottak vagy vesszőből voltak fonva és sárral betapasztva. Némely gyarmatosok gödröt ástak a földbe, melyet náddal vagy szalmával földtek be, s ez szolgált hajlékuk gyanánt. Mások egészen fából építették házaikat, s e czélra olykor azon hajó fáját használták föl, melyen beköltöztek. A tető rendszeren nádból készült, melyben a mocsáros vidéken nem volt hiány.

A házhelyek, utcák kimérését a legtöbb esetben nem ahhoz értő mérnökök, hanem a kerületi tisztviselők eszközölték. Természetes ennél fogva, hogy a bánsági régibb német helységek nem oly szabályosak, mint azok, melyek a Mária Terézia és II. József idejében történt nagymérvű telepítések idején is tervszerűen épültek. Mig emezekben egyenes és széles fő- és mellék-utcák szelik egymást, addig a régibb német falvakban az utcák görbék és keskenyek. Kivételt csak azon utcák képeznek, melyek a későbbi telepítések alkalmával keletkeztek, midőn a régi gyarmatosok számát újabb bevándorlókkal szaporították.

Minden község élén egy bíró (Schultheiss, Schulz, Richter) állott, kit a kerületi tisztartó ajánlatára a község lakosai közül évenként maga a nép választott. A községek közvetlenül a tisztartónak voltak alárendelve, vagy külön kinevezett tisztviselők (Amtmann) felügyelete alatt állottak, minőket Fehértemplomban és Uj-Aradon találunk. A bíró szedte be s szolgáltatatta át bizonyos meghatározott napokon (Amtstag) a tisztartói hivatalnak az adót és tizedet, ő egyenlítette ki a gyarmatosok közt fölmerült viszályokat és pörlekedéseket. Szolgálatára idejére ment volt minden adótól és közmunkától.

A bevándorlottak több kedvezményben részesültek, ha nem is annyiban, mint azok, kik Mária Terézia vagy II. József idejében költöztek a bánságba.

Az 1723-diki császári pátens értelmében ingyen szállították őket, valamint butoraikat, házi és gazdasági eszközeiket, föltéve, hogy senki közülök el nem széled, valamely földesúr birtokán le nem telepszik, sem meg nem szönik.

A későbbi kolonizációk alkalmával a bevándorlók útközben kor és nem szerint kisebb-nagyobb összegeket kaptak naponként. Ily segélyben Mercy idejében csak a bevándorlott tiroli bányászok részesültek. A birodalmi bevándorlók közül mindazok, kik 15-dik életévüket már túlhaladták, úti költség fejében egy tallért kaptak, melyet Bécsbe érkezésük alkalmával Bruckentheis ágens osztott ki közöttük.

A bevándorlók szállításáról rendeltetések helyére, a házhely, továbbá a föld- és szőlőművelésre alkalmas terület kiméréséről már szólottam. Itt még csak azt jegyzem meg, hogy a földet csak használatra engedték át nekik, s azért tőlük el is vehették, ha valami kihágást követtek el, vagy ha kötelezettségeiknek meg nem feleltek.

Hogy földjeiket bevethessék, az adminisztráció utasítja a kerületi tisztartókat, hogy a telepítvényeseknek kívánságuk szerint vetőmagot előlegezzenek a kincstári magtárakból. Élelemre is kaptak előleg-búzáat vagy lisztet, mit azonban rövid idő múlva megtéríteni tartoztak.

Mindezekon fölül a német gyarmatosok több évi adómentességet is élveztek. Ugy látszik e mentesség általában *hat* évre szólt, ámbár tudunk eseteket, hogy csak négy vagy éppen csak három évig tartott. Az adómentességre nézve nem tettek különbséget iparos és nem-iparos között, de igen saját és a kincstár költségén bevándorlott gyarmatos között. Amazok mentessége egy évvel tovább tartott, mint emezeké.)*

Azonban nemcsak anyagi támogatásban részesíté a kormány a telepítvényeseket, hanem gondoskodott lelki jólétükről is. Az ujonnan keletkezett német helységeekben plebániákat állít föl, s e tekintetben oly buzgósággal jár el, hogy míg a visszafoglaláskor az egész terjedelmes csanádi egyházmegyében, hol egykor számos parochia létezett, csak öt vagy még kevesebb katolikus lelkésziséget találunk, addig Mercy kormányzásának utolsó évében a plebániák száma magában a bánságban fölülmúlja a harminczat.**)

A lelkészeket a legtöbb német helységben a kamara fizette, némely helyen azonban a hívek maguk gondoskodtak papjuk ellátásáról. A lelkészek részint szerzetesek: ferencziek, benczések, kapuczinusok, jezsuiták vagy világi papok. Utóbbiak leginkább Németországból, a bevándorlottakkal jöttek be.

*) Téved tehát Szentkláray, midőn azt mondja (i. m. 251. l.), hogy a Mercy idejében bevándorlott német iparosok 15 évi adómentességben részesültek. Temesvár polgárai is csak 6 évig mentesek az adótól.

**) Lásd a csanádmegyei plebániák 1733-diki, általam közölt jegyzékét a Tört. és Rég. Értesítő 1889. IV. füz. 178—179. lapjain.

Az isteni tiszteletet eleinte fából épült kis kápolnában tartják, melyeknek fölszerelése a kincstár költségén történik. A hívek szaporodásával templomok építése válik szükségessé. A templomokat, melyek eleinte szintén csak fából épültek, a legtöbb esetben maguk a hívek emelik. E célra a tartományi kormány nagyobb helységekben a vásárpénzt és a korcsmajövedelmet rendelte fordítani.*)

Az első bevándorlók buzgó katolikusok. De akadnak köztük lutheránusok is,**) kik alattomban beszívárogván, utóbb nyíltan merik gyakorlani vallásukat. A tartományi kormány ezt megtudván, szigorúan megtiltja nekik «eretnek» vallásuk gyakorlását, s midőn ellenök a kerületi tiszttartó újabb panaszt emel, halálbüntetéssel fenyegetik őket.

Egyik-másik helyen tanítót (Schulmeister, Ludimagister, Kirchen-diener) is találunk, így Csákován, Oraviczán, Lippán, Temesvárott, Fehértemplomban. A hol a hívek szegénységük miatt tanítót nem tarthattak, ott a lelkész oktatta a gyermekeket.

A szellemi jólét mellett azonban kevés gondot fordítottak a gyarmatosok testi jólétére. Sörházakat emeltek ugyan a tartomány nagyobb helyein, de nem építettek kórházakat a betegek számára. A haldoklók nem nélkülözték a vallás vigaszát, de igen a betegek az orvosi segílyt, minek következtében a gyarmatosok közül sokan áldozatul estek az egészségtelen klímának, a folyton uralkodó láznak és ragályos betegségeknek.

De szóljunk immár a bevándorlottak kötelességeiről is.

Miután a telepítés kiválóan a földművelés érdekében történt, szigorúan meghagyatott a gyarmatosoknak, hogy földjeiket műveljék és e tekintetben a többi lakosoknak példát adjanak. Mégis akadtak közöttük eleinte olyanok, kik inkább a favágásra és hordásra adván magokat, földjeik művelését elhanyagolták. Mások azonban oly buzgóságot fejtenek ki földjeik művelésében, hogy a köztük kiosztott földeken kívül valamely szomszédos praediumot (pusztát) is béreltek.

Az adómentesség idejének lejártával minden telepítvényes a többi lakosokhoz hasonlóan adót tartozott fizetni. Fizettek fejadót és pedig vagyonuk arányában 3 vagy 6 frtot, vagy mint Temesvár polgárai: egy aranyat; fizettek azonkívül tizedet terményeik és némely házi állataik után, és pedig vagy természetben vagy pénzben. Egyébképen robotolniok

*) Lásd Szentkláray, id. m. 187. l.

**) Langenfelden, Petrilován; az utóbbi helyről a tanítót és a bírót vádolják «eretnekség»-gel.

kellett: szénát kaszálni a praediumokon, fuvarozni, híd- és útépitésnél és a folyók és mocsarak szabályozásánál segíteni. A katonaság beszólásolásával is terhelték őket. Ujoncokat is kellett szolgáltatniok a bán-ságban állomásozó ezredek kiegészítéséhez, de ettől eleinte fel voltak mentve.

Az adómentesség ideje alatt a gyarmatosok annyira hozzászoktak a nem-adózáshoz, hogy lejártával sokaknak nehezebbre esett az adófizetés, és egyéb kötelességeik teljesítése. E miatt eleinte több ízben panaszt emelnek ellenök a kerületi tisztartók: hogy «nyakasak, vastag és hajthatatlan fejűek»; hogy «rossz akaratúak, senki iránt tisztelettel nem viseltetnek»; hogy eladják házaikat, földjeiket és azokkal üzérkednek, mint a rékasiak vagy — mint a csákovaiak — kijátszák a kincstárt, a mennyiben más helységbe költöznek, hogy ekképen mint új telepítvényesek, ismét több évi adómentességre tarthassanak igényt.

Mindez azonban csak elvétve, egyik-másik helyen történt és általános bűnül épen nem róható fel. Általában véve az első német bevándorlók jóra való emberek voltak, kik munkásságukkal, becsületességükkel, jámborságukkal a többi lakosoknak példányul szolgálhattak.

Hogy a bán-ságból, e mocsaras, egészségtelen és vad vidékből «hazánk magtára lett, az a kormány gondoskodásán kívül leginkább a német telepítvényesek munkásságának tulajdonítható.

Ethnologia és nyelvészet.

— Válasz Munkácsi Bernátnak és Balassa Józsefnek. —

Nagy Gézától.

(Befejező közlemény.)

III.

A népnevek származásának és jelentésének magyarázata ép úgy odatartozik az ethnológiához, mint a nyelvészethez; de akár ethnologus, akár nyelvész teszi vizsgálata tárgyává: sem amaz nem hagyhatja figyelmen kívül a nyelvészeti, sem emez a történelmi és néprajzi szempontokat, kivált ha a név — minő a saját nemzeti nevünk, a *magyar* is — nyelvészeti alapon, kizárólag csak a hangváltozás törvényeit tekintve, három- vagy négyféle egyformán kifogástalannak látszó magyarázatot is megenged; nemzeti egyéniségünk megalakulása pedig olyan körül-

mények között folyt le, hogy a történelem szinpadán szerepelni kezdő magyarság nemzeti lételének tudata az alkatrészeit képező egyes népelemek közül ép úgy kiindulhatott azoktól, a kik a törökségből vették eredetüket, mint a finn-ugor elemektől.

Munkácsi a *magyar* (moger, megeri, mogorey, mogori)*) nevet a vogulok és osztyákok közös vogul nevével a «mányisi» vagy «manys»-sal egyeztetni olyanformán, hogy nemzeti nevünk előrészét, a «magy»-ot egynek veszi a vogulok nevével, utórészére (ar, er, eri) pedig elfogadja az én magyarázatomat,**) hogy a m. «ember», «férfi», és így az egész név szerinte azt jelenti: *ugor ember*.

Munkácsi az ethnikus szempontokat csak mellékesen érinti e magyarázatában. A főszó a «mányisi» és «magy»-(ar) hangtani egyezésére fekteti, hivatkozva a vogul «ányser» (agyar), «khunys» (csillag, középk. magy. hugy) és «khunys» (urina) szókra, melyeknél a rokon magyar szókban a vogul *nys* hangnak *gy* felel meg.

Már az Ethnographia 3-ik számában megjegyeztem, hogy a «mányisi» és «ányser» (anzser) hangtanilag nem egészen analog. M. azonban nem akar köztük látni semmi különbséget, s adós marad azon bizonyítékokkal, a melyekből kitűnnék, hogy a «mányisi»-ban, meg a többi idézett vogul szóban levő *nys* betűk *eredetük szerint is azonos hangelemet* képeznek, s így a magyar nyelvben a megfelelő szóknak egy azon hangtani szabály alá kell tartozniok. Hogy mi szükség van ennek a bizonyítására, holott egyikben is, másikban is egyformán *nys* van: ennek a kellő megvilágítására egy példát hozok fel. Az «egy» és a «kettő» néhány rokon nyelvben a következőkép hangzik:

finn :	yhte	—	kahte
észti :	üksz	—	kaksz
lív :	üks	—	kaks

*) A «moger» és «megeri» (megeré) alakokat mindenki ismeri, a ki valaha forgatta Béla Névtelen Jegyzője, és Konstantinus Porphyrogenitus művét; a «mogorey», «mogori» — mint helynév (a mai somogy megyei Megyer) — 1268—79 közti oklevelekben fordul elő. (Árp. Uj Okl IV. 94. IX. 185, 226. Haz. Okm. III. 14., 27., 28., 30.)

**) Hogy ezen «ar», «er», «eri» a «férj» azaz «fi-eri» (fi-ember) szó utórészével azonos: e magyarázatot a magyar névről írt cikkemben véletlenül Patrubálynak tulajdonítottam. A tévedést az idézte elő, hogy Patrubálynak ugyancsak a magyar név eredetéről szóló tanulmányát, mely még 1883-ban jelent meg, egy régi jegyzetem után idéztem, a melyhez a cikk közvetlen hatása alatt keletkezett véleményemet is odacsatoltam a magyar név utórészének eredete felől. Időközben — több mint hat év leforgása után — megfellebbeztem arról, hogy az a Munkácsi által is helyesnek talált magyarázat tulajdonkép az enyém, és nem Patrubányé.

lapp :	akt, akte	—	kuekt, kuekte
«	oft	—	guöft
cseremisiz :	ikte, ikta	—	kokto.

Nemde a szóközépi mássalhangzó itt is egyforma mind a két szó-csoportban? És még sem képeznek egy eredetű s azonos hangelemet. Az eredmény pedig az, hogy a magyarban (s néhány más rokon nyelvben) e két szó hangfejlődése nem volt egyforma, vagyis:

magyar : egy (edgy)	—	két, kettő (kekt, kekte)
zürjén: ötik	—	kik
voják: odig	—	kik
vogul: äk, äkvä, aku	—	kit, két
osztják: i, it	—	kát, kat, kad
mordvin: ifkä	—	kafta
« (erza): vejke	—	kavto.

A ki oly könnyedén dobálózik a «délibábos nyelvészet», «lengé módszer» s más hasonló kifejezésekkel: attól talán meg lehetne várni, hogy ne elégedjék meg látszólagos hasonlóságokkal, hanem a kérdést minden oldalról megvilágítsa.

A «mányisi» összetett szó, melynek részei: a *Mán* vagy *Mány* = zürjénül: Jögra folyó, meg a homályos eredetű, talán «embert» vagy «népet» jelentő *si, csi**). Az «ányser», «khunys» szókban pedig az *ny* és *s* hang szorosan összetartozik, és tulajdonképp nem is ezen *nys* az a hangforma, mely közvetlenül felel meg a magyar szók *gy* betűjének, hanem az eredetibb *nd* (*d*). Ez a *d* vagy gyenge orrhanggal *n^d* fejlődött aztán tovább az egyik nyelvben (magyar) *gy*-vé,**) a másikban (vogul) *nys*-sé, a harmadikban (zürjén) *szj*-vé, vagyis az említett vogul szók közös ősi északi-ugor alakja *adar*, *aⁿdhar* és *khud*, *khuⁿdh* lehetett, míg a «mányisi» eredetileg is *mány-si*, *mán-csi* volt. M. legalább nem bizonyítja az ellenkezőt, a mi neki, a vogul specialistának volna a hivatása s így én ismét a saját délibábos nyelvészetemre szorultam, hogy valami eredményre jussak. És én úgy találtam, hogy egy a vogul *si*-vagy *csi*-nek megfelelő szó nem ugyan a finn-ugor, hanem a szumir-protoméd nyelvcsoportban csakugyan van; ez pedig az akkad: *szá* (sá) = ember, férfi.***) Én aztán nem tudom, hogy a közös ural-altáji szókinés

*) Hunfalvy P. *A vogul föld és nép*. 76. l.

**) Előjön nasalissal is ebben: «langy», (v. ö. vogul: lányzs, osztják: lunza, finn: lensiä); az *nd* — *ncs* váltakozására pedig például felhozható; «lependék» és «lepecsék».

***)) Lenormant Fr. *La langue primitive de la Chaldée*. Paris, 1875. 56, 442.

által magyarázható-e meg a vogul és akkad szók közötti összefüggés? Vagy hogy más módon, pl. a szumir-protoméd nyelvcsoporth északi ága, a kelet-európai és közép-ázsiai pusztaságon nomadizáló szkythák, masszagéták s egyéb az északi ugarsággal szomszédos törzsek hatása következtében került e szó a vogulba? De bármint legyen is a dolog: annyi bizonyos, hogy egyelőre semmi alap sincs azon föltevésre, mintha a vogul *si*, *csi* eredetibb alakja *dí*, *dhi* lett volna; tehát a «mányisi»-nak esetleg megfelelő magyar alakot sem lehet a «magy-ar» név előrészében keresni, mert a tiszta *ns*, *nys* hangfejlődése egészen más szabályok alá esik, mint az olyané, mely *nd*-ből fejlődött.*)

De ha már hangtanilag sem kifogástalan a «magy(ar)» és «mányisi» nevek egyeztetése: mennyivel több nehézséggel találkozunk, ha az ethnikus szempontokat is kellő figyelemre méltatjuk.

Munkácsi álláspontja e tekintetben a következő: a magyar nyelv legközelebbi rokonai a vogul és osztyák, azaz a történeti értelemben vett ugor népek nyelvei; mivel pedig a régi szláv írók úgy a magyarokat, mint a vogulokat és osztyákat «ugor», «jugor» néven ismerik: mi lehetne természetesebb, mint hogy a pannóniai és szibériai ugoroknak a saját nemzeti neve is azonos legyen.

Az Ethnographia közelebbi számában már kimutattam, hogy ezen «ugor» névnél egy kis félreértés van, a mennyiben a magyarok «ugor» nevét csakis olyan szláv népek ismerik, a kiknek nyelvéből a mássalhangzó előtti *n* betű kiveszett, míg minden más nép, ideszámítva a szlávok közül a nasalist megőrző lengyeleket és ó-szlóvéneket is, *hungarnak* nevez bennünket, s ez a mi valódi nevünk. Mig a vogulok és osztyákok «ugor» neve a zürjénektől származik, a kik a vogulföldi Mány folyót nevezik Jögrának, s a mellette lakó népet «jöggra-jasz»-nak, vagyis a Jöggra folyó melletti népnek. Itt tehát a valódi név *jöggra* vagy *jugra* s tulajdonkép nem a népnek, hanem a folyónak és a körulte elterülő országnak a neve.

Van azonban a kérdésnek egy másik oldala is, a mire M. hivatkozott, hogy t. i. a magyar nyelv legközelebbi rokona a vogul és osztyák nyelv, s ennél fogva joggal föltehetjük, hogy nemzeti nevünk egy eredetű e népek közös vogul nevével, a mányisival.

*) Az ilyen szók hangfejlődését mutatják a következő példák: oszty. vens, vensz, ves, vog. ves (arcz, ábrázat) = magy. *visz*- (vissz, viszont); oszty. vaszj, vanz-(ilij) = magy. *vész*; vog. pónsz, punsz, loszvai dial. puns, kondai dial. puns, pus, oszty. puns, pus, irtisi dial. punds, votj. zürj. paszj = magy. *fosz*-(t, fosz-lik). A mánysinak megfelelő magyar szó tehát *más*, *mász* lehetett volna, de semmi esetre sem *magy*.

Hát erre nézve azokon kívül, a miket az Ethnographia 3-ik számában felhoztam, s ezúttal nem akarok ismételni, első sorban is kiemeljük azt, hogy a közös elnevezést csakis a vogulok használják, ellenben az osztyákok nem ismerik. Ennek pedig különös fontossága van a jelen esetben, tekintve azt az óriási különbséget, a mi van egyfelől a magyaroknak, másfelől pedig az osztyákoknak a vogulokhoz való viszonyában.

A vogulok és osztyákok nemcsak nyelvileg, hanem származás szerint is egymáshoz nagyon közel álló testvérnép, a kiket egész a mai napig meg nem szűnő közös socialis és kulturális fejlődés, s azon felül egész történelmi múltjuk szorosan egymáshoz csatol.

És még sem ismerik az osztyákok azt a közös nemzeti nevet.

A magyar pedig — nemcsak a históriailag kifejezett nemzet, hanem a történelem előtti idők ősmagyarsága is — egészen külön álló nép.

Még nyelvileg sincs eldöntve, hogy a vogul-osztyák, vagy a zürjén-votják nyelvekhez áll-e közelebb, vagy jobban mondva, kisebb távolságban?*) Annál kevesebbet tudunk arról, hogy a magyarok és vogulok (vogul-osztyákok) vér szerint mennyiben függnek össze egymással? Mert éppen nincs kizárva az a lehetőség, sőt egyes jelenségek egyenesen arra mutatnak, hogy a vogulok (és osztyákok) eredetükre nézve korántsem magyarfélék, azaz nem finn-ugorok, hanem a sarkvidéki népcsaládnak (talán a jeniszei osztyákságnak) egy olyan néptöredéke, mely még a történelem előtti időkben az északi ugorság — vagy mondjuk: az ősmagyarság — hatása alatt fölcserélte nyelvét egy északi ugor ős-dialektussal, és ebből fejlesztette ki előbbi nyelvének soknemű befolyása alatt, és részben szellemében a ma ismert vogul (és osztyák) nyelvet. Hasonló ethnikus változás nem újság azon a vidéken. Az utóbbi századokban az észak felé nyomuló török-tatárság olvasztott magába számos apró finn-ugor, szamojéd és sarkvidéki (jeniszei osztyák, kott stb.) törzset, a melyek megmaradtak tovább is külön törzseknek, csak a nyelvük változott meg, s most különböző török dialektust beszélnek, csakhogy olyan dialektusokat, a melyek sok tekintetben ellenkeznek a tiszta török nyelv-szellemmel.

Ha összehasonlítjuk a magyar és vogul nyelvet, lehetetlen, hogy föl ne tűnjék az a nagy különbség, a mit a rokonság fokára nézve egyfelől a két nyelv anyagi része, másfelől szerkezete és szelleme mutat. Az anyagi rész, a szótövek, a grammatikális elemek azonosak; de ezen

*) Tudvalevő, hogy a magyarral legrokonabb nyelvek is sokkal jobban különböznek nyelvünkötől, mint pl. a germánság legtávolabb eső nyelvei egymástól. Olyan értelemben tehát, mint a germán, román vagy éppen a szláv nyelveknél, a magyar nyelv rokonságáról szó sem lehet.

elemekből mennyire különböző módon alakult meg a két nyelv szerkezete! Kétséget sem szenved, hogy idegen nyelvszellemnek és gondolkozásmódnak kellett valamelyiknél megbomlasztani az eredeti nyelv szerkezetet. Mivel pedig azt találjuk, hogy a magyar annyiféle vérkereszteződés után is, egészen idegen népfajok környezetében, ezeknek oly soknemű befolyása ellenére meg tudta őrizni nyelvében a valódi ural-altáji szellemet, minő p. a hangvonzat, vagy a betűtorlódás (két vagy több mássalhangzó) kerülése a szók elején, mit a vogulról már nem mondhatunk, bár ősi hazájában, primitív életviszonyai által izolált helyzetben, s rokon népek szomszédságában az idegen elemek zavaró hatásának sokkal kisebb mértékben volt kitéve, mint a magyar; ha ezen tények jelentősége előtt nem hunyunk szemet, alig juthatunk más eredményre, mint hogy a vogulnál csak a *nyelv anyaga ural-altáji*, de abból *egy más családhoz tartozó nyelvnek a szellemében* alkotott egy külön nyelvet, a melyhez az elemeket az északi ugorságnak kétségkívül már a történelem előtti időkben is a főnépe, az ősmagyarság szolgáltatta. A főnépe — mondom, mert ha az ősmagyarság már történelmi életének legelső szakában is nagy és tekintélyes nép nem lett volna,*) hanem legközelebbi nyelvrokonaihoz hasonló népecskét képez: a hunn-török népek áradata, mely ősi hazájából Baskiriából, vagy talán még keletibb vidékről, a Tobol, Isim és a Közép- és Felső-Irtis mentéről valószínűleg már a hunnok felléptekor kizavarta, bizonyára nyom nélkül elsodorta volna.

Természetes, hogy ilyen világitásban a vogulok és magyarok nemzeti neve közt csak is azon esetben képzelhető összefüggés, ha fölteszszük, hogy a vogulok átvették a «magyar» nevet, illetőleg ennek ősi alakját, a melyből aztán a mai «mányisi» alakult volna. Ámde a «mányisi» név annyira lokális, annyira a vogul földhöz van kötve, oly messze esik fönt északon a magyar lakta földtől az a folyócska, melyből a név származik: hogy ez a föltevés egyáltalában nem jöhet számításba.

*) Természetesen ezt a nagyságot relative, a nomád vagy még primitivebb életmód viszonyai szerint kell érteni. 40—60 ezer fegyverfogható férfi nagyon tekintélyes szám egy nomád népél, pedig az egésznek 2—300 ezer léleknél több nem felel meg. Csakhogy ekkora, félig vadász s halász, és csak kis részben baromtenyésztő nomádoknak ott a Tobol és Irtis vidékén legalább is 1 millió □ kilométernyi területre volt szükségük. Körülbelül ennyi lehetett az ősmagyarok lélekszáma és ilyen nagy az ősmagyar haza abban az időben, a midőn a Belső-Ázsiából menekülő hiungnuk (hunnok) részéről a Kr. u. I. század vége felé a nyugot felé nyomuló törökség első lökése érte őket. Ekkora lélekszámot minden esetre föl kell vennünk, hogy a magyarság fenmaradását és hódító nemzetté való alakulását időszámításunk első évezredének viharai közt képesek legyünk megmagyarázni; ennél többre azonban nem igen gondolhatunk, mert a hönfoglalás korában is aligha lehet-

IV.

Eléadvá azon okokat, melyek véleményem szerint kizárják a *magyar* és *manysi*, *máncsi* nevek közös eredetének lehetőségét: áttérek Munkácsi kifogásaira, melyeket nemzeti nevünk azon magyarázata ellen hozott fel, hogy az a. m. *mogy-eri* azaz föld-ember, föld-férfi.

Munkácsi szerint a föld finn-ugor elnevezéséből, a «má», «mo», «mu» vagy «moda» szóból*) nyelvünkben azért nem állhatott elé *mogy*, *mogya*, *mëgye* alak, a melyet t. i. a magyar név előrészének lehetne fölvenni, mivel a szó legépebb változatául tekintett mordvin «moda» *d* betűjének a hangtani szabályok szerint az északi ugarságban, s így a magyarban is nem *gy*, hanem *l* felel meg. Azok az igék, melyeket egy ilyen *gy*-s hangfejlődés bizonyítékául hoztam fel, t. i. a «hagy» és «fogy», továbbá a hasonló jellegű «vágy»**) szerinte nem tekinthetők kifogástalan analógiáknak, mivel a magyarhoz közelebb álló vogul-osztyák és zürjén-votják nyelvek ebből a *d*-ből a szóban forgó igéknél is *l*, *ly* hangot fejlesztettek, s e szerint a «hagy» stb. tulajdonkép e helyett van: «hal-gy», a mi szakasztott olyan frequentatív képzés, mint a «vagy» e. h. «val-gy», «megy» e. h. «men-gy».

E magyarázat azonban teljesen hibás. Nem is említve, hogy míg a «vagy» és «megy» szóknál csupán a jelentőmód jelen idejében van meg a frequentatív *gy* képző, ellenben a «hagy» és a többi igében minden további képzésnél kivétel nélkül mindig megmarad a *gy*-s tő: ***) azt

tett valami sokkal nagyobb őseink száma. A vogulok és osztyákok, kiknek összes száma jelenleg 32—35 ezer, ezt a lélekszámot történelmi életük legvirágzóbb szakában, a XV—XVI. században sem érték el. Tekintve, hogy az orosz hódításkor mintegy 50—60 körülkerített községük (gorod) és ugyanannyi törzsfőnökük volt: ezen időben 50—100 ezer főre mehetett lélekszámuk.

*) Vogul: *má*, *mo*, meg aztán: *ma*, *mag* (l. Hunfalvy: *Vogul föld és nép*. 15. 20. l. és Nyelvtud. Közl. IX. 184. Klaproth: *Asia Polyglotta*. Sprachatlas. Paris, 1823. XIII.); Osztyák: *mi*, *mu*, továbbá: *mü*, *meg*, *meh*. (Hunfalvy id. m. Nyelvt. Közl. XI. 175. Klaproth id. m.); zürjén és votják; *mu*, permjak: *mu*, *ma*; — mordvin: *moda*; finn: *maa*.

**) V. ö. *hagy* a déli ugor nyelvekben: «kod» (cser), «kado». «kadi» (mordv.). «kadu» (észti); *fogy* = észti: «püdu»; *vágy* = finn: «vaati» azaz Budenz sz. «vaadi».

***) Állítsuk csak szembe az egyes alakokat:

—	men-ni	hagy-ni,	fogy-ni,	vágy-ni
val-ó,	men-ó	hagy-ó,	fogy-ó,	vágy-ó
—	men-és	hagy-ás,	fogy-ás,	vágy-ás
—	men-et	hagy-at(ék),	fogy-at(ék),	(vágy-akozás) stb.
vagy-ok,	megy-ek	hagy-ok,	fogy-ok,	vágy-om
val-ék,	men-ék	hagy-ék,	fogy-ék,	vágy-ám
vol-tam,	men-tem	hagy-tam,	fogy-tam,	vágy-tam
—	men-jek	hagy-jak,	fogy-jak,	vágy-jam
vol-nék,	men-nék	hagy-nék,	fogy-nék,	vágy-nám

kérdezem, hogy ugyan hol van a cselekvés folytonossága vagy ismétlődése a «hagy» ige fogalmában? Mert hát ezt kellene jelenteni annak a vitatott frequentatív képzésnek! Már pedig én úgy tudom, hogy a «hagy» igében ép ellenkezőleg a cselekvés *rögtönösségének* a fogalma van kifejezve. Mi értelme van tehát itt az állítólagos *gy* képzőnek? Vagy talán csak az én a tudomány újabb módszerével össze nem egyeztethető déli-bábos nyelvészetem találja furcsának a *pillanatnyi* cselekvést jelentő ige *frequentatív* képzőjét? De ha M. fönthebbi magyarázata meg nem állhat, ha az üres formákon kívül a szók jelentését is figyelemre méltatjuk: előttünk áll az a tény, hogy a déli ugor szóközépi *d* betűnek nemcsak *l*, hanem *gy* is felelhet meg nyelvünkben. Ezt pedig igazolva látjuk két névszó, az *ugy*-(an) és *agy* által is, melyek *gy* betűje a megfelelő déli ugor alakokban szintén *d*-nek hangzik*). Azt hiszem, hogy e szóknál már M. sem fog frequentatív képzést keresni. Az *agy* szónál különben az az érdekes eset adja elé magát, hogy a *velő*-ben megvan a szokottabb *l*-es változat is, tehát sok egyéb nyelvadattal együtt mutatja, hogy a magyar nép alkatrészeit *különböző* s nem *egyféle* finn-ugor elemek képezték, s a szerint, a mint valamely szó egyik vagy másik elemtől való, *a hangfejlődés menete is különböző volt.**)*

*) Az *ugy*-an (csakugyan, valóban) szó tőjének megfelel a finn: «tote» e. h. «tode» (verum, certum) s a lapp «tuoda» (studium, nismus magnus) Az *agy* = velő szót Budenz a vogul «anyt» (szarv) és az osztják «ängt», «ónget», «ongit» (szarv) szavakkal egyeztetni, a két fogalom (velő és szarv) azonban egy kissé messze esik egymástól. Közelebbi volna az osztják «okh», «og», irtisi «ukh», szurguti «ókh», «oukh» = fej; de egészen egyező a déli ugor «üdi», «yty», «ud-», «ugy-», «uj» = velő, melyek nemcsak alakilag, hanem jelentés szerint is megfelelnek a magyar «agy» szónak. Az idézett déli ugor alakok különben a *velő* (azaz: vele-ü, vele-ve) szó rokonságához tartoznak, mely a következő:

Északi csoport: vog. valem, vualm; osztj. velim, védem, védlem; — zürj. vijim, vem.

Déli csoport: mordv. udime, ugyeme, uj, — cser. vem, vim; — finn: yty, ytime, észt: üdi; — lapp: addam, addem, addham.

E szókban az -ime, -me (= magy. ő) végzet nem tartozik a tőhöz, hanem eredetileg kicsinyítést fejezett ki (Budenz Magy. Ug. Szt. 228,571); az eredeti képző nélküli alakot a finn, észt és moksza-mordvin «yty», «üdi», «uj» tünteti föl. A magy. *agy* szó szintén ilyen képzőnélküli alak s közelebről a mordvinnak felel meg, melylyel hangszínezetre is egyezik. Nem lehetetlen, hogy ide tartozik az említett osztják «og», «okh» stb. szó is, s ez esetben a déli ugor *d* = osztj. *g*, *kh* olyanforma analogia volna, mint a mordv. moda = vog. osztj. mag, meg, myg, mych azaz föld, ország. (L. ezen M. által kifogásolt alakokat a *régebbi* vogul és osztják nyelvadatoknak Hunfalvy által összeállított szótárában: *Vogul föld.* 15, 20. l. *Klaproth* id. cz. XIII.)

**) Így érthetjük meg szótőveink ilyen kettős alakjait: tav-asz és gyap-on, gyű-l azaz gyov-ol; tür és gyür; tatar és gyatra: támo-gat és gyámo-lít; töm és

Ezen M. által figyelembe nem vett ethnikus szempont adja meg a «magyar», «mogyer» név előrészét képező **mogy*, **mogya* = föld, meg a főtebb említett hasonjellegű szók hangfejlődésének a magyarázata. És ez magyarázza meg azt is, hogy mi szükség volt a földet jelentő finn-ugor szókhoz a mongol «modsi» (vidék, tartomány) és akkad «ma», «mada» (föld, ország) alakokat is oda csatolnunk, a mi M. szerint nem egyeztethető össze a tudomány mai módszerével.

Munkácsi a magyar népben nem lát egyebet, mint egy a Duna és Tisza völgyébe vetődött északi ugor törzset, mely legközelebbi rokonaitól, a vogul-osztyákoktól és zürjén-votjákoktól elszakadva, évszázadok leforgása alatt idegen elemek, törökök, szlávok s germánok hatása alatt egy külön nyelvet fejlesztett ki, a mely azonban az idegen elemek levonásával mindenben az északi ugor nyelvesoporthoz sorakozik. Az ethnologiai álláspont nem egészen ilyen. Az számba veszi, hogy a történelmi magyar nép a Jajk, Volga és Don menti vidéken alakult meg, ott, hol időszámításunk első évezredének derekán a legkülönbözőbb népek: északi s déli ugorok, hunn, ujjur, oghuz s más török eredetű elemek, s aztán az ókori szkythák, vagy ha tetszik, szittyák és szarmaták maradványai kavarogtak, mint egy olvasztó kohóban, s hatották át meg át egymást, és ezen különböző elemek összeolvadásából képződött a honfoglaló magyarság. Ezek az északi és déli ugorok, hunn-törökök és szittyák pedig egytől-egyig hus- és vérből való élő emberek voltak, s mint ilyenekről, némi alaposággal föltehetjük róluk, hogy azt a nyelvet, mely ezen elemek összeolvadása után képződött, nem annyira absztrakt szabályok szerint alkották meg, hanem oly módon, hogy kisebb-nagyobb mértékben mindegyik érvényesítette benne a maga egyéniségét. Legjobban az északi ugorok, vagy mondjuk, a sajátképeni ősmagyarok (s ennek kimutatása

gyöm-öszöl; tör és sér-ül; tá-t, tá-r és szá-nt; dörög és zörög; dünnög és zümmög; dörömböl és csörömpöl; törpe és (apró)-cseprő; tép és cibál; győtör és cseter; gyarapodik és szaporodik; kába és csába, csáb-it; katangol és csatangol; habar és zavar; kom-or és hom-ály; kum, kun és huny; kullog és halad; gaz-dag és hasz on; part és mart; bandsa és vigyáz; lágy és langy; rest és lusta; repencsék és lependék; riba és liba stb. Ebbe a kategoriába tartoznak az ilyenek is: bűz és bűd-ös; viz és (Örség) vid-es. Háromszéken s Hunyadban úgy (a Fekete-ügy = fekete viz, Cserna-voda és Egr-ügy = eger-viz nevében). A mi különösen a déli ugor (finn, mordvin, cseremisiz) nyelveket illeti, elég a Budenz szótárában foglalt anyagot áttekinteni, hogy fogalmat szerezzünk azon benső kapcsolatról, mely egykor a magyarság és déli ugarság közt volt. Egy sereg szavunknak, különösen a melyek kissé elvontabb fogalmat vagy finomabb árnyalatot fejeznek ki, minők pl. szép, kecs-, gyönyörködni, kegy-, tanulni, hinni, bízni, nyájas, mosolyog, kacsint, serény stb., — csakis a déli ugor nyelvekben találhatók analógiák.

kétségkívül a finn-ugor iskola érdeme); de nem mindenben és nem kizárólagossággal, s bizony megtörtént, hogy nemcsak a déli ugor, de talán még az az elátkozott török nyelvszellem is érvényesült nem csupán az ugynevezett kölcsönvételekben, hanem a nyelvnek szerkezeti és hangtani részében is. Hogy világosabban fejezzem ki magamat: az az északi ugor kétségkívül a saját módja szerint idomította át mindazon nyelvi anyagot, a mit a déli ugor, török és szkytha elemektől átvett, de ugyanígy jártak el emezek is, és mindegyik adott valamit ahhoz az új nyelvhez, a mely ezen vegyi folyamat után létrejött.

Mindezen elemek nyelvében pedig a «föld», «ország» neve némi hangtani eltéréssel egyforma volt. Tudnunk kell ugyanis, hogy az a török elem, mely még a kelet-európai pusztaságon belénk olvadt, erősen vegyült mongolokkal,*) s többek közt ettől valók az «érdem», «ildom», «harang», «dél». «kebel», «kölcsön», «dicső» stb. szavaink. «Hogy köl-

*) Ezen törökség alatt azon csuvasfélének mondott elemet értem, mely az *r*-es jellegű török szókat hozta nyelvünkbe, a minő pl. ökör = tör. tat. öküz, ögüz, ügez; borju = tör. tat. bozagu, bozgu, buzau, bizau stb. Ez azonban nem volt csuvas, bár az *r*-ezés itt is megvan, mert 1. a csuvas szókezdő sziszegő (szj) helyett a köztörök *j*-nek megfelelő *gy*-t használta, p. gyürü = tör. tat. jüzük, csuvas: szjürö (a csuvasnak pontosan megfelelő magyar szó a: szürü, szérü), 2. a köztörök szókezdő *k*-nak megfelelő csuvas *h* helyett eléfordul a *k* is, pl. karó = tör. tat. kazuk s ha vannak *h*-val kezdődő török szavaink, ezek ép úgy nem tekinthetők csuvas eredetűeknek, mint a szóvégi *ak*—*ek* *ó*—*ő*-vé való változása, mert ugyanezen hangfejlődésen mentek keresztül az ősmagyar szavak is, tehát ezekben egyszerűen a magyar hangtörvények érvényesültek, miként p. a buza = tör. bogdai, tuzok = tör. tugdok, borju = tör. bozgu szavak *d* és *g* betűjénél; 3. a csuvas szókezdő *p* helyett a magyarban a köztörök *b* van, pl. borju = csuv. puru, pru, tör.-tat. bozgu; 4. hasonlóan a köztörök kezdő hangzót találjuk a csuvas *v* helyett, pl. ökör = csuv. vigur, vugur, tör. öküz; 5. egy pár specialis csuvas hangalak, minő pl. a szókezdő *j* és *szj*, továbbá szóközépi *r* a török *k*, szóközépi *l* a sziszegő helyett (csuv. jonvér = tör. kan, szjonat — szárny = tör. kanat. ora — láb = tör. ajak, szjitmil — hetven = tör. jitmisi stb.) egészen hiányzik a magyarból. Az a török elem tehát, mely a fentebbi szókat más egyebekkel együtt nyelvünkbe hozta, némely közös vonás mellett lényegesen különbözött a csuvasától; az, a mely a magyarba olvadt, ujugurféle, a csuvas pedig jakut, sór vagy más rokon északi török volt, ezt a különböző ethnikus anyagot azonban egy közös elem hatotta át, mely mindegyiknek a nyelvbe bevitte az *r*-zést. Ez az elem csakis a mongol lehetett, melynek nyelvben szintén *r*-sek az említett szók, pl. ökör = mong. ükher, ükür; borju = mong. bíró, бүрү; gyürü = mong. düör, дүрү stb. Ilyen uton jutottak nyelvünkbe a mongol szók, s ilyen módon magyarázhatjuk meg a *gyürü*, *ir* és *nyár* szavaink kezdőbetűjének különbségét is, holott a törökben mindegyik *j*-vel kezdődik (jüzük, jaz, jasz), a mongolban azonban gyürü = düör, ir = ira (ró, barázdákat von), nyár = nara (nap), s utóbbi szavaink kétségkívül a török és mongol alakok vegyületéből álltak elé.

esőnvételi szóegyeztetés van különben is a magyar meg az altajiság legkeletibb ága közt», azt már Budenz is megjegyezte.*) Ez a mongollal vegyült törökség pedig a történelmi adatok szerint nem lehetett más, mint a hunn nép, mely a Krisztus előtti századokban vezérszerepet vitt Belső- és Közép-Ázsia népei között, s a törökség mellett mongol és mandsu elemeket is egyesített magában;**) midőn azonban a Kr. u. I. század folyamán a khinaiak megdöntötték az egykor hatalmas «hiungnu» birodalmat, a nép egy része nyugot felé nyomult, s körülbelül azon időtájban tűnik föl Európa határán, a midőn a khinaiak az Irtis vidékén túl elvesztik őket szemük elől.***) Az ősmagyarság, mely Tomaszek rendkívül érdekes fejtegetései szerint † Herodotus kora óta «jyrkai» (= yrkö, *erge — férfi? ember?) név alatt körülbelül a Tobol, Isim és Om környékén tanyázott, útjukba esett az elenyomuló hunoknak †† s valószínű, hogy már ekkor megkezdődött a hunn és magyar nép azon kapcsolata, melynek végeredménye az volt, hogy egyes hunn törzsek, mint az V—VII. századbéli byzantinusok és Jornandes által emlegetett hunugurok, a magyarságba olvadtak, s nyelvünkbe behozták a mongollal vegyült török elemeket.

A mi pedig a szkythákat és szarmatákat illeti: a nyelvükből fennmaradt szavak és istennevek tanúsága szerint az uraltáji népcsalád azon ma már kihalt csoportjához tartoztak, melyből való a föld egyik

*) Nyelvtud. Közl. XX. 147.

**) Edelpacher A. *A székelylek eredete*. (Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Értesítő. 1881. VII. 15.) Megemlíti, hogy khinai források szerint a keleti hunnok fejedelmét *tsengli chutu* = isten fiának nevezték, mely elnevezésben a török-mongol *tengri* = isten szó mellett a mandsu *kutu* = fiu szó konstatálható. A nyugoti hunnoknál, örmény írók szerint a legfőbb isten neve *tangri ata* = mennyei atya, a mely már tiszta török. A keleti hunn fejedelem *Maotun* neve is török, u. m. jakut: *modun* = nagy, vastag. (L. Tomaszek alább említett értekezését a bécsi akad. kiadv. CXVI-ik kötetében 761. l.)

***) Már Ptolomaeus említi a hunnokat egy úgy látszik a Don vidékéig előre nyomult törzslük után. «Μεταξὺ δὲ Βαστερῶν καὶ Ρωξολανῶν Χοῶνοι, καὶ ὅπερ τὰ Ἰδια ὄρη Ἀμάρδοκοι καὶ Ναύαροι.» (Cl. Ptol. *Geographia*. Lib. III. Cap. 5. §. 10. Müller K. kiad. Páris. 1883. I. k. 1. r. 431. l.)

† Tomaszek W. *Kritik der ältesten Nachrichten über den skythischen Norden*. (Sitzungsber. d. kais. Akad. d. Wissensch. Bécs. 1888. CXVII. 43. l.)

†† «Hunnorum gens monumentis veteribus leviter nota, *ultra paludes Maeoticas glaciale Oceanum accolens*» mondja Ammianus Marcellinus. (*Rerum Gestarum* Lib. XXXI. cap. 2. Eyssenhardt kiad. Berlin. 1871. 334.) Szinte képtelenség tehát, hogy az ősmagyarok ne estek volna hatáskörükbe.

legrégibb kulturnépe, a szumir vagy akkád, s aztán Media régi lakosai, az u. n. protomédek vagy medo-szkythák. *) Ez a nyelvcsoport közé-

*) A szkythák nemzetségének megítélésénél egy nagyon fontos körülményt sosem szabad szem elől téveszteni. Az antik világ utolsó nemzedéke, úgy szintén a népvándorlás korával egyidejű byzanti írók, s aztán az örmények a szkythák rokonságát mindig az újonnan föltűnt ural-altáji népekben, hunnokban, közép-ázsiai törökökben stb. keresték. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a mit e kérdésben irtak, mindazt szószерint kell venni: de annak a megítélésére, hogy a szkythák árjafélék vagy uralaltájaiak voltak-e, az ő tanúságuk mégis csak figyelmet érdemel. A részletekben tévedhettek, de az általános ethnologiai viszonyok megítélése megint más dolog; abban el kell fogadnunk az ő álláspontjukat. Különben is a szkythák életmódjában, szokásaiban és physikumában jelentkező ural-altáji jelleget, ahogy azokat Herodotus és Hippokrates ránk hagyta, csaknem minden kutató kiemelte; vallásukra s az abban nyilvánuló világnézetre vonatkozólag pedig *Csengery* tett az uralaltajiság terén összehasonlításokat, nagyon világosan és szabatosan megjelölván azon szempontokat, melyeket e kérdésnél számba kell venni. A német tudomány azonban *Zeuss* óta részint az ő, részint *Müllenhoff* (Über die Herkunft und Sprache der pontischen Scythen und Sarmaten. Monatsberichte d. kön. preuss. Akademie der Wissensch. in Berlin. 1866. 549—571), s aztán *Tomaschek* (id. m. Bécs. 1888. CXVI. 715—780. CXVII. 1--70) és *Cuno* (Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde. I. Die Skythen. Berlin. 1871.) stb. főleg a földrajzi és személynevekből kiinduló kutatásaira támaszkodva iránoknak, illetőleg iránokkal kevert lett-szlávoknak tekinti őket. *Flügiér* sz. (Ueber die Herkunft der Sarmaten. Archiv für Anthropologie. XVII. 1887. 302.), a szkytha és szarmata nép eredetileg árja törzs, mely számos uralaltáji elemet vett föl magába; Herodotus és Hippokrates rajza ugyanis minden- esetre uralaltáji népre illik, és csakis ily módon magyarázható meg az ellentét nyelvük, mely irán dialektus volt, és physikai nyilvánulásuk között. Az oroszok. *Miller W. F.* és *Miscsenko F. G.* (Archiv für Anthropologie. XVIII. 1888. 393.), megkülönböztetik az uralaltáji nomád keleti (királyi) és az árja eredetű nyugoti földművelő szkythákat. A különböző oldalról tett vizsgálatokat számba véve s kiegészítve a magunkéval: a következő eredményre jutottunk. A szkythák s a tőlük csak dialektusilag különböző szarmaták nomád ural-altájaiak voltak, a kik a Kr. e. VIII. század körül a Fekete tenger mentén az árja kimmerek földjét foglalták el. Ez a magyarázata az árja eredetű földrajzi neveknek. Fejlődésük azonban irán kultura hatása alatt történt, s az is bizonyos, hogy nagy számu irán elem volt köztük, eleinte — valószínűleg — mint rabszolgák, később a fekete tenger menti városokban mint polgári osztály. Az irán kultura hatása ép oly divatossá tette köztük az irán eredetű neveket, mint nálunk a nyugoti kultura a keresztyén és latin-germán, vagy mint az izlám a törökségnél a persa és arab neveket. De maga a szkytha elem uralaltáji volt, valamelyik ural-altáji nyelvet beszélte, isteneit ural-altáji néven nevezte. Maga azon tény, hogy míg a személynevek nagy része könnyen értelmezhető az iráni nyelvekből, a fenmaradt szavak és istennevek vagy sehogy sem, vagy nagyon mesterségesen s gyakran egészen más jelentéssel, mint ahogy ránk maradtak: eléggé mutatja, hogy Müllenhoff stb. kutatásainak eredményét sokkal további következtetésekre használták fel, mint a mennyi azokból tényleg levonható. Pedig csak az lehet kérdés tárgya, hogy a szkytha-szarmata nép melyik ágához tartozott az ural-

helyet foglalt el a finn-ugorság és török-tatárság között,**) s hogy olvadtak a magyarságba ilyen akkadféle elemek: a fekete tengermelléki

altájiságnak? Régebben (Neumann, Duncker tört. műve előbbi kiadásában, Saffarik stb.) a mongolokra gondoltak; újabban néhány isten- és földrajzi nevet gr. *Kuun Géza* (Codex Cumanicus. Bpest. 1880. LV—LX.) a török nyelvekből magyarázott meglehetősen sikerrel. A következő nyelvmaradványok azonban egyenesen akkad jelleget mutatnak: *Oiorpata*, Herodotus sz. a. m. férfioló (*ἀνδρικοῦτοι*), «oiornak nevezik ugyanis — így folytatja — a férfit, a pata pedig: ölni». A német tudósok, Zeuss, Müllenhoff és Cuno Her.-e világos szavai ellenére is «a férfiak urának» magyarázzák, mert az irán és lett nyelvekből csak a «patis», «paitis» = úr szóban tudtak a szk. patához hasonlót találni. Az akkádban «uru» = férfi, «bat» = öl, «bat-a» = ölő, tehát: uru + bat-a = szk. oior-pata. *Enaree(s)* Her. sz. férfi-nő (*ἀνδρόγυνος*); az árja elmélet szerint zend, szanszkr. «nar», «nara» = ember, tehát: «a-nara» = férfitlan. Bizonyára ez a szónak a jelentése, csakhogy e fogalom kifejezésére az *ἀνδρόγυνος*-nak megfelelő szóösszetétel szolgált. Az akkádban a következő analógiát találjuk erre vonatkozólag: «un» = ember, «en», «enu» = ur (azaz férfi), «rak» = nő, nőstény; tehát: un + rak, enu + rak = szk. ena + ree (*ena + rehe). *Oitosyros* Her. sz. a szk. Apollo neve. Akkádban: «ud» = nap és a napisten, «šara» = király; tehát: Ud + šara = szk. Oito + syr, nap-király. Origenes *Gongosyr*-nak nevezi a szk. Apollót; a név értelme teljesen az, a mi a másiké, az előtag ugyanis a szintén «nap»-ot jelentő akkad «kun» (tör. tat. kün) szónak felel meg. *Apaturê* a szk. Aphrodite Urania egyik neve; akkádban: «aba» = előkelő ember (tulajdonkép: öreg. apa; v. ő. ugor-magyar, török s mongol: apa, aba, up, hoba = apa, öreg), «tur» = fiú, gyermek, tehát: Aba + tur = szk. Apa + turé, az öreg vagyis az ég gyermeke, a mely elnevezésben ugyanazon felfogást találjuk, a mit pl. a vogul Elmpiben (a. m. az ég fia) s az ennek megfelelő, de már nőnek képzelt Aphroditeféle finn Ilmatar, az ég istene, az öreg Ukko leányának mithosában. *Apia* a föld istene; az akkádoknál a föld szellemét «J'a» vagy «Ea» néven nevezték, s így a föntebbi név körülbelül azt jelenti: «az öreg föld», az «apaföld» (v. ő. anya-föld). *Szili(s)* a Don és Jaxartes szk. neve; akkádban: chili, törökben: szili a m. fényes, tiszta. A *Temerinda* (Temarunda) névben, a hogy Plinius sz. a Maeotist nevezték, s Herod. Dionysius Periegetes és Plinius szerint a. m. «a tenger anyja», (*μῆτηρ τοῦ Πόντου*, mater maris), az «inda», «unda» rész kétségkívül az akkad «anna» (magy. anya, tör. ana) alaknak felel meg; a «temer» = magy. tenger. tör. mong. dengiz, teñiz, (akkádban csak a tim = vízfolyás alakot ismerjük). Szintén az akkad alakkal egyeztethető Poseidon szk. nevének, a Her. által említett *Thamimasada(s)*-nak utótagja: «ada» = akk. adda (magy. atya, tör. ata); a «tamimasz» kétségkívül a. m. tenger, s az említett «tim» szónak egy további képzése. Egyéb nevek: *Papai(os)* a m. Zeus, megfelel a tör. baba, mong. babai = apa, ős, úr szavaknak. *Tabiti* a szk. Vesta neve; v. ő. ősgur: *tob = fényleni, melegnek lenni, vog. oszty. tüget, taut, toat = tűz. *Oar* (Ὀάρος) a Volga szk. neve; v. ő. jakut üräch = folyó. Arra nézve, hogy mennyiben egyeztethető össze a szkythák akkad nyelvűségével egyik vagy másik névnek a török vagy finn-ugor szóalakokkal való egybevetése, szolgáljanak felvilágosításul a következő akkad szavak: dingir, dimmer = isten (tör. tangri, tengri); adda = magy. atya, tör. ata; anna = magy. anya, tör. ana; ugul, ivil = fiu (tör. oghul); dur = fiu (tör. tornn = unoka); kun = nap (tör. kün); ud,

szkythák, bizonyítják az olyan szavak, mint: *nap*, (em)ber, *nem*, *vár*, *szék*, *ur*, *könyv* stb., melyeknek analógiáját csakis az akkadban találhatni meg.***)

Álláspontunk tehát a föld régi magyar elnevezésére a következő. A magyar nép, mielőtt még ismerte volna a germán eredetű «föld» és csak a királyság idejében keletkezett «ország», «uruszág» (azaz uraság, uradalom, birodalom) szavakat, különböző — északi és déli ugor, mongol-török és szkytha származásu alkatelemei szerint a földet, országot, területet **mshs*-nak, **mjs*-nak (V. ö. a régebbi vogul és osztyák alakokkal), *modá*-nak, *madá*-nak, **mogyi*-nak (mong. modsi) nevezte, s ha van szövegyület: ebben az esetben e különböző, de rokon alakokból elé kellett állnia, és a hangfejlődés további menete aztán más nem is lehetett, mint a magyar névben keresett *mogy*-, *mogya* s a *gy* hatása következtében a történelmi időben használatos *méggye* alak.

Hogy történt mindezek ellenére, hogy nyelvünkben helyet találhatott a germán származásu «föld» szó? A magyarázat — pszichológiailag tekintve — nagyon egyszerű. Az okot kétségtől abban kell keresnünk, hogy a magyar nép érezni kezdte a materiális föld és a megszállt föld közti szabatosabb megkülönböztetésnek a szükségét. Az

udug = nap (tör. öd, üd, idő) aj = hold (tör. aj); uhur = kebel (ujg. obur); guk = kék (tör. gök, kök); tak = kő (tör. dagh-hegy): vud, gud = ökör (tör. öt, üt), gug = juh (tör. koj, kojun); vuldin, vuzsdin, guzsdin, guszki = arany (tör. altun, altin) stb., továbbá: pi, pil = fül; szi, szilim = szem (ugor: szilm, silmä stb.); szá, szem = szív (ug. szim, szem); kat = kéz (ug. kat, ket); id = egy (ug. yhte, ödig, it); kasz, kasz = két, kettő): mu = finn: mä (én); zu, zae = finn: sä, sinä (te); nim (fülemel) = vog. num (felső); khal = hal-ni; kur (hegy) = finn: korkea, (emelkedett, magas), cser. kórok (hegy) stb.

**) Lenormant Fr. *La langue primitive de la Chaldée*. Paris. 1875. Milyen helyet foglalt el az akkad-sumir nyelvcsoporthoz a szkytha-szarmata nyelv: nem konstatálhatni; annyit tudunk, hogy az utóbbiak közt csak dialektusi különbség volt; «a száuromaták — mondja Herodotus — szkytha nyelven beszélnek, de egy kissé hibásan.» A mi a többi nyelv egymásközi viszonyát illeti: szumir alatt az ó-akkad nyelv értendő, mely egész a Kr. e. negyedik évezredig nyúlik vissza, míg az új-szumir vagyis az akkad a Kr. e. első évezred folyamán halt ki; a protoméd vagy medo-szkytha a média akkadféle nyelv, a mely azonban az Oppert által összeállított grammatika (Le peuple et la langue des Mèdes. Paris. 1879.) tanúsága szerint egész önállóan kifejtett külön nyelv volt.

***) *Nap* = akk. nab (lumière, jour), (em)-ber = akk. bir (homme, soldat), *nem* = akk. nam (qualité, condition, sort), *vár* = akk. uru (ville), a protomédben: vurun (terre, lieu, pays), *szék* (tojás széke) = akk. szaka (intérieur, milieu), *ur* = akk. uru (mâle), *könyv* = kin (écrit, lettre, menage), mely utóbbi szó kétségtől a pontusi szkytháktól jutott a magyarok kívül az oroszok, mordvinok és kazáni tatárok nyelvébe.

idegen «föld» szót amannak a megjelölésére alkalmazta nyelvünk: így az ősi elnevezés alatt általánosabb jelentése helyett lassankint csak a megszállt területet kezdték érteni, a miben alighanem volt egy kis része a mongollal vegyült török elemnek is, tekintve, hogy a mongol «modsi» csakis bizonyos területet, vidéket, tartományt jelent.*)

Nemzetünk politikai és társadalmi fejlődése aztán megmagyarázza az ősi elnevezés jelentésének további módosulását. A monarchia megteremtette az «ország» szót, melyben a fejedelem birtoklásának fogalma van kifejezve;**) a megszállt terület pedig, mely a törzsi szervezet virágkorában a hét népnek — mondhatni — külön-külön orszáagaként volt tekinthető, a törzsek felbomlása után már csak a kisebb társadalmi tagoltságot képező nemzetségek első foglalási jogon birt földjévé zsugorodott össze, vagyis az ősi «mogya» szó elébb elvesztette általános jelentését, s csupán a mai értelme szerint vett országnak megfelelő nagyobb földterületet értettek alatta, később pedig már csak a nemzetségi birtokot, egy-egy tartományfelét.

Ilyen jelentéssel fordul elő a szó már a XI. század közepén (1055) a tihanyi apátság alapító levelében, hol az adományozott birtokokkal határos területek közt «Uluues *megaia*» is említetik.***) A ki foglalkozott a magyarság XI. századbeli socialis viszonyaival, az előtt a legkisebb kétség tárgyát sem képezheti, hogy ezen egyébként ismeretlen Uluues (Ülüves) a 108 nemzetség valamelyikéből származott s *megaia* = megyéje † alatt csakis megszállási jogon birt nemzetségi földterületet érthetünk, olyant, a minő volt pl. a kun-kabar Bojtáé a Sárviz mellékén a róla nevezett «Bátaszéke» s a később beköltözött kunoknál «Keten-szállása», «Kücsmegszállása», «Altakszállása» stb. Ebben az értelemben találjuk a *mega* szót Kálmán király törvényeiben is, sőt ott, hol az uralkodóház birtokáról van szó, az általánosabb jelentésű «ország» fogalmát fejezi ki. A törvény illető helyei a következők: «12. Ducis ministri, qui in *mega* regis sunt, et regis, qui in *mega* sunt ducis, ante comitem (t. i. parochianum) et iudicem, minores vero ante iudicem delitigent».††

*) Bálint G. *Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén*. Bpest, 1877. 34. l.

**) A szó eredeti értelmét még eléggé mutatja az *országbíró* latin neve, a «iudex *curiae*». Tehát csak a királyi ház bírja.

***) Fejér *Codex Diplomaticus*. I. 388. l. A «Gisnav» nevű hely határolásánál; az illető hely, mely tele van magyarsággal, így hangzik: «iuxta Fizegmunorua Kereku, inde Vluues megaia, post monorau kukurea, hinc ad Fizegazaa, deinde ultra Fizeg ad Brokina rea».

† A mogya-megya közt az a hangviszony van, a mi pl. Gyejcsa és Gyojcsa, Gyergyó s a régebbi Gyorgyó stb. között.

†† Endlicher J. L. *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli. 1849. 362.

Itt tehát a törvény olyan nemesek pörösködéséről intézkedik, a kik mint a herczeg t. i. Álmos vagy a király alattvalói nem a saját uralkodójuknak, hanem a másinak a «földjén» vagy «országában» tartózkodnak. Egy másik hely így szól: «37. In quacumque civitatis *megam* rex digrediat, ibi iudices duo *megales* cum eo comigrent, qui contenciones populi illius discreto examine dirimant, et ipsi, cum clamor populi ingrauescat, a comite Palatino diiudicentur.)*» A «iudices megales = megyei bírák» alatt kétségkívül a nemzetségek bíráit kell értenünk, mert a «civitas = vár» területén a «comes civitatis = vár-ispán» bíraskodott, s így a «civitatis mega» sem a várbirtokra, hanem a várak szomszédságában levő nemzetségi területre vonatkozik. A várbirtokot ugyanezen törvények «comitatus»-nak nevezik. A XI. századbeli «iudex megalis» e szerint megfelel a székely «székes bíró», «iudex terrestres» elnevezésnek, a későbbi idők «szolga-biráinak» (azaz a király szolgái, t. i. a nemesek bírájának), a kiket a hazai németiség «Stuhlrichter = székbírák»-nak nevezett el. «Megye» és «szék» tehát synonym elnevezések, a mennyiben mindegyik alatt a nemzetségek által megszállt területet kell értenünk.

Ezután hosszú ideig nem találjuk meg a «mega = vármegye» szót az okmányokban, de azt a latin elnevezésekből is látjuk, hogy még a XII—XIII. század folyamán is megkülönböztették a «comitatus = vár-ispánságot», vagy mint ma mondanánk, a «grófságot», a király uradalmát a «parochiától = községtől» (értve a nemesek közönségét) vagyis területre vonatkoztatva, a nemzetségi birtokoktól. S midőn aztán a XIII. század második felében a «comitatus» és «parochia» egészen összeolvad, a magyar nyelvben megalakul a *vár-megye* szó, a minek a jelentése korántsem a m. a «vár megyéje», hanem: a «vár és a megye».

Munkácsi szerint azonban a *megye* szó kétségtelenül szláv eredetű, s tulajdonképp azt jelenti: «határ». Ugy a sorok közt még szemrehányást is tesz, hogy bár a magyar nyelvészeti irodalomban ez a kérdés már el van döntve, arról nem vettem tudomást. Ismerem ezt az irodalmat, de sehol nem találtam pozitív adatot arra, hogy a *vármegye* és a szláv *megya* = határ egybetartozása valóságos és kétségtelen tény volna. Ott csak annyit találtam, a mit magam is jól tudok s jól tudtam, hogy a határ fogalmát kifejező szók a határolt területet is jelenthetik. *Jelenthetik*, csak hogy nem mindig s nem szükségképpen. A magyar «határ» szó alatt a területet is értjük, de már a synonym «vég» és «szél» mindig csak finist, margot, limest, terminust jelent és sohasem

*) U. o. 364. (Endlichernél a «duo» helyett «duos» van, a minek azonban nincs értelme.)

területet. Ugy áll tehát a kérdés, hogy a szláv megya == határ szóból esetleg kifejlődhetett a «vármegye» elnevezés, ámde ha így történt: akkor annak nyomát is kell találni okleveleinkben. Mert ne tessék feledni, hogy középkori latin nomenclaturánk hű tükrre a magyar gondolkodásmódnak. A székelyek az ő kerületeiket «szék»-eknek nevezték, az oklevelekben egyszerűen lefordították «sedes»-re; a szolgabírói kerület ellenben «járás», tehát latinul is «processus»; a jobbágytelek «üléshely» volt, latin neve hasonlóképp «sessio»; a kun birtok «szállás», latinul is «descensus»; az Árpádkorban a főuri osztály neve «jobbágy» volt, a katonáskodó nemességé pedig a «király szolgálói», az oklevelek hiven lefordítják amazt «meliores» vagy «optimates», emezt «servientes» vagy «ministri regis» alakban; a háztelek neve «kapu», latinban is «porta»; a «hadnagy» régi okleveleinkben «maior exercitus» stb. stb.

A midőn tömegestül vannak ilyen példák előttünk, joggal megvárhatjuk, hogy a vármegye sokféle elnevezése közt az eredeti «vár-határ» kifejezést is megkapjuk, ha csakugyan igaz az, hogy az árpádkori magyar ember így fogta fel ezt a nevet.

De ilyet nem találunk.

Sem az oklevelekben százával előforduló latin «comitatus», «provincia», «parochia», sőt «pagus», sem a német «gespanschaft», sem a tót «stolica» nem fejez ki ilyet. A comitatus és Gespanschaft a. m. ispánság, grófság s egyenesen a királyi uradalmakra vonatkozik; a parochia és pagus a nemesek községét vagyis közönségét jelenti; a tót stolica megfelel a székely szék szónak; a provincia annyi, mint tartomány, sem több, sem kevesebb.

Hol van tehát a «limes», «marchia», «finis» vagy «terminus castri» név? Tessék egyetlen egy példát mutatni, hogy a vármegye alakulásának korszakában ezt értették a név alatt. Én nem tudok ilyenről. Lehet, hogy M. találni fog; addig azonban csak az előttem ismeretes tényekről veszek tudomást. *Tényekről* — mondom — s nem *hypothesisekről*. Azok a tények pedig azt mondják, hogy megya = provincia, parochia, eredetileg a nemzetségek területe szemben a comitatusszal, a királyi tulajdont képező várbirtokokkal; tehát nem a szláv «megya = határ», hanem a finn-ugor «má», «mo», «mu», «moda», akkad «ma», mada», mongol «modsi» = föld, ország, terület, tartomány szónak felel meg.

Kimutatva M. ellenvetéseivel szemben, hogy kellett lenni egykor nyelvünkben egy olyan földet jelentő szónak, a melynek alakja megfelelt a «magyar», «mogyer» név első részének; sőt ilyen még ma is van a «megye» szavunkban, fölöslegesnek tartom ismételni azokat az ethnikus szempontokat, melyek arra utalnak, hogy nemzeti nevünk tulaj-

donképeni értelme a. m. *nép*, *ember*, a mit a primitív ember ekkép szokott kifejezni: *a föld gyermeke, a föld férfia*.*) Itt csak azt említem még meg, hogy a magyar név, a mely különben személynévként már a VI. század elején előfordult,**) ép olyan viszonyban van a mythikus vonatkozású «ég embere», «ég szülötte» jelentésű *ember* szavunkkal, mint a vogul *magum* (föld férfi) az *Elmpí*vel (ég fia) és *elmkalesszel* (égi halandó.)***)

Még egy körülményt kell megvilágítanom, hogy aztán végezzek a magyar név eredetének kérdésével.

M. abban is hibát keres, hogy a «magyar» névnek az arab íróknál található változást, a *madsgart*, *badsgart*, *baskart* azaz *magygart* akképen magyaráztam, hogy utórésze synonym a fölvett *eri = férfi, ember szóval s megfelel a «gyerek», «gyermek» szavunk tőjét képező *gyer* = vog. ker (ember, férfi, him) szónak. Szerinte a «gyermek» nem ezen, tulajdonkép csak bikát, csődört, kankutyát, tehát himállatot jelentő vogul szóval, hanem a «nyavrem»-mel egyezik; a madsgar pedig egyszerű másolati hiba.

Hát én nem keresem, hogy a magyar «gyermek» szó honnan eredt? Csupán annyit jegyzek meg, hogy a vogul «ker» nemcsak állatokra, hanem emberekre is vonatkozik;† de különben is, a mi egyik rokon nyelvben

*) A hasonló jelentésű vogul *magumot* és eszt *mámieszt* már az Ethn. 3. számában említettem; arra nézve azonban, hogy mily általános néppszichológiai törvények hatása alatt keletkeznek az ilyen elnevezések, felhozhatom a Thien-Santól keletre lakó törököket, a kik *jerlik* = földinek nevezik magukat, (Vámbéry Á. *A török faj*. Bpest, 1885. 404. l.), s az északamerikai tinne-indiánokat, a kiknek nemzeti neve, a *diné*, *téné*, *dané*, *duné* stb. a. m. ember, egészen szó szerint pedig: a földből való, földi. (*Globus*. 1877. XXXII. 343. l.).

**) Egyik feketetengermenti hunn királyt nevezték *Muagernek*. (*Μουαγέρης*), a ki 528 körül élt. Ez tehát a személynévek azon kategóriájába tartozik, a melybe az árpádkori magyar: Bavaro, Beseneu, Boxa, Buxa, Bular, Bulgar, Kangiar, Kun, Moryan, Sicula, Scicul, Zerechen, Zerechin, Thatar stb., vagy a II. István korabeli kun vezérnek, Tatárnak a neve.

***) Hunfalvy P. *A vogul föld*. Pest, 1864. 288. l. Az «ember» szó utórészének eredetére nézve az Ethn. 6. számában Munkácsi által adott magyarázatnál alkalmasabbnak tartom az akkad *bír* = ember szóval való egybevetést, habár a tudomány újabb módszere szerint alighanem ez is délibábos nyelvészet lesz.

† Például: «kusa-kär» = parázna-ember; «poaj kär» = gazdag ember; «kär-kalem» = halott, szószerint: az ember — és nem a bika, csődör vagy kankutya — holtja; «kär-ku», «kär-kve», «kär-em-kve» = gyer-ek, gyer-m-ek. L. Hunfalvy P. *Vogul föld*. 27. l. Ugyanezen szók a M. által «khár»-, «khór»-ra javított «ker» alak létezését is igazolják. Igaz, hogy ezeket annak idejében csak Reguly jegyezte föl, már pedig «azóta számos újabb és összehasonlíthatatlanul hitelesebb forrásokból» merítetünk.

csak himállatot jelent, ugyanazon szónak a másikban már «ember», «férfi» jelentése van.)* Azonkívül még azt is megjegyezhetjük, hogy a szkythák által lakott vidéken, hol legsűrűbben találjuk a *-gar*, *-ger*, *-gor*, *-gur* végzetű népneveket (uturgur, kuturgur, kotzager, ulziagir, bolgár,**) szaragur,***) bittugur† szatagar stb.), annál nagyobb okunk lehet a név utórészét egy «nép» vagy «ember» jelentésű szóval egynek vennünk, mert az akkad *kharra* egyenesen a. m. ember.

*) Például a vogul «kum-», (l. ezen alakot Hunfalvy P. *Vogul föld.* 22, 23. l.), «khum» = ember, férfi, férj szónak a magyarban a «hím» felel meg, ezt pedig az állatokról szoktuk használni. A finn és eszt: «miehe», «mész» = férfi, férj, a zürjénben: «mezs» = widder.

**) Hogy a bolgárok törökök voltak-e: az korántsem olyan bizonyos, mint M. képzeli. A nyelvükből fenmaradt, s eddig meg nem fejtett szók (valószínűleg számnevek): a *dilom*, *tvirem*, *dokhsz*, *segor*, *vecsem*, *verenialem*, *tekucsetem*, *dwansékhtem*, *tokhalutom*, *vikhtum*, *vinekh*, *goralem*, *szomor*, *altem*, *tutum* (l. Jirecsek Gesch. Bulg. 127.) egy kissé a csuvasokra (segor) és a törökségre (dokhsz, vecsem, vere-, altem-, alutom), egy kissé a mongolságra (dilom és az *-m* végzet) s egy kissé az ugarságra (— nialem, dokhsz, tekucs —) emlékeztetnek, fele részük pedig semmiféle fölvehető analogiára sem. Ép azért inkább a szkyltha nyelvre gondolhatunk, tekintve, hogy egyes számok megjelölése magában az akkádban is többféle szóval történt, s ezektől ismét különböznek az ismert protoméd számnevek. Ha még azt is számba vesszük, hogy az örmény források szerint egyes bolgár törzsek már a Kr. e. századokban is a Volgamenti pusztaságon laktak (l. Edelspacher A. értekezését az *Ogundurokról*): az ó-bolgárokat egyelőre olyan szkyltha-féle népnek vehetjük föl, mely a hunn korszak után egy hunn-dynastia alatt kezdett jelentékeny szerepet játszani, s a nép magvát képező szkyltha-elemeken kívül hunnok, volgai és kámai finnugorokat, sőt az onogur-bolgárok vagy bolgárok és unogundurok királyának nevezett Kuvrát idejétől jóformán egész a bonfoglalásig magyar elemeket is egyesített magában. Ha ezek közt most már a magyarok a *bolgár* nevet valami érthető szónak fogták fel, akármi volt is a név értelme: aligha a modern nyelvtudomány módszerével vették elemzés alá, hanem egyszerűen a saját nyelvük szerint értelmezték, s a «bolgár»-ból lett a «bol-ember» jelentésű «bular», «belar». Miként pl. a hatvanas években a magyar nép Garibaldi nevét Gari Bandinak képzelte, s egyáltalában nem gondolt valami ó-német szógyökre.

***) A *szaragurokat* az onogurokkal és szabirokkal együtt említik a byzantiak, mint olyan néptörzset, melyet a turkok elől menekülő uárok és khunnok (avarok) kizavartak előbbi lakhelyükről. A szabirok a Volga-torkolattól délnyugotra eső pusztaságra szorultak, tőlük pedig északra laktak az onogurok, s így a szaragurok földjét körülbelül a Közép-Volga északi területén kell keresnünk. E népeket Theophylaktus így említi (Historiarum Lib. VII. Cap. 8. Bonn. 1834. 284. l.): *σαρσγλτ και οδννογορνοι και σαβιροι, οδννικα τε προς τούτοις ετερα εθνη*. Világos, hogy a *szar-szelt* név utórésze synonym a *szara-gur* végső tagjával. A *szelt* analogiáját nem ismerem, csak annyit tudok, hogy a *ber-zul*, *bar-zil* (egy bolgár törzs) nevében szintén megvan ez az alak. Eléfordul azonban a 960 körül élt József kozár király levelében az adózó népek közt egy *csermisz* nevű (l. dr. Kohn S. *Héber kútforrások*. Bpest, 1881.

Hogy pedig a magyar név *madsgar* változatában is ezen «ember»-t jelentő *gar*, *kharr*a szót kell keresnünk s nem íráshibát, bizonyítják a következők: 1. Nemcsak Ibn Daszta, s a vele közös forrást használó arab írók nevezik ezen a néven a magyarokat, hanem Jakut is, a ki Aleppóban saját maga beszélt a hunkár király országából való magyar nyelvű mozlímokkal; továbbá a franczia Rubruquis és Plan Carpini, a kik szerint «a pascatir és ungarok nyelve ugyanaz», s «a bascardok régi ungarok.» 2. Ennek a névalaknak a létezését bizonyítja a ma is meglevő *baskir* név; a baskirok törökök, de nevük egyszerűen a magyarok «madsgar», «badsgar» nevéből származott, s korántsem tekinthető különálló, a magyarral semmi összefüggésben nem levő névnek. Nem pedig azért, mert a legrégebbi t. i. az arab emlékek, ugyszintén a XIII. század közepén a Volga vidékén járt Rubruquis és Plan Carpini egyáltalában nem tudnak egy a magyartól különböző baskir népről; a kettőt mindig egynek veszik, s Baskardiát a tatár hódítás előtt magyar földnek, Nagy-Magyarországnak tekintették, a melynek lakosai a pannóniai magyar Julianus ottjártakor «Ungaricum idiomát» beszéltek, megértették beszédjét s ő is ezeket.)* De azt is megtudjuk Julianustól, hogy ezen időben a «tatárok» azon a vidéken már elhatalmasodtak; az ottani magyarok szövetkeztek velük,**) s idők folytával aztán egészen eltűntek

39. 1), a mely alatt kétségkívül a cseremiszek értendők. Nem konstatalható ugyan, hogy a népvándorláskori szaragurok vagy szarszettek, s a későbbi cseremiszek vagy cseremiszek mennyiben függnek össze egymással: mindamellett földrajzi helyzetük arra mutat, hogy a két nép egynek tekintendő. Ez esetben szara-gur (akk. *kharr*a = ember), szar-szelt, czer-misz (finn-eszt: *miehe*, *mész* = férfi, férj) a m. szara- vagy czer-ember.

† *Bittugurn*nak vagy *bittorn*nak egy a hunn birodalom felbomlása után feltűnt keleteurópai kisebb «hunn» törzset neveztek. A Közép-Volgától északra a Vjatka mentén ma a votjákokat találjuk, a kik udmurtnak = ud-embernek, vjatkai embernek nevezik magukat. Ugyanez a jelentése az orosz votják névnek is. Talán őket kell érteni a népvándorláskori *bittugur* törzs alatt; ez esetben *bittu-gur*, *bitt-or*, *ud-murt*, *vot-ják* a. m. bitt-, ud- vagy vot-ember. Hogy a zürjén-votják elemnek a népvándorlás folyama alatt része volt a volga-donmenti pusztaság nemzetiségeinek képződésében: arra már az Ethn. múltkori számában a jász névnel rámutattam. Erre vall különben a nyugoti (tehát a Magyarországra szállingózott s a helynevek szerint zürjénféle elemekkel kevert) bessenyő törzsek *kangar* neve is, melyet Hunfalvy után *kam-garn*nak azaz kámai embernek magyarázhatunk, s a zürjének és permjének, hasonértelmű komi-jasz, komi-murt, komi-vojtir neve synonymjának vehetünk föl.

*) Fr. Ricardi *De facto Ungariae Magnae*. Endlicher: *Rer. Hung. Mon. Arp.* 252.) «Diligentissime audiebant, quia omnino habebant Ungaricum idioma et intelligebant eum et ipse eos.»

**) «Gens Tartarorum vicina est eis. Sed iidem Tartari committentes cum eis, non poterant in bello eos deuincere, imo in primo prelio deuicti sunt per eos,

közöttük. Csak a név, nemzeti nevünknek nyilván a szomszéd bolgárok nyelvében előállt változata *) maradt fenn, melyet a baskard földön megszállt tatárok ép úgy átvettek, mint a nagybolgárországiak (kazániai) a «bolgár» s a feketetenger-melléki oghuz-törökök a «hunn», «khun» nevet. De a hagyomány megőrizte emlékét a baskiriai magyarság és tatárság összevegyülésének; a későbbi török írók, Abulghazi, Rasideddin is úgy tudják, hogy a maskarok és baskirok közös eredetűek.**)

Mindebből pedig kitetszik, hogy a ki a népneveket meg akarja érteni: annak a hangtanon kívül más egyéb tényezőkkel is számolni kell. A ki ignorálja ezeket, az lehet kitűnő nyelvész: de a primitív ember gondolkozásmódjának s a komplikált ethnikus alakulások jelenségeinek magyarázatát hagyja másoknak.

V.

Kevés hely állván rendelkezésemre az Ethn. ezen összevont kettős füzetében: Balassa megjegyzéseire csak röviden válaszolhatok, s a nélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznám, csupán azon különbséget akarom feltüntetni, mely a *székelyek nyelvének* vizsgálatánál az ethnologikus és nyelvészeti álláspontot már a kiindulásnál elválasztja egymástól. B. a székelyek nyelvét, s általában a magyar nyelvjárásokat veszi úgy, a hogy azok az idők folyamán a legkülönbözőbb tényezők hatása alatt kifejlődtek, s ezen az alapon osztályozza; én — a mennyire tudom — a csoportosításnál, a melyben a *genealogikus* szempont volt az irányadó. sem azon különbségeket nem vettem figyelembe, a melyek egyszerűen a százados külön fejlődés következtében pusztán physiologiai okokból keletkeztek; sem azokat, melyek két vagy több eltérő nyelvjáráson beszélő elemek összevegyülése folytán az eredeti dialektusi sajátságokat módosították; sem pedig azokat, melyeket nem magyar nyelvű népek, törökök (kunok), szlávok, németek, oláhok beolvadása fejlesztett ki. Mindezek nagyon fontosak ugyan a mai dialektikus viszonyok megértésére nézve s hatásuk eredménye a nyelvjárások mai állapota szerinti osztályozásnak kétségekivül az alapját képezi: de annál a kérdésnél, hogy a székelyek

unde ipsos sibi amicos et socios elegerunt, itaque simul iuncti XV regna uastauerunt omnino». Uo.

*) Az *m—b* cserére nézve a volgai nyelvből felhozható a *Mohamed-Bachmet, muzulman-bezermin* (böszörmény) változat; a *j. gy—ds* változást tanúsítja egy 1301-ki, Bolgari romjai közt talált fölírat keltezése, a «dsiti jusz» = hétszáz, dsiti = tör.-tat. jeti, jiti. (Archiv für Anthr. XVIII. 1888. 396.)

**) Vámbéry Á. *A török faj*. 3. 1. Hogy a baskir vegyülék nép, l. u. o. 613. l.

nyelve ezelőtt legkisebb számítással is *nyolczszáz esztendővel*, tehát legalább is száz évvel a Halotti Beszéd kora előtt miféle magyar dialektusból fejlődött ki, csakis annyiban jöhetnek számításba, hogy egyik-másik nyelvjelenségről konstatálhassuk, mennyiben tekinthető alkalmasnak a genealogikus osztályozásra, s mennyiben mellőzendő, mint későbbi fejlemény.

Mellőzve azon okokat, a melyeknél fogva a székelyeket elmagyarosodott hunnoknak tartom, nyelvük — mai állapotában — következő alkatrészekből áll: 1. olyan sajátságokból, melyek az eltanult magyar dialektusnak képezték a jellemző vonásait; 2. olyanokból, melyeket előbbi nyelvük hatása alatt vittek be az eltanult magyar dialektusba, s ilyeneknek tekintendők a szórványosan előforduló palóczos sajátságok; 3. olyanokból, melyek egy más magyar dialektussal, az erdélyi magyarsággal való későbbi érintkezésnek az eredményei, 4. olyanokból, melyek az erdélyi szlávok és oláhok, továbbá a Moldva felől beköltözött beszenyők és kunok hatása alatt fejlődtek ki; s végül 5. olyanokból, melyek minden külső befolyás nélkül csupán csak az ezredéves külön fejlődés következtében álltak elő.

Egész röviden csak annyit kérdek Balassától: számolt-e mindezekkel? Számolt-e azzal a körülménnyel, a midőn a zártabb kiejtésnél elmondja a különbséget a mai székely beszéd és a mai nyugoti magyar között, hogy a Halotti Beszéd idejében olyan különbség nem létezett, az csak később fejlődött ki. Pedig a székelyek akkor már mai hazájukban laktak. Gondolt-e arra, hogy ennél fogva a *genealogikus* osztályozás szempontjából csakis az lehet kérdés tárgya: vajjon az összes magyar dialektusokra konstatálható-e, hogy egykor általánosan zártabb kiejtésűek voltak, s a mi különbséget látunk ma pl. Erdélyben a zárt beszédű székely, és a nyílt kiejtésű küüllőmenti és mezősegi magyar közt, ez a különbség csak újabb fejlemény? Vagy pedig a nyílt kiejtés megvolt már a jelenleginél egy fokkal zártabb kiejtést tanúsító Halotti Beszéd korában is? Tehát nyelvjárásaink genealogikus osztályozásánál nagyon is fontos megkülönböztető jelnek veendő fel. Erre vonatkozólag egy pár adatot hoztam fel: ahhoz tessék szólni; azon fordul meg a kérdés. A másik kérdés aztán az, hogy azon nyelvjárásokban, melyek a zárt kiejtés *nyomait* egy vagy más formában megőrizték, járulnak-e a zárt kiejtéshez más olyan közös hangsajátságok, a melyekkel szemben a nyílt kiejtésű nyelvjárások másnemű, de szintén közös hangsajátságokat tüntetnek föl? Például igaz-e az, hogy a zártabb kiejtéssel rendesen együtt szokott járni a közép *ë* vagy *ö* használata, az *é*-zés és a szóközépi vagy szóvégi *l* beolvasztása az előtte levő hangzóba, ezzel szemben pedig a

nyiltabb kiejtésnél az *e*-zés, *i*-zés és az *l* megtartása? Ha konstatálható, hogy a nyelvjárásoknak úgy az egyik, mint a másik csoportjában vannak ilyen közös sajátosságok, melyek rendszerint csak az egyikben fordulnak elő: akkor újabb alapot nyertünk arra, hogy a magyar törzsek egymásközi és idegen elemekkel való keveredése folytán, ugyszintén a századok munkája alatt előállt nyelvjárások soknemű alakulásából a *genealogikus* osztályozás megkülönböztető jeleit magunknak levonhassuk. Egészen mellékes aztán ebből a szempontból, hogy a közös alaphól való származás konstatálható jelein kívül egyik vagy másik csoportban később működő tényezők befolyása miféle különbségeket fejlesztett ki, s hogy az a nagy terület, mely a Tiszától a Lajtaig terjed, annyi század leforgása alatt megőrizte-e egységes dialektikus jellemvonását, vagy hogy ma már három különféle s egymástól lényegesen eltérő nyelvjárást találunk rajta? A kérdés mindig az marad: genealogikus tekintetben egységesnek vehető-e fel ez a nyelvterület vagy sem? S ha igen: hasonló megkülönböztető jeleket találunk-e a székelységnél is, vagy egy más magyar nyelvjárási csoporthoz kell csatolnunk, avagy pedig egészen különálló helyet foglal-e el? Egy másik kérdés pedig az lesz: a Tiszától nyugotra terjedő nyelvterületen van-e olyan nyelvjárás, melylyel a székely beszéd közelebbi kapcsolatba hozható vagy nincs? Más szóval ezen nyelvterület mai dialektusai főbb vonásaikban megvoltak-e már akkor, a midőn a székelyek elmagyarosodtak vagy csak azután fejlődtek ki?

Hát erre nézve mondtam egyet s mást a B. által kifogásolt cikkben. Mondtam pl. azt, hogy a Tiszától nyugotra eső három nyelvjárás közül, melyeket *együttesen* neveztem nyugoti alapidialektusnak, a nyugoti székely a szegedvidéki és drávamelléki *ő*-zű csoporthoz csatlakozik, a háromszéki és csiki pedig ahhoz, melyet B. keleti dunántúlinak nevez, t. i. az *ö*-zű csoporthoz. Ellenben a hangsajáttságok (s nem a frazeologia) tekintetében megkülönböztettem a diphthongizáló nyugoti dunántúlitól, melynek területe Sopron és Vas megye, és Zalának déli része, belefoglalva Göcsejt, Őrséget és Hetést. B. pedig ez utóbbit értve azt mondja: «a székelyek nyelvével mindig ezt a nyugotit szokták egyezőnek tartani . . . Ez az a terület, a melyet régi besenyő telepítvénynek tartanak. S ép ezért akarják nyelvüket is a székelyek nyelvével egyeztetni. Ha tehát a két nyelvjárás egyezését akarjuk kutatni, csakis e terület nyelvét szabad szembeállítanunk a székelyek nyelvével.» Összehasonlítja tehát ezzel, hogy bebizonyítsa velem szemben, «hogy a székelyeknek és az ország nyugoti szélén lakó magyaroknak nyelvjárása nem egyforma.»

Hát ehhez nekem semmi szavam sincs, csak egyszerűen megjegyzem magamnak, mint a tudományos alapon álló nyelvészetnek egy általam

eddig nem ismert új módszerét. Mert — úgy látszik — rám fér, hogy tanuljak; Munkácsi és Balassa nagyon a fejemre olvasta, hogy nyelvészetem délibábos, módszerem lenge, melynek semmi tudományos alapja nincs. Mindamellett némi kételyeim vannak, hogy ebben a csálhatatlanság hangján kimondott ítéletben nincs-e egy kis része a felfogás bizonyos egyoldalúságának, s ép ezért nem is merem a javulás ígéréstével fejezni be jelen cikkemet.

Aradmegye czigányainak történetéből.

Dr. Márki Sándortól.

Arad, illetőleg a beléolvadt Zarándmegyét illeti az a kétes dicsőség, hogy először adott állandó lakást a czigányoknak. *Oláh* Miklós, a XVI. század nagy magyar humanistája, 1530 táján bizonyos undorral szól róluk; nem nevezi meg őket, de kétségtelenül rájuk vonatkoznak szavai. *) «Van egy falu — ugymond — a Maros és Fehér-Körös közt Erdélyen kívül, melynek neve *Simánd*. Ezt majdnem csupa sánták, vakok, bénák s undok nyomorékok lakják, kik maguk közé ép embert be sem bocsátanak, hanem éktelenségökkal dicsekedve, egész külön felekezetet alkotnak; mely, hogy a maga béna épségében megmaradjon, a szülők csecsemőiknek szemeit világrajóttükkor azonnal kivájják, csontjaikat s tagjaikat kificzamítják, s hogy necsak testökre, de még beszédökre nézve is különbözzenek másoktól, maguknak tulajdon nyelvet koholtak, melyet egyesegyedül csak ők értenek meg, s melyet a *vakok nyelvének* neveznek. E csodálatos embereknek oly kiváltságaik vannak, melyek őket minden, a *többi* magyarnál szokásos teher alól fölmentik s fölszabadítják, hogy *kolduló énekléssel* kereshessék élelmöket országszerte a maguk és hozzátartozóik számára. Az embereknek e faja rút, gyalázatos és minden kínzásra érdemes, mert az emberi természet díszét a maga rossz cselekedetével lealacsonyítja. Fejedelmeink s mások, nagyobb dolgokkal foglalatoskodva, vagy észre sem vevén ily nagy országban, idáig nem üldözték őket; pedig égetni valók az emberi nemnek eme gyalázatoságukról és nyomorékságukról ismert tagjai.»

Eddig tart a bemutatás, melyet rokonszenvesnek senki sem mondhat. S talán nincs is elég okom rá, hogy *Oláh* Miklós szavait egyenesen

*) Hungaria et Atila. *Bél*, Adparatus, 93.

a cigányokra vonatkoztatom. Hiszen ő seholsem nevezi meg őket, ellenben, szövegének egy helye szerint, szinte magyaroknak mondja e simándiakat, kik a *többi magyarnál* szokásos terhek alól föl vannak mentve. Arra is gondoltam, hogy hátha az egykori igriczek, regemondók elfajult ivadékai e szörnyű emberek. Az a körülmény, hogy a kolduló éneklés náluk erősen divatozott, s hogy *Igriczverse* nevű földet innen nem messze fekvő vidéken, Sámolykeszi (a mai Somoskeszi) falu határában nevez meg egy 1429. évi oklevél,*) némileg jogot adhatott erre a föltevésre. Egy ilyen igriczet név szerint is ösmerünk Simándról. Ez *Moldovai* Mihály deák, ki 1552-ben élt, s mint maga mondja, énekét Moldvában, Kolozsvártt, *Simándon*, Egerben és Tokajban szerzette. Vándornak nevezte önmagát. Néha zöld fűvön kívül alig evett egyebet. Foltos, sokszínű ruhában járt. Ha felhítták is egyszer-másszor úri házakba, rendesen ebrúdon vetették ki onnan. Ha jól fogadták, etették, itatták, három ejteles tegezből is kihörpintette a bort. Hogy jobban megélhessen, hol kőmivesnek, hol fazekasnak adta ki magát; olykor azonban rozsdás kardját is felkötötte oldalára, és szeretett volna vitéznek látszani. Néha kártyán játszott a mindenét, s ruháját zálogban hagyta a csaplárosnál. Koldulni szégyelt, inkább a hulladékot szedte föl nagy titokban, hogy életét tengethesse. Vásárok idején azonban olykor vaknak tetette magát, s minden háznál házsártoskodott.**)

Az igricznek ezen önvallozásában is lehet bizonyítékot keresni Oláh Miklós leírásához. De ha nem akarunk elaljasodott regösökre, troubadourokra gondolni, hanem kissé finomabb gonosztevőkre és szemfényvesztőkre, más országokban, Európa szívében is találunk példát, hogy józaneszü, éptestű, vitéz nemzet közt efféle természet- és jogellenes szövetségek alakultak. Midőn Svájcban a Vierwaldstädti-tavon a Vitznauer-Stock és a Hochfluh vizeit levezető patak torkolatánál Gersaut megpillantottam, Simánd jutott eszembe. Pedig a háttérben levő szép hegység, a gesztenyeerdőség, a tó csillogó vize sehogy sem emlékeztet az alföldi szerény falura. Ösmeretes azonban Gersauról az a történeti adat, hogy hajdanában ezen egykor független faluba gyűlt össze az ország minden csavargója, koldusa és tolvaja, hogy ugynevezett országgyűlést (Gaunkertag) tartson. Három napig felügyelet nélkül ettek-ittak, dorbézoltak, hogy a negyedik napon azután a szélrózsa minden irányában elszéledjenek.

A simándiaknak kolduló-éneklésre volt szabadalmuk, s hogy azt erősen igénybe vették, bizonyítja az éneklés e nemének országos divata, mely még manap sem szűnt meg teljesen.

*) *Orsz. lt.* Dl. 12086.

**) *Szilády*: Három hegedős-ének. Századok, 1882., 34—37.

Fábián Gábor volt az első, ki határozottan kimondotta,*) hogy az Oláh által említett accolák (és nem incolák) Simánd alatt megtelepült *sátoros cigányok* voltak; s hogy az a kiváltság, melyre hivatkoztak, az lehetett, melyet 1423. ápril 23-án Zsigmond királytól kaptak vándorlásra stb. a magyarországi cigányok. Simánd a középkorban mezőváros volt, hol gyakran tartott közgyűlést Zarándmegye; vásárai pedig még az ujkor elején is híresek voltak, s hajduk és törökök nem egyszer ütöttek rá, hogy kifosszák a gazdag kereskedőket. Ily helyen jó dolga lehetett a cigányságnak, mely a testnyomorítást egészen napjainkig iparszerűen űzte s fentemlített leírásában kétségtelenül őket érti Oláh Miklós.

Hiszen tudtommal, aradmegyei az első cigány hegedűs is, a kinek neve fönmaradt. Ez *Kármán* Döme lippai**) hegedűs, kiről *Tinódi* Lantos Sebestyén ekként emlékezik:

«Sok hegedűs vagyon itt Magyarországhan,
Kármán Demeternél jobb nincs a rácz módban.
 Sokat csélsap bégnek a Lippa várában;
 Azt állítja, érte esnék nagy gazdagságba.
 Az ő hegedűjét felhajtván rángatja,
 Az Ulomán neki csufságban fogadja;
 Minden ajándékkal őt meggazdagítja,
 A fogadás hozza őtet nagy kódusságra.»***)

S már a XVI. században akadtak cigányok Aradmegyében, kik a haditéren is kitűntek. Ilyen volt különösen *Lippai* Balázs, a híres hajdukapitány, kit 1605-ben Bocskay István fejedelem kivégeztetett. «Lippai Balázs — írja az egykoru *Istvánfy* Miklós† — Lippán *cigányszülőktől* származott, és sok latorság, esküszegés, lopás és árulás bélyegezte meg. Nejét megfosztották a férje hatalmaskodása által szerzett zsákmánytól, s azoktól az aranylánczoktól, melyeket ostoba és hozzá nem illő módon nyakán hordott; azután pedig régi, aljas állapotába taszították vissza.

Majd egy századon túl, semmi említésre méltó dolgot sem hallunk az aradi cigányokról. Azonban alig támadt föl aléltságából Arad vármegye, ismét előkerülnek ők is, és pedig dicsőségesen, mert megczáfolják azt a szinte általánossá lett hitet, hogy Magyarországnak Mária Terézia idejében még nem voltak földmivelő és iparúzó cigányai. 1743. márczius

*) Aradmegye leírása. I. 158. és Társalkodó, 1833., 46. sz.

**) Lippa akkor Aradmegye legnagyobb városa volt. Most Temesmegye északi részén fekszik. A XVI. században sok rácz lakosa, de tiszta magyar előljárósága volt.

***) *Tinódi*: Cronica. (Kolozsvár, 1554.) 38. l.

† *Hist. Hung.* 34. könyv, az 1605. évhez.

13-dikán már panaszkodtak Aradmegye rendei, hogy *Freytag* Károly Jeromos, gyalogsági ezredes és aradi várparancsnok, egyebek közt a sánczokban elszórtan lakó cigányoktól is 75 frt adót szed be évenként, csak valamivel kevesebbet, mint az aradi zsidóktól. *) A helytartótanács 1767. decz 10-dikén meghagyta Arad vármegyének, hogy az 1761. évi 10. t.-cz. értelmében irassa össze a területén lakó cigányokat, és pedig azzal a kijelentéssel, hogy a ki közülök 1768. június végéig állandóan meg nem telepszik, annak sátorát a községi bíró lerontatja, őt magát elfogatja s egyelőre útjavításra, vagy más közmunkára használja; nem szabad engedni, hogy a cigányok és rajkók meztelenül járjanak, hanem verésekkel is szigorúan rá kell szorítani őket, hogy a vidék népviseletéhez alkalmazkodjanak; a szokásos hosszú lepedőket tilos viselniök. A czéhbeli lakosok vonakodás nélkül fogadják be tanulóknak bármely iparra a cigány gyerekeket; a vajdaság eltöröltetvén, a cigányok a község-bíráknak engedelmeskedjenek; a gazdaság és földművelés czéljaira nem szükséges lovakat június végén el kell venni tőlük; a szökött katonákat fogassa össze a vármegye, a kártyavető, kuruzslók stb. csavargását pedig tiltsa be. Ezt a vármegye 1768 febr. 8-dikán tudomásul vette. **)

A cigányság veszedelme annál nagyobb volt, mert a lassúságuk miatt annyiszor korholt megyei urak komolyan hozzáláttak a parancs foganatosításához. Már 1768. május 20-dikán fölterjesztették a pópák és a — cigányok összeírását, ***) s a helytartótanácsnak 1769. febr. 13-án tett újabb sürgetésére márcz. 3-án azt felelheték, hogy a cigány-népet már korábban szigorúan eltiltották a sátrak használatától, s hogy, a mint tőle telt, körülbelől *olyan házacskákat emelt e nép, a műlyekben az oláhság lakik.* †

A helytartótanács ezzel sem érte be. 1772. márcz. 23-án elrendelte, hogy a cigányok állapotáról minden negyedévben jelentést kell tenni. A megye június 1-jén kinyilvánította, hogy ő a maga részéről mindent elkövetett a korábbi rendeletek végrehajtására. Mivel a cigányok jobbadán *kovácsok*, nyaranta a szegény nép nem csekély hasznára, munkát keresve járnak föl s alá, faluról falura; *van azonban állandó lakásuk is, és mindeniknek megvan a maga külön földesura.* †† 1773. január 25-én a megye egyszerűen tudomásul vette a helytartótanácsnak 1772. decz. 7-én kelt azon rendeletét, hogy a kézművekkel

*) Aradmegye jegyzőkönyve. 1743., 152. l.

**) U. o. 1768. 11. sz.

***) U. o. 127. sz.

† U. o. 1769. 40. sz.

†† U. o. 1772. 130. sz.

vagy zenével hasznosan nem foglalkozó cigányok mesterségeket vagy földművelést tanuljanak, s lovakat csak a munkáikhoz és igájukhoz szükséges számban tarthassanak.**) Mikor pedig 1779. okt. 14-én a helytartótanács ismét elrendelte a cigányok összeírását, Arad rendei 1780. január 31-én ez alól azon okból kérték fölmentést, hogy királyi rendelet értelmében a cigányok a valódi jobbágyok és földművesek közé tartoznak, s hogy e nép nemcsak szokásait kényszerült megváltoztatni, hanem *czigány nevét is elvesztette.***))

Az aradmegyei cigányok ellen sohasem emeltek lényegesebb vádat. Nem emlékszem, hogy a megyei jegyzőkönyvekben nyoma volna valamely cigány elítéltetésének. Kihágásokat inkább a jövevények követtek el. 1782. május 16-án a helytartótanács (3339. sz. a.) komolyan figyelmeztette a megyét, hogy Erdélyből néhány cigánycsapat kivándorolván, több megyében, így Aradban is, törvényes útlevél nélkül barangol. Az ilyeneket el kell fogni, kivallatni, s ha egyéb bűnük nincs, hazatoloncolni. Utlevelet azonban semmi esetre se adjanak nekik.***)

Még egyszer szőnyegre került ez az ügy ugyanazon 1782. év nov. 13-án, midőn fontolóra vették a helytartótanácsnak okt. 21-én (7510. sz. a.) tett azon kérdését, miként korlátozhatnák, kivált hegyes vidékeken a cigányoknak a közönségre nézve ártalmas kóborlásait? A megye azt válaszolta, hogy a cigányokat e megyében idején megszabályozták, s nemcsak kevés panasz merül föl ellenök, sőt dicséretet is érdemelnek, mivel kovácmesterségükkel sok hasznót hajtanak a műveletlen oláh nép falvaiban, s a mellett adóznak és a jobbágyi terheket is viselik; hogy azonban az Erdélyből jövő kósza nép meg ne rontsa, a megye úgy intézkedett, hogy az ilyes kóbor cigányokat, a mint a megyébe érkeznek, rögtön visszakergessék oda, a honnan jöttek.†

1783. decz. 9-én a megyének már kezei közt volt a helytartótanács nov. 9-én (9817. sz. a.) kiadott rendelete, melylyel a cigányok ügyét szabályozó és 59 pontból álló parancsot megküldte.†† A mint azonban láttuk, II. József ezen rendelete előtt már legalább is 15 évvel foglalkoztak állandó megtelepedést kívánó munkákkal az aradi cigányok, s több mint egy évtized óta éltek jobbágyok gyanánt különböző földesurak telkein. E részben tehát megelőzték Bereg- és Szatmár vármegyét, valamint Győr városát is, hol csak József uralkodásának második eszten-

*) U. o. 1773. 13. sz.

**) U. o. 1780. 40. sz.

***) U. o. 1782. 26. sz.

† U. o. 1782. 42. sz., 467. l.

†† U. o. 1783. decz. 9. 12. sz.

dejében adták fejüket földművelésre, ebbeli elhatározásuk miatt mégis őket tartották Magyarország legesodálatosabb cigányainak. E dicsőség — az eddigiek szerint — az aradiakat illeti.

Mindazáltal a lócsiszárkodás nem keveset rontott a cigányok jó hírnevén. Alig határozta el 1784. január 28-án Biharvármegye, hogy az ő területén cigány nem tarthat lovat, márcz. 17-én Aradmegye is megtiltotta, hogy aradi cigányok lovakkal mehessenek át Biharba.*) Az ez évben kelt kimutatás szerint különben 403 cigányrajkó élt Aradmegyében, s a dádek közül nem kevesebb, mint 91 *muzsik*us akadt, úgy, hogy a helytartótanács 1784. július 26-án (16934. sz. a.) el is rendelte e szám megszorítását s azt, hogy az aradi járásban házon kívül foglalkozó 6 *kézműves* cigányt a rendes iparosok közé igtassa be a megye, mit ez aug. 9-én teljesített is.**)

Sőt az emberszeretetet is kiterjesztették rájuk.

Midőn 1787. ápr. 10-én (13208. sz. a.) a helytartótanács azt kérdezte, gondoskodtak-e minden cigány *árváról*, — május 8-án az önértet egy nemével felelhatték, hogy itt már e parancs vétele előtt gondoskodtak róluk, s hogy úgy tekintik őket, mint más nemzetiségűeket; a minden keresetforrás nélkül valókat a megye saját pénztárából segíti.***) Meggyűlt a baj a következő évben a háboru elől a török földről beözönlő cigányokkal. A helytartótanács 1788. július 1-én (25736. sz. a.) meghagyta, hogy ezeket a közbiztonságra veszélytelen módon helyezték el a megyében, számukra az élelemkeresést minden módon megkönnyítsék, s azokra, kiket esetleg már korábban a török földre tolonczoltak, kiválóan ügyeljenek.†

Ez volt a XVIII. században az utolsó nagyobb cigánykaraván, mely Aradmegyébe vándorolt. Én csak annak bizonyítására vállalkoztam, hogy az első állandó cigánytelepeket Aradban kell keresni; s ha Simándra, mint e nemből elsőre, annyi ok mellett sem akarna is reflektálni valaki, azt, hogy Aradmegyében már II. József előtt voltak állandóan megtelepedett cigányok, kétségtelenné tették a megye jegyzőkönyveinek adatai.

*) U. o. 1784. 228. sz.

**) U. o. 436. sz.

***) *Journal für das Comitát Arad*, 1787. 791. sz.

† Gestions-Protokoll des Arader Komitats, 1788. 2236. sz.

Népelet és népszokások Baranyamegyében.

Közli: *Kötse István.*

Az ethnographia tárgyai oly nagy számmal vannak, és oly sokfélék, hogy a tanulmányozni és vizsgálódni akaró nincs szoros határok közé szorítva. Önként gazdag anyag kínálkozik neki, melyből szabadon választhatja ki a neki leginkább tetszőt. Nem kis fontosságú dolog azonban annak kiválasztása, hogy vizsgálódásunkban mire terjeszkedjünk ki; mert hogy e gazdag anyagot minden irányban felölleljük, arról szó sem lehet. E kiválasztásnál mindenesetre sok körülmény van olyan, melyet figyelmen kívül hagyni semmi esetre sem szabad. Ezen körülmények közül a legfontosabbak: 1. a tanulmányozó egyéni hajlamai; 2. a helyi körülmények.

A gazdag anyag az ő sokféleségével még azon esetben sem volna alkalmas összességbeni tanulmányozásra és vizsgálódásra, ha mennyisége ezt megengedné is. Ki kell tehát a sokféle anyagból választani azt, mely hajlamainknak leginkább megfelel, mert az ellenkező természetű munkánál és vizsgálódásnál nincs fárasztóbb, s e mellett haszontalanabb.

Másik fontos szempont a megválasztásnál a helyi körülmény figyelembe vétele, mely körülmény leginkább azoknál jön figyelembe, kik vizsgálódásaikban csak egy bizonyos szűk kör vizsgálatára vannak szorítva. Könnyen beláthatjuk ezen körülmény fontosságát, ha meggondoljuk azt, hogy a gazdag anyagból mindenesetre több van olyan, mely hajlamainknak megfelel, azonban melyeknek tanulmányozása és vizsgálása lehetőségének nagysága helyi körülményeink következtében igen különböző mértékű.

E két főköörülményt, t. i. a hajlamot és helyi körülményt mindenesetre össze kell egyeztetni egymással. Nagy szerencse, ha ezen két fő körülmény már a véletlen által összhangzásban van.

Nem annyira a véletlen, mint inkább a két főköörülménynek saját magam által való összeegyeztetése folytán én leginkább a népeletet és népszokásokat tanulmányoztam. Kis gyermekésemtől máig, ugyyszólván folytonosan a nép közt élve — részt véve annak mindenféle dolgaiban — alkalmam volt a népelet különböző körülményeiből keletkező népszokásokat tanulmányozni vagy jobban mondva feljegyezni.

Ily feljegyzéseim vannak mindenekelőtt az élet két főmozzanatáról, vagy jobban mondva az ezek által keletkezett népszokásokról: a keresztelezésről és temetésről. Ilyen feljegyzések továbbá azok, melyek a lakodalomra és lakodalmi szokásokra vonatkoznak. Vannak feljegyzéseim a

nagyobb egyházi és világi ünnepek folytán keletkezett népszokásokról. Végül vannak feljegyzéseim a népéletnek különböző alkalmakkor történő nyilvánulásáról, és az ezek által keletkezett népszokásokról.

Feljegyzéseim kidolgozásánál és közlésénél a helyes, világos és egyszerű előadáson kívül főleg a történeti hűségre és a részesemények előadásánál az időrendi sorrendre ügyeltem, s ezeket egész végig folytonosan figyelemmel tartottam.

Jelen alkalommal a lakodalmi szokások leírását és a lakodalomra vonatkozó feljegyzéseimet közlöm, mely feljegyzésekről meg kell jegyeznem azt, hogy mindegyik több hasonló közül van és talán nem mindig a legszerencsésebben kiválasztva. A különböző változatok igen sok helyet foglaltak volna el.

A feljegyzések mindenütt azon részesemény után vannak, melyre vonatkoznak. Czélszerűbbnek láttam az ily berendezést, mint azt, hogy előbb elmondanám egymásután az eseményeket, s csak utánnok közölném szintén egymásután a feljegyzéseket, melyek közt néha semmiféle rokonság nincs.

Az eljegyzés és lakodalom.

Mellőzve mindazon események elsorolását és leírását, melyek mindaddig történnek, míg végre legény és leány egymásénak mondhatja magát, mint a mely események nem is oly különlegesek az egyes vidékeken, s így nem is számíthatók a népszokások nyilvánulásai közé — ott kezdem leírásomat, a hol a tulajdonképeni népszokások nyilvánulásai kezdődnek. Ezen pont a leány megkérése.

Ünnepélyes alkalom ez, s ép ezért a teljesítése is ünnepélyesen megy végbe. A legény kiválasztja egy éltés rokonát, ki tisztességesen felöltözve vasárnap délután elmegy a leányos házhoz, hogy megbízatását teljesítse. Ritka, és csak azon esetben, ha a legénynek némi kételkedései volnának a felől, hogy megkapja-e mátkáját, szokott megtörténni az, hogy a legény maga megy el a leányt megkérni.

Ha nem személyesen teljesíti a legény a megkérést, igen kevés dolga van a kérőnek.

Kikosarazás a népnél a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A leány részéről nem fordulhatnak elő, mert a legény nem kér meg addig leányt, míg nem tudja, hogy ez őt szereti-e? De nem fordulnak itt elő kikosarazások a szülők részéről sem. Megfontolja és a rendelkezésre álló sok eszközzel kipuhatolja azt a legény, hogy vajjon oda adják-e a szülők leányukat vagy nem? Nem rohan vakon a leánykérésnek, de ha mégis

kosarat kap, ezt ritkán tudja elviselni; míg ott, hol a kikoszarazás gyakori eset, fel sem veszik.

A kérő tehát ugyszólván biztosan tudja, hogy kérése teljesítettik, csupán formaság az, mit neki tenni kell. Hosszas beszélgetés és borozgatás után adja tudtul végre ünnepélyesen czélját, s kap rá szintoly ünnepélyes feleletet, a mi rendesen abból áll, hogy jöjjön el egy hét múlva, majd addig meggondolják a dolgot.

Ne higyjük azt, hogy e hét csakugyan a meggondolásra való. El van az már rég határozva atya és leány részéről, hogy kié legyen, de szükség van ezen halasztásra már az ünnepélyesség szempontjából is.

A válasz a hét végével rendesen igenlő. Már fennebb mondtam, hogy visszautasító nem szokott lenni, mert ekkor a legény nem kérette volna meg mátkáját, vagy pedig az atya adta volna valahogy kerülő utakon tudtára, hogy ne tegye, mert ugy is hasztalan.

A kérést, vagy jobban mondva a választ követő szombaton tartják meg a *foglalást* (eljegyzés). Délután összegyűlnek a leány és legény közelebbi rokonai a leányos háznál, s innét mennek estefelé a paphoz, hogy az inkább egyházi, mint népszokást teljesítsék. A paptól hazajöve cseréli ki a legény és lány a jegykendőt, s ekkor beszélük meg, hogy mit fog a vőlegény menyasszonyának az esküvőre venni. Ezek elvégzése után következik a vacsora és a másnap reggelig tartó multság.

E mulatságnak legérdekesebb része a *csókpénz*.

A menyasszony és vőlegény rendesen az asztalfőnél ül egymás mellett. Vacsora után egy tiszta, leterített tányért tesznek a mátkapár elé. A legényhez tartozó vendégek «Jobb kaszás a mi legényünk», a leányhoz tartozók «Jobb arató a mi lányunk» szavak kíséretében több vagy kevesebb pénzt dobnak a tányérba, mire a mátkapár felállva megcsókolja egymást, mintegy ezzel akarván kifejezni köszönetüket a kapott ajándékért. Tekintélyes összegű ily csókpénz szokott egyes nagyobb foglalás alkalmával begyűlni, mely összeg, mint a mátkapár első közös vagyona, nagy tiszteletben részesül. Vagy megőrzik közösen mind egy krajczárig, vagy pontosan megfélevezve, kiki a maga részén egy emléktárgyat vesz mátkapárjának, s ekkor ezen emléktárgyat őrzik nem ritkán egész a halálig, s mindenkor méltó büszkeséggel dicsekszenek vele.

De hagyjuk el az eljegyzést, s ugorjuk át azon kétheti időközt, mely a lakodalomtól elválasztja. Ne háborgassuk se a legényt, se a leányt. Nagy és sok dolguk van ezeknek, s különösen a leánynak. Készülni a lakodalomra. Mátkáját is csak vasárnap látja, máskor eltemetkezik dolgai közé.

Elérkezik végre az eljegyzés utáni harmadik vasárnap s elmúlik

délelőtt a harmadszori kihirdetés. Délután kezdődik a *vendégshivó* szerepe. (Mily jó, és igazán cselekvésfestő szó, s hogy el van rontva a vőfény s még inkább vőfély szavakban. Mi szükség volt ezekre?) A vendégshivót a legény rendesen a legjobb barátai közül választja ki, s ügyel különösen arra, hogy bátor és szép legény legyen. A vendégshivó vasárnap délután megjelen a legényes vagy leányos háznál, hol a *nyoszolólányok* már szintén össze vannak gyűlve. Nyoszolólánya van mind a leánynak, mind a legénynek és pedig kettő-kettő. Őket is a legény és leány választja hajadon barátnéi közül épügy, mint a vendégshivót.

A nyoszolólányok most feldisztatik a vendégshivót. Kalapjára, karjára szalagokból csokrot kötnek, mellére bokrétát tűznek, kezébe *vendégshivó pálczát* adnak, mely egy hosszú egyenes rozmarinszál, mely szintén fel van pántlikákkal és bokrétákkal díszítve. Így fel lévén díszítve, elindul vendégshivási körútjára mindazokhoz, kiket a gazda megnevez, kinek nevében őket a lakodalomra a következőképen meghívja:

Szólok lelkesülve e háznak urához,
Szólok én e háznak mindegyik tagjához.
Szólok pedig azért e háznak urához,
Hogy meghívjam őket vidám lakomához.
A barátság az ég legszebb adománya,
Azért N. N. szívéből kívánja,
Hogy szerdán reggelre ő nála legyenek.
És a mulatságban vidám részt vegyenek.
Mert megjött az idő, melyet kellett várni,
Hogy az ő fiának meg kell párosodni.
Azt akarja tehát, hogy nála vigadjunk,
Mert megpárosodik egy ifju legény társunk.
Melynek örömére a nevezett gazda,
Ezen lakodalmat szentelni akarja.
Reménylem, hogy önök sem fogják megvetni,
Szíves meghívásán meg fognak jelenni.

E rövid meghívó vers elmondása után a házigazda rendesen megkínálja öt egy pohár borral és egy kis harapni valóval.

Igy tart ez sorba minden háznál, míg mind el nem járta a meghívandókat. Ha ezt elvégezte, akkor visszamegy a gazda házához, a hol következőképen számol be a vendégshivásról:

Melyeket rám bízta, most egyszer elláttam,
De én visszavonást sehol sem találtam.
Az Úr Isten adjon ide jó vendéget,
Azok közé pedig szép, jó békességet.
Segitse az Isten önöket is erre,
Hogy elkészüljenek a rendelt időre.

Hogy akkor jó gazdánk kedvét is tölthesse,
 Vele együtt minden háza népessége.
 Legyen kedve majd a mi vőlegényünknek,*)
 Hogyha majd elhozzuk őt új hitvesének.
 Töltsék kedvöket, mint újra lett párok,
 Végre a jó Isten legyen ő oltalmok.

Ezek történte után elmúlik vasárnap is. Hétfő szintén elmúlik a nélkül, hogy valami történnék. Legfeljebb a lakodalmas, tehát legényes háznál — mert itt tartják a lakodalmat — készülnek a lakodalom napjára.

A lakodalom előtt való nap, tehát kedden a közelebbi rokonok, ismerősök, a násznagy és vendégshivő már megjelennek a lakodalmas háznál, hogy az előkészületekben segítsenek. Ekkor teljesítik a férfiak a marhavágást, mert nem ritkán a gazda erre a célra saját maga egy marhát vágat le, a mire szükség is van. A nők sütnek, főznek, és minden előkészületeket megtesznek. Már délben elkezdődnek a lakodalmi beszédek, midőn a szakácsné beszél következőképen:

Érdemes uraim, egész gyülekezet,
 Mely igen szép renddel helyre telepedett,
 Tessék kelmeteknek csendességben lenni,
 Mert az ételekről akarok beszélni.
 Mivel hogy én vagyok a legelső szakács,
 Mesterségem értem jobban mint egy takács.
 A sokféle étkek nemsokára jönnek,
 Szakácsnéim ott künn egyre-másra főznek.
 Hogy ne kelljen várni óráról órára,
 Adtam már foglalót egy pár öl fára.
 Most pedig egy embert kellene fogadni,
 Mert a fát uraim, fel is kell metélni,
 Azért, hogy idején főjön meg az étel,
 Hogy itt máma senki meg ne haljon éhen.
 És hogy a tehénhús megfőjön idején,
 Itt van taglójával a mészáros legény.
 Azt mondja, hogy kiki készítse el gyomrát,
 Mert ő holnap délre leüti a csirát.
 Kilencz legény pedig reszeli a tormát,
 Minnyájoknak igen ízéli az orrát.
 A boltba is elment paprikáért kettő,
 Elvittek magukkal egy nagy cigányteknyőt.
 Mert sok paprika kell holnap a levesbe,
 Hogy ne legyen semmi hiba az ételbe.

*) E két sort csak a leány vendégshivója mondhatja. E helyett a legényé ezt mondja:

Legyen kedve majd a mi menyasszonyunknak,
 Majd elhozzuk őt a szeretett párjának.

Malomba is elment egy jó erős szolga,
 Hogy tésztának való lisztet onnét hozna.
 Magam pedig megyek káposztát gyalulni,
 Mert ideje azt már besavanyítani.
 Gazdaasszony pedig elment a piacra,
 Tyúkot vásárolni a holnap napra.
 Még csak egy van hátra, bor kellene délbe,
 Elküldtem már érte egy kocsit Eszékre.
 Lesz itt minden elég, majd hozom a többi,
 Addig jó uraim, egyék meg a semmit.

Néhol szokták, s különösen régebben, hogy kedden délután a vendég-hívó ismét sorra járja a meghívandókat, de ekkorra nincs semmi-féle külön mondóka. Pár szóval figyelmezteti csak őket arra, hogy holnap lesz a lakodalom, tehát készülődjenek.

Elérkezik végre szerda, mint a lakodalom napja. Korán reggel még egyszer végig járja a vendég-hívó a meghívandókat, hogy most utoljára meghívja őket a lakodalomra.

Jól tudják már kendtek, hogy én miből járok,
 Hogy N. N.-nek bív küldötte vagyok.
 Ki ismét tiszteli általam kendteket,
 Hogy ha kimutatnák szíves szerelmöket,
 És az ő fia lakodalmán megjelenének.
 Mint jó rokonai, vendégi lennének.
 Mindjárt reggelihez hozzá tartozzanak,
 Isten jóvoltából vigan mulassanak.

Felgyülekeznek tehát a vendégek mind a legényes, mind a leányos házhoz. Mindegyiket a násznagy fogadja, s mindeniknek egy bokrétát ad, szedvén érette bizonyos összeget, mely a menyasszony koszorúpénze lesz.

Igy fel lévén diszítve, a legényes ház vendégei, miután a násznagy a következő beszédet elmondta :

Tisztelt gyülekezet! Isten szent nevében,
 Induljunk el innen csendes hékességben.
 Vőlegény urunknak keressük fel párját,
 Az ő drága üdvét, ékes menyasszonyát.
 Szerezzünk neki ma öröm s boldogságot,
 Hozzunk ma keblére egy szép gyöngyvirágot.
 Először az Isten hajlékába viszzük,
 Hol szent áldás után boldog leend, hiszzük.
 Tehát induljunk el Isten szent nevében,
 Menjünk a mátkáért a legnagyobb rendben.

elmennek a lányos házhoz, hogy innét együtt menjenek a templomba, s végre 10 óra felé kezdenek sorakozni a templomba menetelhez.

Legelől megy a vőlegény menyasszonya egyik nyoszolólányával: utánna a menyasszonynyal a vőlegény vendégshivója; utánnok a násznagyok nejeikkel, s a többi vendégek tetszés szerinti sorrendben. Így haladnak muzsikaszó, pisztolylövöldözés mellett, s telt üvegekkel a templom felé.

A magukkal vitt borból aztán mindenkit megkinálnak, a kivel csak találkozhatnak, pedig van majd minden háznál a kapuban kívül álló nézőjük.

Igy érnek el a templomig. Most a templom melletti házak valamelyikébe betérnek, hogy részint a magukkal hozott, de templomba nem való dolgokat, s itt jelenleg boros üvegeket lerakják, részint pedig hogy magukat, különösbbe a menyasszony és vőlegény rendbe hozhassák. Így mennek aztán a templomba, hogy legény és leány a «Holtomiglan-holtodiglan»-t egymásnak elmondják. E része a lakodalomnak tisztán egyházi jellegű, s így semmiféle szokás itt nem található. Ezen egyházi rész elvégzése után jön azonban a tulajdonképeni lakodalom.

A templomból ismét a leányos házhoz mennek, de most már a legény menyasszonyával megy, s a többiek most is tetszés szerinti sorrendben, legfeljebb a vendégshivónak van rendes helye, ki az egyik nyoszolólánynyal az új pár után megy. Muzsikaszó, vigaszág közt hazakernek így a leányos házhoz.

A vendégek közül most kiválik a legény násznagyja, vendégshivója és még egy páran, s *kikérik* a lányt szüleitől. A kikérés a násznagy dolga volna, azonban rendesen a vendégshivó teljesíti. Maga a kikérés pár sorból áll csak, azonban ugyanekkor mondja el a kikérő a leány búcsuzását is, s így egy hosszú beszéd származik:

Kérek egy kis csendet, szűnjék meg minden nesz
Míg szavamat végzem; búcsúszóm rövid lesz.
Hogy mi a szándékom, eltalálhatjátok:
Itt az ideje, hogy elvigyük lányatok.
Eljöttünk érette, már a kocsikint vár,
Egygyé lettek ma az Ur asztalánál.
Vőlegényünk is már szívszakadva várja,
Hogy házában legyen jövő pára.
De nem akarjuk úgy elvinni tőletek,
Míg, bár vérző szívvel, meg nem engeditek.
Kérünk hát jó szülőket, bocsássátok őt el,
A mi érette jött vidám seregünkkel.
De mielőtt ketten egymásé lennétek.
Kedves menyasszonyunk! búcsúzni kell néked.
Először is a te szerető atyádtól,
Kitől néhány percre leszel immár távol.

Óh kedves jó atyám, köszönöm hát szépen,
 A mit tettél eddig az én érdekemben.
 Hogy engem neveltél, oktattál, rubáztál,
 Minden tetteiddel csak javamra voltál.
 Hogy ha már el is kell távoznom te tőled,
 De szívem veled lesz, atyám! nem hagy téged.
 Öreg napjaidban, hogy ha Isten segít,
 Fénynyel aranyozom meg te ősz fürteid.
 Mert jó nevelésnek leszek bizonyosága,
 A mely legnagyobb jó az egész világban.
 Áldjon meg az Isten minden áldásával,
 Ékesítsen egykor égi koronával.

Te hozzád, jó anyám mit szóljak, nem tudom.
 Mert szívem elfogja keserű fájdalom.
 Könyes szemeimet felnyitni nem bírom,
 Bucsúzó szavaim csak zokogva mondom.
 Itt van az elválás keserű órája,
 Mely esik lelkemnek nehéz fájdalmára.
 Most mindjárt átadnak férjem hatalmába,
 Kedves édes anyám! szived fájdalmára.
 Szeretett jó anyám, jőjj ide én hozzám.
 Hogy még utoljára hadd csókoljon meg szám.
 Hadd öleljenek meg a szerető kezek,
 A kit most azonnal elvisznek te tőled.
 Áldjon meg az Isten, mert jó anyám voltál,
 Mind a két kezedet, melyekkel ápoltál.
 Áldja meg eszedet, mert engem oktattál;
 A rossztól intettél, jóra tanítottál.
 Adjon az Ur Isten neked egészséget,
 Hogy minden napjaid örömmel élhessed.
 Ha pedig eléred utolsó órádat,
 Nyerd el a mennyekben koronádat.

Kedves testvéreim, a kiket a szívem
 Oly igen szeretett egész életemben,
 Nektek is tartozom egy pár bucsúcsókkal,
 Szívemből eredő jókívánságokkal.
 Legyetek áldottak mind valamennyien,
 A kik jelen vagytok, avagy távol tőlem.
 Szeressetek engem épen úgy, mint eddig.
 Szerető testvértök maradok holtomig.
 Legyen életetek egy áldásdús élet,
 A melynél már ember jobbat nem remélhet.

Hozzátok fordulok, többi szeretteim,
 Ti minden rokonim és minden vendégim.
 Az egektől bőven áldottak legyetek,
 Kérlek az Istenre, hogy el ne felejtsetek.

Kérem továbbra is szíves jószágokat.
Mint én is igérem jó indulatimat.
Áldjon meg az Isten titeket, kívánom,
Vigyen fel az égbe magához egykoron.

De már most itt a válás végperce: Istenem!
Adj erőt nekem, mert megreped a szívem.
Isten hozzád atyám háza! Isten hozzád!
Benned éltem én oly sok s jó vidám órát.
Férjem hajlékával felcseréllek immár.
Megreped a szívem. Isten hozzád!
Kedves atyám s szülő édes anyám!

A kikérésre rendesen a lány atyja felel pár szóval:

Köszönöm násznagy úr szíves fáradságát,
Lányunkhoz mutatott kegyes indulatját.
Hogy búcsú-szavait ily szépen végezte,
Áldja meg az Isten ezerszer érette.
Hogy mi is kendteket meg ne késleltessük:
Leányunkat most már útjára eresztjük.
Isten szent nevében azon óhajtással,
Boldogul élhessen törvényes párjával.
Legyen velők az Úr, áldja meg éltöket,
Gazdagítsa minden javaival őket.
Áldja meg, ha tetszik, kedves magzatokkal,
Hogy vig örömök közt éljenek azokkal.
Legyenek boldogok halálig, kívánom.
Ezen áldásommal útjára bocsátom.

Meg kell azonban itt jegyeznem azt, hogy a leánykikérés azon esetben, ha a leány nem azon faluban lakik, mint a legény, már az esküvő előtt megtörténik, mivel az esküvő a legtöbb esetben a legény falujában tartatik meg. Ez esetben a kikérő beszédnek a megtartott esküvőre vonatkozó részei némi kisebb módosításokat szenvednek.

De visszatérek ismét azon esetre, midőn legény és leány egy faluban laknak.

A kikérés és kiadás után a két vendégsereg összevegyül, rendesen gyalog és együtt elindul a legényes házhoz, a hol a lakodalmat tartják.

Legelől a vőlegény vendég-hívója megy, hosszú madzagon egy kakast, a *menyasszony kakast* hajtva maga előtt, melyet rendesen már a menyasszony nevelt fel, s mely állítólag arra való, hogy ő könnyebben felejtse el régi otthonát, illetőleg, hogy ennek társaságában, a mihez már hozzá van szokva, úgy érezze magát, mintha otthon volna a szülei háznál.

A vendégsereg tagjai szintén iparkodnak egyes apró tárgyakat a

leányos háztól a legényeshez vinni, hogy ezen apró tárgyak által a menyasszony leánykori boldogságát vigyék el férje házához. Ezen apró tárgyak a lakodalom elmúltá után visszaadatnak.

A vendégshivó után megy az új házaspár, utánnok a nyoszoló-lányok, násznagyok és a többi vendégsereg. Midőn a legény — most már férj — házához megérkeznek, előáll a násznagy és *bekéri* a nőt férje házához:

Tisztelt házigazdánk és gazdaasszonyunk!
Nézzék csak, milyen szép virágszálat hoztunk.
N. N. virága, melyet leszakított,
Mit az Úr angyala ő neki mutatott.
Már ezután itt fog ő neki nyílani,
Ha isten akarja, gyümölcsöt is hozni.
Kikbe lehet majd a szülők reménysége,
Legyen hát e virág a ház ékessége.
Én pedig kérem, hogy ne beszéljek többet.
Tisztes hajlékjokba fogadják be őtet.
Atyának, anyának kívánt örömére.
Egész rokonságnak nagy dicsőségére.

Itt is még meg kell azonban jegyezni azt, hogy azon esetben, ha a leány nem azon faluba való, mint a legény, a bekérés is az esküvő előtt van.

Természetes, hogy ilyen esetben nem gyalog fognak menni a leány falujából a legényébe, hanem kocsin. Az első kocsin rendesen a násznagy és a vőlegény két nyoszoló-lánya ül. A másodikon az új pár, és velők szemben a vőlegény vendégshivója a menyasszony két nyoszoló-lánya közt. A harmadik kocsin a muzsikások, a többin pedig a vendégsereg foglal helyet. Rendesen ilyenkor viszik el a leány bútor és ruhaneműit is a menet végén haladó külön kocsikon. Az ágyruhát pedig mindjárt fel is használják, hogy belőle első sorban az új párnak, és aztán még azoknak, a kiknek jut, jó helyet készítsenek.

Ott vannak tehát már a lakodalmas háznál, hol a tulajdonképeni mulatságok kezdődnek. A vendégshivó látván, hogy ideje is volna, s az ebéd is készen van, leülteti a vendégeket az asztalhoz:

Uraim az asztal meg vagyon terítve.
Kés, tányér, kanállal, villával készítve.
Jönnek az ételek is mindjárt sorjában,
Mert én jó magam sem állok itt hiában.
Ne hogy az étek az asztalon meghűljön.
Felmelegítése dologba kerüljön.
Tessék jó uraim helyre telepedni,
Ugy is a muzsikusz meg kezd melegedni.
Én mindent, mi telik, fogok majd szolgálni,
Hozzá jó étvágyat fogok majd kívánni.

Az asztalfőnél az új pár foglal helyet. Mellettök jobbról és balról a násznagy, az *örömapák* és leány anyja ül. A legény anyja nem szokott az asztalhoz ülni. De nem is ülhetne, mert neki, mint háziasszonynak sok más egyéb dolga van. A vendégshivó sem szokott az asztalhoz ülni. Ő az apró szolgálatokat teljesíti, s ezen felül ő látja el a vendégeket borral. Továbbá ő viszi be minden ételből az első tálal a menyasszony és vőlegény számára, mely alkalommal mindenik ételről mond egy pár sort:

Itt van az első tál étel, behoztam,
És hogy el ne ejtsem, mindig imádkoztam.
A szakácsccsal jól megfűszerszámoztattam,
Bors, sáfrány, gyömbérrel jól meg is szóztam.
Örvendek, ha tálal viszek ki üresen,
Ugy vendégem gyomra nem maradt éhesen.
Lássanak hát hozzá uraim jó frissen,
És jó étvágygal egyenek, kívánom szívesen.

Itt van a marhahús, mártással, tormával,
Jobb ez, mint a hering a vörös hagymával.
Ábrahám is ezzel élt ő Sárájával,
Azért élt oly soká ő kedves párjával.
Uraim, hát ebből minnyájan egyenek,
Arra bőven mártást, de sőt is tegyenek.
— Huzzák meg csak nekik, vigan had legyenek. —

Ezen második tál étel után az új párnak a borból is hoz külön egy kis üveggel, hogy a borról is elmondhassa az ő mondókáját:

Szivvidámításra Isten a bort adta,
Amint Szent Dávid zsoltáriban mondta.
Azért is jó gazdánk hordóját kifúrta,
Tele üveg borát velem behozatta.
Uraim, e borból minnyájan igyanak,
E lakodalomban vigan mulassanak.
Köszöntsék a kancsót, el ne aludjanak,
De azért nekem is a borból adjanak.

Országunk czimerét adom fel remekül,
A melylyel, gondolom, asztalunk ékesül.
Van benne bőséggel jóízű falat is,
Marhahúsból töltés jól elkészítve is.

Elhoztam a kakast egész taréjával,
Jó puhára főzve apró rizskásával.
Nem gondolt jó gazdánk a maga tyúkjával,
Költsek el jóízűn, Isten áldásával.

Pecsenyét is hoztam, de nemcsak egy félét.
Köszörülje meg hát kiki kése élet.
De el ne törjék ám a tányérnak szélét.
Húzza meg kend bátyó rekedt hegedűjét.

Már ekkor kezdi a vendégeket biztatni, hogy igyanak:

Hej tisztelt vendégek, de keveset isznak.
Nincs itt sok barátja jó Noé bácsinak,
Ki a bort teremté, jó kedvet is kapott.
Igyanak uraim! van még, Isten adott.
Ejnye no, talán már mindenki vízzel él.
A ki bort nem iszik, úgy hallám attól fél,
Hogy holta után is mindig köhögni fog,
Igyanak uraim, hordónk még nem mozog.

Itt vagyon tésztából jóféle sütemény,
Nincs ebben sem ánis, sem mustár, sem kömény.
Porhanyó, jóízű és épen nem kemény,
A ki ilyennel él, nem bántja a köszvény.

Mindig szeretett a liba vizen úszni,
Azért fog most erre a boroska csúszni.
Különös eledel, legjobb finomságú,
Mert lehet rá inni a boroskából.

Ebédközben a vendégshivó az új párt, a násznagyot és a lányokat felköszi:

Vőlegényt, menyasszonyt, kik itt ülnek ketten,
Éltesse sokáig a kegyes Ur Isten.
A földön legyenek szerencsések mindig.
Szeressék hön egymást holtig, a mint illik.

Násznagy urakat is az Isten éltesse,
Legyenek e földön friss, jó egészségben.
Száljon Isten áldása rájuk, míg élnek.
Hogy szolgálhassanak még sok jó legénynek.

Éltesse az Isten leány seregünket,
Kik édes csókokkal tartanak bennünket.
Éljenek minnyájan, szivemből kívánom,
Had akadjon nekem is köztük hű párom.

Az ételek közt mindig van kása. Ennek feladása után a vendégshivó *kásapénzt* szed a szakácsné számára, mely begyűlt összegben az új párnak vesz valami emléktárgyat:

Nagy szerencsétlenség történt ezen házban,
 Szegény szakácsnékkel a konyhában.
 Oda van a keze szörnyű fájdalmában.
 Nem tudja, mit tegyen, iszonyu kínjában.
 Hogy a kása forrott, kilocscsant belőle,
 S rá esett szegénynek a jobbik kezére.
 Jámbornak nem lévén mai napra bére,
 Segedelmet kérek a beteg részére.
 Hogy lóhátas embert orvosért küldhessek,
 A szerencsétlenül rögtön segíthessek.
 Különben csonka lesz, mint számos egyebek,
 Soha sem szeretnék meg a szép legények.

Elvégződik végre az ebéd is, s kezdetét veszi a táncz. Néhol nagy ritkán még előfordul, hogy a tánczot a menyasszonytáncz nyitja meg, melyet a menyasszony legtöbbször a vendéghívóval tánczol. Ekkor rendszeren az ő régi, leánykori legkedvesebb dalait húzzák.

Ebéd után, vagy legtöbbször mindjárt azután, midőn felkösztöni őket, megkapja a vendéghívó a nyoszoló lányoktól az ajándéktárgyat — rendszeren egy szépen kivarrott kendőt, mely ajándékot megköszönvén:

A nyoszoló szűzek rólam emlékeznek,
 Ezzel ugyan bennem vígságot gerjesztek
 A mint veszem észre, talpok is viszketnek.
 Mert gondolják ők is, hogy megtánczoltatom őket.
 De meg is köszönöm ő szivességöket.

Tudja, hogy azt azért kapta, hogy megtánczoltassa őket. Meg is felel ezen várakozásnak. Ha nincs menyasszonytáncz, akkor ő kezdi meg a tánczot a menyasszony nyoszolólánnyai egyikével. Továbbá ő is ad nekik ajándékot, leginkább az őt diszító szalagokból és bokrétákból:

Nyoszoló szép szűzek, irántam hűségtek
 Köszönöm, köszönöm hozzám szivességtek.
 Ki legyen hozzátok hű más, mint vőfénytek,
 Kik felvirágoztatok szívesen engemet.
 Kivánom az úrnak atyai áldását.
 Néktek is adja meg éltetek párját;
 Kivel csendes házi életet éljete.
 Itt az ajándékom, éljünk békességgel.

Igy tart a multság s leginkább táncz, míg végre a muzsikások is kezdenek kifáradni. Ekkor a násznagy a vendéghívótól ajándékot küld nekik:

Itt van ám valami, szépen letakarva,
 Násznagy uram küldi nektek, jót akarva.
 Nézzük meg, mi van a két tál közé rakva?
 Ihol ni! a mórék érdemlett istrángja.

Ugy vigyázzatok hát, rá ne kerüljetek,
 Vagy hogy talán ezzel ütleget nyerjetek.
 Eddig még közöttünk keveset tettetek.
 Jól fel vannak róva minden érdemitek.
 Vacsorát is kaptok. Szunyog oldalbordát,
 Egész légy derekát, lépe keresztcsontját.
 Cserebogár szárnyát, ökörszemnek máját,
 Fiatal egernek tüdőjét, zúzáját.
 Húzzátok tehát rá, nem leszen hiánytok,
 Akár reggelig is vigan mulathattok.
 Ital gyanánt vizet ám nem kaphattok.
 Lesz aludt tej elég, leszen friss savótok.

Elérkezik végre a vacsora ideje. Helyet foglalnak ismét az asztalnál, de már most leginkább minden vendéghívói beszéd nélkül. Az ételeket sem mondókák kíséretében adják már fel az asztalra. De azért hallunk még este is lakodalmi verseket. Mindenek előtt a vendéghívó biztatását az ivásra :

Nem siralmas harc ez, félre most a bajjal,
 Vigadozzunk, míg ránk nem köszönt a hajnal.
 Kerítsük a kancsót, el ne aludjanak,
 Minek áll itt ez a sok üveg bor sorban.
 Asszonyok, menyecskék! hozzá kell csak nyúlni,
 El szokott a jó bor asszonynál is csúszni.
 Csakhogy, köztünk legyen mindazáltal mondvá,
 Ne álljon ma félre senkinek a kontya.
 Borból a fehérség csak keveset fogyaszszon,
 Mert nincs rútább látvány, mint a részeg asszony.
 Egyszer láttam egyet, jaj de megutáltam,
 Ha rá gondolok is borsószik a hátam.

Este van a *czigánypénz* szedés is, mely szintén a vendéghívó dolga:

Uj hir van idebenn érdemes uraim,
 Becsületre méltó kedves asszonyaim!
 Mig hát elbeszélem rövid panaszaim.
 Kérem hallgassák meg egy vagy két szavaim.
 A muzsikuskoknak nagy baja érkezett,
 Véletlen szerencse reá következett.
 Drága hegedűje össze töredezett.
 A melyet a minap jól összeenyvezett.
 A kinek mostan tus vagyon kedvében,
 Tekintsen most bele tele erszényébe.
 Annak ő szép nótát húzna örömeiben,
 Csak huszast hányjanak a hegedűjébe.
 Máriást is elvesz, ha huszast nem adnak,
 De még jobban örül, ha tallért mutatnak.
 Ugy mondja: reggelig vigan táncolhatunk,
 Hogyha számára pénzt bőven adogatunk.

De mindenesetre a legérdekesebb része az esteli mondókáknak a «Házasságról» tartott beszéd, melyet a két vendégshivó mond el:

Első vendégshivó:

Uraim! haljunk szót, szólok vigasztalást,
Nem beszélek tréfát, való igazságot.
Adjanak én nekem egy kis szabadságot,
Mig előbeszélem a szent házasságot.
Ádámot az Isten mikor teremttette,
A szent házasságot még akkor szerezte.
Egy oldalbordáját Ádámnak kivette,
Melyből Éva asszonyt mellé készítette.
Maga volt a vőfény az egek királya,
Amint ezt a Mózes szent históriája
Bőven élénk adja, bárki megvizsgálja.
Ezt minden értelem bámulva csodálja.
E szent rendelése az egek Urának.
Tetszett Ádám minden új maradékának.
Mint pátriárkáknak, evangelistáknak,
Páratlan életet kevesen tartottak.
Bizony boldognak is lehet azt mondani,
Kit az Ur jó társal szeret megáldani.
Sokféle példát itt lehetne mondani,
Mivel meg lehetne azt bizonyítani.
Boldog, kinek van hív és jó felesége,
Mert a jó feleség a ház ékessége.
Boldog, kit így megáld Isten ő felsége.

Második vendégshivó:

Állj félre, barátom, majd én is beszélek,
Még ilyen legénytől, mint te, én nem félek.
Magános életet veled nem cserélek.
Élj te párosan. majd én egyedül élek.
Nem vala szent Pálnak soha felesége,
Krisztus keresztje volt a gyönyörűsége.
Ugyancsak ez leve az ő öröksége,
És meg is adatott mennyben az ő része.
Soknak a házasság nagyon nagy kárára,
Nem mindenki talál a kegyes Sárára.
Nem Szent-Erzsébetre, Mária anyára,
Sőt sok ember talál hazug Delilára.
Amaz erős Sámson, hogy társa szavának
Hitt, mézes beszédű rossz Delilájának:
Halálos sérelmet okozott magának,
Mely által vége lett életének napjának.
Jobb, pajtás, te is hogy ha nem házasodol.
Majd úgy a konyháról te sem gondolkodol,

Mert hidd meg, ha majd te is megházasodol:
 Mit egyetek ketten, azon sopánkodol.
 Kell a gazd'asszonynak szita, rosta, kanál,
 Akarná, hogy mindjárt száz ökröt hajtánál.
 Majd ott is vakarod, a hol nem is vizket,
 Hogy ha feleséged ily dolgokra késztet.

Első vendégshivó:

Hallod-e barátom! állj meg még egy szóra,
 De nem hívlak mostan vacsorára, borra,
 Hanem megfelelek az előbbi szódra.
 Hogy megbomlott eszed fordíthassad jóra.
 Igaz, hogy szent Pálnak nem volt felesége,
 De nem azért lett ám mennyben öröksége.
 Azért lett ő neki mennyben öröksége,
 Mert szent életet élt ő kegyelmessége.
 Lám, hiszen Judás is nőtelen legény volt,
 De hogy mesterétől hirtelen elpártolt:
 Felakasztá magát, s a pokolba loholt,
 Hol álnokságáért keservesen lakolt.
 Rossz Delilája volt az igaz Sámsonnak,
 De hogy ebül járt, ő maga oka annak.
 Nem kell kibeszélni mindent az asszonynak,
 Mivel hogy ők titkot tartani nem tudnak.
 Nagy kincs a jó asszony, barátom a háznál,
 Ha ők nem volnának, most te sem papolnál.
 Ki tudja, mily ország szélén kuruttyolnál,
 Azért hát jobb volna, ha egyet sem szólnál.
 Igaz, az asszonyok olyat is kívánnak,
 Miket a férfiak nekik nem adhatnak;
 De sokat is meg kell engedni azoknak,
 Kik a férfinak oldalából vannak.
 Sok példát hozhatnék fel históriámból,
 Mind a régi jó, mind az új világból:
 Mennyi jó származik a szent házasságból.
 Látod, pajtás, nem tudsz kivenni sarkamból.

Vacsora után, mivel nem kezdhettek azonnal a tánczhoz, előveszik ismét kedélyes beszélgetés és mulatozás közt a csókpénz szedést, melyről már a foglalásnál szóllottam.

Később belevegyül a mulatásba a táncz is, s így mulatnak vigan éjjeli 2—3 óráig is.

Ekkor a násznagy, vendégshivó és a nyoszolólányok elkísérik az új párt a számára kijelölt alvóhelyre, s azt minden részében babonás félelemmel pontosan átvizsgálván: jó éjt kívánva ők is a többi elszéledő

vendégekkel hazamennek, de csak azért, hogy másnap ismét tovább folytathassák a mulatságot.

Másnap reggel a vendégshivó sorra járja a vendégeket, felkölti őket s figyelmezteti, hogy a tegnapi napnak még folytatása is lesz.

Különösen a délelőttöt iparkodnak jól kihasználni, mivel a muzsikusok is majdnem kivétel nélkül a lakodalom napjára (szerda) és másnap délelőttre vannak fogadva, jóllehet, a hol jól bánnak velök s kapnak egy kis ajándékot: ott maradnak estig is.

Csütörtök délelőtt 10 óra tájban, ha szép idő van gyalog, ellenkező esetben szánon vagy kocsin, a körülmények szerint elindulnak a menyasszonyt, vagy most már *új asszonyt bemutatni*. Végig járják így muzsikaszóval, ujjongással és nagy vígsággal az egész falut. Persze mindenütt akad nézőjök. Ezeket aztán a magokkal hozott borból, s nem ritkán a szintén magokkal hozott ennivalókból megvendégelik, sőt meg is hívják mindenkit, hogy csatlakozzék hozzájuk és mulasson velök. Nem ritkán így kétszer annyian érnek haza, mint elindultak. Ha ezen utat nem gyalog teszik meg, gyakran a szomszéd falukba is ellátogatnak.

Eltávoznak végre a muzsikusok is, de a mulatság azért tart néha még a harmadik nap is.

Hogy meddig tartson, az a gazdától függ. Ha a gazda nem akarja, hogy tovább mulassanak, vagy a vendégek akarnak már nagyobbrészt menni: akkor a házigazda akármilyen időben feladatja az asztalra a *vendégűző ételt*. Így nevezik a marha szájrétű gyomrából savanyuan elkészített ételt, melynek feladása biztos jele vagy annak, hogy már a gazda a mulatság végét akarja, vagy pedig már igen sokan készülnek haza.

Nem maradna ezen étel feladása után senki tovább, bármily jó kedve legyen is.

Rövid pár óra alatt a még előbb oly zajos ház elcsendesül, legfeljebb az edényzörgés és rendezkedés okoznak némi zajt.

Minden halad tovább, mint azelőtt, mintha mi sem történt volna.

I r o d a l o m.

Zámolyi V. Mihály. *A sátoros cigány. Humorisztikus néprajz.* Budapest, 1890. 140 l. Ha csak humorisztikus akarna lenni, hát olvasóinak egyéni ízlésére bízhatnók, hogy keressenek humort benne; de a könyv néprajzul kelleti magát, és ehhez már volna szava az «Ethnographiá»-nak. Kereken ki kell jelentenünk: az a körülmény, hogy a Gyurka cigány a harmadik liter után komának nevez valakit (61. l.), még nem elég alap arra, hogy ez a valaki könyvet írjon a cigányokról.

Pedig éppen erről a tárgyról igen könnyű volna nálunk jó és érdekes könyvet írni. Lapjaink tele vannak pompás cigányadomákkal; *Wislocki Henrik*, a ki sokáig élt köztük, nagybecsű műveket írt cigányainkról és *Thewrewk Emil* tanárnak József főherczeg cigány nyelvtanához szerkesztett kalauza, a cigány irodalom gazdag tárháza, kellően megvilágosítja a legfontosabb cigánykérdéseket. Zámolyi úr összeszedett pár adomát, és ezek képviselik a humorisztikus részt (a mit a szerző úr még annak tartana, az legfeljebb komikus). *Wislocki* működéséről nincs tudomása, a mi annyi, mintha a pap nem ismerné a bibliát; *Thewrewk* kalauzát azonban ugyancsak forgatta, mert ebből van kiszedve könyvének nagyobb része, de minden rendszer nélkül és tele hibával. Hogy ezeket mind learassuk, arra nem nyújt tért e folyóiratunk, de a lapok sorjában szedett kis szemelvény talán elfér. Szerző 30 lapnyi fejezetben nézi-nézi a cigányfajt a történelem kétes világánál (14. l.). Konstatáljuk, hogy ez a világ bizony nem «virnyadt» a mi cigány tudósunknak. Ezért is minket egy cseppet sem lep meg szerzőnek az az összeinte való-mása, hogy nem ismeri a cigányokat (16. l.), de az már meglepőbb, hogy mégis könyvet írt róluk. Ez különben magyar ethnographiai vonás! Hogy Szmodis uram nem dobta tűzbe cigány könyveit (17. l.), arról szerző meggyőződhetett volna a *Thewrewk* kalauza 304–306. lapjából. Az, hogy a cigánynak nincs rokona, nem esemény (18. l.), hanem lehet tény vagy körülmény. Szerző szerint régibb írók a cigányok nyelvét csak hallásból ismerték (24. l.). Hát a nyelvet mihől kell ismerni? (a cigányokét lehet látásból is, mert szeretik kiöltögetni!) Szerző valami *Pohl*-t-út-törőnek ismer a cigány nyelvészet terén; vajjon nem *Pott* lappang-e ez álnév alatt? Mi, a kik jártunk Oláhországban, biztosítjuk Zámolyi urat, hogy ott most is van cigány elég (28. l.). Mi nem nevezzük a cigányt egyszerűen oláhnak, s a spanyolok egyiptusiaknak hívják őket (35. l.). A debreczeni cigányok csak 1880-ban tiltakoztak az «uj magyar» elnevezés ellen (36. l.). Az is furcsa felfedezés, hogy az Európába vándorolt cigányok váltókat kaptak hazájukból (36. l.). Szerző úgy lát-szik, cigány geographiát tanult, mert azt írja, hogy Olaszországban a cigányok leginkább szeretnek tartózkodni a pápai államban (43. l.). Ez határos lehet Kis-Egyptommal! Pompás példája az abszurdumnak, a mit szerző a cigányok physisikumáról ír a 46. lapon. Az is csak laikusok babonája, hogy a cigányoknak éppen az *elhullott* állatok husa volna kedves nyálánságuk (53. l.). A két sornyi statisztikai kimutatás (67. l.) ugyancsak hiányos; a róm. és gör. katolikusokat nem szabad egy kalap alá fogni. A legszámosabbakat, a gör. keletieket egyenesen elsikkasztja szerző; hogy miért, nem lehet tudni! A «Paphoz elmentem» kezdetű vers (68. l.) nem gúny-dal, hanem cigány termék. *Thewrewk* fordította Daumer után. Az utolsó előtti sor helyesen így van: keresztény lett keresztvízben. Az örök életben való hirtre vonatkozó conclusio (69. l.) példája a logikátlanságnak. Konstatálom, hogy a cigány *télen* nem lakik *sátorban*, és hogy nem szokta a saját maga talpát nyalni (70. l.), s nem is vallja Tubalkain-t ősenek (71. l.). Tinódi egy szóval sem mondja, hogy Kármán D. cigány volt; valószínű, hogy guzlár volt őkeme (86. l.). Az nem igaz, hogy a zsidók nem adnak alamizsnát a cigánynak; az igaz, hogy nem ragasztanak bankóflastromot a véresre vert móréra, mint a hajdani gentry (90. l.). «A t. olvasó-nak fogalma sincs», kezdi egy helyen oktatását a szerző, talán arra számítván, hogy a kinek van fogalma a cigányokról, úgy sem olvassa el könyvét a 97-ik lapig. Nem áll, hogy a női ruha érintése becstelenít (102. l.). A könyvbeli humor gyöngye bizonyára e passus: «legfeljebb arra néz, hogy jövendőbelje ne férjü legyen, hanem nő» (104. l.). A cigányok eredetére nézve új argumentum, hogy a gyermekszereket nyilatkozását régi hazájukban a páviánoktól tanulták (111. l.). A philosophia történetéhez érdekes adalék az, hogy «a cigány következetes minden mozdulatában, mint ezt a régi kor bölcsései tanították» (126. l.). *Tissot* útleírásának a címe nem németül van (129. l.). A számos ellenmondás közül felsorolok néhányat. Sírt cigányok ásnak és nem ásnak (114. és 116. l.); kártyát vetnek egymásnak és nem vetnek (130. és 137. l.); a nép vénei átnyujtanak (az új vajdának) . . . egy korsó bort, a közös pecsétet, mely tárgyak . . . egyik vajdától a másikra marad-nak (120. l.). Ezt csak úgy lehet érteni, hogy a korsó bor és a pecsét szállnak hagyományként egyik vajdáról (nem-től) a másikra. Pecsét nem igen van; a korsó bornál nem tudjuk: a korsó-e, vagy a bor szerepel hagyományul. A bor nem, mert azt a következő szakaszban kiiszsa a vajda, de a korsó sem, mert azt ugyanott darabokra töri.

Ime, szerző tört cserepeinek néhány darabja! De a téves adatoknál nagyobb baj, hogy az egész könyv csak össze van tákolva, nincs se szerkezete, se stílusa. Szerzőnek talán humánus czélja volt, közérdekű, humoros módon érdekeltiséget akart kelteni a cigány nép sorsa iránt, s javítani kíván rajta mint ember, mint keresztény és mint hazafi. De czélját aligha elérte; könyvében nincs se szellem, se tudomány, de még a könyörületre indító és tetterre serkentő, lelkesítő igaz humanizmus sem nyilatkozik benne. És ezt nem ellensúlyozza az, hogy van a könyvben egy pár érdekesebb adat, a melyhez eddig nem lehetett elég könnyen férni, s van egy pár szétszórt sikerültebb adoma. Nagyon sajnáljuk, hogy éppen a néprajz mezején, a mely irodalmunkban jóformán parlagon hever, ily kevés sikerű mű foglalkoztatta az író és közönséget egyaránt. Sokkal helyesebb lett volna, egy egész könyv helyett csak kevés, de biztos és új megfigyelést közölni, természetesen a szakirodalom lelkiismeretes tekintetbe vételével. Ugy, a hogy Zámolyi úr eljárt, nem lehet felfedezni a cigányokat. A könyv nem érdemli meg azt a hosszú hasábu tárczában nyilatkozó figyelmet, a miben a napi sajtó részesítette, sem azt a forintot, a mi az ára (különben azt hallottuk, hogy négy *sacra*-ért is kapható; ennyit talán megér)!

Am Ur-quell. Monatschrift für Volkskunde. Herausgegeben von *Fr. S. Krauss*. Ezt a népiesség tanulmányozásának szolgáló ügyes kis folyóiratot ezelőtt 10 évvel lelkes tanítók alapították északi Németországban. Ez év elején az ismert délszláv folklorista, a magyarországi származású dr. *Krauss Frigyes* vette át a szerkesztést (lásd róla: *Ethnographia* I. füzet, 58. l.) és nagy lendületet adott a folyóiratnak, a mely gazdag tartalma, jól szerkesztett, csinos havi füzetekben jelenik meg; ára egy évre 2 fnt 40 kr. Kéziratok és pénzek a kiadó-szerkesztőhöz küldendők (Wien, VII. Neustiftgasse 12). Az új folyam első kötetéből közelebből érdekelhetnek minket a szerkesztőnek délszláv közleményei; (H. A.-nak két népdala is Magyarországból való). A II. kötet első füzeté rendkívül gazdag tartalommal jelent meg, és mutatványul népvizsgálók ingyen megkaphatják. Kiemeljük belőle *Wlstocki H.* dolgozatát: «Czigánykeresztelő Felső-Magyarországon» (19—21. l.)

Dr. Fr. S. Krauss *Mehmed's Brautfahrt.* Ein Volksepos der südslavischen Mohamedaner. Uebersetzt von E. Gröber. Wien, 1890. 130 l. ára 1 fnt 24 kr. A jeles délszláv folklorista Krauss 1884-ben jegyezte fel e 2150 versből álló gyönyörű délszláv eposzt és 1886-ban eredetiben kiadta Raguzában: «Smailagić Meho» címmel. Most Gröber németre fordította és igen becses bevezetéssel látta el a Mehmed nászútjáról szóló epikus költeményt, a mely minket rendkívül érdekel, a mennyiben igen élénken festi a XVII. századbeli török-szerb-magyar életet Magyarországon. A nagy-lelkű Szapáry Péternek is nagy szerepe van e kiváló költői értékű elbeszélésben. A Krauss feljegyezte 200000 délszláv vers közt sok a magyar vonatkozású; utalunk az *Ethnographia* I. füzetében (58. l.) ismertetett művére: «Orlović, a görői várgróf» és az «*Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn*» III. füzetében megjelent «Pozsonyi várkisasszony»-ra.

Molnár Viktor. *Husvétii tojások.* Budapest, 1890. 88. l. ára 80 kr. Ez nem valami hangzatos című üres beszélggyűjtemény, hanem egy valóságos monographia erről a néprajzilag oly fontos és érdekes tárgyról, a melynek eddig általán kevés az irodalma, és melyről szerző egy egész könyvet írt nagy szorgalommal és tárgyszeretettel. Becsés gyarapodása ez néprajzi irodalmunknak; de még sokkal becsesebb lett volna, ha szerzőnek sikerül vala kiadni százakra menő husvétii tojásgyűjteménye jellemzetes példányainak a néprajzi társaságban tartott egy előadásán is bemutatott színes képmásait. A szemfényvesztőről adomázzák, hogy a piacon aranyat szedett ki a feltört tojásokból, a mi az elbámult piaci népet arra indította, hogy rendre feltörje a többi tojást. Az igazi ethnographus a népismeretre nézve igazi aranyat szedhet ki a husvétii tojásból, a laikusnak meg kell elégedni azzal, hogy gyűjtse vidékén e könnyen kapható kedves tárgyakat, és juttassa Molnár úrhoz (Budapest, a vallás- és közoktatásügyi ministeriumban), a kinek gyűjteménye méltó helyet foglal majd el az alapítandó hazai néprajzi muzeumban. A mennyire hasonlít az egyik tojás a másikhoz, annyira eltérők díszítés néve, a mely mintegy a nemzeti stílus kánonjait mutatja. Népies ornamentikájukkal és symbolumaikkal a husvétii tojások valóságos Columbus-tojásai a népvizsgálatnak. Csakhogy aztán Columbus legyen, a ki felállítsa. Molnárnak meglehetősen sikerült, néhány apró horpadást leszámítva. Megjegyezhetném pl., hogy a szerzőnél összefolynak különböző népek mythikus képzetei, hogy az általános ethnographiában nincs elég

áttekintése, a népies stílusba nem hatolt be mélyebben, a szokásoknál nem lokalizál kellően. Írálya is gondosabb lehetne. Igen figyelemre méltók az utolsó fejezet fejtetései (a husvétii piros tojások haszná). Szerző érdekes művével érdemet szerzett magának a hazai néprajz körül, a melynek nálunk vétkesen elhanyagolt, és most az utolsó órában sem eléggé méltányolt ügyén hivatalos állásánál fogva is lendíthet valamit. Kíváncsok, hogy a husvétii tojásokkal való hasznos foglalkozását ne fejezze be e könyv; sok még itt a tenni való, és Molnár úr hivatottsággal bír. *H. A.*

Kalotaszeg. Bánffy-Hunyad és vidéke közművelődési, közgazdasági és társadalmi érdekeit képviselő hetilap. Együttal Jegenyefürdő értesítője. Felelős szerkesztő: Bölöni László. Földolgozó társak: Gyarmathy Zsigáné és Herrmann Antal. Hetenkint 1—2 iv. Ára negyedévre 1 frt.

Herrmann Antal, mint Jegenyefürdő bérloje, adja ki f. évi aug. 10-ike óta a lapot, a mely most fejezte be első évnegyedét. Az összes vidéki lapjaink közül e folyóirat érdemli meg első sorban, hogy az «Ethnographia» behatólag foglalkozzék vele. Mert oly programot tűzött ki magának, és törekszik nagy sikerrel valóstani, a melynek érvényesítése nemcsak általában megközelíti egy kis vidéki hetilap ideálját, hanem különösen a hazai néprajz számára a legértékesebb és legfontosabb eredményeket nyújtja. Vidéki lap ez, a szónak nem a mostani vidéki lapok átlagából levont kisebbít, hanem igazán dicséretes értelmében. Kalotaszegnek, ennek az oláhságha ékelt, minden szempontból rendkívül érdekes és jelentős vidéknek igazi érdekeit szolgálja nagy buzgósággal és körültekintéssel. Fő feladata a vidéknek minden tekintetben való tárgyas, hű, beható ismertetése, s ebben egészen különös és minden más lapnál sokkal nagyobb figyelemmel van a legfontosabb és legérdekesebb momentumra, a vidék néprajzára. Ez irányban igen üdvös volna, ha példát vennének róla vidéki lapjaink, a melyek nagy része többnyire haszontalan és fölösleges dolgokkal, világ sorsát intező vezércikkkel, képtelen verselményekkel, németből fordított francia rémregényekkel és a helyi érdekeket képviselő személyeskedésekkel, ezenkívül pedig üres ollózmányokkal tölti be tátongó hasábjait.

A «Kalotaszeg» néprajzi érdekű közleményeiből kiemeljük József főherczegnek, e lap lelkes pártfogójának és munkásának cigány levelét (I. sz.). Balassa József kimutatja, hogy Kalotaszeg nyelve az erdélyi magyarság nyelvjárásához tartozik, és elszigetelt helyzeténél fogva sok régi sajátságot őrzött meg. (I. sz.) Herrmann Antal Kalotaszegi cigánynépdalokat közöl, eredeti szövegben és verses fordításban, jegyzetekkel (1—28, I., II., III., IV., VII., IX. szám), továbbá cigány meséket (1—2. V. sz., felesége is közöl egyet a IV. számban.) Értekezik továbbá az általa Jegenyefürdőn szervezendő kalotaszegi muzeumról, a melyben a néprajznak kiváló hely jutand (VIII. sz.). Dr. Wislocki Henrik igen értékes összeállításokat közöl Kalotaszeg néphitéből. (Szerelmi varázslás, I. sz., A halál előjelei, II. sz., Az újszülött, IV. sz. Mennydörgés és villámlás, XI. sz.) E dolgozatok becsét felismerték az erdélyi lapok és a Kalotaszeg után közzölték azokat. Szentgyörgyi a kalotaszegi varrottas albumot ismerteti (II. sz.). Dr. Jankó János két bánffy-hunyadi kolduséneket mutat be (II. IV. sz.) és a Pálinka meséjét Jegenyéről (III. sz.). Jankónak a Fővárosi Lapok tárczájában Kalotaszegről megjelent egy cikke érdekes hozzászólást provokál egy kalotaszegi (III. sz.) és egy jegenyei asszony részéről (V. sz.). Czuczsa János: «Székelyek-e, tatárok-e vagy magyarok» címmel értekezik Kalotaszeg lakosága eredetéről. (V. sz.), s család- és helynevek gyűjtésére buzdít (V. IX. sz.) Zilahi György kalotaszegi népdalokat közöl (1—7. V. sz. 8—17. VII. sz.) és névnapi rigmusokat (1—6. VIII. sz.) Ezekre nézve bíráló észrevételek küldettek be (VII., VIII., XII. sz.) Ezeknek alaptalan voltát kimutatja Herrmann A., bővebben értekezvén a népdal lelőhelyének jelzéséről (IX. sz.) Móricz Iduska vistai népdalokat tesz közzé (1—6. sz.). Hogy a legméltóbban zárjuk be a sort, utolsónak hagyjuk Gyarmathy Zsigánét, ki üdvözlő cikkében kedves szellemességgel perszifálja a «Kalotaszegen» bandukoló kocza-ethnographusokat (I. sz.), s a kinek elbeszélése: «A kedves meny» (IX—XIII. sz.) igen kedves, eleven, finom kabinetkép a kalotaszegi népeletről.

Ime 13 kis számban mennyi fontos és értékes néprajzi közlemény! Mennyi kincset egyesíthet egy ilyen lap 10 év alatt! Hogy ezt tehessen, a hazai ethnographia érdekében őszintén kívánjuk és a legmelegebben ajánljuk a «Kalotaszeg»-et mindenkinek, a ki a hazai népelet iránt érdeklődik.

Gróf Kuun Géza. Hunyadmegyéről Ethnographiai vázlat. Különlenyomat az «Emke» emlékkönyvből. Kolozsvár, 1890. 23. l. A nagytudományu szerző szélesebb alapon értekezik a megyének a honfoglalás előtti lakóiról. (1—12. l.) aztán a magyarság és oláhság viszonyait precizirozza (13—18) s aztán röviden szól a székely, bessenyő, német, bolgár, örmény, zsidó, görög és cigány lakosságról. Vajha minden megyénkről volna ilyen világos ethnographiai képünk!

Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Dr. Kiss Áron szerkesztő és Hornyánszky Viktor kiadó előfizetési felhívást bocsátottak ki a magyar gyermekjáték-gyűjteményre, a melyet Kiss Á. a III. tanítógyűlés és a közokt. minister megbízásából szerkesztett s most a tanítók árvaháza javára közrebocsát. Az ország minden részében számos tanító közreműködése és a szerkesztő buzgalma oly gyűjteményt hozott létre, a mely páratlan a világirodalomban, s melynek néprajzi és nyelvészeti értéke nem kisebb a paedagogiaiainál. A félezernél több játékban igen sok a verses mondóka s az ének, a melyeknek népies dallamait is közölve, e mű a magyar népköltészet és zene kincstárává válik. A 20—30 ives könyv karácsonyra jelenik meg, előfizetési ára 2 frt 50 kr., bolti ára nagyobb lesz. Társaságunk tagjai közül bizonyára sokan megszerzik e nagybecsű munkát.

Figyelmeztető toldalék. Mult füzetünk 410. lapján kezdődő irodalmi, könyvismertető cikkünk 18-ik sorából, a *vastag* szó után tévedésből kimaradt a következő: *cserfát, ennek tetejébe beverték egy erős—*. Egyúttal felemlítjük, hogy Koós ismertetett műve 3 frtéért még mindig megrendelhető a szerzőnél, Brassóban.

Folyóiratok s lapok repertoriuma.

Szöke Endre: Vonások a volt Temesi Bánság népeletéből. I. Magyarok, II. Németek, III. Szlávok, IV. Románok. Fehértemplomi m. kir. áll. főgymn. értesítője 1889/90. tanévről.

Raoul Chélaré: «La Hongrie Contemporaine» Páris, 1890. Mutatványul: «A magyar faj». Pesti Napló 269. szám.

Dimitrie Lupascu «Medicina Babelor» (Ördögűző versek és ráolvasások gyűjteménye.) Ismertetés Koevárytól a Gazeta Transilvaniei 225. számában.

Mihalik József: Uti jegyzeteimből (Különnyomat a Turisták Lapjából); adatok a tót ethnographiához.

Dr. Wlislöcki H.: Az ujszülött a kalotaszegi néphitben. «Kalotaszeg» 4. sz.

Czuczsa János: Székelyek-e, tatárok-e vagy magyarok. U. o. 5. sz.

A váltáság. Német néprománcz. Ford. Szász Béla. Kolozsvár, 1890. 252. sz. Az eltűnt uszó. Német ballada. Fordította Szász Béla, Kolozsvár, 1890. 244. sz.

Herrmann A.: A halottak s a virágok. Pesti Hirlap, 1890. 300. sz.

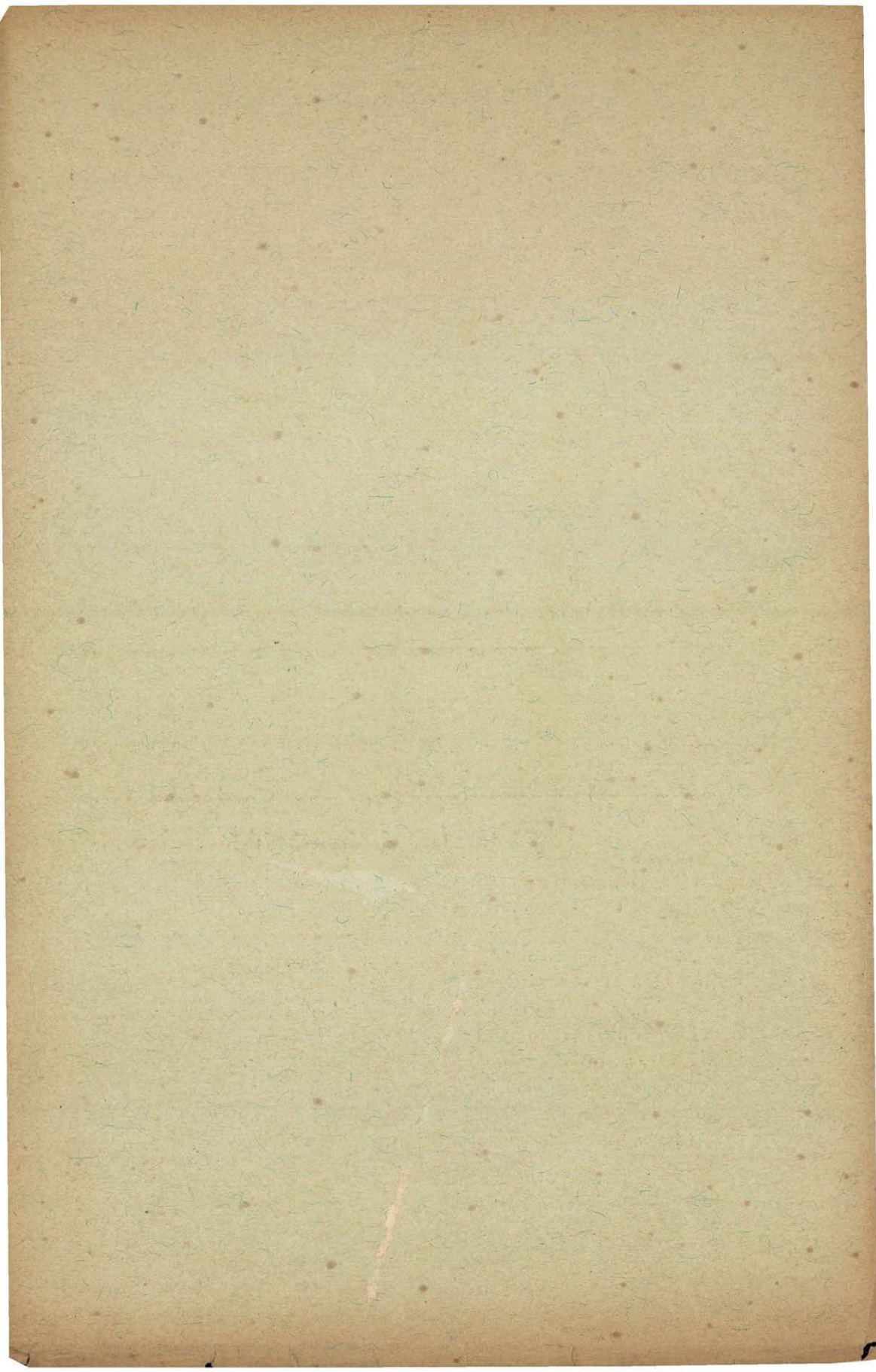
U. a. A dimboviczai rhapszód cigány dalai. Brassó, 1890. 65., 66., 75., 111. sz.

U. a. Kalotaszegi cigány népdalok. Kalotaszeg 15. sz.

U. a. Az erdélyrészi kárpátgyegesületről (A néprajznak a programmba való felvételét ajánlja). Kolozsvár, 1890. 175. sz.

Czuczsa János: Kalotaszegi nyelvjárás. U. o. 14. sz.

Dr. Katona Lajos: A szívmatra. Magyar Nyelvőr, 1890. nov. sz.

Tagtársainkhoz.

Midőn a Magyarországi Néprajzi Társaság a múlt év folyamán hatodfelszáz taggal megkezdte működését, s azóta nemcsak felolvasásai által mozgította elő hathatósan a hazai ethnographia ügyét, hanem oly folyóiratot is alapított, melynek minden egyes közleménye bővíteni igyekezett ethnographiai tudásunkat, s a mellett kellemes olvasmányul is akart szolgálni a művelt közönségnek: azzal a reménnyel kecsegtette magát, hogy minden egyes tagja, a Társaság nemes céljait előmozdítandó, sietn fog az oly csekélyre szabott évi díjat befizetni. Azonban csalódott.

Meg vagyunk róla győződve, hogy ez tagjainknak több mint fele részénél nem a Társaság feladatainak kevésbevételén múlt. Tagtársaink nagy része bizonyára részint feledékenységből, részint mert halaszthatni vélte kötelezettségének teljesítését, mostanig sem küldötte be a tagsági díjat (1889-re 1 frt 50 krt, 1890-re 3 frtot) s ezáltal a Társaság abba a kellemetlen helyzetbe jutott, hogy folyóiratának előállítási költségei nem képes fedezni.

Tisztelettel kérjük ennél fogva tagtársainkat, méltóztassanak tagsági díjaikat mielőbb beküldeni. Ne engedjék, hogy a kezdet nehézségeiből kibontakozott Társaság szükségét szenvedjen s lételét is veszélyeztetve lássa.

Budapest, 1890. október 8.

Dr. Borovszky Samu,
pénztárnok.

Hunfalvy Pál,
elnök.

A társaság szakkönyvtárának dr. Thallóczy Lajos kormánytanácsos Bécsből A. Spalding: „Der König der Tiere bei den alten Germanen“ című értekezését (Neumark, Poroszország) ajándékozta.

Gyűjtsünk tagokat!

Félezer taggal kezdi meg társaságunk nyilvános pályáját. Szép szám, de vajmi csekély azokhoz a nagy feladatokhoz képest, a melyek előttünk állanak. Kérjük tagtársainkat, terjeszszék körükben társaságunk eszméjét, szerezzenek neki híveket, a kik anyagilag és szellemileg támogassák a társaságot nagy céljai elérésében. Tanulmányai körének úgy felette fontos mint közérdekű voltánál fogva a mi társaságunk arra van hivatva, hogy a haza összes népeit nagy kultur munkára egyesítvén, a legszamosabb tagú tudományos egyesület legyen az országban. Hogy ezt mihamarább elérjük, az tagtársaink buzgóságától függ.